

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ VE
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ ORTAK DOKTORA PROGRAMI**

T.C.

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN EVRİMİ VE
KAPİTALİZMİN PİYASA TARİHİ**

Enver GÜNAY

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2015**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ VE
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ ORTAK DOKTORA PROGRAMI**

T.C.

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN EVRİMİ VE
KAPİTALİZMİN PİYASA TARİHİ**

DANIŞMAN: Prof. Dr. Seyhan TAŞ

Enver GÜNAY

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2015**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ VE GAZİANTEP
ÜNİVERSİTESİ ORTAK DOKTORA PROGRAMI
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN EVRİMİ VE
KAPİTALİZMİN PİYASA TARİHİ**

Enver GÜNAY

DOKTORA TEZİ

Kod No :

**Bu Tez 07/01/2015 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

**Prof. Dr. Seyhan TAŞ
BAŞKAN**

**Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK
ÜYE**

**Prof. Dr. İbrahim ARSLAN
ÜYE**

**Doç. Dr. Canan Gamze BAL
BAŞKAN**

**Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM
ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Doç. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü**

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

**KAHRAMANMRAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ VE GAZİANTEP
ÜNİVERSİTESİ ORTAK DOKTORA PROGRAMI
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**İKTİSADİ DÜŞÜNCENİN EVRİMİ VE
KAPİTALİZMİN PİYASA TARİHİ**

Enver GÜNAY

Danışman : Prof. Dr. Seyhan TAŞ

Yıl : 2015, Sayfa: 240+10

**Jüri : Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Başkan)
: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Üye)
: Prof. Dr. İbrahim ARSLAN (Üye)
: Doç. Dr. Canan Gamze BAL (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRI (Üye)**

İktisat biliminin liberal içerikli ilk doktrini tarımda doğdu, Fizyokrazi doğa bilimlerinden esinlenerek doğal düzeni savundu. İktisat biliminin ilk kitabı “Milletlerin Zenginliği” yayınladıktan sonra, doğa bilimlerinden ilham alan doğal düzen savunucuları, A.Smith’in izinden giderek Klasik Doktrini kurdular. İnsan emeğine aşırı saygı duyan bu okulun teorik çelişkileri ve ekonomik eşitlik konusundaki tutumu iktisadi Liberalizme muhalif yeni doktrinleri doğurdu. Marksizm doğal düzen savunucularının pasif aklı yerine, insan aklına aşırı güven duyan, doğal düzeni reddeden ve Klasiklerden daha determinist yeni bir fikir olarak gelişti. Liberal içerikli iktisat bilimini yirminci yüzyıla Neo Klasikler taşıdılar. Neo Klasikler, Klasiklerin değer paradoksu ve hatalı ücret teorilerinde düzeltme yaptıkları gibi birçok konuda da Klasiklerin eksiklerini tamamlayarak, iktisadi düşünceyi geliştirdiler. Ancak doğa bilimlerinde ortaya çıkan yeni gelişmeler ve yirminci yüzyılın ağır ekonomik sorunları; alternatif fikirleri doğurdu. Dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarına farklı çözümler sunan, akla aşırı güven duyan yeni iktisadi düşünceler yayıldı ve iktisadi düşünce çoğulcu bir özellik kazandı. Bu fikirler arasından nispeten liberal içerikli bir doktrin olan Keynesçi iktisadın sosyal devleti ve Marksizm’in aşırı devletçi Sosyalizmi uygulamaya geçerek yaygınlaştı. 1970’lerden sonra yirminci yüzyılın ihtiyaçlarına

cevap verecek bir biçimde yeni Liberal doktrinler doğdu. İktisadi Liberalizmi Yeni Sağ ya da Arz Yönlü iktisadın savunduğu bu dönemde, iktisadi doktrinler birbirlerinden etkilenseler de iktisadi Liberalizme zıt doktrinler Liberalizme daha fazla yakınlaştılar.

Modern çağda Kapitalizmin ilk piyasasındaki gelişmeler bir yana bırakılırsa, tarihsel süreç içinde Kapitalizmin ikinci piyasası, liberal iktisadi doktrinlerin etkisinde kalarak serbestleşti. Yirminci yüzyılın başında yaşanan gelişmeler sonrasında Kapitalizmin piyasası müdahalelerle karşılaşırken, İktisadi Liberalizme karşı doktrinlerin kontrolündeki piyasalar da tam devlet kontrolüne girdiler. 1970'li yıllarda Kapitalizmin piyasası yeniden liberalleşirken, yirminci yüzyılın sonunda devlet kontrolündeki piyasalar, otoriter doktrinlerden çok daha hızlı bir biçimde, Kapitalizmin serbest piyasasına dönüştüler.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Düşüncenin Evrimi, Klasik Doktrin, Neo Klasik Doktrin, Keynes, Marksizm, Yeni Sağ, Kapitalizm, Kapitalizmin Piyasa Tarihi, Doğa Bilimleri, Doğal Düzen, Klasik Fizik, Modern Fizik

**KAHRAMANMRAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY AND GAZIANTEP
UNIVERSITY
JOINT PhD
DEPARTMENT OF ECONOMICS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

PhD THESIS

**THE EVOLUTION OF ECONOMIC THOUGHT
AND HISTORY OF MARKET OF CAPITALISM**

Enver GÜNAY

Supervisor : Prof. Dr. Seyhan TAŞ

Year : 2015, Pages: 240+10

**Jury : Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Chairperson)
: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Member)
: Prof. Dr. İbrahim ARSLAN (Member)
: Assoc. Prof. Dr. Canan Gamze BAL (Member)
: Asst. Prof. Dr. Metin YILDIRIM (Member)**

The first liberal doctrine of economics was born in agriculture, the Physiocracy argued natural order inspired by the natural sciences. After publication of Adam Smith's The "Wealth of Nations", proponents of the natural order generated the first modern school, Classical Economics by following in A. Smith's footsteps. Theoretical contraction and stance on economic equality of this school, respect for human labor, has supported a new doctrine that opposite to economic Liberalism. Marxism has improved as a new idea which over-reliance on the human mind instead of the passive mind of the natural order's advocates, reject the natural order, more deterministic than classics. Neo-Classic economists have transferred liberal economic thought to the twentieth century. Neo-Classic economists have developed Classical Economic thought by adjusting the paradox of value and the theory wages also completing missing of classics. However, new developments occurring in the natural sciences and the problems that arised in the twentieth century bring out the new economic thinking. New economic ideas which offering different solution to the era's political, social and economic issues, over trust in mind spread and economic thought attained a pluralistic feature. Among them, Keynesian welfare state that relatively liberal content and Marxism's extreme statist socialism became widespread. After the 1970s, liberalism has re-defined by neo-liberal economic doctrine so as to respond to the problem of the twentieth

century. In this period, economic Liberalism was defended by the new right or supply- side economics and even if all economic doctrines affect each other, the opposite doctrines to economic Liberalism have become much more closer to Liberalism.

Leaving aside the developments in the modern era of Capitalism's first market, in the historical progress, Capitalism's second market became liberal under the affect of liberal economic doctrines. After the developments in the early twentieth century, while Capitalist market faced with intervention, the full state control commenced in the market which under the control of doctrines against economic Liberalism. While capitalist market was becoming liberal again in 70's, the state-controlled markets at the end of the twentieth century transformed Capitalist markets much more rapily than authoritarian doctrines.

Keywords: The Evolution Of Economic Thought, Classic Doctrine, Neo-Classic Doctrine, Keynes, Marxism, The Right, Capitalism, History of Capitalist, Natural Sciences, Natural Order

ÖN SÖZ

İktisadi sorunun çözümünde farklı yönden yaklaşımları ifade eden İktisadi doktrinler genellikle ekonomik krizler döneminde sorgulanmış, bunalımdan sorumlu tutulan doktrinlerin alternatifleri aranmıştır. Kapitalist sistem zor zamanlarda ideolojik dayanağını değiştirerek, müdahaleci doktrinlerden yardım aldığı gibi, ekonomik sorunların üzerinde baskı kurduğu kesimler de sorunların çözümünü çokça eski fikirlerden beklemişlerdir. Bu nedenle ekonomik sorunun çözümüne ilişkin farklı bakış açılarının öğrenilmesi toplumların öncelikli ihtiyaçlarının etkin bir biçimde karşılanması bakımından gereklidir. Araştırma konusunun İktisadi Düşüncenin Evrimi ve Kapitalizmin Piyasa Tarihi olarak belirlenmesi iktisadın bilim tarihinin öğrenilmesine ve piyasanın ekonomik sorunların çözümüne ilişkin yeteneğinin tarihsel süreçte test edilmesine hizmet edecektir. Literatüre orijinal bir çalışma sunma konusunda her türlü olumlu tutumu gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Seyhan Taş'a şükran duygularımı ifade etmem ve bu çalışmanın oluşmasına yol açan bütün ön sebepleri, uygun sonuca ulaşmak için sabırla takip eden Prof. Dr. İbrahim Örnek hocama minnettarlığımı söyleme fırsatı bulmam, onlara karşı duyduğum ahlaki borcumu bir kez daha hatırlamama hizmet edecektir. Ayrıca araştırmaya eli değen ve akıl veren herkese karşı teşekkür borcumu unutmadığımı da ifade etmek isterim.

Enver GÜNAY
OCAK-2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR.....	5
3. PASİF AKLIN GÜDÜMÜNDE KALAN İKTİSAT BİLİMİNİN BAĞIMSIZLIĞI VE YENİ BİLİMSEL YÖNTEMİ: DOĞAL SOSYAL KANUNLARIN KURULMASI, UYGULAMANIN ÖNE GEÇTİĞİ BİLİM.....	8
3.1. Newton Fizikinin İktisat Bilimine Liberal Katkısı.....	16
3.1.1. Piyasanın Mekanik Düşünceyle Açıklanması.....	24
3.1.2. Kendiliğinden İşleyen Piyasa Düşüncesi.....	25
3.1.3. Mekanik Kâinatı Kuran Tanrının Piyasa Kanunları ve Piyasanın Mekanik İşleyişi.....	26
3.1.4. İktisadi Düşüncede Deney Ve Gözleme Yönelim: Yöntemsel Birliğin Yarattığı Ayrışma.....	28
3.1.5. Bireyin Özgürleşmesi ve Aklın Yükselen Özgüveni.....	29
3.2. Aydınlanma Düşüncesinin İktisat Bilimine Liberal Katkısı: Piyasanın Hukuki Meşruiyeti.....	31
3.2.1. Rasyonalizm.....	49
3.2.2. Doğal Hukuk ve Doğa Durumu.....	52
3.2.3. Bireycilik.....	53
3.2.4. Devlet ve Devletin Yetkileri.....	53
3.2.5. Özgürlük.....	54
3.2.6. Emegın Değeri ve Özel Mülkiyet.....	54
3.2.7. İktisat Teorisinin Evrenselliği.....	55
3.3. Modern İktisadın Doğuşu: Klasik Teori.....	56
3.3.1. Adam Smith.....	66
3.3.1.1. Emek Değeri Teorisi.....	71
3.3.1.2. Fiyat teorisi.....	72
3.3.1.3. Görünmez El ve Devlet Müdahalesi.....	73
3.3.1.4. Faktör gelirleri.....	75
3.3.1.5. Emegın Verimliliğine Dayanan İş Bölümü ve Dış ticaret Teorisi.....	77
3.3.1.6. Ulusların Zenginliğinin Kaynağı.....	78
3.3.1.7. Piyasa Modeli, Serbest Rekabet.....	79
3.3.1.8. Para Teorisi.....	79
3.3.2. Robert Malthus.....	80
3.3.2.1. Nüfus Kanunu.....	81
3.3.2.2. Bölüşüm Teorisi.....	83
3.3.2.3. Ekonomik Gelişme Kanunları.....	84
3.3.3. David Ricardo.....	85
3.3.3.1. Emek Değeri Teorisi.....	86
3.3.3.2. Azalan Verimler Yasası ve Rant Teorisi.....	87
3.3.3.3. Ücret Teorisi.....	88
3.3.3.4. Bölüşüm Teorisi.....	88
3.3.3.5. Dış Ticaret Teorisi.....	89

3.3.3.6. Para Teorisi.....	90
3.3.3.7. Kapitalizmin Krizi ve Serbest Piyasanın Krizden Çıkış Yolu.....	90
3.3.4. Jean-Baptiste Say.....	91
3.3.4.1. Say Yasası.....	92
3.3.4.2. Müteşebbis Teorisi.....	94
3.3.4.3. Değer Teorisi.....	94
3.3.4.4. Bölüşüm Yasası.....	95
3.3.4.5. Devlet Müdahaleciliği ve Diğer Görüşler.....	95
3.3.5. John Stuart Mill.....	95
3.3.5.1. Emek Değer Teorisi.....	97
3.3.5.2. Doğal Düzen.....	97
3.3.5.3. Özel Mülkiyet.....	97
3.3.5.4. Bölüşüm ve Ücret Kuramı.....	98
3.3.5.5. Dış Ticaret Teorisi.....	98
3.3.5.6. Bireycilik ve Özgürlük.....	98
3.3.5.7. Mill'in Sosyalist Görüşleri.....	99
4. AKTİF AKLIN GÜDÜMÜNE GİREN İKTİSAT BİLİMİNDE İNSAN AKLINA AŞIRI GÜVEN DUYULMASI: DOĞAL KANUNLARIN PARÇALANMASI VE TEORİNİN ÖNE GEÇTİĞİ YENİ BİLİM.....	100
4.1. Fiziğin Yeni Devrimi: İzafiyet Teorisi, Kuantum Fiziği.....	100
4.1.1. Kuantum Fiziğine Kadar Fiziğin Kısa Tarihi.....	101
4.1.2. Einstein'ın İzafiyet Teorisi: Görelelik Kuramı.....	102
4.1.3. Kuantum Fiziği.....	103
4.1.4. Modern Fizikten İktisat Biliminin Değişimine.....	104
4.2. Milli Ekonomi Doktrini.....	108
4.2.1. Friedrich List.....	110
4.2.2. Henry Charles Carey (1793-1879).....	111
4.3. Sosyalizm ve Marksist Teori: Doğal Kanunların Feshi.....	112
4.3.1. Piyasayı İnsancıllaştırma Düşüncesi: Hayalci Sosyalistler.....	116
4.3.1.1. Thomas Morus (1476-1535) –İngiliz.....	119
4.3.1.2. Thomas Campanella (1562-1639) İtalyan.....	119
4.3.1.3. Fénelon (1651-1718) Fransız, ve JJ.Rousseau (1718-1778) Fransız.....	119
4.3.1.4. Simonde de Sismondi (1773-1842) İsveçli.....	119
4.3.1.5. Louis Blanc(1811-1882) ve Charles Fourier(1772-1837).....	119
4.3.1.6. Robert Owen(1771-1858) İngiliz.....	120
4.3.1.7. Fabian Sosyalizmi: 1883-1884.....	120
4.3.1.8. Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) Anarşist.....	120
4.3.1.9. Saint Simon (1760-1825) Fransız.....	120
4.3.2. Bilimsel Sosyalizm: Marksizm'in Piyasayı Kaldırma Düşüncesi.....	120
4.3.2.1. Marksist Doktrinin Aşamaları.....	122
4.3.2.1.(1). Toplumları oluşumu ve evrimi Marxizmin ilk aşaması.....	123
4.3.2.1.(2). Kapitalizmin Analizi Marksizm'in İkinci Aşaması.....	123
4.3.2.1.(3). Kapitalizmin Yıkılışının ve Sosyalizme Geçişin Tarihi; Marxizmin Son Aşaması.....	124
4.3.2.2. Marxizmin Ekonomi Teorileri.....	125
4.3.2.2.(1). Emek Değer ve Artık Değer Teorisi.....	125
4.3.2.2.(2). Sermayenin Temerküzü, Azalan Kar Oranları.....	126
4.3.2.2.(3). Tekelci Kapitalizm ve Yedek İşsizler Ordusu.....	126
4.3.2.2.(4). Proletarya İhtilalı.....	127

4.3.2.3 Marksizm'in Kapitalist Toplum Sonrası İçin Ekonomik Görüşleri....	127
4.3.2.3.(1). Özel Mülkiyet	127
4.3.2.3.(2). Girişim Hürriyeti.....	127
4.3.2.3.(3). Fiyat Mekanizması.....	128
4.3.2.3.(4). Rekabet.....	128
4.3.2.4. Marksizm'in İktisadi Katkıları ve Eleştirisi.....	128
4.3.3. Marks Sonrası Sosyalizm: Demokrasi Yanlısı Sosyalizm.....	128
4.4. Neo Klasik İktisat: Yeni Bilimsel Yaklaşım Görecelik	130
4.4.1. Doğal Kanunların Kısmen Feshi	132
4.4.2. Faydanın Göreceliği, Değerin Doğru Analizi	136
4.4.3. Bölüşüm Teorisi	137
4.4.4. Devlet Müdahaleciliği.....	138
4.4.5. Üretimle Bölüşümün Birleşmesi	139
4.4.6. Neo Klasik Diğer katkıları?.....	139
4.4.7. Neo Klasik İktisada Eleştiriler	141
4.5. Keynesci Teori: Tabii Düzene Liberal İsyân.....	143
4.5.1. Klasik İktisada Dönük Eleştiri	149
4.5.1.1. Tam İstihdam Yönünden Eleştiri	149
4.5.1.2. Ücretler Yönünden Eleştiri.....	150
4.5.1.3. Faiz Teorisi Yönünden Eleştiri.....	150
4.5.2. Genel Teorinin Özellikleri	151
4.6. Neo Liberalizm: Piyasanın Liberal Cepheden Eleştirisi	152
4.7. Kurumcu İktisat	155
4.8. Yeniden Liberalizm: Yeni Sağ Akım ve Arz Yönlü İktisat	157
4.8.1. Chicago Okulu-Friedman.....	158
4.8.2. Avusturya Okulu.....	160
4.8.3. Virginia Okulu-Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat.....	164
4.8.3.1. Virginia Okulu	164
4.8.3.2. Genel Olarak Kamu Tercih Doktrini.....	166
4.8.3.3. Anayasal İktisat.....	167
4.8.3.4. Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisine Eleştiriler	168
4.8.3.5. Yeni Sağ ve Arz Yönlü İktisat Düşüncesine Eleştiriler	169
5. MODERN ÇAĞDAN İTİBAREN KAPİTALİZMİN PİYASA TARİHİ.....	170
5.1. Devletin Kontrol Ettiği Uydu Piyasa ve Kapitalizmin İlk Adaptasyonu: Kapitalizmin İlk Piyasasının Yeni Zenginlik Anlayışı, Amaçları ve Kurumları	172
5.1.1. Özel Mülkiyet.....	174
5.1.2. Girişim özgürlüğü.....	175
5.1.3. Rekabet.....	175
5.1.4. Fiyat	175
5.1.5. Yeni Zenginlik.....	175
5.1.6. Devlet Müdahalesi	176
5.2. Devletin Kontrol Edildiği İlk Liberal Piyasa ve Kapitalizmin İkinci Adaptasyonu: Kapitalizmin İkinci Piyasasının Yeni Zenginlik Anlayışı, Amaçları ve Kurumları	177
5.2.1. Sanayi Devrimi.....	177
5.2.2. Kapitalizmin İlk Liberal Piyasasının Özellikleri; Yeni Zenginlik Anlayışı, Kurumları ve Ekonomik Performansı	180
5.2.2.1. Yeni Zenginlik Anlayışı	180
5.2.2.2. Kişisel Çıkar	181
5.2.2.3. Özel Mülkiyet	181

5.2.2.4. Girişim Özgürlüğü, Bırakınız Yapsınlar	181
5.2.2.5. Rekabet	182
5.2.2.5. Fiyat Kurumu	182
5.2.2.6. Bırakınız Geçsinler.....	183
5.2.2.7. Liberal Kapitalizm ve Devlet.....	183
5.2.2.8. Kapitalizmin İlk Liberal Piyasasının Başarıları.....	183
5.2.2.9. Kapitalizmin İlk Liberal Piyasasının Başarısızlıkları	184
5.3. Devletin Kontrol Ettiği Piyasa: Kapitalist Sistemin Üçüncü Büyük Adaptasyonu: Kapitalizmin Üçüncü Piyasasının Özellikleri, Amaçları ve Kurumları	186
5.3.1. Serbest Piyasanın Gözden Düşmesinin Nedenleri.....	188
5.3.1.1. Dünya Savaşları	189
5.3.1.2. Sosyalizm.....	190
5.3.1.3. 1929 Bunalımının Sorunlarının Aşılammaması, Liberalizmin Pasif Devletinin Başarısızlığı.....	191
5.3.1.4. Keynesci İktisadın Aktif Devletin Başarısı	192
5.3.2. Piyasanın Temel Kurumlarının Geleceği.....	193
5.3.2.1. Özel Mülkiyet ve Veraset Kurumu	193
5.3.2.2. Girişim Özgürlüğü	193
5.3.2.3. Rekabet Kurumu	194
5.3.2.4. Fiyat Kurumu	194
5.3.3. Müdahaleci Devlet ve Karışımçı Politikaları	195
5.3.3.1. Müdahaleci Devlet	195
5.3.3.2. Girişimci ve İşletmeciler Devlet	195
5.3.3.3. Düzenleyici Devlet.....	196
5.3.3.4. Sosyal Devlet ya da Refah Devleti.....	196
5.3.3.5. Finansal Baskı ve İthal İkameci Kalkınma.....	197
5.4. Yeniden Serbest Piyasa Kapitalizmin Dördüncü Adaptasyonu: Kapitalizmin İkinci Liberal Piyasasının Özellikleri ve Yeni Uluslararası Sistem	198
5.4.1. Kapitalizmin İkinci Liberal Piyasasının Oluşumuna Yol Açan Stagflasyon Sorunu.....	201
5.4.2. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü.....	202
5.4.3. Finansal Serbestleşme: Deregülasyon	203
5.4.4. Devlet Müdahaleciliğinin Gerilemesi.....	205
5.4.5. Sosyal Devletin İflası.....	205
5.4.6. Özelleştirme.....	207
5.4.7. Finansal Serbestleşme ve İhracata Dayalı Kalkınma.....	207
5.5. Küreselleşme ve Kapitalizmin Beşinci Adaptasyonu: Kapitalizmin Küresel Piyasasının Özellikleri ve Yeni Uluslar Arası Sistem	207
5.5.1. Küreselleşme: Piyasaların Entegrasyonu Süreci	209
5.5.1.1. Entegrasyonun Ticari Boyutu	210
5.5.1.2. Entegrasyonun Emek Boyutu	211
5.5.1.3. Entegrasyonun Finans Boyutu	211
5.5.2. Küreselleşmenin Piyasaya Yararları ve Zararları.....	212
5.5.2.1. Küreselleşmenin Piyasaya Yararları	213
5.5.2.2. Küreselleşmenin Ekonomik Zararları	214
5.6. Küresel Finansal Krizlerden Sonra Kurulan Yeni Düzen; Kapitalizmin Altıncı Adaptasyonu: Kurallı Piyasanın Yeni Kurumları ve Yeni Uluslar arası Sistem.....	218
5.6.2. Piyasanın Uzman Bağımsız Otoriteleri: Denetleme ve Düzenleme Kurumları.....	219

5.6.3. Piyasanın Uluslararası İşbirliğiyle Disiplini	220
5.6.4. Küreselleşme ve Ulus Devletin Gerilemesi	222
6. SONUÇ VE TARTIŞMA	224
KAYNAKLAR	231
ÖZ GEÇMİŞ	

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin ilk aşaması tarım devrimi öncesi, çiftçiliği ve hayvancılığı bilmeyen, ihtiyaçlarını doğadaki kaynakları sınırlı bir biçimde kullanarak karşılayan toplumlardır. İktisat tarihçileri bu tür toplumlara avcı ve toplayıcı toplumlar olarak tanımlamaktadırlar. Avcı ve toplayıcı toplumlar doğadan avlanarak ve doğadaki meyve ve sebzeleri toplayarak beslenirler. Bu nedenle hayvanları izlerler ve kaybolan bitkileri takip ederek iklimleri izlemeye çalışırlar. Bu toplumlar göçebe özelliğinde olan toplumlardır. Bu toplumlar sınırlı ihtiyaçlarını, kaynakların bol olduğu doğadan karşıladıkları için iktisadi sorunun baskısını hissetmemişler ve iktisadi sorunun çözümüne dönük fikirler geliştirmemişlerdir. Bu toplumsal aşamada insanlık iktisadi ilişkiler geliştirememiş kalıcı medeniyetler ve istikrarlı ekonomiler kurma başarısını gösterememiştir.

İnsanlık tarihinin ikinci aşaması tarım yapan toplumlardır. Tarım yapan toplumlar bitkileri ve hayvanları izleyerek göç etmek zorunda kalmamışlardır. Üretime daha fazla vakit ayırarak ihtiyaçlarının üzerinde üretime ulaşmışlar ve değişim yoluyla ekonomik doygunluğa ulaşmışlardır. Tarım toplumlarında ihtiyaçların kıt olan toprağın ürününden karşılanması zorunluluğu, iktisadi sorunun baskısını hissettirmiştir. Ancak tarım toplumları soyluların ve ruhban sınıflarının yönetiminde iktisadi sorunun çözümünü üretim ve ticarete aramamışlar, zenginliğe fetihle ulaşacaklarını düşünerek iktisadi düşünceye değer vermemişlerdir. Zenginliğin fetihle olacağı inancı bu toplumlarda düşüncenin ilgisini siyaset, askerlik, tarih ve hukuk gibi devlet yönetimiyle ilgili konulara çekmiştir. Bu nedenle bu toplumlar dinsel ve geleneksel statülerin etkisinde avcı ve toplayıcı toplumlara göre nispeten kalıcı medeniyetler ve kesintisiz ekonomiler kurmuşlardır.

İnsanlık tarihinin üçüncü aşamasını makinalar karakterize ederler. Fosil kaynaklardan elde edilen enerjiyle insan ve hayvan emeğinin çok üstünde bir güce ulaşan sanayi toplumları makina gücünü kullanarak emeğin verimini, insanlığın daha önce hiç tanık olmadığı bir düzeye çıkarmıştır. Çok hızlı bir üretim artışı sağlayan bu dönem toplumları refah artışı sağlamışlar, makina teknolojisindeki sürekli ve hızlı değişim refah artışını sürekli hale getirmiştir. Refah artışının ihtiyaçları artırması ve sanayi toplumlarının refahının kıt olan kaynakların üretimine bağlı olması iktisadi sorunun baskısını artırmıştır. Sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların karşılanması zorunluluğu, özel mülkiyetten kolektif mülkiyete, iktisadi liberalizmden otoriter iktisadi organizasyonlara, pasif aklı kullanandan aktif aklı kullanana kadar farklı tonlarda iktisadi düşünce ve doktrinlerin doğmasına neden olmuştur. İktisadın bir sosyal bilim olarak kabul gördüğü toplumsal evre, sanayi toplumu evresidir. Sanayi toplumunda doğan iktisat bilimi başlangıçta liberal bir özellik kazansa da iktisadi sorunun çözümünde farklı çözüm arayışları iktisadi düşüncenin çeşitlenmesine ve zenginleşmesine yol açmıştır.

İnsanlık tarihinin son aşaması bilgi toplumu olup, sanayi devriminin etkinliğini arttıran bir gelişme yaratmıştır. Bu dönem toplumlarında teknoloji bireysel tercihleri karşılayan bir üretim esnekliği sunarak piyasanın çok daha fazla gelişmesine neden olmuştur. Henüz etkisini yeni hissettiren bilgi toplumlarında üretimin çeşitlenmesi ve pazarların dünya ölçeğinde genişlemesi iktisadi düşüncelerin ve doktrinlerin bu yeni üretim biçimine uyum sağlamasına ve ekonomik sınırların kalktığı pazarlara göre çeşitlenmesine yol açmıştır.

İktisadi düşüncenin zaman içindeki akışında, avcı ve toplayıcı toplumlardan bilgi toplumuna gelinceye kadar, bir evrimden söz edebilir. İktisadi düşüncenin

toplumsal gelişme aşamalarındaki evrimiyle ilgili iki yaklaşım söz konusudur. Birinci yaklaşımda bugünkü modern toplumun sahip olduğu bilgi birikiminden hareketle iktisadi düşüncede geçmişten bugüne nasıl geldiğimizin ortaya konulması amaçlanır ve iktisadi doktrinlerin, iktisat teorilerinin ve iktisadi analizlerin zaman içinde nasıl geliştiği araştırılır. İktisadi düşüncenin bu yönden incelenmesinde dinin, ideolojinin, ekonomik yapının, teknolojinin, geleneksel ve dinsel statülerin, sosyal ve ekonomik sınıfların, sosyolojik ve politik ortamın düşüncenin gelişimini etkilemediği varsayılır. İkinci yaklaşımda ise; iktisadi düşüncenin ortaya çıktığı dönemin dini, ideolojik, ekonomik, teknolojik ve geleneksel özelliklerinin, dinsel statülerin, sosyal ve ekonomik sınıfların, sosyolojik ve politik ortamın düşüncenin gelişimini etkilediği kabul edilir. Dolayısıyla ikinci yaklaşıma göre her dönemin iktisadi yapısı, üretim ilişkileri, teknolojisi, dini inancı, ekonomik sınıfları, dinsel ve geleneksel statüleri, ideolojisi ve üretim yapısıyla, iktisadi düşüncesi arasında bağlantı vardır. Bu yaklaşıma göre bilimin görevlerinden birisi de iktisadi doktrinleri etkileyen sosyolojik, siyasal ve ekonomik sebepleri araştırmak ve bulmaktır. Bu yaklaşıma göre her doktrin kendi çağının ekonomik, siyasal, dinsel, geleneksel ya da ideolojik fotoğrafını verir ve her düşünce, ortaya çıktığı zamanın ve mekânın özelliklerini yansıtır.

İktisadi düşüncenin gelişme aşamalarıyla birinci yaklaşım iktisadi düşüncüyü toplumsal gelişmelerden ayrı tutmakta ve iktisat teorisindeki değişimi kronolojik bir gelişme olarak ele almaktadır. Bu araştırma ise iktisat teorisindeki değişimi toplumsal gelişmelerle birlikte ele almakta ve iktisadi doktrinlerin kendi çağının özelliklerinin bir yansıması olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın tümünde iktisadi doktrinlerin kendi çağının bütün özelliklerini taşıdığı tezi savunulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, bir sosyal bilim olan iktisat biliminin toplumsal, siyasal, ideolojik, teknolojik ve bilimsel gelişmelerle ilişkilerini belirlemek ve iktisadi doktrinleri her tarihi dönemin özelliklerini göz önüne alarak, değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Toplumların gelişim evresi içinde ancak sanayi toplumu aşamasında iktisadi düşüncenin bir sosyal bilim olarak kabul edilmesi nedeniyle çalışmada iktisadi doktrinlerin incelenmesi on sekizinci yüzyıldan itibaren ele alınacaktır. On sekizinci yüzyıldan önceki toplumsal gelişme aşamalarında ortaya çıkan iktisadi fikirlerin; analitik bir özelliğe ve bütünlüklü bir fikre sahip olmamaları, ekonomik olayları kısmi bir incelemeye tabi tutmaları, ekonomik ilişkilerin analizinde dini, ahlaki ve geleneksel kaygılardan sıyrılamaması ekonomik olayların analizinde aklın devre dışı bırakılması gibi, özellikleri, bu dönemlerin iktisadi düşüncelerinin bu çalışmanın dışında tutulmasını gerektirmiştir. Her şeyden daha önemlisi sanayi toplumu öncesi iktisadi düşüncelerin modern iktisat teorisine katkısının çok düşük olması nedeniyle iktisadi düşüncenin gelişiminin incelenmesine, on sekizinci yüzyıl esas alınarak başlanmıştır.

Modern iktisat bilimi Klasik İktisat kendi çağının özelliklerinden etkilenerek üç aşamada gelişmiştir. İlk aşamada iktisat bilimi doğa bilimlerindeki yeni keşiflerden esinlenmiştir. Newton fiziğinin yarattığı yeni bilim felsefesi, tanrısal kaynaklı doğa yasalarından hareketle, doğal düzeni savunuyordu. Bu yeni bilim felsefesi akılcı, determinist, iyimser ve metafizik özelliklere sahipti. Modern iktisat bilimi fizik biliminden etkilenerek akılcı, iyimser, determinist ve metafizik özellikli bir doktrin olarak doğal özgürlük düzenini savundu. İkinci aşama aydınlanma çağıydı, aydınlanma iktisat bilimine, eleştirel aklın kullanımını sundu, doğal yasaların özelliklerini doğal hakları öğretti. Üçüncü aşama ise sanayi devrimiydi, sanayi devrimi iktisat bilimine verimli üretimin ihtiyaç duyduğu özgürlüğü test etme fırsatını verdi. Adam Smith'in 1776 yayınladığı Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Sebepleri Üzerine Bir Araştırma adlı eseri iktisat biliminin açılış kitabı oldu ilham verdiği iktisatçılar düşünüldüğünde de

İktisatçıların kutsal kitabı gibi değer gördü. Smith'in takipçilerinin kurduğu kolektif düşünce Klasik Doktrin adını aldı. Başlangıçta bir doğal düzen uyarlaması olan İktisat biliminin zaman içindeki gelişimi, Neo Klasik İktisatla sürdü. Neo Klasikler genel denge ve kısmi denge analizleriyle ve refah ekonomisiyle İktisat biliminin alanını genişlettiler, marjinal yaklaşımlarla ve kavramlarla, bölüşüm ve değer paradoksunu çözerek doğal özgürlük modelini geliştirdiler. Doğal düzen anlayışı içindeki İktisat bilimi sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu İktisadi liberalizmi savunarak sanayi toplumunun zenginliğini amaçlaştırırken, ekonomik kayıpları sürekli artan ve çalışma koşulları sürekli ağırlaşan işçi kesimini ihmal etti. İşçilerin ihtiyaç duyduğu hakları savunan ve eşitliği amaçlaştıran yeni bir doktrin olarak Marksizm doğdu. Marksizm ondokuzuncu yüzyılın sonlarında aktif aklı sistematik bir biçimde kullansa da, İktisadi liberalizme muhalefet eden felsefi bir düşünce olmanın ötesine geçemedi, uygulanabilir bir doktrin olarak değer kazanamadı ve İktisat biliminin bilimsel yöntemleri üzerinde fazla etkili olamadı. Yirminci yüzyılın başlarında Einstein fiziğinin yeni keşifleri bütün bilimlerde bilimsel yöntemleri değiştirdi. İktisadi düşüncenin; modern fiziğin bilimsel başarılarından etkilenmesi ve yirminci yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ağır ekonomik sorunlara karşı İktisadi liberalizmin çözüm geliştirememesi, İktisat biliminde bilimsel bilginin açıklanmasında aktif aklı öne çıkardı. Marksizm yirminci yüzyıla güçlenerek girdi, İktisadi liberalizme taban tabana zıt olan bu fikir sanayi kapitalizminin ideolojik dayanağı Klasik Doktrin yarattığı sosyal sorunlardan beslenerek, emekçi kesimin desteğini aldı ve kapitalizme alternatif bir sistemin ideolojik dayanağı oldu. Einstein fiziğinin yeni bilimsel yöntemlerinin ve yirminci yüzyılın ekonomik sorunlarına karşı geliştirilen yeni fikirlerin etkisiyle İktisat biliminde doğal yasaları tümünden reddeden, pür akılcı, radikal biçimde determinist ve otoriter yeni fikirler yaygınlaştı. Yirminci yüzyılın ekonomik ve siyasal sorunları derinleştikçe İktisadi düşüncelerdeki çeşitlilik daha da arttı ve 1929 bunalımı gibi çözümsüz sorunlar liberal cepheye yeni fikirlere ilham verdi. Keynesci ya da milliyetçi fikirler kendi çağlarının, zamanının ve mekânının ihtiyaçlarını karşıladığı için taraftar buldu. Ancak 1970'lerden sonra İktisadi düşüncelerin yeniden liberal içeriğe dönüştüğü dönemler başladı. Bu çağa gelene kadar bütün İktisadi doktrinler birbirinden etkilenmekle birlikte İktisadi liberalizm özünden çok az şey kaybetti. Sosyalist, milliyetçi ya da diğer karma fikirlerin hepsi liberal bir eğilim kazandılar, ancak İktisadi liberalizm hiç otariterizme kaymadı. İktisadi liberalizm zor zamanlarda zıt fikirlerin kurum ve müesseselerinden (devlet müdahaleciliği gibi) yaralansa da bu süreklilik göstermedi. İktisadi Liberalizmin genişletmeye çalıştığı diğer doktrinlerin daraltmaya ya da tamamen ortadan kaldırmaya çalıştığı piyasa ise bu süreçte zamanın akışı içinde bazı dönemlerde doktrinleri etkileyerek bazı dönemlerde de doktrinlerden etkilenerek ayakta kaldı. Piyasa zaman zaman devletin gölgesinde kalsa da zor dönemleri aştıktan sonra doktrinlerdeki eğilimi izledi, toplumsal, siyasal ve ekonomik şartlara uygun olarak ve zamanın akışına uyarak yeniden liberalleşti.

İktisat teorisinin evrimi ve kapitalizmin piyasa tarihi bu çalışmada üç ana bölümde incelenecektir. İlk bölümde pasif aklın etkisinde kurulan modern İktisat teorisi, özellikle doğa bilimleriyle ilişkileri çerçevesinde incelenecek ve bu çağın bilimsel siyasal, teknolojik, ideolojik ve toplumsal özelliklerinin İktisadi düşünceler üzerindeki etkisi araştırılacaktır. İkinci bölümde aktif aklın etkisine giren İktisat bilimi, özellikle modern fizikle ilişkileri çerçevesinde incelenecek ve bu çağın doktrinler arasındaki çatışmanın, çağın bilimsel, siyasal, toplumsal, ekonomik, ideolojik ya da teknolojik özelliklerinin, İktisadi düşünceler üzerindeki etkisi araştırılacaktır. Üçüncü bölümde ise İktisadi doktrinlerin, sosyal, siyasal ve ekonomik olayların etkisine açık olan piyasanın modern zamanlardan itibaren gelişimi incelenecek ve kapitalizmin piyasasının

adaptasyon yeteneği araştırılacak, son aşamada ise iktisat teorisinin evrimi ve kapitalizmin piyasa tarihiyle ilgili bir sonuca varılacak ve bir değerlendirme yapılacaktır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Araştırmanın konusuyla ilgili literatür tarandığında konuyla ilgili çalışmaların ya iktisadi düşüncenin evrimiyle ya da piyasa ekonomisinin gelişimiyle ilgili olduğu görülmektedir. İktisadi düşüncenin evrimini, bu evrim sürecinde kapitalizmin piyasasının adaptasyon yeteneğini araştıran ve kapitalizmin piyasa tarihini iktisadi düşüncenin evrimiyle birlikte inceleyen özel bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın iktisadi düşünceleri sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerle birlikte inceleyen ve piyasanın bu gelişmelere karşısındaki adaptasyon yeteneğini araştıran farklı bir özelliği bulunmaktadır.

Çetin (2002: 93-95), "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri" konulu çalışmasında, liberalizmin üzerine oturduğu sosyal, siyasal ve ekonomik süreçleri değerlendirmiştir. Söz konusu çalışmada kilise, burjuvazi, kentlerin yükselişi, merkezi krallıkların ortaya çıkışı, reform hareketleri, Amerikan ve Fransız devrimleri gibi siyasal olayların sosyal ve ekonomik duruma etkileri araştırılmıştır. Çalışmada, tarihsel olayların ve felsefi düşüncelerin kendi içindeki çelişki ve çatışmalarına rağmen, liberal geleneğin devam ettiğini ve tarihsel olayların liberalizmin penceresinden bakıldığında, onun özgürlüğe doğru gelişimini sürdüreceği savunulmuştur. Çetin Liberalizmin yeni ilişkiler ve değerler dünyasına geçişi temsil ettiği, Liberalizm tek bir alanda tek bir değere ulaşmak yerine sosyal, siyasal ve ekonomik tüm alanlarda bir bütün olarak ortak değerler manzumesine ulaşmayı hedeflediği sonucuna varmıştır.

Alada (2004: 1-5), "İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi", isimli çalışmasında, 20. yüzyılda bilimlerin kesinlikten uzaklaşmalarına rağmen, iktisadın bilim kimliği kazandığı dönemde geleceğin açık olduğu şekilde felsefi bir tutum kazandığı ve iktisat biliminin bugün paradoksal bir şekilde kesinliğe ulaşma amaçlı geleneğin etkisi altında kaldığını savunmuştur. Çalışmada, 18. Yüzyılda Cantillon, Condillac, Boisguilbert ve Smith'in bu geleneğin ilk temsilcileri olduğu, 19. Yüzyılda ise Ricardo ve takipçileri, kesinliğe ulaşmayı amaçlayan, geçmiş bilgilerden hareketle geleceğe dönük yasa ve eğilimlerin belirlenebileceğini kabul eden soyut tümden gelimci yöntemi benimseyen iktisatçılar oldukları ileri sürülmüştür. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Marx, J.S.Mill, Jevons, Menger, yüzyılın sonlarında Edgeworth ve Marshall'ın eserlerinde formelleştirme kaygısı yer yer öne çıksa da iktisadi hadiselerin tahlilinde ampirik bakışı benimsedikleri iddia edilmiştir. Alada sözkonusu çalışmada, formelleştirme çabaları içinde yer bulan geçmiş bilgi ve tecrübelerden hareketle geleceğin kontrol edilebilir hata payları ile öngörülebileceği anlayışının, iktisat düşüncesinde olduğu gibi aynı zamanda Kant ve onu izleyen felsefi düşüncede de yaygın olduğunu ileri sürmüştür. Alada bu iddiasını fizikte Newton kuramının olağanüstü ön görme kabiliyetinin yol açtığı, çekim kuvveti ile açıklamıştır. Alada, bu çalışmasında 20. Yüzyılda, Einstein'ın ve Heisenberg'in katkıları sayesinde fizik biliminde Newton kuramının aşıldığını iddia etmiştir. Alada Felsefede Viyana Çevresi'nin getirdiği yenilikler, Karl Popper'in Kant düşünce geleneğinden yararlanarak pozitivizme yönelttiği eleştiriler sayesinde 'Açık Evren' yaklaşımının felsefe ve bilim alanlarında hayat bulmasına katkıda bulunduğunu bunun kesinliklerin sonunu hazırladığını, ancak üç asır öncesinden geleceğin açık olduğu felsefi anlayışını kazanan iktisat biliminin bugün paradoksal bir şekilde kesinliğe ulaşma amaçlı geleneğin etkisi altında kaldığını ileri sürmüştür. Alada; Coase, Blaug, Hutchison, Keynes ve Knight'tan hareketle kesinliğe yönelme projesini eleştirmek için iktisat biliminin kara delikleri olarak ifade edilebilecek olan denge, belirsizlik, akılcılık, karar alma süreçlerini, kesinlik sorunsalı yerine doğruyu arama sorunsalı içinde değerlendirme anlayışına

dönülmesini, Açık Evren, aprioria (Hiçbir denemeye dayanmayan ve akıl yordamıyla bulunup ortaya konan bilgi), aposteriori (Deney sonucu ortaya çıkan bilgi) rekabeti yerine, felsefi bütünlüğü, tümdengelim-tümevarım dengesi gibi felsefi-yöntemsel tutuma sahip çıkarak, iktisadın diğer sosyal bilimlerin buluşmasını ya da iktisadın diğer sosyal bilimlerle diyaloguna katkıda bulunulmasını önermiştir.

Özel (2006: 1-11) “İktisat İdeoloji ve İktidar” isimli çalışmasında, bir ideoloji olarak iktisadın temel sorunlarından birisinin, yalnızca kapitalist gerçekliğin bütün yönleriyle anlaşılabilmesini engelleyecek bir “maske” işlevi görmesinin ötesinde, bu gerçekliği hiç eleştirmeden yalnızca yansıtmaya çalışması olduğunu kabul etmiştir. Özel’e göre gerçekliğin kendisi yanlış olduğu sürece, onun eleştiri süzgecinden geçirilmeden yansıtılması, bilinç biçiminin de yanlışlığı sonucunu verecektir. Bu nedenle iktisadın bir ideoloji olma biçimi aslında, kapitalist gerçekliğin doğrudan yansıtılmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle kapitalist gerçekliği niteleyen yabancılaşma, fetişizm ve yabancılaşma süreçleri, iktisadın kavram ve kategorilerinde de kendilerini göstermektedir. Bu süreçlerin insanların sahip olduğu gerçekliği dönüştürme güçlerini ellerinden alması ölçüsünde de iktisat aslında aynı yanlış gerçekliğin sürekli olarak yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Araştırma bir ideoloji olarak iktisadın önemini anlayabilmek için kapitalist gerçekliğin ve onun iktisattaki kendini gösterme biçiminin dikkate alınmasını önermiştir.

Eren (2008, 246-256) “Piyasa: Tarihi, Teorisi ve Eleştirileri” isimli çalışmasında temel olarak piyasayı eleştirmiş. Piyasa ilkesini eleştirilerin yapılmasını mümkün kılan alet kutusu olarak kullanmıştır. Eren’e göre piyasa ilkesi temelde piyasaya bağımlı olduğunu ortaya koymakta ve bu bağımlılığın günümüzde yarattığı önemli sonuçlardan birisinin emek piyasalarının adeta kuralsızlaştırılması olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle de kriz ortamları ve yüksek işsizlik firmalara çalışanları işten çıkartmak ve işten çıkarılanların işlerini büyük oranda mesai ödemeksizin geride kalan çalışanlara yüklemek gibi bir durum yaratır. “Yedek işsizler ordusu” ne kadar büyükse emek piyasasının kuralsızlığı da o kadar artmaktadır. Bu çalışmada piyasanın etkin işlediği ve bölüşüm paylarını belirlediği durumda bile bölüşümde adaleti sağlayamadığı savunulmaktadır.

Yalçıntaş (2010: 13-18) “İktisat Düşüncesinde Evrimci Yol: İktisat Güncel Evrim Teorisine Ne Kadar Katkı Yaptı”, konulu çalışmasında iktisadi düşüncenin evrimsel sürecinde, iktisadi bazı dönemlerden etkilenen bazı dönemlerde etkileyen bir bilim olduğunu savunmuştur. Yalçıntaş, sosyal bilimlerin doğa bilimleri etkisinde geçen dönemleri sona erdikten sonra, sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasındaki ilişkinin yönün büyük ölçüde tersine döndüğünü, artık sosyal bilimlerin de genel bilim literatürüne yöntem ve bulgularıyla katkılar yaptığını savunmuştur. Yalçıntaş’a göre 19. yüzyıldan beri, özellikle iktisat teorisi, büyük ölçüde fizik epistemoloji’sinin (Bilginin doğası, kapsamı ve kaynağı ile ilgilenen felsefe dalı) izinden giden, bir anlamda onun yörüngesinde faaliyette bulunan bir araştırma alanı idi. Artık iktisat ve evrimci iktisat bilim çevreleri içindeki etkileşimde ağırlığını daha önce hiç olmadığı kadar hissettirmektedir. Araştırma artık doğa bilimleri ve diğer araştırma alanları arasındaki yöntem alışverişinin tek yönlü bir ilişki olmadığını iktisadın da doğa bilimlerini yöntemsel düzlemde etkilediğini savunmuştur

Sonüstün ve Gül (2012: 35-42), “Ekonofizik: Ekonomi ve Fizik İlişkinine Güncel Bir Bakış”, konulu çalışmalarında doğa bilimlerinden fizik ve sosyal bilimlerden iktisadın etkileşiminin geçmişi ve bugünkü durumu ele almışlar, yeni bir kavram olan ekonofizik kavramı ve bu kavram etrafındaki tartışmalarla iktisadi düşüncenin gelişimini diğer bilimlerle etkileşimi çerçevesinde incelemişlerdir.

Çalışmada 18. yüzyıl fiziği ve hareket yasaları temel alınarak oluşturulan iktisat biliminin, 20 yüzyılda kuantum fiziğinin yükselişi ile birlikte değişim içerisine girdiği ve bu değişime iktisatçılar kadar fizikçilerin de katkı sağladığı iddia edilmiştir. İktisat biliminin fizikle etkileşimi sonucunda iktisadın temel prensiplerinden ayrılmadan kuantum fiziğini kullanan, finansal iktisat ve yine benzer metotları kullanan ancak tüm temellerin deneylerle ortaya çıkan bilgi birikimiyle oluşturulması gerektiği fikrini öne süren ekonofizik gibi iktisat içerisinde farklı bakış açılarının da olduğu savunulmuştur.

3. PASİF AKLIN GÜDÜMÜNDE KALAN İKTİSAT BİLİMİNİN BAĞIMSIZLIĞI VE YENİ BİLİMSEL YÖNTEMİ: DOĞAL SOSYAL KANUNLARIN KURULMASI, UYGULAMANIN ÖNE GEÇTİĞİ BİLİM

İktisadın felsefi temellendirilmesi antik çağda başlamasına rağmen iktisat bilimi fikri, ancak 18. yüzyıl dolaylarında ortaya çıkmıştır (Candan ve Hanedar, 2008: 56). Tarihsel süreç içerisinde iktisadi düşüncenin gelişimine bakıldığında 18.yy. kadar iktisadın bağımsız bir bilim olarak kimlik kazanamadığı söylenebilir.

Eski Yunanda siyaset, felsefe gibi bilim dallarında önemli gelişmeler kaydedilirken ekonomik düşünceler ve doktrinler üzerinde yeterince durulmamıştır. Ekonomik konulara daha çok şiirde, tarih, siyaset ve felsefe kitaplarında ve tiyatro eserlerinde yer verilmiştir. Şair Hesiodos emek faktörüne yer veren şiirler yazmış; Solon kanunları üretimi zorunlu kılarak, işsizliği üç kez belirlenen bir kimseyi hain saymıştır. Böyle bir ortamda iktisadın bilim hürriyetini kazanması elbette beklenemezdi (Özgüven, 2001: 10). Antik Yunan düşüncesi fizik, felsefe, hukuk ve siyasette olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisine dayalı değişmez yasalar kurarak, bilimsel gelişme kaydetmiş ve bu bilimler antik çağda bağımsız bilimsel kimlik kazanmıştır. Ancak iktisat bilimi; tarihin, hukukun ya da siyaset biliminin bir alt dalı olarak görülmüş ve iktisadi olaylar bu bilimler içinde incelenmiştir. İktisadi konuların diğer bilimler içinde incelenmesi, ihtiyaçların sınırlılığıyla ilgili olduğu kadar zenginliğin çalışarak elde edileceğine ilişkin bir inancın olmamasıyla da ilgilidir. Zenginliğin elde edilmesinde fethin tek geçerli yol olarak görülmesi devlet yönetimiyle ilgili bilimleri (hukuk, tarih, siyaset ve felsefe vs.) yüceltmiş, devlet yönetimine uzak bilimler saygı görmemiştir, bu nedenle de iktisat; hukuk, tarih, felsefe ve siyasetin gölgesinde kalmıştır. Roma antik çağın en büyük fetihçi devletlerinden birisidir. Bu nedenle Roma'da hukuk, askerlik ve siyaset yüceltilmiş, diğer bilimler gerekli saygıyı ve ilgiyi görmemiştir. Romanın hükmettiği bu uzun çağda iktisat bilimi, hukuk, siyaset, tarih ve felsefe içinde kısmen gelişme kaydetmiş, kısıtlı bir alanda, sınırlı konularla ilgili, ancak devlet yönetimiyle ilgili oldukça, düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Ortaçağda dinin ve ahlakın baskısı, iktisadi düşüncenin içeriğini kaybetmesine yol açmıştır. Modern çağda ticaretin yükselişi iktisadi düşünceyi kısmen geliştirmiş, 18.yy'a kadar ortaya konan iktisadi görüşler eksik, sınırlı ve diğer bilimlerin içeriğinden kopamayan somut gerçekten oldukça uzak edilgen fikirler olarak kalmış ve iktisadi olaylar arasında sebep sonuç ilişkisine dayalı değişmez kurallar geliştirilememiştir.

Ancak 18.yy'dan sonra iktisat diğer bilimlerin gölgesinden ayrılarak kendi özgün içeriğine ulaşmıştır. İktisadi olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kurarak ekonomik olayları açıklayan değişmez kuralları keşfetmeyi başarmıştır. Dolayısıyla iktisat bilimi 18.yy'da diğer bilimlerin etki alanından sıyrılarak kendi etki alanını yaratmış, özgün öngörülerini geliştirmiş ve bağımsız bir bilimsel kimlik kazanmıştır. İktisadın bilimsel bağımsızlığa ulaşmasından sonra diğer bilimlerle ilişkisi bir alt bilim üst bilim ilişkisi değildir. 18.yy'dan sonra iktisat biliminin diğer bilimlerle ilişkisi, bağımsız bir sosyal bilim olarak, disiplinler arası karşılıklı etkileşim olarak açıklanabilir. İktisat bilimi diğer bilimlerin etki alanından çıkmasına rağmen, doğa bilimleri ve diğer sosyal bilimlerle ilişkisi güçlü bir biçimde devam etmiştir. Bilimler arası etkileşim sonucunda iktisat bilimi bazen doğa bilimlerinin, bazen de sosyal bilimlerin etkisi altında kalmıştır.

18.yy'dan sonraki süreçte modern iktisat bilimi diğer bilimlerden etkilendiği kadar diğer bilimleri de etkilemiştir. Örneğin Newton'un doğa yasası, düşüncenin otoriter bir devlet biçimi yerine (iktisadi anlamda müdahaleci ve otoriter devlet) hukuk devletinin kurulması (iktisadi anlamda düzenleyici devlet) üzerinde, aynı şekilde

Darvinci evrim teorisinin de kapitalist çağın rekabetçi fikirleri üzerinde etkisi olmuştur. Bilim türlerinin birbirlerini etkilemesi ve bunların altında yatan fikirlerin yeterince anlaşılabilmesi bugün hala entelektüel alandaki krizin en büyük nedenleri arasında yer almaktadır (Durusoy, 2008: 6). Bunun yanı sıra Malthus'un nüfus kanununda zayıfların yok olacağı ve ancak güçlülerin ayakta kalacağı tezi, Darwinizm'i etkilemiştir. Dolayısıyla İktisat bilimi, 18.yy'dan sonraki dönemlerde, diğer bilimlerle ilişkisinde alt bilim hiyerarşisinden çıkarak eşit bir konuma kabul edilmiş, diğer bilimlerden etkilediği kadar onları etkilemiştir de.

Bugünün bilim dünyasında "disiplinler arası disiplin" kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yaklaşım farklı bilim disiplinlerinin ilke, kural teori ve modellerini birlikte kullanmalarını, uyumlaştırmalarını ve her bir disiplinin elde ettiği sonuçları karşılaştırmalarını, hatta gerekirse ortak sonuçlara ulaşmalarını hedefler (Gürpınar, 2008: 164).

Modern iktisat teorisinin sicilinde doğa bilimlerinin belirgin bir izi olmakla birlikte felsefe hukuk ve tarih bilimlerinden de iktisadın ilham aldığı görülmektedir. Modern iktisat teorisi tarihi gözlemlere dayanan referanslar içermektedir. Nitekim modern iktisat teorisinin kurucu doktrini, klasik teori olarak adlandırılmıştır. Klasik, her anlamda tarihsel referanslarla yüklü bir kavram olup, iktisadi alanda, iktisat teorisinin tarihsel referanslarına ve gözlemlerine gönderme yapmaktadır. Modern iktisat teorisinin (klasik iktisat) 18.yy'da ortaya çıkması ve klasik teorinin hem bilim hayatında yayılması hem de iktisat politikalarını etkileyerek pratiğe dönüşmesi, klasik teoriye karşı tepkilerin doğmasına yol açmış, klasik iktisat ekolüne karşı ortaya çıkan tarihçi ekol klasik iktisada dönük önemli eleştiriler yöneltmiştir. Tarihçi ekol klasik iktisat ekolüne karşı iktisat tarihinin doğuşu açısından önemli sonuçları olan iki itirazda bulunuyordu. Klasik ekol; iktisadi davranış kurallarının fizik kanunları gibi evrensel olduğunu iddia ederken; tarihçi ekol bu kuralların toplumun gelişme düzeyine göre farklılık göstereceğini, bu yüzden uygulanacak iktisat politikalarının da ekonomilerin içinde bulunduğu gelişme safhasına göre tespit edilmesinin gerekli olduğu görüşünü savunuyordu. Tarihçi ekolün klasik iktisat ekolüne daha önemli bir itirazı metotla alakalıydı. Klasiklerin son temsilcileri tümdengelim metoduna dayanarak iktisadi soyut bir bilim haline getirmişlerdi. Tarihçi ekol ise gözleme dayanan ve tümevarımı esas alan bir metot önermekteydi. Tarihçi ekol bu gerekçelerle araştırmalarını, toplumların iktisadi geçmişine yöneltmiş ve her toplumun iktisadi yapısını ve tarihi gelişimini incelemiştir (Güran, 1997: 1). Dolayısıyla tarih iktisat biliminde, hem klasik teorinin içeriğinde, hem de klasik teoriye muhalif ekoller üzerinde etkisini sürdürmüştür. Bu iki okul arasındaki teorik tartışma hem muhalif tarafta tarihe dönük iktisadi araştırma inceleme ve gözlemin artmasına hem de klasik teori içinde tarihsel araştırmaların çoğalmasına yol açtı (Uzun, 2001: 80-82)

Alman Tarihçi Okulu "iktisat teorisi gerçeklere dayanmazsa bir ütopya olmaktan ileri gidemez gerekçesiyle teori daima tarihten hadise ve örneklerle desteklenmelidir" tezini savunuyordu. Marks'ın hız kattığı tarihsel maddecilik anlayışı da bu tezi desteklemiştir (Tabakoğlu, 1997: 23). Tarihin iktisat biliminde kullanılması, klasik teoriye muhalif okullarda, yani iktisadi liberalizme karşı düşüncede, ağırlık kazanarak yaygın bir eğilime dönüştü. İktisadın bağımsız bir bilim olarak kabul görmesinden sonra liberal ya da anti liberal bütün iktisadi tartışmalarda tarihin bir ağırlığı vardır. Ancak iktisat teorisinde yeni gelişmeler devam ederken, iktisadi liberalizme karşı ekollerde tarih ağırlığını korurken (Marksizm milli ekonomi doktrini gibi) liberal iktisadi düşüncede ise tarih biliminin etkisi azalmıştır. Sonuç olarak modern iktisat teorisi (klasik teori) tarihsel bir içeriğe sahip olsa da, iktisat biliminin kaydettiği yeni

gelişmelerde, liberal iktisadi düşüncede, tarih teoriye yön verecek bir ağırlığa sahip olmamıştır. Ancak iktisat biliminin anti liberal cephesinde tarih teoriye yön veren bir ayrıcalığa ve iktisat biliminin bir parçası olmaya devam etmiştir.

Bu tartışmalar içinde ortaya atılan ciddi eleştirilerden birisi de; iktisadın beşeri bilimlerden özellikle de tarih disiplininin uzaklaştıkça, tarihsizleştikçe ve felsefesizleştikçe bir mühendislik bilimi haline gelmekte olduğudur. (Yalçıntaş, 2010: 33).

Hukuk bilimleri, iktisadın bilim kimliği kazandığı yıllarda doğal yasalar bakımından iktisat bilimiyle bütünleşmişti. İktisadi liberalizm devleti sınırlayan hukuk kuralları olmadan gelişemezdi. Hukuk başlangıçta da iktisatta yabancı bir bilim olarak algılanmadı, günümüzde de algılanmamaktadır. Hangi iktisadi düşünce olursa olsun liberal, sosyalist ya da milliyetçi her iktisadi düşüncenin bir hukuk rejimi olmak zorundadır. Liberalizmde hukuk; mal ve şahıslar bakımından özgürlük tanınmalıdır. Sosyalizmde ise mal ve şahıslar bakımından hukuk; kişisel özgürlüğü kısıtlamalıdır, ya da milliyetçi iktisadi düşüncede hukuk, mal ve şahıslar bakımından ülkesel çıkarları üstün tutmalıdır. Genel olarak hukukun iktisat bilimiyle ilgisini, üretimin ve bölüşümün kurallarını belirleme olarak tanımlayabiliriz. Bireyci ya da devletçi olması fark etmeksizin, bütün iktisadi düşüncelerde üretimin kim tarafından yapılacağı, devletin piyasa payı, rekabet ya da dış ticari ilişkiler tamamen hukukun konusudur. Doğa bilimleri ya da diğer sosyal bilimler, iktisadın nüfus sahasına gel git yaparken, hukuk bilimi bunların aksine hem teorik hem uygulama bakımından, iktisat biliminden hiç ayrılmamış ve bu bilimle bütünleşmiştir.

Geniş anlamıyla hukuk, kişisel ilişkileri yaptırımlar aracılığıyla düzenleyen bilim olarak tanımlanabilir. Ekonomik etkinlikler üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar kişisel ilişkilerin bir bölümü olduğundan hukuk bu ilişkileri de düzenlemek durumundadır. Ekonomi; insani ihtiyaçlara göre kaynakların sınırlı olduğu günümüz dünyasında, bir rasyonel tercih bilimidir. Tercihler, üretim, mübadele ve tüketim davranışlarında ortaya çıkar. Pozitif iktisat bilimi ekonomik etkinliklerin bu aşamalarını gözlemleyip inceleyerek ekonomi biliminin temel yasalarını saptamaya çalışır... Hukuk ekonomik etkinliklerin yasalarını saptamakla ilgilenmez, ancak bu etkinlikleri bir yaptırım altında düzenleme amacı güder (Gürpınar, 2008: 165).

Doğadan esinlenerek keşfedilen doğal yasalar, yani kişisel çıkarların özgürlüğü temelinde ifade edebileceğimiz doğal yasalar, hukuki güvenceye ve hukuki yaptırımlara ihtiyaç duyar. Devletin büyüdüğü gelişen piyasalarda hukuk, doğal yasaları bireylere karşı değil aynı zamanda ve daha fazla devlete karşı korumuştur. Kişisel çıkarlar bireyler tarafından engellendiği gibi devletler tarafından daha fazla engellenir. Modern iktisat teorisinin yani liberal iktisadi felsefenin pratiğe dönüşmesi; hukuki güvenceye muhtaçtır. Devletin ve bireylerin doğal yasaları ihlal etmesi halinde, herkesi hizaya getirecek hukuki yaptırımlara ihtiyaç vardır. “Bırakınız yapsınlar ve bırakınız geçsinler” hukuki içeriğe sahip olmazsa bir slogan olmaktan öteye geçemez. Hukuk; modern iktisat biliminin ilk yüz yıllarında doğal yasaların en önemli güvencesi olmuştur. Doğal yasaları çiğneyen merkantilizmin kuralları ve yasaları başka kurallar ve yasalar tarafından yıkılmalıydı. Hukuk bu dönemde mal ve şahıs rejimlerinin liberalleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak doğal yasaları güvenceye alan hukuk, doğal yasalara aykırı olamazdı. Dolayısıyla modern iktisat teorisinin yani liberal iktisadi düşüncenin yararlandığı hukuk, doğal yasalarla çatışmayan ve onunla uyumlu olan hukuktur. Hukuk doğal yasaların olumsuz yan etkilerini engellemeye çalışmalı kendisi doğal yasaların yerine geçmemelidir. Örneğin rekabeti koruyan hukuk, rekabetin rekabeti öldürmesine

izin vermemelidir. Yasa, servet ve zenginliği koruyan hukuk, sebepsiz zenginleşme ve haksız kazançları engellemelidir.

Hukuk ve ekonomi kıt kaynaklarla bağlantılı olarak insan davranışının nasıl organize edileceği temel kaygılarını taşır. Ekonomik piyasalar ve hukuksal kurumlar rakip kullanım alanları ve kullanıcılar arasında, kıt kaynakların hakkaniyet esaslarına göre dağıtılması konusunda alternatif mekanizmalar olarak düşünülür. Hukuk ve ekonomi sadece birbirinin alternatifi değildir, aynı zamanda birbirleri ile çok yakın sarmaşıktır. Hukuk kuralları çoğu kez ticareti kolaylaştırmak için tasarlanır. Bu arada ekonomik piyasalar, sözleşmenin ve mülkiyet haklarının korunmasında, mahkemeler gibi hukuk organizasyonları ile birlikte, sözleşme özgürlüğü ve mülkiyet haklarını içeren resmi ve gayri resmi hukuksal kurumlar tarafından şekillendirilir. Hukuksal ilişkilerde sadece kişiler arasında değil, kişi ile devlet arasında bir takım ilişkiler söz konusudur. Bu ilişkiler insani davranış kalıpları ile düzenlenemez. Vatandaş devlet ilişkileri hukuk sisteminde somutlaşır. Böylece hem mülkiyet haklarının hem de kamusal ahlakın belirlenmesinde hukuk ışık tutar (Gürpınar, 2008:165). Devletin kamu hizmetlerinin genişlemesi ve yeni ihtiyaçlarının karşılanması bakımından yeni devlet görevlerinin doğması, devletin büyümesine neden olmuştur. Artan kamu harcamalarının finansmanı, devlete karşı hukukun gelişmesine neden olmuştur. İktisat biliminin ilk yüzyıllarında hukuk zaten piyasaya yerleşmiş ve bireyi korumak için geliştirilen hukuk olgunlaşmıştır. Özel mülkiyet girişim özgürlüğü, rekabet hukukla iç içedir ve hukuk burada kişisel çıkarların en büyük güvencesidir. Ancak vergi, harcama, para ve maliye politikası bütün ekonomik dengeleri yerinden oynatabilecek güce erişmiştir. Bu nedenle devlete karşı geliştirilen hukuk iktisat biliminin sonraki dönemlerinde daha yaygın kullanılmıştır. Hukuk devletin piyasayla mesafesinin belirleme yönünde gelişme göstermiş ve kişisel çıkarlara alan açmıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi bireyler arası ilişkileri düzenleyen hukuk gelişimini tamamlamış, piyasayla örtüşmüştü. Birey özel mülkiyet, girişim özgürlüğü ve rekabet gibi konularda kazanılmış haklara sahipti ve piyasa bu haklar üzerine oturan kendi geleneğini yaratmıştı. Yani piyasada bireysel ekonomik haklar hem hukuken hem de teamül olarak benimsenmişti. Ancak büyüyen kamu hizmetleri nedeniyle bireyle devlet ilişkilerinde sorunlar çıkmaya başladı. Devlet piyasadan vergi gibi pay alıyor ve borçlanma ve para basma imkânlarıyla yeni kaynaklar yaratabiliyordu. Ancak vergi, borç, para basma ya da kamu harcamaları yoluyla bir dönemin sorunları çözülürken, kamunun finansmanında kullanılan bu kaynaklar daha sonra piyasa üzerinde yük oluyordu ve devletin kendi alanındaki sorumsuzluğu bireylere mali yük olarak yansiyordu. Bu bakımdan devleti güçlü normlarla sınırlamak kamunun yetki alanını somut ve güçlü yasalarla belirlemek hem de devletle birey arasındaki sorunları çözecek düzenlemeler geliştirmek gerekiyordu. Kamu tercihi teorisinin içinden doğan ve devletin yetki alanını güçlü kurallarla belirleyen yeni bir hukuk bu şartlarda gelişti. Bu yeni hukuk bireysel hakları düzenlemekle beraber, daha çok devlete karşı geliştiren hukuktu.

Gelişen teknoloji ve büyüyen piyasa, klasik mülkiyet hakkı içinde korunamayan ancak piyasanın düzgün işlemesi bakımından ve piyasanın yaratıcılığının korunması bakımından, korunmaya muhtaç yeni haklar ortaya çıkardı. Telif hakkı, fikri mülkiyet hakları bunlardan birkaçıdır. Fikri haklar gelişmiş mülkiyet hakları kapsamında hukuki güvenceye ve yaptırımlara kavuştu. Bunun yanı sıra devletin yetki alanını düzenleyen güçlü normlar, özel yasalarda ve anayasal düzenlemelerde kendini gösterdi.

Piyasa büyüyordu ancak devlet de büyüyordu. Piyasada kararlar bireylerin rasyonel tercihine dayanıyordu, bu nedenle devletin kararlarını da rasyonel tercihlere yaklaştırmak gerekiyordu. Çünkü baskı gruplarının egemenliği, bütün seçmenlerin

homojen bilgiye sahip olmamaları, yani farklı bilgiye sahip olmaları oy tercihi ile kamuyu rasyonel olana çekemiyordu. O halde hukukun anayasa ve özel yasalarla iktisadi devleti güçlü normlarla kayıt altına alarak onu sınırlaması ve rasyonel alana çekmesi gerekiyordu.

Bu nedenle iktisadın bilim kimliği kazanmasından sonraki aşamalarında hukukun iktisat bilimi üzerinde ağırlığı başka bir ifadeyle ekonomik ilişkiler üzerindeki ağırlığı, diğer bilimlere nazaran artmıştır. Fiziğin ya da doğal bilimlerin doğrudan etkisi zayıflarken, doğa bilimlerinin kullandığı yöntemler (matematik ve istatistik gibi) iktisada miras kalmıştır. Hukukun iktisadi ilişkiler üzerindeki doğrudan etkisi artarak devam etmiş ve iktisat bilimi hukukla daha yakın ilişkiler kurmuştur. Mali anayasalar hazırlanmıştır. Bu anayasal kurallar kamu malları, kamu harcamaları vergiler, borçlanma ve denk bütçe hakkında dönemin iktidarlarının kolayca aşamayacağı güçlü normlar getirmiştir. Parasal anayasalar hazırlanmış para sistemi kuralları, para arzı anayasal kurallara bağlanmış para otoriteleri özel yasalarla sınırlanmıştır. Dış ticaret ve rekabet kuralları özel yasalarla korunmuştur. Sosyal güvenlik, gelir dağılımı, ekonomik kalkınma anayasal metinlere girmiştir. Liberal iktisadi düşünce açısından hukukun amacı; devlete set çekerek bireysel hakları ve özgürlükleri genişletmektir. Anti liberal iktisadi düşünceler açısından da hukukun amacı, bireye set çekerek devletin etki alanını genişletmek, şahıs ve mallarla ilgili güçlü normlar geliştirerek bireysel hakları ve özgürlükleri kısıtlamaktır.

İktisat biliminin felsefeyle ilişkileri ise başlangıçta daha yoğundu. Ancak iktisadi doktrinler zamanla felsefeden uzaklaştı. Antikçağda ve ortaçağda iktisadi düşünce, bazen siyaset felsefesi, bazen hukuk felsefesi, bazen da tarih felsefesi içinde ele alındı. Ortaçağda din felsefesi hâkimdi, ekonomik olaylar, skolâstik felsefe içinde ele alındı. Modern çağda iktisat bilimi Rönesans felsefesinin etkisinde kaldı. Rönesans felsefesinde kullanılan akıl iktisadi düşünceyi metafizik alandan uzaklaştırdı. Ancak doğa bilimleri büyük ilerleme kaydediyordu. Fizik bilimi, matematik ve geometrinin bilimsel analiz yöntemleriyle yeni keşiflere ulaştı, fiziğin yeni keşifleri doğa bilimlerine büyük bir merak uyandırdı. Fiziğin hem dünya hem de uzay hakkında ortaya koyduğu yeni fikirler bütün bilimleri etkiledi. Felsefede fizikle birlikte değişti ve skolâstik felsefe geriledi. Fiziğin ulaştığı yeni bilgi ve bunun felsefi yansıması Rönesans felsefesi modern çağ düşüncesinin temeli oldu. Dünya merkezli evren anlayışı yerini güneş merkezli evrene bırakmıştı. Yeni coğrafi keşiflerle dünya nasıl büyüdüse; aynı şekilde evren de, fizik biliminin keşifleriyle büyüdü. Güneş merkezli dünya, düşüncede daha büyük algılara imkân tanıdı. Rönesans felsefesinin ortaya koyduğu gelişmeleri ve belirsiz kavramları, 17.yy. düşünürleri toparlayarak belirli bir tutarlılık ve bilimsel kesinlik içinde, daha belirgin bir biçimde ortaya koymaya başladılar. Rönesans'taki düşüncenin parçalılığı ve çeşitliliği, iktisat bilimini de parçalı ve kısmi bir içeriğe hapsetmişti. Nitekim bu dönem iktisadi düşünceleri, iktisadi olayları kısmen analiz etmiş olsalar da iktisadi olayları bütünlüklü bir biçimde ele alamadılar. Merkantilizm ticareti yüceltti ona tepki olarak doğan Fizyokrazi de tarımı yüceltti.

17.yy.'da Descartes, Hobbes gibi düşünürler felsefi eğilimleri ve dünya görüşlerini derli toplu hale getirerek sistemleştirmeye çalıştılar ve insanlığın düşünce tarihinin ve entelektüel birikiminin, en önemli miraslarından birisi olan rasyonel düşünceyi geliştirdiler. Rasyonalizmin kaynağında matematik, geometri ve fizik yer alsa da, bu yeni düşünce tanrıyla başka bir açıdan bağ kurarak, düşünceyi fizik alandan metafizik alana çekmiştir. İktisadi düşünce 18.yy.'da bilim kimliğine kavuşurken bu felsefi birlikten etkilenmiştir. Rasyonalizmin felsefede sağladığı düzen, İktisadi düşünce de 18.yy.'da birlik ve bütünlük sağlamıştır. Ekonomik ilişkiler tarım sanayi, ticaret

ayırımı gözetmeksizin bütün olarak ele alınmış, zaman ve mekân farkı gözetmeden iktisadi kurallar, bütün dünyada geçerli evrensel yasalar olarak ilan edilmiştir. Güneş merkezli dünya modelinden esinlenerek, tanrının kontrolündeki yasalar üzerine kurulu ve metafizik ton taşıyan bu yeni iktisat düşüncesi felsefeyle aynı sonuçlara ulaşmıştır. Aklın keşifleri bilimi tanrıya yaklaştırmış ve ortaçağdaki metafizik algılamının çok ötesinde yeni düşüncelerin doğmasına neden olmuştur. Doğa bilimlerinde kaydedilen gelişmeler, bu dönem felsefesinin dolayısıyla iktisat felsefesinin gelişimini de açıklamaktadır. Fizikteki mekanik düşüncenin hem dünyanın hem de evrenin hareketlerinin bir bütün niteliği kazanması, doğa yasalarının genel geçerliliği üzerinden evrenin ve doğanın birliği düşüncesini kesinleştirmiştir. Bu gelişmelerin öğretileri değiştirmesi ve belirgin bir şekilde bilgi teorilerini değiştirmesi; kaçınılmaz bir biçimde tamamen akli ve bilimi esas alan felsefe yönelimi Rasyonalizmi egemen kılmıştır. Modern iktisat teorisi (klasik teori) rasyonalizmin iktisadi alana uyarlanmasıdır. Dolayısıyla iktisadın bilim kimliğini kazanmasının başlangıçta felsefeyle yakın ilgisi vardır. Ancak daha sonraları iktisadın doğa bilimlerine yaklaşması, fizik biliminin yöntemlerini (matematik, geometri) yoğun biçimde kullanmaya başlaması iktisatla felsefe arasındaki bağı kesmiştir.

Doğa bilimlerinin, özellikle fiziğin 18.yy da felsefeyle iktisadi yakınlaştırmasına karşılık, matematik biliminin iktisadi analizlerde kullanımı iktisadi felsefeden uzaklaştırmıştır. Matematiğin ulaştığı kesin iktisadi sonuçlar ve matematiksel çıkarımlar iktisadi ilişkiler üzerindeki düşünsel çabaları zayıflatmıştır. Matematik; felsefenin liberal iktisadi düşünce üzerindeki etkisini azalttıkça, zıt akımlar üzerindeki felsefi ağırlık artmış ve anti liberal iktisadi düşünceler (sosyalizm) felsefenin etki alanında kalmıştır. Dolayısıyla felsefenin iktisadi düşünce üzerindeki çalışmaları daha çok liberalizm karşıtı düşüncelerde yoğunlaşmıştır. Adalet, bölüşüm, zenginlik vs. liberalizm karşıtı düşüncelerde felsefi açıdan ele alınmıştır.

Felsefenin iktisat ya da politik iktisatla ilişkilendirilmesi iktisadi düşünce tarihi ve iktisat yöntemi kanallarıyla olmaktadır. Felsefe iktisatçı için neden gereklidir ya da iktisadın felsefeye başvurusu hangi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Matematiksel kalıplar yardımıyla veya tecrübe ile deneyle yeterince çözümlenemeyen belirsizlik, denge, akılcılık, karar alma gibi konuların aydınlatılmasında iktisadi düşünce felsefeye açılma zorunluluğunu hissetmektedir. Felsefeye açılmak ise çoğu zaman hangi felsefe ya da hangi filozoflara yönelmesi gerektiği sorununu ortaya çıkarmaktadır. İlk elde karşılaşılabilecek sorun pozitif ya da herkes tarafından kabul görebilecek bir alan olmayan felsefenin nesnellik iddiasındaki bilimle ya da özelde iktisat ile nasıl bağdaşacağıdır. Felsefi sorular sağduyu veya daha karmaşık durumlarda gözlem, deney veya varsayımların test edilmesi ile çözüme ulaşan sorulardır. Felsefi soruların matematik ve mantık ile ilgili kısaca deneye dayalı sorularla ilgisi olmayan biçimsel sorular tasnifinin dışında yer alması gerekir. Bu nedenle rahatsız edici bir sorunun açıkça kanıtlanamadığı noktada felsefe başlar (Alada, 2004: 7). Dolayısıyla bilimsel kesinliğe ulaşılmış matematik sonuçlar üzerinde felsefe tesirsiz kalmaktadır. Felsefe bilimsel kesinliğin olmadığı ortamda doğruyu arar. İktisat bilimi sonraki aşamalarında fiziğin analiz araçlarını sahiplenmiş ve bilimsel yargılarını matematiksel temele indirgemıştır. Matematiksel sonuçlar kesinlik ifade eden sonuçlar olduğundan felsefe liberal iktisadi düşüncede üzerinde etkisi azalan bir disiplindir.

Walras, Menger ve Jevons'la beraber iktisada giren matematiğin kullanım oranı ve çeşitliliği hızla arttı. Matematik ve mühendis temelli iktisatçıların doğal katkılarıyla iktisat neredeyse matematik bilimine dönüştü (Sınıksaran ve Aktütün, 2004: 54). Neo Klasik iktisadın matematiksel içeriğe kaymasıyla birlikte felsefe iktisat biliminde daha

az kullanılmaya başlandı. Özellikle liberal iktisadi düşüncede bu daha fazla gözlendi. Ancak anti liberal iktisadi düşüncede, bölüşümün sorgulanması daha çok felsefi içeriğe dayanıyordu. Matematiksel kesinliğin sosyalist muhalefetle sarsılması felsefeye alan açtı. Sosyalist felsefe eşitliğin ve adaletin felsefi dayanaklarını geliştirerek felsefeyi iktisat bilimine geri çağırdı.

Bugünde iktisat yazımına hâkim olan Neo Klasik iktisat doğruya değil kesinliğe ulaşmayı amaçladı. Oysa bilim ve felsefe doğruyu ya da hakikati arar. Kesinliğe ulaşmak tam bilgiye varmak bilim ve felsefenin amacı değildir. Neo Klasik iktisat rekabet, kar ve fayda, denge kavramlarını hep kesinliğe göre tanımladı. Rekabetin tam olduğu koşullarda aktörlerin gelir ya da maliyet kısıtları altında kar ve fayda azamileştirmesi ölçülebilir olsun ya da olmasın matematiksel kesinliğe referansla ele alınan ön kabullerdi. Tüketici dengesi firma dengesi ya da genel denge matematiksel kesinliğe ulaşmak üzere formüle edilen kavramlardı. Yani Neo Klasik arayışlar içinde belirsizlik olarak ifade edilen ya da kesinliğin olmadığı durumda kesinliğe varma sorunsalının dışına taşmamaktadır (Alada, 2004: 5). Neo Klasik iktisatla liberal iktisadi düşünceden uzaklaşan felsefe daha sonraki dönemlerde de mesafeyi korudu. İktisat biliminin kesinliğe yönelen tutumu katılaştıkça felsefenin etkisi azalmakta, kesinlikten doğruya yaklaştıkça felsefenin etkisi artmaktadır. Marksist iktisat, Keynesci iktisat, Avusturya okulu gibi ekoller doğruya yönelen iktisadi akımlardır. Kesinlik hedefine Neo Klasik iktisada göre nispeten daha uzak olduklarından bu iktisadi okullar felsefi içeriğe sahiptirler. Sonuç olarak matematiksel açıklamalarla konular açıklığa kavuşmadığında, konuların aydınlatılmasında yardıma çağrılan bilim felsefe olmakta ve iktisat felsefeye açılma zorunluluğu hissetmektedir.

Yukarıdaki konularda tarih, hukuk ve felsefe; bilimler arası etkileşim çerçevesinde ele alındı. Ancak iktisat bilimine yön veren bilim doğa bilimleri özellikle de fiziktir. 18.yy da fizikle iktisat arasındaki ilişki, bir etkileşim değil fiziğin hâkim bir bilim olarak, iktisada yön verme ilişkisidir. Fiziğin iktisat bilimiyle etkileşimine girmeden önce iktisatla matematik arasındaki ilişkiye özel olarak eğilmek gerekir. Matematik iktisada fiziğin mirasıdır. İktisat bilimi üzerinde fiziğin etkisi sonraki dönemlerde azalsa da matematiğin kullanımı artarak devam etmiştir. İktisatçılar matematiğe cevabı kesinliğe ulaşma ihtiyacı nedeniyle başvurmuşlardır. Çünkü düşünerek doğru bilgilere ulaşabiliriz. Ancak doğrunun sübjektif bir yanı da vardır. Yani doğru kişiye göre değişebilir. Ancak matematiksel çıkarımlar doğrunun ötesine geçerek bilgiyi kesinliğe yaklaştırabilir. Bilgiyi kesinliğe ulaştıran en iyi yol matematik olduğu içindir ki, matematik iktisat biliminin yaygın bir analiz yöntemi olmuş sonraki dönemlerde de kullanımı artmıştır.

Neo Klasik iktisatta matematik kullanımı yaygındır. Çünkü ekonomik olaylarla ilgili soyutlamayı yoğun bir şekilde matematiğe başvurmadan başarmak mümkün değildir. Onlara göre çok boyutlu bir gerçekliğin tahlil edilip kavranmasında matematiksel araçlar büyük önem taşır. Sadece anlatım yoluyla etkinlik sağlamak zordur. Hesaplamalarda kesinlik sağlamak yani bir fizikçi gibi ölçüp biçmek iktisatçının beklentilerine cevap vermek için vazgeçilmeyecek bir çalışma biçimidir. Neo Klasik iktisadın geliştirilmesinde matematikçiler, fizikçiler, pozitif bilimciler ve mühendisler büyük katkıda bulunmuştur. Nitekim ilk matematiksel iktisatçı olan Walras'ın, bireysel tercihlerin, iktisadi sistemin dışında biçimlendiği ve iktisadi etkileşimlerden etkilenmediği temeline dayalı genel denge analizi, fizikten ilham almıştır. Walras kendi ideolojik çizgisinin şekillendirdiği toplum ve düzen varsayımını matematiksel olarak ispat etmeye çalışmıştır. Bunu da nesnel matematiksel analize ideolojik bir işlev yükleyerek yapmıştır (Durusoy, 2008: 11). Kant'a göre zaman ve mekân içindeki dünya

nedensel yasalara tabidir zaman ve mekân içindeki eylemlerimiz tamamen önceden düzenlenmiştir (Determinizm) güneş veya ay tutulmasının önceden hesap edilmesi gibi önceden belirlenebilir (Alada, 2004: 8). Matematiğin kullanımı iktisatta sadece kesin bilgiye yönelimi ifade etmemektedir. Kesin sonuçlara ulaşılması yanılabilirlik düşüncesini zayıflatarak, deney ve gözlemin değerini gözden düşürmekte iktisadi düşüncede teoriden pratiğe yönelişin kapılarını aralamaktadır. Bilindiği gibi modern iktisat teorisi (klasik teori) deney ve gözlemlerden elde edilen bilgilerle kurulmuş yasalardan oluşuyordu. Yani uygulamadan teoriye bir yönelim vardı. Uygulama teoriyi belirliyordu. Ancak iktisat politikalarında matematiğin esas alınması, eylemlerimizin önceden belirlenebilmesi iktisadın kuramdan pratiğe yönelişine başlangıç olmuştur. Matematiğin kullanımı arttıkça önce uygulama sonra kuram eğilimi azalmış, önce kuram sonra uygulama eğilimi güçlenmeye başlamıştır. İktisatta matematikle beraber kesinliğe yönelme ya da en doğruyu arama çabası, kuramın önceliğini ve uygulamanın kurama uyumunu amaçlayan ve insan aklına aşırı güven duyan, doğa yasalarına isyankâr başka iktisadi anlayışların habercisi olmuştur.

İşte gösterilen bu çabalar sonunda matematiğin; iktisat bilimindeki anlamı(fonksiyonu) ile diğer doğa bilimleri içindeki anlamı(fonksiyonu) arasında fark kalmamış ve iktisat da tıpkı bir doğa bilimi gibi görülmeye başlamıştır. Bu süreç iktisadın kurumsal ve tarihsel yönünün ihmal edilmesine neden olmuş ve iktisat sınırlandırıcı varsayımlarla oluşturulmuş matematiksel modellerle açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu matematiksel modellerde öncelikli amaç iktisadi olgunun kendisini açıklamaktan çok, modelin içsel tutarlılığını sağlama yönünde olmuştur. Görüldüğü üzere matematiğin iktisat bilimi üzerindeki etkisi belirli aşamalardan geçerek (her dönemde farklı bir etki bırakarak) oluşmuştur (Durusoy, 2008: 12):

- İlk aşamada matematik doğrudan iktisadın özünü etkilemiştir.
- Daha sonra matematiğin etkisi iktisada yeni alanlar eklemek şeklinde olmuştur (Ekonometri vs.)
- Sonra kuram oluşturmada temel sorumluluk matematik kullanan iktisatçılara geçmiştir.

Bilgisayar teknolojisi ve programcılığının gelişmesi ile matematiğin verimliliği daha da yükselmiştir. Ekonomik modeller bilgisayar ortamında matematiğin daha verimli kullanımını sağlayarak, teorinin pratiğin önüne geçmesini sağlamıştır. Kesinliğin yol açtığı, durumlar nedeniyle, yani olgular arasında belirsizliğin kalkması, teoriyi pratiğe hâkim kılmıştır. Nitekim Nobel ekonomi ödülü alanların büyük çoğunluğunun ekonometri kuramına ve matematiksel iktisada katkı yapanlar olması “metodolojik hâkimiyet” için iyi bir kanıt sunmaktadır. Bu durum iktisat ideolojisinin modern toplumun egemenlik sisteminin en önemli parçalarından biri olduğunu ortaya koymakla birlikte, iktisadın pozitif bilimlere ne kadar yaklaştığını, insan boyutunun iyiden iyiye devreden çıktığı bir bilim olma yolunda dönüşüm sergilediğini göstermiştir (Durusoy, 2008: 12).

Burada mesele matematiğin iktisatta kullanılması değil suiistimal edilmesidir. Özellikle matematiksel yollarla teorinin gövdesine şekil verilmeye çalışılması karşısında iktisadın toplumsal sorunlarla ilgilenmeden, entelektüel görüntü altında bir teknisyenliğe dönüşeceği düşüncesi günümüz iktisatçılarının endişelerini haklı kılmaktadır. İktisatçının bir meslek disiplini ve bilim adamı formasyonu ile sorun çözmedeki muktediriyeti ve iktisat biliminin toplum nezdindeki kazanılmış imtiyazı, zayıflatılmamalıdır (Kök, 1999a: 12).

3.1. Newton Fiziğinin İktisat Bilimine Liberal Katkısı

Dünyayı algılamamız, birbirimizle ilişkilerimiz, hayata bakışımız hepsinin temelinde fizik vardır. Çünkü fizik bütün evreni hangi noktada çözdüğümüzü tespit eden bir bilim dalıdır. O çözüm nihai olarak bizim mantık yürütmemizi, hayatı algılamamızı, sosyal ilişkiler kurmamızı, varlığımızı belirleyen hadise, insanoğlunun bulunduğu mekânın işleyiş yasalarını bulduğu ölçüyle irtibatlı ve o bağlamda, o bilgi birikimiyle sınırlıdır Newton, mekanik olan makro düzeyde evrenin nasıl harekete ettiğinin yasalarını çıkarttı. Newton'un geliştirdiği mekanistik doğa anlayışı, bütünüyle nedensel ve belirlenmiş dev kozmik makine anlayışıyla katı bir determinizme sıkı sıkıya bağlanmıştı. Newton'a göre olan biten her şey kesin bir nedene sahipti ve kesin bir etkiyi meydana getirirdi ve sistemdeki herhangi bir parçanın geleceği, eğer durum herhangi bir zamanda bütün ayrıntıları ile biliniyorsa, mutlak kesinlikle önceden tahmin edilebilirdi. Bunun iktisatçılar açısından önemi şudur. İktisat en eski sosyal bilimdir ve Adam Smith tüm iktisadı, Newton'un o mekanik evrenin işleyiş yasalarından hareketle oluşturmuştur. Zaten ilk kitabı da Newton'un yöntemi üzerinedir. Ekonomik dengenin temelinde mekanik yasalarının Newton fiziğinin kendisi vardır. 1776'da yayımlanan Ulusların Zenginliği denge ile başlar. Yüz sene sonra iktisat akımında paradigmatik bir değişiklik olup, neoklasik akım ortaya çıkmıştır. Neoklasik akımın ne zaman ortaya çıktığına bakıldığında, onu da yine Newton fiziğinin kendi içinde revizyona gittiği bir dönemle paralel olduğu görülür. Eksik denge, dengesizlik kavramlarının ortaya çıkmasının özetini fizikteki yeni gelişmelerle anlamlandırmak mümkündür (Kara, 2012: 6-7). İktisadın fizik biliminden etkileşiminin geçmişini incelerken 18.yy'a baktığımızda bu etkileşimin tek yönlü bir etkileşim olduğunu ve bunun fizikten iktisada doğru bir yön çizdiğini görüyoruz. Fizik Newton'la büyük teorik yükselme kaydetmiştir. Teorik gelişmenin temelinde de matematik ve gelişmiş hesaplama yöntemleri yatmaktadır. İktisadın fiziğin tek yönlü etkisine açık olması, fiziğin gelişmiş matematik ve hesaplama yöntemleriyle dünya ve uzay hakkındaki çarpıcı teorik açıklamalara sahip olması ile ilgilidir.

Sistem tekdir, bu durumda, tek yöneticinin tek kararı ile inşa edilmiştir. Mekanik olarak yaratılan oluşturulan bir makinenin benzeridir. Bu kavramın Smith için anlamı büyüktür. Çünkü tanrı (mekanisyen) evreni bir kez oluşturmuştur. Ama tekrar müdahale etmemiştir ve etmeyecektir.(Sarfati, 2008: 41). Bu nedenledir ki A.Smith'in klasik fiziği model alan teorisi, sonraki iktisatçıları da etkilemiştir. J.B.Say ve D.Ricardo da klasik fiziği temel alan modeller kurmaya çalışmışlardır.

Mühendisçi iktisat geleneğini, Neo Klasik iktisat başlatmıştır. L.Walras, I.Fisher fiziğin temel kanunlarını esas alan modeller kurmuşlardır. Neo klasik iktisatta fizikçi, matematikçi ve mühendis iktisatçılar ağırlıktadır. Bunların başında mühendis kökenli W.Pareto gelmektedir ve P.Samuelson klasik fizik eğitimi almıştır (Eren, 2009: 3). Adolphe Quetelet (1796-1874) Robert Gibrat (1904-1980) eğitimleri itibariyle fizik veya mühendis kökenlidirler. Doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin çalışma yöntemleri olayları ele alışları, varsayımlarını test etmeleri arasında birçok farklılıklar vardır. Fen bilimlerinin deney ve tekrara uygun sorunlarına karşın, sosyal bilimler temel olarak özünde değişken olan (daha az tekrara uygun sorunlar içeren) insanı ve insanın oluşturduğu sosyal yapıları ele almaktadır (Sonüstün ve Gül, 2012: 37). Ancak bu farklılık Newton fiziğine benzer modellerin sosyal bilimlerde de kullanılmasına engel teşkil etmemiştir. On yedinci ve on sekizinci yüzyılda fizikteki başarılı ve çarpıcı keşifler sosyal bilimcileri, doğa bilimi yöntemlerini sosyal araştırmalarda kullanmaya teşvik etmiştir.

On sekizinci yüzyıl iktisat biliminin temellerinin atıldığı yüzyıl olarak kabul edilir, (fiziğin göz kamaştırıcı yükselişinin; diğer bilimlerdeki etkisi de on sekizinci yüzyılda belirgin bir biçimde hissedildiğinden) iki bilim arasındaki etkileşimin bu yüzyılda başladığı söylenebilir. A.Smith'in arz ve talep yasalarında, Newton'un hareket yasalarından özellikle her etkinin bir tepki yarattığı ile ilgili olan üçüncü yasasından izler görmek mümkündür. İlk dönem iktisat bilim adamları iktisadi sistemi mekanik bir sistemmiş gibi görmeye ve analizlerini tıpkı fizikçilerin veya mühendislerin yaptığı gibi temellendirmeye çalışmışlardır. Aradaki tek farkın (fen bilimlerinin deney ve tekrara uygun sorunlarına karşılık, sosyal bilimlerin özünde değişken olan insanı esas almasından doğan farklılık nedeniyle) fen bilimlerinde deneylerin teorilere temel oluşturmasına karşılık, iktisatta gözlemlerin teorilere temel oluşturmasıdır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Francis Ysidro Edgeworth ve Alfred Marshall ekonominin de tıpkı, James Clerk Maxwell ve Ludwig Eduard Boltzmann'ın gazlar için öne sürdüğü gibi bir denge durumuna ulaştığı konusunu; fizikçilerin bazı fikirlerinden esinlenerek oluşturmuşlardır. Bu etkileşim yirminci yüzyıl başlarına kadar sürmüştür (Sonüstün ve Gül, 2012: 37).

Newton birkaç yasadaki hareket ederek bütün evreni açıklayacak bir model geliştirmişti. Bu modelin yasaları; dünyanın, ayın ve gezegenlerin, yörüngelerinin büyük bir doğrulukla hesaplanmasına imkân veriyordu. Newton mekaniğine göre fiziksel bir sistemin belli bir zamandaki buna başlangıç zamanı diyorumuz- durumunu yani konum ve hızlarını biliyorsak diğer herhangi bir zamandaki durumunu da kestirebiliriz. Fizikteki maddenin gelecekte beklenen davranışları konusunda, geliştirilen öngörü; sosyal düşünürleri toplumu ve bireyi de birkaç yasa çerçevesinde açıklayabilecek bir teori arayışına itmişti. Bu etki doğrultusunda modern sosyal düşünürler, toplumu evrensel bir hareket yasasından yola çıkarak açıklamaya çalıştılar. Nitekim iktisat biliminin kurucusu A.Smith'in ilk kitabı, Newton'un fizikte kullandığı yöntemi önce ahlak felsefesine; sonrada iktisada uygulamaya çalıştığı "Astronomi Tarihinin Gösterdiği Üzere Felsefi Araştırmaları Yöneten ve Yönlendiren İlkeler" adını taşımaktadır. Nasıl Newton işe maddenin hareketini tanımlayarak başladıysa iktisatçılar da işe insan davranışını tanımlayarak başladılar. Bu literatüre homo economicus olarak geçen, çıkarları peşinde koşan insan varsayımıdır (Eren, 2013: 369). "İktisatta Newton'un yerçekimi kanunu yerine geçen bir kanun gerekliydi, kişisel çıkar kanunu fiziğin yerçekimi kanunu gibi iktisadın temel yasalarından birisi oldu". Çünkü davranışları öngörülebilir insan ancak bu şekilde mümkün olabilirdi. Başka bir ifadeyle o günkü bilim anlayışına göre; bilimin var olabilmesi için benzer koşulların benzer sonuçlara yol açması gerekiyordu (Uçar, 1999: 367). İktisatçılarda bilimsel olmak adına, iktisadi olayların benzer koşullarda benzer sonuçlara ulaştığını açıklayacak sosyal yasaların keşfine koyuldular. Fizikteki yerçekimi ve kitle çekimi yasasıyla maddenin davranışları nasıl öngörülebiliyorsa, kişisel çıkar kanunu da bireyin davranışlarını önceden bilmeyi mümkün kılıyordu. Newton'un çekim yasası gereği; boşlukta kalan cisim düşer ancak yerin cisimlere uyguladığı bu çekim sayesinde yeryüzünde bulunan her şeyin uzayın boşluklarında savrulması engellenir; kitle çekimi yasası gereği uzayda büyük kütleye küçük olana karşı, karşı konulamaz çekim uygular, küçük cisimlerin büyük cisimlerle çarpışması kaçınılmaz olur, ancak bu çekime karşılık cisimlerin kendi eksenini etrafında dönmeleri onların bu çekimden kurtulmalarını sağlar. Yerçekimi yasalarının çalışmaması halinde yeryüzü canlılar için yaşanabilir bir yer olmazdı, canlılar diğer cisimlerle beraber uzayın boşluklarına savrulurdu ve kitle çekimi yasalarının çalışmaması halinde de kâinatındaki cisimler birbirine yapıştırdı. Doğal yasalar maddenin sonraki davranışını çözmüştü. Kişisel çıkar kanunu ile iktisatçılar

bireyin davranışlarında benzer sonuçlara ulaştı. Uzaydaki cisimler gibi bireyler; hiçbir etkiye tabi olmadan kendi hallerine bırakıldığında yani özgür olduklarında (özgürlüğün doğal yasaları özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, rekabet vs) kendiliğinden çıkarlarının izini süreceklerdi ve kişisel çıkarlarını takip edeceklerdi. Bireyi çıkarını izlemeye iten neden “kişisel çıkar” kanunuydu. Böylece iktisat bilimi fizikteki gibi kendi nedensellik yasalarını keşfetmiş oluyordu.

Görüldüğü gibi 18 ve 19. yüzyıllar insanların doğada düzenli, kendiliğinden oluşları gözlemedikleri, mekân ve insan iradesinden bağımsız yasalar keşfettikleri çağlardır. Newton fiziği doğada insan iradesi dışında kendiliğinden işleyen düzenin olduğunu söylerken “iktisatta da kendiliğinden işleyişi sağlayan doğal yasalarını keşfetmişti”, bu dönemin doğa bilimleri bilimsel bilgiye, olgular arasındaki düzenli ilişkilerin gözlemlenmesinden hareketle ulaşacağını savunurken “iktisatta da teoriler gözlemlere dayanarak oluşturulmuştur”. Bilimsel bilginin temelleri doğa bilimleri alanında atılmıştır (Yanık, 2012: 79). Zamanın sosyal bilimcileri de bu dönemde yöntem açısından doğa bilimlerinin etkisinde kalmıştır. Doğada kendiliğinden işleyişin (yasaları) olması gerekir, insan doğası doğal haklar ve doğal düzen gibi (İşgüden ve Köne, 2002: 98).

İktisatta benzer koşulların benzer sonuçlara ulaştığını açıklayan dolayısıyla bireysel davranışı önceden öngören doğal yasalardan bir kısmı insanın doğasıyla ilgiliydi. İktisadi alanda keşfedilen doğal yasalar şunlardan oluşuyordu:

Rasyonel İnsan: İnsan doğası gereği rasyoneldir yani akılcıdır. Ancak insanın bu kaçınılmaz yönelimi iradesi sınırlanmadığı anlarda ortaya çıkar. Hiçbir yönlendirme olmadığında insan aklını kullanarak hareket edecektir. İnsanın iradesi sınırlanırsa akılcı davranış ortaya çıkmaz. Devlet ya da kişiler bireyin kararlarına etki etmedikleri sürece bireyin tercihi aklın seçimi olacaktır, bu kaçınılmaz bir sonuçtur ve her bireyde aynı sonuçlara ulaşılır. O halde özgür bireyler rasyonel tercihlerde bulunarak daha çok kazanacak seçimde bulunacaklar, daha çok tüketecek seçimlerde bulunacaklar, daha ucuz ve daha kaliteli mal tüketecek seçimlerde bulunacaklar yani ekonomik kararlarında doğal seçimleri kendi yararlarına uygun tercihler olacaktır.

Buna göre bireyin, karşılaştığı tüm durumlar için kendi yararına hareket etmesi doğal yasa gereğidir. Akılcılık insanın bencilliğiyle örtüşmektedir. Çünkü insan kendi yararına uygun akılcı tercihlerle aslında kendi bencil çıkarını korumaktadır. Başka bir ifadeyle insanın kendi yararı dışında hareket etmesi doğal yasalara aykırıdır ve bu akıl dışı davranışın sürekliliği olamaz. O halde doğal olan insanın kişisel yararına uygun davranmasıdır ve kişisel yararına uygun olmayan her davranış akıl dışı kabul edilmelidir.

Bencil İnsan: İnsan doğası gereği bencildir. Bencillik; ahlak ve din felsefesinde çoğu zaman kötü ve dışlanması gereken bir duygudur, ancak iktisat felsefesinde iktisadi sistemin düzgün işleyişini sağlayan bir doğal kanundur. Eğer insanın bu özelliği göz ardı edilirse, hatta bastırılırsa doğal yasalar çalışmaz. Bu nedenle fiziğin maddenin tabiatını anlamaya çalışırken ulaştığı sonuçlara benzer bir biçimde insanın tabiatı incelemeye tabi tutulmuş ve insanın bencil bir tabiata sahip olduğu keşfedilmiştir. Buna göre insan; her şeyin üzerinde bencil bir varlıktır kendi çıkarını her şeyin üzerinde tutar. Burada gözden kaçmaması gereken şey bencilliğin sonradan elde edilen bir özellik olmadığıdır. Bencillik insanın doğal yapısından ileri gelen, insanın sosyo-ekonomik, dini, ahlaki koşullarının dışında tamamen doğuştan gelen bir özelliğidir. Yani insan doğuştan fiziksel özelliklere sahip olduğu gibi doğuştan bencil karaktere de sahiptir. Dolayısıyla bencil olmayan insanın doğması doğal yasalara aykırıdır. Yani kendi çıkarını toplumun çıkarının daha gerisinde tutan bir insan; bu özelliği doğuştan değil

sonradan kazanmıştır. Asıl olan kendi yararını diğer bireylerin, toplumun ve devletin üstünde tutmasıdır.

Kişisel Çıkar Kanunu ve Homo Economicus: İnsanın rasyonelliği ve bencilliğini birlikte ifade eden bir iktisadi kavram olan homo economicus, fiziği ekonomiye uyarlamaya çalışan iktisadi insan tipiyle modelleşen bir yaklaşımdır. Sosyal bilimciler insan doğasını bir veya birkaç temel özellikte açıklayarak; bireyin davranışlarının kendi faydasını attırarak şekilde sonuçlanacağını kabul ettiler. Dünyanın, gezegenlerin ve güneşin anlaşılabilmesi ya da dünyaya ve uzaya ilişkin öngörülerin gerçekleşmesi nasıl yer çekimini kanuna ve kütle çekimi kanununa bağlıysa; ekonomik ilişkilerin öngörülebilmesi ve anlaşılabilmesi de homo economicus'a bağlıdır. Buna göre piyasa ortamında her insan akıllı davranır ve kendi bencilliğini arttırmaya çalışır. Böylece insanın içinde bulunduğu ortamda artık davranışını kestirmek mümkündür, onun davranışı insan bencil doğar ve bencil yaşar evrensel yasasına tabidir.

Homo economicus kendi çıkarını düşünen faydasını ve karını en yüksek seviyeye çıkarmayı amaçlayan ve bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik kararlar alan bir iktisadi birimdir. Bu güdüyle hareket eden bireyler kendi çıkarına hizmet ettikçe, aslında hiç amaçlamadığı halde toplumun da çıkarına hizmet eder. Bu görüşe göre kişi için en iyi olan şeyler toplum için de iyidir. İktisat bilimi fizik evrene benzeyen bir model kurarken; toplumsal yapıda en küçük birim olarak bireyi görmüş ve bireyin hareket kanunlarını (rasyonel insan, egoist insan) kurmuştur. Doğal kanunların yönlendirilmesinde özgür bireyin nasıl bir yön çizeceği öngörülebileceğinden toplumsal dengenin (fizik evrende yerçekimi ve kütle çekimine dayanan denge) nasıl oluşacağını ortaya koymuştur. Buna göre kendi çıkarını maksimize eden birey aslında hiç istemese de topluma hizmet etmiş olacak ve toplumun da çıkarını maksimize ederek toplumsal dengeye katkıda bulunacaktır. Çünkü toplumlardaki bireyler tek tek kendi yararlarını arttırdıkça sonuçta bireylerden oluşan toplumunda yararı artacaktır. Dolayısıyla sosyal yaşamdaki dengenin itici gücü homo economicustur, doğal kanunlar ise toplumsal dengenin kurucu güçleridir. 18'yy.'da bilimin var olabilmesi için benzer koşulların benzer sonuçlara yol açması gerekiyordu. İktisat bilimi, iktisadi olayların bilimsel analizini yapabilmek için, benzer koşullarda benzer sonuçlar doğuran ve iktisadi alanı dengeye ulaştıran; fizik kanunlarına benzeyen, bireyin davranışlarını öngören (maddenin davranışlarının öngörüldüğü gibi) kurallara dayanır oldu.

Kişisel çıkar kanunu insanın bir etkiyle karşılaştığında bu etkiye karşılık olarak göstereceği davranışı öngören ve homo economicus'un davranış kodlarını içeren temel kanundur. Fizik kanunlar cisme uygulanan bir etkinin nasıl bir sonuç yaratacağını her durum için ortaya koyduğundan, fizik 18.yy.'da bilimsel bilgiyi temsil ediyordu. İktisatta birey bir etkiyle karşılaştığında bireyin bu etkiye karşı vereceği tepki kişisel çıkar kanunuyla açıklandı ve bu sonuçlardan hareketle piyasa sistemi içindeki insan homo economicus olarak tanımlandı. Bireyin davranışı (homo economicusun fizik yasalarından hiç farklı olmayan etki tepki kuralı) kişisel çıkar kanunu kapsamında açıklanarak, iktisada da bilimsel kimlik kazandırıldı. Newton hiçbir eylemin nedensiz olamayacağını neden doğduğunda her nedene göre tepkinin doğal yasalara tabi olduğunu ortaya koymuştu. Yukarıda da açıklandığı gibi boşluğa bırakılan her şey yere düşerdi, bunun sebebi yerçekimi kanunuydu. Uzayda büyük kütle küçük kütle çekim uygulardı bunun nedeni doğal kanunlardı, kütle çekimi kanunuydu. İktisatta da buna benzer davranışlar kişisel çıkar kanunuyla açıklandı. Buna göre bir malın fiyatı düşerse doğal yasaların etkisiyle birey daha fazla tüketmek isteyecekti, ya da malların fiyatları arttığında bireyin tüketiminin azalması kaçınılmazdı. Birincisinde kişisel çıkar kanunu

fiyatların düşmesi gibi bir etki doğduğunda bireyin daha fazla tüketmesi gibi bir tepkiyi; kurala bağlıyordu, ikincisinde de fiyatların artması gibi bir etki doğduğunda bireyin daha az tüketmesi gibi bir tepkiyi kurala bağlıyordu. Dolayısıyla kişisel çıkar kanunu, homo economicusun etkiye vereceği tepkiyi ölçüyor ya da bir sebep doğduğunda bu sebebin hangi sonuçlara yol açacağını göstererek iktisada bilimsel bir bilginin yolunu açmış oluyordu.

Arz ve Talep Kanunu: Piyasadaki dengeyi açıklayan bir kanundur. Arz ve talep kanunu ana kural olan kişisel çıkar kanununun bir alt kuralıdır. Talep satın alma gücü ile desteklenen isteğe denir. Bir malın bir birimini elde etmek için ödenmesi gereken para miktarı demek olan fiyat artınca, diğer şeyler sabitken (ceteris paribus) tüketicinin satın almak istediği ve satın alma gücüne sahip olduğu mal miktarı azalır. Tam tersine bir malın fiyatı azalınca diğer şeyler sabitken, tüketicinin satın almak istediği mal miktarı artar. Arz firmaların belirli bir dönemde üretmek satmak istedikleri mal miktarına denir. Bir malın fiyatı artınca diğer şeyler sabitken, o malı üreten firmanın satmak istediği mal miktarı artar. Tam tersine bir malın fiyatı azalınca diğer şeyler sabitken o malı üreten firmanın satmak istediği mal miktarı azalır (Ünsal, 2005: 49). Arz ve talebin bir araya gelmesiyle piyasa oluşur. Piyasada tüketicilerin arzusu ve çıkarı fiyatın düşük olması yönünde firmaların arzusu ve çıkarı ise fiyatın yüksek olması yönündedir. Genel anlam da denge zıt güçler arasında bir uzlaşmayı ifade eder. Piyasada tüketicilerin ve firmaların çıkarları zıt yöndedir, çakışmaktadır. Fiyat denge noktasından yüksek olduğunda arz edilen miktar talep edilen miktardan fazla olacak ve bir arz fazlası olacaktır. Fiyat denge noktasının altında olduğunda ise talep edilen miktar arz edilen miktardan fazla olacak ve bir talep fazlası olacaktır. Ancak talep edilen miktar ile arz edilen miktarı birbirine eşitleyen bir denge fiyatı vardır ve piyasa bu fiyatta dengededir (Ertek, 2006: 52). Görüldüğü gibi kişisel çıkar kanununun bir alt kuralı arz ve talep kanunu piyasayı kurmaktadır. Burada açık bir biçimde görülmektedir ki piyasa dengesi modeli tamamen fiziğin evrenin dengesi modellemesinden bir yansımadır. Fizik evrende denge zıt güçler arasındaki uzlaşmaya dayanıyordu. Bu uzlaşma doğal kanunların sonucuydu. Dünyanın üzerindeki her şey sonsuz uzayın boşluğuna çekilirken, bir zıt güç yerçekimi kanunu bir karşı güç uygulayarak insanın ihtiyaç duyduğu bütün eşyanın ve insanın kendisinin güvenle yeryüzünde var olmasını dolayısıyla hayatın devamını sağlıyordu. Uzayda büyük kütle çekimine karşılık küçük kütle, dönme hareketiyle zıt bir etki yaratıyor ve bu çekimden kurtuluyordu. Kâinatın dengesinin matematiksel bir görünümü vardı. Mesela cismin ağırlığı düşme hızını belirliyordu, ya da kütle çekim hızını belirliyordu ya da kütle çekim hızını belirliyordu. Dolayısıyla fiziki evrende dengenin matematiksel bir değeri vardı ve bu değer makro denge açısından hiç değişmiyordu. Yani dünyanın dönme hızı güneşin çekim gücü hep aynıydı. Ancak mikro dengede değişimler gözlenebiliyordu. Fakat bu değişimler istisnai olup karşıt güçler yeniden dengeye dönme eğilimindeydi. Mesela mevsimlerin birbirini izlemesi hiç değişmezken (makro denge) bazı mevsimlerde sıcaklık değişebiliyor, bazı mevsimlerde uzamalar olabiliyordu. Ancak bu sapmalar dengeye dönme eğiliminde olduklarından (doğal kanunlar etkisiyle) dengeden uzaklaşması istisnai idi.

İktisatta dengenin matematiksel ifadesi fiyattır. Zıt güçler arasındaki uzlaşma belli bir fiyat düzeyinde mümkün olmaktadır. Ancak fizik âlemde makro dengenin matematiksel sapması söz konusu olmazken, iktisatta makro dengenin matematiksel sapması mümkündür. Ancak bu sapma doğal kanunların kontrolünde (kişisel çıkar kanunu-arz talep kanunu) kısa sürede telafi edilmekteydi. Mesela üretimin azalması nedeniyle fiyatlar arttığında; kişisel çıkar kanunu zıt güçleri harekete geçirerek, artan

fiyatlar nedeniyle tüketicilerin kendi yararları hesabına pahalı olan maldan daha az tüketmeleri nedeniyle, talep fazlasını tolere ederek dengeyi koruyordu. Ya da tam tersi üretimin artması nedeniyle fiyatlar düştüğünde kişisel çıkar kanunu zıt güçleri harekete geçirerek düşen fiyatlar nedeniyle tüketicilerin kendi yararları hesabına ucuz olan maldan daha fazla tüketmeleri nedeniyle arz fazlasını tolere ederek dengeyi koruyordu. Aynı şey talep açısından da öngörülebilirdi. Talebin artması nedeniyle fiyatlar arttığında, kişisel çıkar kanunu, zıt güçleri harekete geçirerek üreticilerin kendi yararları hesabına fiyatı artan maldan daha fazla üretmeleri nedeniyle, arz açığını tolere ederek dengeyi koruyordu. Tam tersi durumda talebin azalması nedeniyle fiyatlar düştüğünde de, kişisel çıkar kanunu zıt güçleri harekete geçirerek; üreticilerin kendi yararları hesabına fiyatı düşen malı daha az üretmeleri nedeniyle arz fazlasını tolere ederek dengeyi koruyordu. Dolayısıyla iktisadi alanda da dengenin matematiksel bir değeri vardı ve bu değer fiyattı. Fiyat dengesi değişebilse de zıt güçlerin vereceği tepki sonucu, miktar ayarlamaları ile denge yeniden sağlanıyordu. Sonuç olarak fizikteki temel yasalar ve alt yasaların denge kurucu özelliği, iktisat bilimine özgü temel yasalar ve alt yasalarla iktisadi alanda da aynen görülüyordu.

Özel Mülkiyet Hakkı: Özel mülkiyet kişiden ayrılmayan ve kişinin doğuştan gelen doğal hakkı olarak görülmüştür. Dolayısıyla özel mülkiyet doğal yasalardan kazanılan doğal bir haktır. Özel mülkiyet iktisadi bütünün en küçük birimlerinden biridir. Fizik evrende atom ne ise iktisadi bütün içinde de birey ve özel mülkiyet odur. Newton fiziğinde hiçbir şey nedensiz gerçekleşmez, her devam eden hareketin bir ilk eylemi vardır, ilk eylem yani sebepler belli sonuçlara neden olur. İktisat biliminde de süreklilik gösteren iktisadi faaliyetin ilk eylemi özel mülkiyettir. İktisatta bilimsel bilgi oluşturma çabası, özel mülkiyete böyle bir rol vermiştir. Dolayısıyla özel mülkiyet iktisadi ilişkileri başlatan ilk eylemdir yani ilk sebeptir. Ekonomik olaylar bu sebepten etkilenerek gelişirler. Fizik âlemde olduğu gibi iktisadi âlemde de mekanik bir işleyiş vardır. Özel mülkiyet bu mekanik işleyişin ilk evresidir.

İktisadi ilişkiler şöyle gelişir: Özel mülk sahibi kişiler geçimlerini sürdürmek ya da servetlerini daha da artırmak için harekete geçerler ve kişisel çıkar kanunun etkisine girerler. Ya da özel mülk sahibi olmayan kişiler, özel mülk sahibi olmak için yani servet sahibi olmak ve refahlarını artırmak için harekete geçerler. Dolayısıyla bireyler ekonomik kararlar almaya iten sebep özel mülkiyettir. Bunun sonucunda insanlar çalışırlar ve servet kazanmak için çalışmaya devam ederler, üretim ya da ticaret yaparlar. Bütün bu ekonomik faaliyetin nedeni özel mülkiyetin yani servetin yarattığı cazibedir. Bireyler bu cazibenin etkisinde kalarak çalışırlar. Fizik âlemde uzayda büyük kütlelerin küçük kütleye uyguladığı cazibe ve bu cazibeye karşı küçük kütlelerin dönme hareketiyle verdiği tepki evreni zenginleştiriyordu. Mesela dünya güneşin cazibesine karşılık döndüğünde gece ve gündüz meydana geliyordu ve rüzgârların hızı etkileniyor ve rüzgârlar yön buluyordu. Rüzgârlar, hayat veren yağmurları taşıyordu. Mekanik dünya böylece işliyor ve kâinat zenginleşiyordu. Özel mülkiyetin yarattığı cazibe ise bireyleri çalışmaya itiyordu. Bireyler servetin ve özel mülkiyetin yarattığı cazibeye daha çok üreterek ve ticaret yaparak karşılık veriyorlardı, böylece toplum ve bireyler zenginleşiyorlardı.

Bu nedenle iktisat biliminde özel mülkiyet ekonomik işleyişi sağlayan doğal haklardan en önemlisidir. Liberal iktisadi öğretilerde özel mülkiyet piyasanın kendiliğinden işleyişini sağlayan en önemli kurumdur ve iktisadi özgürlük özel mülkiyet olmaksızın gelişemez. Bu nedenle mülkiyetin özgürlükle ilişkilendirilmesi liberal öğretilerde bir gelenek olmuştur.

İnsanlar doğal hukuk gereği eşit ve özgür doğarlar. Eşitsizlik sonradan doğar ve özgürlük sonradan kaybedilir. Özgürlüğün sınırlanması pek çok sebebe dayanır, siyasasal hâkimiyet, hukuk, gelenek pek çok neden özgürlüğü kısıtlayabilir. Özgür kişilerin haklarını sınırlayan bir unsur da özel mülkiyettir. Mülkiyetten yoksun olanlar hayatta kalabilmek için çalışmak zorundadırlar. Bunun sonucunda mülkiyet imtiyazına sahip olanlar hâkim sınıfa geçerler ve özgürlük sınırlanır. Basit olarak böyle olsa da özel mülkiyetin kişiye ya da sınıflara sağladığı iktidar, köklü bir iktidar olup siyasal, sosyal ve ekonomik iktidar da kazandırır. Dolayısıyla özel mülkiyet kişi özgürlüğünün temelidir.

Özel mülkiyet liberal öğretilerde bireyin özgürlüğünü ve temel haklarını güvence altına alacak bir haktır. Birey mülkiyet hakkına sahip olarak topluma ve devlete karşı yönetilmemek ve kısıtlanmamak imkânlarını kazanır (Ekmekçi, 2013: 207). Bu nedenle modern iktisat teorisinde özgür birey özel mülkiyet olmaksızın var olamaz. Homo economicus, özel mülkiyetle doğar.

Kapitalizm, üretime koşulan araç, alet, yapı ve mal stoklarının yani sermayenin esas itibarıyla özel ya da bireysel mülkiyet konusu olduğu bir sistemdir (Dobb, 1981: 1). Kapitalist bir toplumda binlerce, yüzlerce gerçek veya tüzel kişi mallarını bir üretimde kullanırlar. Mülkiyetinde doğal kaynaklar bulunan kişiler, kapitalist sistemde bunları kullanmak ve bunlardan gelir sağlamak yollarını araştırırlar. Fabrika sahipleri veya fabrikaları idare edenler; fabrikayı en fazla gelir getirecek bir biçimde işletmeye çalışırlar. Emegini kiralayanlar ve emekleriyle geçinenler, vermiş oldukları kararlar sonucunda bir gelir elde etmek isterler. Görülüyor ki kişinin sahip olduğu mülkiyet hakkı kapitalist sistem içinde üretim oluşumunu harekete geçirmektedir. Kişiyi ekonomik sonuç doğuracak karar almaya sevk eden neden; malik olduğu ekonomik malları üretimde kullandığı takdirde, bir gelir sağlayacağı inancıdır. Malik olduğu mallarla gelir elde eden kişiler gelirin hepsini tüketmezler. Genel olarak birey gelirin bir kısmıyla ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra diğer kısmıyla tasarruf eder. Bu suretle toplumda servet ve sermaye birikimi vücut bulur. Ekonomik malların üretimde kullanılmasından hâsıl olan gelirin kişiye ait olması ve bu yoldan sermaye birikiminin artması özel mülkiyetin başka bir işlevini oluşturur. O halde özel mülkiyet ekonomik faaliyeti teşvik ve sermaye birikimine imkân vermektedir (Talas, 1974: 84).

İktisadi insandan yararlanmak için doğal yasalara uymak gerekir. Ekonomik ilişkiler doğal ortamda yalnız kişisel çıkar kanunu güdümündedir. Devlet ya da toplumun yönlendirmesine gerek olmadan, bireyler hem kendisi hem de toplum için en doğru kararları alabilirler. Ancak bireyin doğru kararlara ulaşabilmesi onun bir takım haklara ve araçlara sahip olmasıyla mümkündür. Özel mülkiyet burada bireyin doğru sonuçlara ulaşabilmesi açısından bireyin kullanabileceği bir araçtır. Bunun sonucunda fizik evreni kurgulayan doğal yasalar gibi, bireyde doğal yasaların öngördüğü doğru tercihlerin dışına çıkmaz. Doğal hukukun tanıdığı özel mülkiyet hakkı ile üretim kendiliğinden devam eder, sermaye birikimi kendiliğinden oluşur, yatırımlar kendiliğinden devam eder ve ekonomik gelişme kesintisiz bir biçimde devam eder. Birey kendi mantığı içinde, sahip olduğu malları kullanarak kendi zenginliğini artırır ve toplumun refahına hizmet eder.

Girişim Özgürlüğü: Girişim özgürlüğü özel mülkiyet hakkının bir uzantısıdır ve doğal bir haktır. Kişi bir mala sahipse bu malın nasıl kullanılacağına da kendisinin karar vermesi gerekir. Doğal yasalara göre kişi emeğinin ürünü özel mülkiyete de, bu ürün üzerindeki tasarruf hakkına da doğuştan sahiptir. Bir mala sahip olma tek başına hiçbir anlam ifade etmez. Birey kendi mülkünden yararlanma hakkından mahrum bırakılırsa özgürlüğü kısıtlanır. Girişim özgürlüğü birey ya da birey gruplarına

ekonomik faaliyet alanlarını ve kullanacakları üretken kaynakları seçme hakkı verir. Geniş anlamda girişim özgürlüğü ekonomik girişimcilik ile sınırlı değildir; kapitalist sistemin işleyişine katılan tüm bireyler – üreticiler - doğal kaynak sahipleri, sermaye sahipleri ve emek sözleşmelerinin taraflarının faaliyetlerini kapsar. Girişim özgürlüğü aynı zamanda emek gücüne sahip olan bireylerin karşı karşıya buldukları fırsatlar arasında seçim yapma özgürlüğüdür. Toprak sahibi toprağını dilediği üretim için kullanma ya da kiralama; sermaye sahibi sermayesini hangi alanda kullanacağına karar verme; emek gücüne sahip olan işçi de, iş seçme hakkına sahiptir. Girişim özgürlüğü bireylerin, kendi çıkarlarını en iyi şekilde bilecekleri ve gerek üretim, gerekse de tüketim alanında akılcı kararlar alacakları varsayımına dayanır.

Girişim özgürlüğü; üretim faktörlerinin en uygun kullanım alanlarına tahsisini sağlar. Herhangi bir mala talebin yükselmesi, o malın fiyatının, dolayısıyla da o malın üretiminde kullanılan üretim faktörlerine ödenen ücretlerin artması sonucunu yaratabilir. Üretim faktörleri sahipleri de kaynakları bu alanlara yönlendirerek kazançlarını artırmak isterler. Sonuçta toplumun en çok ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetler üretilirken, üretim faktörleri sahipleri de gelirlerini artıracaklardır. Bu iktisadi etkinliğin sağlanmasına ve mevcut kaynakların üretken alanlara yönlendirilmesi nedeniyle tam istihdama neden olacaktır. Ayrıca girişimcilerin aynı alanlarda faaliyet gösterme hakkı kendileri aralarında yatırımların ve yeniliklerin özendirilmesine neden olacaktır. Yeniliklerin özendirilmesi ve ar-ge faaliyetlerine ağırlık verilmesi, teknolojik gelişmelerin hızla üretime uygulanması sonucunu yaratacaktır (Ölmezogulları, 1999: 31). Görüldüğü gibi bu doğal hak iktisadi işleyişin kendiliğinden sürmesine; kaynakların en uygun kullanımını belirleyerek ekonomik etkinliğin sağlanmasına neden olmaktadır. Girişimciler pazar bulmak, pazar korumak ya da pazar büyütme için tüketicilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini tam olarak karşılayacaklardır. Dolayısıyla ekonomik tatmin doygunluğa ulaşacak, üretim faktörleri bireylerin ekonomik tatminin sağlanması bakımından en doğru yerlerde kullanılacaktır. Ekonominin kendiliğinden işleyen bir düzen olarak sunulması, fizik evren modelindeki işleyişin örnek alınmasının sonucudur. Üretim oluşumunu başlatan ilk eylem özel mülkiyetse; girişim özgürlüğü bu doğal işleyişin ivme kazanmasında ve üretim oluşumunun kesintisiz devam etmesinde ikinci eylemdir.

Üretim faktörlerinin en verimli alanlarda kullanılması “girişimcinin refahına hizmet ettiği kadar” toplumun refahına da hizmet eder. Bu nedenle girişim özgürlüğü olmadan kapitalist sistem özelliğini kaybeder. Kapitalist sistemin girişim özgürlüğü mevcut faktörlerini tam olarak kullanmaya çalışır. Kullanılmayan faktörlerin fiyatı piyasada ayarlanarak yeni bir hareket yaratılır. Çünkü hiçbir girişimci, normal olarak üretim imkânlarını hareketsiz boş bırakarak, kardan gelirden yoksun kalmak istemez. Çağımızda kişisel girişimlerin yerini, ileri derecede gelişmiş, sanayileşmiş toplumlarda, şirketler almaktadır. Birinci dünya savaşına kadar ekonomik faaliyetler daha çok kişisel girişime dayanıyordu. Üretim faktörlerinin geliri pazarda ücret, faiz ve rant olarak ödenen, kişisel girişim aracılığıyla oluyordu. Bu kişisel girişimin yahut girişimcinin yerini şimdi büyük şirketler almaktadır. Artık şirketler arz ve talep kanuna göre üretim faktörlerine fiyat ödeyerek, gelir dağılımına aracılık etmektedirler. Şirketlerin kişisel girişimden farkı, çoklu sermaye yapısına sahip olmaları, şirketleri yönetenlerin sermayenin sahipleri değil profesyonel idareciler olması ve çok fazla işçi çalıştırmalarıdır. Şirket sermayeleri hisse senetleri ile binlerce kişinin elinde dağılması nedeniyle bu yapıda sermaye anonimleşmiştir. Yani sermaye sahipleri ile sermayeyi kontrol eden ayrılmıştır (Talas, 1974: 88). Ancak bu piyasanın dinamiğine zarar vermemiştir. Profesyonel şirketlerdeki yöneticileri en az sermaye sahiplerinin kar isteği

kadar, motive eden yeni ekonomik motivasyonlar, (yüksek ücret, parlak iş kariyeri gibi) geliştirilmiştir.

Sonuç olarak 18.yy'ın bilim anlayışı bu çağa özgü özellikler taşımaktadır. Bu özellikler 18.yy'ın öncü bilimi fizik biliminin kazandırdığı özelliklerdir. Her disiplin, bu dönemin hâkim bilimi fiziğin etki alanına girmiş, fiziğin felsefi yönelimi ve kullandığı yöntemler, bütün bilimlerde kullanılmıştır.

3.1.1. Piyasanın Mekanik Düşünceyle Açıklanması

Sanayi uygarlığının yarattığı üretim biçiminin mekanik bir karakteri vardı; mekanik üretim biçimi kendine özgü bir düşünce ortamı yarattı. Devrin teknolojik değişimine ayak uyduran iktisat teorileri, mekanik üretim biçimiyle örtüştü. İktisadi doktrinler mekanik paradigmayı kullanarak sanayi devrimine adapte oldular. Bu paradigmanın bilimsel formülasyonu, Newton'un çalışmalarında ortaya çıkan hareketin üç yasası içindeydi. Sanayi uygarlığının bir çocuğu olarak dünyaya gelen geleneksel ekonomi bilimi, hareketin üç yasasından yalnızca denge kavramını; yani “etkiyen kuvvetlerin eşitlendiği durum dengedir” düşüncesini alarak kendi bilimsel paradigmasını kurdu. Böylece geleneksel ekonomi biliminin temel paradigması mekanik paradigmanın parçası olan denge olarak şekillendi. Kısacası Newton'un açıklamalarında bilimsel formülasyonu'na kavuşan mekanik paradigmanın, geleneksel ekonomi bilimine aktarımı, soyutlamalara dayalı mekanik modeller kurma anlayışı içinde denge analizlerine dönüştü. Dengenin varlığı, denge koşulları ve denge durumunun istikrarı değişmesi gerek makro gerekse mikro ekonomide geçerli paradigma oldu. Örneğin mikro ekonomide tüketici dengesi; firmanın iç dengesi (maliyet minimizasyonu), firmanın dış dengesi (kar maksimizasyonu), piyasa dengesi, firmanın tam rekabet dengesi, aksak rekabette denge, oligopolde denge, monopol dengesi, faktör piyasalarında denge olarak ele alındı. Dolayısıyla fizikte olduğu gibi geleneksel ekonomi biliminde de denge “etkiyen kuvvetlerin eşitlendiği durumu” olarak kabul edildi. Böylece geleneksel ekonomi bilimi içinde, istikrarlı dengeyi yansıtan bir durumu tanımladığı için yukarıda sayılan denge durumları; kararlı denge modelleri olarak bilindir, zaman ve mekân boyutu olmayan statik durumları yansıtırlar, başka bir deyimle zaman ve mekân boyutundan yoksun denge durumları birer noktasal açıklama olarak görülür (Erkan ve Erkan, 2004: 2,3).

Klasik denge teorisi kendiliğinden dengeye dönüşme eğilimine dayanır. Başka bir deyişle klasik iktisatçılar ekonomik sistemde doğal koşullar olarak tanımlanan ve kabul edilen bazı sistematik ve devamlı güçlerin, düzenli bir şekilde işlediğine inanmışlardı. Daima dengeye yönelik bu otomatik eğilimi yaratan ve bütün ekonomik büyüklükleri denge değerlerine doğru yönlendiren güç serbest rekabetti. Fiyatları, rantları, faizleri, karları ve ücretleri devamlı bir biçimde denge fiyatı, rantı, faizi, karı ve ücreti olmaya adeta zorlayan oydu. Söz konusu ekonomik büyüklükler sadece fiyat değişkenler değil; arz, talep, tüketim, tasarruf, yatırım gibi miktar büyüklüklerini de kapsıyordu. Rekabet miktar büyüklüklerini de dengeye getiriyordu (Savaş, 2007: 58). Piyasanın mekanik işleyişini ve piyasanın ulaştığı dengeyi, gözlemlemek mümkündü. Ekonomik büyüklüklerden birincisi fiyat ya da miktar büyüklüğü fark etmeksizin değiştiğinde mekanik işleyiş ve karşı güçlerin dengeleyici hareketi başlıyordu. Mesela ekonomik büyüklüklerden fiyatlar yukarıya doğru değiştiğinde, mekanik olarak arz karlar arttığı için artıyor, talep mallar pahalandığı için azalıyor. Arzın artması mekanik olarak fiyatları aşağıya doğru iterken, fiyatlardaki düşme talebi denge noktasına doğru artırarak dengeyi yeniden kuruyordu. Burada arzı arttıran neden

üreticilerin kendi çıkarlarına uygun olarak üretimi artırmaları ve bunun sonucunda rekabetin doğmasıydı. Fiyat değişmeden miktar büyüklüğü değişirse bu defa yeniden dengeyi kurmaya dönük yeni bir mekanik işleyiş başlıyordu. Kıtık nedeniyle bir mal miktarı azalırsa fiyatlar artıyor, artan fiyatlar karşıt güçleri harekete geçirerek arzın artmasına (daha fazla üretim ya da ithalat) fiyatların düşmesine ve talebin artışına yol açıyordu. Aynı şekilde talep miktarı düşerse de fiyatlar düşüyor, fiyatların düşmesi arzı gerileterek miktar dengesini yeniden kuruyordu. Görüldüğü gibi miktar ve fiyat dengesi başa dönme eğilimindedir. Çeşitli nedenlerle fiyat büyüklüğü değiştiğinde miktar ayarlamaları mekanik süreçte hemen gerçekleşmekte ve fiyat dengeye oturmaktadır ya da miktar büyüklüğü değiştiğinde fiyat ayarlamaları mekanik süreçte yeniden miktarları denge düzeyine çekmektedir. Piyasanın mekanik işleyişinde, mekanik sistemi kontrol eden yasa, kişisel çıkar kanunudur. Bu mekanik sistemin enerjisinin kaynağı bireyin bencilliği yani homo economicustur. Mekanik sistemi her seferinde dengeye getiren ve karşıt güçleri eşitleyen dengeleyici güç de rekabettir.

Mekanik paradigma da doğa ve toplumun işleyişi modeli makina imajında somutlanır ve algılanır. Doğa ve toplum mekanik işleyiş içinde programlanan dizayn edilen ve kontrol edilen kapalı bir sistemdir. Bu kapalı sistemin temelinde evrenin rasyonelliği varsayımı yatar. Burada rasyonelliğe dayalı mekanik işleyiş içinde evrenin bütünü, istendiği kadar küçük parçalara ayrılıp, soyutlanıp tek başına ele alınabilir. Zira evrenin bütününde ve bunun her parçasında kesin değişmez, determinist, mekanik etkileşim geçerlidir... Böyle bir ortama devletin müdahale etmesine de gerek yoktur. Zaten devlet “iktisadi” analizde dikkate alınmadığı için dışlanmıştı. Zira devletin müdahalesi olsa olsa doğal işleyişi bozar. O halde devletin ekonomi politikasına ihtiyaç yoktur (Erkan ve Erkan: 2004: 3). Ayrıca mekanik sistem dengeye dönük bir amaca hizmet ettiğinden miktar ayarlamaları ve fiyat ayarlamaları kendiliğinden harekete geçerek dengeyi koruduğundan ekonomi tam istihdamda olmaktadır. Buna göre de devletin ekonomiye müdahalesi gereksizdir.

3.1.2. Kendiliğinden İşleyen Piyasa Düşüncesi

Doğal yaşamın sürekli ve düzgün işleyişinin kendiliğinden olduğu gözlemlenmiştir. Fizik evren kendiliğinden işleyen bir yapıdır. Fizik evrenin kendiliğinden işleyen özellikleri gözlem ve deneylerle saptanmıştır. Doğanın gözlemi onun hatasız olduğunu gösteriyordu. İktisadi ilişkileri sürekli ve düzgün bir biçimde yürütecek ve kişisel çıkarları harekete geçirerek, homo economicusa yön verecek bir cazibe gerekiyordu. Ekonomik faaliyet gösteren milyonlarca kişi vardı. Bu kişilerin davranışlarını sistematik bir şekilde yönlendirebilmek (yüzlerce gezegen ve uydunun yönlendirmesi gibi) gerekiyordu. Piyasa ekonomisinde neyin, nasıl ve kimler için üretileceği konusu birbirinden bağımsız unsurların kararlarına bağlı olup, bunların çıkarları birbirlerinden farklıydı.

Bu gruplar hane halkı, firmalar, devlet ve uluslar arası toplumdan oluşuyordu. Hane halkları tüketicilerden oluşmaktaydı, bunlar ekonomiye gerekli üretim faktörlerini sağlayarak gelir elde ediyor ve bu geliri mal ve hizmet talebinde kullanıyorlardı. Hane halklarının amacı sahip oldukları üretim faktörünün geliriyle maksimum fayda sağlayabileceği harcamalar yapmaktı. Firmalar hane halklarının sahip oldukları üretim faktörlerini satın alıp kullanarak mal ve hizmet üretmeyi, ürettikleri mal ve hizmetleri hane halklarına, diğer firmalara, devlete ve dış dünyaya satmayı ve bu üretim sürecinden maksimum kar elde etmeyi amaçlıyorlardı. Devlet kamu hizmeti üretmeyi amaçlıyor ve ürettiği kamu hizmetini, hane halkı ve firmalardan aldığı vergilerle

karşılıyordu. Dış dünya devleti, firmaları ve hane halklarını etkiliyordu (Ertek, 2006: 29). Dolayısıyla piyasa ekonomisinin güçleri yani karar vericileri kendi çıkarlarına odaklanmış durumdaydı. Bütün bu unsurların çıkarlarının uyumunu sağlamak (fizik evrende karşıt güçlerin uyumlarının sağlandığı gibi) ve ekonomik sistemin çekim merkezini oluşturmak gerekiyordu. Fizik evrende kütle çekimi ve yer çekimi yasasında olduğu gibi; piyasanın sürekli denge kontrolünü yapan ve ekonomik sistemin çekim merkezini oluşturan şey fiyattı. Fiyat; ekonomik birimlerin çıkarlarının ahenkli bir biçimde uyumlaşmasını ve ekonomik sistemde bütün ekonomik birimlerin azami tatminini sağlayan, çekim merkezi oluşturuyordu.

Fiyat mekanizması ekonomik birim ve ajanların faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlayarak, hangi malların ne miktarda üretileceği, mevcut üretim faktörlerinin hangi üretim alanlarında kullanılacağı, gelirlerin tüketim, tasarruf ve yatırımlara nasıl tahsis edileceği konusundaki tüm kararları, homo economicus'un bilgisine sunuyordu. Fiyat mekanizması kapitalist sistemde ekonomik birimlerin kararlarının koordinasyonunda temel bilgi akışını sağlıyordu. Üreticiler üretim, tüketiciler tüketim, üretim faktörleri sahipleri faktör arzı konusundaki kararları fiyatların ilettiği bilgi sinyalleri ile veriyordu (Ölmezoğulları, 1999: 36).

Piyasa ekonomisinin doğal yasaları ancak serbest fiyat sistemi içinde kendisinden beklenen yararları verebilir. Arz ve talep kanunu ancak serbest fiyat sistemi içinde yararlı bir biçimde işleyebilir. Kişisel çıkar kanunu serbest fiyat ortamında çıkarları doğru yönlendirebilir. Serbest fiyat oluşumu ekonominin doğru koordinasyonu için zorunlu olduğundan dolayıdır ki iktisat bilimi fiyatlara müdahaleyi doğal yasalara müdahale saymıştır. Fiyatların bireyler ya da devlet tarafından bozulmaması için; tekel ya da devlet müdahaleciliği reddedilmiştir. Kişiler arasında anlaşma(tekel) sadece anlaşmaya taraf olan kişilerin yararına, bu durumda fiyatlar piyasaya katkı sağlayamaz, diğer piyasa unsurlarının, çıkarları için cazibe yaratamaz. Ya da devlet destekleme alımları, taban fiyat, tavan fiyat, fiyat kontrolü vs gibi yollarla fiyatları belirlerse piyasa koordinasyonu bozulur. Bu durumda fiyat mekanizması farklı çıkarlara sahip unsurlar arasında ahenk kuramaz.

3.1.3. Mekanik Kâinatı Kuran Tanrının Piyasa Kanunları ve Piyasanın Mekanik İşleyişi

Fizik evren doğal yasalara dayanan kapalı bir sistem olarak çalışmaktaydı. Kanunlar doğal yasalara dayanıyor ve dışarıdan hiçbir müdahale olmuyordu.(Doko, 2011: 19) Piyasanın mekanik işleyişinde de fizik evren modeli esas alınmış, doğal yasalara dayanan bir kapalı sosyal sistem kurulmuştu. Bu kapalı sistemde dışarıdan müdahale (devlet) ya da içerden sistem bozucu müdahalelere (tekel) yer yoktu

Mekanik kâinatı kuran tanrının; piyasa kanunları algısının başlangıcı emek değer teorisi denilen doğal yasaya dayanır. Kişiler doğuştan, tanrıdan gelen yeteneklere sahiptirler. Güçlü olmak, dayanıklı olmak, zeki olmak, yaratıcı olmak, sanatkâr olmak vs. gibi yeteneklerden dolayı kişi bir üretken güce yani emeğe sahiptir. Emek üzerinde hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu hak kişiden ayrılamaz. Bireyler sahip oldukları emeği kullanarak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Bunu yaparken de emeğin yani çalışmanın ürününden faydalanırlar ve emeğin ürününe sahip olurlar. Kişinin emeğinin ürününe sahip olması bir doğal haktır, dolayısıyla özel mülkiyet hakkı doğal yasalardan gelmektedir. Doğal hukukun tanıdığı bu hak kişiden alınamaz.

Mekanik kâinatı kuran tanrının; piyasa kanunları algısının ikinci aşaması girişim özgürlüğüdür. Girişim özgürlüğünün doğal hak kabul edilmesi, emeğin ürününe sahip

olanın, ondan yararlanma hakkına da sahip olmasındandır. Kişilerin özel mülklerinde olan üretim faktörlerini kullanarak gelir elde etmeleri doğal haklarındandır. Çünkü doğal ortamda devlet ya da başka kişilerin, bireyin ihtiyaçlarının karşılanması bakımından bir sorumluluğu yoktur.

Gelir elde etme isteği kişisel çıkar kanununun doğurduğu bir istektir. Bireyler kişisel çıkar kanun güdümünde gelir elde etmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve refahlarını artırmak için emeğini kullanarak gelir elde ettiği gibi, mallarını kiraya vererek, diğer üretim faktörlerini satarak, satın alarak ya da kiralayarak da gelir elde ederler. Bütün bu kararları alırken bireyler kişisel çıkar kanununa tabidir, kendi yararlarını maksimize etmeye çalışırlar. Bireylerin kendi çıkarlarının izini sürmeleri ya da doğru kararlar verebilmeleri için gereken cazibeyi fiyat mekanizması yaratır. Fiyatlar diğer üretim faktörü sahiplerinin nerede faaliyette bulunacaklarına ilişkin (emeğin, toprağın, sermayenin ve girişimin nerede istihdam edileceğine ilişkin) sinyal verirler. Dolayısıyla üretim faktörleri sahiplerine ödenen ücret, hangi malın üretiminde ya da hangi sektörde daha fazlaysa, üretim faktörlerinin sahipleri orada çalışırlar. Üreticiler ise hangi üretim faktörü daha düşük fiyata çalışıyorsa ona yönelir ve hangi mal daha fazla kar sağlıyorsa, satın aldığı ya da kiraladığı faktörü o malın üretiminde kullanır. Dolayısıyla serbest fiyatlar doğal düzenin yasalarından birisidir. Herkesin yeteneğine göre gelir elde etmesi de serbest fiyat düzeninde doğal yasaların sonucudur. Serbest fiyat düzeni bozulursa gelirin yeteneğe göre dağılması mümkün olmaz, dolayısıyla bir doğal yasa yıkılmış olur. Doğal yasalardan yalnız bir tanesinin yıkılması bile ekonominin doğal işleyişini bozabilir. Üretim sürecinde üreticilerle tüketiciler arasındaki çıkarların zıtlığı bir uyuma dönüşecektir çünkü rekabet piyasa fiyatının doğal fiyata gerilemesine yol açacaktır.

Doğal fiyat merkezi fiyat olup bütün malların fiyatları devamlı olarak kendi doğal fiyatına yaklaşma eğilimi içinde olacaktır. Farklı aksamalar bazen fiyatların merkezi fiyattan daha çok bezende daha az olmasına neden olabilir. Bu engellere rağmen fiyatlar ısrarla doğal seviyelerine yönelmeye devam edecektir (Savaş, 2007: 58). Emek fiyatı doğal fiyata gerileyecek diğer malların fiyatları da onu izleyecektir. Fiyatları maliyet fiyatlarına gerileyen, yani emek maliyetine indirgeyen rekabet; hem üreticilere normal gelir, hem tüketicilere normal gelen bir fiyat hem de işçilere (her ne kadar tatmin olmasalar da) normal bir ücret sağlayarak karşıt güçler arasındaki toplam yararı en yüksek noktaya ulaştıracaktır. Dolayısıyla rekabet aşırılıkları ve anormal kazançları tolere ederek bütün malların ve emeğin kendi doğal fiyatına gelmesini sağlayacaktır. Rekabet doğa yasalarını çalıştırdığında üreticilerle tüketiciler arasındaki yarıştan kopmalar olacak, az çalışanlar ve yeteneksiz olanlar az gelir elde edecekler, çok çalışanlar ve yetenekli olanlar ise çok gelir elde edeceklerdir. Doğanın güçlü olan ayakta kalır şeklindeki doğal kuralı, rekabet aracılığıyla iktisadi alanda da geçerli olacaktır.

Görüldüğü gibi üretim ve bölüşüm süreci doğal yasaların etkisindedir. Doğal yasalardan kazanılan haklar kısıtlandığında ya da doğal yasalardan yalnızca birisi ihmal edildiğinde mekanik işleyiş aksamaktadır. Mesela özel mülkiyet hakkı, girişim özgürlüğü kısıtlandığı zaman kendisinden beklenen yararı sağlayamaz. Ya da bütün yasalar ve haklar geçerliken bile kişisel çıkarlar özgür değilse ya da bireyler kişisel çıkar kanununa tabi değilse, mekanik piyasa işlese de, o piyasa karşıt güçleri dengeleyerek toplam yararı artıramaz ve piyasa kendisinden beklenen yararı sunamaz.

Dolayısıyla doğal kanunlar ve doğal haklar bir bütündür. Piyasa sisteminin bireysel yararları ve bütün karşıt çıkarları dengeleyerek toplumsal yararları artırması doğal yasaların tam ve eksiksiz uygulanmasıyla mümkündür. Sağlıklı bir ekonomik sistemde mekanik kâinatı kuran tanrının piyasa kanunları uygulanmalı; ne devlete ne rol

verilmeli, ne de bazı özel çıkarlar ayrıcalıklı görülmelidir. Devletin az müdahalesi doğal yasaların kısmen, tam müdahalesi ise doğal yasaların tamamen feshi demektir.

Ekonomik yapı bu anlayış içinde tamamen fizik evrenin mekanik işleyişine dönüştürülmüş, mekanik kâinatı kuran tanrının; piyasa kanunları kutsanmış ve devletin müdahale etmediği kapalı bir ekonomik sistem kurulmuştur.

3.1.4. İktisadi Düşüncede Deney Ve Gözleme Yönelim: Yöntemsel Birliğin Yarattığı Ayrışma

Bilimin kapsam ve sınırlarını çizmek kolay olmamakla birlikte genel olarak da bilim, doğa ve toplum bilimi olmak üzere iki türe ayrılmıştır. Bu ayrımındaki temel kriterler; gözlem kaynağındaki farklılıklar (deney sorunu), tarihsel kapsamın önemi (ekonomik kurumlar ve davranışların tarihsel olarak değişimi) ve insanın aktifliği gibi unsurlardan oluşturmaktadır. Doğa bilimlerinde kontrollü deneyler yapılabilmesi ve bu yolla kesin ve değişmez kanunlara ulaşılması, doğa bilimlerini insan bilimlerinden ayıran temel özelliktir. Çünkü doğa bilimleri, canlıların düşünmeyen bölümü ve madde ile ilgilidir. Örneğin fizik, maddenin hareketleriyle, kimya maddenin yapısıyla, biyoloji ise her canlı grubu için ortak olan organik yapıyla ilgilidir. Bu bilimler doğaya hâkim olabilmek için uygarlığın her aşamasının ve biçiminin insana sunduğu olanaklarla bağlantılıdır. Örneğin ortaçağda bu bilimler medeniyet düzeyinin imkân verdiği kadar anlaşılmıştır. Yakın çağda medeniyet geliştiği için insan doğanın bilgisine daha fazla ulaşmıştır. Bu nedenle bilimin her aşaması uygarlığın o aşamasıyla bağlılık içindedir. Böylece doğa bilimleri insan bilimleri birbiriyle içselleşir ve birbirlerini tamamlar (Durusoy, 2008: 6). Bilim türerlinin birbirini etkilemesi ya da bilimlerin birbirini tamamlaması bilimsel bilgiye ulaşmak için kullanılan yöntemlerin aynı olacağı anlamına gelmez. Newton fiziğiyle gelişen bilimsel yöntem, deney ve gözlemlerden yasalara gidileceği yönündeydi. (Topdemir, 2010: 87) Bu yöntemsel benzerlik aynı şekilde sosyal bilimlerde de kazanıldı. Ancak sosyal bilimlerin konusunun, değişken özellik taşıyan insan ve toplum olmasından dolayı, bilimsel bilgiye her zaman deneyle ulaşamazdı. Sosyal bilimler, bilginin test edilmesindeki zorluk nedeniyle deney yerine gözlemi koymuştur. İktisat bilimi bu süreçte bilimsel bilgiye ulaşmak bakımından gözlemden yasaya giden bir bilimsel yöntemi tercih etmiştir. Bu bilimsel yaklaşımın başka bir ifadesi önce uygulama sonra kuramdır. Klasik iktisadi düşünce de uygulamayı teorinin önüne koyan bir doktrin olarak gelişmiştir.

İktisadın yönteminin ne olduğu ya da olması gerektiğine ilişkin çok sayıda değişik tartışmalar olsa da, genel olarak iktisadın benimsediği yöntem anlayışının şu ya da bu ölçüde pozitivistin savunduğu temel ilkelere yakın durduğu söylenebilir. Genel olarak pozitivistin iki temel savından söz etmek mümkündür. İlk olarak bilim gelişimi itibarıyla tekçidir (monistik); yani gözlem yoluyla geçersizliği gösterilen teorilerin atılması yoluyla, çizgisel olarak ilerler. İkinci olarak bilim yapısı itibarıyla tümden gelimcidir (deductivism); yani gerek teorilerin geliştirilmesine ilişkin modellerde gerekse de açıklama modellerinde tümden gelimsel akıl yürütme geçerlidir (Özel, 2006: 2). Pozitivistin deneyci ve gözlemci bilgi anlayışının esası, pozitivistin deney ve gözleme dayalı bilgiden yasalara-teorilere ulaşan bir yaklaşım olmasıdır. Pozitivistinde his ve inançlar bilginin kaynağı olamaz. Ortaçağda his ve inançlar bilginin kaynağı sayılıyor, bilimsel bilgiyle his ve inançlar çatıştığında, bilimsel bilgi cezalandırıyordu. Gözlem ve deneyden yola çıkarak tümdengelimci bir yöntemle ulaşılan genellemelerle yasalar oluşur, bu yasalar olayların açıklanmasında temel kuralları içerir. Buraya kadar anlaşıldığı kadarıyla pozitivism, metafizik özellik içermez. Bu nedenle iktisat

uygulamayı önde tutarak yani gözlemden teoriye ulaşmakla pozitivist bir karakter oluştururken, gözlemlenilen yasalar tanrının yasaları olmuş ve olaylar tanrının doğal yasalarıyla açıklanmıştır. Bu bakımdan iktisadın yöntemi pür pozitivist olamaz ancak pozitivistime yakın olabilir.

Nitekim nasıl klasik fizik pozitivistimin bir sonucuysa, liberal iktisadi düşünce iktisadi pozitivistimin ürünüydü ve liberal iktisadi gelenek gözlemlerle yarattığı teorilerle zenginliğin artırılmasına odaklanmıştı. Zenginliğin artması için gerekli şartlar doğal yasalar ve doğal haklarla sağlanmıştı. Dolayısıyla zenginlik adaletle tercih edilmişti. Özel mülkiyet, girişim özgürlüğü ve rekabet; üretimi artırırken başta emek olmak üzere faktör fiyatları kendi doğal fiyatına gerilediğinden ücretler düşük olmakta ve zenginlik artarken yeteneğe göre ücret yani eşitsizlik doğal yasaların gerçeği sayılmaktaydı. Ancak pozitivism, iktisadi liberalizmin yarattığı iktisadi atmosferi gözlemleyen yeni bir karşıt fikir doğurdu, bu yeni düşünce de bütün teorik birikimini kapitalizmi gözlemleyerek elde etmişti. Ancak gözlemlenilen bu yeni fikrin amacı ve araçları bütünüyle farklıydı. Sosyalizm eşitliğin sağlanmasını amaçlayan bir doktrindi, bu yeni düşünce doğal yasaları kullanmayı amaçlamıyor hatta onu amaçlarının önünde engel olarak görüyordu, sosyalist doktrine göre özel mülkiyet, girişim özgürlüğü ve rekabet zenginliği artırmakta, ancak bu zenginliği yaratan emeğin gelirden düşük pay almasına yol açmaktaydı. Eşitliğin sağlanması için doğal yasalar ve haklar kaldırılabilir. Adalet; zenginliğe tercih edilemezdi, yeteneğe göre değil ihtiyaca göre paylaşım amaçlanmalıydı; bu daha doğal ve daha adildi.

İktisadi liberalizme tam karşıt bir yeni görüş, gözlemden yola çıkarak kapitalizme karşı büyük ve etkili bir teorik eleştiri getiriyordu. Liberalizm karşıtı bu yeni fikir, kendi teorisini kurarak toplumsal dönüşüme öncülük etti. İktisat biliminde sosyalizm sadece iktisadi liberalizme bir alternatif oluşturmuyor aynı zamanda yönetsel bir farklılık da yaratıyordu. Her ne kadar kapitalizme dönük eleştiriler gözleme dayansa da, sosyalizm teorik olgunluğa eriştiğinde; geleneksel iktisadın gözlemden – uygulamadan; teoriye yönelen bilimsel yöntemini, teoriden uygulamaya dönüştürerek değiştiriyordu. Sonuç olarak iktisat bilimindeki yönetsel birlik (önce uygulama sonra teori) bir zıt akımı, sosyalizmi doğurmuştur. Sosyalizm teorisinin tek olduğu yönündeki inancı yıktığı gibi yönetsel birlik inancını da parçalamıştır. Gözlemlenilen bilgiyle liberal iktisadi düşünceye zıt yeni bir fikir geliştirmiş, bu yeni düşünce, teoriyi öne çekerek uygulamayı; teorisinin öngördüğü biçimlere sığdırmaya çalışmıştır. Böylece anti liberal iktisadi düşünce, liberal iktisadi düşünceyle sadece içerik bakımından değil aynı zamanda bilimsel yöntem bakımından da büyük farklılıklar yaratmıştır. İktisat bilimi; sosyalist düşünceyle birlikte eşitliği amaçlayan bir görüş olarak zenginleşirken, ekonomik bütünün bölüşüm yönü üzerinde bilimsel çalışmalara ağırlık vererek, önce teori sonra uygulama biçimindeki yeni bilimsel yöntemiyle yönetsel birliğe alternatif yaratmıştır.

3.1.5. Bireyin Özgürleşmesi ve Akıl Yükselen Özgüveni

Klasik fiziğin doğal kanunlar etkisindeki kapalı alanında cisimler doğal yasalar dışındaki hiçbir etkiye tabi değildi. İktisat biliminde ister ev halkı, ister şirketler için olsun; karar vericiler yani eylem kabiliyeti olanlar sadece bireylerdir. Bireyin iktisadi alanda tabi olduğu tek kural doğal yasalardır. Doğal yasaların etkisindeki kapalı alanda birey, doğal yasalar dışında hiç bir müdahaleye (devlet ya da kişilerden gelen) tabi olmadan özgürdür. İktisat biliminin klasik teorileri bireyin özgürlüğü varsayımına dayanır. Doğal yasalar ve haklardan bir tanesi aksarsa piyasanın bütünleşik yapısı

bozulacağından piyasa kendisinden beklenen yararı üretmez. Bu nedenle mekanik piyasanın her aşamasında birey özgür olmalıdır. Mülkiyet edinme, mülkiyetten yararlanma rekabet konularında bu özgürlük kısıtlanamaz. Klasik iktisadın ekonomik sistem içinde bireyden beklentisi onun hırslarını (bencilliğini) ve yaratıcılığını harekete geçirmesidir. Bireyin sınırlanması bencilliği ve yaratıcılığı köreltir. Bireyin özgürlüğünü yalnızca ekonomik özgürlük olarak görmemek gerekir. Bireysel özgürlüğün siyasal yanı vardır. Kişinin siyasal kararlarında bağımsızlığı ya da siyasal kararlara katılma hakkı 1789'da Fransız ihtilalıyla kazanılmıştır. Fransız ihtilalı soyluların tekelinde olan siyasal hakları, bütün topluma yaymış ve siyasal eşitlik sağlamıştır. Bireysel özgürlüğün bir de düşünsel yanı vardır. Akla dayanan düşüncenin gelişmesi, fikir ve görüşlerin aklın kurallarına uyması, düşüncenin özgür bir biçimde açıklanması ve sınırlanmaması anlamında düşünce özgürlüğü aydınlanma çağında kazanılmıştır.

Aydınlanma, 18. yüzyılın başlarından itibaren özel olarak bu isimle anılmaya başlanan bir düşünce geleneğidir. Aydınlanma, Avrupa kökenli birçok düşünce geleneğinde olduğu gibi, ortaçağın ilahi kökenli, gücünü oradan alan, dolayısıyla gerçekliği ona bağlı olarak tanımladığı ölçüde ona ilişkin bilgiyi de aynı biçimde üretmeye yönelik anlayışından bir kopuşu ifade etmek anlamında insan aklını, düşüncesini, rasyonel bireyi temel alan bir anlayışa dayanır. Siyasal iktisat, bu anlayışın bir uzantısı olarak İskoç Aydınlanması olarak ifade edilen bir akımın temsilcileri olan Adam Smith, David Ricardo gibi, Avrupa düzeyinde kapitalizmin sanayi devriminin ilk gerçekleştirildiği topraklarda yaşamış düşünürlerle özdeşleştirilir. (Yalman, 2008: 1) Bireysel özgürlüğün en önemli parçası olan ekonomik özgürlük 18.yy'da Klasik iktisatla kazanılmıştır. Öyle gözüküyor ki bireysel özgürlüğün siyasal ve düşünsel yanı ekonomik özgürlüğe bağlıdır. Eğer kişi gelirini kazanamıyorsa, ekonomik anlamda devlete ya da bir sınıfa bağımlıysa, onun siyasal ya da düşünsel özgürlüğünden bahsedilemez. İnsanın ihtiyaçlarını kim karşılıyorsa, kişi onun etkisi altında kalır. Bundan dolayı ekonomik özgürlük, bireysel özgürlüğün en önemli tamamlayıcısıdır. Ekonomik özgürlük bireye güvence vermektedir. Bireyin özgüveninin artması özgün siyasal ya da felsefi fikirlerin gelişmesi büyük ölçüde ekonomik özgürlükle ilgilidir. İşte klasik teori bireye bu özgürlüğü kazandıran iktisat teorisidir. Klasik fiziğin esas alındığı bir modelde özgür birey toplumun ve ekonomik bütünün en küçük ve hareketli unsurudur. Ekonomik oluşumun ilk hareketini başlatarak mekanik piyasayı çalıştırmaktadır. Doğal yasalar gereği hayatta kalmak için gelir elde etmek zorunda olan birey, sahip olduğu üretim faktörünü (özel mülkiyet) kullanarak mekanik işleyişin ilk hareketini başlatır. Bireyin bu ilk tercihinde doğru sonuçlara ulaşabilmesi aklını kullanacağı uygun ortama bağlıdır, ancak bu halde kişi kendi egosunu geliştirebilir ve yaratıcılığını kullanabilir. Bu uygun ortam da doğal ortamdır, bireyi özgür bırakmak ve ona kendi yolunu çizmesi için şans vermek gerekir. Doğal yasalar gereği ancak güçlüler ve daha akıllılar çok kazanabilirler. Herkesin yeteneğine göre kazanması doğal yasalara uygundur.

İktisadi bütünün en küçük unsurlarından birisi özel mülkiyet ise diğeri bireydir. Sistem içinde bireyin ve özel mülkiyetin doğal yasalara tabi olması gerekir ki daha yüksek katmandaki yapı yani iktisadi sistem doğru çalışsın. Bu nedendir ki her bakımdan liberal iktisadi yapıda birey özgür olmalı ve kısıtlanmamalıdır. Doğadaki yasalar fizik evren için neyi öngörmüşse, iktisadi birey için de onu öngörmüştür. Dolayısıyla bireyin özgürlüğünü sınırlayan engeller kaldırılmış, en iyi sonuçlara özgür bireysel tercihlerle ulaşılacağı genel kabul görmüştür. Aklın yükselen özgüveni doğal yasaların sınırına kadar sürse de iktisadi özgürlüklerin genişlemesi düşünce

özgürlüğünü ve siyasal özgürlüğü tamamlayarak bireyin özgürlük alanının genişlemesi gibi kesin bir sonuç yaratmıştır.

3.2. Aydınlanma Düşüncesinin İktisat Bilimine Liberal Katkısı: Piyasanın Hukuki Meşruiyeti

İktisadi düşüncenin bilim olmasında ve iktisat biliminin bağımsızlığını kazanmasında en az Newton fiziği kadar aydınlanma düşüncesinin de katkısı vardır. İktisadi düşüncenin akla dayanan düşünceyi gözlemlerle birleştirerek, rasyonel bilimsel yöntemlere yönelmesi aydınlanma düşüncesiyle birlikte ivme kazanmıştır. Dolayısıyla aydınlanma iktisadi düşüncenin bilim kimliği kazanmasında fizikten sonra ikinci büyük sıçramaya neden olmuştur. Aydınlanma 18.yy içinde gerçekleşen ve sonuçları itibariyle hem Amerika'da, hem de hemen hemen tüm Avrupa'da etkili olan, geleneksel olarak İngiliz devrimiyle (1688) başlayıp, Fransız devrimi ile doruğa ulaşan felsefi bir harekettir. Bu hareketin temelinde insan düşüncesinin, dinsel dogmatizmin koyduğu sınırları yıkarak ve onun dışına çıkararak; akıl yürütme ve bilim yoluyla hem kendisi hem de evrenle ilgili gerçeği kavrayabileceği fikri yatmaktadır (Yaşar, 2011: 16). Özellikle René Descartes, Baruch Spinoza, Gottfried Leibniz, gibi düşünürlerin ortaya atmış oldukları mantıksal ve akli ön plana çıkararak görüşlerin gelişmesi, bunun dünya düşünce iklimine doğa metafiziği ve ahlak metafiziği hediye etmesi, toplumların düşüncelerinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır (Çelik ve Diğerleri, 2011: 3).

Francis Bacon'a göre insanın amacı ve mutluluğu doğaya egemen olmasıyla ilgilidir. Çünkü doğaya egemen olmak onun yasalarını bilmek demektir. Bu ise insanı doğaya karşı özgür yapar. Bu nedenle yapılması gereken, doğanın bilgisini edinerek onu kontrol altına almak ve onu insanın daha iyi ve mutlu yaşaması için değiştirmektir. Bacon ve onun gibi düşünen öncü aydınlanmacılar için insanı, doğaya karşı özgür kılmanın yolu; önyargılardan, dinsel inançlardan, skolâstik akıl yürütmekten kurtulmuş ve bilimsel bilgiyi verecek deneysel yöntemi benimsemiş insanı yetiştirmekten geçmektedir. İşte Rönesans'la başlayan yeni insan; yani özgür, bağımsız ve akli/deneyi bilgi için referans alan insan oluşturma projesi, meyvesini aydınlanma çağında verir (Çüçen, 2005: 26). Bu açıdan aydınlanmanın bir ön tarihi bulunmaktadır. 15.yy'ın ortalarındaki Rönesans hareketi, 16.yy reform hareketi, 17 yy Newton bilimsel devrimi ile Descartes'in Kartezyen felsefesi aydınlanmanın ön tarihidir (Yaşar, 2011: 16). 1688 İngiliz devrimiyle başlayan ve Fransız devrimiyle (1789) zirveye ulaşan aydınlanma İngiltere'de liberal bir içerik kazanmıştır. Ancak devrim ortamından geçen Fransız aydınlanması, katı liberal değerlerin, modern teorilerde kıta Avrupa'sı düşünce geleneği içerisinde, bütüncü (milliyetçi), rasyonalist, devrimci ve kolektivist anlamda kabul görmüştür (Çelik ve Diğerleri: 2011). Yani aydınlanma düşüncesi, İngiltere'de liberal bir içerik kazanarak gelişirken, Fransa'da daha tepeden inmece katı liberal bir görüş olarak anlam kazanmıştır.

Aydınlanma çağı tüm toplumsal ilişkileri ve kurumları akılcı esaslar üzerine oturtması nedeniyle akıl çağı olarak da bilinir. Aydınlanma düşüncesi gelenek ve dinde somutlaşan mit, önyargı ve hurafeye karşı, tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiş bir kavram olmaktan çok; bütün özneler için geçerli evrensel bir kategori olan, aklın gücünü savunmuştur. Bu bakış açısı bireysel ve toplumsal yaşamı anlamlandırmada ve düzenlemede inanç, vahiy, duygu, önyargı, içgüdü vb. gibi kategoriler yerine ilk ve temel bilgi kaynağı olarak akli ve aklın düzenini ön plana çıkarır. Buna göre soyut bir biçimde akıl yürütme yoluyla var olanlar hakkında kesin ve reddedilemez yanıtlara ulaşılabilir. Bilginin kaynağı geniş anlamıyla akıldır, bilim bu temelde akıl yoluyla

oluşturulmuş olan tündengelimsel bir sistemdir, doğruluğun tek ölçütü mantıksal tutarlıdır. Bu nedenle her konuya uygulanabilecek mantıksal yani rasyonel bir yöntem vardır ve bu yöntem bize doğru açıklamalar sağlayacak tek bilgilendirme yoludur (Duman, 2006: 120-122). Akıl hemen her çağda başvurulan bir şeydir. Aydınlanmada aklın özel bir anlamı olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim aydınlanma sürecinde savunulan akıl eleştirel akıldır. Akılcılık başta ilahiyat olmak üzere hiçbir düşünceyi sorgulamadan kabul etmemeyi gerektirir, geleneğe otoriteye, vahye ve gayretkeşliğe karşıdır. Aydınlanma başta kimya biyoloji olmak üzere doğal bilimlerde gelişme kaydetti, aydınlanmanın bilime en özgün katkısı ise, doğa bilimlerinin yöntem ve kurallarının insanlığın bütününe yayma çabası oldu. Doğa sanıldığı gibi ne esrarengiz ne de büyük balığın, küçük bağlı yuttuğu bir düzenden ibarettir. Doğa evrensel ve güvenilir kanunlarca yönetilen sebep-sonuç ilişkisine dayalı kapalı bir sistemdir. İnsanoğlu onu anlayabilir ve onun neler yapabileceğini tahmin edebilir. Onu kontrol edebilir ve insan soyunun mutluluğunu artırmak için onu kullanabilir (Alatlı, 2010: 920-921). Immanuel Kant aydınlanmayı “aklını kullanma cesaretine sahip ol” diye tanımlıyordu. Bu aydınlanmanın temel felsefesidir (Bilim, 1999: 54). Aydınlanmanın dönüm noktası olarak kabul edilen Kant’ın aydınlanma nedir sorusuna cevabı, aklın merkezi konumunu insanın özgürleşmesindeki önemini vurgulayarak ortaya koymak, oldu. Aydınlanma insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmama durumu, insanın kendi aklını başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür, bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramak gerekir (Çüçen, 005: 117). Aklın gücüne olan inanç akılcı esaslara dayalı bilimsel düşüncenin gelişmesiyle, bireyi sınırlayan gelenek din ve otoritenin eleştirilmesini ve toplumsal yapının aklın gösterdiği yönde dönüştürülmesini gündeme getirmiştir. Çünkü aydınlanma düşünürleri aklın düzenini gerçekleştirmeyi; kendi aklını kendi başına kullanabilme cesareti göstererek, “rasyonel otonom özne” haline gelen bireyin çıkarlarına ve özgürlüğüne uygun şekilde toplumun/toplumsal düzenin yeniden inşa edilmesi organize edilmesi olarak, algılanmışlardı. Buradaki model tüm insanlık için önerilen kozmopolit (ve evrensel) bir modeldir. Çünkü herkes aynı akla sahip olduğundan aynı rasyonelliği sergilediğinden sonuçta herkes aynı doğru sonuçlara ulaşmak durumundadır. Dolayısıyla yapılması gereken, ilke olarak bütün insanların kullanabileceği bir yeti olan akli kullanarak var olan bütün toplumsal kurumların eleştirilmesidir. Aydınlanmanın akıl anlayışı, insan türünün evriminde bir kopuş noktası olarak görüldüğü gibi, buna karşıt şekilde eski dönemden devir alınan mirasın sekülerleşmesinden başka bir orijinallik taşımayan, tepkici bir düşünce olarak da görülmektedir (Duman, 2006: 123). İkinci görüşe taraftar olanlar aydınlanma sürecini Rönesans’la başlatarak 18.yy’da akli kullanma düşüncesinin ivme kazandığını düşünürler. Bu nedenle bu durumda aydınlanmanın Rönesans’a kadar uzanan bir ön tarihi vardır. Birinci görüşteki aydınlar ise aklın her dönemde başvurulan bir bilgi kaynağı olduğunu, ancak 1688 de İngiltere devrimiyle başlayan sürecin bir akla danışma eğilimi olmayıp eleştirel akli kullanma eğilimi olduğunu düşünmektedirler.

Aydınlanmanın tarihsel evresi bir yana bu yeni düşüncenin bilimler üzerindeki etkisi sadece bilimsel bilginin eleştirel akla dayandığı düşüncesi değil fakat aynı zamanda bilginin ve bilimin evrensel olduğudur.

Akılcı düzen ve bilgilendirme ile toplumlar kör inançlardan gerilik ve cehaletten kurtulabilecekler ve bu da insanın ileri düzeye gelmesini sağlayacaktır. Aydınlanmayla aynı zamanda insanın içinde yaşadığı toplumun sorunları da çözülecektir. Çünkü

insanın tümüyle özgürleşmesi onun yeteneklerini ve yaratıcılığını ortaya koymasını sağlayacaktır. Aydınlanma insanla ilgili gerçeğin evrensel olduğunu kabul etmiştir. İnsan ve toplumla ilgili bilginin evrensel olması, gerçekliğin kişisel veya yerel yorumlarının bilim dışına bırakılması demek değildir. Ancak aydınlanma için akıl ve bilim ile kavranabilecek tek gerçeklik vardır. Bu da bütün insan ve toplumlar için geçerli olan gerçekliktir. Bu sebeple aydınlanmanın öncü düşünürleri aklın yanında ahlak ve hukuk kurallarının da evrensel olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öyleyse yaşamı bilime uygun olarak bilimin önderliğinde yeniden kurmak gerekmektedir (Yaşar, 2011: 17).

Aydınlanma felsefesine katılan düşünürler her türlü etkiden kurtulmuş bağımsız aklın tüm kültür alanlarında büyük aşamalar kat edeceğine inanıyorlardı. Onlara göre bilgi kuvvettir. Aydınlanmanın akılcı düşüncesi doğaüstü ve doğa dışı her şeye karşıydı. Bu nedenle gerçek olan doğada olandır. Aydınlanma felsefesinin dayandığı temel ilkeler şunlardır (Bilim, 1999: 55):

Rasyonalizm (Akılcılık) : Aydınlanmacılara göre insan yaşamında akıl hemen her şey demektir. Antik çağlardan beri insanı yücelten, onu diğer canlılardan ayıran ve üstün yapan akıldır. Az akıllı insanlar herhangi bir canlı, akıllılar ise insandır. Akıl insanın insan olması kadar tüm insanlığın ilerlemesi ve mutluluğa kavuşması için gereklidir. Ancak Aydınlanma çağına ışık tutan, akılcı düşünce ve evrensel akıl olarak tanımlanan bu güvenilir yeni bilgi kaynağı, eleştirel akıl olmak durumundadır (Alatlı, 2010: 920).

Amprisme (Deneycilik): Aydınlanmacıların bir kısmı akılcılığın yanında deneyciliğin de önemli olduğunu söylüyorlardı. Akılcı bir düşünüş gerçeğe erişmek için zaten deney yapardı. Doğru ve yanlış anlayabilmek için deney yapmak, bunların sonuçlarını ve verilerini akılcı bir düşünüşle değerlendirmek gerekiyordu. Deney aklın kullandığı bir metoddu.

Mutluluk: Aydınlanmacılara göre insanın mutluluğu öbür dünyaya dönük bir çaba değil, insanın bu dünyadaki yaşamıyla ilgiliydi. Çünkü insan rahat, kendine layık ve mutluluk içerisinde yaşamasını sağlar bir hale getiren yine insanın kendisiydi. İnsanlar var olduklarından itibaren doğaya kendilerini uydurdukları gibi, doğaya egemen olmaya çalışarak yaşam standartlarını sürekli yükseltmişlerdi. Bu insanın daha iyi, daha mutlu, insanca yaşaması demektir. Aydınlanma düşüncesinde yine yaşamla ilgili Hedonizm (Hazcılık) fikri yer almaktaydı. Buna göre insan iyi yaşamalı ve yaşamdan zevk almalıydı. Çünkü bu optimist görüş insanın kendisine ve diğer insanlara sevgi ve saygısını artıracaktı. Böyle dışa dönük, iyimser insanlar aynı zamanda başarılı olanlardı. Hedonist düşünce aynı zamanda Utilitarist (yararcı) görüşü de beraberinde getirmekteydi. Çünkü kendisi ile barışık olan insan, başkalarıyla da barışık olduğundan kendisini düşündüğü kadar, başkalarını da düşünecek ve onlara yararlı olacaktı.

Bilim ve Doğa: Aydınlanmacılar bilim ve doğaya çok önem veriyorlardı. Bilim zaten akılcılığın bir ürünüydü. 17.yy da ki hayranlık uyandırıcı bilimsel gelişmeler, 18.yy'da özümsemişti. Bu dönemde de bir önceki yüzyıldaki bilimsel gelişmeleri sürdüren üstün yetenekli bilim adamları vardı. İsviçreli matematikçi ve fizikçi Leonhard Euler, İtalyan-Fransız matematikçi ve astronom Joseph-Louis Lagrange, Fransız matematikçi ve gökbilimci Pierre-Simon Laplace matematik, fizik ve astronomi alanlarında daha önceki bilimsel teorileri temel alarak bunları daha da geliştirdiler. Örneğin Laplace ünlü “nebülöz hipotezi” ile gök cisimlerinin gazdan oluştuğunu ortaya koydu. Fransız kimyacı Antoine-Laurent de Lavoisier kimyada devrim yaptı, İngiliz kimyager ve fizikçi Henry Cavendish oksijeni keşfetti. Bilim adamlarının yanında düşünürler hatta krallar bile doğa bilimleriyle ilgilendiler. Nitekim doğadaki yaşam

19.yy'da ünlü bilgin Charles Darwin'in "Türlerin kökeni" teorisiyle doruk noktasına erişti.

Laiklik ve Hurafelerle Savaş: Aydınlanma bilimi yukarda anlatıldığı gibi tüm kurumların ve dinin bilimsel yöntemle araştırılıp, incelenip, rasyonel eleştiriye açık olmasını savunur. Siyasetin dinin ve ahlakın laik temellere oturtulması akıl çağının ana hedefleri arasındadır. Akıl çağı batıl inançlara karşıdır. Eleştirel akıl batıl inançları akla uygun olmadığı ölçüde reddetmiştir.

Bireycilik, İnsan Hakları ve Evrensellik: Akıllı taşıyan kişi birey olduğundan doğru bilgiye bireyden daha yakın hiç bir şey olamaz. O halde her şey birey tarafından ve birey için olmalıdır. Aydınlanmacılar toplum ve devlet karşısında bireyi ve bireyciliği üstün tutarlar. İnsan hakları korunmalıdır. Haklar bireye tanınmayacaksa kime tanınabilir. Akıllı taşıyan seçilmiş varlık birey, kendisinin oluşturduğu kurumlar tarafından kısıtlanmamalıdır. Devleti birey yaratmıştır, bireyi devlet değil. O halde haklar ve özgürlükler; devletin kısıtlayacağı değil ancak devletin koruyacağı şeylerdir. Akıl gereği olarak birey kendi yarattığı varlığı yani devleti kendi özgürlüklerini kısıtlasın diye onaylamamıştır. Bu yüzden özgürlüklerin kısıtlanması direnme hakkının doğmasına neden olur. Her şeyi akıl ve bilim ölçütü ile değerlendiren aydınlanmacılar evrenin toplum yasalarını bularak her tarafta geçerli evrensel kurallar geliştirmişlerdir. Dolayısıyla aydınlanma çağında bilimin vardığı her sonuç evrensel sonuçlardır.

Aydınlanma çağı başta Fransa olmak üzere İngiltere, Almanya, İskoçya ve Amerika'da bir grup filozofun var olan değerleri ve toplumsal kurumları eleştirisiyle başlamıştır. Bu sebeple ayrı ayrı bir Fransız İngiliz, Alman, İskoç ve Amerikan aydınlanmasından söz edilebilir. Aydınlanma düşünürleri akıl, bilim, bilgi, din tanrı, tabii hukuk, tabiat gibi kavramlara farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bunun sonucunda da felsefi toplumsal ve siyasi konularda birbirinden ayrılmışlardır. Ancak bu farklılıklar onların entelektüel bir aile oluşturmalarına engel değildir. Çünkü sekülerizm, hümanizm, serbest ticaret, bireyin yeteneklerini geliştirmesi ve iktidardan bağımsız hareket edebilmesi ve hürriyeti onları birleştiren asıl programdır. Fransa'da aydınlanmanın öncülerinden "Cenevrelî filozof ve yazar" Jean-Jacques Rousseau, François Marie Arouet -Voltaire ve Charles-Louis de Secondat, Baron de Montesquieu 'yi sayabiliriz. İngiltere'de aydınlanmacı filozoflardan Isaac Newton, Thomas Hobbes ve John Locke, İskoçya'da David Hume, Adam Smith, Amerika'da Benjamin Franklin ve Thomas Jefferson, Almanya'da Immanuel Kant en önde gelenlerdendir (Yaşar, 2011: 17).

Ancak aydınlanmanın önemli dönürlerinden bahsedilecekse René Descartes asla boş geçilemez. Descartes'e göre akıl bizi üstün kılan ve hayvanlardan ayırt eden tanrı vergisi bir yetidir. Descartes iyi hüküm verme ve doğruyu yanlıştan ayırma gücü olarak tanımladığı aklın evrenselliği ve gücü konusunda tam bir iyimserlik taşır. Buna göre akıl bütün insanlarda doğal olarak eşit şekilde bulunan evrensel bir yetidir. Sorun insanların onu uygun şekilde kullanmamalarıdır. Diğer bir deyişle uygun metot olmaksızın akıl tek başına faydasızdır. Bu bağlamda gerçeğe ulaşmak için gerekli olan doğru metodun kullanılması ile Kartezyen rasyonalite anlayışı özdeşleşmektedir. Matematiksel akıl yürütmeden yola çıkan Descartes'e göre insan aklının iki temel gücü vardır. Birincisi aklın kesin doğruları dolaysız olarak bilme gücü (entelektüel sezgi). İkincisi bu kesin doğrulardan diğer doğruları türetebilme (tümünden gelim). Akıl bu iki gücünü dört temel kurala (apaçıklık, analiz, sentez, kontrol) uygun olarak kullanılmalıdır. Descartes felsefi sistemini kurarken malum olduğu üzere "yöntemsiz şüphecilik" yoluyla zihnini tamamen boşaltmaya, sahip olduğu tüm inançları, şimdiye kadar bilgi diye kabul edilen her şeyi silmeye ve böylelikle üzerine kesin bilgi sisteminin inşa edileceği, temel tartışılmaz doğruyu, akıl yoluyla bulmaya çalışır. Çünkü insanların

uymayı tercih ettiği gelenek ve görenekler, önyargılar ve geçmişin örnekleri, akli kullanmayı engelleyen, aklın sesini dinlemeye bizi daha az elverişli hale getiren unsurlardır... Descartes'in bu argümanları genel olarak modern düşüncenin ve aydınlanmanın temelini oluşturacak olan "rasyonel otonom özneyi vaaz etmektedir... Aydınlanma düşünürleri, Descartes'in metafizik yönünü reddetmişler ancak rasyonel otonomi anlayışını, mantıksal sonuçlarına götürerek savunmuşlardır... Sonuç olarak Schouls'a göre aydınlanma düşünürleri argümanlarında doğrudan doğruya Descartes'ten etkilenmişlerdir (Duman, 2006: 127-130).

Descartes en küçük canlıdan kâinata kadar bütün varlığın makina sistemi gibi işlediğini göstermiştir. Bilgiye evrensel şüpheye dayanan rasyonel yöntemle ulaşılabilir. Buna göre kesin bilgiye şüpheyle varılır. Her şeyden şüphe, her şeyi sorgulayan bir varlığı (ben'i) şüphe duyulmayacak bir şekilde gösterir. Descartes doğa bilgisinin matematik temele dayandığını düşünüyordu. Descartes doğa anlayışının sonucunda doğada hiçbir şeyin keyfi olmadığını, doğanın bir bütün olarak mükemmel olduğunu savunuyordu. Bu nedenle başarı doğaya ve doğal yasalara tabi olarak artırılabilirdi. Descartes'in bir anlamda kendiliğinden işleyen doğa modeli, doğal yasalar görüşü, aklın üstünlüğü ve sistematik aklın kullanımı bakımından iktisat bilimine önemli katkıları oldu.

Descartes doğa bilgisinin matematiksel çözümlere dayandığı fikrini ileri sürdü. Descartes'in doğa bilgisinin matematiksel temelleriyle ilgili soruları modern bilimin temellerini oluşturur. Matematiğin fizik biliminde ortaya koyduğu somut kanıtlar doğaya inancın artmasına, doğayı model alan bilimin sosyal bilimlere de etkilemesine yol açtı. İktisatçılar Descartes'in akli referans alan düşüncesini ve doğanın evrensel yasalarını iktisat bilimine uyarladılar. Aydınlanmacılar Descartes'in metafizik yönünü reddetseler de Descartes'in kurduğu eleştirel akli temel alan düşüncesini takip etmekten kurtulamadılar. Dolayısıyla aydınlanma düşünürleri Descartes'ten aldıkları mirası geliştirerek sosyal ve siyasal alana yaymışlardır. Bilim devrimi Newton'la başlamış ve evrensel yerçekimi kanunu keşfedilerek yeni bir dünya görüşünün temelleri atılmıştır. Newton fiziği tabiat olaylarını neden sonuç ilişkisine oturtarak onları belli konumlara bağlamış ve tabiattaki değişimleri, tanrısal yasalara dayandırarak, bu değişimleri tanrının iradesine bağlayan Hıristiyan teolojisini derinden sarsmıştır. Newton'un doğayı anlamak için matematiksel mantığı yani matematiği kullanması Descartes'in düşüncelerinin temel alındığını göstermektedir. Descartes Newton'dan önce doğada hiçbir şeyin keyfi olmadığını doğanın bir bütün olarak evrensel matematik kanunlarına tabi olduğunu savunarak yeni bilime öncülük etmiştir. Doğrudan tanrı ve melekleri tarafından yönetilen ve tanrının iradesini ve ihtişamını yansıtan doğa anlayışından; kendi yasaları olan ve bu yasalar uyarınca kendi kendini işleten düzenleyen gök mekânına geçilmiştir. "Newton'dan etkilenen iktisadi düşüncenin piyasa mekânı dönemin bilimsel eğilimine uyum anlamına gelmektedir". Newton'a göre tabiat tamamıyla maddeden ibarettir ve maddenin zaman ve mekândaki hareketleri güç yasalarıyla belirlenmektedir. Bu hareket ve yasalar matematiksel hesaplamalarla bilinebilir ve böylece tabiatın sırrı çözülebilir. Newton evrensel yerçekimi yasasında, evrendeki her maddenin bir başka maddeyi büyüklüğüne ve aralarındaki mesafeye bağlı olarak değişen güçle çektiğini (kütle çekim yasası) ispat ederek sadece maddenin hareketini açıklamakla kalmamış, aynı zamanda bir evren tasarımı yapmıştır... Newton herhangi bir önermenin geçerliliğinin ölçütünün, önermenin matematiksel metotla açıklanıp deney ve gözlemlerle test edilmesi olduğunu savunmuştur. Newton'un "Principia" adlı kitabında açıkladığı görüşleri insanın tabiat üzerinde bir iktidara sahip olabileceği ve tabiatı kendi ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda düzenleyebileceğine

dair düşüncelerin doğmasına yol açmıştır (Yaşar, 2011: 19). Aydınlanmanın ilgisinin doğaya çekilmesi yönünden Newton'un klasik fiziği açık bir etki yaratmıştır. Aydınlanmacı filozofların bireyin, sosyal ve siyasal hayata hâkim olmasını sağlayacak doğal yasaların keşfi bakımından arayışa girmelerinde Newton'un ve Newton'unda dikkatinin evrenin işleyişine yönelmesinde de Descartes'in, payının (doğada hiçbir şeyin keyfi olmadığını savunarak) olduğu açıktır.

Avrupa da “eleştirel akli esas alan sosyal ve siyasal alanda doğal yasaların geçerliliğini savunan” John Locke aydınlanmayı başlatan ve aydınlanmanın kurucusu olan kişidir. Locke'e göre birey özgür olmalı, akıl yaşamın rehberi yapılmalı, kültür tüm alanlarda tam anlamıyla serbest olmalıdır (Bilim, 1999: 59). Klasik liberal filozof J.Locke özgürlük ve çoğulculuk bakımından iktisadi özgürlük düşüncesiyle tam örtüşmektedir. Locke, Descartes'in insanda ideainnate (doğuştan fikir) olduğunu söylemesine karşın insanda doğuştan düşüncelerin olmadığını inanır (Bilim, 1999: 60). Locke insanın fikirlerinin oluşumunu denetleyen güçleri neredeyse yerçekimi kanununa benzer bir biçimde ortaya koymaya çalışmış, doğuştan verili idealar düşüncesine karşı çıkararak insan zihninin boş bir levha üzerinde hiçbir yazının olmadığı beyaz bir sayfa gibi olduğunu savunan bir bilgi kuramı geliştirmiştir. Buna göre tüm bilgi deneyimden kaynaklanır. Locke'e göre deneyim dış dünyaya ilişkin veriler olan duyumları ve içsel duyumlar olan idraki kapsamaktadır. Dolayısıyla doğuştan tabula rasa (boş levha) olan zihnin içeriği dış dünyadan alınan duyumla ve bunların işlenmesi yoluyla oluşmaktadır. Bu nedenle insanın aklının kendi doğasında bir olumsuzluğu yoktur. İnsan doğuştan günahkâr ya da kötü bir doğaya sahip değildir. İnsanın akıl dışı davranışları çocukluktan itibaren edindiği yanlış fikirlerden kaynaklanmaktadır (Duman, 2006: 184). Bu bilgi kuramıyla söylenmek istenen şudur. İnsan kendi akli sayesinde her türlü bilgiyi deneysel temelle oluşturabilir. Bu nedenle aklın bilgi edinmesinde din, metafizik ve batıl inançlar yardımcı olmadığı gibi doğru düşünme için de engeldir. O halde dinin, metafiziğin ve her türlü inancın terk edilerek aklın bağımsız ve özgürce bilgi edinmesi için gerekli eğitim, çevre, kültür imkânları hazırlanmalıdır. Genel olarak tüm aydınlanma düşünürleri, aklın egemenliğinde oluşan bir bilim anlayışına göre oluşturulan insan ve toplum anlayışının, insanın mutlu ve rahat yaşamasını sağlayacağına inanırlar. Locke la başlayan deneysel gelenek; din ve metafiziği bilimsel bilgi önündeki en büyük engel görür. Bilimsel bilgiyi verecek aydınlanmış akıl, ancak o akli kullanma cesaretini gösterecek bireylerin oluşturduğu bir toplum düzeninde yaşama şansı bulur. Bu nedenle Locke insanlığı, sefaletten, hastalıklardan, korkudan, kötülüklerden ve bilgisizlikten kurtaracak, toplum düzeni için bir siyaset felsefesi önerir. Bu öneri; bireyin yaşama hakkını, özgürlüğünü ve milliyet hakkını güvence altına alan bir liberal hukuk devletidir. Locke bu konuda şöyle söyler “hangi açıdan bakılırsa bakılsın yeryüzünde geçerli olan hukuk, insandır. Bu yüzden de hukuk yalnızca insanların rızasıyla oluşturulabilir. Dolayısıyla halkın rızasına dayanmayan bir hukuka ve otoriteye itaate hiç kimse zorlanamaz.” Böylece aydınlanmış birey; ancak bir hukuk devletinde, yani aydınlanmış yöneticilerin toplumsal uzlaşmasıyla kurulmuş hukuk düzeninde, gerçek anlamını bulur. Bu nedenle dinsel devletler yerini hukuk devletine bırakmalıdır (Çüçen, 2005: 28). Açıkça anlaşıldığı gibi Locke insan hayatına aklın kılavuzluk edeceğine inanmakta, ancak aklın doğru sonuçlara ulaşabilmesi için ona olumsuz etki eden, hurafe, korku, din, otorite, gelenek ve önyargı gibi unsurlardan korunması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü insan doğuştan gelen fikir taşıma, bilgi ancak deneyim aracılığıyla oluşur. Dış dünyadan zihnimize çarpan dış deney, zihnimizde bazı imajlar oluşturur (dış duyum). Bu imajlar iç duyumlar (iç deney) vasıtasıyla karşılanır ve böylece fikir oluşur. Bu nedenle aklın olumsuz dış duyulardan

kurtulması gerekir. Akıl bu nedenle din, metafizik, hurafe vs gibi etkiden uzak tutulmalıdır. Aklın dış olumsuz etkilerden korunması, bireyin temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınmasıyla mümkün olabilir. Temel hakları güvence altında olan bireyler üzerinde din, hurafe ya da metafiziğin olumsuz etkisi olamaz. Aklın otoriteye karşı korunması bakımından, temel hakları güvence altına alınmış ideal siyasal toplumu Locke doğa hali olarak tanımlamıştır.

Locke göre doğa halinde insanlar özgürdür ve eşittir. Doğa halinde insanların eşit olması her türlü güç kullanmaya karşı yargı hakkının karşılıklı olması ve bunların kimsenin elinde başkasından fazla bulunmamasıdır. Burada haklar ve kuvvetler karşılıklıdır. Hiç kimsenin başkasından daha fazla hak ve kuvveti yoktur. Doğa durumu bir özgürlük halidir. Ama bu herkesin istediğini yapabileceği anlamına gelmez. İnsanlar her şeyden önce doğa kanununa yani aklın kanununa tabidir. Tanrının insana verdiği bu doğa kanunun sonucu olarak herkes eşit ve bağımsızdır. Ancak bu bağımsızlık kimseye başkasının can ve mal özgürlüğünü ortadan kaldırma hakkını vermez. Öyleyse herkes birbirinin hakkına saygı göstermelidir. Doğa durumunda hakkı ihlal edilen kişinin saldırganı cezalandırma ve doğa kanunu uygulama hakkı vardır. Ama bu mutlak bir güç değildir. Tatbik edilecek cezalar akla uygun ve kusurla orantılı olup sadece sebep olunan zararı telafi edici ve caydırıcı cezalar olmalıdır. Ancak hakları ihlal edilen kişiler cezalandırmada ölçüyü kaçırabilirler. İnsani zaafı yüzünden ölçü alma, kendisinin ve yakınlarının zarar görme korkusu ve tehditler, kişileri doğa durumunun dışına çıkmaya ikna eden durumlar olabilir. İşte bu durumlarda ortaya çıkabilecek ölçüsüzlükler insanların siyasal toplumu oluşturmalarına neden olmuştur. Bu aynı zamanda siyasal iktidarın sınırlarının belirlenmesinde de temel hareket noktasını oluşturmaktadır. İnsanlar sivil toplumu oluştururken bir sözleşme yapmışlardır. Bu sözleşme devleti meydana getiren ve ona katılan kişiler arasında yapılmaktadır. Sözleşme yeterli oranda oy birliğiyle kurulur. Doğa durumundaki insanlar sözleşmeyle ilk olarak doğa kanunları çerçevesinde her şeyi yapabilme özgürlüğünü gerektiği ölçüde, ikinci olarak da doğa kanunlarına karşı işlenmiş suçları cezalandırma yetkisini tamamen, siyasal iktidara bırakmışlardır (Eroğlu, 2010: 24). Aydınlanma çağına devlet görüşü mekanik bir devlettir. Buna göre devlet kendiliğinden oluşan organik kutsal bir varlık değildir. Bir tür sözleşme ile doğmuş halkın hizmetinde olan ve devlet öncesi toplumların sahip olduğu hakları koruyan bir kuruluştur. Locke göre devletin görevi doğal yaşamdaki kişinin hak ve özgürlüklerini garanti etmektir (Bilim, 1999: 56). Locke kurulan toplumsal sözleşmenin devlet tarafından ihlali halinde kişilere yalnızca bireysel direnme hakkını değil kolektif direnme, yani ihtilal hakkını da savunmuştur. Anayasacılığın özünü oluşturan, siyasi iktidarı sınırlama düşüncesini ve yine anayasacılığın ayrılmaz parçasını oluşturan kuvvetler ayrılığı kuramını ilk kez ortaya atan Locke'tur (Eroğlu, 2010: 2). Locke'un devlet teorisi bireyi esas alan liberal demokrasilere, temel oluşturmuştur.

Locke mülkiyetten hak, adalet, eşitlik, özgürlük ve yaşam haklarını çıkarmıştır. Bu anlamda Locke için mülkiyet bütün hakların temeli sayılabilir. İnsanın özgürlüğünü adaletli şekilde kullanabilmesi için, onun mülkiyetinin koruma altına alınması gerekir... Toprağı insana veren, tanrı olduğuna göre mülkiyet hakkı kutsaldır. Toprağı insana veren tanrı bu nimetten herkesin yararlanmasını istediği için her insan ihtiyacını karşılayacak kadar mülk edinmelidir. Şu halde mülkiyet hakkı diğer insanların mülkiyet hakkıyla sınırlıdır (Ekmekçi, 2013: 209). Locke göre özel mülkiyet doğal hukukun tanıdığı bir haktır. Mülkiyet hakkının esası emektir. İnsanın tabii mülkiyeti ise kendi vücudu ve uzuvları ve bunlar vasıtasıyla meydana getirdiği eserler teşkil eder. Vücut ve uzuvlar insanın fitri mülkiyetidir. Fakat mülkiyete bir başkası daha katılmaktadır.

İnsanın çalışarak elde ettiği şeyler üzerindeki hakkı. İnsanın vücudu ile yaptığı çalışma (emek) ve ellerinin vücuda getirdiği eser, tamamen onundur. Eğer insan bir şeyi tabiatın yaratmış olduğu vaziyetten çıkarırsa o şeye kendi emeğini ilave etmiş olur, ona kendisinden bir şeyler katmış olacağından o şey artık onun mülkiyetine girer. Bir şey tabiatın kendisini yaratmış olduğu durumdan o insan tarafından çıkarıldığı takdirde, bu iş için sarf edilen emek, artık diğer insanların bu şey üzerindeki müştereken haiz oldukları hakkı ortadan kaldırır. Zira emek sarf edilerek elde edilen şeyin mülkü münakaşa götürmez bir biçimde o kişiye aittir. Ondan başkasının emeğin semerelerini toplamak hakkı yoktur (Akıpek, 1954: 516). Dünya ve diğer canlılar insanlara ortak olarak verilse de insan kendi benliğine sahiptir ve kişinin benliği üzerinde kişinin kendisinden başka kimse hak iddia edemez. Bedenin emeğinin işleri o kişiye aittir. Kişinin doğadan kopardığı ne varsa ve ona emeğini katmışsa kişi onu kendi mülkü yapar. Bu mülk üzerinde insanın hakkı olması o şeyin insanın fiziksel varlığının bir uzanımı olmasıdır (Doğan, 2007: 86). Locke kişilerin pek çok yerde siyasi topluma, mülkiyetini korumak için girdiğini vurgular. Burada mülkiyet, mülkü olduğu kadar yaşam ve özgürlüğü de içerir (Waldron, 2010: 1). İnsanlar yemek içmek gibi zorunlu ihtiyaçlara sahiptirler. Bu ihtiyaçların karşılanması ortak malların bireyselleştirilmesiyle mümkündür. Bu nedenle özel mülkiyet bireylerin yaşama haklarının bir sonucudur. İnsanın kendi varlığı üzerinde kazandığı bu hak evrensel bir haktır ve vazgeçilemez.

Locke'de hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları iç içedir. Bunları birbirinden ayırmak imkânsızdır (Arslan, 2013: 196). Ona göre insanlar doğa halinden uygar siyasi topluma geçerken doğal haklarını saklı tutmuşlardır ve devleti bu hakları korumakla görevlendirmiş ve yetkilendirmişlerdir. Locke devletin koruma görevinde olduğu hakları hayat, hürriyet ve mülkiyet olarak açıklar (Erdoğan, 2012: 1). Hayatı sürdürmek doğadan faydalanmak mülkiyete bağlı olduğundan hürriyet ve hayat gibi temel hakların temeli mülkiyettir. Tabiat halinde insanlar tam bir hürriyet içinde yaşıyorsa, bu herkesin aynı haklara ve hürriyete sahip olması nedeniyle mümkün olmuştur.

Locke mülkiyeti sadece insanın kendi benliğinin bir uzantısı değil fakat aynı zamanda bir kişinin toplumun sosyal düzeninde, ona söz hakkı veren bir varlık olarak da görüyordu. A.Yayla, Locke'un mülkiyet teorisinin genel mülkiyet teorisinde devrim yaptığını ifade etmekte, bu teoriyi mülkiyetin kaynağı ve daha büyük ölçüde vazgeçilmezliği açısından; liberalizmin klasik teorisi olarak görmektedir (Arslan, 2013: 196). Locke'un mülkiyetle ilgili fikirleri özellikle mülkiyetin emeğe dayanan tabii bir hak olduğu görüşü 18.yy boyunca içtenlikle benimsenmiş ve savunulmuştur. Bu fikrin ispatlanması gerekmeyen bir gerçek olduğu kabul edilmiştir. 18.yy Amerikası gibi mülkiyet hakkından çok sayıda insanın yararlandığı yerlerde emeğin mülkiyet temeli olduğu, daha çabuk ve kolay benimsenmiştir. Mülkiyetin feodal ayrıcalıklara sahip soyluların elinde bulunduğu Avrupa ülkelerinde de feodalizmin tekeline ve ayrıcalığını yıkmak isteyenler, onun emek teorisine başvurmuşlardır. Klasik iktisatçılar da Locke'nin emek kavramına dayanan mülkiyet anlayışını benimsemiş ve desteklemişlerdir (Güriz, 1969: 142). J.Locke devletin sınırlandırılması, emek, özel mülkiyet, girişim özgürlüğü bakımından kuşkusuz klasik iktisat üzerinde büyük etki yaratmıştır. Modern iktisat teorisinin temel kurumlarının hukuki meşruiyet kazanmasında John Locke'nin büyük payı vardır. Daha sonra görüleceği gibi klasik teoride emek ulusların zenginliğinin ve mülkiyetin kaynağı olarak görülmüş, girişim özgürlüğü de mülkiyet hakkının bir uzantısı kabul edilmiştir. John Locke ve aydınlanmanın diğer takipçileri modern iktisat teorisine tam anlamıyla örtüşerek, rasyonalizmin iktisadi alana uyarlanmasını hararetle desteklemişlerdir. Aydınlanmacı filozofların toplumsal sözleşmeleri kullanarak devleti sınırlama çabaları ve liberal

devletin hukuki meşruiyetini kurmaları; onların iktisat bilimine ve iktisadi liberalizme en büyük hizmeti olmuştur

Devletin sınırlanması düşüncesinin meşrutiyet kazanmasında, akli düşünce ile sınırlı devlet arasındaki en güçlü bağ toplumsal sözleşmelerdir. Toplumsal sözleşmeler felsefi içerik bakımından, bireyin siyasal toplumdaki önce geldiğini siyasal toplumun birey tarafından oluşturulduğunu, dolayısıyla bireyin kendi iradesiyle yarattığı bir varlığın bireyin özgürlüklerini kısıtlayamayacağı varsayımına dayanır. Sözleşme kuramcıları ilk nedenin birey, devletin ise sonuç olduğunu kabul ederler, bireylerin siyasal toplum (devlet) üzerinde her zaman sınırlayıcı hakları olduğunu ancak devletin bireyin özgürlüklerini kısıtlayamayacağını hatta J.Lock'e göre bu durumda (devletin özgürlükleri kısıtladığı durumda) bireyin direnme ve karşı koyma hakkının olduğunu savunmuşlardır. Locke, insanların sosyal sözleşme ile kurdukları siyasal toplumun ve yönetimin üç durumda yeniden kurulacağını ifade etmiştir. Bu durumlardan ilk ikisi; yönetimin gasp edilmesi ve tiranlık (zorbalık) halleridir. Bu hallerde yasama gücünün kötüye kullanılması ve sınırlarının ortadan kaldırılması söz konusudur ki, bu da direnme hakkını doğurmaktadır. Direnme hakkının kullanılması sonucunda da yeniden orijinal sözleşmedeki koşullarla yeni bir yönetim kurulacaktır. Locke'un yönetimin yeniden kurulabilmesi bakımından öngördüğü üçüncü durum ise, yönetimin çözülmesidir ve burada da temel kriter yasamadır. Yönetimin çözülme sebeplerini de Locke kısaca şu şekilde saymıştır. İlk neden, yasama organının değişmesidir. Yasama organı parçalanır ya da kaldırılırsa, ardından çözülme olur. Çünkü yasama organı toplumun özü ve iradesidir. İkinci neden, yönetimin bozulması, otorite sahiplerinin iktidarlarını kötüye kullanmalarıdır. Üçüncü neden, yasama ya da yürütme güçlerinin, kendilerine verilen yetkilere aykırı hareket etmeleridir. Locke'a göre bu durumların gerçekleşmesi halinde halkın çözülen yönetimin yerine, yeni bir yönetim kurma hakkı doğar.(Eroğlu, 2010: 11-12)

Modern sözleşme kuramcılarının ilki İngiliz felsefecisi Thomas Hobbes'tur (1651). Hobbes insanların sivil toplumu oluşturmadan önce içinde buldukları doğa durumunu çatışma ve savaş hali olarak kabul eder. İnsanların sivil topluma geçme isteğinin nedeni doğa durumundaki barışı sürdürmek değil, doğa durumundaki çatışma ve savaştan korunmak içindir. 17. yüzyıl İngiliz düşünürü Hobbes, Fransız düşünürü Gassendi'den çok etkilenmiştir.

Gassendi Epikürcü bir biçimde (insanı mutluluğa ulaştırmayı amaçlayan felsefe) materyalizmi yeniden canlandıran kişidir. Hobbes Leviathan adlı eserinde ortaya koyduğu siyaset kuramına göre, hükümdar her bakımdan olduğu gibi, inanç sorununda da mutlak bir hüküm ve güç sahibidir; uyrukların görevi, hükümdarın göstereceği dini kabul ederek, onu uygulamaktır. Böylece dini baskı savunulmuş olmakla beraber, kiliseye bağımsız olarak hiçbir güç tanınmıyordu. Fakat Hobbes'ın kuramına temel olan ilkeler akılcı idi. Hobbes'un din hakkındaki asıl görüşü ise: "Görünmeyen şeyler karşısında bilgisizlik ve vehimden doğan korku, insanın kendisinde olunca din denilen, başka türlü korkan ya da başka türlü tapanlarda olunca batıl inanç adı verilen duygunun tohumunu oluşturur". (Bury, 1978: 11). T.Hobbes ve benzeri düşünürler; siyasi yükümlülüğün yani bireyin devlete itaat etmek ve saygı göstermekle yükümlü olmasının gerçeklerini incelemişler ve tabiat halinin güvensizliğinden, düzensizliğinden ve vahşetinden; bireyleri ancak egemen bir gücün koruyabileceğini kabul etmişlerdir. Egemen gücün kurulmasından sonra savaş durumundan kurtulabileceğini kabul eden gönüllü bireylerin, gönüllü bir fikir birliğinin veya sosyal sözleşmenin sonucu olarak; devletin doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre devlet olmadığında bireyler birbirlerini istismar edebilir, sömürebilir ve köleleştirilebilirler, oysa devletle düzen ve

medeni bir varoluş teminat altına alınmakta ve özgürlük korunmaktadır. Hobbes'a göre insanlar doğuştan eşittir. Doğa insanları bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından eşit yaratmıştır. Ancak eşitlikten güvensizlik doğar. Bu yetenek eşitliğinden amaçlarımıza erişme umudunun eşitliği doğar. Bundan ötürü iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de zevk almak olan amaçları uğruna birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar. Bu mücadele sonunda güvensizlik, bu güvensizlikten de savaş doğar. Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizlikten kurulması için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar olabildiği kadar çok insanı hâkimiyet altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur. İnsanın kendi varlığını korumak için başka insanlar üzerindeki egemenliğini bu şekilde artırması gerekli olduğundan buna da cevap verilmelidir. Hepsini korkutmaya yeterli bir güç olmadığı vakit, insanlar arkadaşlıktan zevk almazlar, tersine bir hayli üzüntü duyarlar. İnsanın doğasında üç temel kavga nedeni bulunmaktadır bunlar; rekabet, güvensizlik, şan ve şereftir. Bu nedenle devlet olmadıkça herkes herkesle daima savaş içindedir. İnsanların hepsini birden korku altında tutacak (genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit), savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır. Ona göre devletin amacı bireysel güvenlidir... Devlete karşı gelmek toplum düzenini yok eder, ne kilise, ne birey ne de bir başka güç devlete karşı gelmelidir. Ülkedeki barışın sürmesi güçlü devlet otoritesinin kurulmasıyla mümkündür. Hobbes'ın görüşleri; barış ve düzenin sağlanması uğruna, özgürlüklerin devlete dolayısıyla yöneticilere verilmesi amacını taşımaktadır. Bireydir çünkü bireyin çıkarı uğruna despotik yönetim benimsenmektedir (Çuhadar, 2007: 121). Görüldüğü gibi Hobbes'ın doğa hali bir savaş halidir. Hobbes devletin meşru egemeninin bir kişi (monark), bir azınlık (aristokrasi) ya da çoğunluk (demokrasi) olabileceğini söylemiştir. Hobbes'ın tercihi tek kişi yönetimidir. Çünkü monark'ın otoritesi barışı koruyacak en iyi otoritedir. Sözleşmeyi ihlal eden egemen de yalnızca bireysel direnmeyle durdurulabilir, direnme yaygın hale gelirse (ihtilal) toplumu doğa durumuna geri götürebilir. Locke, Hobbes'ın devlet görüşünü eleştirmiş siyasal toplumun oluşumunda temel alınan doğa durumunun bir savaş değil bir barış hali olduğunu ileri sürmüş, monarşiye şiddetle karşı çıkarak, en uygun yönetim şeklinin demokrasi olduğunu savunmuştur. Lock'e göre sözleşmenin ihlali yalnızca bireysel direnme değil kolektif direnme yani ihtilal hakkı da verir (Eroğlu, 2010: 1). Locke göre barış içinde yaşayan insanların özgürlüklerini devretmelerinin temelinde korku vardır. Ancak Hobbes'ta olduğu gibi bir korku yaygın bir korku değildir, bir despotik yönetime razı olacak bir tercihe de yol açmamalıdır.

Locke göre insanlar doğa durumunda özgürdüler. Buna rağmen insanlar bununla yetinmeyerek özgürlüğün daha anlamlı olduğu, adaletle yönetilen ve mallarının güvenliklerini sağlayabilecekleri bir düzen istemekteydiler. Yani insanların özgürlüklerini siyasi topluma devretmelerinin nedeni yaygın korku değil, mallarının güvenlikleriyle ilgili yani mülkiyetle ilgili korkularıdır. Doğa durumundaki insan her hakka sahip olmasına rağmen bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının müdahalesine maruzdur. Her kişi diğeri kadar kral olduğundan, her insan diğerrinin eşi olduğundan ve insanların büyük bölümü insaf ve adaletin kuvvetli gözleyicisi olmadığından bu durumda insanın sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvensiz ve korumasızdır. Bu gerçeklik insanı; özgür olmasına rağmen sürekli korkular ve tehditlerle dolu olan bu durumu, terk etmeyi istemeye zorlar. Dolayısıyla insanın, henüz birleşmiş olduğu diğerr insanlarla birlikte bir topluma katılmayı amaçlaması ve bunu istemesi ya da insanların; genel olarak mülkiyet olarak

adlandırdığımız, yaşam, özgürlük ve servetlerinin karşılıklı olarak güvence altına alınması için birleşmek fikrine sahip olmaları nedensiz değildir. Dolayısıyla insanların devlet örgütlenmesi içinde birleşmelerinin ve kendilerini hükümet altına koymalarının asıl ve ana amacı, mülkiyetin korunmasıdır. Doğa durumunda ise mülkiyetin korunması, konusunda eksikliği duyulan pek çok şey bulunmaktadır. Açıkça görüldüğü gibi insanların devlet tercihi mülkiyetin korunması esasında yatar (Aslan, 2013: 197). Liberal iktisadi düşünce açısından Locke, iktisadi liberalizmin en önemli teorisini mülkiyet teorisini yazmıştır. Ancak Hobbes'i de iktisadi liberalizmin dışında tutamayız. Onun otoriter devlet tercihi de aslında bireyi korumak içindir. Ayrıca Hobbes'in otoriter devletini liberal iktisatçılar rekabeti koruma, haksız rekabeti önleme, özel mülkiyetin korunması ve geliştirilmesi bakımından kullanmışlardır. Ayrıca egemenliğin temelinde insan iradesi olduğu ve devletin esas görevinin bireysel hakları ihlal etmek değil bireysel hakları korumak (servet-mülkiyet gibi) olduğu gerçeğinden hareketle, liberal iktisatçılar otoriter Hobbes'tan faydalanmışlardır. Hobbes'un otoriter devleti itaat edilmesi gereken meşru bir güç olarak kabul edilirken devlete karşı da vazgeçilmez haklar güvence altına alınmıştır. Bu haklar yaşama hakkı, mülkiyet, girişim özgürlüğü ve rekabet gibi haklar olup devlete meşrutiyet sınırı çizmiştir.

Hobbes'un bilinen devlet hakkındaki fikirleri Leviathan (Ejderha) isimli eserden çıkarılmıştır. Bu eserde mutlak güç ve yetkilere sahip egemen devlet anlatılmaktadır. Bu kavramı Hobbes şöyle açıklar: "Onları (vatandaşları) yabancıların istilasından koruyabilmenin, birbirlerine zarar vermektense engellenmenin, kendi sanayilerini ve yeryüzünün meyvelerini güvence altına almanın yolu; bütün gücü ve kudreti bir tek insan ya da insanların meclisine vermektir... Toplumda yaşayan insanlar birbirlerine ben haklarımdan vazgeçiyorum ve tüm haklarımı bu insana ve meclise veriyorum demelidirler. Böylece bütün güç ve kudret tek insanda toplanır. Bu devlet ya da çivitas (hukuken örgütlenmiş özgür insanlar kurulu) olarak adlandırılır. Bu büyük Leviathan'ın doğması demektir." Leviathan insanların hak ve özgürlüklerini korumak için oluşturulan devlettir (Ekmekçi, 2013: 207). Liberal iktisadi düşüncede, Hobbes'un devlet düşüncesi, devletin kişi ya da meclis egemenliği fark etmeksizin, özgürlüklerin tahakkümçüsü değil, özgürlüklerin koruyucusu olarak, algılanmalıdır. Bütün otorite özgürlükleri bastırmak için değil korumak için kullanılmalıdır.

Hobbes'a göre doğa halinde mülkiyet yoktur. Tabiat halinde insan diğerinin düşmanıdır. İnsanı diğerleriyle kargaşaya iten neden rekabet, ihtiyaç ve gösteriş eğilimleridir. Tabiat halinde ne tarım, ne denizcilik, ne toplum yaşayışı, ne sanat ne de edebiyat olur. Devamlı ölüm korkusu vardır. İnsanın hayatı pis, yoksul ve yalnızdır, hayvaninkine benzer. Herkes herkesle savaş halindedir, bu ortamda haklı ve haksız anlam taşımaz. Ortak bir kudret sözkonusu olmadığından hukuk da yoktur. Hukukun bulunmadığı yerde haksızlıktan söz edilemez. Zor ve hile tabiat halinin temel erdemleridir. Böyle bir dönemde benim ve senin ayrımından yani mülkiyetten söz edilemez. İnsanın ele geçirdiği şey onu elinde tutabildiği sürece onundur. Hobbes böylece doğa halinde herkesin her şey üzerinde hakkı olduğunu açıklamaktadır. Tabiat durumunun güvensizliğinden ve kötülüklerinden kurtulmak zorunluluğu sosyal sözleşmenin nedeni olmuştur. Ancak sözleşme kurulduktan sonra iki önemli hukuki sonuç yaratır. Birincisi devlet sözleşmeye taraf değildir. Çünkü sözleşme yapılırken mevcut değildir. Kişiler haklarından sözleşmeyle vazgeçtikten sonra devlet doğmuştur. İkinci sonucu sözleşmeye taraf olanlar devlete karşı borca girmişlerdir, devlet kişilere karşı değil. Buna göre devlet doğa halinde olmayan mülkiyeti düzenlemek konusunda tek meşru otoritedir. Dolayısıyla mülkiyet kanunlara dayanır ve kanunları hükümlerle güç yapar. Devlet mülkiyetin uygun dağılımı konusunda da tek meşru otoritedir. Yani mülkün toplum yararına mı birey yararına mı olacağına hükümlerle güç karar verir. Alım satım, ödünç verme, kiralama, dış ticaret gibi mülkiyet konusuna ilişkin sözleşmelerin

ne zaman yapılacağını ve hangi şartlarda yapılacağını devlet belirler. Mülkiyet devlet tarafından yaratıldığından (kanunlarla) bu hakkın devlete karşı savunulmasına imkân yoktur. Mülkiyet hakkı kişinin devlete karşı ileri sürebileceği bir hak değildir, ancak diğer kişilere karşı ileri sürebileceği bir haktır. Mülkiyet hakkını devlet diğer kişilere karşı savunur. Ancak mülkiyet devlete karşı savunmasızdır. Vatandaşın devlete karşı mülkiyetini savunma hakkı yoktur. Çünkü mülkiyeti devlet yaratmıştır (Güriz, 1969: 125). Hobbes'un mülkiyet teorisinde iktisadi liberalizm açısından bir gerileme mevcuttur. Hobbes'ta sözleşme sadece sözleşmeye taraf olanı bağlar, devlet sözleşmeye taraf olmadığından kişilerin sözleşme gereği birbirlerine taahhütleri vardır. Buna göre yaratılan devlet insanların bu taahhütlerini uygulayacak güçtür. İnsanlar kendi egoizmine güvenmedikleri için sözleşmeyi uygulayacak kudreti bilerek yaratmışlardır.

Bu sözleşme, yurttaşların birbirleriyle çoğunluğun, yönetici iktidar olarak seçeceği bir kurula; boyun eğecekleri yönünde bir sözleşmedir. Çoğunluğun iktidarı seçim işlemi yapıldıktan sonra biter. Yapılan sözleşme, çoğunluğun seçtiği yönetime uymayı zorunlu kıldığından; azınlığın da çoğunluk kadar eli kolu bağlıdır. Yönetim seçildikten sonra yönetimin yararlı olabileceklerini gördükleri dışında, yurttaşlar tüm haklarını kaybeder, başkaldırı hakkı yoktur. Çünkü yöneticiyi bağlayan bir şey yokken yurttaşlar böyle değildir Yurttaşların özgürlüğü yasalarca belirlenmiştir. Hükümdar karar verdiğinde yasalar gündeme geleceğinden bu durum hükümdarın elini kolunu bağlamaz. Yurttaşların hükümdarın uygun bulmadığının dışında hükümdara karşı hiçbir hakları yoktur (Russell, 2001: 85-87).

Bu nedenle devlet kanunlar ve hukukla kişilerin birbirlerine verdikleri taahhütleri (devlete şartsız boyun eğeceğiz biçimindeki taahhüt) uygular. Ancak devlet (bir defa sözleşmeyle yaratıldıktan sonra) sözleşmeye taraf değildir, buna imkân da yoktur. O halde devletin yarattığı kanunlar kişileri bağlar iken devleti bağlamaz. Mülkiyet kanunlarla devlet tarafından yaratıldığına göre mülkiyet hakkı kişileri bağlarken devleti bağlamaz. Kişilerin devlete boyun eğmelerinin temel nedeni devlet tarafından korunmaktır. Bu korunma kişinin malları yani mülkiyet açısından da geçerli olup korunma kişiler arasında eşit güvence sağlamalıdır. Bu fikirler 17.yy İngiltere'sinde mülkiyet hakkını hükümdarın otoritesine karşı korumak için çaba sarf eden soyluların ve tutucuların işine yaramadığı gibi, mülkiyet hakkından yararlandırmayı güçleştiren hukuki engellerin kaldırılmasını isteyen burjuvazinin isteklerine de cevap vermekten uzak kalmıştır (Güriz, 1969: 125-127).

Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu fiziksel varlık olarak insanın diğer bütün öteki nesnelere gibi değişmeyen kanunlarla yönetildiğini zeki varlık olarak da tanrının koyduğu kanunları sürekli bozduğunu, kendi koyduğu kanunları da sürekli değiştirdiğini insanın kendisini yönetmesi gerektiğini ancak onun da bütün sınırlı zekâlar gibi bilgisizliğe ve yanlışla düşeceğini kabul etmiştir. Tanrının kanunlarıyla kendini yaratan insanı unutmamaya çağırdığını; filozofların ortaya koydukları ahlak kanunlarıyla insanın kendini unutmamaya çağırdığını ve toplumda yaşamak için yaratılmış insanın başkalarını unutabileceğini, kanun koyucuların da ortaya attıkları siyasi ve medeni kanunlarla, ona ödevlerini hatırlattıklarını belirtmektedir. Ona göre insanlar toplum halinde yaşamaya başlar başlamaz zayıflık duygularını yitirirler, aralarındaki eşitlik yok olur, savaş hali başlar. Her özel toplum, kendi kuvvetinin farkına varır varmaz savaş durumu meydana gelir bu da milletler arasında savaşı getirir. Bu iki çeşit savaş durumu insanlar arasında kanunların yerleşmesine sebep olur. Böylelikle hem insanlar arası, hem de topluluklar arası kanunlar ortaya çıkar. Bu açıklamalar Montesquieu'nun insanın her an doğru yoldan

çıkacak bir yapısı olduğuna ve onun kurallar veya kanunlarla kontrol altına alınması gerektiğine inandığını göstermektedir (Çuhadar, 2007: 122).

Genel olarak hukuk insan aklındır, mademki “hukuk” yeryüzünün tüm sakinlerini yönetmektedir, her milletin politik ve sivil yasaları sadece insan aklının uygulandığı belli vakalar olmalıdır. Tasarlandıkları halkın hal ve hareket tarzına göre uyarlanmalıdırlar. Politik yasalar her bir hükümetin prensipleri ve doğasıyla ilgili olmalıdırlar. Her ülkenin iklimiyle, toprağın niteliğiyle, durumu ve mahiyetiyle, halkın esas uğraşısıyla (çiftçi, avcı, çoban) hepsinin, anayasanın doğurduğu özgürlük derecesiyle ilişkisi olmalıdır. Halkın diniyle, zenginliğiyle, ticaretiyle ve gelenekleriyle ilişkili olmalıdır Burada Montesquie, yasaları toplumların tabiatıyla ilişkilendirerek, kurallara akılla içerik kazandırmaktadır. Bu iktisat bilimi açısından kuralların ekonomik faaliyetin ruhuna uygun olması yönünde çıkarımların yapılmasına neden olmuştur. Montesquie, devletin sınırlanmasını, güç sahibi her insanın onu kötüye kullanmak istemesi ve insanın otoritesini gittiği yere kadar taşımaya eğilimli olması açısından savunmuştur. Gücün suiistimal edilmemesi bakımından davet gücü üç organa bölünmeli yasama, yürütme ve yargı yetkisi farklı organlar tarafından kullanılmalıdır. Yasama, yürütme ve yargı gücü ayrılmamışsa özgürlük yoktur (Alatlı, 2010: 1035).

Montesquie, sosyal olaylarda doğal fiziksel kanunlara bağlıdır. Doğal ve fiziksel kanunlarla sosyal olaylar arasında yakın bir ilişki vardır. Bunlar eşyanın tabiatından doğan zorunlu neticelerdir. Kanun da bu zorunlu ilişkilerden başka bir şey değildir. Montesquie sosyal ve doğal kanunlar anlayışını iktisada uygulayarak iktisat bilimine katkı sağlamıştır. Mesela “ticaret niçin vardır” sorusunu şöyle açıklar. Ticareti doğuran en önemli sebep iklim farklılığıdır. Her ülkede farklı ürünlerin elde edilmesi, ihtiyaçların değişik ve çeşitli olması ticarete serbestliği zorunlu kılar (Özgülven, 2001: 62-63).

Montesquieu’ya göre insanlar tabii bağımsızlıklarından siyasi konumlar altında yaşamak için vazgeçtikleri gibi, tabii mülkiyet ortaklığından da medeni kanunlara göre yaşamak için vazgeçmişlerdir. Birinci tür kanunla hürriyeti, ikinci tür kanunla mülkiyeti kazanmışlardır. Kişinin iyiliğinin kamu yararı için feda edilmesini Montesquie sakıncalı bulmuştur. Kamunun iyiliği herkesin kendi mülkiyetine sahip olması şartına bağlıdır. Medeni kanunların her zaman mülkiyet hakkını koruması gerekir. Bir kişiyi mülkiyetten yoksun bırakmak kamu yararına yol açmaz. Kanunla ya da emirle mülkiyetin en küçük kesimine bile dokunulmamalı ve medeni kanunlar mülkiyeti korumalıdır. Montesquie kişinin iyiliğinin kamu yararı için feda edilmesini sakıncalı bulmuştur. Özel mülkiyet söz konusu olduğu zaman siyasi kanun değil, medeni kanun geçerlidir. Kamu otoritesi kamu yararı için mülkiyete dokunuyorsa, devlet bir fert ile ilişkide bulunan diğer fert gibidir. Montesquie’nun kamulaştırma halinde tazminat ödenmesini öngören fikri Fransız devriminde ilan edilen, insan ve vatandaş hakları demecinde yer almıştır (Güriz, 1969: 174-175). Montesquie, kanunların akli kurallar olması ve tabiat ve toplumla uyumlu olmasını savunarak, iktisadi liberalizme katılmıştır. Mülkiyeti medeni kanunlarla korumaya çalışması ve kamu yararı karşısında özel yararları (mülkiyeti) savunması bakımından; Montesquie iktisadi liberalizmin destekçisidir.

Montesquieu’nun bilgi edinme yönteminde gözlem ve deney önemlidir. O toplumsal ve hukuki olayları tıpkı doğa olayları gibi gözlemiş, türlerini saptayarak sınıflamış ve böyle oluşlarının sebeplerini tayine çalışmıştır. O olaylar asında zorunlu ilişkileri buldukça yani olaylar dünyasındaki determinizmi yakaladıkça kanunlara yükselmiş, bulunduğu bu genel kanunlar yardımı ile de olayları açıklaya çalışmıştır. Böylece tümevarım ve tümenden gelimi birlikte kullanmıştır. Kanunların ruhunda ileri sürülmüş gibi görünen ilkeler aslında milletlerin tarihinin deneyiminden

çıkarılmışlardır. Sözleşmeler çağında toplumsal organizasyon sosyal sözleşmeler ile açıklanıyor, hukukun kaynağı olarak da siyasal sözleşme gösteriliyordu. Buradan hareketle hukuk evrensel karakterde olup her yerde ve her zamanda aynı kabul ediliyordu. Montesquie bu görüşe şiddetle karşı çıkmıştır. Montesquie insanın doğal ve toplumsal çevrenin koşullarından etkilenen bir yaratık olmasından dolayı insanın değişken bir karaktere sahip olduğunu, İnsanı etkileyen bu doğal ve toplumsal koşulların; tarihin çeşitli dönemlerinde ve dünyanın türlü yörelerinde, birbirinden farklı toplumlar ve toplumsal müesseselerin ortaya çıkmasına neden olduğunu düşünüyordu (Gürkan, 1988: 11). Montesquieu kanunların evrenselliği bakımından iktisadi liberalizmle ve yeni doğan iktisat bilimiyle ayrı düşmüştür. İktisat bilimi iktisadi kanunların evrensel olduğunu varsaymaktaydı.

Montesquie bu nedenlerle zamanın doğal hukuk görüşünden tümüyle ayrılarak hukukun toplumdan topluma değiştiğini, değişimin de doğal olduğunu bu değişimde dış koşulların rol oynadığını belirler. Ancak ona göre yalnız din kuralları değişmez. Çünkü amacı tek ve değişmez bir mükemmelliğe en iyiye yöneliktir. Oysa kanunların amacı gerçekleşmesi mümkün türlü iyilere yöneliktir. İklim, din kanunları, hükümet ilkeleri, tarihi tecrübeler, örf ve adetler bir toplumun türlü iyilere yönelik amacını gösterir (Gürkan, 1988: 15). Montesquie, insan karakterinin biçimlenmesinde ve dolayısıyla toplumsal müesseselerin ve toplumların biçimlenmesinde iklim, din kanunları, hükümet ilkeleri, ahlak örf ve adet vs yani milli karakterlerin etkili olduğuna göre; bunların hepsinin bir toplum ruhu olduğuna göre, toplumsal düzenin sağlanmasında hazırlanan kanunların bu ruha uygun olmaları halinde başarılı olacağını ve toplumsal düzeni sağlayacağını savunmuştur. Bunun sonucunda toplumlar birbirine benzemediğinden toplumsal düzene dönük kanunlar da farklı olacaktır. Akılla bulunacak kanunlar bile toplumu bir kalıba sokamayacaktır, milli karakteri kanunlarla değiştirmek yerine, kanunları milli karaktere uydurmak gerekir. O halde kanun adamlarının yetkileri, toplumları kanun dışında yöneten diğer kurallarla sınırlıdır. Yasama organının toplumsal düzeni sağlamada başarılı olabilmesi, kanunlarında milli ruhu taşımasıyla mümkündür.

Montesquie sosyolojik bir gözlem ile kanunlar üzerinde doğal ve toplumsal güçlerin rol oynadığını ancak bunun mekanik bir biçimde gelişmediğini kanun koyucunun da bu alanda düzenleyici rolü bulunduğunu ortaya koyar. Montesquie açıkça şöyle der: “onlar ülkenin büyüklüğüne, coğrafi durumuna iklimine toprağın kalitesine halkın uğraşına (çiftçi, avcı, çoban) anayasanın dayanabileceği hürriyet derecesine, halkın dinine, zenginliğine, eğilimlerine, eğitim ve terbiyesine, örf ve adetlerine, ticari yaşamına ve zenginliğine uygun olmalıdır (Gürkan, 1988: 15).

Jean-Jacques Rousseau yönetilmemek ve müdahale edilmemek biçiminde anlaşılan özgürlüğe karşı çıkarak, devleti özgürlüğü gerçekleştirecek bir otorite olarak görür. Locke'nin özgürlük anlayışı negatif özgürlük olarak bilinir. Bu düşüncede özgürlüğün kullanılabilmesi için devletin her türlü davranışından bağımsız olmak gerekir. Rousseau'nun özgürlük anlayışı ise pozitif özgürlük olarak bilinir, bu düşüncede özgürlüğün daha iyi kullanılabilmesi için devletin koruyucu olması gerekir. Bu özgürlük anlayışında devlet özgürlüğü yerine getirmekte yardımcı ve koruyucudur. Böylece pozitif görevler ve olumlu yükümlülükler vererek devlet; özgürlüğü yerine getirmekte aracı olarak kullanılabilir (Ekmekçi, 2012: 208). Rousseau'nun aydınlanma düşüncelerinin temelinde toplumsal sözleşme kavramı vardır. Rousseau birey olarak insanın kendi kendine yetmeyeceği düşüncesinden hareketle insanların toplum içinde yaşaması gerekliliğini öne sürer. Fakat toplum içinde yaşamının bir bedeli vardır. Doğal durumda özgür olan insan toplumda bunları kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. O

halde insanların hem toplum içinde hem de özgürlük içinde yaşamaları için bir düzen gerekmektedir. Bu düzen sözleşmeyle sağlanabilir. Sözleşme bireylerin nasıl bir güç tarafından yönetileceklerini belirler. Bireyler nasıl bir güç tarafından yönetileceklerine karar verdikleri zaman genel iradeye ulaşırlar. Rousseau genel iradeden halkın, yani bireylerin, kendi kendilerini yönetecekleri yasaya dayalı bir cumhuriyet yönetim biçimini anlamaktadır. Genel irade halkın egemenliği üzerine yükseldiğinde meşru olur. Bu yorum en iyi örneğini Fransız devriminde göstermiştir. Çoğunluğun isteği doğrultusunda oluşan yönetim anlayışını savunmak, bununla birlikte akla dayalı yasal düzeni de savunmaktır (Çüçen, 2005: 30). Herkesin eşit ve özgür bir biçimde yaşadığı genel mutluluk durumu, mülkiyetin ortaya çıkmasıyla bozulur. Bundan dolayı insanlar kaybettikleri mutluluğu tekrar (yalnız bu kez siyasal toplumda) geri kazanmak için, toplumsal sözleşme zemininde anlaşılırlar. Bu toplumsal sözleşme ile artık her uyruğun kişiliği, yani özgürlük ve çıkarı ortak güç tarafından savunulacak ve korunacaktır. Bu toplum biçimi sayesinde de herkes herkesle birleşecek yasaya itaat eden her bir insanın aslında kendine itaat etmiş olacak ve böylece insan eski doğal durumdaki gibi özgür ve eşit kalacaktır. Buradan Rousseau'nun özgürlük sistemi çıkarılabilir. Bunlar kişilerin kendi koydukları yasalara tabi olması egemen gücün halkın iradesine dayanması genel iradenin yanılmazlığı gibi... Genel irade oyların sayımı yoluyla bulunur. Oylar bireyin görüşüne üstün çıktığında bu bireyin yanıldığını gösterir. Böylece özgürlük genel irade içinde düşünülmelidir. Genel irade aslında her insanın gerçek iradesidir. Bu nedenle bireyin kendi iradesini genel iradeye uygulamaya zorlamak, kişiyi özgür olmaya zorlamaktır... Rousseau'ya göre azınlıkta olanlar daima yanılmaktadırlar. Rousseau toplumsal sözleşme düşüncesini şöyle anlatıyor. Herkes tüm güçlerini her birlikte genel iradenin yönetimine verdiğini sözleşmeye bağlıyor. Bu birlik anlaşması yapıldığı zaman birliğe katılanların kişisel varlıkları ortadan kalkar, onun yerine sözleşmenin yapıldığı toplantıdaki oy sayısı olan, tüzel ve ortaklaşa bütün ortaya çıkar. Tüm öteki kişilerin birleşmesiyle ortaya çıkan bu tüzel kişiye eskiden site denirdi, şimdi ise cumhuriyet ya da siyasal bütün denmektedir. Üyelere gelince hep birlikte halk egemen yetkiye katılanlar teker teker devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak uyruk adını alırlar (Çuhadar, 2007: 123-125). Sözleşme her bireyin tüm haklarıyla birlikte topluluğun tümü uğruna tümüyle ödün vermesinden oluşur. Çünkü herkes tümüyle ödün verdiğinden koşullar herkes için aynıdır ve bunun böyle olmasıyla kimse kimseye külfet olmayı düşünmez. Ödün verilirken çekinilmemelidir. Rousseau hükümdarın toplum için neyin yararlı neyin yararsız olacağına karar verecek olan yegâne yetkiye sahip otorite olduğunu kabul etmiştir. Burada hükümdarın kral veya yönetim olarak değil, yaşama hakkına sahip toplum olarak anlaşılması gerekir. Hükümdarın istemi ile yurttaşın istemi ters düşerse toplumsal sözleşme kamu isteğine uymayan herkesin buna mecbur olduğunu belirtir. Bu nedenle bu genel isteme uymayanlar özgür olmaya zorlanacaklardır (Russel, 2001: 267-268). Anlaşıldığı gibi Rousseau'nun toplumsal sözleşmesi otoriter devleti öngörerek, liberal iktisat teorisinin gerisine düşmüştür. Genel irade karşısında bireyin genel iradeye uymaya zorlanması iktisadi liberalizmle örtüşmemiştir.

Rousseau özel mülkiyet hakkını insanlar arasında eşitsizliğin kaynağı olarak görmüştür. Doğa yaşamını ve barışı bozan büyük sorun özel mülkiyetle başlar. Ona göre mülkiyet insanların çalışmak zorunda olmalarının doğal sonucudur. Güçlü ve akıllı olan, çok çalışan, kazandıkça insanlar arasında eşitsizlik artar. Rousseau'ya göre mülkiyet kurumunun belirmesinden itibaren insanlar arasında eşitlik bozulmuş, en kuvvetli olanlar kuvveti, en yoksul olanlardan yoksulluğu başkalarının mallarını almak için bir hak saymaya başlamış, böylece savaş durumu doğmuştur. Savaş durumundan

kurtulmak için insan aklının tasarladığı becerikli planlar hazırlanmıştır. İnsanlar zayıfları korumak, ihtirasları sınırlamak, her insana ait olanı güvenlik altında bulundurmak için anlaşmışlardır (Güriz, 1969: 179). Rousseau mülkiyet hakkının tabii hukuktan gelmediğini, fakat toplum anlaşmasından doğduğunu savunmaktadır. Ona göre sosyal sözleşmenin yapılmasıyla birlikte, kişiler, toprak üzerindeki haklarını diğer mallar üzerindeki haklar gibi topluma bırakırlar. Kişilerin mallarına sahip duruma gelen toplum; onları hakları gibi mallarından da yoksun bırakmaz. Tersine gaspı gerçek bir hak ve faydalanmayı mülkiyet haline getirir. İnsanlara meşru ve güvenlik altında bulunan bir mülkiyet hakkını, mülkiyetle ilgili kanunları yapan egemen kuvvet sağlamaktadır. Rousseau uygulamada genel iradenin veya devlet gücünün mülkiyet hakkına saygı göstereceği görüşünü bu nedenle savunmaktadır... Egemen güç ne kadar mutlak ne kadar kutsal ne kadar dokunulmaz olursa olsun anlaşmanın sınırlarını aşamaz. Her insan mallarının ve hürriyetlerinin anlaşmalar gereğince kendisine ait bölümünden tamamen ve istediği gibi faydalanabilir. Toplumsal sözleşme bireye toplum öncesinin güvensiz ve temelsiz hakları yerine, sağlam ve daha iyi haklar sağlamaktadır. Şüphesiz mülkiyet hakkı da bunlar arasındadır. Tabii durumundaki fiili eşitliğin, sosyal sözleşmeyle birlikte yerini sosyal hak ve fırsat eşitliğine bıraktığı, insanlar arasındaki servet eşitsizliklerinin kabiliyet eşitsizliğinden doğduğu ve orta sınıfın yani burjuvazinin toplumun en değerli sınıfı olduğu yolundaki fikirleri Fransız liberallerince yürekte alkışlanmıştır (Güriz, 1969: 181-182).

François Marie Arouet Voltaire'nin Fransız devrimi ve aydınlanma hareketine büyük katkısı olmuştur. Voltaire yüzyıla adını veren büyük bir filozoftur. Yaşamı boyunca hoşgörüyü yaymaya çabalamış bağnazlığa karşı durmuş ve ulusun egemenliğini savunmuştur. Voltaire Locke felsefesini ve Newton'un bilimsel kavramlarını inceler. Özgürlük ve hoşgörüyü burada taraftar olur ve özgürlük ve dinsel hoşgörüyü öne çıkardığı yapıtlarını yayımlamaya başlar. Bütün yapıtlarında doğa ötesini tercih eder. Temel ilke olarak akli benimser, Tanrının varlığını toplumsal ve siyasal görüşlerini aklın yardımıyla kavradığına inanır. Akli dünyayı açıklayıcı ilk ve zorunlu neden olarak görür. Akıl olmadan toplum düzenin kurulmayacağına inanır. Tanrıya inanmasına karşılık (kilise, tören, din adamı vs.) inanmaz. Bu yüzden Katolikliğe karşı çıkar onu hoşgörüden yoksun bulur. Voltaire'nin roman kahramanları Candide gibi Bulgaristan, İstanbul, Paraguay vs uzak yerlere giderler. Mutluluk peşinde koşarlar. Ancak aradıkları ortamı bulamazlar. Sadece Türkler onlara farklı davranır. İki Türkten bilgelik dersi alırlar. (biri derviş diğeri yaşlı): aldıkları ders şudur: Çalışmak kadar güzel bir şey yoktur. Çalışmak üç büyük kötülüğü uzaklaştırır (can sıkıntısı, ahlaksızlık ve yoksulluk). Yaşamı dayanılır kılan tek şey çalışmaktır. Yapıtın sonunda Candide şunu söyler "bahçemizi işleyelim" (İşler, 1999: 50-51). Aydınlanma çağı doğaya yönelim ya da fiziğin model alınması gibi ortak eğilim taşıdığı gibi, farklı alanlardaki düşünürlerinin birbirlerini etkiledikleri dönemdir. Locke liberal siyasal ve iktisadi düşüncelere öncülük yapmıştır. Voltaire'nin çok çalışmanın erdemi, A.Smith'te sıradan emeğin bile zengin olacağı fırsatları yakalamasına neden olacaktır. Çok çalışmanın yararları ve özgürlük bakımından Voltaire'nin vardığı sonuçlar, klasik iktisatçıları teşvik etmiştir. Klasikler çok çalışarak ve uzmanlaşarak bireysel ve toplumsal zenginliğin nasıl artacağını modelleştirmişlerdir.

Locke den büyük etki alan Voltaire, deist bir tanrı anlayışı ile insanı toplumu, devleti ve evreni yeniden açıklama çabasına girer. "Deizme göre tanrı vardır ve evreni yaratmıştır, fakat evrenin işlerine müdahale etmemektedir"(Batak, 2009: 24). Bu nedenle insanlar kendi yaşamlarını belirleme, toplum düzenini oluşturma ve bilim yapma vs konularında kendi başlarına ve özgürdüler. İşte bu noktada devreye akıl

girer, çünkü insan akıllı varlık olarak hem toplumu hem doğayı bilecek ve yönetecek güçtedir. Voltaire göre insan düşünme yetisine ve özgürlük isteğine sahip tek canlıdır. Bu nedenle insan kendi bilgisizliğini aşabilecek olanağa sahiptir. Çünkü tüm kötülüklerin kaynağında, anlama yetisini kullanmayan ve bilgisizlik içinde yaşayan birey vardır. O halde yapılması gereken şey bireyin bilgi edinmesini sağlayarak onun aydınlanmasına yardım etmektir (Çüçen, 2005: 29). Voltaire deist çizgideki görüşlerinde Tanrı kâinatı inşa ettiği ve işleyiş kurallarını koyduğu halde, dünyanın işlemeden sonra dünyaya uzak durmaktadır. Tanrı bu nedenle dünyanın işleyişinin bir parçası olan toplum düzeninde de yerinde oturmakta ve toplumu bireyin kendi akıyla inşa etmesini beklemektedir. İktisat biliminin ve onun ilk doktrini olan iktisadi liberalizmin ihtiyaç duyduğu bireysel özgüven ve ego; tam da Voltaire'nin deistik tanrı anlayışının kaçınılmaz sonucunda ortaya çıkan, bireyde bulunmuştur. Tanrının yerinde oturduğu ve kendi haline bıraktığı dünya bireyin akıl yoluyla düzenleyebileceği geniş alan olmuştur. Voltaire dini inanç ve tabuyu eleştirmiş dini bağnazlığa ve tutuculuğa karşı; tavır geliştirerek, bireyi akılla bağnazlık ve tutuculuktan uzak tutmaya çalışmıştır. Deist inancın gereği olarak Voltaire Tanrının bir doğa yaşamı sistemi kurduğunu bu sistemin yasalarını koyduğunu, ama doğa sistemine karışmadığını düşünmektedir. Tanrı bu nedenle ilk bilgiye ulaşmak bakımından gereklidir. “eğer tanrı var olmasaydı icat etmek gerekirdi” sözü Voltaire'e aittir. Tanrı bu yapıyı kurduktan sonra kâinata karışmıyorken, birey kâinat içinde tamamen özgürdür, bu nedenle hata da yapabilir doğru da yapabilir, bu bireyin tercihidir. İşte Voltaire burada insanın aklını kullanarak tanrının müdahale etmediği yapıda doğru sonuçlara ulaşacağını ortaya koyarak akılla inancı barıştırmıştır. Voltaire'in iyi ve kötü tercihinde aklın ayırt edici gücüne başvurması tam bir piyasa modelidir. Piyasanın kanunları içinde bireye hiç müdahale yoktur. Birey kendi seçiminin sonuçlarına katlanacaktır. Eğer aklını kullanır ve çıkarını takip ederse kendi bilgisizliğini aşarsa piyasanın konumlarını kavrayabilir ve başarılı olur.

“Tanrıya bağlanan hiçbir kötülük olamaz” düşüncesini benimseyen Voltaire tüm yaşamı boyunca bireyin ve toplumun aydınlanmasında bilimin öncülüğünü savunmuştur. Böylece insan aklının aydınlanması ile birey, toplumun aydınlanması ile de uygarlık ortaya çıkacaktır (Çüçen, 2005: 29).

Alman aydınlanmasının en önemli isimlerinden ve felsefesinin kurucu isimlerinden birisi olan Immanuel Kant, felsefe tarihinin kendisinden sonraki döneminin belirleyicisi olmuştur. Immanuel Kant düşüncelerini ahlak yasaları üzerine kurmuştur ona göre insan otonom (özerk) bir varlıktır. Bunun anlamı insan kendi yasasını kendisi koyar ve kendi koyduğu yasaya itaat etmesi de onun özgürlüğüdür. Kant ahlak öğretisi ile özgürlüğü bağdaştırmaktadır. Kant'a göre özgürlük yoksa ahlak da yoktur. Ahlak yasasına uymak özgür olmaktan başka bir şey getirmez. Aynı zamanda da eylemlerimiz içinde özgürce yaptığımız eylemler ahlaki eylemlerdir... Buradan hareketle Kant'ın hukuk ve devlet anlayışının temelini de ahlak öğretisi oluşturmaktadır. Yani Kant'ın otonom (özerk) varlık anlayışı, devlet ve hukuk düşüncesi içerisinde geçerlidir. Çünkü Kant'a göre yurttaş yasanın hem süjesi hem öznesidir. Yani kendisinin koymuş, kendisinin özgür olarak onanmış olduğu bir yasaya kendisini bağlamalıdır. Kant'ın devlet ve hukuk felsefesinin liberal demokrasi içeriği vardır. Devletin hukuk düzeninde; insanlara karşı sağlanacak özgürlük içinde ahlak kuralları ön plana alınmalıdır. Hukuk devleti içinde egemen uyrukların davranışları ahlaksal açıdan ödev duygusuna dayanıyorsa uyrukların özgürlüğü kendi içinde sağlanmış olur. İnsanlar özgür bir eylem içerisinde egemeni oluşturmaktadırlar. Bu eylem özgürce olduğundan ahlaki bir eylemdir. Egemenin ödev duygusuna dayanarak ahlaki eylemlerin geliştirilmesi de

yurttaşların özgürlüğünü ortaya koymaktadır. Bu eylem ahlaki eylem olduğundan özgürlük olarak kişiye yansımacaktır (Yıldız, 2002: 4-5)

Bir aydınlanma filozofu olarak Kant'ın aydınlanmadan anladığı şey, insanın hür bir şekilde hareket etmeye yönelik olarak kendini hem özerk ve hem de sorumlu hissetmesidir. Kant'a göre aydınlanma çağı, öncelikle eleştiri çağıdır. Nitekim Kant da eleştirisini ilk olarak akla yöneltmiştir. Kant'a göre akıl, Hume'un iddia ettiği gibi alışkanlık ve deneyle belirlenen bir yetiye değil, a priori olan zorunluluk ve evrensellik yasalarına dayanmalıdır. Zira Kant için akıl, iyi ve kötünün ayırt edilmesini sağladığından, ahlaki yükümlülüklerin de temelidir. (Bezci, 2005: 51) Kant'a göre insan akli ile nasıl bilim ve doğa yasalarını ortaya koyuyorsa yine akıl ile insan; kendi bireysel ve toplumsal yaşamı düzenleyecek ahlak yasalarını da koyabilirdi. Böylece Kant insan aklının evrensel ahlak yasaları koyabilme ilkelerini, olanaklarını ve ölçütlerini araştırdı (Çüçen, 2005: 30). Kant'ın bireyin akılla kendi inisiyatifi kullanması ve kendi kuralını koyması konusundaki fikirleri, iktisadi insanla ilgilidir. Rasyonel insan haksız rekabete girişmeden herkes için geçerli kurallar içinde yaşayabilir dahası refaha ulaşabilir. Piyasada insanlar özgürdürler ve bu nedenle de aldıkları kararlar ahlak kurallarına tabi kararlardır. Çünkü Kant'a göre kişinin özgür tercihleri onu ahlak yasalarına götürür ve kişi ahlak kurallarına uyarak özgürlüğünü kaybetmez tam tersine kazanır. Kant iktisat biliminin ilk doktrini iktisadi liberalizmde savunulan egoist ve bencil insanın, özgür tercihleriyle ulaştığı sonuçlara ahlaki meşruiyet kazandırmıştır. Piyasa özgür bireyi öngörmektedir o halde her özgür eylem sonucu elde edilen bireysel kazançlar bu nedenle ahlakidir ve kınanamaz.

İskoç aydınlanmasının önemli düşünürlerinden birisi David Hume'dur. İskoç aydınlanmasının oluşturduğu geleneğin temel kabulleri "kendiliğinden düzen" ve "doğal özgürlük sistemi" kavramlarında ifadesini bulmaktadır. David Hume; toplumda barışçı düzeni ve adaleti sağlayan şeyin soyut akılla tasarlanan ya da tanrı vergisi kurallar değil, aksine yararlılığı tecrübeyle görülmüş uzlaşmaya dayalı pratikler olduğu düşüncesini ortaya atmış ve bu görüş zamanla kendiliğinden işleyen doğal düzen" ve toplumsal kavramların evrim yoluyla gelişmesi gibi düşüncelere temel oluşturmuştur. Hume kendi başına insan aklının bir toplumsal düzenin oluşması için gerekli ahlaki ve hukuki normları a priori (deneyden önce) olarak belirlemeye muktedir olmadığını iddia etmiştir. Ona göre gelenek, tecrübe ve bizatihi insan tabiatının değişmez özellikleri; doğru toplumsal davranışın kılavuzlarını içinde barındırır. Başka bir ifadeyle Hume'un tezi, rasyonalitenin; aydınlanma filozoflarının akıl adına yaptıkları aşırı talepleri yumuşatmakta kullanması gerektiği, yolundadır. Hume toplumun nasıl mümkün olduğunu açıklamak üzere insanlar arasında tekrarlanan etkileşimlerin işbirliğinin yararını bireylere gösterdiğini ve konvansiyonların (çoğunluk tarafından kabul gören davranış) bu kavrayıştan doğduğunu anlatmaktadır. Bir toplumun doğması adalet ve mülkiyet kurumlarının eş zamanlı olarak ortaya çıkması anlamına gelir. Toplum, adalet ve mülkiyet birlikte var olan kurumlardır. Bunların hiçbiri diğer ikisi olmadan anlamlı değildir. Bu kurumlar insanların çıkarına ve refahlarının artmasına hizmet eder. Hukuk ve devlet de aynı nedenle ortaya çıkarlar (Erdoğan, 2009: 2). Hume'un doğal düzen ve rasyonalizm karşıtı fikirleri onu piyasaya ya da iktisadi liberalizme uzak düşürmüştür. Rasyonalistlerin akıl yoluyla, doğal düzenin doğa yasalarıyla piyasayla kurdukları bağ, D.Hume tarafından birikmiş akılla kurulmuştur. D.Hume bireysel akıldan, insanlığın ortak aklına geçerek, tecrübeyle görülmüş uzlaşmaya dayalı pratikleri, bireysel aklın ve doğa yasalarının üstüne çıkarmıştır.

Hume kendiliğinden düzen fikrinin ilk savunucusudur. Onu görünmez el teorisiyle A.Smith izlemiştir. İşlerin doğal akışına bırakılmasını, zorlama ve

yönlendirmelerle karşılaştırılmamasını bunların zarar doğuracağını söylemiştir. Sırf insan aklına dayanarak sosyal bir düzen kurulamaz diyerek salt rasyonalizmi eleştirmiştir. Kendiliğinden işleyen düzen, rasyonel olarak örgütlenmeye dayanan düzenden farklı olarak, aklın bütün insan ilişkilerini içine aldığı sanılan yapay düzenlemeler yapamayacağını, insan ilişkilerini tümünü önceden kurallarla bağlayan düzenlemeler gerektirmeyeceğini savunur (Çetin, 2001: 226). Bu düzenlemeler, ancak birikmiş aklın ürünü olup anlaşmaya dayalı pratiklerden oluşan kurallarla yapılabilir (Namık, 1933: 104). Hume yakın arkadaşı A.Smith'i etkilemiştir. Smith'in görünmez el teorisi kendiliğinden işleyen piyasa modelinin bilinen bir teorisidir. Smith, "görünmez el" kavramını üç farklı şekilde kullanmıştır. Bu kullanımlardan ilki, Astronominin Tarihi isimli çalışmasında yer almaktadır. Burada görünmez eli, çok tanrılı dinlerin olduğu toplumlarda insanların gök gürültüsü veya fırtına gibi doğanın düzensiz olaylarını; tanrı, büyü, şeytan gibi görünmeyen bir el tarafından gerçekleştirildiğine inandıklarını vurgularken kullanılır (Rothschild, 1994: 319). Görünmez el kavramının ikinci kullanımı, Ahlaki Duygular Teorisi isimli çalışmasında yer almaktadır. Bu kullanım ilkinden tamamen farklıdır. Burada Smith, insanîyet ve adaletle ilgilenmeyen, kendi çıkarını ve doyumuzluğunu düşünen zengin mülk sahiplerinin kötü özellikleri üzerinde durmaktadır. Görünmez elin üçüncü ve son kullanımı ise Milletlerin Zenginliği'nin dış ticaretle ilgili bölümünde yer almaktadır.(Gökten, 2013: 129).

Aydınlanma çağı aklın kılavuzluğunda her şeyin tartışıldığı bir çağdır. Yalnız akla güvenilir, bilime inanılır, bilimsel yöntem her alanda geçerli sayılır. Akıl deneyimle birlikte dünyayı ve kişiyi tanıma aracıdır. Bu dönemde fizik, doğa bilimleri ve mekanik bilgisi önem kazanır. Eleştirel düşünce olabildiğince gelişir. Bilimsel buluşlar usa olan güveni arttırır. Din faktörü dâhil hiçbir konuya ayrıcalık ve dokunulmazlık tanınmaz. Aklın dayanağı da aydınlığın kaynağı da, aydınlanmacı filozoflara göre doğadır. Bu eğilim 18.yy filozoflarını aynı zamanda doğa bilgini olmaya iter. Filozoflar olguları gözlemleyerek gerekircilik İlkesine ulaşmaya, toplumsal sorunlara yeni bakış açısıyla yaklaşmaya, önyargılı olmanın zararlarını ortaya koyarak hoşgörülü olmanın gerekliliğini vurgulamaya çalışırlar (İşler, 1999: 50). Aydınlanma iktisat bilimine bu yönde katkı yapmış ve iktisadın bilim kimliği kazanmasında ciddi rolü olmuştur. Aydınlanma iktisat bilimine fizik biliminden sonra ikinci ivme kazandıran bir fikir ihtilalidir. Bu akım akla tam bağımsızlık kazandırarak iktisadi düşüncede aklın kullanımına rehberlik etmiştir. Ekonomik ilişkilerin hukuki ve ahlaki meşruiyeti, aydınlanma düşüncesiyle genişlemiştir.

Aydınlanma devriminin iktisat bilimi üzerindeki katkıları şu somut konular üzerinde olmuştur:

3.2.1. Rasyonalizm

Rasyonalizm iktisat bilimine aydınlanmanın sunduğu bir düşüncedir. Rasyonalizm hiçbir bilgiye ayrıcalık tanımayan, bilginin; vahiy, inanç, örf ve gelenekten gelen referansına aldırmandan, bilgiyi akla vuran, akıl temelli bir düşüncedir. Rasyonalizm kesin ve evrensel bilgiyi, akıl aracılığıyla tümdengelimli bir yöntemle açıklar. Rasyonalizm iktisat biliminde, yalnızca akıl temelli iktisat düşüncesi olarak gelişmemiştir. Özel mülkiyet, iktisadi özgürlük, rekabet, bireysel özgürlükle ilgili konularda sadece akıl yürütme anlamında kullanılmamıştır. İktisadi sistemde, liberal ekonomik sistemler içinde, yani piyasa ekonomisi ve iktisadi özgürlüğü esas olan modellerde, yeni bir insan tipinin inşa edilmesinde kullanılmıştır. İktisadi doktrinlerde insandan; vahiyle, inançla, örfle ya da ahlakla kendisine verilen misyonun dışına

çıkması, çıkarının izini takip etmesi beklenmiştir. İktisadi insan (homo economicus ya da rasyonel birey) bu yeni misyonla yüzünü dünyaya dönebilmiş ve dünya mutluluğu için çalışmayı amaç edinmiştir. Rasyonel bireyin önceliği ölümden sonraki yaşam değil ölümden önceki yaşam yani bu dünya olmuştur. İktisat düşüncesinin tümünde sosyalist, liberal ya da milliyetçi doktrinin fark etmeksizin birey ya toplumdan ayrı kendi başına ya da toplumla beraber ortak bir ülküyle, tamamen bu dünyaya yönelmiştir. Çok çalışmak ya da zengin olmak her şeyden daha önemli olmuştur ya da eşitlik ve adalet tanrıya iyi bir kul olmak için değil, bu dünyada hazza erişen bir toplum kurmak için istenmiştir. Sosyal bilimlerin hiç birinde rasyonalizm iktisat biliminde olduğu kadar uygulamaya geçememiştir. Diğer toplum bilimlerinin hiç birinde davranışları bu denli öngörülebilir, beklentiler hakkında bu kadar açıklık içeren, bir insan tipi oluşturulamamıştır. Yukarda aydınlanma filozoflarını incelerken rasyonel düşüncenin ulaştığı sonuçlar bakımından benzerlik olmadığı vurgulanmıştı. Yani iktisat bilimindeki rasyonalizmin ulaştığı sonuçlar aydınlamacı düşünürlerin bir kısmını hiç içermeyebiliyordu. Örneğin Hobbes'un akılcı düşünceyle ulaştığı sonuç Locke'un akılcı düşünceyle ulaştığı sonuçla taban tabana zıttı. Hobbes akılcı düşünceyle otoriter bir devleti; Locke liberal devleti savunuyordu. Dolayısıyla iktisat bilimi akılcı düşünceyle aydınlamacı düşünürlerin bir kısmının hiç katılamayacağı sonuçlara ulaşmıştır. Bu nedenle iktisat bilimi akılcı kendi sistemine uyarlama cesaretini aydınlanma düşüncesinden almıştır. Bu nedenle de rasyonalizmin iktisadi alana uyarlanması bakımından oldukça özgün sonuçlara ulaşmıştır. Bu bakımdan rasyonel insan kavramı iktisat biliminin eseridir. Akılcı kılavuz seçen insan, aydınlamacı filozofların eseri olsa da, kendi çıkarının izini süren bireyin farkında olmadan topluma hizmeti de iktisat biliminin eseridir. İktisat bilimi akılcı çözümlenmelerle insanlık tarihi boyunca sürekli çatışma içinde bulunan toplumsal çıkarlarla bireysel çıkarları uyumlaştırmış ve insan egoizmini toplumun hizmetine sunmuştur. Böylece toplum çıkarı bireyler tarafından mutlulukla korunmuş olmaktadır. Bireylerin çalışmasıyla toplum çıkarının korunması tümevarım yöntemiyle açıklanmıştır. İktisat bilimi iktisadi sorunu aklın yöntemlerini kullanarak çoğunlukla tündengelim yöntemiyle açıklarken, bireysel özgürlüğün toplumsal refaha hizmet ettiğini, kendi çıkarının izini takip eden bireyin farkında olmadan toplumun çıkarının emrine girdiğini göstererek, iktisadi sorunun çözümünde tümevarım yöntemini de kullanmıştır. Doğal yasalardan, iktisadi özgürlüğe ve bireyin zenginleşmesine tümünden gelim yöntemiyle nasıl ulaşılmışsa; kendi çıkarını izleyen bireyin bireysel kazançlarını artırdıkça ve zenginleştikçe toplumun da zenginleşmesine neden olacağı sonucuna tümevarım yöntemiyle ulaşılmıştır. Bu bakımdan iktisat bilimi hem tümünden gelimci hem tümevarımcı yöntemi kullanarak, rasyonalizmin sınırlarını genişletmiştir.

Herkes kendi kafasının doğrusuna ya da kendi aklının arkasından giderse, toplumun nasıl korunacağı şeklindeki şüphe, aydınlamacı düşünürlerce, herkesin akıllı olduğu aklın özgür kalması halinde, toplumla bireyin aynı ortak amaçlara sahip olacağı savıyla karşılanıyordu. İktisatçılar toplumun çıkarıyla bireyin çıkarının çatışmayacağını hatta çıkarların çakışacağını, yani bireyin tatmini arttıkça toplumsal tatminin de artacağını, şüphe götürmeyecek bir biçimde rasyonalizmi kullanarak ortaya koydular. Dahası rasyonalizmi kullanarak, rekabet kurumunu yarattılar, toplumun; bireysel çıkarların çatışmasından nasıl yararlanacağını rekabetin uzlaştırıcı sonuçlarını göstererek, çok açık bir biçimde bireyle toplum dengesinin nasıl kurulacağını ispat ettiler.

Rekabet bütün kötü huyları iyi amaçlara yönelten müthiş bir dengeleyici olarak sunuldu. Aç gözlü tüccarlar ve sanayiciler rekabet halinde ihtiraslarını, nasıl topluma

hizmete verdiklerini bilmeden, birbirlerinin kazançlarına göz dikerek, birbirlerinin müşterilerini kazanmaya çalışarak topluma hizmet ederler. Kişileri bilinçsiz de olsa topluma hizmete çeken rekabet kurumu aklın yani rasyonalizmin eseridir. Rekabet her ne kadar doğadan esinlense de, iktisadi düşüncede akıl; rekabete -bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarları uyumlaştırma ve her şeyin fiyatını doğal fiyatına çekme gibi- başka bir boyut katmıştır. Rekabet, rakibi yok ettiği kadar, onu iyileştiriyordu da, üreticiler, yarıştan galip çıktıklarında kendileri için çıtayı yükselttikleri gibi rakiplerinin de çıtayı yükseltmelerine ve gelişmelerine neden oluyordu.

Rasyonalizm iktisatta o denli başarılı uygulandığı zenginlik ve serveti amaçlayan bir doktrin başka bir ifadeyle sermayeye yakın bir doktrin aynı zamanda emekçi sınıfa da umut ışığı veriyordu. Kişi çok çalışarak, emeğini verimli kılarak yani işine bakarak kendisini zengin edebilirdi. İktisadi Rasyonalizm, çalışarak herkesin kazanacağını, sermayenin zenginleşmesinin emekçinin fakirleşmesi pahasına olmadığını savunuyordu. Sosyalist iktisatta bu durum değişse de, rasyonalizm bütün kesimlere büyük bir iyimserlik vermiştir. Birey kazanır, birey kazandıkça, toplum kazanır; bir ulus kazanır, ulus kazandıkça dünya ulusları kazanır. Birey zenginleştikçe zenginlerden oluşan bir toplum doğar. Uluslar zenginleşince zengin uluslarla ticaret yapan toplumlar da zenginleşir vs.

İktisat bilimi birey ve toplumla ilgili uyumlu yapıyı rasyonalizmle inşa etmiştir. Bir kimsenin çıkarının diğerini aleyhine olmadığı, çalışmakla herkesin kazanacağı biçimindeki iyimserlik, ekonomik kesimleri uzlaşmaya çağırmıştır. Bu nedenle rasyonalizmin iktisadi alana uyarlanması sonucunda; bu düşüncenin iktisat bilimi üzerinde bıraktığı en önemli etki, iktisadi yaşamın bütün kesimlerine iyimserlik aşılması olmuştur. Her ne kadar akıl daha sonra iktisat bilimine kötümserliği getirirse de ilk etkisi bunun tam tersidir.

Rasyonalizm iktisat bilimine bir diğer etkisi de gerçekçiliktir. İnsan aç gözlüyse toplumu korumak için iki şey yapılabilir. Bu iki şeyde aklın sunduğu şeylerdir, ya aç gözlülük bastırılarak, insan egoizmi dizginlenerek toplum korunur ve birey toplum içine mahkûm edilir, ya da birey özgür bırakılarak, onun aç gözlülüğünden toplum faydalandırılır. Sosyalizm egoizmi bastırarak toplumun korunmasını tercih ederken; iktisadi liberalizm egoizmden birey ve toplum adına yararlanmayı tercih etmiştir ve her iki tercihte aslında aklın seçimidir. O halde toplum egoizmi bastırmak yerine ondan yararlanacaksa, ilk yapılacak şey, egoist bireyin önünü açmak, ihtiraslarını elde etmesini sağlamaktır. Böylece toplum egoist bireyin enerjisinden yararlanabilir. Çünkü çıkarıcı birey çok çalıştıkça, çok ürettikçe toplumun çıkarı zarar görmez aksine yarar görür.

İktisadi düşünce aydınlanma çağında insan fitratını tanıma fırsatını yakalamış ve iktisat biliminin insanın davranışlarını öngörme bakımından tutumu gerçekçi bir tutum olmuştur. İnsan fitratını doğal kabul ederek onu bastırmak yerine ondan yararlanmayı tercih etmek insanlık açısından büyük bir dönüşümdür ve buna aydınlanma çağında rasyonalizmle ulaşılmıştır. Dinler ve peygamberler insan bencilliğinin hep karşısında oldular, ahlak bencilliği; terbiyeye değer gördü ve insanı disiplin altına alarak onu kontrol etti. Tarihin hiçbir döneminde bencillikten yararlanmanın kazançlı olacağını kimse söylemedi. İktisadi rasyonalizm; dine, geleneğe ve her türlü yerleşik değere karşı (insandaki kötü huyları bastırmak yerine kötü huyları kışkırtarak) insan fitratından yararlanma cesaretini gösterdi.

Bireyin yaratıcılığı teşvik edilebilir, ancak yaratıcı bireylerden yararlanmak hatta kimin ne kadar yaratıcı olacağı bilgisine ulaşmak çok zordur. Rasyonalizmin kişinin yaratıcılığını açığa çıkarmak için sunduğu çözüm iktisadi özgürlüktür. Bireyin yaratıcılığının ortaya çıkacağı en uygun ortam iktisadi liberalizmdir. Özgürlük hem

yaratıcı bireyi açığa çıkarır, hem de yaratıcı bireylerin varlığını sürdürmesine neden olur. Aklın akılla buluşması anlamında özgürlükten daha iyi bir model olamaz. Aydınlanmacı iktisatçılar iktisadi özgürlüğü savunurken, bireyin yaratıcılığından faydalanmayı akli olarak tutarlı bir biçimde savunmuşlardır.

Sonuç olarak rasyonalizm iktisat biliminin aydınlanma çağında kullandığı bir düşünce yönetimidir. İktisat bilimi rasyonalizmi iktisadi alana özgün bir biçimde uyarlamış ve ona kendi tarzını vermiştir. Hobbes'un rasyonalizmi nasıl, Locke'un rasyonalizminden farklıysa, iktisadi rasyonalizmin de kendi farklılığı ve bir özgünlüğü bulunmaktadır. Ancak her şeye rağmen iktisadın bilim kimliği kazandığı dönem aklın kullanıldığı ancak sınırlı kullanıldığı bir dönemdir. Evrensel iktisadi yasalar insanlığın ortak aklının ürünüdür. O halde bu üst akıl aşılamaz ve kendini doğal yasalarda gösterir. İnsan bu üst aklın yasalarına uydukça başarılarını artırır. O halde aklın pratiğe geçmesinde önemli bir araç olan devlet müdahalesi ve iktisat politikalarıyla evrensel kurallar değiştirilmemelidir. İktisat teorisi evrenseldir, çünkü iktisadi sorun evrenseldir. Sorunların çözümü akılla olduğundan, aklın çözümü dünyada tek ve evrensel olmalıdır. O halde tek bir teori olabilir ve tek bir iktisat politikası olabilir. Akıl bu evrensel kuralları benimsemeli ve buna uymalıdır. İktisadın ilk döneminde akıl budur. Evrensel yasalara tabidir ve ona sınırlı bir güven vardır. Çok garip gelse de akıl çağında aklın doğal bir sınırı vardır. Doğaya hayranlık ve doğa yasalarının üstünlüğü aklın sınırını çizmektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde aklın bu psikolojik sınırlamaları aştığını doğal yasaları yıkarak iktisadi alanda kendi kuralını koyduğunu göreceğiz. İnsan aklına aşırı güven duyulan bu dönemi daha sonraki konularda tartışacağız.

3.2.2. Doğal Hukuk ve Doğa Durumu

Aydınlanmanın bir doğa hayranlığı ve doğal hukuk hayranlığı vardı. Aydınlanma çağında kurulan toplumsal modeller doğa toplumu ya da doğa sonrası toplum modelleridir. Doğa toplumunun hukuku ve doğa sonrası toplumun hukuk felsefesi, aydınlanmanın tartışmalarının ana konusu olup, kimi düşünürler doğa öncesinin üstünlüğüne kimileri de doğa sonrasının üstünlüğüne inanırlar. İktisat bilimi bu tartışmalar içinde doğa toplumunu esas alan bir model olarak kuruldu. Hukuk doğa toplumunu esas alan bir model olarak, doğa toplumunun kurallarının, doğa sonrası toplumlara uygulamak için kullanıldı ve bu nedenle de doğal hukuk olarak adlandırıldı. Doğal hukuk aklın ürettiği bir hukuktur. Akıl gözlemlerle doğal davranışların kurallarını kurmuştur, hukukta bunu formüle etmiştir. Mesela insan yaşamak için beslenmek ve korunmak (temel mal ve hizmetler) zorundadır, bunun içinde çalışmalıdır, çalışmak için de bir şeylere (üretim araçları) sahip olmalıdır. Çalışarak elde ettiğine (özel mülkiyet) sahip olmalıdır vs. Bu nedenle özel mülkiyet (çalışmak için sahip olunması gereken şey-üretim araçları) insanın hakkıdır.

Nasıl aydınlanma çağında doğa bilimlerinde cismin fitratı o cisme doğal bir eğilim kazandırıyor ve doğa bilimleri bu eğilimleri gözlemleyerek ve deney yaparak; evrensel doğa yasalarını kuruyorlarsa, insanın da bir fitratı vardır, bu fitrat bireye bir eğilim kazandırmaktadır, bu eğilim gözlemlerle ve kısmen deneylerle ölçülebilir, evrensel iktisadi kanunlar da insanın fitratının eğilimine göre kurulabilir. Dolayısıyla iktisadi kanunlar, insanın eğilimini tanıyan ve ondan bireyi ve toplumu yararlandıran kurallardır. Böylece oluşan kurallar; devletin olmadığı, bireylerin özgür olduğu, kimsenin hakkına bir başkasının göz koymadığı, kişinin çalışmasının karşılığında sahip olduğu, doğa durumunu güvenceye alacak, iktisadi yaşamın doğal işleyişini sağlayarak bireyin ve toplumun çıkarına hizmet eden, doğal düzeni kuracaktır. Doğa düzeninde

doğal hukuk kanunları; insan fitratının kamusal alanda kınanmamasını ve meşru hak olarak tanınmasını sağlayacaklardır. Dolayısıyla devletin olduğu bir ortamda toplum sanki haklarını hiç kaybetmemiş gibi, haklar bakımından doğa durumundaki toplumlar gibi, güvenlik bakımından doğa durumundaki toplumlardan çok daha ileri, haklara sahip olacaktır. Doğal düzen ve doğal hukuk anlayışı; açıkça anlaşıldığı gibi devlete karşı, bireyin özgürlük alanının korunması amacıyla geliştirilmiş bir düşüncedir. İktisat bilimi doğa durumu ve doğal hukuk düşüncesini; özgür bireyin bütün yaratıcılığını ortaya koyacağı piyasayı devlete karşı korumak için, aydınlanma felsefesinden ödünç almıştır.

3.2.3. Bireycilik

Aydınlanma çağında bireyi esas olan güçlü tartışmalar olduğu gibi, toplumu esas alan tartışmalar da vardı. Locke bireyi esas alırken Rousseau ve Hobbes toplumu esas almıştır. İktisat bilimi aydınlanmanın bireyci tarafında yer alır. Her şey birey tarafından toplum içindir. Ama iktisadın daha sonraki dönemlerinde her şey toplum tarafından birey için olacak ve bütün üretim araçlarının mülkiyeti topluma yani devlete verilmesi savunulacaktır. Ancak iktisat biliminin doğduğu dönemde birey esas alındığından, bütün üretim araçlarının (özel mülkiyet) bireyin emrinde olması ve bireyi toplum karşısında güçlendiren hakların tanınması, güçlü bir biçimde savunulmuştur. Özel mülkiyet, girişim özgürlüğü ve rekabet hakkı gibi haklara sahip olan kendi öz çıkarı için çalıştıkça, her şey birey tarafından topluma kazandırılacaktır. Bu nedenle bireyin haklarının kısıtlanması ve bireysel özgürlüklerin kısıtlanması reddedilmiş, bireycilik aydınlanma çağının düşünürlerinin hiç gerisinde kalmayacak bir biçimde iktisadi doktrinlerde de savunulmuştur.

3.2.4. Devlet ve Devletin Yetkileri

Aydınlanma düşünürlerinin en fazla kafa yorduğu konulardan birisi devletin siyasal, hukuki ve ekonomik statüsüdür. Buradaki ana tartışmanın konusu, topluma en iyi hizmetin devlet tarafından mı yoksa birey tarafından mı yapılacağıdır. Aydınlanmanın doğa toplumunda devlet yoktur. Bir kısım aydınlanmacılara göre doğa toplumunda ekonomik kaynaklara bireyler sahiptir ve devletsiz toplum daha özgür ve mutluydu. Buna göre mutluluğu ve özgürlüğü mümkün kılmak için doğa sonrasında devlet topluma karşı sınırlanmalıydı. Bu nedenle toplumsal sözleşmeler devleti kayıt altına alan evrensel kurallar olarak görüldü. Bu yönde gelişen düşünceler liberal devletin teorisini kurdular. Bir kısım aydınlanmacılar ise doğa toplumunun kargaşasını doğa sonrasına taşımamak için bütün hakların devlete devredilmesini, yani sözleşmelerde toplumun kayıt altına alınmasını ve devletin toplumdaki aldığı güçle, topluma hizmet etmesini savundular. Bu yönde gelişen düşünceler de otoriter devletin teorisini kurdular.

Onsekizinci yüzyılın İktisat bilimi devleti sınırlayan liberal görüşe daha uygundu. Devlet doğa toplumunun endişelerini giderecek güvence olmalıydı, adalet, cezalandırma, savunma vs gibi klasik görevler üstlenmeliydi. İktisat bilimi ilk dönemlerinde sınırlı devlete taraftar oldu. Ekonomik kaynaklar bireylere ait olmalı, bireysel haklar devlet tarafından korunmalıydı. Çünkü her şey birey tarafından toplum için çok daha iyi kullanılabilir. Klasikler dönemin anlayışına uygun olarak kurdukları iktisadi modelde devleti izole ettiler. İktisadi liberalizmi geliştirdiler ve devlete ekonomik olmayan siyasi ve idari ödevler verdiler. Bu doktrinde devlet ekonomik olaylara karşı sempatik bir tarafsızlık içinde olmaya zorlandı. Devletin bu dönemde

iktisadi sorumluluğu bireysel hakları korumak, rekabeti düzenlemek ve hakem rolü üstlenmek olarak belirlendi.

İktisat bilimi, bireyi sorgulayan, onu kısıtlayan ve toplumsal sözleşmelerle devletin öne çıkarılmasını savunan aydınlanmanın diğer cephesindeki eğilimi tercih etmedi. Toplumsal sözleşmeleri devleti sınırlamak için kullanan diğer özgür düşüncelere yaklaştı. Her şey bireye verildi, özel mülkiyet ve ekonomik özgürlükler korundu, devlet mülkiyeti sınırlandı ve devletin ekonomik görevleri kısıtlandı. Daha sonraki dönemlerde iktisat bilimi karşılaştığı yeni sorunlar nedeniyle devleti sisteme bir ekonomik aktör olarak kattı. Piyasayı tamamlayan hatta ona destek olan devleti insan aklına aşırı güven duyulduğu ve devletin kurallarının doğal kanunların yerine geçtiği dönem içinde göreceğiz.

3.2.5. Özgürlük

Aydınlanmacı düşünürler özgürlüğü, akıldan daha iyi yararlanmanın tek yolu olarak gördüler onu hiç vazgeçmeksizin savundular, çünkü akıl ancak özgür olduğunda yolunu bulabilirdi. Aydınlanma çağının iktisat teorisi de ön koşul olarak özgürlüğü savundu. Klasik teorinin bütün geçerliliği tam özgürlüğün varsayıldığı durumlar için geçerlidir. Rasyonel insan mülkiyet özgürlüğü olmadan akılcı davranamaz. Bir mala sahip olma o maldan yararlanma konusunda doğru kararlar alınması bireyin özgür olmasıyla ilgilidir. Bireyin yaratıcılığı girişim özgürlüğüyle ortaya çıkabilir. Daha açıkça birey özgür olursa kendi çıkarını izleyebilir. Özgür olmazsa da başkasının çıkarına hizmet eder. Aydınlanma bu anlamda iktisat bilimine özgürlük havası vermiştir. Toplumsal sözleşmeler bireyin doğa durumundaki haklarını korumak için tasarlanmıştır. Bireysel özgürlükler devlet ya da diğer kişiler tarafından ihlal edilirse, bireysel hakların korunmasında toplumsal sözleşmeler, hakların çiğnenmemesini engelleyen temel uzlaşma metinleri olarak bireye güvence sağlayacaktır. Toplumsal sözleşmeler yasal düzenlemelerle vücut bulduğunda doğal haklar ve özgürlükler teminat altına alınacaktır. Bunun sonucunda devlet sınırlandırılacak, ekonomik kararlar bireyler tarafından alınacak ancak bireylerin birbirlerinin hukukunu ihlal etmemesi bakımından da haksız rekabet yasaklanacak, mülkiyet hakkı girişim özgürlüğü gibi haklar yasal güvenceye alınacaktır.

Aydınlanma çağında doğan iktisat bilimi, bireysel özgürlükleri devleti sınırlandırarak, onu bütün ekonomik kararların uzağında tutarak, yani piyasadan el çektiler korumayı tercih etmiştir. Bireyin kendi yararını takip etmesi, enerjisini doğru yerde kullanması, kendi yararını yükseltirken toplumun yararını da yükseltmesi bireysel özgürlüğün sınırlandırılmadığı şartlarda mümkün olabilir. Dolayısıyla aydınlanma çağı iktisadi düşüncesi özgürlüğü bütün yönleriyle korumuştur. Ancak daha sonraki dönemlerde özgürlük ve özgürlüğün unsurları toplumu huzursuzluğa iten ve toplumu ekonomik başarısızlığa götüren sebepler olarak görülecek ya da bireyin özgürlüğü iyi kullanamadığı savunulacaktır.

3.2.6. Emegın Değeri ve Özel Mülkiyet

Aydınlanmacı düşünürlerde John Locke, bireysel hakların mülkiyet kökenine işaret ederek, özgürlüğün mülkiyetten doğduğunu düşünüyordu. Locke mülkiyetin meşruiyetini sorgularken bunun emekle ilgili olduğu sonucuna vardı. Doğa toplumunda bütün mallar ortaktı yani kolektif mülkiyet geçerliydi. Ancak insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı ve doğanın sunduğu malları kullanıyordu ve çalışarak onlar

üzerinde emeklerini sarf ediyordu. İnsan emeğinin işlediği her ürün artık hukuken kolektif mal olmaktan çıkarak kişisel bir mal durumuna geliyordu. İşte mülkiyet böyle doğuyordu ve insan elinin değdiği şey artık o insana ait bir mal oluyordu.

Aydınlanmanın mülkiyetin emek kökenine inmesi ve özgürlüğün bu hakkın bir parçası olduğu düşüncesi, aydınlanma çağının iktisadi düşüncesini (klasik teori) derinden etkilemiştir. Bütün klasik iktisatçılar değeri emekle açıklamaya yönelmişler ve emek değer teorisinden hareketle mülkiyet teorisini kurmuşlardır. Ancak emek değer teorisi mülkiyeti açıklamada yeterli olurken fiyat oluşumunu açıklamakta yetersiz kalmıştır. Buna göre bir malın fiyatını o malın üretimine sarf edilen emek belirlerdi ve emeğin ürünü olan meta kişinin özel mülkiyetindeydi. Klasik emek teorisi başlangıçta J.Locke'un mülkiyet teorisine aynı sonuçlara ulaşsa da klasik teorinin fiyat oluşumunu emeğe indirgemesi, fiyatın emek kökeni üzerinde durması, iktisat bilimini zora soktu. Değerin emekle açıklanması değer paradoksu dediğimiz sorunu doğurdu ve klasikler bunu aşamadılar. Farklı mallara aynı emek sarf edilse de malların fiyat değerlerinin farklılığı açıklanamadı. Emek değer teorisi; iktisadi kanunların evrenselliğini inkâr ediyordu, çünkü aynı emek harcanan mallar, başka ülkelerde aynı değere sahip değildi. Emek değer teorisi evrensel kanunlarla tutarlılık göstermediği gibi iktisadın diğer kanunlarıyla da çatışıyordu. Mesela ücret teorisi ve bölüşüm teorisi emek değer teorisine örtüşmüyordu. Sonuç olarak aydınlanma emekten hareketle mülkiyeti açıklarken, hukuk ve siyaset bilimi açısından oldukça akılcı ve ikna ediciydi. Ancak aydınlanma düşüncesinden ilham alan iktisat biliminde değer emekle açıklanması, ikna edici olmadı bu, hem iktisadın kendi içinde büyük çatışmaları başlattı, hem de iktisadi liberalizme olan güveni sarstı. Aydınlanma dönemi iktisat biliminin en büyük başarısızlığı emek değer teorisi ve bölüşüm teorisi yönünden ortaya çıkmıştır.

3.2.7. İktisat Teorisinin Evrenselliği

Aydınlanma çağında doğa bilimleri doğal yasaları keşfettiler ve bu yasaların metafizik kökeninden hareketle doğa yasalarının evrenselliğini ilan ettiler. Bu çağdaki bilimler kendi alanlarında evrensel kurallar geliştirerek bilimsel olmaya çalıştılar. Aydınlanma çağında bilimin ya da bilimsel bilginin evrensel olacağı varsayıyordu. Çünkü bilim akla dayanıyordu, akıl da evrenseldi. İktisat bilimi akli iktisadi olaylara uyarladı, akıl iktisadi sorunun ortak olduğunu sorunun çözümüne dönük politikalarında ortak olacağını söylüyordu. Dolayısıyla iktisadi kanunların evrensel olduğu kabul ediliyordu. Ancak emek değer teorisi iktisadın evrensel kanunlarıyla çatıştı. Klasikler buna rağmen bu büyük iddialarından vazgeçemediler. İktisat bilimin evrensel olduğunu, bütün toplumların ortak sorununun kıtlık olduğunu, kıtlık sorununu çözecek iktisat politikaların da iktisadi liberalizm de olduğunu her zaman savundular. “İktisatçıyı meşgul eden temel sorular tam da bu konu ile ilgilidir. Bir toplumda insanların maddi ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı sorusu başka sorulara da yol açmaktadır. Buna göre; neyin üretileceği, kim için ve ne kadar üretileceği, nasıl üretileceği, sorunu iktisat biliminin çözümüne odaklandığı konudur (Erdem, 2012: 3)” iktisat biliminin ilk okulu bu sorunun evrensel olduğuna ve sorunun çözümüne dönük politikaların da evrensel olduğuna inanıyordu. İktisat biliminin evrenselliğine birçok kez itiraz edilse de bu itiraz daha çok iktisadi liberalizme karşı düşüncede zemin buldu. İktisadi liberalizm içinde farklı ekoller ortaya çıksa da iktisat biliminin iç tartışmaları büyüye de liberal iktisadi düşüncede iktisat bilimin evrenselliği şöyle ya da böyle her zaman kabul edilmiştir.

3.3. Modern İktisadın Doğuşu: Klasik Teori

Klasik okul, fizyokratların *laissez-faire* ideolojisini sürdürürken, bırakınız yapınlar felsefesinin iktisat teorisini kurmuştur. Geliştirdiği tahlil araçları, kapitalist sisteme muhalif görüşleri, bunları kendine karşı kullanacak olan Marks'ı da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle klasik okul fizyokratlardan devraldığı iktisadi liberalizmi Neo Klasiklere devreden bir zincirin halkası olduğu kadar, iktisadi liberalizmi tümünden reddeden Marks'ı ve izleyicilerini besleyen başlıca kaynaktır (Kazgan, 1991: 60).

Klasik okul fizyokratların tezlerine karşı bir antitez ya da sentez akım olarak ortaya çıkmıştır. Klasik okul bireyciliği, kişisel çıkarları ve her alanda rekabeti esas alırken, aynı zamanda fizyokratlardan farklı olarak sadece tarıma değil bütün ekonomik faaliyetlere önem vermiştir. Klasiklere göre insanlar; aklın organize ettiği istekleri ve ihtiyaçları göz önüne alarak tutum alırlar ve bunun için rasyonel hareket ederler. Akıl insanın hizmetinde olan bir araçtır. Akıl malların faydalarını karşılaştırır, karları karşılaştırır böylece mal ve hizmetleri tercih sırasına koyar. Tüketiciler de üreticiler de kendi çıkarını ararken bazen sert, katı, rijit, haşın ve hatta egoistçe hareket ederler. Hobbes'un dediği gibi insan insanın kurdudur. Bu bakımdan insanların organize olması gerekir. Hobbes'a göre toplumun organize olması ise korkuya ve güvensizliğe dayanır. Bu nedenle devlet bir kimsenin diğerine saygı ve sevgi gösterilmesini zorunlu kılar, zayıfı kuvvetliler karşısında korur. Böyle bir zorunluluğu devlet dışında kimse gerçekleştiremez. Klasik İngiliz iktisatçılar üzerinde bu açılardan Hobbes'un etkisini görmek mümkündür (Özgüven, 2001: 80).

İngiliz klasik okulunun doğduğu 18.yy sonları, gerek İngiltere'nin gerekse bir kısım batı ülkelerinin önemli iktisadi ve politik değişimlere sahne olduğu bir çağdır. Bir kere daha, yavaş seyreden teknik buluşlarla, bunların sanayi'e uygulanması bu yüzyılın sonunda yoğunluk kazanmıştır. Öyleki İngiltere'nin bu dönemi sanayi devrimi çağı olarak bilinir. Sanayi devrimiyle birlikte iktisadi adam niteliklerini taşıyan kapitalist girişimci sınıfı ve üretim araçları mülkiyetinden yoksunlaşan bir işçi sınıfı, doğmuştur (Kazgan, 1991: 62). Sanayi devrimi ile ortaya çıkan fabrikasyon üretim ve bu üretimi organize edenler (sanayi burjuvazisi), liberal iktisadi düşünceye dört elle sarılıyordu. Öyle ya düşük ücretler fazla çocuk yapan ve gittikçe işgücü arzını artıran geniş yığınların sorunuymdu ve işverenler onları kendi önerdikleri ücret düzeylerinden de çalışmaya zorlamıyorlardı. Mevcut işçiler bu ücret düzeylerinden çalışmak için sıraya giriyorlardı (Küçükkalay, 2008: 198). Bundan başka Fransız ihtilali (1789) ortaçağ toplumundan kalan kurumları silmiş "bireycilik ve özgürlük" iktidara gelen burjuvanın sloganı olmuştu. Fransız ihtilali bu yeni sınıfın (sanayi burjuvazisi) siyasal egemenliği ele geçirmesinin zaferi sayılabilirdi. İngiliz sömürgesi olan kuzey Amerika'da bağımsız bir yeni devletin (ABD) doğması merkantilizmin sömürgeciliğinin önemli bir dayanağı kaybetmesine yol açmıştı (Kazgan, 1991: 62). İngiltere 1760-1800 yılları arasında yüksek bir nüfus artışına sahipti. Bu durum dış talebin etkisi ile üretim ve tüketim meylini artırmıştı. Ancak İngiltere'nin hammadde kaynakları sınırlıydı. "İngiliz sömürgelerinin bağımsızlığını kazanması hammadde ihtiyacını artırmış ve hammadde kıtlığı yaratmıştı." Artan nüfusa ve sanayi kesimine besin maddeleri ve hammadde gerekiyordu. Bu zorunluluklar üretimin yapısında önemli değişimlerin yapılmasını kaçınılmaz bir hale getirmişti. Başka bir deyişle İngiltere tarımda fedakârlık yapacak, sanayileşmeye önem ve hız verecekti. Böylece İngiltere sanayi ürünleri karşılığında hammadde ithal edecekti. Bunun için serbest ticaret yoluna gidilecek ve liberal doktrinlerin temeli atılacaktır. Gerçekten liberal doktrin yarattığı rekabet, sonunda

ülkeye daha ucuza hammadde ve besin maddeleri sağlayarak maliyetlerin düşmesine yol açacaktı. Maliyetlerin düşmesi de ihracatı artıracak ve böylece sanayi gelişecekti. İşte İngiltere'nin liberal doktrini benimsemesinin en önemli nedeni bu "ekonomik, siyasi ve toplumsal" ortamdır (Özgüven, 2001: 81).

Nasıl ticari kapitalizm merkantilizmi, Fransa'da tarımın kapitalistleşmesi yolunda bir değişim Fizyokrasiyi doğurmuşsa, İngiltere'de de sanayi devrimi klasik iktisat okulunu doğurmuştur. "Dolayısıyla sanayi devrimi, doğa bilimlerindeki gelişmeler ve aydınlanma çağı etkileşimlerinden sonra, modern iktisat biliminin gelişmesine hizmet etmiştir. İktisat biliminin gelişmesinde üçüncü ivme; sanayi devriminin hazırladığı ekonomik ortamda kazanılmıştır. Klasik iktisat okulunun temel prensipleri, kapitalizmin öncü doktrini merkantilizmde dış ticaret yönünden, iktisadi liberalizmin öncü doktrini Fizyokrasi de tarımsal yönden savunulmuştur. Bir takım konular bakımından merkantilizm, pek çok konu bakımından da Fizyokrasi, kapitalizmin devam doktrini olarak kabul edilse de, kapitalizmin en kapsamlı ilk doktrini olan Klasik doktrinin, Merkantilizmin her bakımdan karşıtı olmasına rağmen, Fizyokrasi arasında; kurdukları ortak teorinin gerisinde, felsefi görüş açısından büyük benzerlikleri vardır. Laissez-faire ideolojisi ve serbest dış ticaret ilkesi her ikisinde de egemendir. Bunun nedeni şöyle açıklanabilir. 18.yy ikinci yarısında İngiltere hala ayrıcalıklı sınıfların egemenliğindedir. Oysa iktisadi adam sanayi devrimiyle beraber daha doğrusu onun öncüsü rolünde artık doğmuştur. Yürürlükteki ayrıcalıklara Merkantilizmden kalan dış ticaretteki ve iş gücü üzerindeki tekelleri sınırlamalara karşı bu yeni doğan öncü sınıfın savunulması bireyciliğin faydalarının ve iktisadi özgürlüğün savunulmasını gerektirir. Henüz devlet gücü ayrıcalıklı sınıflardan yana olduğu için, amaç devlet müdahalesini minimuma indiren laissez-faire'dir. Dış piyasalardan ucuz sanayi hammadde ithali için, bu piyasalara; sınıfların serbestçe satılması ve serbest dış ticaret uygulanması gerekmektedir (Kazgan, 1999: 62).

Klasik iktisat bakış açısından iktisadi ilişkinin tanımının temel ilkeleri ile piyasa ilkeleri arasındaki benzerlik bu bağlamda pek de şaşırtıcı değildir. Çünkü Klasik iktisat incelediği nesneyi veya iktisadi ilişkideki insanı, ilk defa skolâstik düşüncedeki etik gibi akli çıkarsamaya dayalı unsurlarla değil de, bencillik, rasyonellik, kar ve birikim gibi iktisadi pratiğin kendisinden ortaya çıkan kavramlarla açıklamıştır. Dolayısıyla, artık insan etik davrandığı ya da tanrının (lordun) emirlerine uyduğu için var olan bir sosyal ilişki türü olarak piyasa yoktur. Bunun yerine, hayatta kalma mücadelesinin ifade ettiği doğal yasanın tahakkümünde rasyonel olmak zorunda olan, yani varlığı kendi dışında bir nesne olan insan vardır (Candan ve Hanedar, 2008: 63).

Klasik iktisatçıların ortaya koydukları düşünceler bir bütün halinde ele alındığında, bu düşüncelerin yükselen burjuva sınıfının istekleri doğrultusunda gelişmesi, onların pratikteki gelişmelerin baskısından ciddi oranda etkilenmiş olduklarını göstermektedir. Klasik iktisada göre insan tabiatında da var olan tabilik, toplumun kanunlarının da tabii ve evrensel olmasına uzanıyordu. Ancak tam da bu noktada klasik iktisatçılar düşünceyi metafizik bir alana yani pratiğe aktararak kapitalizmin düşünsel temellerini atıyordu. Toplumun temel ilkeleri belirlenebilirdi. Özel mülkiyet, bireysel özgürlük ve girişim, serbest rekabet toplumun ekonomi dünyasının kendiliğinden işleyiş mekanizmalarıydı. Sonuç olarak bire bir biçimde "laissez faire - laissez passer" sloganı pratik olarak klasik iktisatçıların karşısına çıkmış bulunuyordu. (Küçükkalay, 2008: 198-199).

Liberalizmin erken dönem temsilcileri; tarihin ve toplumun dışında kalan ve fakat hem tarihin hem de toplumun ana görevi olarak açıklanabileceği nesnellığı, doğal insan kategorisinde bulmuş ve ifade etmiştir. Doğal insandan hareket eden ekonomi

politikacıları, toplumsal ilişkileri, doğuştan bencil varlıklar olan insanlar arasındaki ilişkiler olarak görmüşlerdir. Başka bir deyişle onlara göre toplumsal ilişkileri toplumsal kurum ve kuralları anlamak için doğa yasalarından yola çıkmak gerekmektedir. Toplumun bireylerden kurulu bulunduğu yargısından hareket eden bu kuramcılar, ilkin ampirik çözümlenme ile bireyin doğa tarafından kendi öz çıkarını izlemek için koşullandırıldığını saptamışlar ve daha sonra da rasyonel bir çıkarılma ile tüm fenomenleriyle toplumun bireysel öz çıkarı dayanan davranışının bir türevi olduğu sonucuna varmışlardır. İnsanın bu değişmez içsel yapısını (bencillik) Hobbes'u izleyen Spinoza şu şekilde ifade etmiştir: Hiç kimse daha büyük bir kötülükten kaçınmak ya da daha büyük bir çıkar elde etmek umudu olmaksızın bir kötülüğe katlanmaz. Yani herkes iki iyilikten daha büyük görüneni, iki kötülükten de daha az görüneni seçer, bu yasa insan zihnine köklü olarak yerleşmiştir (Turan, 2000: 96). Klasik iktisatçılar insanın bu değişmez içsel yapısını terbiye etmek yerine bundan yararlanmayı tercih etmişlerdir. Kişisel çıkarlar özgür bırakılmış, herkesin doğru yolu bulacağı konusunda büyük bir iyimserlik yaratmışlardır. İnsan egosunun bilinçsiz bir biçimde topluma hizmeti tam da böyle başlamıştır. Kendi egosunun etkisindeki birey kendi durumunu iyileştirdikçe, kendine gelen kötülükten kaçındıkça, toplumunda durumunu iyileştireceğine inanılmıştır. “klasik iktisadi düşünce bir iktisat doktrini olsa da bu doktrinin bir siyasal tabanı da bulunmaktadır.” Dolayısıyla klasik liberalizmin; siyasal liberalizm ve iktisadi liberalizm olmak üzere iki boyutu vardır. Klasik liberalizm başlangıçta John Locke'nin eserleriyle (17.yy'da) siyasal liberalizm şeklinde ortaya çıkmış; Adam Smith ve ondan sonra gelen liberal düşünürlerin katkıları ile (19.yy'da) iktisadi liberalizm olarak zenginleşmiştir. Klasik liberalizmin siyasal boyutu tabii hukuk ve insan hakları teorisiyle, sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanmakta, sınırlı devlet kanun hâkimiyeti güçler ayrılığı, dinsel hoşgörü gibi öğeleri içermektedir. Klasik liberalizmin siyasal cephesi sivil ve siyasal özgürlükleri bir başka ifadeyle bireyin devlet baskısı karşısında korunmasını ifade etmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013: 110). Siyasal liberalizmin fikri babaları aydınlanma çağında eserleriyle hümanizmaya, rasyonalizme ve bireyciliğe uygun siyasal yapıyı savundular. Locke, Hume, Smith, Kant gibi liberaller bireye ve birey aklına güvenmeye, doğal düzen ve doğal haklar yasasına, özgürlük ve toplumsal rıza anlayışına dair düşüncelerini dillendirerek liberalizmin felsefi temellerini attılar(Çetin, 2001: 88). Liberalizmin ekonomik yönünü ilk kez sistemli bir şekilde işleyen düşünür A.Smith'tir. Bu açıdan ekonomik liberalizmin kurucusu Adam Smith kabul edilir. Esasen liberalizmin gelişimi aşamaları tamamlandıkça; ekonomik ve siyasal liberalizm bir bütünlük oluşturmuştur (Elma, 1992: 4).

İngiliz düşünür J.Locke klasik liberalizm dediğimiz doktrinini (klasik liberalizmin siyasal yönünü) evrensellik temeli üzerinde kurmuştu. Locke göre toplum halinde yaşayanlar üç temel hakka sahiptirler. Bunlar; hayat, mülkiyet ve özgürlük hakkıydı. Locke insanın bütün doğal haklarının korunmasını bunun içinde devletin gerekli olduğunu savunmuştu. Locke ile başlayan özgürlükçü teori David Hume gibi İngiliz düşünürle önemli gelişme göstermiştir. David Hume'un Locke den etkilenmesine rağmen anti rasyonel liberalizmin savunucusu olmuştur. Hume a göre toplumsal kural ve kurumlar, belirli bir aklın, bilinçli önceden planlanarak yaratılmış eseri değildir. Hume, kural ve kurumların kendiliğinden oluştuğunu ve bunların işleyişine müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Öte yandan İngiliz liberalizminin temelinde önemli bir yer olan faydacı görüş ya da okulun önde gelen isimlerinden Jeremy Bentham'a göre insan doğası gereği kendisine haz veren şeyleri ister ve yapar, fakat kendisine maliyet yükleyen şeylerden kaçınır. Böylece Bentham in faydacılık anlayışı ile liberalizmin (iktisadi liberalizm) önemli bir ilkesi olan “özel çıkar maksimizasyonu”

düşüncesi örtüşmüştür. Ona göre insanların davranışları sınırlanmadığı ve baskı altında tutulmadığı sürece gerçek mutluluğa ve refaha ulaşmak mümkün olacaktır. Başka bir ifade ile bireylerin kendi mutlulukları peşinde koşmaları sonucu toplumun mutluluğu da gelişmiş olacaktır. Toplumsal mutluluklar bireysel mutlulukların toplamıdır. Faydacı felsefenin diğer savunucuları James Mill ve oğlu John Stuart Mill'dir (Elma, 1992: 5). J.S.Mill devleti ve ahlakı hazzın belirlediğini en büyük hazzın özgürlük olduğunu, devletin de amacının bu hazzı maksimize etmek olduğunu savunmuştur (Çetin, 2001: 220). Siyasal liberalizmi Fransa'da Montesquie (1689-1755), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Alexis de Tocqueville yaymışlardır. Almanya'da Immanuel Kant, Amerikada Benjamin Franklin, gibi düşünürler siyasi liberalizme hizmet etmiştir. Bu gelişmelerden sonra, Amerika, Fransa ve Almanya'da devrim niteliğinde önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Amerikan devrimi ve Fransız ihtilali bu bağlamda ele alınabilir (Elma, 1992: 5). Liberal siyasal fikirler, 15.yy'dan itibaren ticari burjuvazisinin öncülüğünde, 18.yy'dan sonra da sanayi devriminin geliştirdiği sanayi burjuvazisi öncülüğünde desteklenmiştir. Her iki sınıfın da ekonomik temeli olması, yani mülkiyet ilişkileri ve servetten doğması, siyasi liberalizmle iktisadi liberalizmin nedni örtüştüğünü göstermektedir. Bu nedenle siyasi liberalizmin taşıyıcısı esasında ekonomik sınıflar olmuştur. Tüccar kapitalist sınıfın ticaret çağında monarşik devletlerle dayanışması, sanayi devriminden sonra da sermaye burjuvazisinin ulus devletleri desteklenmesi bunun kanıtıdır.

Liberalizmin siyasal ilkeleriyle, liberalizmin ekonomik ilkeleri, birbirlerine mantık ve pratik olarak bağlıdır. Liberal doktrinin temel ilkelerinin bir bütün olduğu gerçeğinden hareketle aşağıdaki ilkelerin liberalizmin düşünce bütünlüğünü açıklamakta yeterli olacağını söyleyebiliriz. Liberalizmin (siyasal liberalizm ve iktisadi liberalizm) ortak ilkeleri şunlardır(Çetin, 2001: 221-228):

Bireycilik: Bireycilik bireyin haklarını toplumun haklarından üstün gören ve her türlü değerın bireyden geldiğine inanan, toplumsal hayatta bireyi her şeyden üstün tutan siyaset ve toplum görüşünü ifade etmektedir. Liberalizm bireylerin siyasal özgürlüğünü savunur. Rönesans döneminden önce toplumsal, siyasal hayata egemen olan kilisenin, toplumcu eğilimine bir tepki olarak ortaya çıkan bireycilik, bireyi toplumun önüne geçiren ve yerleşik dini, geleneksel değer yargılarına meydan okuyan bir düşünce olarak kabul edilebilir. Locke bireyin her türlü otoriteden kurtularak özgür olmasını ve kendi hayatını kendisinin kurması gerektiğini "herkes kendisinin yargıcısıdır" sloganıyla, Kant "kendi yasasını kendin yap" sloganıyla bireyciliği ifade etmiştir... Bireyciliğin tarihiyle liberalizmin tarihi aynı düzlemde gelişmiştir. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi bütünlerin varlıklarından daha gerçektir. Birey; insan toplumlarının, her türlü kurum ve yapılarının üzerinde kabul edilmiştir. Birey herhangi bir toplumsal bütünden daha fazla ahlaki değere sahiptir. Birey toplumdan önce vardır ve bireysel haklar toplumsal haklardan önce vardır. Kant'a göre, insan kendi başına bir son, bir amaçtır, asla araç değildir. İnsan üstünlüğü onun akıl sahibi olmasından kaynaklanır. İnsan diğer şeyler gibi bir nesne olmadığından bir araç olarak düşünülemez. Bütün düşüncelerin ve eylemlerin, bireyin araç değil bir amaç olmasından doğması gerekir. Bu teorilerden çıkan sonuç, bireyin temel alınmasıyla toplumun varlığının bireye oranla ikinci plana düşmesidir. Bütün sosyal siyasal ekonomik eylemler ve davranışlar bireyler tarafından gerçekleştirilir. Kolektif bütünler bireylerin dışında oluşan hiçbir varlığa ya da eyleme sahip olamazlar. Bireycilik; özetle bireyin her alanda kendi yetileriyle hareket edebilme kabiliyetine duyulan inançtır. Birey; ekonomik olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek bir homo economicus, doğrudan doğruya gerçeği bulup ayırt

edebilecek bir rasyonel insan, siyasal, sosyal eylemlerini kendi çıkarına hizmet ettirecek doğrultuda kullanan, bir faydacıdır.

İktisadi bireycilik toplum refahının bireysel servet kazanımından daha önemsiz olduğu, bireylerin dizginsiz ve müdahalesiz olarak her türlü girişimde bulunmaları anlamına gelir. İktisadi liberalizmde bireylerin özgür oldukları doğal düzenin en iyi sosyal düzen olduğu kabul edilir. İktisadi liberalizmde bireycilik sosyal ilerlemeyi birey aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlar. Bunun için özel mülkiyet ve iktisadi özgürlüğü zorunlu görür. Her birey farklı yeteneklere sahip olduğundan, ekonomik kaynaklara sahip bireyler, diğer bireylerle rekabet içinde farklı yeteneklerini geliştirme fırsatına sahip olacaklardır. İktisadi bireycilik özel mülkiyet, rekabet ve iktisadi özgürlük sistemidir.

Özgürlük: Liberalizm özünde bir özgürlük teorisi. Nitekim liberal düşünürler tüm görüşlerini, özgürlüğü merkeze alarak savunmuşlardır. Liberalizmin özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Negatif özgürlük bireyin dışarıdan gelen bir olumlu tutuma bağlı olmadan haklarını kullanabilmesidir. Bu bakımdan İnsanın müdahaleye maruz kalmadığı alan ne kadar genişse birey o kadar özgürdür. Locke'a göre bireyin özgürlüğüne yönelebilecek en büyük tehdit devlettir. Hiç kimse ne tek tek kişiler, ne kilise, nede devlet, insanların mallarına ve sivil haklarına tecavüz etme yetkisine sahip değildir. Bunu sağlamanın yolu da devleti sınırlamaktır. Hayek'e göre özgürlüğün dört temel özelliği vardır. Kanuna tabi olma, bireyin keyfi uygulamalardan masum olması, çalışma hakkı ve mülkiyet hakkıdır. Mille'e göre özgürlük, bireyin kendi hayatını planlama, fikir özgürlüğü ve aynı fikirdeki bireylerle birlik oluşturma yani örgütlenme hakkıdır. Sonuç olarak siyasal özgürlük düşünce ve vicdan hürriyetini, örgütlenme hakkını, bireyin keyfi olarak tutuklanmaması suçlanmaması bakımından yargı güvencesini içerir. Bu haklar hukukun bireysel hakları, devlete ve diğer kişilere karşı korumasıyla sağlanır. Günümüzde siyasal özgürlükler basın özgürlüğü, bilimsel özgürlük gibi alanlarda da gelişme göstermektedir. Genel olarak siyasal özgürlük bireyin özgürlük alanının devlete ve topluma karşı genişletilmesi olarak görülebilir. Ekonomik özgürlük ise bireyin mülkiyet, girişim ve rekabet hakkını içerir. Alıcı ve satıcıların işlerini istediği gibi düzenlemeleri, ekonomik faaliyetlerin herkese açık olması, çalışma ve iş hayatını hiçbir şeyin sınırlamamasıdır. Bunu sınırlayan tüm kurum ve kuralların kaldırılması, ekonomik kararların hiçbir baskı, etki ve yönlendirme olmaksızın, birey tarafından akla dayanarak ve tamamen bireyin tercihleriyle alınmasıdır.

Kendiliğinden İşleyen Düzen: Doğal düzen hem siyasal düşüncede hem de iktisadi düşüncede insanların birey olarak yaşadıkları, henüz toplumun ve devletin oluşmadığı bir dönemdir. Bu dönemde herkes bir diğerine karşı eşittir. Kimse kimseye üstünlük kuracak bir hakka sahip değildir.

Liberalizmin kurucusu kabul edilen J.Locke'un doğal haklar teorisi; aktüel alana taşındığında kendiliğinden işleyen düzen ve piyasa ekonomisinin temelleri oluşur. Locke'un yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakları bizi bu sonuca götürür. Her bireyin hayatını idame ettirmek için gerekli eylemleri yapma hakkı vardır. Bireylerin özgürlüklerini korumada en önemli nokta siyasi toplumun oluşturulmasından sonra onların siyasal yönetime karşı korunmasıdır. Devletin bireylerin hayatına müdahalesi sınırlanmak durumundadır. Bireylerin ne devletin nede başka bireylerin tecavüz edebileceği özel bir alanı vardır. Mülkiyet ise hayat ve hürriyet haklarının, sözde kalmaması ve somut haklara dönüşebilmesi için kaçınılmaz olarak var olması gereken bir haktır. Eğer bu haklar korunur ve uygulanırsa sosyal düzen kendiliğinden işleyen düzen olacaktır. Hume kendiliğinden düzen fikrinin ilk savunucusudur. Onu görünmez

el teorisiyle A.Smith izler. Daha sonra sosyal Darwnist Herbert Spencer bunu geliştirir. Doğal haklar sistemi geçerli iken işler doğal akışına bırakılır, zorlama ve yönlendirme olmaz, müdahale ve yönlendirme doğal düzene zarar verir. Doğal düzenciler sırf insan aklına dayanarak sosyal bir düzen kurulamaz diyerek salt rasyonalizmi; kendiliğinden düzen rasyonel örgütlenmeye dayanan düzenden farklı olarak aklın bütün insan ilişkilerini içine aldığı yapay düzenlemeler yapamayacağını, insan ilişkilerinin tümünü önceden kurallara bağlayan düzenlemeler gerçekleştiremeyeceğini savunur. Hume burada insan aklına güvensizliğini belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Kendiliğinden işleyen düzenin insan aklının değil, insan akıllarının, yani birikmiş insan aklının ürünü olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla kendiliğinden işleyen düzen tam bir plüralizmdir (birçok mutlak ilke). Nitekim iktisadi liberalizmin ilk doktrinini adı, birikmiş insan aklının erdem kazanmış ortak ilkeleri bağlamında, Klasik iktisadi düşüncedir.

Ludwig Von Mises'e göre ekonomik özgürlüklerle genel olarak özgürlük (siyasal özgürlük) arasında iç içe geçen ayrılması mümkün olmayan bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik özgürlük demek piyasa ekonomisi demektir. Piyasa ekonomisinin olmadığı yerde özgürlük de yok demektir. Piyasa ekonomisi kaldırdığında bütün siyasi özgürlükler ve haklar kalkar. Özgürlüğü yaratan kanunlar, anayasalar değil piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisinin özgürlüğü sağladığı unsur rekabettir. Rekabet sisteminde işçi istediği işte çalışabilir, tüketici istediği yerden alışveriş yapabilir. Hiç kimse bir başkasından medet umma, korkma durumuna düşmez. Piyasa mekanizması bir insana sonsuz imkânlar sunarak bireyleri özgür kılar. Ekonomik hayatı devlet kontrol etseydi insanların her alanını kontrol imkânı bulurdu. Bu yüzden siyasal özgürlük ile ekonomik özgürlük iç içedir. Birbirinden ayrılamaz ve asla ayrı düşünülemez. Ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde siyasal özgürlük olamaz. Mises çalışmak için iş isteyen kişinin işi kendisine verene tabi olacağını söylemektedir. Piyasa sisteminde ne devlet, nede özel kişilerin iş verme konusunda tekelleri olmadığı gibi kişi kendi işinde de çalışabilir. Bu bakımdan Meses'in yanıldığını düşünmek zordur.

Piyasa ekonomisinde herkes kendi adına davranır, kendi ihtiyaçlarını gidermek için uğraşan bireylerin eylemleri aynı zamanda diğer insanların ihtiyaçlarını gidermelerine de hizmet eder. Herkes herkese hizmet eder. Her birey hem kendi başına bir son, bir amaç, hem de diğer insanların amaçlarına ulaşmak için yararlanacakları bir araçtır. Karşılıklı yarar için işleyen sistem piyasa tarafından yönetilir. Piyasa sistemi ortak çıkarla değil herkesin karşılıklı tek tek çıkarlarının uzlaştırılmasına dayanır. Piyasa sistemi bireylerin faaliyetlerini, insan ihtiyaçlarını tatmine etmede en başarılı oldukları alanlara doğru kanalize eder. Piyasa sisteminin en önemli özelliği sistemdeki bütün ilişkilerin gönüllü olmasıdır. İnsanlar kendi bireysel yargıları, kanaatleri ve menfaatlerinin emrettiği şeyleri yapıp yapmamakta serbesttirler. Piyasa sisteminde zorlama yoktur. Devletin görevi bir piyasadaki faaliyetlere müdahale etmek değil onu korumak ve düzgün işlemesini sağlamaktır.

Liberal Devlet: Siyasi liberalizmde bireyin hak ve özgürlükleri, devlet iktidarının sınırındadır. Onlara dokunamaz, onları yok edemez. Bireyi birey yapan bu hakları devlet vermemiştir. Devlet bu yüzden bireyi zayıflatamaz ve kendini amaç bireyi araç haline getiremez. Bu mümkün de değildir çünkü akıl taşıyan ancak amaç olabilir, devlet bireyin aklına sahip olmadığı gibi onun aklına muhtaçtır da. Bireye ihtiyacı olan devletin bir amacı olamayacağı gibi ancak bireyin amaçlarına hizmet eden bir araç olabilir. Birey, toplumu ve devleti kendi serbest iradesiyle yaratmıştır, devlet bireyleri değil. Birey toplum ve devletten önce olduğundan ve devleti yarattığından devlet bireyi sınırlayamaz, birey devleti sınırlar. Bireylerin iradesiyle kurulan devlet

geri dönerek kendini yaratan iradeyi karşı gelemez. Bu yüzden siyasal liberalizmde devletten temel hak ve hürriyetleri korumasından öte başka bir şey beklenemez. İktisadi liberalizmde Ekonomik kararlar kişiler tarafından alınır. Akla göre hareket eden bireylere dışarıdan müdahale ya da yönlendirme, akli sakata uğratar. Aklın doğru kararlara ulaşmasını engelleyebilir. Bu nedenle iktisadi liberalizmde de devletin bireylerin kararlarına ve seçim hakkına müdahale etmesi beklenemez. Devletten bireyin ekonomik haklarını korumasından öte başka bir şey beklenemez, çünkü bireyin sahip olduğu hakları devlet vermemiştir. Bu haklar insan olmaktan doğan haklardır ve kişiliğin doğmasıyla beraber haklarda doğmuştur. Bu nedenle devlet varlık amacına uygun davranarak ekonomik hakları korumalıdır. Liberal iktisadi devlette siyasi liberalizmde olduğu gibi bireyi koruyan bir devlet vardır. Bireyin ekonomik haklarını güvenceye almak için iktisadi liberalizmde devletin ekonomik rol ve görevleri azaltmış, devlete daha çok siyasi ve idari görevler verilmiştir. Devletin klasik görevleri hem siyasi hem iktisadi liberalizmde güvenlik, adalet, savunma, eğitim vs ile sınırlı olup iktisadi görev içermez. İktisadi liberalizmde devletin bir tek iktisadi görevi vardır, o da siyasal liberalizmde temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak sorumluluğunda olduğu gibi, ekonomik hakları korumak ve onları güvence altına almaktır.

Siyasi liberalizm bu değerler sistemini Amerikan devrimi ve Fransız ihtilalıyla uygulamaya geçirmiştir. Sonuç olarak iktisadi liberalizmin iki siyasi devrimle sonuçlandığını söylemek mümkündür. Ancak siyasi liberalizm düşüncesi, daha sonra bu devrimlere sığmamış ve gelişimini günümüze kadar sürdürerek bireyin mutluluğunu ve özgürlüğünü başka yönlerden de savunmaya devam etmiştir.

Liberalizmin, iktisadi boyutu (klasik iktisat) bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler (laissez faire, laissez passer) düşüncesine dayanmaktadır. Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler, piyasa ekonomisinde sözleşme özgürlüğünü, devletin ekonomiye müdahale etmemesini, üretimi sınırlayan her türlü engelin kaldırılmasını, mal ve hizmetlerin serbestçe el değiştirmesini ifade etmektedir. Kısacası bireyin ekonomik özgürlüğü amaçlanmaktadır. Ekonomik özgürlükten kastedilen şey serbestçe iktisadi faaliyette bulunmak ve girişimcilik hakkına sahip olmaktır (Tayyar ve Çetin, 2013: 110).

Siyasi liberalizmin ulaştığı başarı; devrin iktisadi liberalizmini etkilemiştir. 17.yy büyük düşünürlerinden John Locke'un siyasi liberalizmi, iktisadi alana uyarlanmıştır. A.Smith liberalizmin ekonomik yönünü ilk kez sistemli bir biçimde incelemiştir. A.Smith bu açıdan iktisadi liberalizmin kurucusu sayılır (Elma, 1992: 4).

Yukarda görüldüğü gibi "iktisatçı olmadıkları halde toplumun organizasyon tipi ve sorunları karşısında kaygı duyan düşünür ve yazarlar doğrudan ve dolaylı olarak liberal kapitalizmin oluşmasına yol açan siyasal liberalizmi oluşturmuşlardır (Hamitoğulları, 1982: 86). İktisadi liberalizm siyasal liberalizmin ön şartını oluşturmaktadır. İktisadi liberalizm gelişmediği zaman, siyasi liberalizmin ideal rejimi demokraside gelişmemektedir. Her ne kadar siyasi liberalizm iktisadi liberalizmden daha önce doğsa da, iktisadi liberalizm siyasi liberalizmin mütemmim cüz'ü (ayrılmaz parça) dır. Amerikan siyasal devrimi ve Fransız siyasal devrimi, iktisadi liberalizmin ekonomik devrimi sanayi devrimiyle desteklenmeseydi; siyasi liberalizmin başarı şansı düşerdi.

Sanayi devrimi 1750-1850 yılları arasında ortaya çıkmış ve üretimin her alanında yaşanan makinalaşma, üretim hızının artmasına ve sermayenin öneminin artmasına yol açmıştır. Sermaye; üretim sürecinde hâkim üretim faktörü haline gelmiş, üretim faktörleri üzerinde belirleyici olmuş ve bunun sonucunda ekonomik faaliyetlerin ve üretim faktörlerinin yönlendirilmesinde etkisi artmıştır. Sermayenin bu tahakkümü

liberal iktisadi düşüncenin ekonomik modelinin kapitalizm olarak anılmasına neden olmuştur. Sanayi devrimiyle iktisadi liberalizmin (klasik iktisat) kuruluşu hemen hemen aynı dönemde gerçekleşmiştir. Ancak iktisadi liberalizm (klasik iktisat) sanayi devrimiyle bütünleşerek devrime büyük hız kazandırmıştır. Bu nedenle sanayi devrimini de iktisadi liberalizmin, ekonomik devrimi saymak gerekir

Sanayi devrimi liberalizmin yasal ve düşünsel temelleri üzerinde ve doğrultusunda gelişmiştir. Liberal iktisadi gelişimin önemli aşamalarından biri olan bu devrim; insanı doğaya egemen kılacak, sanayi burjuvazisini ekonomik iktidara taşıyacak, ekonomik liberalizmin sloganını “laissez faire” evrensel bir iktisat politikasına dönüştürecektir. Sanayi devrimi dış ticaretin geliştiği, sermaye birikiminin hızlandığı; teknik icatların ve yeni ekonomik buluşların doğrultusunda üretime; makinayı, motoru ve organizasyonu uygulayan İngiltere’de görüldü, sonra Fransa ve Batı Avrupa’dan Amerika’ya yayıldı (Çetin, 2001: 88). Klasik iktisadi liberalizmin kurucusu ve izleyicilerinin İngiliz kökenli olmaları, sanayi devriminin iktisadi liberalizmin bir devrimi olduğunun kanıtıdır. Fransa’nın sanayi devriminin etkisine girdiği süreçte; Fransa’nın Adam Smith’i olarak bilinen J.B.Say’ın fikirlerinin rolü göz önüne alındığında, sanayi devriminin; iktisadi liberalizmin bir ekonomik devrimi olduğu yönündeki iddiaların ciddiyeti artmaktadır.

Ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimler; sanayi devriminin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Teknik alanda icatların hızlı artması, nüfus patlaması, tarımsal alanda aşırı üretim ve üretim fazlası mal elde edilmesi, şehirlere göç, iş gücü akımı ve ucuzlayan emek, büyük keşifler ve uluslar arası ticaret, Avrupa’ya altın ve gümüş gibi değerli madenlerin akışı ve zenginliğin artırması, faizlerin düşmesi ve yatırımların hızlanması, ulaşım, taşıma, pazarlama altyapılarının oluşturulması, piyasaların ve ekonomilerin bütünleşmesi gibi somut nedenlerin, sanayi devrimin büyümesinde rolü vardır. Sanayi devrimi girişimciliğin aileden ayrılması, iş bölümüne dayalı üretim, büyüyen sermaye birikimi, rasyonel hesap ve çıkarlar, sanayi girişimlerinden doğan sınıfsal ayrımlar ile yeni bir toplumsal yapı yaratmıştır. Bu yeni toplumsal yapının bireyi de liberalizmin öngördüğü “homo economicus” olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminin yarattığı ortamda burjuvazi güçlenmiş kendini güçlü tutacak devlet anlayışını (liberal devlet) savunmuştur (Çetin, 2001: 89). İktisadi liberalizmin siyasi liberalizme temel oluşturmasının ve iktisadi liberalizmle siyasi liberalizmin iki kardeş hikâyesinin esas nedeni budur. Kendini; soylulara, tekelci tüccarlara ya da devlete karşı koruduğuna inandığı için, kendi gelişimini sürekli bir biçimde devam ettireceğine inandığı için, iktisadi liberalizmle örtüştüğü için, bireycilik ve sınırlı devlet olarak tanımlanabilen siyasi liberalizm; burjuvazinin desteğini almıştır.

İktisadi liberalizmin bu ekonomik devriminde toplumsal taşıyıcının burjuvazi olduğuna kuşku yoktur. Burjuvazi kuşkusuz devrimci yönünü ticari kapitalizmle göstermiştir. Tüccar burjuvazi sermayeden aldığı gücü dünyayı değiştirmek için kullanmıştır. Feodal güçlerle Monarşiler çatışırken tüccar burjuvazinin feodal statükoya karşı gelen güçlere verdiği destek sayesinde, merkezi monarşiler güçlenmiş ve skolâstik felsefe zayıflamıştır. Rönesans gibi bilimsel düşünce ve dinde reform hareketleri canlanmıştır. Burjuvazi; ulus devletlere temel olacak mutlak monarşileri destekleyerek, siyasi toplumu güçlendirmiştir. Ekonomik başarılar, desteklenen siyasi sistemler, siyasi devrimlerin içinde olma bakımından, siyasi liberalizmin taşıyıcısının burjuvazi olduğu tezinin her bakımdan doğru olduğu görülmektedir. Siyasi devrimlerin daha az ekonomik sorunlarla karşılaşmalarının ekonomik başarılarla ilgili olduğu düşünülecek olursa liberalizmin bütün başarılarında bu sınıfın çabasını görmek mümkündür. Bu, hem

iktisadi liberalizmin hem de siyasal liberalizmin; burjuvaziye borçlu olduğunu göstermektedir.

Burjuvazinin tam desteğini alan Klasik liberalizmin beş temel varsayımı vardır. Klasik iktisadi modelin kendisinden beklenen yararı üretebilmesi bu varsayımların geçerliğine bağlıdır. Klasik Liberalizmin başarısı; beş temel varsayımın tümünün ve aynı anda geçerli olması halinde mümkündür, aksi halde bu varsayımlardan birisi dahi geçerli olmazsa ne Klasik Liberalizmin başarılı olması, ne de Klasik Liberalizmin başarısızlığını eleştirilebilmek, mümkündür. Çünkü bir modelin varsayımları geçerli ise o model çalışabilir. O halde devlet piyasada, bireyi sınırlar ve kişisel çıkarların yararını engellerse, sistemin adı serbest piyasa ekonomisi de olsa, klasik iktisadi model işlemez. Ancak, burada şu sorulabilir. Bu varsayımlar, iktisadi liberalizmin geçerliliğini doğrudan etkiliyorsa varsayımların kendisi geçerli ve gerçekçidir. Klasik liberalizmin felsefesinde bu varsayımlar geçerli ve gerçekçidir. Çünkü bu varsayımlar doğa halinden çıkarılmış varsayımlardır ve insanlığın bütün tarihinde gözlemlenen bir gerçekliğe sahiptir. Bu varsayımlar devletin olmadığı bir ortamı canlandırmakta, doğa sonrası dönem için devlete bu ortamı koruma ödevi vermektedir. İktisadi liberalizmin başarısızlığı ile ilgili tartışmalarda, başarısızlığın liberalizmden değil liberalizmin varsayımlarının geçersiz kılınmasından kaynaklandığı savunulmaktadır. Örneğin ekonomik kararlar, toplumsal çıkara göre devlet tarafından alınıyorsa ya da devlet ücretlere ve fiyatlara müdahale ediyorsa, homo economicus doğmaz. Homo economicus gelişmezse ekonomik rasyonalizm gerçekleşmez, iktisadi akıldan yararlanılamaz. Çünkü bu varsayımlar doğal hali yansıtarak aklın kullanımı için uygun şartları yaratmaktadır. Varsayımlar zayıflatıldığında; akıl doğru kullanılamaz kişisel çıkarlar ve bireysel özgürlükler gelişmez. Çünkü akıl özgür ortamda yararlı kullanılabilir.

Klasik iktisadi düşüncenin aklın tam kullanımına imkân tanıyan temel varsayımları şunlardır:

Rasyonel İnsan: Ekonomik birimler üreticiler, tüketiciler, işçiler akıllarını kullanarak kendi yararlarına uygun davrandıkları vakit, rasyonel davranmış sayılırlar. Fiyatlar arttığında üreticilerin çok üretmesi, tüketicilerin az tüketmesi ve işçilerin ücretler arttığında daha çok çalışmak istemesi rasyonel insan davranışdır. Yine fiyatlar düştüğünde üreticilerin daha az üretmesi, tüketicilerin daha fazla tüketmesi, ücretlerin düşmesi halinde işçilerin daha az çalışmak istemesi rasyonel insan davranışdır. İnsanlar tamamen homo economicus olarak davranarak tüketiciler faydalarını, üreticiler karlarını artırmayı amaçlamaktadır. Böylece insan davranışları öngörülebilme, benzer nedenlerin benzer sonuçlara yol açtığı gözlemi iktisat bilimine iktisadi sorunun bilimsel çözümü fırsatını vermektedir.

Rasyonel insan varsayımından hareketle bilimsel analiz yapıldığında; bireyler akılcı yaratıklar olduğundan kendi menfaatleri için en iyi seçimi yapacaklardır. Çünkü kendi çıkarını en iyi bireyin kendisi bilir. Ancak doğru seçim hiçbir etki altında kalmadan bireyin kendi duyguları ve aklıyla karar verdiği ortamda geçerlidir. Bu nedenle bireyin kararlarının verimliliği serbest piyasa içinde ortaya çıkabilir. Böyle bir ortamda bireyin kararı öngörülebilir oda kendi menfaatini tercihtir. Bireyin etki altında olması, onun menfaatinden sapsmasına yol açar. Sonuç olarak özgür bir ortamda yani serbest piyasa ekonomisinde, tüketici-üretici ya da emekçinin davranışları öngörülebilir. Birey akılcı davranacağı için gideceği yol bellidir, oda menfaatinin yoludur. Bu hal benzer nedenler doğduğunda benzer sonuçların öngörülmesine ve iktisadi sorunun bilimsel açıklanmasına hizmet etmektedir.

Tam Rekabet: Bu varsayım piyasada tüm mal ve faktör piyasalarında rekabet koşullarının geçerli olduğunu kabul eder. Tam rekabet klasik iktisadın temel piyasa

modelidir. Bu modelin koşullarından birisi Atomisite'dir. Atomisite tek bir firmanın arz ettiği mal miktarı ile ya da tek bir tüketicinin talep ettiği mal miktarı ile tek başına piyasa arzını, talebini ve piyasa fiyatını etkileyemediği durumdur. Kısaca karar birimleri fiyat belirleyici değil, fiyat kabul edicidir. İkinci koşul malların homojen oluşudur. Piyasada alış verişe konu olan malların ve birçok firma tarafından üretilen malların, birbirinin aynı ya da tam ikame mallar olmasıdır. Tam rekabetin üçüncü koşulu piyasaya giriş ve çıkışın serbest olmasıdır. Bu koşul uzun dönemde firmaların normal kar elde etmelerine neden olur. Dördüncü koşul tam bilgidir. Beşinci koşulda faktör akışkanlığının tam olmasıdır. Emeğin, sermayenin endüstriler arasında tam akışkanlığının tam olması gerekir (Ünsal, 2011: 243).

Bu koşullar altındaki piyasada fiyat rekabeti yoktur, çünkü bu şartlarda piyasa fiyatı sabittir. Kalite rekabeti yoktur çünkü mallar homojendir. Bireyler rasyoneldir çünkü tam bilgi mevcuttur. Firmalar normal kar elde etmektedirler. Böyle bir ortamda devletin piyasaya müdahalesine gerek yoktur. Firmaların normal kar elde ettiği ortamda tüketiciler memnundur, firmalar faaliyetlerini sürdürdüğüne göre yani piyasadan çıkış serbest olduğu halde çıkmadıklarına göre firmalar da memnundur, dolayısıyla devletin iktisat politikalarına gerek yoktur, zira devlet müdahalesi doğal işleyişi bozar.

Tam rekabette bireylerin sınırsız seçme hakkı yani iktisadi özgürlüğü mevcuttur. Tam bilgi nedeniyle rasyonel bireyler kendi menfaatlerinin farkına varabilirler. Dolayısıyla tam rekabet piyasasında akıl zuhur eder ve bu piyasada homo economicus u görebiliriz. Tam rekabet; makul karlar ve homojen mallarla, üretici ile tüketiciyi ortak çıkarlarda birleştirmiştir. Dolayısıyla tam rekabet şartlarında hem üreticinin, hem de tüketicinin azamı tatmini vardır. Bu ekonomik birimler başka hiçbir şartta isteklerini karşılıklı olarak, bu düzeyde tatmin edemezler.

Ücret ve Fiyatların Esnekliği: Piyasanın temiz olması ekonomideki tüm fiyatların ve ücretlerin esnek olmasına yol açar. Bu tam istihdamı kendiliğinden sağlar ve denge süreklilik gösterir. Ücretler ve fiyatlar arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmalıdır. Arz ve talep gibi karşıt güçlerin mücadelesi fiyatları ve ücretleri doğal seviyesine çekecektir. Örneğin fiyat arttığında rasyonel üretici üretimi artıracak, rasyonel tüketici tüketimi azaltacaktır. Fazla mallar satılmadığı için fiyatlar yeniden düşecek, bu defa üretim azalacak ancak tüketim artacaktır. Sonunda arz ve talep dengesi yani tam istihdam sürekli korunacaktır.

Sınırlı Minimum Devlet: Devletin piyasaya müdahalesi bireyin özgürlüğünü ve hareket alanını kısıtlar, bireyler akıllıdır ama bireyin tercih yapabileceği alan devlet tarafından daraltılırsa birey menfaatten uzaklaşır. Çünkü bu durumda bireyin seçim hakkı sınırlanır. Devlet var oldukça bireyin özgürlüğü azaldığına göre, bireysel çıkarlar gerçekleşemez ve menfaatlerin gözetilmesi zorlaşır. Devletin var olduğu piyasalarda serbest rekabet haksız rekabete dönüşür. Birileri devletten beslenerek ayrıcalık kazanırlar.

Toplumsal fayda teorisi kuramının merkezine oturan Bentham devletin topluma yapacağı her müdahalenin toplumsal mutluluğu bozacağını düşünüyor. Asıl olan bireyin mutluluğunun sağlanmasıdır ki devlet bunun için sadece güvenli bir ortam yaratmakla yükümlüdür. Devletin amacı bireyin faydasını belirlemek değil ona hizmet etmektir. Smith bunu doğal özgürlük sistemi olarak kurgulamış ve bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinde toplumsal çıkarın üst noktaya çıkacağını savunmuştur. Spencer ise devletin bireylerin hayatına müdahalesinin bir kere başladığında kendi kendini besleyen, büyüten bir sürece dönüşeceğini ve insanları sonuçta köleliğe götüreceğini söyler. Liberalizm için en uygun araç herhangi bir baskı ve zorun bulunmadığı gönüllü işbirliği ve özgürlük ortamıdır... Hemen hemen bütün klasik

liberaller insan ilişkilerinde zorun bir araç olarak kullanımına karşı çıkmışlar ve bu ilişkilerin gönüllü olmasına dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla genelde otoriteye özelde devlete karşı sürekli ve giderilmez şüpheler ve korkular taşımışlardır (Çetin, 2001: 230). Bu endişe ve korkunun giderilmesinde geliştirdikleri evrensel çözümde sınırlı ve minimal devlet düşüncesidir. O halde iktisadi liberalizmin kendinden beklenen yararı üretebilmesi, devletin bireysel kararlar ve tercihle üzerinde etkisinin minimal düzeyde olması ile mümkündür. Devlet ne bireyi yönlendirebilir nede kendisi iktisadi karar alabilir. Ancak bu halde iktisadi liberalizm var olabilir ve amaçlarına ulaşabilir. Klasik iktisadi düşüncenin kurucusu Adam Smith'tir, D. Ricardo, R.Maltus, S.B.Say, J.S. Mill, A.Smith'in takipçileri olarak klasik düşünceye katkı yapmışlardır, klasik düşüncenin evrimine ve klasik teorinin olgunlaşmasına hizmet etmişlerdir.

3.3.1. Adam Smith

A.Smith bizzat kendisinin yayınladığı iki esere sahiptir. Bunlar “Ahlaksal Duygular Kuramı ve Ulusların Zenginliğinin Doğası ve nedenlerine dair bir araştırmasıdır. Bu eserlerin ilki daha çok ahlak felsefesine ve ikincisi ise ekonomi politiğe dairdir (Göçmen ve Kaya, 2013:86). Ekonomi politiği ve ahlak felsefesinin tamamlayacak nitelikte olan siyaset felsefesine ilişkin eser A.Smith tarafından kaleme alınmakla birlikte yayınlanmamış ancak düşünürün çalışma ve ders notlarından çıkarılan fikirler olarak tartışılmıştır. Bunlardan A.Smith'in tanınmasına yol açan ve modern iktisadın temeli sayılan eser kısaltılmış adıyla “Ulusların Zenginliği”dir. Bu eser hemen herkes tarafından modern iktisat teorisinin ilk kitabı ve teorisi olarak kabul edilir. Ulusların Zenginliği ilk iktisat teorisi değildir. Ancak modern iktisadi düşünce nin oluşumuna yol açan ilk eser ve ilk bütünlüklü teoridir. Daha önceki teoriler modern iktisat biliminin bir aşaması olarak ve kısmi teoriler olarak görülebilir. Merkantilizm ya da fizyokratlar modern iktisat biliminin gerisinde kaldıkları gibi tarımsal ya da ticari tabana dönük kısmi teorilerdir. Ancak ulusların zenginliği modern iktisat biliminin oluşumuna yol açtığı gibi, ekonomik olayları bütünlüklü bir biçimde ele alarak iktisadi alanın bütününe, analitik düşünceyi uyarlayan bir eserdir. Bu eserin yayınlanmasından sonra A.Smith'in felsefesinin takipçileri iktisadi liberalizmin en güçlü okullarından birini kurdular. Genelde İngiliz geleneklerine bağlı bu okul iktisadi doktrinler tarihinde, klasik İngiliz okulu ya da klasik iktisat, olarak tanınır.

Klasik okulun başlangıcı A.Smith'in Ulusların Zenginliği Adlı eserinin basıldığı 1776 yılı, sonu John Stuart Mill öldüğü 1873 yılı kabul edilirse bu öğretinin, bir yüzyıl gibi uzunca bir süre alternatifsiz ve tek egemen iktisat teorisi olduğu görülür. Klasik okul, iktisadi liberalizmi, Neo Klasiklere devreden bir zincirin ilk halkası olduğu kadar bunu tümünden reddeden Marks'ı ve onun izleyicilerini besleyen başlıca kaynaktır. A.Smith'in temellerini attığı, Ricardo'nun formüleştirdiği ve Marks'ında tarihsel bir nitelik kazandırdığı, klasik ekonomi politik geleneği içinde, bu iktisatçıların tek bir nihai amaçla birleştiklerini söylemek olanağı vardır. O da kapitalizmin geleceği hakkında öngörde bulunmak (Öztürk 2010: 61). Bu bakımından analizin benimsediği temel kurumsal yapı; piyasalar aracılığıyla organize olan genelleşmiş mal üretiminin geçerli olduğu ve üretim araçları (sermaye) ile emeğin piyasalarda alınıp satılan mallar halinde bulunduğu kapitalizmdir. Bu tür bir ekonomide toplumsal hiyerarşi içerisinde; buldukları konum tümüyle üretim sürecine yani sahip oldukları üretim kaynakları olan emek, toprak ve sermayeye göre tanımlanan ve toplam üründen sırasıyla ücret, rant ve kar payları alan; üç toplumsal sınıf bulunmaktadır... Farklı yazarların kullandığı farklı modellerin farklı genellik ve soyutlama düzeylerine sahip olmasına karşılık

hepsinin az çok benimsemiş olduğu ortak analitik çerçeveyi tanımlayan en önemli iki nokta; analizin toplumda yaratılan toplam ürünün sınıflar arasındaki bölüşümü ile uzun dönemli sermaye birikimi sürecini ele alıyor olmasıdır (Özel 2002:148). İktisat biliminin temellerinin atıldığı 18 ve 19.yy. insanların doğada düzenli kendiliğinden oluşları gözlemedikleri zaman ve mekân iradesinden bağımsız yasalar keşfettikleri çağlardır. Newton fiziği doğada insan iradesi dışında kendiliğinden işleyen bir düzen olduğunu söylerken bu dönemin doğa bilimleri; bilimsel bilgiye olgular arasındaki düzenli ilişkilerin, gözlemlerden hareketle ulaşılabileceğini savunan zamanın sosyal bilimcilerini, yöntem açısından etkisine almıştır. Doğada kendiliğinden işleyen böyle bir doğal düzen varsa doğanın bir parçası olan insanla insan topluluklarında da bu tür bir kendiliğinden işleyiş olması gerekir: insan doğası, doğal haklar, doğal düzen gibi (İşgüden ve Köne, 2002:98). A.Smith genel olarak aydınlanma düşüncesinin eleştirel aklından ve doğal düzen anlayışından etkilenerek; bir ulusun zenginliğinin nedenlerini, yani üretim ve bölüşümü belirleyen doğal yasalarını ortaya koymaya çalışmıştır.

Avrupa kökenli birçok düşünce geleneğinde etkisi olduğu gibi Aydınlanmanın, iktisadi düşünce üzerinde de etkisi olmuştur. Aydınlanma düşüncesinin insan aklını, insan düşüncesini, rasyonel bireyi esas alan felsefesi, A.Smith'in "Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Sebepleri Üzerine Bir Araştırma" adlı eserinde bir iktisat felsefesine dönüşmüştür. Sanayi devriminin ilk gerçekleştirildiği topraklarda yaşayan düşünürler bilimsel iktisadın kurucusu olmuşlardır. A.Smith ile başlayan düşünce geleneği toplumsal gerçekliği sadece anlamak değil değiştirmek esasına oturmuştur. Aydınlanma felsefesi açısından düşünülürse bu doğaldır. Çünkü aydınlanma insan aklının kendi içinde bulunduğu koşulları daha iyi iyileştirilebileceği temelinden yola çıkar (Yazman, 2008:1). İskoç aydınlanması olarak bilinen sosyal teori 18.yy.da esas olarak David Hume, Adam Smith gibi düşünürlerin görüşleri etrafında şekillenmiştir. Bu geleneğin temel kabulleri "kendiliğinden işleyen düzen ve doğal özgürlük" sistemi kavramlarında kendini bulmaktadır. D.Hume, toplumda barışçı düzeni ve adaleti sağlayan şeyin soyut akılla tasarlanan veya tanrı vergisi kurallar olmayıp, aksine yararlılığı tecrübe ile görülmüş uzlaşmaya dayalı pratikler olduğu düşüncesini ortaya atmış ve bu görüş zamanla kendiliğinden doğal düzen ve toplumsal kurumların evrim yoluyla gelişmesi gibi düşüncelere de temel oluşturmuştur. Hume kendi başına insan aklının bir toplumsal düzenin oluşması için gerekli olan ahlaki ve hukuki normları a priori (önceki) olarak belirlemeye muktedir olmadığını iddia etmiştir. Ona göre gelenek, tecrübe ve bizatihi insan tabiatının değişmez özellikleri, doğru toplumsal davranışın kılavuzlarını içinde barındırır. Başka bir ifadeyle Hume'un tezi rasyonalitenin; aydınlanma filozoflarının akıl adına yaptıkları aşırı talepleri yumuşatmakta kullanılması yolundadır... A.Smith ise medeni toplum hayatında doğal özgürlük sisteminin işlediğine inanıyordu. Bu sistemin özünü, harici kısıtlamalardan hoşnutsuzluk duyan ve kendi iyiliğine çalışırken, genel olarak toplumu da yararlandıran bireylerin eylemlerinden ortaya çıkan kendiliğinden düzen oluşturmaktadır. Smith'e göre adeta "görünmez bir el" insanların eylemlerini sonuçlarını toplumun yararına olacak şekilde düzenlenmektedir. Aslında bir ahlak filozofu olan Smith'in düşünce sisteminde bu uyumu sağlayan dinamikler, bir yandan bireyin kendisini düşünmesinin sempati kanunu (Toplumsal bir varlık olarak insanların birbirlerini izlemeleri ahlaki bir değerlendirmede bulunmaları ve bunun sonucunda insanın, kendini başkalarının yerine koyabilmesi) çerçevesinde gerçekleşmesi, öbür yandan da özgürlük isteğinin topluma uyma eğilimi ile bir arada var olmasıdır (Erdoğan, 2009:3).

Görüldüğü gibi Smith, Hume gibi birikmiş aklın sorun çözücü gücünü formüle etmektedir. Toplumsal gerçekliği anlamakla yetinmeyerek onu değiştirme gücüne sahip

bu fikir 1776'da doğduğunda İngiltere'de sanayi devrimi başlangıç aşamasındaydı. Smith 'in fikirleri sanayi devrimiyle birleşerek büyüdü. Smith ve takipçileri sanayicilerin ve tüccarların beklentilerini karşıladıkları kadar aslında emekçilerin de ihtiyaçlarına cevap veriyordu. Ancak iktisadi özgürlükten sanayiciler ve tüccarlar yani sermaye daha fazla faydalandı. Bu nedenle de sıradan insanın beklentileri gölgede kaldı. Smith aslında emekçi sınıfın durumunu iyileştirilmesine yöneldiği halde bu tez zamanla emek düşmanı ve sermayenin çıkarlarını savunan bir görüş olarak tanındı. Oysa Smith zenginliğin kaynağını emek olarak göstermişti. Ancak uygulamada da emeğin zenginliği sermaye kadar artmamıştı.

Bu meşhur tarihin öncesinde (1776), pratikte her insanın her sabah uyandığında kendine dert edindiği geçim derdi ile ilgili kayda değer bir çalışma yayımlanmadan, yazılı tarihin tüm altı bin yılı geride kalmıştı. Yüzyıllar hatta bin yıllar boyunca, Roma döneminden karanlık çağlara ve Rönesans'a kadar insanoğlu alınının teriyle, çoğu zaman sadece ölmeyecek kadar kazanarak hayatta kalma mücadelesi verdi. Sürekli olarak erken ölüm, hastalık, açlık, savaş ve kıt kanaat geçimlik ücretlerle boğuşup durdu. Yalnızca şanslı bir azınlığın (temelde idareciler ve aristokratlar) mutlu bir yaşamı oldu. Sıradan insan için çağlar boyunca çok az şey değişmişti. Kişi başına düşen reel ücretler yıllarca on yıllarca hep aynı kalmıştır. 18. yüzyılda, ortalama insan ömrü kırk yılı bile aşmazken, İngiliz yazar Thomas Hobbes insan hayatını isabetli bir şekilde yalnız, yoksul, pis, yabancı ve kısa olarak nitelendiriyordu. Böylece umutlar ve yükselen beklentilerin ilk kez sıradan çalışanları da kapsamına alacak biçimde genişlediği 1776 yılına gelindi. Aydınlanma olarak bilinen çağda ilk kez işçilerin minimum miktarda gıda, barınak ve giyecek edinme umutları doğmuştu. Daha önceleri lüks bir içecek olan çay bile yaygın bir içecek haline gelmişti. Milletlerin zenginliği dünya çapında ses getiren bir entelektüel gülleydi. İskoçyalı aydınlanma çocuğu olan Smith gelecek yüzyıl boyunca vatandaşların ve liderlerin iktisat ve ticaret hakkındaki düşünce ve uygulama yollarını kökten değiştirecek bir evrensel zenginlik ve finansal bağımsızlık formülünü kâğıda dökmüştü. Eser sadece altın ve gümüş biriktirmenin ötesine uzanan zenginlik dolu yeni bir dünya vaat ediyordu. Üstelik bu dünyayı sadece zenginlere ve iktidar sahiplerine değil herkese vaat ediyordu. Milletlerin zenginliği çalışan insanı Hobbes'gil dünyanın angaryasından kurtaracak bir formül öneriyordu. Kısacası bireye ekonomik bağımsızlık veriyordu (Skousen, 2003: 13-15). Ancak iktisadi liberalizmden daha çok tüccar ve sanayiciler yararlandı. Zenginliği yaratan emekçi sınıf yarattıkları zenginlikten diğer üretim faktörleri kadar pay alamadılar. İktisadi liberalizm bu nedenle yeni hâkim sınıfların burjuvazinin ideolojisi olarak görüldü. Emeğin üzerindeki korumanın kaldırılması, geçimlik ücretlerin kabulü, işçilerin aleyhine oldu. Fakat uzun dönemler itibarıyla bakıldığında, iktisadi liberalizmin sanayi devrimiyle bütünleşmesi sonucunda üretim artışı, nominal ücretlerde kısa dönemde çok fazla değişiklik yaratmasa da, fiyatların düşmesi nedeniyle reel ücretleri artırdı. İşçi refahı uzun dönemde tarihin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak kadar yükseldi.

Smith evrensel zenginliği yaratacak doğru iktisadi keşfettiği kanısındaydı. Günümüz iktisatçılarının klasik model olarak adlandırdığı modele Smith "doğal özgürlük sistemi" adını vermiştir (Skousen, 2003: 17). Klasik model birikmiş insan aklına atıfta bulunduğu için yanlış bir adlandırma değildi, Smith'in modelinin klasik olarak görülmesi, onun Hume'dan etkilenmesi nedeniyledir. Ancak Smith etkisinde kaldığı düşünürlerden çok daha fazla düşünceye değer katan bir düşünürdür. Her ne kadar yaşadığı yüzyıl, düşünce açısından bereketli bir yüzyıl olsa da Smith'in görüşleri pek çok bakımdan çağının düşünürlerini aşan bir güce sahiptir. Bu çağda siyasi liberalizm zirveye ulaşmıştır. Aydınlanmanın yarattığı siyasi liberalizm Amerikan

bağımsızlık bildirgesi ve Fransız Devrimiyle sonuca ulaşmıştır. Aydınlanmanın iktisadi liberalizminin tartışmasız en büyük sözcüsü A.Smith, Milletlerin Zenginliğiyle düşünceye yön vermekle kalmamış, uygulamayı etkileyerek, pratik değer de kazanmıştır. Smith'in modelinin ilk kaynağı doğal bilim modelini geliştiren, bilginin doğruluğunu deneye tabi tutan Sir Isaac Newton olduğu kabul edilecek olursa, ikinci kaynağı eleştirel akıl, deney ve gözleme dayanan aydınlanma felsefesi olmuştur, iktisat bilimi, sanayi devrimin eşlik ederek geliştirdiği yeni bilgiyi deneye tabi tutmuştur. Milletlerin Zenginliği sanayi devrimiyle bütünleşerek ona ivme kazandırdıkça, dünyada uygulanan iktisat politikaları yön değiştirmeye ve liberal çizgiye çekilmeye başlamıştır. Dolayısıyla iktisadi liberalizm A.Smith ile birlikte deneysel sonuçlara ulaşmış, zenginlik vaadi pratik değer kazanmış ve sanayileşmenin ön şartı olmuştur.

A.Smith'in fikirlerinin ekonomik başarısı onun fikirlerinin entelektüel başarısını gölgelemiştir. A.Smith'in Milletlerin Zenginliği eseri düşünce üzerindeki entelektüel etkisi bakımından da dikkate alınmalıdır.

Smith'in entelektüel başarısı, iki zıt ahlaksızlık arasında, erdemin varlığını ortaya koymuştur. Bu müthiş bir entelektüel önerme olarak kalmamış, gerçek olarak da ispat edilmiştir. Üreticilerin kendi bencil amaçlarını gerçekleştirmek için yaptıkları davranışlarla, tüketicilerin bencil çıkarlarını korumak için yaptıkları davranışlar, topluma hizmet eden bir erdeme yol açmaktadır. Üreticinin çok kazanmak için daha çok satmak zorunda olması, daha çok satmak için ucuz ve kaliteli malların üretilmesi toplumun çıkarına hizmet ederken, tüketicilerin de daha çok tüketmek için ucuz ve kaliteli malları aramaları, onları da topluma hizmete götürmektedir.

Smith'in bir entelektüel katkısı da; çağına büyük bir iyimserlik yaymasıdır. Çatışmanın iyilikle sonuçlanması nedeniyle zıtlıklar hoşgörülle karşılanmıştır. Bu iyimserlik toplumsal hoşgörünün gelişmesine ve toplumsal tolerans eşliğinin artmasına yol açmıştır.

Smith'in insanın kusuru üzerinde durması ve bundan yararlanan bir model geliştirmesi çok önemli bir entelektüel başarıdır. İnsan bencilliği o yüzyıla kadar kötü huy olarak bilinmekte, din ve ahlak bencilliği kontrol etmeyi amaçlamaktayken, Smith bu kötü huydan iyilik doğacağı umudunu, aşmıştır. Smith; insan egoizmini engellemek yerine, önünü açmayı ve insanın hırslarından toplum adına yararlanmayı sağlayacak fırsatı göstermiştir. Bu entelektüel başarı o yüzyıla kadar birikmiş inançlara, dini ve ahlaki değerlere karşı kazanılmıştır. Smith'in yaydığı iyimserliğin sonucu olarak toplumsal kesimler arasında kutuplaşma azalmıştır. Ekonomik kazançların bir diğerinin aleyhine elde edilen gelirlerden ibaret olmadığı, ticaretten her iki tarafında kazançlı çıktığı, kabul edilmiştir. Kutuplaşma sermaye ve emek arasında varlığını sürdürse de kutuplaşmanın çeşidi azalmıştır. Mesela tüccarlarla tüccar, sanayiciyle sanayici arasında olan çatışmalar, sermaye ile emek arasında kalmıştır.

Milletlerin Zenginliği her ne kadar sanayicilerin ve tüccarların sözcülüğünü yapsa da sıradan insanla yani emekçi sınıflarla da ilgilidir. Devletin tüccarı olmayan, soylu doğmayan ve ruhban olmayan insanlar, sadece emeğini kullanarak, çok çalışarak ve işbölümüne giderek daha çok kazanabilirler. Milletlerin zenginliği emekçi sınıfa karşı uzanan bir umut eli olarak düşünülse de bu eli daha çok sanayiciler ve tüccarlar sıkışmışlardır. Ancak ulusların zenginliğinin nedeninin emek olduğu yönündeki bu yeni fikir, işçilerin topluma yük değil, toplumun yükünü taşıyanlar olduklarını, bir moral değer olarak işçilere kazandırmıştır. Ancak emeğin üretim sürecindeki değeri bilinçlerde yerini alsa da, bölüşüm sürecinde emeğin değeri düşüncenin çözümünde zorlandığı konulardan olmuştur. Fakat yine de o çağa kadar hiçbir düşünce milletlerin zenginliği kadar emeği onure etmemiştir.

A.Smith'in "Doğal Özgürlük Sistemi" olduğunu düşündüğü model; şu özelliklere sahipti:

Özgürlük: Özgürlük; mülkiyet özgürlüğünden kişinin girişim özgürlüğüne, üretme ve mübadele hakkına kadar, üretim faktörlerinin sınırlandırılmaması içeriyordu. Özgürlük bireyler tarafından engellenebilir olduğundan, devlet hukuk çerçevesinde bireyi bireyden korumalıydı. Devletin özgürlüklerin önünde bir tehlike oluşturması halinde hukuk özgürlükleri; diğer kişilere karşı koruduğu gibi devlete karşıda korumalıydı. Özgür bireyler, amaçlarını rasyonel bir biçimde belirleyerek herhangi bir otoritenin kısıtlamasına maruz kalmadan, kendi çıkarını izleyeceklerinden, bireyler kendi çıkarlarına ulaştıkça, ekonomik tatmin bireyde arttığı kadar toplumda da artacaktı. Açık bir biçimde anlaşıldığı gibi A.Smith'in Doğal Özgürlük Sisteminin iyi bir gelecek ve zenginlik iddiası, vazgeçilemez bir biçimde ve her şeyden daha fazla iktisadi özgürlüğe muhtaçtır.

Bireycilik ve Kişisel Çıkar: Milletlerin zenginliği bireyci ve kişisel çıkarları koruyan bir doktrindir. Bireycilik, akılcı ve rasyonel kabul edilen bireyin kendi kararlarını hiçbir etki altında kalmadan alması demektir. Milletlerin zenginliği bireyi koruyarak ve devleti sınırlayarak en iyi ekonomik ortamın yaratılacağına inanmaktadır. Kişisel çıkarlar toplum için iyilik yaratacak zıtlıklar olarak görülmüş ve korunmuştur. Kişisel çıkarlara ulaşılmasını kolaylaştırmak için devlet sınırlandırılmıştır. A.Smith'e göre, bireyin varlığı topluma göre daha gerçektir çünkü toplumsal refah, kişisel çıkarların tatminine bağlıdır, toplumu yükseltmek için bireyin çıkarını korumak gerekir.

Rekabet: Bireysel çıkarlar arasında uzlaşma sağlanmadıkça, bireycilik tek başına korkutucudur, bu uzlaşma rekabetle sağlanabilir. Rekabet yalnız bireysel çıkarların anlaşmasına yol açmaz, fakat aynı zamanda bireyle toplumun çıkarını da uyumlaştırır. Üreticilerin kendi aralarında olsun, tüketicilerin kendi aralarında olsun ya da üreticilerle tüketiciler arasında olsun, rekabet her zaman fiyatların normalleşmesine ve kalitenin artmasına neden olarak, bireyin ve toplumun yararına sonuçlanacaktır. Devlet rekabetin önündeki en büyük engeldir. Bu nedenle iktisadi anlamda sınırlandırılmalıdır. Özel kişiler tekel oluşumlarıyla rekabeti ihlal edebilirler. Smith'in modelinde devlet ya da özel kişilerden kaynaklı rekabeti bozan her oluşum reddedilmiştir. Rekabet, piyasanın başarısının sürekliliğini sağlayan çok önemli kontrol aracıdır. Bireyle toplum arasındaki çatışmanın tolere edilmesi bakımından da, rekabetin sosyal bir yönü vardır.

Piyasa Ekonomisi: Smith'in ekonomik varsayımları, ekonomik modeli, piyasa sistemi olarak örgütlemektedir. Piyasa ekonomisi; rekabete dayalı, karı esas alan, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğünü içeren, ekonomik kararların fiyat mekanizmasını esas alan bireyler tarafından alındığı ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine müdahale etmediği bir ekonomik modeldir. Piyasa ekonomisinde bütün ekonomik birimler fiyatı esas alarak karar verirler. Bu nedenle piyasa sisteminde fiyatın koordinasyon özelliği vardır. Bu koordinasyonun bozulmaması bakımından tekel oluşumu ve devlet müdahalesi piyasa sisteminde söz konusu olamaz. Bireylerin toplum refahına hizmeti ancak piyasa sisteminde mümkün olabilir. Piyasa ekonomisi, kişisel çıkarların ve toplumsal faydanın maksimize olduğu en uygun ortam kabul edilmiştir.

Sınırlı Devlet: Smith'in doğal özgürlük sistemine piyasa dışından tehdit, devletten gelebilir. Devlet özgürlükleri kısıtlayabilir, bireylerin kararlarını etkileyebilir, kişisel çıkarlara yön verebilir, rekabeti ihlal edebilir ve fiyat mekanizmasını bozabilir. O halde iktisadi ortamın korunması devletin iktisadi ortamdan uzak tutulmasıyla mümkündür.

A.Smith'in iktisat teorilerini göz önüne aldığımızda, Smith'in natüralist ve optimist iki anlayışı yansıttığını söylememiz mümkündür. Smith'e göre müdahalelerin olmadığı yani özgürlüğün hüküm sürdüğü her yerde düzen ve ahenk kendini gösterecektir. Psikolojik temelleri gözeten A.Smith kişilerin; özgür olmak, kendi kendilerini sevk etmek, geleneklere uymak, çalışmak ve biri ile değişime girilmek, çıkarlarının nerde olduğunu, yine en iyi kendisi bilmesi gibi; önemli duyuş ve davranışları bulunmaktadır. Bundan ötürü kişi özgür olmalıdır ki çıkarını en iyi şekilde seçebilsin ve gerçekleştirebilsin... Ferdin ve toplumun otomatik olarak maksimum yararını sağlayan doğal kanunu Smith de savunmaktadır... Politik iktisadın babası sayılan A.Smith fizyokratların etkisi altında kalarak doğal düzeni benimsemiş, ahlaki duygular felsefesinde doğal düzeni sempati ile ulusların zenginliği isimli eserinde çıkar ile açıklamıştır. (Hamitoğlları;1982:112-114). Smith'in insan egoizmini toplumun hizmetine sunan modeli ve kişisel çıkarların uyumu, emeğin işbölümü ve uzmanlaşma ile ekonomik durumunun iyileşeceği tezi, iş bölümünün sadece bir ülkenin değil uluslar arası toplumun da yararına olduğu ve ticaretten herkesin kazançlı çıkacağı yönündeki fikirleri onu klasik iktisatçıların en iyimseri yapmıştır.

3.3.1.1. Emek Değer Teorisi

A.Smith'e göre değer iki şeyden oluşur. Birincisi bir malın değeri, onun faydalı (Buradaki faydayı, o malın kullanım değerini belirler) olmasından doğar. Çünkü bütün herkesin bir malı satın alırken o malı tercih etmelerinin ve fiyat vermelerinin nedeni, malın faydalı olmasıdır. Kullanım değeri kişisel ve sübjektiftir. Bu nedenle değer kişiden kişiye değişir, maldan büyük yarar elde edenler yüksek fiyat, daha az yarar elde edenler düşük fiyat önerirler. İkincisi de o malın diğer mallarla mübadele edilmesinden, burada da emek o malın mübadele değerini belirlemektedir. Mübadele değeri kolektiftir, bu değer bir ürünü elde etmek için gerekli emek miktarı tarafından belirlenir ve kullanım değerine göre objektiftir. Emek mübadele değerinin ölçüsüdür. Mübadeleye katılan bütün kişilerin bir malı tercih etmelerinin ve fiyat vermelerinin nedeni, o malın içerdiği emektir. "O halde mübadelede esas olan emeğin emekle değişimidir." Bazı malların (su)kullanım değeri yüksek olmasına rağmen mübadele değeri çok düşüktür. Bazı mallarda da (altın-elmas) kullanım değeri düşük olmasına karşın mübadele değeri yüksektir (Özgüven, 2001: 90) Bir malın üretiminde vasıta olarak kullanılan, nihai anlamda tüketilen ya da başka bir mal ile mübadele edilen bir malın sahibi için değeri sahibinin satın almasını ya da yönetmesini mümkün kıldığı emek miktarına eşittir. Bu yüzden emek tüm malların mübadele değerinin gerçek ölçütüdür. Bu klasiklerin değer teorisinin çatısını oluşturmaktadır (Kök, 1999b: 91). Smith mübadele değeri ve kullanım değeri ayırımını yaptıktan sonra kullanım değeri üzerinde çok fazla durmamıştır. Hatta bunun mübadele değeri için gerekli dahi olmadığı görüşüne eğilmiştir (Kazgan, 1999: 64) A.Smith'in ve tüm diğer iktisatçıların değer teorisi üzerindeki yoğunlaşmasının nedeni, piyasayı iş başında tutma çabasıdır. Piyasanın doğal düzene tabi olması ve piyasanın fiyat mekanizmasıyla koordine edilmesi, koordinasyonun iyi olabilmesi bakımından piyasa fiyatının doğru oluşmasını gerektirmekteydi. Eğer fiyatlar destekleme alımları, sübvansiyon gibi ekonomik olmayan nedenlerle oluşuyorsa, kaynakların kullanımını yanlış yönlendirilebilir. İktisatçılar değer teorisinden, fiyat teorisine doğru geçişi yapabilmek için, değer teorisi üzerinde ağırlıklı olarak durmuşlardır. A.Smith'in değer teorisi kökeninin emeğe dayanması bir ölçüde sempati duyduğu fizyokratların etkisiyledir. A.Smith'in yukarıda da açıklandığı gibi, kurduğu modelin özellikleri ve teorileri göz önüne alındığında doğal

düzen ve optimist bir görüşe sahip olduğu görülmektedir. Fizyokratlar doğal düzen görüşüyle ve optimist tarımcı görüşleriyle Smith üzerinde etkili olmuştur. Fizyokratlar doğal düzenin tarımda daha fazla yararlı olduğunu düşünmüşler ve tarımı daha üstün görmüşlerdi. Smith'de iyimserlik bütün sektörleri içine alacak kadar geniş olmuştur. Fizyokrazi'nin tarımsal tabana dönük görüşlerinin Smith üzerindeki sınırlı etkisini, emek değer teorisi üzerinde görmek mümkündür. Tarımın çalışmaya bağlı olması ve zorunlu olarak emeğe daha fazla ihtiyaç duyması Smith'te emeğin değerini yükseltmiş ve Smith'i emeğin zenginliğin kaynağı olduğu düşüncesine itmiştir.

Smith'e göre her ulusun yıllık çalışması, ister yerinde tüketilsin isterse bu çalışmanın ürünleriyle diğer ürünlerden mal ve hizmet satın alınsın, herkese yaşam için zorunlu olan bütün malların üretilmesini sağlayan ilk kaynaktır. Görüldüğü gibi zenginliğin gerçek kaynağı çalışma (emek) olmaktadır. Böyle olunca asıl verimli olan, Fizyokrazi'de olduğu gibi sadece tek sınıfın (tarımcı) değil, bütün ulusun çalışmasıdır (Hamitoğulları, 1982: 115). Dolayısıyla tarımda zenginliğin gelişimini sınırlayan nedenler araştırılırken, Smith'in emeğin değeri üzerindeki görüşün cazibesine kapıldığı söylenebilir. Bu da Smith'in etkisindeki klasik iktisatçıları büyük bir yanılgıya itecektir. Smith'in ve genel olarak klasik teorinin değer teorisinin, ücret ve zenginlik teorisinin hatalı yanları olduğu gibi klasik teori içinde fark edilen iktisat teorisinin evrenselliği, değer paradoksu, ücret teorisine değer teorisi arasındaki çatışma, zenginlik teorisine bölüşüm teorisine arasındaki çelişkiler gibi çözüme kavuşamayan sorunları da vardır.

3.3.1.2. Fiyat teorisi

Smith'e göre malların bir reel fiyatı (tabii fiyat) bir de nominal fiyatı (piyasa fiyatı) vardır. Reel fiyat bir malın elde edilmesinde yapılan masraflardır, maliyet fiyatıdır. Yani emeğin ücreti, toprağın rantı ve sermayenin karı (faizi) toplamına eşittir. Böyle olunca üretilen malın fiyatı (satış fiyatı) onun maliyetine satılacaktır. Piyasa fiyatı (cari fiyat) ise reel fiyata eşit, reel fiyatın altında veya üstünde olabilir. Piyasa fiyatı malın miktarı ile bu malı alabileceklerin talebine göre oluşur. Ödemede bulunabileceklere efektif talep denir. Çünkü talep fiilen (effectivement) piyasaya malın gelişini sağlayabilecek taleptir. Efektif talep mutlak talepten ayrılır. Herhangi bir mala sahip olma arzusu, efektif talep değildir. Çünkü bu arzu malların piyasaya akışı için yeterli değildir. Mutlaka bir ödemenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bir malın piyasaya gelen miktarı, efektif talepten az idiyse malın reel fiyatının üstüne çıkacak, yani yükselecektir. Çünkü mal az olduğu için alıcıların aralarında yapacağı rekabet piyasa fiyatını reel fiyatın üzerine çıkaracaktır. Fiyatlar yükselince yeni firmalar ortaya çıkacak ve fiyatlar, talep hacmi değişmemek kaydıyla tekrar düşecektir. Buna karşılık piyasaya gelen mal miktarı efektif talebi aşarsa malın fiyatı reel fiyatın altına inecek yani düşecektir. Çünkü mal fazla olduğu için bu kez satıcıların aralarında yapacağı rekabet piyasa fiyatını reel fiyatın altına indirecektir. Fiyatlar düşünce bazı firmalar piyasadan çekilecek, o zaman da mal miktarı azalacağından fiyatlar tekrar yükselecektir. Reel fiyattan uzaklaşan piyasa fiyatı, bir çekici gücün, bir görünmeyen elin etkisiyle tekrar denge noktasına gelecektir (Özguven, 2001: 89). Açıkça anlaşıldığı gibi Smith'e göre bir malın değeri ile fiyatı birbirinden farklı şeylerdir. Smith'in fiyat teorisinin karmaşık olması, değer teorisinin fiyat oluşumunu açıklamadaki yetersizliğinden kaynaklanır. Bunu Smith'in düşünce sisteminde bir çelişki olarak görmek gerekir. Smith bir malın değeriyle o malın fiyatı arasındaki kuvvetli ilişkiyi ve zayıf ilişkiyi, insanlığın gelişme dönemleri için söz konusu olduğunu düşünerek iktisat biliminin evrenselliğini göz ardı etmiştir.

Smith'e göre sermaye birikimi ve özel mülkiyetin bulunmadığı ilkel ve vahşi toplum döneminde değeri belirleyen biricik faktör, ihtiva edilen emektir. İhtiva edilen emek bir malı elde etmek için fiilen harcanan emek anlamına gelmektedir. İlkel ve vahşi dönemde sermaye birikimi ve özel mülkiyet bulunmadığı için, herkes ihtiyaçlarını kendi emeği ile sağlamak zorundaydı. Güneşin doğduğu andan battığı ana kadar geçen dönemde yani bir günlük dönemde harcanan emek bir malın değerini belirlemede kullanılacak bir ölçüt oluşturmaktadır. Buna göre bir avcı bir günlük bir zaman aralığında; kunduz avlamak istediğinde sadece bir kunduz, geyik avlamak istediğinde de iki geyik avlayabiliyorsa, bir kunduzun değeri iki geyiğin değerine eşit olmalıydı. O halde ilkel ve vahşi dönemde değeri belirleyen faktör bir günlük emektir (Bocutoğlu, 2012: 32). Fakat A.Smith yukarıda görüldüğü gibi emeğin mübadele değerini belirleyen tek etken olmasını kapitalist ekonomiye uygulamaz.

A. Smith bu arada artık yaratan ve satılabilir malda somutlaşan emeği verimli fakat hizmetleri verimsiz saymaktadır. Buna yöneticiler, edebiyatçılar ve din adamları da dâhildir. Her ne kadar kapitalist bir ekonomide emeğin; mübadele değerini belirleyen tek değişken olmadığını söylüyorsa da yine de emeğin piyasadan satın alınacak mal miktarının belirlenmesine çok daha kesin bir ölçü olduğu görüşündedir. Smith emeğin kapitalist bir ekonomide mübadele değerini belirleyen değişken olmaktan çıksa da hala kapitalist ekonomide emeğin değerinin en temel ölçüsü olmaya devam ettiği kanısındadır (Kazgan, 1991: 67-68).

Smith reel fiyat oluşumunda emeğin temel belirleyici özelliğinin kapitalist sistemde de devam ettiğini, ancak kapitalist sistemde fiyatın oluşumunun; emeğin yanı sıra, başka unsurları da içine aldığı kabul etmiştir. Buna göre kapitalist sistemde fiyat oluşumunun; emeğin yanı sıra toprak ve sermaye sahiplerinin yanlarında çalıştırdıkları işgücüne ödedikleri ücret karşılığında, o işgücünden sağlayacakları kazancı da, içerdiğini göstermektedir. Piyasa fiyatı ise efektif talebe göre bazen reel fiyatın üzerinde bezende altında olsa da uzun dönemde reel fiyata yakın olmakta çünkü burada da görünmez el fiyatları uzun dönemde dengeye taşımaktadır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla A.Smith'in değer ve fiyat teorisi Marksist emek değer teorisini yanına çağırarak özelliğindedir. Buradan anlaşılması gereken bir diğer şey de rekabetin A.Smith'in fiyat teorisinde ne kadar önemli olduğudur. Reel fiyatla piyasa fiyatını birleştirerek, fiyatın dengeye gelmesi rekabetten beklenmektedir. Fiyatın doğru noktada dengeye gelmesinde rekabetin düzeltici rolü nedeniyledir ki A.Smith ve takipçileri rekabetten hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir.

3.3.1.3. Görünmez El ve Devlet Müdahalesi

Doğal düzen anlayışı o denli kabul görmüştür ki Newton Fiziğinin tahtının sarsılması ile bile yok olmayacak tortuları; fiyat mekanizmasının denge sağlayıcı otomatikliği olarak; kullanılmaya devam edecektir. Henüz atom çalışmalarının söz konusu bile olmadığı bir ortamda, Newton çekim yasasını formüle ederek kozmosu bilimselleştirmiş onu mistik ortamdan kurtararak ve modernizm'in projesinin bir parçası haline getirmiştir. Newton, dünya işlerine karışmayan monarşik tanrısını evrenden soyutlamıştı, bu tanrı mükemmel bir makina olan evrene karışmıyordu. Smith; bu fikri Newton ve belki de onun gizli uzantısı fizyokratlardan etkilenerek piyasa mekanizmasına yansıttı. Piyasa mekanizmasında Newton'un monarşik tanrısının yerini Smith'in monarşik devleti alıyordu. Bu monarşik devletin ekonomiden soyutlanması, devletin tıpkı tanrı gibi tahtında kendi işleriyle uğraşmasından başka bir şey değildi. Zaten piyasa mekanizması; Newton'cu ve Descartes'çi evren makinasının, iktisadın

mini evren modeline uyarlanan prototipinden ibaretti. Ekonominin doğal durumu tıpkı evrende olduğu gibi denge durumuydu (Küçükkalay, 2008: 187). Bu nedenle de devlete hiç ihtiyaç yoktu. Bu görüş; Tanrının tabi uyumu sağlayacak kuralları koyduktan sonra evreni bu kuralların işleyişine bıraktığı; en iyi iktisadi düzeni göstermekteydi. Devlet tabii kanunların en iyi işleyişini sağlayacak düzenlemeleri yaptıktan sonra piyasaya müdahale etmemeli, sadece tabi kanunların işlemlerini gözetmekle yetinmeliydi. Görüldüğü gibi metafizik yüklü bir felsefeden, kapitalizmin temel ilkeleri ve piyasada devlet pozisyonu çıkarılmaktaydı. Hatta daha da fazlası doğal düzen yasalarının evrensel olduğundan hareketle, iktisat teorilerinin evrenselliğine varılmaktaydı. A.Smith'in ve Klasik İktisatçıların iktisadi liberalizmin evrensel olduğu yönündeki inancın nedenlerinden biriside doğal düzendir. Toplum tabi kurallar içinde bulunduğu zaman, kişisel çıkarların yarattığı ihtiras, çok kazanma daha fazla üretme isteği, herkesin kendi çıkarını maksimumlaştırma isteği, toplum için yararlı olacak, zenginleşen bireyler toplumu da zenginleştirecek, rekabet nedeniyle ortaya çıkan tabi uyumla toplumsal çıkarlar da maksimize olacaktır. İktisadi liberalizm bir sebep olarak doğduktan sonra, iktisadi kanunların evrenselliği gereği bütün dünyada bireyin ve toplumun zenginleşmesi kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.

Maksimum gönenc düzeyine varmak isteyen bireye düşen iş, bu düzene uymaktan ibarettir. Çünkü ferdin dolayısıyla toplumun otomatik olarak maksimum yararını bu mekanizmalar (doğal düzen) sağlamaktadır. Psikolojik temelleri gözetilen A.Smith'e göre bu düzenin sağlıklı işleyebilmesi kişinin özgür olmasıyla ilgilidir. Kişi çıkarlarının nerde olduğunu en iyi kendisi bilir. Kişi özgür olmalıdır ki çıkarını en iyi tarzda seçebilsin. Müdahalelerin olmadığı yani özgürlüğün hüküm sürdüğü her yerde doğal düzen ve ahenk olacaktır. Smith doğal düzen konusunda fizyokratlardan etkilenmekle birlikte onu biraz daha geliştirerek olgunlaştırmıştır. Kişinin psikolojik tarafları (çıkarcının izinden gitmesi) dolayısıyla her insanın kendi halini ve geleceğini durmadan iyileştirmeye yönelmesi, genel bir ahenk ve uyum yaratacaktır. Bu kişi hiçte düşünmüş olmadığı bir amacı, sanki görünmeyen bir el tarafından gerçekleştirilmiş olacaktır. Kendi çıkarını gerçekleştirmek üzere faaliyete geçen kişi çoğu kez topluma hizmet etmektedir. Doğal bir iyimserlik A.Smith'i özgürlük ve bireycilik politikasını önermeye itmiştir. Ferdi teşebbüsü üretimin en etkin unsuru olarak ileriye süren A.Smith, ferdiyetçi ekonomik sistemin kurucusudur. Kişinin kendi çıkarının, en iyi yargıcı olması sonucunda psikolojik olarak en iyi yolu izleyeceği varsayımı nedeniyle; kişinin kendi çıkarını maksimize etmesi sonucu doğal uyum ortaya çıkacak, kendisi için hareket eden kişi çoğu kez topluma hizmet ederek, belki de toplum için çalışma yapanlardan daha çok topluma hizmet edecektir... Bundan ötürü A.Smith yöneticilere, kişilerin çabalarını toplum yararı ile uyumlu bir duruma getirmek için yaptıkları ve hiçbir yarar sağlamayan müdahalelerden vazgeçmelerini önermektedir (Hamitoğulları, 1982: 114). Bu nedenle liberalizmde devlet bireyin özgürlüğünü tehlikeye sokacak en büyük tehdit olarak görülür. Dev bir ejderhaya benzeyen devletin bireyin ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklerini kısıtlamaması için yetki ve görevlerinin kısıtlanması gerektiği savunulur, dolayısıyla bireycilik ve özgürlük ilkesinden sınırlı devlet ilkesine ulaşılır (Tayyar ve Çetin,2013:113). Bu devlet doğal düzenin işlemlerini sağlayan kurallar koyacak bu kurallara uyulmasını gözetecek, kişilerin kar ve kazanç arayışı ile ekonomik tercihlerini etkileyen işlere karışmayacak bireyin tek basına yapabileceği işlerden kaçınarak ancak toplumun üstesinden gelemeyeceği işlerle ilgileneyecektir. Bunlar savunma, adalet, eğitim, bayındırlık vs. gibi klasik görevlerdir.

Smith'e göre ekonomik faaliyetlerin temel amacı kişisel yararı en üst düzeye çıkarmaktır. Ancak kişisel yararın en üst düzeye çıkmasının yan etkisi toplum için

hayırlıdır, bireyler kendi menfaatleri peşinde koştukça başkalarının yararlarına hizmet etmektedirler. Masamızdaki yemeği, köşe başındaki kasap, bakkal ya da fırıncının iyilik yapma arzularına değil onların şahsi menfaat duygularına borçluyuz. Bu durumda ekonomik faaliyetlerin temel sürükleyicisi “homo economicus” olmaktadır. “Homo economicus” saiklerle hareket eden insanı toplum yararına sürükleyen “görünmez el” dir (invisible hand). Bu görünmeyen el, piyasaları düzenleyerek, insanları asla hayal etmedikleri bir maksat için çalıştırır ve toplum için en faydalı olacak istikamete yönlendirir (Öztürk, 2004: 20). Görünmez el bütünüyle kendi çıkarını gözeten bireylerin davranışları sonucu ancak onların niyetlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır ve istikrarlı bir sosyal düzeni garantilemektedir. Yani Hobbes’in öngördüğünün aksine kişinin çıkarları ile toplumun çıkarları arasında bir çatışma değil, uyum söz konusudur... İktisatçıların A.Smith’ten bu yana görünmez elden bekledikleri; iktisadi sorunu çözmesi, yani hangi malların kimler için ve nasıl üretileceği sorunlarının çözümünü bulmasıdır. Piyasalar içinde, her birisi kendi faydasını en çoklaştırmaya çalışan ve birbirleriyle etkileşim içindeki bireyler, aldıkları kararlar sonucunda iktisadi sorunu çözmektedirler. Bu akıl yürütüşe göre, piyasalardaki arz ve talep eşitliğinin gerçekleştiği ekonomik denge aynı zamanda bireylerin optimal kararlarının birbiriyle uyum içerisinde olduğu bir durumu da göstermektedir. Bütün piyasalar aynı anda dengede olduğunda da teknik deyimle Pareto optimal bir kaynak dağılımı gerçekleşecektir. Toplumdaki hiç kimsenin durumu, toplumdaki en az bir kişinin durumu kötüleştirilmeden iyileştirilemeyecektir. Başka deyişle herkes tercihleri ve gelirleri veriyken ulaşabileceği en iyi durumda olacaktır. Dolayısıyla piyasa kendinden beklenen kaynak dağılımı sorununun çözümünü dışarıdan müdahaleye gerek kalmadan çözecektir (Özel, 2009: 47-48).

Bütün bunlardan çıkan sonuca göre ekonomik işleyiş kendiliğinden ve mükemmel bir şekilde gerçekleşmekte, bunu sağlayan görünmez el, doğal bir düzen kurmaktadır. Smith’in ekonominin her alanında ortaya çıkan görünmez eli; kişisel çıkar kanunundan başkası değildir. Ekonomik göstergeler belirlediğinde fiyat, ücret, faiz, kar vs. kişisel çıkarlar harekete geçmekte ve gelirler doğal seviyesine ulaşana kadar çıkarlar yarışmaktadır. Görünmez elin (kişisel çıkar kanunu) A.Smith’in modelinde enflasyon ya da deflasyon gibi ekonomik krizleri önleme, kaynakların verimli kullanımını sağlama, kaynak dağılımını düzenleme, iktisadi sorunu çözme gibi pek çok ekonomik işlevleri vardır.

3.3.1.4. Faktör gelirleri

A.Smith’e göre üretim faktörleri emek, sermaye ve topraktan oluşmakta, bu faktörler de sırasıyla ücret, kar ve rant olarak üretim sürecine katılmanın karşılığını almaktadır.

Tek tek ele alındığında nasıl her metanın fiyatı ya da mübadele değeri, bileşenlerinin birbirinden ya da diğerinden veya üç bileşenden oluşuyorsa, her ülkenin toplam yıllık emeğinin ürününü oluşturan metaların hepsinin değeri topluca ele alındığında yine aynı üç bileşene ayrışmak zorundadır ve bunun o ülkede yaşayan çeşitli insanlar arasında emeklerinin ücreti, sermayenin karı ya da topraklarının rantı olarak bölüştürülmesi gerekmektedir. Her toplumda, bir yılda emek harcanarak toplanan ya da üretilen şeylerin hepsi ya da bununla aynı şey demek olan bu şeylerin fiyatının tamamı, aslında toplumun bazı çeşitli üyelerine bu biçimde bölüştürülür. Ücretler, kar ve rant tüm gelirlerin olduğu gibi tüm mübadele değerinin de üç temel kaynağıdır. Tüm gelirler

eninde sonunda bu üç kaynağın birinde ya da diğerinde türetilmektedir (Kök, 1999b: 96-97).

A.Smith bu faktör gelirlerinin bir doğal seviyesinin bulunduğunu bir de piyasadaki faktör arz ve talebine bağlı olarak faktör gelirlerinin piyasa seviyesinin olduğunu belirtmiştir. Smith'in kurduğu modelde gelir paylaşımı açısından bir faktörün diğer faktöre üstünlüğü yoktur. Dolayısıyla üretim faktörlerinin gelirden alacağı payı arz ve talep belirler. Yani ücret, kar ve rantın toplam gelir içindeki payını arz ve talep belirler. Üretim faktörü gelirlerinin hangi düzeyde olacağını, yani kişi başı ücret düzeyi, birim sermaye karı ya da birim toprak başına düşen rantın getirisini de yine arz ve talep belirler.

Faktör gelirleri doğal seviyede iken yani bir metanın fiyatı, toprak rantını, emek ücretini ve o metayı hazırlamak ve pazara götürmek için kullanılan mal mevcudunun karını doğal oranlarına göre ödüyorsa ve buna yetecek miktardan ne az ne de çoksa, bu meta doğal fiyatı adı verilebilecek bir fiyatta satılmaktadır (Kök, 1999b: 98). Bu fiyattan satılan malların gelirleri paylaştırıldığında faktör gelirleri doğal seviyede olmaktadır. Ücretler için bu doğal seviye ancak işçinin geçimlik düzeyidir. Bu durum ekonominin tam istihdamda olduğu şartlarda görülür ve A.Smith'e göre görünmez el tam istihdamın garantisidir. Tam istihdamda arz ve talep eşit olduğundan piyasa fiyatı ve doğal fiyat (Maliyet fiyatı) eşitlenmiştir. Bu durumda gelirler üretim faktörleri arasında paylaştırıldığında, üretim faktörleri doğal seviyede gelirden pay alırlar işçiler içinde bu düzey en asgari geliri ifade eden "fizyolojik ücret" olarak ifade edilir.

Ancak fiyatın hangi bileşenine doğal oranın ödemesi yapılmışsa, çıkarı zedelenen kişiler zarar edecekler ve anında toprağın, emeğin ya da mal mevcudunun fazlasını kullanımdan çekecekler, dolayısıyla pazara getirilen miktar fiili talebi karşılamaya yetenden daha fazla olmayacaktır. Bu yüzden piyasa fiyatı hemen doğal fiyat düzeyine yükselecektir. Hiç değilse tam rekabetin var olduğu koşullarda durum böyledir (Kök,1999b:98). Görüldüğü gibi arz ve talepteki değişimler malların doğal fiyatını değiştirdiğinde faktör gelirleri piyasa düzeyine çıksa da bu geçicidir. Mesela ücretler geçimlik düzeyin üstüne çıksa da altına düşse de kişisel çıkarını düşünen emekçiler, daha fazla emek arz ederek ya da daha az emek arz ederek piyasa ücretinin fizyolojik düzeye gelmesine hizmet edeceklerdir. Görünmez el, arz ve talep eşitliğini sağladığına göre fiyatların doğal seviyede dolayısıyla faktör gelirlerinin de doğal seviyede olması kaçınılmazdır. Bölüşüm konusunda ücretler takibe uğradığından bu durumu ücretler açısın yorumladığımızda, ücretlerin, tam istihdamın sürekli olması nedeniyle, uzun dönem de fizyolojik düzeyde, kısa dönemde piyasa ücreti düzeyinde gelirden pay aldığını söyleyebiliriz. Bunun sonucu olarak A.Smith ücretlerin ancak geçimlik düzeyde seyredeceğini, arz ve talep ücretleri değiştirse bile bunu geçici bir durum olduğunu görünmez elin (Kişisel çıkar kanunu) ücretleri fizyolojik düzeye taşıyacağını savunmuştur.

A.Smith bölüşümü iki yönden ele almış bir yandan ücret, kar ve rantı, fiyat kuramı ile ilişkilendirmiştir. Bir malın fiyatı ücret, rant ve kar olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. Ücret, kar ve rantın doğal düzeyleri malların doğal fiyatını belirlemektedir. Buna göre ücret ve karlar yüksek olursa malın fiyatı artmakta, düşük olursa malın fiyatı düşmektedir. Yukarda ifade edildiği gibi bir ulusun yıl içinde ürettiği ürün üç gelir grubu içinde paylaşıldığına göre ve her metanın fiyatı ya da değişim değeri bu üçünün bileşiminden oluşuyorsa o halde fiyatlar arttıkça faktör gelirleri artacak, fiyatlar düştükçe faktör gelirleri düşecektir. Fiyatlardaki değişim faktör gelirlerini değiştirirken görünmez el dengeyi her seferinde kuracağından fiyatlar doğal fiyata gerileyecek, faktör gelirleri de doğal seviye dönecektir. Çünkü ücret, kar ve rantların

doğal düzeyleri aslında malların doğal fiyatını belirlemektedir. Bu aynı zamanda bölüşümün iki yönünü de göstermektedir. Buna göre bir ulusun bir yıl içinde elde ettiği ürün üç gelir grubu arasında paylaşılmaktadır. İşçilerin ücret, sermaye sahiplerinin kar ve toprak sahiplerinin rant olarak aldıkları kazançlar yaratılan gelirden aldıkları payı belirtmektedir (Öztürk, 2010: 62).

3.3.1.5. Emegın Verimliliğine Dayanan İş Bölümü ve Dış ticaret Teorisi

A.Smith'e göre zenginlik değerli madenlerin biriktirilmesinden değil kişinin kendi beceri ve emeği ile ürettiği mallardan geçmektedir. Devletin ticareti kısıtlamadığı ve adaleti tesis ettiği bir ortamda, iş bölümünün ve girişim özgürlüğünün sağlayacağı verimli üretim teknikleri ile ülkeler birbirinin ihtiyaçlarını karşılar ve zenginliğe giden yolun kapısını aralarlar (Akalm, 2010: 2). A.Smith'e göre zenginliğin gerçek kaynağı çalışma (Emek) olmaktadır. Smith Fizyokratlara göre bir ileri adım atarak ulusun bir kısmının (tarımda olanlar) değil, bütününün çalışmasını önemsemiştir. Çalışma zenginliğin nedeni olduğuna göre bunun verimliliğinin artırılması zenginliğe ulaşma amacına ulusları daha fazla yaklaştırır. Beşeri toplumlarda emegın yani çalışmanın verimliliği iş bölümü ile artırılabilir. Yalnız şu var ki iş bölümünün yaygınlaşması için bazı koşullara ihtiyaç vardır. Bunlar piyasanın genişliği ve büyüklüğü sonra da sermaye bolluğudur... Mal ve hizmet üretimini çoğaltan etkin bir iş bölümü için, sermaye bolluğu ve geniş piyasa bulabilmek için ekonomik özgürlüğe ihtiyaç bulunmaktadır (Hamitoğulları, 1982:115).

A.Smith'e göre iş bölümü insanın tabiatında var olduğuna inandığı mübadele eğiliminin bir sonucudur. Üretim artışı sağlamak ancak iş bölümü sayesinde gerçekleşebilir. Milli gelirin yaratılmasında, tüm çalışan insanların işbirliği söz konusudur. Ancak iş bölümü sayesinde verim artacak, bu da ferdin refah düzeyini yükseltirken ülkeyi zenginleştirecektir (Ülgen, 2000: 91). Smith iş bölümü teorisinden bir dış ticaret teorisi geliştirmiştir. A. Smith'in serbest ticaret savunusu; her ülkenin tabii yeteneklerine en uygun mallarda ihtisaslaşmasını, öngörür. Böylece bireysel iş bölümünde olduğu gibi verimliliğin yükselmesi ve dünyada refahın artması mümkün olur. Her ülkenin mutlak üstünlüğü olan mallarda ihtisaslaşmasını, ülkeler arası mal mübadelesinin her ülkenin çıkarına olmasını serbest ticaret sağlar. "Her akıllı aile babası için, daha ucuza dışarıda satın alabileceği bir şeyi evde imal etmeye kalkmaması temel ilkedir. Bir özel ailenin yönetiminde akıllıca olan şey, bir büyük krallık içinde pek delillilik olamaz". A.Smith dış ticareti diğer üretim faaliyetleri arasında yararı düşük bir faaliyet saymıştır. Bununda nedeni, toplum için kapitalin en yararlı kullanımını, en fazla iş gücü kullanımını sağlayan alanlarda görmesi, dış ticareti bu bakımdan tarımdan daha az ekonomik imkân veriyor saymasıdır.

İşbölümü, bir bütün işin aşamalara bölünmesiyle, emekten daha fazla yararlanmaya imkân veren bir organizasyonun adıdır. İşçi bir işin her aşamasında görev aldığı bir çok iş yapar ancak her işten kısmen anlar ve kısmen el alışkanlığı kazanır. Ancak aşamalara ayrılmış işin yalnız bir aşamasında ve sürekli olarak çalışan işçi o aşamayla ilgili tam bilgiye sahip olur, el alışkanlığı kazanır, daha az çalışmayla daha çok işi daha kaliteli bir biçimde yapar. İşçinin daha çok iş yaratması nedeniyle geliri artarken, nitelikli emek nedeniyle kalite artar fiyat düşer, hem işçi daha fazla kazanırken hem de toplum daha az harcar ve daha fazla tatmin olur. Uluslar da böyledir, her ulusun doğal avantaja sahip olduğu malları vardır. Bir ulus doğal avantaja sahip olduğu malların üretimine yönelirse emegın verimi artar, fiyatlar düşer ve kalite yükselir. Uluslar arası ticarete pazar payının büyüklüğünü rekabet gücü belirlediğinden, doğal

avantaja sahip malların rakibi yoktur, diğer ülkeler aynı mallarda doğal avantaja sahip olmadıklarından, bu malları daha pahalı ve daha düşük kalitede üretmektedirler, çünkü onların doğal avantaja sahip olduğu malları farklıdır. Avantajlı ülke bu mallar bakımından rakipsiz olduğundan dış ticaret gelirleri artacaktır. Rasyonalizm uluslar bakımından da geçerlidir, dolayısıyla her ülkenin daha fazla para kazanacağı malların üretimine yoğunlaşması ve mutlak olarak üstün olduğu malları üretmesi kendi yararına olduğundan, doğal avantaja sahip olmayan ve mutlak üstünlük sağlamayan malların üretimi bırakılmalı, bu tür mallar doğal avantaja ve mutlak üstünlüğe sahip diğer uluslardan ithal edilmelidir. Mutlak üstünlükler teorisinin bütün uluslar bakımından geçerli olduğu bu ortamda her ulusun dış ticaret bilançosu düzelecek, ihracat gelirleri artarken ithalat harcamaları azalacaktır. Uluslar daha az çalışmayla daha çok gelir elde ettiklerinden, daha az parayla da daha çok ve daha kaliteli ürün alarak, ekonomik tatminlerini artıracaklardır. Uluslararası ticarete uzmanlaşma hem mutlak üstünlüğe sahip ulusun, hem de uluslararası toplumun yararını artıracak ve onların zenginleşmesine yol açacaktır. Böylece uluslararası ticaretten yalnızca bir taraf değil her iki taraf kazanacak, İşbölümü ve mutlak üstünlüğe göre organize olan uluslar sayesinde, uluslararası ticaretten herkes yararlanacaktır.

Terzi kendi ayakkabılarını yapmaya kalkmaz, onları kunduracıdan alır. Kunduracı kendi elbiselerini dikmeye girişmez, fakat bir terziye diktirir. Çiftçi bunların her ikisini de yapmaya kalkmaz fakat bunları zenaatçılara yaptırır. Hepsi, tüm çalışma güçlerini komşularından daha avantajlı bir şekilde kullanmayı çıkarlarına uygun bulurlar ve tim diğer ihtiyaçlarını ürünlerinin bir kısmıyla veya bununla aynı şey olan bu bir kısım ürünlerinin fiyatıyla satın alma yoluna giderler. Her aile için öngörülebilir olan bu tutum büyük bir krallık için akılsızlık olarak nitelenemez. Eğer yabancı bir ülke bize, kendi yapabileceğimizden daha ucuz olan mallar temin edebilirse, bunu avantajlı olduğumuz bir sanayimizin ürününün bir kısmı karşılığında onlardan satın almamız daha uygundur. Smith'e göre, ülkeler rekabet üstünlüğüne sahip oldukları alanlarda üretim yapıp uzmanlaşacaklardır. Dış ticaretin pazarı genişletici etkisiyle birlikte, kaynaklarını üretimde en verimli alanlarda kullanan ülkeler arasında bir işbölümü ortaya çıkacaktır. Böylelikle her ülkenin işbölümüne bağlı olarak belirli malları daha ucuza üretmesi mümkün olacaktır. Bu süreçte tüketicilerin hem daha ucuz hem daha kaliteli malları satın alması olanaklı hale geleceğinden, dünya refahına katkı sağlanmış olacaktır (Arıç, 2013: 83-84).

3.3.1.6. Ulusların Zenginliğinin Kaynağı

Smith zenginliğin kaynağını emekte ve çalışmada bulmuştur. Ne altın ne de toprakla zenginlik elde edilebilir. Her milletin zenginliği faydalı biçimde çalıştırılan insan emeğidir. Ancak bütün çalışanların işbirliği sayesinde milli gelirden artış sağlanabilir. Şüphesiz ki servet ve gelir artışı için bilgi ve maharet dereceleriyle üretilen sermaye miktarı da son derece önemlidir. Smith, bilinenin aksine sermayeyi yalnızca emeğin verimliliğini artıran bir unsur olarak görmüştür. Sermaye tarla, çiftlik, bina ve toprak gibi sabit sermayeden, para ve hammadde gibi değişir sermayeden oluşur (Ülgen, 2000: 91). A. Smith ulusal geliri belirleyen faktörleri, emeğin verimliliği ve üretken emeğin, üretken olmayan emeğe oranıyla açıklayarak emeğe saygılı zenginlik doktrinini daha da geliştirmiştir (Altıok, 2011: 112). Zenginliğin kaynağı verimli emek olduğundan, emeğin verimli kullanımı için en uygun ortam kurulmalıdır, emeğin gelişeceği bu ortam, A. Smith'in kurguladığı doğal düzenden başkası olamaz. Smith'in Fizyokratlardan daha ileriye taşıdığı doğal düzeni emeği özgür kılmaktadır. Dolayısıyla

emek kendi çıkarını artıracak faaliyetlere katılacak, daha fazla üretecek, daha çok kazanmak için yaptığı her şey kendisini ve ulusu zenginleştirecektir. Smith'in doğal düzeninde iş bölümü biçimindeki örgütlenme aynı çalışma içinde daha fazla üretim imkânı ve dolayısıyla da zenginlik vermektedir. Smith işbölümünün; emeğin verimliliğini artırmasından ve zenginliğe yol açmasından dolayı savunucusu olmuş ve bunun emeğin kazançlarını ve gelirini artıracaklarını düşünmüştür. Hatta ulusların iş bölümünün bütün ulusların gelirini dolayısıyla emeğinde gelirini artıracaklarını kabullenmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi Smith'in emek üzerindeki hassasiyeti Marksizm'in, klasik iktisada eleştirilerinin açık kapısı olacaktır.

3.3.1.7. Piyasa Modeli, Serbest Rekabet

Üreticilerin ya da tüketicilerin tek başına fiyatları etkileyemediği ortam yalnızca tam rekabet ortamında korunabilir. A.Smith'in modeli bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Smith'in teorilerinin tam rekabete hizmet ettiği görülecektir. Tam rekabet piyasasında sınırlı devlet söz konusudur. Devlet ancak ulusal savunma, özgürlük ve mülkiyet haklarını (Doğal düzeni) koruyacak, yasal sistem kurma, bayındırlık işleri ve kamusal eğitimle görevli olacaktır (Skousen, 2003: 35). Devlet sınırlandığı için ve haklar yasal güvencede olduğundan birey; ne diğer bireyler ne de devlet tarafından sınırlanmaktadır. Dolayısıyla bireyler özgürdür. Bireyler özgür olduklarından doğal eğilimleri çıkarlarını izlemek olacaktır. Ancak hukukun herkesi eşit kıldığı ortamda çıkarları korumak, yarışmakla yani rekabetle mümkün olacaktır. Yarışma iki kötülükten erdem çıkaracaktır. Üreticilerin ve tüketicilerin ve de üretim faktörlerinin serbest yarışı topluma yarayacaktır. Kişilerin kaliteli ve ucuz mal arayışı, firmaların kaliteli ve ucuz mal üreterek daha çok satma isteğini kışkırtarak, topluma hizmetle sonuçlanacaktır. Görüldüğü gibi kişisel çıkarların maharetini gösterdiği ortam üreticilerin kendi aralarında ve tüketicilerin kendi aralarında yarıştıkları, tam rekabettir. Smith bilinen bütün teorilerini, insan egoizminden en ileri derecede yararlanacağını düşündüğü tam rekabet ortamını kurmak için geliştirmiştir. Smith için tam rekabet; zenginliği sağlayan ekonomik ortamdır, tam rekabet dengeleyici, dinamik, yenilikçi, üretken ve geliştirici bir ortamdır.

3.3.1.8. Para Teorisi

A.Smith'in zenginlik teorisi içinde paranın pek önemi yoktur. Smith'e göre para örtüdür ancak emeğin emekle mübadelesini sağlayan bir araçtır. Merkantilistler malları paranın peşine takmışlardır. Merkantilistlere göre para malları çağırır. Para bolluğu servet ve zenginliktir. Smith'e göre mal parayı çağırır. Mallar da çok çalışmanın ve emeğin ürünüdür. Çalışma ve emekle mallar arttığında zenginlik ve refahta artar, para ancak emeğin yarattığı bir malın başka bir emeğin yarattığı malla değişiminde değişimi ölçen bir ölçüm aracıdır. Smith'in paranın fonksiyonlarını mübadele ve değer ölçme fonksiyonuna indirgemesi Klasik iktisatçılarda takip edilmiş ve paranın nötr olduğu ve reel değişkenleri etkileme gücünün olmadığı ancak nominal değişkenlere (Fiyat artışı gibi) neden olduğu şeklindeki Klasik Miktar Kuramını karakterize etmiştir. Paranın yansızlığı yani reel değişkenler (reel üretim) üzerinde etkisizliği, ancak nominal değişkenler üzerindeki zararlı etkisi nedeniyle ki devlete sınırlama; para konusunda da görülür. Devletin piyasayı bozacak ekonomik kararlardan uzak tutulduğu A.Smith'in sınırlı devletinde devletin para üzerindeki yetkisi de sınırlıdır.

Sonuç olarak Adam Smith'in iktisat felsefesinin özelliklerini ve onun temel eseri Milletlerin zenginliğinin temel aldığı planı, birkaç başlık altında şöyle özetleyebiliriz (Kaymak, 2005: 13):

- Mübadelenin dayandığı yasa ya da malların fiyatlarını neyin belirlediği(değer teorisinde ve fiyat teorisinde incelendiği gibi).
- Malların değerini belirleyen ölçüt: Para(parayla ilgili konuda incelendiği gibi).
- Zenginliğin yavaş gelişmesinin nedenleri. Birincisi tarımın gelişmesini etkileyen şeyler, ikincisi sanayinin gelişimini etkileyen şeyler(işbölümü ve devletle ilgili konularda da incelendiği gibi).
- Vergiler ya da devletin; zenginlik üzerinde sakınca yaratan sorunları (devlet ve görünmez el teorisinde incelendiği gibi).
- Ticaretin olumlu ve olumsuz etkileri: Olumlu etkilerin doğal çözüm yolları(uluslararası işbölümünde incelendiği gibi).

3.3.2. Robert Malthus

Malthus mülkiyet ve liberal düzen konusunda A.Smith'in takipçisi olmasına rağmen Smith'in optimist ve doğal düzen düşüncesine hizmet etmemiştir. Klasik iktisadi doktrin Smith ile iyimser bir zeminde gelişirken yakın takipçilerinden Malthus, iktisadi karamsar ve kötümser bir zemine kaydırmıştır. Doğal kaynakların sınırlılığı ücretlerin geçimlik düzeyinde olması, kıtlık sorunu gibi konulardaki görüşleriyle iç karartıcı ve karamsardır. Malthus doğal düzen ve görünmez ele güven duymamaktadır. Ekonomik sorunun; sosyal nedenlerden kaynaklanan sebepler nedeniyle derinleşeceğini görünmez elin bu sorunu çözmeye gibi bir gücünün olmadığını ileri sürmüştür. Malthus, Smith'in hem içerde özgürlük- bırakınız yapsınlar, hem dışarıda özgürlük – bırakınız geçsinler, ilkesine bağlı olmanın nüfus fazlasından gelen ve sınırlı kaynaklara dayanan dünyada çözüm olmadığına inanmaktadır. Malthus pek çok konuda kötümser ve karamsar olmasına rağmen liberal değerlere bağlı kalmış sorunların en ağırlaştığı dönemlerde dahi devleti sorun çözücü olarak görmemiştir.

Malthus'un karamsarlığı, yaşadığı dönemin şartlarından mutlaka beslenmiştir. Malthus sanayi devrimiyle daha sonra Napolyon savaşlarının yarattığı refahı ve bunu izleyen işsizlik dönemini yaşamıştır (Kazgan,1991:105). A.Smith'in yaşadığı dönem endüstri devriminin başlangıcı olduğundan, Smith, Fizyokratlardan devraldığı tarımın avantajlarını savunmuştur. O dönemde insanla doğa arasındaki ilişkiler öz güvene dayanmaktadır. Malthus'un yaşadığı dönem sanayi devriminin olgunlaşmaya başladığı dönemdir. "Sanayi üretiminin esnek yapısı, üretim artışı sunarak zenginliğin gelişmesine hizmet etmektedir. Tarımın inelastik yapısı üretimi çalışma dışı faktörlere (Toprağın verimi, iklim, tarım ürünleri talebinin esnekliğinin ya da talebinin düşük olması gibi) dayandırdığından", üretim unsurlarından toprak böylece zenginliğin kaynağı olmaktan çıkıvermiştir. Malthus böyle bir ortamda toprağın azalan verimler kanununa tabi olması nedeniyle tarımdan uzaklaşarak, sanayinin artan verimler kanununa tabi olması bakımından sanayiye destekleyen görüşe yönelecektir. "Sanayi; doğal düzen içinde işleyen tarımdan oldukça farklı olduğu için, Malthus doğal düzen fikrinden sapmıştır". A.Smith'in ekonomik yönden avantajlı diye yorumladığı teknik gelişmeler, sosyal alanda artık çok üzücü sonuçlar doğurmaya başlamaktadır. Çalışma gücünün aşırı bir tarzda uzatılması, düşük ücretler, işçilerin hiçte sağlıklı olmayan koşullarda toplanması, kadınların sömürülmesi, insancıl değerlerin çiğnenmesi gibi. Görüldüğü gibi kötümserlik yalnız tarım kesimi ile sınırlı kalmamaktadır (Hamitoğulları, 1982: 121-122).

Malthus doğal kaynakların sınırlılığı üzerinden tarımsal kesime eleştiri getirirken, iktisadi ekolojik düşünceyle ilişkilendirmiştir. Gerek Fیزیokratlar gerekse de A.Smith doğal kaynakların sınırlı olduğunu düşünmüyorlardı. Her ne kadar Smith zenginliğin kaynağını emek ve doğal kaynaklara dayandırması bakımından ekolojik düşünceye yaklaşmışsa da, doğal kaynakların sonsuz olduğu noktasında ekolojik düşünceden kopmuştur. Malthus gerek Merkantilistlerin ve gerekse Fیزیokratların temelde büyümeye-zenginliğe yaptıkları vurguyu yerle bir edecek bir gerçekliği ifade etmiştir. Altın ya da toprak gibi yeryüzünde doğal kaynakların sonluluğu ve doğal kaynakların sınırı ile ilgili bulgulardan hareketle, mekanik iktisadi görüşün temel varsayımlarını kökten reddederek büyümenin ve sürekli gelişmenin sınırlılığından bahsetmiştir. Doğal kaynakların sınırlılığına karşılık yapılacak çalışmalarla kapasitenin artırılabilir olduğunu da ifade eden Malthus; bu kaynakların tüketicisi olan insanların doğal kaynakların artışından daha hızlı katsayıyla çoğaldığına değinerek, doğal kaynakların insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için, nüfus artışının da sınırlanmasını istemektedir. Her ne kadar hayatta kalmak için mücadelenin gerekliliğini savunmasıyla ekolojik düşünceden ayrılrsa da, doğal kaynakların sonlu olduğu düşüncesi onu ekolojik düşünce içinde tutmaktadır. Sınırsız ihtiyaçların karşılanma alanı olan doğa, bu sınırlılığı nedeniyle tüm ihtiyaçları karşılayamayacak ve ancak hayatta kalabilmek için yapılacak mücadelede güçlü olanlar ancak ayakta kalabilecektir (Yayla, 2006: 74). Malthus'un yazmakta olduğu dönemde Smith'in bulgularını yeniden gözden geçirmek ve yeniden değerlendirmek gerekir. İktisadi iklim önemli bir değişiklik geçirmiş bulunuyordu. Smith'in halefleri ekonominin uzun dönemde geçirdiği değişimlerle hala ilgileniyor olmalarına karşın gayet tabi olarak acil iktisadi sorunlarla ilgili tartışmalara katılıyorlardı. Napolyon savaşları fiyatlarda, özellikle gıda malları fiyatlarında büyük bir artışın gerçekleşmesine neden olmuştu. Aynı zaman da reel ücretlerde meydana gelen kötüleşme işçi sınıfının durumunu büyük ölçüde ağırlaştırmıştı. Üstelik İngiltere ilk kez gıda malları ithalatçısı durumuna düşmüştü. Savaşın getirdiği bu sorunlar, savaş halinin sona ermesini izleyen şiddetli deflasyon dönemiyle birlikte bir terkip oluşturdu. 1815 sonrası yeniden düzenleme sorunları klasik teoride önemli gelişmelere ve halkın siyasetçi ve iktisatçıların görüşlerine canlı bir ilgi yöneltmesine neden olacaktı (Barber, 1991: 58). Bu dönemde; endüstri devriminin yarattığı sosyal problemler ve adaletsizlikler, savaşların yarattığı sorunlar Malthus'un işini kolaylaştıracak ve görüşleri halkın ve düşünürlerin ilgisini çekecektir.

3.3.2.1. Nüfus Kanunu

Malthus'un nüfus kanunu, A.Smith'in iyimser ve doğal düzençi anlayışına muhalefet eden teorisidir. Malthus'un klasik iktisadi düşünceyle büyük ayrışması nüfus kanunuyla olmuştur. Nüfus kanunu iki değişkenin birbiriyle uyumsuzluğunu esas alan bir teoridir. Bu iki değişken nüfus ve topraktır, nüfus ve toprağın üretkenliği aynı oranda değildir. Malthus'a göre insanın doğurganlığı tarımın doğurganlığının çok üzerindedir. Tarımın doğurganlığının bir artış sınırı vardır; toprağın verimi artırılabilir; denizler doldurulabilir, ormanlar açılabilir ama bunun bir doğal sınırı vardır. Denizler bir yere kadar doldurulabilir, ormanlar tamamen açılmaz ve toprağın verimi bir ölçüde artırılabilir. Tarımın doğurganlığının sınırlı olması, doğal kaynakların sonlu olmasıyla ilgilidir. Ancak insanın doğurganlığı artarak devam etmektedir. Gelirdeki artışlar, hastalıkla mücadelenin gelişmesi ya da savaşların azalması nüfus artışını hızlandırır da nüfusun tabiatında zaten hızlı artış söz konusudur. Dolayısıyla nüfus tarımla ilgili olduğundan zamanla tarım nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamayacaktır.

Malthus'un nüfus ve gıda ihtiyacının karşılanması hakkında tam olarak, kastettiği şudur. "Şu iki önermenin doğru olduğuna inanıyorum. Bunlardan birincisi; yiyeceğin insanın mevcudiyeti için zorunlu bir şey olduğudur. İkincisi, kadın ve erkeğin birbirini arzulamalarının kaçınılmaz ve hemen hemen mevcut durumu içinde kalacak olduğudur. Bu önermemelerin doğru olduklarını varsayarak nüfus artış gücünün toprağın insanlar için rızık hâsıl etme gücünden sınırsız ölçüde fazla olduğunu söylüyorum. Denetim altına alınmadığı takdirde nüfus geometrik bir oranda artar. Geçimlik gıda maddelerinin artışı işe aritmetik bir oranda gerçekleşir. Kaba bir hesaplama birinci gücün ikinci güçten muazzam ölçüde fazla olduğunu ortaya koyacaktır" (Barber,1991: 61).

Bu demektir ki nüfus artış hızının gıda üretimi artış hızının üstünde olması, nüfus yapısı ile toprağın yapısının uyumsuzluğu, gıda maddelerinin çoğalan nüfus karşısında sınırlılık ve yetersizliğinde, varlıksız sosyal sınıfların sefaleti oluşmaktadır. Böylece nüfus yoğunluğu fazla olan bir ortamda yeni doğumlara yer yoktur. Çünkü tabiatın bu geniş sofrasında, yeni doğacak bu yoksul çocuk için boş yer bulunmamaktadır. Bundan ötürü tabiat yeni gelene doğayı terk etmesini emretmektedir ve doğanın bu emri bizzat, söz konusu kişi tarafından uygulanacaktır (Hamitoğulları, 1982:123). Malthus uyumsuzluğun yalnızca bir yanıyla meşgul olarak tarımın doğurganlığının artırılmasıyla çok az ilgilenmiş, endüstrinin yarattığı teknolojinin tarıma getireceği verimi göz ardı etmiştir. Nüfustaki artışın doğanın kendisinin denetiminde dengelenebileceğini düşünememiştir. Yaygın hastalıklar ve doğal afetler doğanın fazla nüfusu dışladığı durumlardır. Ancak bu yeterli değildir. Nüfus artışının kontrolü doğaya bırakılamayacak kadar tehlikelidir. Malthus'un bu noktadaki görüşleri liberal fikirler olup devleti bu sorunun çözümünde çare olarak görmez.

Buna göre devlet yoksullara yardımları azaltmalıdır. Geliri olmayan insanlara ahlaki sınırlamalar getirilmeli, evlenmeyi düşünen fakir insanlara evlenmemeleri öğütlenmelidir. Dolayısıyla insan doğurganlığının sınırlandırılması gönüllülük esasına uygun olmalıdır. Gönüllü olarak evlenmek ve çocuk yapmadan kaçınmak gerekir. Ancak evlilikten kaçınma ve çocuk sınırlaması sadece fakirler için geçerli olup, çocuklarına bakacak geliri olanları kapsamamalıdır. Yoksullara devlet yardımı kesilmeli çünkü bu yardımlar çocuklarına bakacak geliri olmayan insanların çocuk yapmalarını teşvik ederek nüfusa yardımcı olmaktadır. Ancak Malthus'un nüfus artışını sınırlayan önerileri gönüllülük esasına ve liberal görüşlere dayanmasına rağmen uygulama liberal olmamış, zorlayıcı ve cezalandırıcı metotlarla nüfus artışı engellenmek istemiş, nüfus planlaması denen doğal düzene ve kişi haklarına aykırı ve liberal değerlerle bağdaşmayan baskıcı uygulamalara dönüşmüştür. Malthus'un nüfusu sınırlayan önerileri bu anlamda içeriğini kaybetmiş ve liberal önlemler zamanla unutulmuştur. Malthus liberal önlemlerinde, özellikle işçi sınıfının tutumunun uzun vadede değişeceği beklentisi vardır. Bu nedenle nüfusa karşı her önlem Malthusçu değildir.

Malthus'un kendi ifadesiyle ortaya koymak gerekirse nüfusu önleyen alternatiflerden birisi düşük ücretlerdir. İşçilerin sayısı piyasanın işçi ihtiyacının üzerinde olduğunda, emeğin fiyatı düşmeye, erzak fiyatları ise artmaya meyleder. Bu yüzden aynı miktarda gelir elde etmek için kişi, daha önce çalışmakta olduğundan daha fazla çalışmak zorunda kalır. Bu sıkıntılı dönem boyunca, evliliğin önüne dikilen engeller ve bir aileyi geçindirmede karşılaşılan zorluklar oldukça büyük olduğundan, nüfus artışı belli bir seviyede kalır. İşçi ücretlerinin düşük olduğu bu sürede, işçi sayısının çokluğu ve çalışmaya duyulan ihtiyaç çiftçileri topraklarında daha fazla işçi istihdam etmeye yöneltir. Zaten ekili durumda bulunan toprağın daha mükemmel bir şekilde işlenmesi, gübrelenmesi ve sürülmesi, geçimlik gıda maddelerinin başlangıçta

sözünü etmiş olduğumuz dönemde olduğu gibi nüfus artışıyla aynı seviyeye erişmesine kadar sürer (Barber, 1991: 62).

Buradan da anlaşıldığı gibi Malthus sanayi kapitalizminin sözcülüğünü yapan diğer klasiklerden daha geri bir akımın temsilcisidir. Soylular sınıfını tutmaktadır. Teklifi işçilerin nakdi ücretlerini düşürerek kar fırsatlarının artması böylece ekonominin durgunluktan kurtulmasıdır (Kazgan, 1991: 105).

Sonraki gelişmelerden anlaşılmıştır ki Malthus fikirlerine kaynak teşkil eden iki konuda da yanılmıştır. Birincisi insanın doğurganlığı konusundadır. İnsan, Malthus'un dediği ölçüde çoğalmamıştır. Gelir artışı; Malthus'un aksine kişinin kendine daha fazla zaman ayırmak istemesi, çocuk bakımının kişiyi meşgul etmesi ya da çok çalışma nedeniyle çocuğa vakit ayıramaması, çocuğun kişiyi zevklerinden mahrum etmesi vs. gibi pek çok nedenden dolayı; nüfus artışına değil azalışına yol açmıştır. Yani geliri artan insanlar daha az çocuk yapmışlar hatta yüksek gelirli ailelerdeki nüfus artışı, düşük gelirli olanlardan çok daha az olmuştur. Nitekim sanayileşmiş zengin ülkelerde nüfus artışı durma noktasına gelmişken; fakir ülkelerde nüfus artışı Malthus'un öngördüğünün aksine hızlanmıştır. Malthus nüfusun doğurganlığı konusunda tam olarak yanılmıştır, işçilerin fakirleştirilmeleri onların çoğalmalarını durdurmadığı gibi, zenginleşen nüfusta da doğurganlık artmamıştır. İkincisi doğanın yani bitki ve hayvanların doğurganlığı konusunda da kesin bir yanılgıya düşmüştür. Gelişen teknoloji toprağın kapasitesini artırmıştır. Denizleri doldurmaya ya da ormanları yakmaya ihtiyaç kalmadan, kimya sanayinin gelişmesi suni gübre teknolojisi verimsiz alanda dahi üretimi mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla teknoloji doğanın sınırını genişletmiştir. Yeni üretim teknikleri tarımı iklime bağımlı olmaktan çıkarmıştır. Seracılık on iki ay tarımsal üretimi mümkün kılmakta, tohumların ıslahı ya da tarımsal ürünlerin konserve ile saklanması ya da tarımsal ürünlerin dondurulma usulü ile saklanması, hayvan üretiminin dev çiftliklerde fabrikasyon metotlarla sürmesi, toplam tarımsal üretimi artırmıştır ve gıda ihtiyacını karşılamıştır.

Sonuç olarak Malthus'un kehaneti ve Nüfus Kapanı öngörüsü zaman içerisinde gerçekleşmemiştir. Malthus modern ekonomik büyüme ile eş zamanlı gerçekleşen teknolojik ilerlemeyi öngörememiş; teknolojik ilerlemenin rolünü ve etkisini dikkate almamıştır. Teknolojik ilerleme ile sabit toprağa azalan getiriler yerine artan getiriler geçerli olmuştur. Teknolojik ilerleme ile kişi başına gelir artmış ve böylece olası nüfus kapanından kurtulmak mümkün olmuştur (Tansel, 2012: 30)

3.3.2.2. Bölüşüm Teorisi

Malthus üretim teknolojisinin ve biyolojik yasaların özelliklerinden evrensel bir nüfus ve ücret kuramı çıkarma peşindedir. Malthus'un ücret kuramı nüfus teorisine dayanmaktadır. Eğer nüfus artışı ahlaki sınırlamalarla gereği gibi kontrol altına alınmazsa reel ücretler geçim ücretlerine kadar düşecektir. Malthus ücret seviyelerinin işçi fonu ile işçi sayısı arasındaki oran tarafından belirleneceğini düşünmüştür. Genellikle ücret fonu sermaye miktarının belirli bir oranı olarak düşünüldüğü için nüfusun, dolayısı ile iş gücünün artması ücreti; en düşük gelir olan geçimlik ücrete doğru inmeye zorlayacaktır. Nüfus artışının gıda arzına sıkı bir biçimde bağlılığını vurgulayan Malthus'un nüfus kuramı geçimlik ücret teorisini tamamlayıcı niteliktedir. Malthus'a göre, eğer ücret fonu sabitse ve nüfus ile iş gücü artıyorsa bunun sonucunda ücretler düşmekle kalmaz aynı zamanda rantlarda yükselir. Rantın ortaya çıkmasının nedeni, toprağın kendisini ekip biçenlerin yaşamı için gerekli olandan daha çoğunu üretmesidir. Bu durum, rantın tanrının cömert hediyesinden kaynaklandığını ve

monopolist bir kıtlık olmadığını göstermektedir. Ricardo rantı doğanın cimriliğinden doğan bir tür gelir olarak görürken, Malthus'a göre rant bir servet kaynağıdır. Malthus'a göre nüfusun az olduğu dönemde rant doğmaz. Ancak nüfus arttıkça verimli topraklar azalır ve daha az verimli topraklar tarıma açılır. Bu topraklarda daha yüksek maliyetle elde edilen ürünler, gıda maddelerinin fiyatlarını oluşturacakları için verimli toprakların ürünleri prim yapar. Verimli topraklarda daha düşük maliyet olduğundan, daha yüksek gelir elde edilir. İşte bu gelir ranttır ve verimli toprak sahiplerine fiyat farkı olarak ödenir. Malthus'un nüfus kuramı toprak faktörünün sınırlı olduğu varsayımı üzerine dayandığı için azalan verimler yasası ve toprak rantı kuramları birbirini tamamlar (Öztürk, 2010: 66). Nüfus artışı dolayısıyla ücretler düşük, rantlar yüksek olduğundan karlar da yüksek olacaktır. Karları etkileyen ücretlerin fizyolojik düzeyin üzerine çıkma şansı, nüfus kanununa göre yoktur.

3.3.2.3. Ekonomik Gelişme Kanunları

Malthus'a göre, ekonomik gelişme dört faktöre dayanır (Özgüven, 2001: 93) :

- **Nüfus Artışı:** Nüfus artışı gıda üretiminin üzerine çıkmadığı durumda ekonomik gelişmeyi destekler. Nüfus artışı, ücretleri düşürüp karları artırdığından, yeniden emek talebi artacaktır ve bu üretimi artırarak ekonomik gelişmeyi destekleyecektir. Ancak nüfus artışı devam ettiğinde ücretlerin düşmesi daha sonra nüfusun azalmasına ve fiyatların düşmesine ve de karların azalmasına neden olacaktır. Malthus'a göre nüfus artışı efektif talep artışı anlamına gelmemektedir. Aksine nüfus artışı ve ücretlerin düşmesi başlangıçta karları artırırken, bu geçici bir durumdur; çok geçmeden nüfus artışı sonucu düşen ücretler, bu defa nüfusu yavaşlatacak, bu da fiyatların düşmesine ve karların azalmasına yol açacaktır. O halde nüfus artışı gıda üretimi artışıyla başa baş olduğunda ekonomik gelişmeye hizmet eder.
- **Tasarruf Artışı:** Malthus'a göre tasarruflar artarsa tüketim kısıtlı yatırımlar azalır böylece milli gelir azalır. Tasarruflar azalırsa tüketim ve yatırımlar artar ve milli gelir artar. O halde tasarrufların varlığı tek başına yeterli değildir. Tasarruflar verimli yatırımlara harcandığında ekonomik gelişmeye hizmet eder.
- **Teknoloji:** Malthus'a göre teknolojinin ekonomik gelişmeye etkisi sınırlıdır. Makinalar yeni piyasalar açarak malların fiyatlarını düşürdükleri ölçüde ekonomik büyümeye katkı sağlarlar.
- **Toprak:** Toprağın verimliliği ülkelerin servetini artırır. Ancak toprağın ekonomik gelişmeye katkısı, topraktan elde edilen ürünlere ihtiyacın yüksek olması ve üreticilerin çok çalışmayı tercih etmesiyle ilgilidir. Malthus'un günümüz düşüncesi üzerine ve iktisat düşüncesi üzerine etkileri şöyle sıralanabilir (Skousen, 2003: 76) :
- Demografi ve nüfus araştırmalarına ilham vermiştir.
- Charles Darwin'in evrim teorisine ilham vermiştir. Zayıf olanın ölüp, güçlünün ayak ta kalacağı biçimindeki doğal ayıklanma Malthusçu görüştür.
- İktisadi büyümenin sınırlarından söz ederek katı nüfus kontrolünü savunan sosyal mühendislerin akıl hocası olmuştur.
- Nüfus artışı, sefalet, açlık ve yokluk gibi görüşleriyle karanlık ve kaderci görüşe öncülük etmiştir.
- İktisada kasvetli bilim şöhreti kazandırmıştır.
- Görünmez eli sosyal olaylardan gelen sorunlar karşısında etkisiz hale getirmiştir.

- Doğal düzen inancını yıkmıştır. Smith başarının anahtarını, insanı doğaya katılıma çağırarak göstermiştir. Malthus doğanın kendisinin insanı reddedeceğini ileri sürerek kötümser bir yeni doğa yasası kurmuştur.
- Klasik düşüncenin iyimserliğini yıkmıştır.
- Bölüşüm konusunda adaletsiz ve soylulardan yana tutum almıştır.
- Marksist iktisadın eleştirileri bakımından Malthus uygun zemin yaratmıştır.
- İnsanın ve tabiatın doğurganlığı konusunda büyük bir yanılığa düşmüş ve teorileri bu nedenle çökmüştür.

“Ekim 1838’de Eğlence olsun diye Malthus’un nüfus üzerine denemeler (1798)’ini okumaya başladım. Hayvanların ve bitkilerin davranışlarına ilişkin uzun süreli gözlemlerin beni hayatta kalma mücadelesinin anlamını kavramaya hazırlamış olduğundan, birden bire kafamda bu koşullar altında uygun değişikliklerin korunma eğilimi gösterip, uygun olmayanların yok olacağı düşüncesi çıkıverdi. Bu yeni türlerin ortaya çıkması sonucunu doğuracaktı”. Darwin’e ait bu ifadeler; onun, evrim teorisinin en önemli kilometre taşı olan, türlerin kökenleri adlı kitabının, büyük ölçüde Malthus’tan etkilendiğini gösteriyor. Bu da Malthus’la birlikte iktisadın doğa bilimleri üzerindeki karşı etkisini göstermektedir (Yalçıntaş, 2010: 5).

3.3.3. David Ricardo

David Ricardo Malthus’a yakın durarak teorik iş birliği yapsa da A.Smith’in doğal kanunlarına inanmış ve evrensel çapta geçerli olduklarını kabul etmiştir. Ancak Ricardo A.Smith’in iyimserliğini tamamen paylaşmamış, iktisadı kötümserliğe taşıyan Malthus’un fikirlerine ortak olmuştur. Ricardo’nun iyimserliğini engelleyen şey tarımda ortaya çıkan azalan verimler yasası ve toprak rantıdır. A.Smith’in Fizyokratların etkisinde kalarak tarımı sorunsuz görmesine karşılık, Ricardo tarımda doğan sorunun sanayide içine alacak tarzda genişleyeceğini düşünerek karamsarlığa kapılmıştır. Ricardo bu kötümserliğine rağmen, doğal kanunlara isyan etmeden kendi kötümser görüşlerini, iktisadi özgürlük inançları ile birleştirmiş ve devleti sorunun çözümünde hiçbir zaman bir araç olarak görmemiştir.

Ricardo emek değer teorisi, azalan verimler yasası, rant kanunu ve ücretlerin tunç kanunu ile klasik iktisadi düşünceye karşı öfke birikimine neden olmuştur. Değer teorisi zenginlik teorisiyle zıtlaşırken; azalan verimler yasası, doğal yasaların denge kuramadığı alanları, su yüzüne çıkarmıştır. Ücretlerin tunç kanunu endüstri çağında işçileri öfkelenmiş, bölüşüm teorisi, zenginlikten işçileri dışladığı için tepki almıştır. Ancak bütün bunların yanında sağlam para, serbest ticaret konularında kabul görmüştür. Ekonomik yaşamın üretimden ayrılan kurallarını, bölüşüm yasalarını ortaya koyduğu için ve dikkatleri bölüşüm konusuna çektiği için de iktisat bilime büyük katkısı olmuştur.

A.Smith klasik okulun kurucusu olmakla beraber David Ricardo bu okulun en çok tartışılanı ve en büyük temsilcisi olmuştur. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle Ricardo soyut bir iktisatçı ve nazariyecidir. Eserlerinde daima varsayımlardan hareket etmiştir. Olayları müşahade ve tasvir etmekten çok, olayları aklın ölçüsüne vurarak ekonomik yasalar keşfetmeye çalışmıştır. Ricardo’ya göre, ekonomi biliminin temel amacı; dağılımı muhtelif sınıflar arasında düzenleyen yasaları saptamaktır. Diğer taraftan, A.Smith’in açık dili ve üslubu Ricardo’nun eserlerinde yoktur. Bunların yanında A.Smith’in üzerinde fazla durmadığı değer, rant, “azalan verimler ve bölüşüm yasası ” gibi konuları geniş ölçüde tartışmış ve bu konularda merak uyandırmıştır. Nihayet “ Emek değer, ücret ve bölüşüm gibi düşünceleri sosyalist teoriye temel teşkil etmiştir. Bu bakımdan Ricardo çokça takdir edildiği kadar eleştiri de almıştır. Ricardo değer, dağılım ve rant kuramı ile büyük bir başarıya ulaşmış ve ekonomi biliminin

büyük yapımcılarından ikincisi olmuştur. Ona göre ekonomi bilimi Malthus'un sandığı gibi servetin sebep ve mahiyetini değil, üretimin, üretime katılan arasında bölüşülmesini tayin eden yasaları araştıran bir bilimdir (Talas, 1974: 40).

Fizyokratlar ve A.Smith servetin yani milli gelirin kaynaklarını araştırmışlardı. Malthus'un etkisi (Nüfus kanunu) altında kalan Ricardo ise özellikle milli gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığını ve faktör paylarını belirleyen kanunların neler olduğunu incelemiş ve iktisadi düşünceyi sosyal tarafa doğru yöneltmiştir. Bundan sonra gelir dağılımını etkileyen kanunları bulmak, iktisat biliminin en önemli konularından birisi olmuştur... Ricardo'nun yaşadığı devrin ekonomik ve sosyal sorunları, Ricardo'nun üzerinde, Malthus gibi büyük etkiler yaratmıştır. 19.yüzyılın başlarında İngiltere'de nüfus hızla artınca buğday fiyatları da yükselmiştir. Bu fiyat artışında Richard Cobden'in 1846'da tarımsal ürün fiyatlarını yükselten himaye kanunları rol oynamıştır. Ama daha sonra bu himaye kanunu kaldırılarak serbest ticarete dönülmüştür. Çünkü fiyat farklarından toprak sahiplerinin sağladığı avantajlar sosyal çatışmalara yol açıyordu. Ucuza ithal edilen ürünler himaye kanunları (corn laws) ile yükseltiyor ve bundan iç üreticiler yararlanıyordu. Buğday fiyatlarının yüksekliği toprak sahiplerinin rantını artırıyor ve böylece gelirin dağılışı rantiyecilerin lehine değişiyordu. Öte yandan ülkenin içerde üretimi kısıldığından, daha fazla buğday ithal etme zorunluluğu daha fazla sanayi mallarının ihracını gerektiriyordu. Bütün bunlar üretim maliyetini yükseltiyordu. Oysa İngiltere'nin rekabet gücü üretim maliyetlerinin düşürülmesi ile korunabilirdi. Ancak artan fiyatlardan (Tarım ürünleri fiyatı) dolayı üretim maliyetleri düşmüyordu. Buğday üreticilerini koruyan gümrükler iç fiyatları yükseltiyor, toprak sahipleri ve çiftçiler "Buğday kanunlarının" himayesinde rant elde ediyorlardı. İşte Ricardo'nun rant teorisi bu şartlardan etkilendi (Özgüven, 2001: 96-97). Dahası Napolyon savaşlarının anormal koşullarını da görmüştü. Napolyon savaşları ve birbirini izleyen düşük hasatlar İngiliz ekonomisini net bir gıda maddeleri ithalatçısı haline getirmişti. Hububat fiyatları birden yükselmiş ve toprak sahiplerinin gelirleri artmıştı (Barber, 1991: 81) İngiltere'nin tahıl ihtiyacının ithalatla karşılanması zorunluluğu serbest ticaret bakımından Ricardo'yu görevlendirmiştir.

İngiltere özel teşebbüslerinin kuruluşunu; kolonilerden taşınan kar ve kazançlara eklenen ve yabancı mallardan alınan gümrük vergileri sonucunda tamamlamıştı. Endüstriyel gelişim öylesi bir noktaya varmıştı ki serbest ticaretin yaygınlaşması, hem cinsleri arasında elli yıllık bir ilerlilik avantajı bulunan, bir endüstriyel yeni pazarlar sağlayacaktı. İngiliz mallarının bütün dünyada dolaşımı kolaylaşacak ve üstün rekabet karşısında bu mallar en büyük avantajı sağlayacaktı... Bundan ötürü de serbest ticaret görüşü içinde en iyi yol liberalizmdi. Aslında İngiliz sanayinin 1815'te gelişmiş bulunan yapısı içinde en uygun doktrin buydu. Ricardo da bu uygun doktrini mukayeseli üstünlükler teorisiyle kurdu (Hamitoğulları, 1982: 128).

3.3.3.1. Emek Değer Teorisi

Ricardo'ya göre, malların değeri faydalı olmak kaydıyla, nadir olmaları ve elde edilmeleri için gerekli emek miktarıyla belirlenir. Bu değer oluşumunda, emek miktarını esas alan bir görüştür (İslatince, 2012: 66). Ricardo Adam Smith'in değer teorisini geliştirerek kendi emek değer teorisini kurarken değer teorisini, kendi geliştirdiği azalan verimler yasası ve rant teorisiyle ilişkilendirmiştir. Buna göre değer; kıtlık veya emekten doğar. Antika eşyalar, sanat eserleri, çoğaltılamayan mallar kıt olduğundan değerlidir. "Bu tür malların değerini ne fayda ne de emek belirlerler". Yalnızca; kıt olduklarına göre değer görürler. Bu nedenle Ricardo çoğaltılamayan

mallara tekel malları adını verir ve tekel mallarını “Değer” analizinin dışında tutar (Bocutoğlu, 2012: 33). Smith değer üzerindeki düşüncesini tam olarak ortaya koyduğumuzda değerün üç unsurunu açıkladığını görüyoruz. Bunlar fayda, kıtlık ve emek olup malların özelliğine göre bu unsurlar bir malı değerlendirmektedirler.

Ricardo'ya göre fayda değer tek ölçüsü olmamakla beraber, bir malın değişim değerine sahip olması, faydalı olması şartına bağlıdır. Her malın bir faydası olduğunu kabul ederek malın değişim değerinin iki kaynaktan doğduğunu ileri sürmüştür. Bunlar nedret, başka bir deyimle azlık çokluk ve her malı elde etmek için talep olunan emektir. Emek miktarının artırılmadığı mallarda, arzın çoğaltılmasından değer etkilenmeyeceğinden, bu tür mallarda değer yalnızca nedret yani kıtlıkla belirlenecektir. Örneğin tablo, heykel, antika eserler. Buna karşın insan tarafından sınırsız olarak çoğaltılan mallar mevcuttur. İşte bu mallar söz konusu olduğunda, değişim değerinin temeli, her bir mal için harcanmış emek miktarıdır... Kabul olunmaktadır ki, Ricardo birçok tereddütlerine rağmen dünyaya değeri emeğe bağlayan bir teori sunmuştur (Talas, 1974: 41).

3.3.3.2. Azalan Verimler Yasası ve Rant Teorisi

Ricardo'ya göre sanayide sabit ya da artan getiri olabilirse de tarımsal üretimde azalan verimler geçerlidir. Nüfus artışı ve buna bağlı olarak gıda talebinin artışı giderek daha az verimli ve pazara daha uzak toprakların üretime açılmasına yol açmaktadır. Bu marjinal topraklarda birim üretimin maliyeti daha yüksek ancak üretilen ürünün piyasa fiyatı aynı olacaktır. Dolayısıyla homojen bir ürün olan buğdayın tek piyasa fiyatına sahip olması sonucunda, daha verimli topraklarda daha düşük maliyetle üretim yapan çiftçiler bir rant elde edeceklerdir. Ricardo'ya göre, verimli toprakların sınırlı olması nedeniyle tarımda azalan getiri, imalat sanayindeki sabit veya artan getiriyi telafi edecek düzeydedir. Böylece zaman içinde bütün ekonomide azalan getiri geçerli olacaktır (Ölmezogulları, 1999: 65). Ricardo'nun rant teorisinin temelinde üç varsayım vardır. Birincisi, nüfus kanununun geçerli olmasıdır. Malthus'a göre bu kanun çalışmaktadır. Nüfus gıda üretimi artış hızından daha hızlı arttığından gıda talebi, gıda üretiminden daha hızlı artacaktır. Nüfus kanununun sonucunda artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için üretim alanları genişleyecektir. İkincisi azalan verimler yasasının çalışmasıdır. Üretim faktörlerinin fiziki miktarlarındaki artış normal şartlarda üretimin de artmasına yol açar. Ancak üretimde kullanılan girdilerin tümünde artış imkânı varsa, üretim artışı mümkündür. Girdilerden birisinin fiziki miktarı artırılamıyorsa, yani sabitse diğer girdiler artırılabilirse bile üretim diğer girdi miktarı arttıkça önce artarak, sonra azalarak artacaktır. Burada üretim artırılamayan sabit girdi nedeniyle düşmektedir. İşte bu durum azalan verimler yasası olarak bilinir. Tarım sektöründe toprağın fiziki miktarının sınırlılığı nedeniyle, toprak sabit girdidir, nüfus arttıkça üretimi artırmak için diğer girdilerin fiziki miktarı artırılabilirse bile toprağın girdi miktarı artırılamayacağından, nüfus baskısı; tarım sektöründe kaçınılmaz olarak azalan verimler yasasının çalışmasına neden olacaktır. Üçüncüsü de tarım ürünleri fiyatının sabit olması yani tarımda tam rekabet fiyatının olması gerekir.

Bu ortamda homojen ürün elde eden üreticiler toprağın veriminin farklı olmasından dolayı ürünü, farklı maliyetlerle elde edecekler ancak aynı fiyattan satacaklardır. Bu nedenle de verimli topraklarda düşük maliyetli ürünlerde kar yüksek, verimsiz topraklarda yüksek maliyetli ürünlerde kar düşük olacaktır. Ricardo buna rant demektedir. Rantlar nüfus artışının önü alınamayacağından azalmayacak aksine artacaktır. Çünkü fazla nüfus daha fazla verimsiz toprağı üretime açacak, verim

farklılığı farklı maliyetleri doğurdukça, tam rekabet piyasasında rantlar kaçınılmaz olarak artacaktır.

3.3.3.3. Ücret Teorisi

Ricardo'nun ücret teorisi ücretlerin tunç kanunu olarak bilinir. A.Smith'de olduğu gibi iki tür ücret vardır. Tam rekabet piyasasında mallar gibi ücretlerde arz ve talebe göre belirlenir. Buna göre arz ve talebin eşit olduğu durumda işçi ücretleri fizyolojik düzeydedir. Bu ücret tabii ücret, asgari ücret olarak da bilinir. Tam istihdam durumunda piyasa ücreti ve tabii ücret eşitlenmiştir. Ancak işgücü arzı arttığında piyasa ücreti tabii ücretin altına düşer. Ancak bu uzun sürmeyecektir. Ücretlerin düşmesi işgücü talebini artıracığından ve işçilerin iş gücü arzını düşürmelerine neden olacağından talep artışı etkisini, ücretlerin yükselmesiyle gösterecek ve piyasa ücreti tabii ücreti yeniden yakalayacaktır. İşgücü talebi arttığında da aynı nedenle piyasa ücreti tabii ücreti aşacak ancak bu da uzun sürmeyecektir. Çünkü bu durumda işgücü talebi azalacağından ve işgücü arzı artacağından, arz artışı piyasa ücretinin fizyolojik düzeye gerilemesine neden olacaktır. Buradan çıkan sonuç şudur ki ücretler hiç iç açıcı değildir ve tabii ücret sürekli bir durumdur. Piyasanın denge durumunda ise herkesin ekonomik tatmin duygusu yüksek iken, ekonomik tatmin duygusu ücretlerde çok düşük ve geçimlik düzey söz konusudur. Piyasa sürekli tam istihdamda olduğundan, ücretlerin geçimlik düzeyi aşması da beklenmemektedir. Klasik teorinin ücretler bakımından başarısızlığı iktisadi özgürlüğe karşı akımları cesaretlendirirken, Klasik teoriye karşı çıkan akımların, D.Ricardo'nun ücretlerin tunç kanunu esas aldıkları özellikle de sosyalistler tarafından, toplumu yoksulluğa mahkûm ettiği gerekçesi ile eleştirildiği görülmektedir.

3.3.3.4. Bölüşüm Teorisi

Ricardo'ya göre; emek, sermaye ve toprağın kullanımı ile yaratılan gelir işçiler(ücret), sermaye(kar) ve toprak sahipleri(rant) arasında paylaşılır... İşte Ricardo'nun iktisat biliminin esas amacı olarak sunduğu bölüşüm konusu budur. Ricardo, bölüşüm konusunu hedef aldığını Malthus'a yazdığı mektupta bir mektupta açıklamıştır. "Size göre iktisat servetin nedenleri ve niteliği üzerinde bir araştırmadan ibarettir. Ben tersini düşünüyorum, onun oluşumunu tamamlamak üzere yarışma halinde bulunan sınıflar arasında, sanayi ürünlerinin dağılımı konusuna dair bir araştırma olarak tanımlanması gerektiğine inanıyorum. Günden güne şu kaniya vardım ki birincisinin incelenmesi faydasız ve aldaticı, fakat ikincisi bilimin öz konusudur". Ricardo'ya göre ekonomi bilimi ulusların zenginliğinin kaynağı ile değil üretim sonucu yaratılan ürünün, üretime katılan üretim faktörleri arasında bölüşümü benimseyen yasaların ortaya çıkarılması ile ilgilenmelidir... Ricardo ekonomi politiğin konusunun yaratılan değerlerin üç sınıf arasında kar, ücret ve rant şeklinde bölüşümü yasalarının saptanması olduğunu söylerken gerçekte bölüşüm olgusunu kapitalizmin dinamiğinin belirleyicisi olduğunu ortaya atmış olmaktadır... Ricardo bölüşümü belirleyen faktörlerden; rant, ücret ve karın gelecekteki seyrini araştırırken, üç varsayıma dayanmaktadır. Bunlar ekonomide azalan verimler yasasının geçerliliği, Malthus'un nüfus yasası ve sermaye birikimi için karın teşvik unsuru olduğudur (Öztürk, 2012: 63). Bu varsayımlar geçerli iken ücretler fizyolojik düzeyde sabit kalacaktır. Çünkü Malthus'un nüfus yasası fizyolojik ücretin garantörüdür. Malthus'un nüfus yasası ve azalan verimler yasası gereğince Rantlar sürekli artma eğiliminde olacaktır. Ücretler sabitken rantlar sürekli

arttığından karlar azalma eğiliminde olacaktır. Tarımda rantların yaygınlaşması tarım ürünleri fiyatlarını artırdığından, tarım ürünleri fiyatlarındaki artış, işçinin beslenme maliyetlerini dolayısıyla fizyolojik geçim haddini yükseltecek bu durumda reel ücretler sabitken yalnızca nominal ücretler artacaktır. Nominal ücretlerdeki artış; işçilere refah artışı sağlamasa da maliyet artışı karların azalmasına yol açacaktır. Sonuç olarak bölüşümde ücretler sabit, rantlar artış eğiliminde, karlar ise azalma eğiliminde olacaktır. Buradan da anlaşıldığı gibi Ricardo'nun rant ve azalan verimler yassı teorileriyle bölüşüm teorisi arasında bir tutarlılık bulunmaktadır.

Toplumsal çıkarlar arasındaki uyumsuzluk Ricardo'yu devlet müdahalesinin gerekliliği düşüncesine götürmemiştir. Ricardo'nun gerek toplumsal sınıflar arasındaki çıkar çatışmalarını vurgulayan görüşleri gerekse değeri emeğe bağlayan düşüncesi çok farklı yaklaşımlara esin kaynağı olmuştur. Ricardo'nun analizinin önemi hem azalan kar oranının kabulü ile Marksı hem de marjinal verim analizi ile marjinalistleri etkileyerek iktisat biliminin gelişmesinde büyük rol oynamış olmasıdır (Öztürk, 2012: 65).

3.3.3.5. Dış Ticaret Teorisi

Adam Smith sıradan bir aile babasını göstererek; evde yapılması daha pahalı olan bir şeyin dışarıdan alınmasını, aile reisi için ne kadar mantıklı buluyorsa, devletler açısından da dışarıda daha ucuz olan malları içerde üretmek yerine ithal edilmesini; o kadar mantıklı buluyordu. Smith'in mutlak üstünlükler teorisi Ricardo tarafından geliştirilerek yeni bir dış ticaret teorisi geliştirilmiş ve mukayeseli üstünlükler teorisi yaratılmıştır.

Mutlak üstünlükler teorisi ülkelerin hangi malın üretiminde mutlak olarak daha üstün ise o malın üretiminde uzmanlaşmasını savunmaktadır. Dolayısıyla Smith'e göre, bir ülke tüm malları diğer ülkeden daha ucuza üretebiliyorsa, dış ticaret yapması karlı olmayacaktır. Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi'nin bu eksikliğini, David Ricardo (1817) Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi (Theory of Comparative Advantages) ile gidermeye çalışmıştır. Ricardo'ya göre ülkelerin dış ticaretten yarar sağlamaları için mutlak üstünlüğe sahip olmasına gerek yoktur. Ricardo'ya göre bir ülkenin birden fazla malda mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda en çok maliyet avantajına sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşmalı ve diğer malı ithal etmelidir (Özel, 2012: 7-8).

Ricardo ya göre, uluslararası ticareti mutlak üstünlüklere dayandırmaya gerek yoktur. Böyle bir yaklaşım teorisinin kapsamını daraltmaktadır... Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler prensibine göre, mutlak olarak her iki üründe de (modelin iki ürün üzerine kurulmuş olmasında dolayı) dezavantajlı durumda olan ülke, karşılaştırmalı olarak daha az verimsiz olduğu alanda uzmanlaşırken, diğer ülkede karşılaştırmalı olarak daha yüksek verime sahip olduğu alanda uzmanlaşacaktır. Ricardo'nun geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlükler teorisi belirli şartlar altında hala geçerliliğini sürdürmektedir (Altay, 2008: 219). Karşılıklı üstünlükler teorisi; bir ülkenin dış ticaretten; en fazla karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu malı üretirse kazançlı çıkacağını göstermektedir. Bu durumda o ülkenin ürettiği mal karşılaştırmalı olarak en kaliteli ve en ucuz mal olduğundan, ihracat gelirleri maksimum artacaktır. Çünkü hiçbir ülke karşılaştırmalı olarak o ülkeden, o mal bakımından daha üstün olmayacak ve hiçbir ülkenin doğal avantaja sahip olan bu ülke ile rekabet şansı olmayacaktır. Bu nedenle de karşılaştırmalı üstünlüğü olan ülke dünya piyasalarına hâkim olacak, uluslararası piyasada payı artacak ve kimse onun piyasasına girme cesaretini gösteremeyecektir. Diğer ülkeler de diğer mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğundan, bahis konusu ilk ülke doğal avantaja sahip olmadığı malları kendi üretmek yerine, diğer

ülkelerden yani o mal konusunda doğal avantaja sahip olan ülkelerden olacaktır. Alınan mallar tıpkı satılan mallar gibi hem ucuz hem de kaliteli olacaktır. Çünkü mukayeseli üstünlükler herkesin yararınadır. Dolayısıyla mukayeseli üstünlükler evrensel yasalar olarak her ülkede uygulandığında bütün dünya toplumlarının ihracat gelirleri yüksek, ithalat harcamaları ise düşük olacaktır. Görüldüğü gibi mukayeseli üstünlükler yalnızca bir ülkenin çıkarına değildir. Bütün ulusların çıkarınadır. Ancak fark edildiği gibi mukayeseli üstünlüklerin yararlı olması bütün ülkelerin mukayeseli üstünlüğe geçmeleriyle yani iktisat teorisinin evrenselliğiyle ilgilidir.

3.3.3.6. Para Teorisi

Ricardo miktar teorisinin kurucuları arasındadır. Ricardo'ya göre altın ve gümüşün değeri, diğer bütün mallar gibi üretilirken harcanan emek miktarına bağlıdır. Başka bir deyişle paranın değeri emek miktarıyla orantılıdır. Altın gümüşten pahalıdır. Çünkü altının elde edilmesinde harcanan emek, gümüşün elde edilmesinden çok daha fazladır. Bu nedenle de altın hep daha değerlidir. Ayrıca paranın değeri para miktarına da bağlıdır. Para miktarı mal miktarını aşarsa fiyatlar artar. Para miktarı mal miktarından daha az artarsa fiyatlar düşer... Ricardo kâğıt para kullanımı durumunda da paranın altın miktarına ayarlanmasını önermektedir (Özgüven, 2001:102). Görüldüğü gibi Ricardo sağlam paradan yanadır. Para mal miktarına eşit olmalı ve kâğıt paralar altına endekslenmelidir. Eğer para mal dengesi bozulursa istikrar bozulacaktır. Ricardo sağlam para ve para miktarının fiyatlar üzerindeki etkisi bakımından miktar teorisine yaklaşmıştır.

3.3.3.7. Kapitalizmin Krizi ve Serbest Piyasanın Krizden Çıkış Yolu

David Ricardo, A.Smith'in iyimserliğini sürdürmemiş ve iktisat bilimine kötümserlik tohumunu ekmiştir. Ricardo'yu kötümser yapan yalnızca ücret, bölüşüm, azalan verimler ya da rant teorisi değildir. Ricardo bunların da neden olduğu kapitalizm krizinin kaçınılmaz olduğuna inanması nedeniyle kötümser iktisatçılar arasında anılır.

David Ricardo'ya göre Kapitalizmin kriz süreci şöyle işleyecektir: Nüfus baskısı nedeniyle üretim alanları genişleyecektir. Artan nüfusu doyurmak için verimsiz alanlar tarıma açılacak ve toprağın fiziki miktarının artışının sınırına gelinecektir. Toprağın sınırının sonuna ulaşılması, yani üretim girdisi olarak toprağın sabit girdi durumuna düşmesi, tarımda azalan verimler yasasını çalıştıracaktır. Çünkü fiziki miktarı arttırılamayan toprak diğer üretim faktörlerinin veriminin düşmesine neden olacaktır. Azalan verimler yasası nedeniyle ortaya çıkan verim farklılığı; üretim maliyetlerinin verimsiz toprakta üretim yapan aleyhine artmasına yol açacak ve verimli alanda üretim yapan lehine kârın (verimli arazide daha düşük maliyete sahip ürünlerin, piyasa fiyatına satılmasından dolayı) artmasına neden olacaktır. Nüfus baskısı nedeniyle verimsiz topraklar tarıma açıldıkça artan maliyet, tarım ürünleri fiyatlarının artmasına yol açacaktır. Tarım ürünleri fiyatları işçilerin nominal ücretleriyle doğrudan ilgili olduğundan, gıda fiyatları arttığında işçinin nominal harcamaları artacak, tarım ürünleri fiyat artışı tabii ücret düzeyine yansıtacaktır. Tabii ücret artışı karların azalmasına, karların azalması da üretimin azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açacaktır. Ricardo'nun bu şekilde kurguladığı bu model; krizi önce tarım sektöründe öngörmekte (azalan verimler - maliyet artışı - rant artışı - tarım ürünleri fiyat artışı) daha sonra tarımda ortaya çıkan bu olumsuzluğun sanayi sektörünü de içine alarak bir ekonomik krize dönüşeceğini öngörmektedir.

Ricardo ekonomik bunalımı öngörmekle birlikte bunalımı aşmak için iki tane çözüm önerisi geliştirmiştir. Bunlardan birincisi, mukayeseli üstünlüklere göre tarımın örgütlenmesi. Bu durumda her şey ülkede üretilmeyecek, bir kısım üretim terk edilecektir. Her ülke mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu malı üretecek, mukayeseli üstünlüğe sahip olmadığı malı üretmeyecektir. Verimsiz ürünlerin terk edilmesi; bu ürünlere ayrılan tarım alanlarını boşaltacak, üretim verimsiz alanlardan çekilerek verimli alanlarda devam edecek, böylece azalan verimler yasası çalışmayacak, rant doğmayacak, tarım ürünleri fiyatları artmayacak, tabii ücretler yükselmeyecek, karlar azalmayacak ve sanayi üretimi düşmeyecektir. İkinci çözüm ise, gümrüklerin düşürülmesi ve serbest ticarettir. Serbest ticaret tarım ürünlerini bollaştıracığından; gıda fiyatları artmayacak, işçi maliyetleri yükselmeyecek, karlar azalmayacak ve sanayi üretimi düşmeyecektir. Ricardo krizi beklemekle birlikte çözümü de sunarak iktisat bilimine duyulan güveni sürdürmüştür. Ancak bu kötü alışkanlık iktisadi özgürlüğe karşı akımlarda bir yerleşik geleneğe dönüşmüş, özellikle sosyalist düşüncede bütün teorik öngörüler kapitalizmin krizi üzerine kurulmuştur.

3.3.4. Jean-Baptiste Say

Adam Smith'in klasik modelinin geliştirilip evrensel bir zenginlik modeli olarak yeniden sunulması görevini üstlenen J.B.Say, yaratıcı girişimcilerin başını çektiği serbest ekonominin sayısız olanaklar sunacağını savundu. Say'ın özellikle piyasalar kanunu klasik makro iktisadın temel prensibi haline geldi. Doğruluğu meslekten iktisatçıların gözünde o denli sarsılmazdı ki, izleyen yüzyıldaki Keynesçi devrime kadar hiçbir meydan okumayla karşılaşmadı. Milletlerin zenginliğinde açıklanan pek çok kavramın netleştirilip geliştirilmesine diğer Fransız liberallerle beraber, hizmet etti. Sağlam iktisadi prensiplerin inşasına katkı sağladı ve emek değer teorisiyle serbest girişime dayalı kapitalist düzende emekçilerin sömürülmesi görüşünü reddedenlerin arasına girdi... Say zor zamanların iktisatçısıydı, Amerikan devrimine tanıklık etmişti, endüstri devriminin başlangıç yıllarını yaşamıştı ve Napolyon hükümetlerinde görev almıştı... J.B.Say, Adam Smith'in kendi kendini yöneten rekabet, doğal özgürlük ve sınırlı devlet sisteminin başlıca destekçilerinden ve Laisser Faire kapitalizminin tavizsiz savunucularındandı (Skousen, 2003: 51). J.B.Say 1803 yılında ekonomi politik inceleme adlı kitabını yayınladığında bu kitap sisli; İngiliz kötümserliğine karşı Fransız iyimserliğinin çıkışı olarak algılanmıştı. İngiltere'de liberal doktrin A.Smith ile iyimser havada gelişirken; Malthus ve Ricardo, yolunda giden her şeyi değiştirerek; iktisat bilimine makas değişimi yaşatmış ve bilimi kötümserliğe yöneltmişlerdi. İngiliz kötümserliği J.B.Say ile kaybolacak ve yeniden iktisat bilimi doğal düzen içinde iyimser bir bilim haline gelecektir. Say'ın döneminde Napolyon Bonapart Say'den gittiği amaç çerçevesinde ekonomi politikasının desteklenmesini istemişti. Liberalizme karşı olan Bonapart'ın teklifini reddeden Say, bilim ve sanayi adamlığı sıfatıyla faaliyetlerine devam etmiştir. Sanayinin İngiltere'ye göre daha ağır tempoda gidişini sorgulayan Say, bunu nedenini önemli ölçüde politika ile ekonominin iç içe girmişliğine bağlamış; bu nedenle de ekonomide devleti kesin olarak dışlayan Say yasasını yazmıştır. Say İktisat biliminin konusunun; Newtoncu paradigma bağlamında, iktisadi olaylar ve faaliyetler arasında zaman ve yer bakımından değişmez ilişkiler kurmak ve belli bir amaca varabilmek için gereken tedbir ve araçları belirleyerek çözüm önermek; olduğunu kabul etmiştir (Kök, 1999b: 153). Say'ın görüşlerinin şekillenmesinde yaşadığı dönemin özellikleri belirleyici olmuştur. Say dünyadaki ve Fransa'daki gelişmeleri göz önüne alarak Smithçi yeni politikaların kurallarını koymaya çalışmıştır. 19.yüzyılda dünyada;

İngiltere hâkimiyeti ve güçlü rekabeti bulunuyordu, Fransa'da da otoriter bir siyasal yapı, Merkantilizmin koruyucu kalıntıları ve tarıma dayanan bir ekonomik yapı mevcuttu. Say bu ortamda Fransa'nın gelişmesi ve sanayileşmesinin yollarını araştırırken, kendi kendini yöneten rekabet, doğal özgürlük ve sınırlı devlet sisteminin evrensel kurallarını yeniden kurmaya çalıştı. Say Fransa'nın sanayileşmede geri kalmasını; Merkantilizmden kalan koruyucu yasalara, Fransa da Napolyon hükümetleri de dâhil Fransız devriminden sonra ortaya çıkan otoriter hükümetlerin her şeye karıştıkları gibi ekonomiye de karışmalarına, siyasetin ekonomiyle iç içe geçmesine ve Fransa'nın bir tarım ülkesi olmasına; bağlıyordu. Fransa tarımla geçinen bir ülke iken Merkantilistler, Fransa'yı dönüştürmek için ekonomik yapının ağırlığının sanayiye kaymasına büyük çaba harcadılar. Bu çabalar ekonomik anlamda da otoriter ve piyasayı kontrol eden piyasayı kendine tabi tutan bir devleti yarattı. Merkantilist hükümetler, temelini attıkları sanayiye, koruyucu politikalarla dış rekabete karşı korudular. Devlet koruması altındaki Fransız sanayi, kamu ekonomisinin verimsizliği nedeniyle gittikçe hantallaştı ve rekabet gücü kazanamadı, sonuç olarak Fransa'nın ticari kapitalizmi; İngiltere'de olduğu gibi sermaye birikimine yol açmadı, bankacılık gelişmedi. Mesela Almanyada güçlü bir bankacılık sistemi kurulmuş ve bankacılık sektörü sanayiye desteklemişti. Fransa'da; sermaye birikiminin yetersiz olması ve sermaye birikimine hizmet eden aracı kurumların gelişmemesi, sanayileşmenin ağır bir tempoda ilerlemesine yol açtı. Devrim yaşamış Fransa'da, yeni siyasal yapının milli iradeyi temsil ettiğine inanılıyordu ve siyasal sistem ulus devletlerin tipik özelliklerini taşıyordu. Hükümetlerin ulus adına kullanılan geniş yetkileri vardı ve kamu yararını gözetmeleri nedeniyle hükümetler piyasa üzerinde geniş kontrol kurdular. Siyasetin bu denli piyasa üzerinde gölgesinin olması, piyasanın kendi kendini yönetmesini engelliyor ve bireyin yaratıcılığından istifade edilemiyordu. Say bu ortamda devleti ekonomiden dışlayan "Mahreçler yasasını" ve ekonomik kaynakları yönetecek ve piyasada devletin yerine geçecek girişimci doktrini icat etti. Say Fransa'nın tarıma dayalı yapıda gelişemeyeceğini düşünüyordu, Fransa sanayinin gelişmesini ve İngiltere'ye karşı rekabet gücü kazanmasını, iktisadi liberalizmle mümkün görüyordu. Bu nedenle A.Smith'den sonra pür liberalizmin savunusu Fransızlara özellikle J.B.Say'e kaldı.

Say analizini Smith ve Ricardo'dan daha ileri götürerek klasik iktisatta dört alanın temelini atmış "Bu alanların dışında da bilimin kendisini fark etmesini sağlayacak önemli ilerlemeler sağlamıştır" bunlar (Skousen, 2003: 52) :

- Bilimsel yöntem olarak teorilerin olgular ve gözlemlerle test edilmesinin gerekliliği konusunda kuvvetli bir inanç
- Emek değer teorisi yerine sübjektif fayda teorisi
- Girişimcinin hayati rolü
- Klasik makro modelinin temelini oluşturan Say yasasıdır.

3.3.4.1. Say Yasası

Piyasalar yasasına (Mahreçler yasasına) göre her mal kendi talebini yaratır. Üretilen her mal başka malların talebi şeklinde piyasaya gelir. Ürün bedelleri yine ürünlerle ödenebileceğinden, mallar birbiriyle mübadele edilebilir. Para bir ara vasıttan başka bir şey değildir. Malların arz ve talebi birbirlerine bu derecede bağlı olduğuna göre fazla üretim genel bir bunalıma yol açmayacaktır. Çünkü insanların mal talep etme arzuları doyumsuz olduğundan, bir mal üretildiği andan itibaren içerdiği özel değer niteliğiyle diğer bir mal için pazar oluşturacaktır. Ancak malların kendi mahreçlerini yaratabilmesi için dış piyasalarda serbestçe dolaşabilmesi gerekir. Say

mahreçler yasası doğrultusunda, ekonomik liberalizme, özel mülkiyet, serbest teşebbüs, serbest ticaret ve devletin ekonomik hayata müdahale etmemesi gibi görüşleri kazandırmıştır (Ülgen, 2000: 93-94). Görüldüğü gibi J.B.Say için fazla üretimin; bunalım ve karışıklık yaratması söz konusu değildir. İlginç olan nokta bu düşüncelerin Avrupada ilk ekonomik bunalımların oluşmaya başladığı döneme rastlamasıdır. Say bu bunalımların geçici olduğunu, bundan ötürü kuşkuya kapılmanın doğru olmayacağını savunmuştur. Say'ın doktrinine göre, malların toplam arz ve talebi zorunlu olarak bir diğerine eşittir. Zira toplam talep, yaratılmış bulunan toplam mal yığınından başka bir şey değildir. Böyle olunca genel bir mal tıkanması; “insanların mal talep etme arzuları sürekli bir doyumsuzluk ile damgalı olduğundan ve bir mal üretildiği andan itibaren içerdiği özel değeri aracılığıyla diğer bir mal için pazar oluşturacağından ve kendisiyle değişebileceği bir mal arayacağından”, söz konusu olamaz. Şu halde bunalımlar oluşsa bile bunlar kısmi ve geçicidir. Çünkü girişim özgürlüğü bunları haber vermeye ve aşmaya yetecektir... Say yasasında mallar mallara karşılık mübadele edilmektedir. Bir malı satın almak için başka bir mal gereklidir ve para bu süreçte vasıtadan başka bir şey değildir, para ancak başka bir mal elde etmek için istenir. Değişim işlemi bittikten sonra yine mal karşılığında mal verilmiş olmaktadır. Böylece her mal karşılıklı olarak kendi pazarını yaratmaktadır. Buradan her ülkenin mümkün ölçülerde, çok mal üretmesinin karşılıklı olarak bütün ülkelerin lehine olacağı, sonucu çıkmaktadır. Say söz konusu mahreçler yasasının, dünya halkları arasında kardeşlik bağlarını kuvvetlendireceğine inanmıştı ve bu teorinin bütün serbest ticaret politikalarına, temel olacağını düşünüyordu (Hamitoğulları, 1982: 133). Görüldüğü gibi mahreçler yasası milli ekonomide olduğu kadar uluslar arası ekonomide de faydalı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Mahreçler yasasının doğurduğu ekonomik sonuçlar birkaç noktada toplanabilir (Özgüven, 2001: 109-111) :

1. Bir ülkenin üreticileri ne kadar çok ve üretim ne kadar fazla olursa, mahreçler de o derece kolay açılır, o derece de değişik ve geniş olur.
2. Para sahipleri için; parayı elde tutma, beklemenin faizinin kaybedilmesine yol açıyorsa; bir an evvel tüketim yoluna gitmeleri onlar için rasyonel ve faydalı olacaktır.
3. Her üretici, her kesim diğer üretici ve kesimlerin refahı ile yakından ilgilidir. Sanayi kesimi gelişebildiği ölçüde istihdamı artıracaktır. “Talebi meydana getiren üretimdir”.
4. Ülkeleri tarım, sanayi ve ticaret ülkeleri diye ayırmak gereksiz ve yersizdir. Tarım, sanayi ve ticaret birbirini destekler.
5. İthalat ihracat demektir.
6. Zenginlik sadece üretim artışıyla gerçekleşmez. Üretim artışı, mal çeşitliliği yaratmalı, tüketimi uyaracak zevk ve ihtiyaçları geliştirmelidir.
7. Arz ve talep eşit olduğuna göre tasarruf ve yatırımlar da eşittir. “Bu eşitliği sağlayan fiyat, faizdir. İnsanlar gelirini ya harcarlar ya tasarruf ederler. Tasarruf edenler faiz karşılığı geliri yine harcarlar.”
8. Ekonomik bunalımlar kısmi ve geçicidir. Savaşlar siyasal sorunlar, vergiler ya da üretimin yanlış yönlendirilmesi; bunalıma neden olabilir. Ancak bunlar geçicidir, en sonunda arz ve talep eşitlenir. “Çünkü fazla üretilen malların fiyatları düştüğünden, üreticiler zarar eder ve üreticiler yeniden fazla üretmezler.”
9. Ekonomik sorun üretimin çokluğundan değil aksine üretimin yetersizliğinden kaynaklanır.

10. Tam istihdam vardır. Faizlerin, ücretlerin ve fiyatların esnek olmasından dolayı arz talep eşitliği sağlanır her zaman sağlanır ve tam istihdam süreklidir.
11. Ülkelerin mümkün olduğunca mal üretmeleri gerekir ve çünkü ticaret karşılıklı olarak bütün ülkelerin lehinedir.
12. Bir ülkenin büyümesinin tek yolu yatırımdır.
13. Say yasası kazanılan gelirlerin derhal harcandığı varsayımına dayandığından, aşırı sermaye söz konusu değildir.

Say yasasının yayınlandığı dönem sanayi devriminin ortaya çıktığı dönemdir. Sanayi devrimi, mekanik gücün sanayide yaygınlaşması sonucu üretimi büyük ölçüde artırırken, diğer taraftan da bu üretim artışının bir sınırı olup olmayacağı, belli bir üretim seviyesinden sonra artan üretimin satın alınıp alınmayacağı sorununu, gündeme getirmişti. Bazıları artan üretim karşısında gelirlerde belli bir düzenleme yapılmazsa, bu artan üretimi tüketmenin mümkün olamayacağından korkuyorlardı. Say bir ülkenin büyümesinin tek yolunun yatırım ve üretim olduğunu düşündüğü için bu korkuyu kaldırmıştır. Bir mal üretildiğinde sadece arz yaratılmaz ona eşdeğer talepte yaratılır. Bir mal üreten kimse yalnız o malı satmak istemeyecek fakat aynı zamanda o mala eşdeğerde diğer mal ya da mallar satın almak isteyecektir. Demek oluyor ki piyasaya mal arz eden herkes bir taraftan malını satmaya çalışırken diğer taraftan da eşdeğer başka mallar almaya uğraşacak ve böylece piyasada arz ve talep birbirine eşit olacak ve sonuç olarak her arz kendi talebini yaratacaktır

3.3.4.2. Müteşebbis Teorisi

J.B.Say için müteşebbis; üretimin ve gelir dağılımının merkezi unsurudur. Liberal bir ekonomide müteşebbisin öncü rolünü Say keşfetmiştir. Gerçekten Malthus ve Ricardo kapitalist ile müteşebbisini birbirine karıştırmıştır. Toprak, emek ve sermaye anlayışlarında bir diğerine karşı olma söz konusudur. Say de ise üretimin çatışma halindeki bu üç unsuru, üretken hizmet kavramı içinde uzlaşmaktadır. Doğanın, emeğin ve sermayenin üretken hizmetlerini insanların tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için birleştirmek gerekir... Üretimin bu üç unsuru birleştirip mevcut talep ile orantılı bir tarzda, üretici hizmete çeviren müteşebbidir. Müteşebbis her türlü üretici ve tüketici sınıflar için aracıdır, üretimi o yönetir ve oluşturur. Görülüyor ki müteşebbis sermayeden ayrılmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir, sermaye sahibi de müteşebbis olabilir ancak sermaye olmaksızın da müteşebbis olunabilir, çünkü onun rolü koordinasyondur. Müteşebbisini diğer insanlardan ayıran şey, beceri, yönetme, iyi karar verme, değerlendirme ve koordinasyondur. Müteşebbis bu özelliğiyle üretim sürecine katıldığında gelirden kar alır. Ancak nadir bulunan ve niteliği yüksek olan bu çalışmanın riski de yüksek olduğunda gelir seviyesi de yüksektir. Say müteşebbisini üretimin ve gelir dağılımının motoru yapmaktadır. Sosyal kaynakları ihtiyaçlarla uyumlu hale getiren ve üretime katılan unsurlara gelir dağıtan odur (Hamitoğulları, 1982: 132-133).

3.3.4.3. Değer Teorisi

Adam Smith ve David Ricardo değişmez bir değer standardı saptamıştı ve değeri emeğe indirgemişlerdi. Fakat Say, Ricardo'nun "Prensipleri"nin çeviri kopyasına, değişmez bir değer ölçüsü, saf hayalden ibarettir notunu düşmüştür. Onun yerine öznel bir fayda değer kuramını tercih ederek, daha pozitif bir yaklaşıma yönelmiştir. Fayda ya da tüketicinin bir mal veya hizmete değer verme şekli, o mal veya hizmetin üretimini

belirler. Üreticiler girdileri çıktıya dönüştürmek suretiyle, maliyetleri karşılayacak kadar değer ya da fayda yaratırlar (Skousen, 2003: 2.55). Her ne kadar Say değerini tüketici kökenine inemediyse marjinal faydaya klasikler içinde en çok yaklaşanlardan birisi olmuştur.

3.3.4.4. Bölüşüm Yasası

Girişimle ilgili konuda açıklandığı gibi Say, üretimin ve gelir dağılımının en önemli unsuru olarak girişimciyi görmüştür. Girişimci üretimin üç faktörünü yönlendiren ve onları talep doğrultusunda üretken hizmetlere yönlendiren kişidir. Diğer üretim faktörlerini yöneten ender bulunan yeteneğe, beceri ve zekâyâ sahip olduğundan hatta risk üstlendiğinden, girişimcinin gelirin yüksek olacağını ileri sürmüştür. Say'ın modelinde girişimci geliri yaratan ve onu organize ettiği üretim faktörlerine dağıtan kişidir.

3.3.4.5. Devlet Müdahaleciliği ve Diğer Görüşler

Say yasası klasik iktisadın sorunlarını çözen bir temel yasa olmakla birlikte aslında bir devlet teorisi. Devleti piyasa ekonomisinden uzak tutan görünmez el, Say yasası ile teorik gerekçesini güçlendirmiştir. Devlet müdahalesi üretimin yanlış yönleneşine yol açacağından sakıncalı bulunmuş, kaynakları yönlendiren onları koordine eden müteşebbis, devletin piyasadaki rolünü üstlenmiştir. Paranın mübadeleyi çağırın bir rolü vardır. Mübadele tamamlandığında elde mal kalır. Bu nedenle para sadece mübadele fonksiyonuna sahiptir, değişime aracılık eden bir örtüdür. Büyüme, arz yönlü politikalarla sağlanır. Üretim eşdeğer talep yarattığından büyümeyi arz belirler. Ancak tam istihdam büyümenin sınırınıdır. Fazla üretilen malların fiyatı düştüğü için üreticilerin zarar etmesi sebebiyle üretim yeniden eski seviyesine döneceğinden büyüme tam istihdamla sınırlı kalır.

3.3.5. John Stuart Mill

J.S.Mill geniş entelektüel çabasının yalnızca bir parçasını oluşturan, iktisatla ilgili yazılarını; temelde klasik geleneğin buluşlarının sentezini yapma çabası olarak görüyordu. Amacının yeni bir şey ortaya koymak değil, Smith'ten beri gelişmiş olduğu şekliyle klasik analizi sağlam bir temele oturtmak olduğunu söylüyordu. Bununla birlikte iktisada olan katkısı dile getirdiği bu hedefin çok ötesine geçti. Çalışmalarının seyri içinde, klasik geleneğe sadakatini hep ikrar ettiği halde, bu geleneğin öncülerinin çalışmalarını; kendilerinin farkına vardığından daha çok önemli sonuçlar verecek bir şekilde, tashih etmeyi başardı. Mill'in gözleme aldığı dünya Ricardo ve Malthus'un gözlemlediği dünyadan büyük ölçüde farklıydı. "Yani Malthus ve Ricardo'nun görüşlerini yönlendiren ekonomik ve siyasi şartlar değişmişti".

1640-1660 İngiliz devrimi sonucunda kral gücünü ve yetkilerini yeni ortaya çıkmış burjuvazi ile paylaşmayı kabul etmişti. İngiltere'de Albay Cromwell tarafından 1649'da ilan edilen Cumhuriyetin peşinden 1659'da tekrar krallığa dönülse de sanayi ve ticaretin saray tarafından denetlenmesi bir daha geri gelmemek üzere ortadan kaldırılmış olduğundan, kral artık yetkilerini parlamento ile paylaşmak zorunda bırakılmıştı. Devrim esnasında kapitalizmin gelişimine ayak bağı olan lonca ve çiraklık yasaları da değişime uğramış, serbest ticaret ve sanayinin gelişmesi önündeki tüm engeller kaldırılmıştı (Köktürk, 2011: 91).

Klasiklerin verdiği mücadeleler amaçlarına ulaşmış, tahlil yasaları yürürlükten kalkmış, bankacılık ve para birimleriyle alakalı düzenlemeler yeniden organize edilip, uluslar arası ödeme aracı olarak para altına tam anlamıyla bağlanmış, yardım alabilmek için gösterilen yerde ikameti şart koşan yoksullar yasası kaldırılmıştı. İngiltere serbest ticarete katılmış ve Napolyon savaşlarını takip eden deflasyon yıllarının büyük yıkımları, geride kalmıştı Bu nedenle Mill'in çağında düşüncenin çözüme uğraşacağı sorunlar Malthus ve Ricardo'nun karşılaştığı sorunlarda farklıydı. Bu dönemin kendine özgü sorunları vardı, Mill de bu sorunları görmüş ve ona eğilmiştir.

Bunlar nüfusun büyük öçlümü açısından yaşamı zorlaştıran düşük ücret gelirleri, yaşamayı kolaylaştırıcı araçların nüfusun büyük bölümü açısından geri olması, ticaretin gelişmesine rağmen ücret gelirlerinin artmaması ve eşitsizlik gibi konulardı (Barber, 1991: 100-101). Mill'in zamanında bu sorunların ön plana çıkması nedeniyledir ki, iktisadi yaşamın bölüşüm yanını incelemek, iktisat biliminin ana konusu oldu. Mill üretimle ilgili konularda klasik geleneğe genelde uymakla birlikte gelir dağılımı sorununa ağırlık vermeye başladı. Mill Liberalken, de sosyalist görüşlere yaklaşırken de hiçbir zaman bölüşüm sorunundan uzaklaşmamıştır. Mill, klasik doktrinin üretimle ilgili olan teorilerini geliştirmeye çabalarken, bölüşümle ilgili teorilerini de değiştirmeye uğraştı. Bu açıdan Millin görüşleri bir yönüyle Klasik Teorinin revizyonu olduğu gibi, bölüşüm konularında olduğu gibi bir yönüyle de klasik teorinin reddi ve doğal düzenin inkârı oldu.

Mill öncelikle doğal düzeni revize etmiştir. Ona göre hayatın bütün nimetlerini kendisine borçlu olduğumuz bu görünmez varlık ile işbirliği yapmak gerekir. Bize yaptığı iyiliklerin karşılığını ödemiş olmak için ihtiyaç duyduğu yardımı ondan esirgememek gerekir. Çünkü doğal düzen her şeye mutlak tarzda egemen değildir, ondaki eksikliği insanın zekâsı ile yaratma gücü oluşturmaktadır. Doğa öldürücüdür, zalimdir, açık bir tarzda aynı acıyı haklı ve haksıza, dürüst ve dürüst olmayana; hiçbir ayırım yapmadan uygulamaktadır. Son derece rezilane ve karışıklıklarla doludur. Dünya bir ayırıcılık ve bir uzlaştırıcılık sistemi olarak görülmektedir. Doğada haklı ve haksızlığın kuralları bulunamaz. Doğanın amaçlarının gerçekleşmesine yaklaşabilmesi ona için bu yardımı yapmak gerekir. Ferdietçilik anlayışı ve her şeyin kendiliğinden en iyi tarzda yürüyeceği düşüncesini düzeltmek gerekir. Mille göre doğanın mükemmel tarafları da vardır, insan unsurunun katılımıyla düzeltilebilecek yanları da vardır. İnsana sorumluluk vermeyen onun yaratıcı gücüyle tamamlanamayan bu kendi haline bırakma, uygulamada kötü sonuçlar vermektedir. Doğanın gücüne insanın yaratıcı gücünü katarak, kendiliğinden oluşan düzenin taklit ederek değil, kendiliğinden işleyen düzene insan gücünü ekleyerek onu adaletin ve iyiliğin en yüksek seviyesine ulaştırmak mümkündür. Eğer insanın gücü doğanın eksik taraflarını düzeltecek yönde işin içine girerse, Mill'e göre, genel eğilim, istisnalar dışında, daha iyi daha büyük mutluluğa doğru gelişecektir. Görüldüğü gibi Mill, insan gücüyle doğanın hataları ayıklandıktan sonra iyimser olmakta ve liberal kalmaktadır (Hamitoğulları, 1982: 140). J.S. Mill'in klasik teori üzerindeki bir düzeltmesi de, klasik doktrinin üretim yasalarıyla bölüşüm yasalarını ayrı ayrı kanunlara tabi tutmasıdır. Mill'e göre doğanın eksik kaldığı ve ancak insan çabasıyla iyileştirilecek şeylerinden birisi bölüşümdür Mill'in bölüşüm yasalarına dönük eleştirileri onu sosyalizme yakınlaştırmıştır.

Millin bu yaklaşımı ile hangi kategorilerin evrensel olduğu ve hangilerinin tarihsel bir yapıyı yansıttığı konusunda uzun yıllar sürecektir bir tartışma başlamıştır. Mill'in üretim ve bölüşüm yasalarıyla ilgili eleştirileri; ona düşüncelerini Ricardo ve Malthus'a bağdaştırma imkânı vermiştir. Bu ayırım üretim faktörleri gelir paylarının üretim surecinden ve değişim değerlerinin belirlenmesinden ayrı olarak

belirlenemeyeceği gerekçesiyle daha sonra gelen Neo Klasiklerce reddedilmiştir. (Öztürk, 2010: 69).

3.3.5.1. Emek Değer Teorisi

Mill, emek değer teorisinde arz talep yanında fayda ve maliyet gibi faktörlerin de etkili olduğunu savunur; emek değer teorisi bu bakımdan, Mill'in liberal teorilerindedir. Burada klasik geleneğe bağlı kalmış ve klasik emek değer teorisini geliştirmiştir. Mill değer yaratan faktörleri iki gruba ayırmaktadır. Bunlar malın faydası ve malların elde edilme güçlüğüdür. Mill malları elde edilme güçlüğüne göre üç gruba ayırmıştır (Adacay: 2012: 72):

- Arzı sınırlı mallar(yeniden üretimi mümkün olmayan mallar): Bu malların değeri sadece arz ve talep koşullarına göre belirlenmektedir. Bu tip mallara antika eşya ve sanat eserleri örnek verilebilir. Bir bakıma bu mallar monopole konu olsa da yine de arz ve talep kanunlarının etkisindedir.
- Arzı sabit maliyetlere bağlı olarak sonsuz şekilde arttırılan mallar(yeniden üretimi mümkün olan mallar): bu gruba giren mallarda değer üretim maliyetlerine bağlıdır.
- Arzı ancak artan maliyetlerle artan mallar(yeniden üretilmesi artan maliyetlerle mümkün olan mallar): Bu tip mallarda değer artan maliyetler tarafından belirlenir. Ancak bu tip malların değeri mala olan ihtiyaç arttıkça yükselecektir. Bu tür mallara az verimli topraklar üretime açıldıkça, verimsiz topraklarda üretilen mallar örnek olarak verilebilir. Bu mallarda değer yükselen maliyetler tarafından belirlenecektir. Görüldüğü gibi Mill değer teorisinde kullanım değeri ve mübadele değeri ayırımını yapmaktan kaçınmış sadece mübadele değeri üzerinde durmuştur.

3.3.5.2. Doğal Düzen

Mill doğal düzeni kısmen yıkmıştır. Doğanın karşısına insanı çıkararak doğanın hatalarının insanın katılımıyla düzeltileceğini savunmuştur. Klasikler içinde doğal düzene doğrudan eleştiri ilk defa Mill tarafından yapılmıştır. Mill'e göre doğa eksik, acımasız ve adaletsizdir. Herkesi aynı kefeye koyar. Burada insan doğaya uymak yerine kendi gücünü doğaya katarak daha büyük bir mutluluğa ulaşabilir. İnsan doğanın kendi sorununu çözmesini beklememelidir, insan ona yardım ederek akli doğanın hizmetine sunabilir böylece doğanın gücü etkin insan faaliyeti ile birlikte daha sorun çözücü olabilir. Bu nedenle Mill doğal düzen konusunda reformist ve müdahalecidir.

3.3.5.3. Özel Mülkiyet

Mill'e göre mülkiyet ilahi ve göksel dayanağa göre değil tamamen insancı bir anlayıştan doğmaktadır. Her mülkiyet kendiliğinden meşru sayılmaz. Özellikle toprak mülkiyetine kutsal bir anlam vermek doğru olmaz çünkü toprak, çalışmanın sonucu yaratılmış değildir. Tabiatın bir nimeti ve iyiliğidir ve gasp sonucu ele geçirilmiştir, çoklukla fetih ve şiddetle kazanılmıştır. Toprağa sahipliğin tek meşruluğu onu iyileştirip verimini arttırmaktır(Bu John Locke'un mülkiyet anlayışıyla örtüşen bir düşüncedir). Toprak mülkünün rantı da vergilendirilmelidir. Çünkü bir çalışma bir emek olmadan kazanılmıştır. Mülk sahibi bir riske girmeden, çalışmadan, tasarruflarını işletmeden

zenginleşmektedir. Mülkiyet, ancak bir çalışma ve yaratma sonucu oluşan kazançlar için geçerli olup, ancak hak edilmiş kazançlar için meşrudur (Hamitoğulları,1982:142).

3.3.5.4. Bölüşüm ve Ücret Kuramı

Mill; servetin üretim koşulları ve yasalarının, fiziksel hakikatleri andırdığını kabul etmektedir. Onlarda isteğe bağlı ya da tesadüfi bir şey bulunamaz; ancak bölüşüm tamamen başka niteliktedir fiziksel hakikatleri andırmamaktadır. Bu tamamen insanlara bağlı bir şeydir. Ürünler bir kere ortaya çıkınca, insanlık bireysel veya toplu olarak, onlara istedikleri gibi muamele ederler. Onları kime isterse ve istedikleri koşulda verebilirler. Bu nedenle servetin bölüşümü doğal yasalara değil; toplumun yasaları ve adaletine bağlıdır (Skousen,2003:136). Mill'in kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır ki, ekonomi kısmen doğal yasalara kısmen de toplum yasalarına tabidir. Üretim fiziksel yasalar gibi değişmez kurallara tabi olsa da üretimin gerçekleşmesinden sonraki asama bölüşüm; toplumsal kurallara tabidir. O halde üretim ayrı kanunlara bölüşüm ayrı kanunlara tabi olmakta; bölüşümde insan aklının etkin gücünden faydalanmak gerekmektedir. Buna göre özel mülkiyet ancak hak edilmiş servetlerde, yani çalışarak kazanılan servetlerde geçerlidir. Dolayısıyla insan emeğinin katılmadığı servetlerde kutsallık aramak yanlış olur. Çünkü insan emeğinin değmediği mallar doğanın hediyesidir ve herkesindir. Mesela toprakta mülkiyet eğer insan emeği değmiş ve toprağın verimi arttırılmışsa meşrudur. Öte yandan rantlar, kendi haline bırakılmaz, vergilendirilmelidir. Çünkü toprak sahipleri rant gelirlerini çalışmadan, risk almadan, tasarruflarını yatırıma dönüştürmeden kazanırlar. Ücretlere gelince Mill ücretler konusunda Malthus ve Ricardocu geleneğin yürüngesinde kalmıştır.

Mille göre emek arzı, işçi sayısına (nüfus), emek talebi de ücret fonuna (sermayeye) bağlıdır. Ücret seviyeleri ücret fonunun işçi sayısına bölünmesiyle (Ücret seviyesi= Ücret Fonu / İşçi sayısı) bulunur, buna göre nüfus artışı ücretlerin düşmesiyle doğrudan ilgilidir. İşverenlerin işçiye ödemeye razı oldukları miktarları ifade eden ücret fonu, sermayenin işçi ücretlerinin ödenmesine ayrılan kısmıdır, bu sermayenin artması ücretleri arttırır. Bu ücret teorisi Ricardocu ve Malthus'un ücret teorisinden çok farklı değildir. Mill ücret hadlerindeki düşüklüğün sorumluluğunu, sayıları artan işçilere yüklemektedir (Adacay, 2012: 73). Mill bölüşüm sorunuyla o kadar ilgiliyken bile, ücretler konusunda klasik gelenekten ayrılmamıştır.

3.3.5.5. Dış Ticaret Teorisi

Mill'in düzeltme yaptığı konulardan birisi de dış ticarettir. Mill dış ticaretin değerinin emekle belirleneceğini ileri sürmüştür. Ona göre ithal edilen malların değerini ihraç edilen emek miktarı belirler. Dış ticaret mukayeseli üstünlüklere tabi değildir. Bir ülkenin malının değeri mukayeseli üstünlüğe sahip olsa da olmasa da dış piyasalardaki talebine bağlıdır. Eğer malların dış piyasalarda talebi yoksa mukayeseli üstünlük olsa da mallar satılamayacaktır (Özgüven,2001:120).

3.3.5.6. Bireycilik ve Özgürlük

Mill'in liberal ve bireyci anlayışında; ancak çalışma sonucu oluşan kazançlar, hak edilmiş kazançlar meşru gelir olarak görülmüştür. Emek sarf edilmeden elde edilen kazançlar haksız kazanç sayılmış ve meşru görülmemiştir. Bireyciliğin basarili sonuçlanır vermesi ve her bireyin yaşamsal yarışa eşit şartlarla aynı çizgiden başlaması

için miras ve geçinme haklarının sınırlanmasını savunmuştur. Mill bu bireyciliği; sosyalizme gitmek için değil, liberalizmin daha iyi işlemesi ve daha başarılı sonuçlar vermesi bakımından savunmuştur. Bireyin haklarına, özgürlüğüne, yaratıcılığına olan güveni ve saygısı adına; bireyin adil olmayan, hak edilmemiş ve eşit olmayan haklarına sınır çizmiştir... Mill'in Özgürlük düşüncesine gelince, birey için özgürlük gerçek bir ihtiyaçtır, vazgeçilemez olan zorunlu ihtiyaçlardan sonra, özgürlük gelir. Özgürlük olmadan insan hiçbir alanda kendi yeteneklerini gösteremez ve geliştiremez. Özgürlük gelişmenin karşılığıdır. Ekonomik özgürlük siyasal özgürlükten ayrılmaz. Hükümet ferdin faaliyetlerine karışamaz. Yapıcılık ve yaratma yeteneklerinin gelişmesi için insanın faaliyetlerini serbest bırakmak gerekir. Eğer bu faaliyetleri devlet yaparsa kişileri köreltmış olur. Eğer kişilere ekonomik özgürlük tanınmazsa fertler siyasal bakımdan da hükümetlerin egemenliği altına girer. Ancak fertlerin yapamayacakları kamusal nitelikteki işleri ve kişilerin özgürlüklerini korumakla görevini devlet yapabilir (Hamitoğulları,1982:142-143).

3.3.5.7. Mill'in Sosyalist Görüşleri

Mill üç tür sosyalizm tanımlamıştır (Skousen,2003:138):

1. Ütopyacı sosyalizm: İşbirliği içindeki toplumlar
2. Devrimci sosyalizm: İktidarı zorla ele geçirip sanayi millileştirme ve özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan radikal görüşler.
3. Faşist sosyalizm: Bürokratik düzenlemelerle sanayi, üretim, bölüşüm ve değişim araçları kontrolünü devlete veren görüş.

Mill bu görüşlerden ütopyacı sosyalizme yakınlaşmış ve kooperatifçilik gibi üretim faktörlerinin çatışma içinde değil işbirliği içinde çalıştığı modelleri önermiştir. Doğanın çatışma ve rekabet içindeki ortamı yerine insan aklının yarattığı işbirliği ortamını savunmuştur. Bu bakımdan Mill mülkiyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan, bir sınıfın otoriterliğini kabul eden, ihtilalcı ve devletçi bir modeli savunmamıştır. Özel mülkiyetin kutsal bir hak olmadığını ileri ve rantların vergilendirilmesini ve mülkiyetin adil paylaşımının kararlaştırılabileceğini savunmuştur. Bu bakımdan Mill faşist ve devrimci sosyalist sınıflamanın dışında kabul edilmelidir.

Mill'in sosyal reformları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Adacay, 2012: 74):

- Ücret sistemi üretim kooperatifleri ile ikame edilmelidir. Ücret sisteminin; insan emeğinin yarattığı ürün ile bağıni yok etmesine ve çalışanın kişiliğini kaybetmesine izin verilmemelidir. İşçi üretim kooperatifleri, insan emeğinin yarattığı ürün ile bağıni koruması ve çalışanın kişiliğinin gelişmesini sürdürmesi bakımından; bir çözüm olabilir.
- Arazi rantı vergilerle sosyalize edilmelidir. Rant ücret sistemi gibi bireyciliğe ters düşmektedir. Çünkü rant'ta herkesin emeğinin ürünü ilkesi kaybolmaktadır. Gerçek ferdiyetçilik herkesin emeğinin ürününe sahip olmasını gerektirmektedir. Arazi rantı vergi yoluyla topluma transfer edilmeli ve sosyalize edilmelidir.
- Miras hakkı sınırlandırılarak servet bölüşümündeki eşitsizlik kaldırılmalıdır. "Miras emeğın ürünü ile bağıni kopardığı için bireyciliğe ters düşmektedir".

4. AKTİF AKLIN GÜDÜMÜNE GİREN İKTİSAT BİLİMİNDE İNSAN AKLINA AŞIRI GÜVEN DUYULMASI: DOĞAL KANUNLARIN PARÇALANMASI VE TEORİNİN ÖNE GEÇTİĞİ YENİ BİLİM

19.yy.'da başlayan ve 20.'yy'da olgunlaşan yeni eğilimlerin tümü, iktisatta tartışmasız bir biçimde eleştirel aklın ürünü olup akla tam ya da kısmen güven duyan görüşlerden oluşuyordu. Bu doktrinlerin tümü önceki dönemlerdeki görüşlerden farklı olarak teori öncelikliydi, soyut bir iktisadi anlayışı temsil ediyorlardı. Klasik iktisat sonrası ortaya çıkan doktrinlerin büyük farklılıklar göstermelerine rağmen determinist bir karakter taşımaları bakımından benzerlik gösteriyorlardı. Bu yeni fikirlerin determinist özelliği iktisat bilimini teori öncelikli soyut bir bilim haline getirdi. Günümüze kadar çeşitlenen bu yeni görüşler; sosyal ve ekonomik konulara tepki gösteren sosyalist ve Marksist düşüncelerden, serbest ticaret anlayışına itiraz eden, milliyetçi düşüncelerden, klasik düşünceyi çoğunlukla ekonomik yönden eleştiren Keynesci iktisat ve Kurumcu iktisattan oluşuyordu ve akla aşırı güvenen bir eğilime sahiptiler.

4.1. Fiziğin Yeni Devrimi: İzafiyet Teorisi, Kuantum Fiziği

Bilimsel bilginin gelişmesi sonucu yeni bilimsel teoriler ortaya çıktığında, eski teoriler geçerliliğini yitirmiyor. En azından bunu fizik için söylemek mümkündür. Bugün Newton'un fiziği yerini Einstein ve Kuantum fiziğine bıraksa da, bazı durumlar için hala Newton fiziği geçerlidir. İktisat bilimi Newton bilim ve felsefesinin ortamında doğdu. Daha önce çokça tartışıldığı gibi Newton fiziği yöntem ve felsefe olarak iktisat bilimine nüfuz etti. Klasik düşünceden sonra Neo Klasik düşüncede de Newton fiziği etkisini sürdürdü. Fizikte büyük dönüşüm Einstein ile başladığında Neo klasik iktisat göreceliği kullanıyordu. Dolayısıyla bu yeni değişime iktisat çok az ilgi gösterdi ve Newton fiziğine olan tutkusunu devam ettirdi. Ancak daha sonra Einstein'ın fiziği ve kuantum fiziğinin ortaya koyduğu yeni bilgiler, bilimin ve felsefenin yön değiştirmesine neden oldu. İktisat biliminde fiziğin yeni buluşları sonucu ortaya çıkan yeni yöneliminden (Einstein ve kuantum fiziğinin temsil ettiği düşünce) yani modern fiziğin bilimsel yönteminden, iktisat biliminin piyasa karşıtı düşünceleri daha çok etkilendiler. Piyasa yanlısı liberal iktisadi düşünce Newton fiziğinden esinlenmişti. Yani iktisadi liberalizmin yardımcı doktrini Newton felsefesi olmuştu. Modern fizik Newton fiziğini yerle bir ederken Newton felsefesinden farklı yeni bir felsefenin de önünü açmıştı. Piyasa karşıtı ve iktisadi liberalizme aykırı, karşıt iktisadi doktrinler; modern fizikten esinlenen bu yeni felsefeye daha uygundu. Bu nedenle sosyalist, milli, tarihçi okullar ve Keynes modern fiziğin felsefesinden yardımcı doktrin olarak ilham aldılar ve doğal kanunlara saldırırken; cesaretlerini modern fiziğin, Newton'un doğal kanunlarını yıkmasından aldılar. Newton fiziği yıkılıyorsa Smith'in doğal özgürlük düzeni de yıkılabilirdi. Ancak Newton fiziği ve felsefesi hala iktisat felsefesinde değerini korumakta piyasa yanlısı ve iktisadi liberalizme taraftar iktisadi düşüncede bir yardımcı doktrin olarak kabul görmektedir. Buna karşılık Einstein fiziğinin de liberal ve piyasa yanlısı iktisadi doktrinler üzerinde etkisi yok değildi. Dolayısıyla nasıl ki bugün Newton fiziği bazı fiziksel olayların açıklanmasında modern fiziğe rağmen hala kullanılmakta ise, iktisat biliminde de Newton fiziği liberal cepheye hala etkisini sürdürmekte, fakat aynı zamanda modern fizikten etkilenmeye de devam etmektedir. Bundan sonraki bölümlerde öncelikle modern fiziğin kuralları ve teorileri incelenecek daha sonra modern fiziğin iktisat bilimi üzerinde yarattığı değişim açıklanmaya çalışılacaktır..

4.1.1. Kuantum Fiziğine Kadar Fiziğin Kısa Tarihi

Başlangıçtan Newton fiziğine kadar gelen süreç ansiklopedik bilgi çerçevesinde ortaya koyulduğunda, günümüzde etkisini sürdüren, modern fiziği daha iyi anlamamız kolaylaşacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki bu dönemlerde astronomi ve fizikle ortaya çıkan bilgi etkisini sadece doğa bilimleri ve sosyal bilimler üzerinde göstermemiştir. “Fizik alanındaki her yeni bilgi kendi döneminin bir inancı ya yıkmış ya da değiştirmiştir. Newton fiziğinin kuruluşuna kadar geçen dönemde çok kapsamlı olmasa da astronomi ve fizik alanındaki yeni keşifler; skolâstik felsefenin sorgulanmasına, dini düşüncenin sosyal, siyasal ve ekonomik görüşlerinin gözden düşmesine yol açmış ve genel olarak da dini felsefenin dünyayı açıklayan yönünün güvenilir olmadığını göstermiştir. Newton ya da Einstein fiziğinin daha büyük keşifleri olduğundan; doğurdıkları felsefe de önceki dönemlerin felsefesinden çok daha güçlü ve bilimler üzerindeki etkisi daha fazla olmuştur”. Dolayısıyla aşağıdaki dönemlerin hem bir fizik anlayışı vardır hem de yeni felsefeleri vardır. Modern fiziğe kadar fizik biliminin geçirdiği aşamaları şöyle sıralayabiliriz (Karaçay, 2008: 5-10):

- **Nicolaus Copernicus (1473-1543):** Antik ve ortaçağı geride bırakırsak modern zamanların fiziğinin başlangıcı Nicholas Copernicus’tur. Nicholas Copernicus, merkeze güneşi koyup yer ve gezegenleri onun etrafında dolandırmakla güneş sistemini ve gezegenleri keşfetti. Nicholas Copernicus dünya merkezli evren modelini yıkarak güneşi, güneş merkezli evren modelini kurdu. Güneşi evrenin merkezine koyarak gezegenlerin onun etrafında döndüğünü keşfetti. Bu dünya merkezli bütün eski kuramları ve inanışları yıktı.
- **Johannes Kepler (1571-1630):** Kepler, merkezinde güneş bulunan gezegenlerin, elips biçiminde yörüngeler çizdiğini keşfetti.
- **Galileo Galilei (1564-1642):** Teleskopu kullanarak gezegenler hakkında Copernicus ve Kepler’in öngörülerinin doğruluğunu ispatladı. Kısmen göreceliliği fark etti. Copernicus’un evren modelini savundu.
- **Sir Isaac Newton (1643-1727):** Newton insanın doğa olaylarını ve evreni anlayabileceği inancının yayılmasına neden olan kişilerden biridir. O kuşkusuz fiziksel bilimlere yön vermiş aynı zamanda sosyal bilimlerde doğal düzen düşüncesine ilham vermiş, skolâstik felsefenin yer merkezli inancını yıkarak kilisenin düşünce üzerindeki otoritesine son vermiş ve 300 yıllık teknolojinin yaratılmasına neden olmuştur. Newton’un üç hareket yasasına göre; hareketli bir cisim dışarıdan bir kuvvetle etkilenmezse düzgün doğrusal hareketini sürdürür, kütleler büyüklükleriyle orantılı çekim uygularlar, her etkiye karşı tepki vardır.

Klasik fizik hareket yasalarıyla mekanik bir dünya modeli kuruyordu ve deterministti. Her etki beklenen bir sonuç yaratıyordu. Mekanik dünya modelinin doğa anlayışının formülasyonunu sosyal bilimciler Newton’dan aldılar. Uzay ve evrende olan her şey bir nedene bağlı olarak kesin bir sonucu meydana getiriyordu. Maddi evren tam bir makinaydı. Bu makinayı oluşturan parçaların işleyişi gözlemlerle ve deneylerle anlaşılabilir böylece maddi evrendeki olaylar açıklanabilirdi. Anlaşılacağı gibi, Newton fiziği determinist bir anlayışı temsil ediyordu. Newton fiziğinin dünyanın ve gezegenlerin işleyişi hakkında verdiği bilgiler, bir sosyal düzen felsefesini doğurdu. Newton’un fizikteki keşfinden etkilenen bu sosyal felsefenin mantığı doğal düzen anlayışı üzerine oturdu. İktisat bilimi kâinatın tanrısal kanunlarına teslim olarak metafizik bir tabana yerleşti. Mekanik dünya modeli, sanayi devrimiyle oldukça iyi uyuydu. İktisadi düşünce bu ortamda fizikten ilham alan ve kendi özgün teorilerini sanayi toplumunda uygulama imkânı bulan, bir bilim olarak başarı kazandı.

4.1.2. Einstein'ın İzafiyet Teorisi: Görelelik Kuramı

Albert Einstein izafiyet teorisi Newton'un hareket yasalarından oldukça farklılık gösterir. Newton'un teorileri kolayca test edebilir, bu sıradan bir insan için bile mümkündür. Örneğin elmanın düştüğü gözlemlenebilir. Dünyanın güneşin etrafında döndüğü gözlemlenebilir, orta zekâda bir insan bile kendi çabasıyla, teoriyi doğrulayan sonuçlar bulabilir. Dolayısıyla Newton fiziği gündelik hayatımıza girmiştir. Ancak görecelik kuramı gibi A.Einstein'ın teorilerini günlük hayatta algılamamız ve test etmemiz imkânsızdır. Dolayısıyla Newton yasaları uygulamaya çok yakındır, hatta uygulamanın sonucudur. Görelelik teorisi uygulamaya çok uzaktır, hatta uygulama imkânı yoktur. Bu özelliği nedeniyle görelelik yasası daha çok akıl yürütmenin ürünüdür, Newton'un hareket yasaları ise pratiğin ürünüdür. Bu nedenle Newton fiziği önce uygulama -sonra teori olarak tanımlayacağımız felsefesini geliştirmiş ve akli uygulama, gözlem, deney ya da doğal yasalar tarafından etkilenen edilgen bir duruma itmiştir. Einstein fiziği ise önce teori sonra uygulama biçimindeki kendi felsefesini kurmuştur akli daha önce kullanarak deney ve gözlemlerle onu test etmiştir. Aklın iki farklı kullanım biçiminin doğurduğu bu sonuç, Einstein'dan sonra yeni bir felsefe yaratmış, bu yeni düşünce bütün disiplinleri etkilemiş ve bilimde insan aklına aşırı güven duyan yeni bir dönemin kapısını açmıştır.

Newton fiziği ile yakın çevremizdeki hareketler, kuantum mekaniği ile atom altı parçacıkların hareketleri, görecelik kuramı ile de galaksilerin hareketleri açıklanmıştır (Karaçay, 2004: 1). Einstein izafiyet teorisinin özel görelelik ve genel görelelik olmak üzere iki önemli özelliği vardır.

- **Özel görelelik:** Özel görelelik ışık hızına yakın bir hızda cisimlerin uzunlukların kısalacağını, kütlelerinin artacağını, zamanın kısalacağını öngörür (Orhun ve Tanışlı, 1998: 10-15) Newton'un çekim yasaları her şeyin öngörülebilir olduğunu sebeplerin kaçınılmaz sonuçlar yaratacağını öngörüyordu, bu nedenle fizik yasaları değişmez ve mutlak kurallardı. Einstein'ın fizik yasaları ise hiçbir şeyin öngörülemediğini sebeplerin doğurduğu sonuçların kesin ve mutlak olmadığını değişken sonuçlar olduğunu, sonuçların gözlemleyen kişinin konumuna(hızına) göre değişken olacağını savunuyordu. Buna göre gözlemleyen kişinin konumunun hızına göre; hareket eden cisimlerin hızı, uzunluğu, kütlesi ve zamanı görecelidir.
- Gözlem yapılan yerin bulunduğu konumun hızı; kişilerin algılamalarını değiştirir ve aynı olayı farklı farklı algılamalarına neden olur. (Turgut, 2005: 43). Bütün bu soyut önermeler Newton fiziğinde olduğu gibi test edilemez ancak zihinde kurgulanan örneklerle açıklanabilir. Mesela, bir tren belli bir hızda yol alırken; trendeki yolcular, yerde hareketsiz oturanlar, trene paralel hareket eden araçlar ve karşı yönden gelen tren yolcuları farklı konumda olduklarından, her biri hızı farklı farklı algırlarlar, hangi hızda mesafe aldıklarını göreceli olarak anlayabilirler. Tren yolcuları, karşı trende bulunan yolcuların çok hızlı yol aldığını düşünecektir. Çünkü birbirine yaklaşan cisimlerde hız fazla algılanır. Ancak aynı yolcular arabada paralel hareket eden araçlarla hemen hemen aynı hızda olduklarını, oturan adam ise ortalama tahmini hızı söyleyecektir. Aslında tren saatte 80 km hız aldığı halde mesafenin yani uzunluğun bu derece farklı algılanması gözlemcinin hızıyla ilgilidir. Bu durum herkes açısından doğrudur. Çünkü gözlemleyen herkesin hızı farklıdır. Bu tren ışık hızına yaklaşırsa uzunluk ve zaman daha da kısalacaktır. Sonuç olarak hız arttıkça gözlemci, uzunluğu, kütleyi ve zamanı kendi hızına göre göreceli olarak algılayacaktır. Hız zamanı

kısalttığına göre, ışık hızında uzayda 1 yıl hareket eden kimse zamanın yıpratıcı etkisine uğramadığı için dünyaya geri geldiğinde yaşından daha genç olacaktır

- **Genel Görelilik:** Genel görelilik Einstein'ın 1915'te, Newton'un kütle çekimi yasasını yıktığı teoridir. Einstein'a göre kütle çekimi aslında bir kuvvet değil yalnızca maddenin uzay zamanda yarattığı bükülmelerdir. Bunun nasıl olduğunu anlamak için bir yatağın üzerine ağırlıklar koyduğumuzu varsayalım. Bu ağırlıklar yatak üzerinde çukurlar oluşturacaktır. Ufak bir bilyeyi yatağın üzerinde yuvarlarsak bilye düz bir çizgi şeklinde ilerlemeye çalışacak ama yataktaki eğim yüzünden rotası bükülecektir. İşte genel görelilik kuramında uzay zaman bu örnekteki yatağa, gezegenler ve yıldızlarda yatağın üzerindeki ağırlıklara benzetilebilir. Bilye Einstein'a göre bir kuvvet tarafından çekildiği için değil yatak üzerindeki boşluklar yüzünden yolundan sapmaktadır. Bu kuram birçok gözlemlerle doğrulanmıştır. Kütle çekimin etkisi küçük olduğunda Einstein'ın kuramından Newton'un kuramına ulaşmak mümkündür. İki kuram arasındaki fark ancak çekim etkisinin çok büyük olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu sebeple günümüzde bile hala birçok problemin çözümünde daha kolay olduğu için Newton'un kuramı kullanılmaktadır (Değer, 2002: 7). Einstein'ın özel görelilik kuramı düzgün hareket eden cisimleri kapsamaktadır. Genel görecelik daha çok kütle çekimini içermektedir. Genel görecelik cisimlerin birbirine yaklaşmasını yatak üzerindeki ağırlıklar gibi uzaydaki bükülme ile açıklıyordu. Uzayda ortaya çıkan bükülme cisimlerin birbirine yaklaşmasına yol açan ve onlara yol veren bir eğim yaratıyordu. Genel görecelik bu eğimi yaratan nedenleri açıklayan bir teoridir. Einstein'a göre kütle çekimi manyetik alan gibi ışık hızında yayılan bir alandı. Kütle çekimi bir alan olarak kabul edildiğinde, uzayı da düz bir yüzey olarak değil bir eğrisel yüzey olarak kabul etmek gerekiyordu. Örneğin dünya ışık hızında bir manyetik alan yaratıyor ve dünyanın üzerindeki her hareket eden cisim eğri çiziyordu. Uçaklar havada iki nokta arasında düz hareket etmek isterken; dünyanın eğimi nedeniyle aslında düz değil eğik hareket etmekteydi. Bu nedenle kütle çekim alanlarında bütün cisimler eğri bir çizgi boyunca yol alır. En kısa yollar bile aslında eğridir. Nitekim 1919 güneş tutulması sırasında güneşin arkasında kalan iki yıldızdan gelen ışıklar güneşin çekim alanından etkilenmişler, güneşin arkasında kalmalarına rağmen görülebilmişlerdi. Genel göreliliğin bilimsel sonucuna göre evren sonlu ama sınırsızdır. Bu yüzden de evren sürekli büyümektedir.
- Newton Principia'da bir iki kısa cümleyle açık ve net bir uzay ve zaman kavrayışı oluşturdu; uzayın ve zamanın evrenin değişmez alanını oluşturan, mutlak ve değişmez varlıklar olduğunu öne sürdü. Newton'a göre uzay ve zaman, evrene biçimini ve yapısını veren görünmez bir yapı iskelesi oluşturuyordu (Greene, 2011: 17) Genel görecelik Newton çekim yasasına göre oluşan; evrenin sabit olduğu, zamanın ve uzaklığın mutlak olduğu düşüncesine gölge düşürdü. Böylece fizik bilimi Newton'un yörüngesinden çıkarak Einstein'ın modern fiziğinin etki alanına girdi.

4.1.3.Kuantum Fiziği

Kuantum teorisi 1900 yılında Max Planck tarafından ortaya atılmıştır. Kuantum molekül, atom, çekirdek, nükleer, temel parçacıklar gibi atom ve atom altı küçük parçacıkları inceler. Daha sonra birçok fizikçinin katılımıyla atom ve atom altı parçacıklar farklı özellikleriyle incelenmeye ve araştırılmaya başlanmıştır. Einstein

ışığın parçacıklarını, bazı bilim adamları atomun çekirdeğini, bazı fizikçiler parçacıkların elektromanyetik etkileşimlerini araştırdılar. Dolayısıyla kuantum fiziğinin araştırmaları yaygınlaştıkça, Kuantum fiziği denen küçük evreni araştıran yeni bir bilimsel yönelim doğdu. Fizikteki bu bilimsel yönelim; tıpkı Newton'un çekim yasaları ve Einstein'ın izafiyet teorisi gibi sadece fizik bilimi üzerinde etkili olmadı, bütün bilimleri içine alan bir bilim felsefesi yaratarak, bütün disiplinler üzerinde etkili oldu. Kuantum fiziğinin atom altı parçacıklarıyla ilgili araştırmaları, atom altında kesinliğin olmadığını, aksine belirsizliğin olduğunu ve evrenin belirsizliklerle dolu olduğunu ortaya koyuyordu. Kuantumun bilimsel felsefesinin düşünce üzerindeki genel etkisi de bu oldu, hiçbir şeyin kesin olmadığı ve evreni belirsizliklerin yönettiği idi. Bu belirsizlik bilimlerde sürekli araştırma yapmayı daha çok bilgi toplamayı, deney yapmayı gerektiriyordu. Bilim kâinatın sonlu ama sınırsız olduğunu keşfetmişti, o halde bilgi de sürekli değişmeli ve gelişmeliydi. Kâinatın büyümesi ve sürekli değişimi; bilgiyi önemli kıldı, insan aklını her şeyi sorgulayacak konuma taşıdı ve onu genel eğilimi değiştirmeye zorlayacak bilimsel cüretkârlığa itti.

Kuantum düşünce modeli, kaotik bir yapıda yol almayı sağlayan bir yöntem, bir model oldu (Altan, 2006: 3)

4.1.4. Modern Fizikten İktisat Biliminin Değişimine

Klasik fizik, klasik iktisadi düşünce üzerinde doğrudan, kapsamlı ve çok hızlı bir etki yaratmıştı. Modern fiziğin iktisadi düşünce üzerindeki etkisi Newton fiziği gibi kapsamlı ve hızlı olmadı. Klasik düşüncede hem yöntem, hem model bakımından klasik fizik örnek alınmıştı ve klasik fiziğin bilimsel yöntemleri hızla iktisat teorisine uyarlanmıştı. İktisadın diğer bilimlerden daha az etkilenmesinde kuşkusuz iktisadın bilim kimliği kazanmasının ve bunun verdiği özgüvenin etkisi olmuştur. İktisadi düşünce artık köklü bir bilim olmuştu kendi bilimsel yöntemini geliştirmiş ve teorik modelini kurmuştu, dolayısıyla diğer bilimlerin yöntemine daha az ihtiyaç duyuyordu.

Kuantum teorisi tarafından madde ve evrenin, parçacık fiziği ve çekirdek fiziği ile açıklanışı, atomun iç yapısını çözdü. Termodinamikte kurulu sistemlerin ısı etkisiyle dönüştüğünün ispat edilmesi doğada istikrar düzeninin sorgulanmasına yol açtı, izafiyet ve kaos yaklaşımları geliştirildi. İktisat karmaşıklaşıyordu. Piyasanın; daha fazla bilgiye ve piyasa dışı güçlerin desteğine ihtiyacı vardı, ancak bu durumda karşımıza çıkan sistemler; karmaşık, çok yönlü, relative ve kaotikti. Böylece mekanik düşüncedeki doğal denge durumu yerini doğada veya toplumsal olaylarda çok yönlü, karmaşık ve kaotik durumlara bıraktı. Kısacası yaşam, yeni bir paradigma içinde algılanır oldu. Makro ve mikro kozmzun, bilimsel açıklamaları, belirsizlik, süreksizlik ve olasılığı; düzen ve istikrarın yerine ikame ederek gerçekleşti (Erkan ve Erkan, 2004: 5). Bu karmaşayı çözmek için çok bilgiye ihtiyaç vardı. Bu nedenle başka bilimlerden bilgi alma onlarla işbirliği yaparak deneyimlerinden faydalanma konusundaki psikolojik engeller kalktı. Çok karmaşık yapının ürettiği fazla veriyi derleyen ve yorumlayan matematiğin istatistiğin ve ekonometrinin iktisada çağrılmasının gereği doğdu. Klasik fizikte bütün bunlara çok az ihtiyaç vardı. Bir şey yapmaya gerek yoktu. Doğal kanunların sistemi onaracağına inanıldığı için sorunlar karşısında tam bir eylemsizlik hali vardı, bekle ve gör yaklaşımı sistemi kendiliğinden düzeltecek, düzen ve istikrar kendiliğinden sağlanacaktı. Klasik iktisat döneminde fizik bilimi dışında başka bilimlerde arayışa gerek görülüyordu. Modern fizikle birlikte iktisat bilimler arası işbirliğine hem klasik bilimler bakımından hem de yeni bilimler (bilgisayar, ekonometri, econofizik) bakımından daha fazla açıldı.

İktisatta özellikle finansta büyük ölçekte verinin bulunduğu göz önünde bulundurulursa bu verilerle çeşitli dağılımsal özelliklerin ve bunlara hükmeden güç yasalarının olup olmadığı bunların muhtemel sonuçları istatistiksel fizik kullanarak açıklanabilir. Bu nedenle istatistiksel fiziği ekonomi alanında kullanan ve finansta büyük ölçekte verileri analiz etmek için yararlanılan econofizik; matematik ve istatistik içeriklidir. “Ekonofizik fizikçiler tarafından geliştirilmiş kuram ve yöntemleri ekonomi problemlerini çözmekte kullanan ve uygulayan bir interdisipliner araştırma alanıdır. Piyasaların incelenmesindeki uygulama alanının finans piyasaları olması nedeniyle zaman zaman istatistikî finans olarak da adlandırılan bu alan finansal ve sosyal problemlere çözüm getirmeyi amaçlamaktadır.“... Fizik ve iktisadın her ikisinin de farklı bakış açılarıyla birçok şeyle uğraşılıyor olmaları, matematik ve istatistik gibi fiziğin geliştirdiği alt bilimlerin, iktisatta ekonometri olarak bilinen yeni alanların gelişmesine de neden olmuştur. Yöntemsel benzeşme fizikçileri sosyal bilimlerle ilgili çalışma yapmaya yöneltmiştir, ekonofiziğin doğuşu bununla ilgilidir. Boston ekolü econofizik alanında; çoğunlukla istatistiksel fizik kullanarak, finansla ilgili konuları açıklamakta oldukça başarılıdır... Ekonofizik kavramını 1995’te Kolkata’da yapılan bir konferansta ortaya koyan fizikçi H. Eugene Stanley’in fizikçi olması önemlidir. Henüz yeni bir çalışma alanı olmasına rağmen, istatistiksel fizik, fizikçilerin ilgisini çekmeye devam etmektedir. Her iki bilimin de her şeyi açıklıyor oluşu ve her iki biliminde aşırı veriye dayanması bu iki bilimin işbirliğinin süreceğini göstermektedir (Sonüstün ve Gül, 2012: 39). Heisenberg’in belirsizlik ilkesinin fizik ve matematiğe aktarılması maddenin olanaklı bütün parçacıklı durumlarının evrenin yapısını çözümleyebilme yeteneğini araştırmak amaçlı diferansiyel denklemler geliştirme çabalarını artırmış bu gelişmeler 20.yy’ın ikinci çeyreğinde modern matematiği güçlendirmiştir. 1975’te Benoit Mandelbrot’un fraktal(matematikte, çoğunlukla kendine benzeme özelliği gösteren karmaşık geometrik şekillerin ortak adı) teorisinin geliştirilmesiyle kaos teorisi bilimsel tartışmaların değerlendirilmesinde kullanılmaya başlamıştır. Ancak bundan sonra sonsuzlukla ilgili teoriler ortaya çıkmış ve yeni kaos teorileri geliştirilmiştir. 1987 yılında yaşanan sermaye kriziyle kaos teorisinin ekonomi alanında uygulanması ivme kazanmış, iktisat araştırmacıları iktisadi faaliyetleri anlayabilmek için kaos teorilerini kullanmaya başlamıştır. Kaos teorilerinde girdilerle ortaya çıkan küçük farklar, çıktılarda yerini akıl almaz büyüklükteki farklara bırakabiliyordu. Kaos teorilerinin çıkış noktalarından biri kelebek etkisidir. Bugün dünyanın bir ucundan kanatlarını çırpan bir kelebeğin havada oluşturduğu dalgaların, gelecek dönemde dünyanın başka bir ucunda fırtına sistemlerine dönüşmesi kavramı “kelebek etkisi” olarak ifade edilmektedir. İster sosyal, ister doğa bilimci olsun herkes benzer veya aynı tekniklerden yararlanmıştır. Mesela ekonomistlerin alanına giren geniş çaplı para akışlarında, bu teknikle ileriye dönük tahmin hesaplaması yapılmıştır. 1970 ve 1980’li yıllarda bilgisayarla ekonomik durum tahmini yapma, global hava durumu yapma ile benzerlikler göstermiştir. Ekonomik kalkınma ya da işsizlik ile ilgili tahminler kesirli sayılarla hassaslıkla ifade edilmiştir. Modeller, başlangıç durumundaki şartların ölçümünü gelecekteki trendlerin simülasyonuna dönüştürmek amacıyla düzenlenmiş unsurlar taşıyan karmaşık denklemlerle iç içe karışmıştır (Kesici, 2006: 187, 191). Fiziğin atom altı parçacıklarla aldığı mesafe iktisadı etkilemekle beraber bu bilim hala kural dışı atom altı parçacıkların işleyişine tabi bir iktisadi yapı ve bunun bilimsel olarak teorize edilmesinden uzaktır (Altan, 2006: 3).

Günümüzde bütün bilimsel yayınlarda uygulama olarak bilinen çalışmaların yaygınlaşması göstermektedir ki istatistik ve ekonometri; iktisat biliminde kullanılmaya devam edecektir. İktisadın matematikle ilişkisinin artması, sosyal olaylarla ve somut

olgularla ilgilenen iktisadın, soyut bir alana itilmesine ve iktisat bilimin gerçekte bağının zayıflamasına yol açmaktadır. Birçok değişkenden etkilenen gerçek olayların; uygulama olarak bilinen ve genel eğilimleri ölçen bu ekonometrik sonuçlara uymaları beklenmektedir. Ayrıca aynı yöntemleri kullanan araştırmacıların aynı yöntemlerle aynı konularda farklı sonuçlara ulaşmaları ya da aynı verileri kullanan araştırmacıların farklı ekonometrik modellerle farklı sonuçlar elde etmeleri, bilimin soyutlaştıkça somut olgulardan uzaklaştığını göstermektedir. Nitekim istatistik matematik ve ekonometriyi kullanan Neo klasikler, içine kapanan dış dünyayla bağını koparan bir teori olarak bilinir. Bu veri temelli soyut çalışmalarda bilgisayarlardan yararlanılması, çok miktarda veriyi kullanma fırsatı verdiği için, iktisat biliminin gerçek olgulardan soyutlanmasını hızlandırmıştır. Bugün borsa indeksleri istatistik matematik ve ekonometriyle açıklanırken, hiç karşılığı olmayan kâğıtların varlığı ve bunlardan servetler kazanılması, türevinde türevi olan kâğıtların neden yüksek fiyatlara alınıp satıldığı hala açıklanmış değildir. Köpük etkisi ya da balon etkisi denen, borsada işlem gören varlıkların aşırı değerlendirilmesi ve değerli kâğıtların bir günde değersiz hale gelmesi, iktisadın somut olgulardan ve ekonomik olaylara reel bakış açısından ne kadar uzaklaştığının kanıtıdır. Amerika'nın 1929 bunalımı ve 2000'li yıllar mortgage krizi; karmaşık türev piyasalarda bir anda fiyat düşüşlerine neden olarak, toplumun bütün kesimlerine hatta finans piyasalarıyla hiç işi olmayan insanlara bile bedel ödettirmiştir. Soyut iktisat ekonomiyi reel konulardan kopararak soyut alana taşıdıktan sonra zenginliğin artışı da sanal olarak gerçekleşmektedir. Yüzyıllardan beri liberal ya da sosyalist olması fark etmeksizin bütün doktrinlerde zenginliğin üretim artışı ile sağlanacağı yönünde bir ortak inanç vardı. Doktrinler arasında zenginliğin artması konusundaki ayrışma üretim artışının kolektif mülkiyetle ya da özel mülkiyetle başarısı hakkındaydı. Liberallerin kendi içindeki ayrıma ise zenginliği talebi destekleyerek mi ya da arzı destekleyerek mi artacağı konusundaydı. Ancak şimdi milyonlarca dolarların kazanıldığı yerler hemen hemen hiç üretimle ilgili olmayan karmaşık türev piyasalarıydı. Gece gündüz çalışan az gelişmiş ülkelerin emekçileri türev piyasaların yatırımcılarından çok az kazanmaktadırlar. İktisat bilimi somut ve gerçekçi bir bilim olarak doğmuştu ancak iktisat bilimini matematikleştirme ve formülleştirme çabaları onu soyut bir bilime dönüştürmekte ve inandırıcılığını zayıflatarak iktisadi doktrinlerin toplumsal desteğini zayıflatmaktadır. “Ana akım iktisatçıların varsayımları çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Gerçekte bu varsayımlar özellikle finans gibi karmaşık alanlarda sağlanmamakta bu da modellerin açıklama güçlerinin zayıf olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İktisadi varsayımlar gerçek durumları basitleştirme amacı taşıyarak, fizikçilerin böyle bir amacı yoktur. Onlar gerçek durumları betimleme yoluyla anlamaya çalışmaktadırlar” (Sonüstün ve Gül, 2012: 40). Görünen o ki Adam Smith'in herkese umut veren modeli, soyut iktisadi düşüncenin oldukça uzağında kalmıştır.

Kuantum düşüncesi karmaşık ve kaotik bir evren öngördüğünden sürekli bilgi ve bilgi üretimi öne geçti. “Bu nedenle klasik fiziğin toplumuna makineye referansla sanayi toplumu modern fiziğin toplumuna bilgi toplumu dendi. Bilgi (enformasyon) toplumu olarak adlandırılan olgu, aslında sanayi (endüstri) toplumu'nun bir ileri aşamasını ifade ediyordu. (Torun, 2003: 182). Bilgi toplumu bilim bazlı düşünme ve bilimsel bilginin sürekliliğiyle ilgilidir... Bilgi toplumunda bilimsel bilginin sürekli üretilmesi bilimsel yenilikleri de sürekli hale getirmiştir (Erkan ve Erkan, 2004: 7). Kaos ve karmaşa ortamında ekonomi politikası ne olmalıydı. Bilimsel bilgi her an her şeyin değiştiğini gösterdiğine göre karmaşa ve kaos ortamında tabii ki ekonomi politikası esnek, sayısız seçenek üreten, politikalar olmalıydı. Ekonomi politikaları bir politikalar sepetinden başka bir şey değildi. İktisat politikaları duruma göre bir miktar

Keynesçi, bir miktar Klasik olabiliyor, merkezi planlamaya piyasanın istikrarı için başvurulabiliyordu, hatta kapitalist sistemin devleti, refah devleti ya da sosyal devlet olabiliyordu.

Bu anlamda artık stratejik planlama bir ekonomi politikası konsepti olarak sadece devletin işi olarak görülüyordu, devlet kadar firmalar da kendi stratejik plan ve politikalarını belirliyorlardı. Kısacası ekonomi politikaları ve stratejik planlama hem firmaların hem kent ve bölgelerin hem devletin konusu olmuş, ekonomi politikası esnekleşip çeşitlenmişti (Erkan ve Erkan, 2004: 11). Karmaşa içindeki piyasa sisteminde devletin ve özel kesimin faaliyet alanını ayırt etmek zorlaşmıştı. Doğal yasaların boşluğu özel kesim ve devlet tarafından doldurulurken görevler her han değişebiliyordu. Devlet ar-ge politikalarından konut politikasına, aileden, topluma ve sosyal politikalara kadar her alanı kamusal hizmet olarak görebiliyordu. Buna karşılık yüzyıllardır geleneksel olarak kamu hizmeti olarak yürütülen faaliyetler bir anda özel kesime açılabilirdi. Sağlık hizmetlerinin, güvenlik hizmetlerinin ve adalet hizmetlerinin özel kesime açılması, altyapıda özel sektörle işbirliği ve yeni ortaklıkların kurulması, eğitimin özelleştirilmesi gibi, klasik devlet görevleri, kapitalizmin en liberal döneminde bile devlet sorumluluğunda iken, müdahaleci kapitalizm döneminde bir anda özel kesime açılabilirdi. Piyasanın bu akıl almaz değişimi onu daha dinamik hale getirmiş, dün devletin elinden alınan işler bu gün devletin sorumluluğuna verilmiştir. Aynı şekilde özel kesimin karlı olmadığı, bölünemediği ya da fiyatlanmadığı için hiç girişimde bulunmadığı faaliyetler; bugünün bilgi toplumunun yarattığı teknoloji sayesinde, özel kesim için karlı iş alanları haline gelmişti. Bilgi toplumunda devletin özel girişimin yöntemlerini kamu kesiminde de uygulaması kamu kesiminin verimliliğini artırmış, kamunun sağlık, ar-ge, yüksek öğrenim, nükleer enerji ve bayındırlık gibi kamu hizmetlerinde gelişmesine neden olmuş ve özel kesime dışsal fayda sağlamıştır. Bu gün birçok kamu hizmeti yeni ihale yöntemleriyle özel kesimin deneyiminin, teknolojisinin ve sermayesinin kamu kesimine aktarılmasına ve kamu hizmetlerinde verimin yükselmesine neden olmuştur. Piyasayı geliştiren serbest rekabeti koruyan ve haksız rekabeti önleyen kamu denetimi piyasayı desteklerken; piyasanın yeni organizasyonları, teknolojisi ve yönetim teknikleri, kamu yönetimine uyarlanarak, kamuya dışsal fayda sağlamaktadır. Artık kamu girişimi ve özel girişim birbirini engelleyen bir karşıt güç olarak algılanmamaktadır, aksine birbirini destekleyen güçler olarak görülmektedir. İktisat biliminin yeni bilimsel gelişmeler, değişen sosyal ve ekonomik şartlar karşısında adaptasyon yeteneği sorgulanamaz, ancak piyasa devlet arasındaki uyum, kuşkusuz modern bilimin iktisat bilimine kazandırdığı daha ileri adaptasyonla ilgilidir ve bu gelişmiş uyum yeteneği bilgi temellidir.

Kuantum düşüncesi, toplumun küçük parçacıkları birey için, toplumun büyük parçası devleti, bireyin hizmetine sunmuştur. Klasik fizik döneminin iktisadi düşüncesinde her birey kendisi için çalışırken farkında olmadan topluma hizmet ediyordu, modern fizik döneminin iktisadi düşüncesinde ise devlet bilinçli olarak bireye hizmet ettirilerek, yeni tür bir bireyciliğin temelleri atılmıştır. Kuantum felsefesinin piyasa yaklaşımına göre sürekli karışıklığın ve kaos ortamının bireyi yıpratmaması için devletin güvencesine ihtiyaç vardır. Devletin birey üzerindeki sorumluluğu ekonomik ya da sosyal ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlı değildir. Devlet her bireye, demokratik toplumda eşit olarak yaşamasını sağlayacak güvenceyi sağlamalı ve bireyin özgürlüğünü sınırlayan sosyal, ekonomik ve siyasal engelleri kaldırmalıdır. Klasik fizik döneminin iktisadi doktrinlerinde bütün bunlar bireyin kendi sorumluluğundaydı, fakat şimdi kaos ortamında bireyin tek başına bırakılmaması için devlet bu sorumluluğu da üstlenmeliydi. Dolayısıyla klasik fiziğin etkisindeki iktisadi doktrinlerin bireyciliği;

devlete negatif görevler yüklerken, modern fiziğin etkisindeki iktisadi doktrinlerin bireyciliği, devlete pozitif sorumluluklar yüklemiştir. Bu pozitif sorumluluk aşırıya kaçtıkça; liberal iktisadi görüşlerden ayrılanlar Keynesci, diğerleri de Sosyalist olmuştur. Ancak bu ayrışma Einstein ve kuantum fiziğinin oluşturduğu modern bilimin felsefesinin etkisinde olan, dönemin popüler bilimleri açısından doğal karşılanmıştır. Çünkü amaçlar göreceli olabilirdi, amaçların farklı olması yanlış olduğu anlamına gelmezdi, amaca ulaşmak için her zaman farklı alternatifler mevcuttu.

İktisadın ve fiziğin geçirdiği dönüşümler birbirine benzer özellikler taşır. İktisatçıların anladığı şekliyle determinizm, matematiksel yöntemler, modellerin öngörme kabiliyeti gibi konular büyük ölçüde fiziğin bu alanlarda elde ettiği başarı sayesinde meşruluk kazanmıştır. İktisat fiziğinin izinden giderek gerçek bir bilim haline gelmiştir (Yalçıntaş, 2010: 4)... İktisadın fiziği izlemesi klasik fizikle başlamış Einstein fiziği ve kuantumla devam etmiştir. İktisat biliminin kuantum fiziğinin keşiflerine ilk tepkisi ihtiyatlı hatta yavaştır. Ancak modern fiziğin oturmasıyla birlikte iktisat müthiş bir adaptasyon göstererek modern fiziğe oldukça uygun yeni iktisadi modeller geliştirmiştir. Ancak hiçbir zaman bundan; atom altı parçacıklara ve kuantum fiziği olarak da bilinen mikro fiziğe ya da genel izafiyet teorisindeki makro fiziğe, bire bir uyan iktisadi model geliştirildiği şeklinde bir sonuç çıkarılamaz. İktisadın aşağı yukarı 300 yıllık bilim geçmişi kendi ilkelerini yaratmış olduğundan bunu dönemin bilim anlayışıyla çatışmayan ve modern bilimin bilimsel kabullerine adapte olan, iktisat biliminin özgün modelleri olarak kabul etmek gerekir.

4.2. Milli Ekonomi Doktrini

18.yy sonu ve 19.yy başında Avrupa uluslar dengesinde İngiltere ve Fransa'nın ağır bastığı ve bu ülkelerin diğerlerinden daha önce sanayileştiği düşünülecek olursa serbest dış ticaretin İngiltere ve Fransa'nın kendi çıkarlarına işlemesini doğal saymak gerekir. Ne var ki 19.yy ortasına doğru uluslar dengesinde yeni yükselen Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'yle Fransa'ya oranla geri kalmış ülkelerdir. Sanayileşmek ihtiyacı daha ileri ülkelerin rekabetinden kendilerini korumayı ve serbest dış ticaret teorisine karşı çıkmayı gerektirmiştir... Serbest dış ticareti savunmak için teorik yeterli nedenler bulunabildiği gibi korumacılık düşüncesinde de kendisini haklı gösterecek belki daha fazla nedenler bulabilmektedir. Koruma teorisi liberal öğretilerdeki temel bir felsefeyi ve ilkeyi değiştirmektedir. Böylece serbest dış ticaret teorisindeki bütün ülkelerin çıkarlarının bağdaştığı görüşü yerini açıkça, ülkelerin çıkarlarının çatışıyor olduğu görüşüne bırakmaktadır (Kazgan, 1991: 199).

Friedrich List Milli Ekonomi Sistemi başlıklı yapıtında Fizyokratların ve Klasiklerin serbest mübadele tezine karşı çıkmıştır. List Tanrının bireyler gibi toplumu da var ettiğini, millet denen gerçeği görmeden bireysel çıkarları koruyan Klasiklerin, yanıldıklarını düşünmüştür. List'e göre millet çıkarlarını koruyan iktisat politikaları, bireysel çıkarı koruyan iktisat politikalarının yerini almalıdır. Bu bireyi koruyan doğal yasaların reddi anlamına gelmektedir... Friedrich List Klasiklerin evrensel iktisat politikalarının birer hazır elbise gibi bütün ülkelerin çıkarına uygun düşmediğine inanmıştır. Dış ticaret politikaları her ülkenin çıkarlarına, ihtiyaçlarına ve yasal karakterine göre biçimlenmelidir. Geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerin yeni kurulan sanayileri gelişmiş ülkelerin sanayi ile rekabet edemeyecektir. Örneğin genç Alman sanayi, dünya piyasalarında tutunmuş büyük İngiliz firmalarıyla rekabet edemeyecektir. Bu nedenle genç sanayi gümrük duvarlarının gerisinde korunmalıdır. Gelişen ülkeler hesabına himayecilik geçici bir süre için zorunludur. Ekonomi

politikaları günlük ihtiyaçları değil geleceği de dikkate almalıdır. Geleceğin güvenliği, toplumların yaşamında daima ön planda olmalıdır. Gümrük himayesi halkın yaşam düzeyine ve çıkarlarına zarar vermekle beraber çok defa uzun dönemli çıkarlarına daha uygun düşmektedir. Serbest mübadele, iç piyasada rekabeti canlandırmakta ve ucuzluk sağlamaktadır. Milli ekonomi ise fiyatların ucuzluğunu değil memleketin üretim gücünü dış rekabetten korumayı hedef tutmaktadır. Geleceğin güvenliği ve refahı himayeciliğin gerekçesidir (Sönmez ve Mikail, 2008:6).

19.yy'da Almanya federal bir siyasi yapıdaydı. Henüz milli bütünlüğe kavuşmamış ve politik bakımdan küçük devletlerden oluşan bu yapı; ekonomik bütünlüğü de engelliyordu. Küçük Alman devletleri, kendi aralarında nüfuz mücadelesi içerisinde olduklarından bir birlerine gümrük uyguluyorlar; ancak dış dünyaya karşı ticareti serbest bırakıyorlardı. Dolayısıyla iç gümrükler ülkenin iktisadi bütünlüğüne engel teşkil ediyordu. Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri 19.yy başlarında iç gümrükleri kaldırarak iktisadi bütünlüğü sağlarken Almanya'nın federatif yapısı buna izin vermiyordu. Bunun sonucunda Almanya'daki iktisat politikası içerde korumacı, dışarıya serbest bir dış ticaret politikasına dönüştü. Dolayısıyla Almanya'nın genç sanayi; iç gümrüklerle engellenirken ve piyasası daralırken, yabancı ülkelerin sanayine serbest bir alan açılıyor, zayıf Alman ekonomisi, sanayi devletleri İngiliz ve Fransız mallarına karşı eşit şartlarda rekabete maruz bırakılıyordu. List Almanya'nın çıkarlarının bunun tam tersi politikalar olduğunu savunarak gümrük birliği önerdi. Başlangıçta List'in uyarıları dikkate alınmasa da, daha sonra Almanya gümrük birliğine giderek iç gümrükleri kaldırdı. Almanya'da ekonomi politikası tam tersine döndü, yeni dönemin iktisat politikaları içerde serbest dışarıya karşı korumacı politikalarıydı. Milli ekonomi doktrininin Almanya'da doğması ve ABD'de gelişmesi gelişmiş sanayilerin yeni sanayileşen ülkeler üzerinde kurduğu baskı nedeniyledir. Her iki ülkede sanayi gelişiminin yeni başlamış olması ve her iki ülkenin de sanayileşmiş ülkelerin dış rekabetinin baskısı altında olması, milli ekonomi doktrininin bu iki ülkede yerleşmesinin nedenidir.

Sonuç olarak milli ekonomi doktrini 19.yy Almanyasının çıkarlarına uygun düşen yeni bir iktisat politikası geliştirerek, klasik iktisat politikalarından ayrıldı. Klasik okula karşı büyüyen bu itiraz sosyal bir karaktere sahip değildi. Dolayısıyla Milli ekonomi doktrininin klasik teoriye karşı ortaya çıkan tepkisi sosyal açıdan olmadı, milli açıdan oldu. Milli karaktere sahip bu yeni iktisat politikası şu özelliklere sahipti:

- Merkantilizmin müdahale anlayışına karşı Fizyokratlar ve Klasikler cephe almıştı ve iktisadi liberalizmi savunmuşlardı. Merkantilistler ticaretten tek tarafın kazançlı çıkacağını düşündüklerinden koruyucu ticaret politikası izlemişlerdi. Fizyokrat ve Klasikler, ticaretten herkesin kazançlı çıkacağını düşünerek serbest ticareti savunmuşlardı. Bunu sonucunda serbest ticaret ülke sınırlarının dışına kadar uzandı ve iş uluslararası ticaretin serbestleşmesine kadar götürüldü. Klasikler iktisadın evrenselliğine inanarak bütün toplumlar için (Gelişmiş, az gelişmiş, sanayileşmiş ve tarım toplumu ayırt etmeksizin) serbest ticareti savundular. Milli faktörleri tanımayan ve iktisadın evrenselliğine inanan klasik görüşe karşı gelişen tepki bu defa milli açıdan oldu. Bu bakımdan milli ekonomi doktrini, milli bir iktisat doktrini olması bakımından diğer doktrinlerden ayrı özelliktedir.
- Milli ekonomi doktrini, milli birlik ve dayanışma fikri bakımından Merkantilizme benzese de merkantilizmden oldukça farklıdır. Mesela Merkantilistlerde koruma süreklidir, milli ekonomi doktrininde geçicidir.
- Milli ekonomi doktrini hem teoride hem de pratikte himayeyi bir sistem haline

getirerek, kurduğu bu sistemi uygulama ayrıcalığına sahip olmuştur.

- Milli ekonomi doktrini, bireylerin öleceğini toplumun ebediyen varlığını koruyacağını, geleceğin bu günden daha önemli olduğunu varsayar. Milli Ekonomi Doktrinine göre himayeyi zorunlu kılan neden toplumun geleceğidir. Himayenin zararları bilinmesine rağmen toplumun geleceği uğruna bu zararlara göğüs gerilmelidir. Bu nedenledir ki, milli ekonomi doktrini toplumun çıkarlarının ebedi, bireyin çıkarlarının geçici olduğunu kabul eden, toplumcu bir doktrindir.
- Milli ekonomi doktrini iktisadi evrenselliğe karşıdır. Toplumların farklı özelliklere sahip olduğunu ve her topluma aynı kuralların uygun düşmeyeceğini kabul eder. Bu nedenle iktisadi kurallar evrensel değil aksine millidir.

Milli Ekonomi Doktrininin kurucusu Friedrich List'tir (1789-1846). Milli ekonomi doktrininin Amerikadaki savunucusu ise Henry Carey (1793-1879) olmuştur.

4.2.1. Friedrich List

19.yy.'ın en tanınmış Alman ekonomistlerinden birisi olan F.List üretici güçler üzerinde durarak arz yönlü iktisada odaklanan iktisat düşüncesine yeni bir açılım kazandı. İç güçlenmenin tamamlanmasına kadar korumacılığı savunan list Almanya'nın ekonomik sorunlarıyla ilgili pratik çözümler geliştirdi. İç gümrüklerle bölünmüş piyasaları birleştirmek için demiryollarının inşasını ve federe devletlerin tarife engellerinin kaldırılmasını önerdi. List'in birleşmiş piyasaları dış gümrüklerle korunarak gelişirken, ulaşım yatırımları ekonomik büyümeyi destekleyecekti. List'e göre, ekonomik başarıların sürekliliği, üretici güçlerin geliştirilmesine bağlıydı. List'e göre, Adam Smith üretim faktörlerinin verimliliğini, içerde işbölümü teorisiyle, dışarıda mukayeseli üstünlükler teorisiyle, açıklamasına rağmen, bu verimliliğe nasıl ulaşılacağını açıklayamamıştı. Lits üretici güçlerin gelişimini korumacılık çerçevesinde ele alarak bu sorunu çözmeye çalıştı. List'in yeni gelişen sanayilerin sorunlarının çözümü için geliştirdiği önerileri; iktisadi milliyetçilik ve üretim güçleri gibi iki ana konu çerçevesinde açıklanabilir.

1. **İktisadi Milliyetçilik:** İktisadi milliyetçilik Klasiklerin iktisat teorisinin evrensel olduğu tezini reddeder. Her topluma uyan evrensel kanunlar olamaz. Toplumların yapıları ve ihtiyaçları farklıdır. Yani her toplumun iktisadi sorunu farklıdır. Bu nedenle iktisadi sorunların çözümünde kullanılan iktisat politikaları da farklı olacaktır. İngiltere ve Fransa için serbest ticaret doğru bir politikadır. Bu ülkeler sanayi gelişimini tamamladıklarından rakipleri yok denecek kadar azdır, bu nedenle de ekonomik tehdit hissetmezler dolayısıyla serbest ticaret onlara zarar veremez. Serbest ticaret, İngiliz ve Fransız mallarının pazarlarının genişlemesini sağladığı gibi bu ülkelerin hammadde ihtiyacının uluslararası pazarlardan karşılanmasını sağlayarak da yarar üretmektedir. Bunun gibi korumacılık da Almanya için doğru bir iktisat politikasıdır. İngiliz ve Fransız sanayinin rekabetine karşı korunan genç sanayi gümrük duvarlarının arkasında gelişecektir. Bu nedenle serbest ticaret İngiltere'ye, korumacılık Almanya'ya uygundur. Bu nedenle List iktisat politikalarının evrensel olmadığından hareketle, her ülkenin şartlarına özgü milli karaktere sahip politikalarını savunmuştur.
2. **Milli Üretim Güçleri:** List'e göre üretim güçleri yani bir ulusun üretim kapasitesi üç kaynaktan beslenir. Bunlar doğa sermayesi, maddi sermaye (Makine teçhizat)

ve zihin sermayesidir. Koruma milli üretim güçlerinin gelişmesine neden olacaktır. List üretim güçlerinin hiyerarşik bir yapıya sahip olduğunu bunlardan zihin sermayesinin en önemlisi olduğunu düşünerek, beşeri sermaye kavramını yüceltmıştır (Masca, 2012: 222). List geri toplumsal aşamalarda bulunan toplumların entellektüel gelişmelerinin düşük, ileri toplumsal aşamalarda bulunan toplumların ise entel gelişmelerinin yüksek olduğunu düşünüyordu. List Almanya'nın içinde bulunduğu toplumsal aşmaya uygun bir kalkınma stratejisi belirleyerek, Almanya'nın ekonomik sorunlarıyla ilgili pratik çözümler geliştirdi. İç gümrüklerle bölünmüş piyasaları birleştirmek için demiryollarının inşasını ve federe devletlerin tarife engellerinin kaldırılmasını önerdi. List'in birleşmiş piyasaları dış gümrüklerle korunarak gelişirken, ulaşım yatırımları ekonomik büyümeyi destekleyecekti. List'e göre, ekonomik başarıların sürekliliği, üretici güçlerin geliştirilmesine bağlıydı. List'e göre, Adam Smith üretim faktörlerinin verimliliğini, içerde işbölümü teorisiyle, dışarıda mukayeseli üstünlükler teorisiyle, açıklamasına rağmen, bu verimliliğe nasıl ulaşılacağını açıklayamamıştı. List üretici güçlerin gelişimini korumacılık çerçevesinde ele alarak bu sorunu çözmeye çalıştı. List'in yeni gelişen sanayilerin sorunlarının çözümü için geliştirdiği önerileri; iktisadi milliyetçilik ve üretim güçleri gibi iki ana konu çerçevesinde açıklanabilir.

Sonuç olarak List temel iktisat politikası olarak gelişmekte olan ülkelerle ilgili korumacı politikaları önermiştir. List'in korumacılığı geçici olup yalnız sanayi'e dönüktür. Tarım koruma dışında değerlendirilmelidir, çünkü tarımdaki koruma tarım ürünleri fiyatlarını artırarak, sanayi üretim maliyetlerini artırır ve bu maliyet artışı sanayinin gelişimini engelleyebilir. Bu nedenle List sanayiye içeren geçici ve kısmi koruma istemiştir. Zaten sanayi korunduğunda tarım da korunmuş olacaktır. Çünkü sanayi geliştikçe tarıma talep yaratacaktır.

4.2.2. Henry Charles Carey (1793-1879)

Korumacılığı ABD'de savunan kişi H.Careydir. Carey İngiliz sistemi olarak adlandırdığı serbest ticaret düşüncesini, 1851'de yazdığı "Çıkarların Uyumunu" adlı kitabında eleştirerek, İngiltere'nin serbest ticaret silahını kullanarak Amerikan ekonomik çıkarlarına zarar verdiğini savunmuştur. Carey'in kitabı List'in çalışmalarıyla birlikte pek çok Amerikalı iktisatçının yanı sıra Alman Tarihçi Okulu iktisatçılarından da serbest ticaret karşıtı bir tavır almalarına yol açmıştır. Yavru endüstrileri korumayı amaçlayan bu yaklaşım, ithal ikameci sanayileşme düşüncesi çerçevesinde de etkili olmuştur (Aruoba, 2009: 7).

Carey iyimser bir liberal aynı zamanda da himayecidir. A. Smith ve Say'in görüşlerine sadık kalmış, Fizyokratlar gibi tarıma inanmış, tarım ve sanayinin bir birini tamamladığını düşünerek ekonomik gelişmenin tarım ve sanayinin dayanışmasından doğacağını savunmuştur. Carey'in liberal görüşleri talep yanlı görüşlerdir. Ekonomik olaylara talep yönlü bakması liberal görüşlerinin klasik iktisatçılardan farklı olmasına neden olmuştur. Klasiklerin arz yönlü liberal görüşleriyle vardıkları sonuçlar ile Carey'in talep yönlü liberal görüşleriyle vardığı sonuçlar arasında büyük fark vardır.

- Klasiklere göre nüfus fakirlik yaratır(Malthus), Carey'e göre nüfus talep demektir. Talep arttıkça üretim de artacağından fazla nüfus zenginliktir. ABD'de nüfus arttıkça üretimde artmıştır. Carey'e göre iktisadın evrenselliği nüfus yasasından yara almıştır.

- Klasikler arzın, talebi yarattığını kabul ederler iken, Carey talebin arzı yarattığını savunmuştur. ABD'de nüfus artışı talep artışına, talep artışı da üretim artışına yol açmıştır. Dolayısıyla Avrupa'da talep arza tabiiyken, Amerikada arz talebe tabii olmuştur. Bu bakımdan da iktisadi kanunların evrenselliği inancı sarsılmıştır.
- Carey'e göre servet bir ülkede uzmanlaşmış emekler toplamı değildir, servet bir ülkedeki faydalı mallar toplamıdır. Buna göre emek tek başına değeri belirlemez, bir malın sosyal faydası o malın değerini belirler.
- Klasikler rantı verimli topraklardan verimsiz topraklara doğru tanımlamışlardır. Carey rantı verimsiz topraklardan verimli topraklara doğru tanımlamıştır. Avrupa'da Ricardocu rant teorisini doğrulanmıştır. Gerçektende Avrupa'da önce verimli topraklar kullanılmış sonra verimsiz topraklar tarıma açılmış, dolayısıyla rantın yönü verimli topraklardan verimsiz topraklara doğru olmuştur. ABD'de ise kıta yeni keşfedildiğinden insanlar önce keşfettikleri yerleri tarıma açmışlar, kıtayı keşfettikçe verimli araziler bulmuşlar ve tarıma açmışlardır. Dolayısıyla ABD'de rantın yönü verimli topraklardan verimsiz topraklara doğrudur.
- Carey Rant yasasını, nüfus yasasını, arz ve talep yasasını iktisadi evrenselliğe uygun bulmamıştır, çünkü ABD'de bu yasalar Avrupa'daki sonuçları vermemiştir. Carey'in korumacı görüşleri List'e göre çok daha katıdır. Carey tarımı da içine alan sürekli korumayı önermiştir. Carey tarımın sanayi tamamladığını, tarım ve sanayinin birlikte kalkınacağını savunmuştur. Carey sanayileşmenin, tarımın ve sanayinin dayanışmasıyla mümkün olabileceğini, bu nedenle her ikisinin de korunması gerektiğini ayrıca korumanın geçici değil sürekli olmasını önermiştir.

4.3. Sosyalizm ve Marksist Teori: Doğal Kanunların Feshi

Klasik teorinin egemenliği döneminde bu teorinin ortaya çıkardığı liberal iktisat politikaları sermaye kesiminde büyük bir iyileşme yarattı; ancak ücretler ve çalışma koşulları bakımından işçi kesiminde memnuniyetsizlik vardı, bu nedenle sermaye dışındaki diğer kesimlerde refah kısmen arttı. Birinci dünya savaşı, 1929 bunalımı ve ikinci dünya savaşı sonrası bütün kesimlerde memnuniyetsizlik derinleşti ve sermaye kesimini de içine alacak tarzda genişledi. Sermaye kesimi devletin kazanımlarını korumasını beklerken işçilerde işsizliğin çözümünü istiyorlardı ancak bu dönemlerin ekonomik sorunların işçiler üzerindeki baskısı daha ağır oldu. 18.yy. ve 19.yy'da düşük ücret ve kötü çalışma şartlarına rağmen, düşen mal fiyatları ve nispeten artan ücretler işçilere kısmi bir tatmin verse de iktisadi liberalizmin sonbaharında işçiler daha fazla ekonomik merkezin dışında kaldılar. Bu nedenden dolayı ki 18. ve 19.yy.da kapitalizme karşı gelişen sosyalist itirazlar sosyal ve ekonomik durumu yansıtıyorlardı. Marks'tan önceki dönemlerde de klasik teoriye karşı sosyalist itirazlar vardı, ancak bu tepkiler kısmi itirazlardı. Nitekim 19.yy'dan sonraki Sosyalist tepkiler daha kapsamlı olmaya başladılar. Sosyalizm; teorik bütünlüğünü Marksizm'in kurduğu bir doktrindir, kapitalizmin en güçlü eleştirisini yapan bir düşüncedir ve kapitalizme alternatif model sosyalist sistemin fikri dayanağı olan bir doktrindir. Klasik teoriye karşı tümünden bir itiraz ve kapitalist sisteme alternatif bir iktisadi model önerisi, Marksizm'le teorik çerçevesini bulmuştur. Genel olarak sosyalizmin klasik teoriye karşı geliştirdiği itirazlarının özellikleri şunlardır:

1. Sosyalizm Klasik teoriye karşı, sosyal yönden bir eleştiridir.
2. Sosyalist tepkinin ekonomi doktrini, Sosyalizm ya da Marksizm, teori öncelikli bir doktrin olup, salt aklın ürünüdür.

3. Sosyalist doktrin başlangıçta klasik doktrinin yarattığı sorunlara bir teorik çözüm olarak ortaya çıksa da Marksizm’le ulaştığı olgunluk onu Klasik doktrinin tümünden reddine ve kapitalizmin alternatifi bir ekonomik modele dönüştürmüştür.
4. Sosyalizm tarihsel bütünlük içinde ele alındığında bu doktrinin klasik teorinin yarattığı sorunlara çözüm arayan yanı da vardır devrimci yanı da vardır.
5. Sosyalist doktrin akla duyulan güvenin ürünüdür. Bu doktrin bütün gelenek inanç ve değerler sistemini yıkarak yerine kendi değerler sistemini kurmuştur. Sosyalizmin devrim olarak gördüğü bu büyük değişim, yalnızca akli esas almakta bu da onu pür aklın ürünü, soyut ve teori öncelikli bir doktrin durumuna getirmektedir. Klasik doktrin ise tam tersine aklın doğal yasalara teslimiyetini öngören bir felsefedir.
6. Sosyalist doktrin yerleşik düzeni tümünden değiştiren büyük bir sosyalist değişim öngördüğünden, onun devrimci ve şiddet içeren bir yönü vardır, bunun yanı sıra üretici kesimler arasındaki çatışmayı durdurduğundan dolayı barışçı özellikleri de vardır,
7. Sosyalizmin Marksist yönünün gerekirci karakteri çok açıktır. Liberal teorilerin kendine özgü determinizmi Marksizm’de maddeci bir boyut kazanarak genel bir anlayışa dönüşmüştür. Marksizm maddeci determinizmi toplumların nereden geldiklerini, şimdiki toplumların yapılarını ve toplumların nereye gittiklerini cüretkâr bir biçimde açıklama iddiasındadır. Sosyalizmi tümünden kurucu aklın etki alanında tutan ve uygulamaya hiç değer vermeyen özelliği onun aşırı determinist özelliğinden gelir.

Sosyalizm ana çizgileriyle üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti getirmeyi ve insanın insanı sömürmesini önlemeyi amaçlar. Buna göre üretim kar için değil; toplumsal ihtiyaçların karşılanması için planlı bir şekilde yapılmalıdır. Kişinin özgürleşmesi bu düşünce akımının temel ilkesidir (kişi fizyolojik ihtiyaçların karşılanacağı güvencesine sahip olduğunda ya da kişinin iş ve gelecek güvencesine kavuştuğunda daha özgür olacağı varsayılır). 19.yy.da bu öğretinin gelişmesinde bir yandan kapitalizmin geniş halk kitleleri üzerindeki olumsuz sonuçları, bir yandan da liberalizmin vaat ettiği koşullar büyük ölçüde etkili olmuştur. Kapitalizmin yarattığı somut gerçeklerle, liberalizmin vaat ettikleri arasındaki farkların doğurduğu sosyalist eleştiri, aynı zamanda 19.yy. Batı Avrupa’sının hâkim düşünce akımlarının da etkisi altında kalmıştır. Çarlık Rusyasında sosyalist düşünce ise bu ülkenin iktisadi şartları ve düşünce akımlarının rengini taşır (Kazgan, 1991: 334).

Sosyalizmin 19.yy doğmuş olması, “19.yy toplumsal, siyasi ve ekonomik şartları itibarıyla” tesadüf değildir. Nitekim 19.yy tarihi ikiye bölecek nitelikte ekonomik-sosyal-siyasal değişimin yaşandığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılda ilk hissedilen değişim sanayi devriminin yarattığı değişimdir. Makine insan emeğinin yerine geçmiş ve yeni teknoloji her alanda büyük üretim artışına yol açmıştır. Dış piyasalarda hammadde ve mal ticaretinde bir savaş ve rekabet vardır. Bu ortamda içerde sermayenin gelişmesine rağmen ücretler aynı gelişmeyi kaydedememektedir. Kendiliğinden dengeye gelecek ekonomi serbest sözleşme sistemi ve devletin minimize edilmesini savunan Klasik düşünce egemenliğini sürdürmektedir. Nüfus artışı, kentleşme ve nüfusun kentlerde yığılması, çalışma ilkeleri, sendikal hakların alınması gibi şartlar nüfusun bir kesimini (işçileri) fakirleştirmekte zor şartlarda çalışma yasal olmaktadır. Yeni bir toplumsal sınıf fabrikalarda doğmaktadır. Kırsal kesimden şehirlere akın ederek işçi mahallelerinde toplanan ve emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan vasıfsız işçiler, çoğalmaktadır. Bu sınıfın emeği, üretimin en önemli girdisi olmasına rağmen, düşük ücrete ve çok zor şartlarda çalıştırılmaktadır. Çünkü bu sınıf sermaye karşısında her türlü pazarlık

gücünden yoksundur. Küçük çocuklar, hamile kadınlar, kimi zaman yaşlılar 18 saate kadar varan çalışma sürelerine tabi tutulmaktadır. Kız çocuklarının narin elleri tekstil makinalarına daha uygun olduğundan özel talebe maruz kalmaktadır. Devlet güçlü sınıfların baskısı altında bu sosyal ve ekonomik ortamı doğal karşılamaktadır. Siyasi alanda burjuva sınıfının ağırlığı Fransız devrimiyle onaylanmıştır. İşte klasik düşünceye karşı sosyal tepki bu şartlarda doğmuştur (Küçükkalay, 2008: 331-332). Özgürlük, eşitlik, kardeşlik Fransız devriminin tutkuyla sarıldığı sloganı olmuştur (Öndül, 1998: 688). Kapitalizm; daha önceki iktisadi sistemlerin hepsinden daha devrimci olmuş, gelişmesini engelleyen bütün kurumları yıkmıştır. Bunu bir sınıfın çıkarı için değil tüm insanlık için yaptığı iddiası onu başarıya götürmüştür. Özgürlük, eşitlik ve adalet sloganı da kapitalist devrimin en büyük sloganı olmuştur. Bu doktrin büyük umutlar vermiş ancak bu umutlar gerçekleşemediğinde işler aleyhine dönmüştür. İnsanlar devlete akılla bakmışlar ve yeni bir düzen kurmak için çaba göstermişlerdir. Liberal felsefeye dayanan eylemlerden, sosyalizm kendi ilhamını çıkarmıştır. Liberalizmin temelinde ki akılcılık sosyalizmde temelini oluşturmuştur. Kapitalizmin doğal düzenine teslim olmuş pasif aklına karşın, sosyalizmin temelinde etken-aktif ve kurucu bir akıl vardır. Toplumun makul sayılan bir düzene göre yeniden kurmayı amaçlamaktadır. Liberalizmin tabiatçılığı insanın iyi fakat toplumun kötü olduğu görüşüne dayanır. Buna göre kurumlar değişirse insan da değişir (Bu bağlamda kapitalizm devrimci çıkışlarla eski kurumları yıkarak doğal düzen kurumlarını inşa etmiş ve insana iyi bir çevre hazırlamıştır). Marksizmin yeni bir çevre yaratma isteği de kaynağını liberalizmden alır (Kazgan, 1991: 335). Bunun yanı sıra Marksist emek değer teorisi de Klasik Liberalizmden alınmıştır. Marks'ın Kapitalizme dönük eleştirisinin başarısı da sosyalist teorinin oluşumunda Klasiklerin bölüşüm teorisinden faydalanmış olmasıdır.

Doktrinler tarihinde; insan tarafından ortaya konulmuş olan düşüncelerden, Sosyalizm kadar tartışma konusu olmuş, insan düşüncesinde zaman zaman karışıklıklar yaratmış, ifade ettiği anlam itibarıyla değişik ve birbirinde ayrı anlayışlara yer vermiş, büyük halk kitleleri ve bir kısım düşünür ve aydınlar nezdinde ümit ve heyecan yaratmış başka bir doktrin, düşünce var olmamıştır... Sosyalizm dün olduğu gibi bu gün de bir felsefe, bazen bir inanç, tarihin bir yorumu, toplumların gelişme ve oluşumlarının bir aşaması, bir ahlak anlayışı, ekonomik teori, bir halk hareketi, bir idealizm, bir sınıfın mücadelesi, bir dönüşüm, insanlığı mutlu kılacak bir program, insanın ümidi ve kurtuluşu yahut toplumun ve insanın özgürlüklerini tehdit eden karanlık bir yol gibi görülebilmektedir, herkes onu kendisine göre anlamak ve anlatmak istemiştir (Talas, 1974:154).

Sosyalizm; otoriter ya da özgürlükçü bir biçimde üretim araçları mülkiyetinin toptan ya da belli ölçülerde kamulaştırıldığı ve iktisadi faaliyetlerle ilgili kararların, kamulaştırma sınırları içinde merkezi otorite tarafından alındığı, emredici planlama aracılığıyla iktisadi iktidarın devlet tarafından kullanıldığı ve halk yığınlarının yönetiminin güdümlü bir şekilde yürütüldüğü, otoriter bir iktisadi sistemdir. Sosyalist sistem, kapitalist öncesi ve kapitalist olmayan ekonomiyi içermektedir. Sosyalizm üretim araçları mülkiyetinin en azından en önemlilerinin ulusun tümüne yarar sağlayacak tarzda topluma mal edilmesi, kar, kazanç için üretim yerine ihtiyaç için üretim yönetiminin birincil önceliğe geçmesi, adil bir gelir dağılımına olanak veren özgür, sınıfsız, sömürsüz ve sömürsüz olmayan, her türlü yabancılaştırmadan arıtılmış ve insancıl ilişkilerin egemen olduğu ekonomik-sosyal ve siyasal bir sistem olmaktadır.

Sosyalizmi daha somut bir biçimde iki açıdan tanımlayabiliriz. Birincisi, mülkiyet açısından tanımlanabilir. Buna göre Sosyalizm; kollektif mülkiyeti özel

mülkiyete tercih eden fikir akımıdır. Marksizm ve ihtilalci sosyalizm bu tanıma uygun düşer. İkincisi, sosyal açıdan tanımlanabilir buna göre Sosyalizm, sosyal açıdan toplumsuluğu ferdiyetçiliğe tercih eden, sosyal eşitliği amaçlayan bir fikir akımıdır. Marks öncesi öncü sosyalistler ve Marks sonrası demokrasi yanlısı sosyalistler bu tanıma uygun düşer. Hangi bakımdan tanımlanırsa tanımlansın genel olarak sosyalizm diğer düşüncelerden şu özellikleriyle ayırt edilir:

- **Ferdiyetçilik:** Her şey toplum tarafından fert içindir. Birey tarafından toplum anlayışı yoktur.
- **Mülkiyet:** Her sosyalist görüşün bir özel mülkiyet sorunu vardır. Bu özel mülkiyeti yok saymadan kısmı kabule kadar çeşitlilik gösterir. Bireyin topluma ait mülkiyetten daha fazla faydalandığı düşünüldüğü için Sosyalizmde ya mülkiyet tamamen topluma aittir ya da ekonomik hakimiyet sağlayacak kadar devlete aittir.
- **Ekonomik Organizasyon:** Kamu mülkiyetine dayalı bir kumanda ekonomisi ya da piyasa üzerinde otoriter devletin olduğu, kontrollü bir piyasa söz konusudur.
- **Gelir dağılımı:** Eşitlik ve adalet esasına göredir, gelirin adaletli dağılımı işçilerin gelirden aldığı payla ölçülür.

Dolayısıyla sosyalist düşünceleri kendi içinde mülkiyet ve sosyal açıdan tanımlayarak ayırt edebildiğimiz gibi yukarıda ki dört kriterle de diğer düşüncelerden ayırt edebiliriz.

Sosyalimin uzun tarihini göz önüne aldığımızda; sosyalizmin değişik ülkelerde uygulanması sonucunda kendi teorilerinin geçerliliğini test ettiğini, teorik öngörülerinin pratikte gerçekleşmediğini görmekteyiz. Tıpkı Klasik teorinin öngörü ve vaatlerinin piyasa tarafından karşılanmadığı (kısmen) gibi sosyalist teorinin test edilmesinden sonra sosyalizm mefhumunun gözden düşmesine ve onun başarı performansının azalmasına neden olan sebepler şu konularla ilgilidir (Fındıkoğlu, 965: 3-19):

- Sosyalizm hadisesinin temayülü Rusya'da, Çin'de, Doğu Avrupa'da, Latin Amerika'da ve Balkanlarda sosyalizm kurulsun da bu rejimler birbirine mülkiyetin devletleştirilmesi dışında hiç benzemezler. Bu nedenle sosyalistlerin kendisi de, Rusya ve diğer ülkelerde ki sosyalizmin başarısızlıklarını ve çöküşünü Rusya dahil hiç bir yerde gerçek sosyalizmin kurulmadığı gerekçesiyle geçiştirdikleri görülür. Şu halde sosyalizm teorinin ön gördüğü bir biçimde ekonomik sistem olamamış hiçbir cemiyette hadise haline gelememiş bu yüzden de tetkik edilememiştir.
- Sosyalizm ferdi mülkiyetin kaldırılmasını onun yerine kolektif mülkiyetin getirilmesini savunur. Ancak hiçbir cemiyette özel mülkiyetin mutlak ilgası sürekli olmamıştır.
- Sosyalizm teorik olarak bireyin topluma tabiiyetini ve ferdin bu tabiiyetten kazançlı çıkacağını öngörür. Ancak Sosyalist uygulamalarda bireyin toplum içinde eritilmesi fert aleyhine sonuçlar doğurmuştur.
- Sosyalizm teorik olarak sınıfların kaldırılacağını savunur. Ancak uygulamada bütün sınırlar kalkmamış yalnız işçinin karşısındaki sınıflar kalkmış ve yerine devlet konmuştur. Dolayısıyla bütün cemiyet tek sınıfa indirgenmiştir.

Sosyalist doktrinin kurucu düşünürü Karl Heinrich Marx (1818 - 1883). Marks sadece sosyalist görüşlerin en güçlüsü değil aynı zamanda sosyalist görüşün ekonomik sistemini de kuran kişidir. Bu nedenle Marks sosyalizmde belirleyicidir. Sosyalistler Markstan sonra yine Marksa göre tasnif edilmiştir. Buna göre Marks bilimsel-devrimci sosyalizmi temsil eder. Marks'tan önceki sosyalistler ütopyik-hayalci sosyalistler olarak

bilinirler. Marks'tan sonra Marks'ın otoriter görüşlerini redderek ayrılan ve sosyalizmi yeniden yorumlayanlara da demokrasi yanlısı sosyalistler ya da revizyonistler denir.

4.3.1. Piyasayı İnsancillaştırma Düşüncesi: Hayalci Sosyalistler

Hayalci (Ütopik) sosyalistler Marks'tan önce, Marksın bütün olarak ele aldığı konuları kısmen ele alan düşünürlerdir. Bu düşünürlerin piyasayı kaldırıp onun yerine geçecek bir model önerecek düşünce gücüne sahip olmadıklarını söylenebilir. Onlar piyasaya alternatif önermediler hatta piyasanın alternatifini de aramadılar. Dolayısıyla doğal kanunları kaldırma, doğal düzen eleştirisi gibi büyük felsefe sahibi değildiler. Doğal düzen eleştirileri kısmi eleştirilerdi, bu yüzden de kısmen sosyalist fikirler üretebildiler. Hayalci sosyalistlerin bu nedenle sınırlı önerilerde bulduklarını görüyoruz. Hayalci sosyalistlerin nihai amacı, piyasanın kötü işleyen yanlarını ıslah etmek ve piyasayı insancillaştırmaktı. Vahşi kapitalizmin terbiyesi konusunda ütopyaların ortak amaçları olsa da aynı sisteme ve araçlara sahip değillerdi.

Bir kısım Marks öncesi Sosyalist, kapitalizmi mülkiyet açısından eleştirmektedir. Bu hayalci sosyalistlere göre kapitalizmin yarattığı sorunların temelinde mülkiyet ilişkileri yatmaktadır. Mülkiyetin adaletsiz dağılımı adaletsizliğin esas nedenidir. O halde mülkiyetin kontrolü adaleti ve eşitliği sağlayabilir. Ancak mülkiyetin topluma tamamen devri ve ortak mülkiyete göre işleyen kapsamlı bir iktisadi sistem konusunda çok az düşünür rastlıyoruz. Mülkiyet eleştirileri; mülkiyetin sosyalleşmesi, özel mülkiyetin sosyal kullanımı ile ilgili konularda ya da özel mülkiyetin verimli kullanımı gibi sınırlı konularda yoğunlaşmaktadır.

Bir kısım düşünürler de paylaşım ya da bölüşüm açısından kapitalizmi eleştirmektedir. Kapitalist gelişim gelir adaletsizliğini yarattığı gibi kapitalist teoriler bu eşitsizliği doğal da saymaktadır. Ürettiğin kadar tüket, bölüşümün piyasa kuralıdır. Ütopikler bu kurala gücünün yettiği kadar çalış, ihtiyacın kadar al, karşı kuralıyla karşı çıkmışlardır, çünkü güçsüz olanların ihtiyaçları ürettikleriyle sınırlanamaz. Bölüşümün çalışmaya değil, ihtiyaca göre yeniden ayarlanmasını ütopyalar piyasanın hatalarının düzeltilmesinin bir çözümü olarak önermişlerdir. Ütopikler genelde piyasayı üretim açısından başarılı, bölüşüm açısından hatalı görüyorlardı. Piyasanın mükemmel olmayan yanı düzeltilebilirdi. Bir kısım ütopyalar üretimi yeniden organize ederek bölüşümü düzeltmeyi önerdiler. Üretim faktörlerinin işbirliği yapacağı ortamı yaratarak, çalışanlar arasında dayanışma ile bölüşümün eşit hale gelebileceğini savundular. Doğrudan müdahale ya da işbirliği gelirin eşit dağılımı yoluyla adaletin sağlanmasını mümkün gördüler.

Bir kısım ütopyalar de devlet müdahalesi yoluyla piyasayı hatalardan ayıklamayı amaçladı. Buna göre devlet bazen piyasa ortağı olarak bazen mülkiyeti kontrolünde tutarak, bazen de bölüşümü doğrudan ayarlayarak piyasanın hatalarını telafi edebilir, fakirleri koruyabilir ve işsizlere iş güvencesi verebilirdi. Bir kısım ütopyalar de parayı kaldırarak, karları toplumsallaştırarak sosyal adaletin sağlanmasını önerdi. Para ve kar olmadığı zaman adaletsizlikte olmayacaktı. O halde kara yol açan nedenler kaldırılarak ya da karlar topluma transfer edilerek adalet sağlanabilirdi.

Bu düşünürler yaşadıkları çağda içinde buldukları koşullara karşı çıkmış daha adil, daha insancıl, daha eşitlikçi ve genellikle mülkiyetin ve dolayısıyla yabancılaşmanın ve sömürünün olmadığı bir toplum tipini hayal etmişlerdir. Eserlerinde hayal ettikleri toplumları idealize etmişlerdir. Ancak bu düşünürlerin hepsi hayal kuran ve toplumdan uzak kalan kişiler değildir. Aksine bazıları içinde yaşadıkları toplumları iyi analiz ederek, sistemin aksayan yönlerini ortaya koyarak alternatifler öneren hatta

bunlar bizzat uygulayanlar da vardır (Masca, 2012:228). Marks'tan önce ortaya çıkan bu sosyalist düşüncelerin bu bakımdan salt hayalci olarak görülmesi, alaycı göndermeler içeren ifadeler kullanılması K.Marks'ın sayesinde olmuştur. Daha sonraki Marksistler ihtilalacı sosyalizme alternatif olan bu modelleri küçümsemeye devam etmişlerdir. Aslında bu düşüncelere öncü sosyalistler sıfatı daha uygun düşmekte ise de literatürde ütopyikler olarak nitelene yaygın bir eğilimdir. Yukarı da açıklandığı gibi öncü sosyalistler arasında değişik araç ve yöntemlerle eşitlik ve adalet amacına ulaşmaya çalıştıklarından aralarında farklar doğsa da, en azından bazı malların özel mülkiyeti yerine sosyal ve kamusal işlerle ilgili konularda, mülkiyetin sosyal kullanımını esas alarak, kendi aralarında ortak paydalarda kurmuşlardır.

Batı toplumunu saran haksızlık, sömürü ve anarşiyi daha iyi bir toplumsal düzen ile ikame etmeyi amaçlayan bu görüşler, ekonomik analizlerin imkân vermemesi sonucu kapitalizmden sosyalizme geçişin yolları ve yöntemleri hakkında, tutarlı ve toplu bir doktrin oluşturamamışlardır. Onun için yaşadıkları dönemin toplumlarının ekonomik şartlarını eleştirip, reddetme de birleştikleri halde varacakları toplum tipi ve ona götürececek yollarda ayrılan bu görüşler, kendi içinde bir kısmı rasyonalist bir kısmı insancıl, bir kısmı da demokratik yöntemlere inanan reformist tonlar da taşırlar... Kapitalizmin bunalımları, işçi ve halk yığınları yoksulluğunun damgalandığı bir ortamda, ekonomik faaliyetlerin güdücüsü olarak kar arayışlarını reddedecek ve insan gönencini sağlayacak ve mutluluk getirecek, bir ekonomi önermektedirler. Liberalizmi eleştirerek devlet müdahaleciliğini önermektedirler(Hamitoğulları, 1982:551,552).

Kapitalizmin teorik bakımdan tutarlı ve sistemli eleştirisini toplumsal evrim kanunlarıyla açıklayan ve sistemin sosyalizme evrilmesini savunan düşünür K.Marks'tır. Bununla beraber Marks'ın teorik sistemi, kendisinden önce gelen sosyalist fikirlerden tamamen bağımsız değildir. Marks'ın kurduğu sistemin bir ayağı klasik iktisatta olduğu gibi bir ayağı da kendinden önce gelen ve kapitalist sistemi eleştiren, daha iyi bir toplum düzeni oluşturmayı amaçlayan, Fransız ve İngiliz öncü sosyalistlerindedir. İngiliz sosyalizminin klasik iktisatla çok yakın ilişkisi vardır. Kapitalizmin işleyişini Fransız sosyalistlerine oranla daha yeterli bir açıklıkla görebilmiştir. Ayrıca İngiltere'nin daha ileri derecede sanayileşmiş olması ve işçi hareketlerinin yoğunluğu dolayısıyla, sosyalist iktisadi düşünce daha derin bir içeriğe sahip olabilmıştır. Buna karşılık Fransa'da sosyalizmin iktisadi kapsamı daha zayıf ve daha romantik niteliktedir. Bir düşünce akımı olarak romantizmin, sosyalizmi büyük ölçüde etkilediği ona hayalci" niteliğini verdiğini söylenebilir. Almanya'da ise Alman felsefesinin devlete ve evrimci görüşe göre üstünlük sağlayan niteliği, sosyalist düşüncenin bu ülkedeki başlıca özelliği olmuştur (Kazgan,1991:335-336). Ancak ne gariptirki öncü sosyalistler arasında ütopya kavramını ilk kullanan İngiliz düşünür Thomas Morus olmuştur. Öncü sosyalistlere romantik tanımı verenler genelde Fransız düşünürler olmalarına rağmen nispeten rasyonalist bir atmosfere sahip İngilizler arasından, T.Morus (1478-1535), 1516'da yazdığı eserine ütopya ismini vermiştir. Sosyalist düşüncenin ütopya kavramlarını kullanmasından ya da Fransızların romantik yaklaşımlarından, bu düşünürleri yalnızca hayal kurarak yetinen toplumsal problemlerden uzak kendi hayallerinde yaşayan kişiler olarak düşünmemek gerekir. Bu akım içinde yer aldığı kabul edilen düşünürlerin tamamı yaşadıkları çağda içinde buldukları koşullara (Doğal yasalara uymak yerine) karşı gelerek, daha adaletli, daha insancıl, eşitlikçi ve genellikle mülkiyetin ve dolayısıyla yabancılaşmanın ve sömürünün olmadığı bir toplum tipini "düşünerek" yazılarında ve söylemlerinde bu türden toplumu idealize etmişlerdir. İçlerinden bazıları içinde buldukları toplumsal yapıya alternatif yapılar önermekle kalmayıp onu değiştirebilecekleri "örnek modelleri"

uygulamalarda gösterebilecekleri pratikleri hayata geçirmişlerdir (Küçükkalay, 2008: 334). Ütopik ve öncü sosyalistlerin görüşleri; fikirlerinin karakteri ve çözmeye uğraştıkları meselelerin özellikleri şunlardır (Fındıkoğlu, 1965: 144-167):

- **Realizm:** Her ne kadar hayalci sıfatına sahip olsalar da toplumsal problemlerin hafifletilmesi gibi realist bir karakter vardır. T.Morus, ferdi mülkiyetin bulunduğu yerde adil ve mesut bir cemiyetin hayatının olmayacağını söylemiştir. Fakat ferdi mülkiyet olmaksızın da çalışılmayacaktır. Otorite bu nedenle kolektif çalışmaya nezaret etmelidir. Ütopiklerin fikirlerinin gerçekleşmesinde bir imkânsızlık yoktur; bu da onların realist yönü güçlendirmiştir.
- **Kehanetten Uzaklık:** Hiçbir hayalci kehanette bulunmamıştır. Haber vericilik (Determinizm) Sosyalizme Marks'la girmiş hatta zirveye çıkmıştır. Dolayısıyla ütopiklerin cemiyet hakkında peygamberi bir tutumu olmamıştır. Bunu ancak Marks üstlenmiştir.
- **Ferdiyetçilik ve Özel Mülkiyet:** Hayalciler, ferdiyetçiliğe karşı değillerdi, özel mülkiyete de temel de karşı olmadılar. Onlar özel mülkiyetin ferdiyetçi karakterine karşı oldular. Çözüm olarak da kolektif mülkiyete yöneldiler, ancak kolektif mülkiyetin kolektif saadet getireceğinden de (Çoğu bakımından) hep kuşku duymuşlardır.
- **İnsan Tabiatını Tanıma:** Hayalciler insan tabiatını kabul ederler. Bu tabiatı değiştirmek isteyenler için bile insan tabiatından çok uzaklaşmamıştır.
- **İmkânlar Alemi:** Hayalciler hayal dünyalar, ütopyalar kursalar da bu hayali ülkeler, düşüncelerini modellemek ve daha iyi anlatmak içindir. Ütopikler hep imkânlar âlemine geri dönmüşler ve asla tarihin altın çağı efsanelerinde görülen maziye kıymet vermemişlerdir.
- **Ütopizmin Özelliği:** Hayalcilik bir hipotezdir. Kurulu düzene bir alternatiftir, çeşitli hadiselerin eşitlik, adalet, mutluluk, verimlilik, zenginlik gibi hepsini birden izah edebilen umumi bir fikirdir.
- **Ütopik Sosyalistlerin İlgilendikleri Ana Konular:** Ütopizm, devlet, fert, mutluluk gibi değişik konuları içerse özünde iktisadi bir eğilimdir. Yani ütopik sosyalizmin alanı ekonomi ve iktisadi faaliyettir. Sosyal ve siyasal amaçlar ikincil konulardır.
- **İdealizm:** Hayalcilerin hemen hepsi ferdi mülkiyet, eşitsizlik ve adaletsizliği tenkit etmektedirler. Ütopikler mülkiyete saldırırken bile idealist ahlak doktrinine uygun yol izlemişlerdir. Mülkiyet eleştirileri mülkiyetin adaletsizliğe ve haksızlığa temel oluşturması nedeniyledir.
- **Din ve devlet:** Hayalciler devleti dine tabi tutmanın ütopyayı zayıflatacağını düşünmektedirler. Devletin dine tabi olması durumunda, bilinen ekonomik problemler ertelenecektir. Çünkü dine göre bu dünyadaki haksızlık ve adaletsizliklerin bir kısmı öteki dünyada telafi edilecektir. Bu bakımdan dini devlete karşı ütopiklerin mesafeli oluşu kendi mantıklarının tutarlılığının gereğidir.
- **Ütopizm ve devlet:** Hayalciler arasında; ya devletle işbirliği yapan onun gücünden yararlanan bir düşünce, ya da onu tanımayan ve yok sayan bir düşünce vardır. Genelde (Anarşistler dışında) fert için hürriyetin değil emniyetin önemli olduğundan hareketle devletle işbirliği yapan görüşün ağırlığı ütopikler arasında yaygındır.

4.3.1.1. Thomas Morus (1476-1535) –İngiliz

Thomas Morus görüşlerini Ütopya isimli eserinde kaleme almıştır. Bu eser; koyun yetiştiriciliğinin karlı olması nedeniyle, tarım arazilerinin sürü sahiplerine verilmesi ve toprak sahibi ve kiracıların zarar görmesi üzerine kaleme alınmıştır. (Fındıkoğlu, 1965: 85-96):

4.3.1.2. Thomas Campanella (1562-1639) İtalyan

Campanella da sosyalizmi hayali bir ülkede anlatan düşünürlerden birisidir. Bu hayali ülkenin adı güneş devletidir. Güneş devleti şöyle bir toplumdur. Güneş devleti sosyalist bir toplumdur. Güneş devletinde aile, evlenme, ve özel mülkiyet, yoktur. Güneş devletinde çocukları devlet yetiştirir, aile olmayacağı için özel mülkiyete ihtiyaç olmayacak ve her bireye kendini aile yerine sosyalist topluma adayacaktır. Sosyalist toplum, bireyde ki bu motivasyondan ve verimli çalışmasından gelişecektir.

4.3.1.3. Fénelon (1651-1718) Fransız, ve JJ.Rousseau (1718-1778) Fransız

Fénelon'a göre asıl olan büyümek değil barış içinde ve mutlu yaşamaktır. Toprağın herkesin olması için sınırlı dağıtılması gerekir. Böylece herkes çalışacak ve mutlu olacaktır. Fénelon'un duyduğu tabiat aşkı Rousseau tarafından hararetle savunulmuş, Rousseau Eşitlik Üzerine adlı eserinde özel mülkiyeti eleştirmiştir Rousseau'ya göre kötülüklerin temeli özel mülkiyete dayanır. Çocuk doğarken iyidir. onu ancak toplum kötüleştirir (Hıristiyanlık inancıyla taban tabana zıt Hıristiyanlık ta çocuk kötü doğar sonradan iyi olur). Bireyi daha sonra bozan ve toplumda kötülüğü besleyen unsur özel mülkiyettir. Özel mülkiyet yeniden düzenlenmelidir. Siyasal liberalizmde serbestlik ve eşitlik söz konusudur, İktisadi liberalizmde satın alma gücü yüksek bireylerin etkisi nedeniyle, serbestlik ve eşitlik bozulmaktadır. Siyasal liberalizmde talep eşit bireylerin istekleri toplamıdır. İktisadi liberalizmde ise satın alma gücü olanların istekleri toplamıdır. İktisadi liberalizm, siyasi liberalizme uydurulmalıdır. (Özgüven, 2001:138-139) iktisadi liberalizmle siyasa liberalizmin uyumunu sağlamak özel mülkiyetin yeniden düzenlenmesiyle mümkün olabilir

4.3.1.4. Simonde de Sismondi (1773-1842) İsveçli

Sismondi'nin müdahaleciliği kapitalizmin yarattığı sorunları aşmak için bir zorunluluktur. Sismondiye göre Kapitalizm tabiatı icabı istikrarsız ve ekonomik krize eğilimli bir ekonomik sistemdir Kapitalizmin fazla üretim sorunu, teknolojik sorunları ve işçi sınıfının sorunları ancak müdahaleyle çözülebilir.

4.3.1.5. Louis Blanc(1811-1882) ve Charles Fourier(1772-1837)

Bu iki düşünür üretim faktörlerinin kendi aralarında giriştikleri rekabeti iş birliğine dönüştüren öneriler getirmişlerdir.

4.3.1.6. Robert Owen(1771-1858) İngiliz

Owen sosyalist görüşlerini uygulama şansı bulan bir düşünürdür. İngiliz sosyalizminin babası sayılır. Mülkiyet hakkının kaldırılıp üretim araçlarının mülkiyetinin devlete geçmesini savunmuştur.

4.3.1.7. Fabian Sosyalizmi: 1883-1884

Fabiancı düşünce silahlı bir devrim yapmak yerine demokratik yolları kullanarak sosyalizme ulaşmayı amaçlamıştır.

4.3.1.8. Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) Anarşist.

Proudhon anarşist bir düşünürdür bireyin üzerinde oluşacak her türlü otoriteye karşı çıkar. Mülkiyete dayanan sınıflar birey üzerinde otorite oluşturacaklarından en katı muhalefeti özel mülkiyete yöneltmiştir.

4.3.1.9. Saint Simon (1760-1825) Fransız

S.Simon toplumun sanayi toplumunun gereklerine göre yeniden dizayn edilmesini ve toplumsal kararların çalışanlar tarafından alınmasını savunmuştur. Kararların çalışanlar tarafından alındığı bu yeni toplumsal organizasyonlarda kaynakların en etkin kullanımı sağlanacaktır. Saint Simon sanayileşmenin çalışanların kolektif katılımından oluşan ototriter bir güçle sağlanacağını savunmuştur.

4.3.2. Bilimsel Sosyalizm: Marksizm'in Piyasayı Kaldırma Düşüncesi

A.Smith ne kadar doğal özgürlük sisteminin büyük kurucusu ise, Karl Marks'da onun o kadar yıkımcısıdır. Marks bir yüzyıldan daha fazla güçlü bir biçimde işçilere, entelektüellere ilham vermiştir. Malthus ve Ricardo iktisadi liberalizmde ayrılık tohumları ekse de esas kapitalizm bütünlüğünü sağlayan bağları koparıp A. Smith'in doğal özgürlük sisteminin temellerini paramparça eden kişi K.Marks'tır. Onun etkisiyle ticari sistem artık karşılıklı yarar sağlayıcı ya da tabii uyumlu olarak görülüyordu. Artık Marks'ın egemenliğinde söz konusu sistem, sömürücü ve kendi kendisinin yıkıcısı olarak resmediliyordu... Marks burjuvaziye karşı terör dönemini desteklemişti. Sert bir eleştirmenin dediği gibi Marks belki de gelmiş geçmiş insanlar içinde, insanlığın ilerlemesi adına en fazla ölüme, sefalete, aşağılanmaya ve perişanlığa sebep olan kişidir... Lenin, Stalin, Mao ve Pol Pot rejimleri altında ölen milyonlarca insan bunun kanıtıdır. Marks olmasaydı böyle şiddetli devrimler ve baskılar nasıl olabilirdi(Skousen, 2003:145-147).

Hiçbir doktrinde şiddet Marksizm'de olduğu kadar meşru ve gerekli değildir. İktisadi düşünceler içinde şiddeti doktrin olarak benimseyen tek düşünce Marksizmdir. An geldiğinde şiddeti kullanmak kaçınılmazdır. Bu nedenle Marksistlere göre insan ölümleri vicdanı bir mesele değildir kaçınılmaz bir kaderdir. Her toplum evrile evrile devrim aşamasına gelmek zorundadır ve devrim kanlı bir biçimde gerçekleşecektir. Çünkü burjuvazinin işçilerin değişim isteğine direnci başka bir seçenek bırakmamaktadır. Sosyalist toplum önündeki engeli kaldırmak için her yol meşrudur. Bu şiddet kapitalistlere, kapitalistlerin mallarına ve kapitalistlerin hâkimiyet aracı olan devlete ve unsurlarına dönüktür. Kurulu düzenin hiçbir unsuru meşru değildir. Kanunun

yanının devrim sırasında bir değeri yoktur. Her türlü değer devrim için çığnenebilir. Nasılsa en yüce değerler devrim sonrası toplumda kurulacaktır. Bütün sosyalist hareketlerin sembolik rengi kıızıdır. Kan rengi karşıt güçlerin ödeyeceği bedeli, devrimcilerin göze aldığı fedakârlığı gösterir. Bütün ayrılıkçı baskıcı güçlerin, şiddete yol açmış her hareketin ideolojisinin Marksizm olması tesadüf değildir. Marksizm şiddete ve şiddet kullanmaya uygun bir doktrin olması bütün ayrılıkçı siyasal hareketlerin ve her türlü isyan hareketinin ideolojisinin Marksist tercih olmasına yol açmıştır.

Marksizm piyasanın devrimini barışçı bir devrim olarak görür ve kapitalizmin, barışçı ve şiddete dayanmadan kurulduğunu kabul eder. Hatta kapitalist burjuvaziye en devrimci sınıflardan sayar. Ancak Marksizm'e göre kapitalizmin yıkılmasında barışçı yollar geçerli değildir. Kapitalist toplumun yıkılmasında şiddet en etkili ve zorunlu bir tercihtir. Çünkü kapitalistlerin sistemi ayakta tutmak için verdikleri demokratik mücadele ne kadar kuvvetli ve sistemi koruma konusunda mücadele araçları ne kadar fazlaysa, işçilerin sistemi yıkmak ve haklarını almak konusundaki demokratik mücadeleleri o kadar zayıf ve sistemi yıkmak konusundaki mücadele araçları da o kadar azdır. Bu bakımdan şiddet dışında bir seçim söz konusu değildir ve piyasaya dayanan toplum ancak şiddete dayanan güçle sona erebilir.

Marks'ın kullandığı dilde bir eleştiri ağırlığı vardır. Hemen her konuda eleştiriye başvurulmuştur. Proudhon'un "Felsefenin Sefaleti" eserine karşılık hemen, "sefaletin felsefesi" tepkisini verir, iktisadın eleştirisi, tarihin eleştirisi, ve politik iktisadın eleştirisi gibi hemen her konuda bir karşı çıkış bir isyan söz konusudur. Marksın çatışmacı dili kuşkusuz şiddeti meşru bir yöntem olarak seçmesiyle ilgilidir. Sosyalist uygulayıcılar hasımlarını eleştirmekle yetinmeyerek Mao'nun 100 çiçek hareketiyle muhalif görüşleri belirleyip ortadan kaldırdığı gibi, yok da etmişlerdir. Lenin ya da Stalin bütün sosyalist siyasi rakipleriyle siyasetle değil şiddet yoluyla başa çıkmışlardır.

Marksizm kapitalist üretim biçiminin ilk tutarlı ve bilimsel denilebilecek eleştirisini yapmıştır. Marksizm düşünce olarak üç şeyden etkilenmiştir. Bunlardan birincisi Alman felsefeci Hegel'den alınan diyalektik felsefedir (Karşıtlıkları kullanarak gerçekleştirilen akıl yürütme biçimi). Hegelin idealist diyalektiği Marksizm'de maddeci öğeler kazanmıştır. Hegel'in diyalektik felsefesi toplumların gelişimin açıklıyordu. Hegel değişimin sebebinin fikir ve düşüncelerdeki değişim olarak belirlemişti. Hegel'e göre önce fikir gelişir, daha sonra bu fikre uygun bir dünya kurulur. Mülkiyet, servet, iktidar, din, ahlak bu fikre uygun olarak geliştirilir. Burada fikir alt yapıdır ve fikre uygun olarak kurulan her şey üst yapıdır. Mesela feodalizmi kuran fikir soyluların üstün olduğu fikridir. Altyapı yani fikir zamanla değişir, çünkü bir fikirden yararlanmayanlar karşı fikir geliştirirler. İki fikir çatışır, zamanla karşı fikir üstün gelir ve yeni fikrin hâkimiyeti kurulur. Ancak bu yeni fikir artık tezin anti tezi olan saf fikir değildir. Çatışmada yıpranmış ve karşı fikirden etkilenmiştir. Dolayısıyla bu fikir bir anti tez değil bir sentezdir, sentez yeni fikirdir. Her şey yeni fikre göre değişecek, (Mülkiyet, devlet, hukuk, vs) ve her şey yeni fikre göre yeniden kurulacaktır. Örneğin kapitalizm insanların eşit haklara sahip olduğu fikri üzerine inşa edilmiş bir toplumdur. Hegel'in bu diyalektik felsefesi fikri esas aldığından idealist felsefe olarak bilinir.

Marks diyalektiğe maddeciliği katarak tarihsel materyalizmi, geliştirmiştir. Marks'a göre toplumlar bir fikre dayanarak oluşmazlar. Toplumlar üretim biçimlerine göre şekillenirler. Üretim biçimi (Üretim araçlarının mülkiyet şekillerini ve gelir dağılımını belirlediğinden) sosyal ilişkilerin temelini oluşturur. O halde bir toplumun üretim biçimi ne ise ona göre mülkiyet şekilleri oluşur ve servet ona göre dağılır. Servetin daha çok elinde toplandığı sınıflar o toplumun hâkim sınıfı olur. Bu hâkim

sınıflar o toplumda hukuk, devlet, din, bölüşüm vs. her konuda belirleyici olup o toplumu kendi çıkarlarına göre dizayn ederler. Mesela feodal toplumda üretim biçimi emek yoğunudur. Dolayısıyla bu teknolojiye üretim faktörleri mülkiyetinin azınlıkta olanlarda yani soyluların elinde olması doğaldır. Servete sahip olan soylular feodal toplumun hâkim sınıfı olup hukuku, siyasal sistemi, mülkiyeti kendi lehine olacak şekilde düzenlemişlerdir. Marks'a göre üretim biçimi yani alt yapı değiştiğinde üst yapı yani toplum da değişir. (Özel, 2001: 23) Mesela kapitalist toplumda üretim sermaye yoğunudur. Bu defa sermayeye sahip olan burjuvazi, hâkim sınıftır. Burjuvazi o toplumu kendi lehine dizayn edecektir. Hukuk, siyasal sistem ve özel mülkiyet eşitlik üzerine oluşacaktır.

Marksın etkilendiği unsurlardan ikincisi Klasik Teoridir Marksizm'in artık değer teorisi klasik teoriden alınmıştır. Marks, piyasa ekonomisinin, ticaretin ve sanayi devriminin geliştiği ülkede İngiltere'de oluşan ekonomik gelişmelerden ve fikirlerden yararlanarak kendi doktrinini geliştirmiştir. Marks'ın klasik gelenekle ilişkisinin çelişkili olduğunu belirtmek gerekir. Marks klasik iktisada düşman olmasına rağmen bu geleneğin analitik çerçevesinin büyük bölümünü kendine mal etmiştir. Klasik geleneğin kategorilerini süslemiş, değiştirmiş ve onlara yeni anlamlar yüklemiş olmakla beraber kendi sisteminin özünü klasik iktisatçılardan miras almıştır. Marks'ın ellerinde tanıdık klasik sorular yeniden ortaya konmuştur. Özellikle gelir bölüşümünü yöneten yasalar nelerdir ve bu yasalar ekonominin uzun dönemli gelişimini nasıl etkiler. Marks aynı zamanda ayrıntıyla ilgili pek çok klasik öngörüü de benimsemiştir. Klasik geleneğin ana akımı gibi o da değer sorununa emek üzerinden yaklaşmış ve maddi nesnelere değer(emeğin) cisimleşmiş şekilleri olarak görmüştür... Marks'ın iktisadi gelişmenin evreleriyle ilgili görüşünün klasik yazarların haber vermiş olduğu düşünülebilir. Örneğin Smith "İlkel ve kaba toplum aşamasını gözden geçirirken ilk iktisadi düzenleme türlerinden söz etmiştir... "Malthus'un nüfus yasası sonucu vardığı ürkütücü kehaneti paylaşmasa da" nüfus artışını doğrulayarak ona tarihsel bir öge katmış ve nüfusun her farklı üretim tarzının tarihsel açıdan ancak kendi sınırları içinde geçerli olan özel bir nüfus yasasının olduğunu belirtmiştir (Barber, 1991: 132-135). Bu bakımdan Marksizm'in hem Hegel'den, hem de klasik iktisattan alınan bir arka planı mevcuttur.

Marksizm'in etkilendiği üçüncü unsur Fransız İhtilalidir. Marks'ın Proletarya diktatörlüğü Avrupa'da ki en etkili siyasal iktidar mücadelesi olan Fransız devriminden etkilenmiş ve onu model almıştır. Fransız devrimini işçi ihtilalinin provasası olarak görmüş, devrimci ve ihtilalci görüşleri, Fransız devriminin başarısı ve, dönüştürücü gücünden umutlanmıştır.

4.3.2.1. Marksist Doktrinin Aşamaları

Marks'ın bütün çalışmaları göz önüne alındığında Marxizmin bir doktrin olarak üç aşamada açıklandığı görülmektedir(Küçükkalay, 2008: 343):

Birinci aşama: Bu aşamasında ilk olarak Marks toplumların dönüşüm ve evrim kanunlarını açıklamaya çalışmıştır.

İkinci aşama: Bu aşamada Marks, kapitalizmin analizini yapmaya, onun nasıl işlediğini ve nasıl çökeceğini açıklamaya çalışmıştır.

Üçüncü aşama: Marks bu aşamada kapitalizmin yıkılışını ve sosyalizme geçişi açıklamaya çalışmıştır.

4.3.2.1.(1). Toplumlari oluşumu ve evrimi Marxizmin ilk aşaması

Marxizmin birinci aşamasında ilk olarak toplumların oluşumu tarihsel materyalizmle açıklanır. Yukarda diyalektikle ilgili konuda açıklandığı gibi toplumlar alt ve üst yapıdan oluşur. Alt yapı üretim biçimi tarafından belirlenir. Üretim biçimi de üretim araçları mülkiyetini dolayısıyla serveti ve servete kimin sahip olacağını belirler. Servete sahip olan sınıflar hâkim sınıf olacağından üst yapı tamamen bu sınıfın çıkarına uygun dizayn edilecektir. Orta çağın hâkim sınıfı soylular, kapitalizmin hâkim sınıfı burjuvazi, proleter toplumun hakim sınıfı ise işçiler olacaktır. Marks tarihsel materyalizmle her dönem toplumunun nasıl oluştuğunu, yani medeniyetlerin doğuşunu açıklamaktadır.

Marxizmin ilk aşamasında ikinci olarak toplumsal evrime ilişkin Praxis (aksiyon) felsefe geliştirilmiştir. Bu felsefe toplumsal değişimin dinamiklerini ortaya koyar. Buna göre bir toplumsal aşamadan başka bir toplumsal aşamaya geçiş, Praxis felsefeyle açıklanmaktadır. Praxis felsefeye göre dönüşümü başlatan ve sağlayan şey her toplumda var olan çatışma ve çelişkilerdir. Marks'a göre bu çatışmayı belirleyen özel mülkiyet yani servettir. Her toplumda servete sahip olanla olmayan arasında çatışma vardır. Bu çatışma zamanla diğer sınıfın üstünlüğüyle sonuçlanır. Bu yeni sınıf kendi alt yapısına(Üretim araçları mülkiyeti) sahip olduğundan o toplumun hâkim sınıfı olacaktır. Mesela feodal toplumda servet sahibi soylular ile mülksüz serf arasındaki çatışma serfin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. S erf toprak mülkiyetine sahip soylulara karşı ticaret yaparak mücadeleye girişmiş ekonomik üstünlük kurmuş, 1789 Fransız ihtilaliyle de yeni toplumun hâkim sınıfı olmuştur. Çünkü modern toplumun üretim biçimi ticaret ve sanayidir ve eski toplumun aşağı sınıfı serfler soyluların adi işlerden gördüğü ticaretle uğraşmaktadır. Sermayeye sahip olan tüccar sınıf, ekonomik alt yapıdan beslenerek hâkimiyetini pekiştirmiş ve yeni toplumu kendi yararına düzenlemiştir, bu toplum artık kapitalist toplumdur, bu toplumda işçi sınıfıyla burjuvazi arasında önceki dönemlerden daha ciddi ve kapsamlı çatışma vardır (Türe, 2006: 38) Marks'a göre kapitalist toplumun dönüşümü bu çatışma sayesinde olacaktır. Kapitalist toplumda dönüşüm biraz kanlı olacaktır, feodal toplumun dönüşmesi gibi barışçıl olmayacaktır. Çünkü kapitalist sahip olduğu sermaye gücü ve siyasal güçle yerleşik düzeni korumak ve kapitalist sistemin dönüşümünü engellemek isteyecektir. Ancak tarih geri çevrilemeyecektir, bu kaçınılmaz son işçi ihtilalleriyle ve zor gücüyle gerçekleşecek; kapitalizm yıkılacak ve sosyalist toplum kurulacaktır. Sosyalist toplumda üretim araçlarına işçiler sahip olduğundan bu yeni toplumun hâkim sınıfı proletarya olacaktır. Görüldüğü gibi bu aşamada toplumların oluşumu tarihsel materyalizmle, dönüşümü Praxis felsefeyle açıklanmaktadır. Materyalist felsefe yani tarihsel maddecilik bir oluşumu, Praxis felsefe ise bir oluşumdan başka bir oluşuma geçişi açıklamaktadır. Dolayısıyla Praxis felsefe ihtilale geçiş felsefesidir.

4.3.2.1.(2). Kapitalizmin Analizi Marksizm'in İkinci Aşaması

Bu aşamada Marks kapitalizmin işleyişini incelemektedir. Kapitalizmde değer emek tarafından yaratılır. Malların değeri mallar üzerinde kristalize olmuş emek tarafından belirlenir. Ancak kapitalist üretim sürecinde sermaye hâkim konumdadır ve sermaye emeği satın almakta hatta ona hükmetmektedir. Üretim süreci sonunda mal üretildiğinde, kapitalist emeğe ürettiği malın değerini vermez satın aldığı emeğin ücretini verir. Kapitalistin sattığı malın değeriyle, emeğe karşılık ödediği ücret arasındaki fark artık değerdir. Artık değer kapitalistin işçinin emeğinden sömürdüğü

kardır. Kapitalist bu sömürüyü iki şekilde artırmak isteyecektir. Birincisi işçiyi daha fazla çalıştırmakla, ikincisi de sermaye yoğun üretime geçmekle. Kapitalist her iki yolu da deneyerek karını korumak isteyecektir. Ancak artık değeri artırmak için başvurulan birinci yol artık değeri bir noktaya kadar artıracaktır. Çünkü işçiyi daha fazla çalıştırmamanın bir sınırı vardır. Mesela işçi günde en fazla 12 saat çalıştırılabilir. Yasalar daha fazla çalışmaya izinde verse de işçinin çalışma gücünü koruması için dinlenmesi ve diğer insani ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Kapitalist işçiyi daha fazla çalıştırarak emek üzerindeki sömürünün sınırına geldiğinde artık değeri artırmanın ikinci yolunu da kullanmak zorunda kalacaktır. Çünkü kapitalizmde var olan sürekli rekabet karları düşürmekte ve kapitalisti makine üretimine yönelmeye mecbur bırakmaktadır. Böylece kapitalist rekabet nedeniyle mahrum kaldığı karlarını telafi etmek için işçi verimini artıran sermaye yoğun üretime geçmek zorunda kalacaktır.. Ancak sermaye yoğun üretim ve makine üretiminin işçi yerine kullanılması kapitalistlerin aleyhine olacaktır, çünkü bu daha fazla üretim artışına ve fiyatlarda daha fazla düşüşe neden olacak, karlar azalacaktır. Kapitalist fiyat düşüşünden kaybettiği karı işçi ücretlerinden çıkaracak ve işçilerin durumları gittikçe ağırlaşacak, ücretler gerileyecektir. Ayrıca düşen karlar yüksek maliyetli firmaların zarar etmelerine, piyasadan çekilerek işçi olmalarına yol açacaktır

Bu aşamada çok az sayıda firma piyasada kalacak diğerleri piyasadan çekilecektir, Marks bu aşamaya sermayenin tekelleşmesi adını vermiştir. Tekelci sermaye aşamasında karlar düştüğünden büyük sermaye çok az insan elinde toplanacak, işçiler açısından da işsizlik artacak ve ücretler ancak geçimlilik düzeyinde kalacaktır. Marks kapitalizmin içerdiği rekabet nedeniyle, tekelci kapitalizm aşamasının kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Kapitalistler arası yarış piyasadan silinmemek açısından bir zorunluluktur. Dolayısıyla yarış kızıştığında sermaye bundan olumsuz etkilenecek, karlar azalacak, bazı firmalar piyasadan çekilecek ancak zarar etmeyenler piyasada var olacaktır. Bu nedenle sermayenin tekelleşmesi kaçınılmaz olacaktır. Bunun yanında rekabet işçilerin durumunu daha da kötüleştirecektir. Daha çok çalışma, mekanizasyon, kapitalistin yoğun rekabette ayakta kalmak için başvuracağı yöntemler, daima işçilerin ekonomik kaybıyla sonuçlanacaktır (Selik, 1982: 39-63).

Fiyatların ve karların düşüşe geçtiği süreçte kapitalist toplumun hakim sınıfı burjuvazi kendini işçi ücretlerini düşürerek koruyacağından sürecin sonu işçiler için daha da kötü olacaktır. Düşük ücret, işsizlik, açlık, sefalet işçileri beklemektedir. Görüldüğü gibi Marxizmin hem diyalektik felsefesi, hem Praxis felsefesi, tamamen deterministtir. Alt yapı değiştiğinde üst yapının değişmesi, rekabetin kızışması ve karların azalması, tekelci kapitalizm ve işçi sınıfının sefaleti yani sebeplerin doğması ve sonuçların gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

4.3.2.1.(3). Kapitalizmin Yıkılışının ve Sosyalizme Geçişin Tarihi; Marxizmin Son Aşaması

Tekelci kapitalizmin aşaması artık siyasal yoğunluğun olduğu aşamadır. Bu aşama yukarıda da anlatıldığı gibi sermaye ile emeğin çıkarlarının en keskinleştiği dönemdir. İşçilerin sayısı ve yedek işsizler ordusu büyümüştür. Bu ortamda işçiler yasal yollardan haklarını alamazlar. Çünkü grev halinde bile çok daha ucuz fiyata çalışmak isteyen yedek işsizler ordusundan binlerce gönüllü vardır. Kapitalist kendi rızasıyla artık değerden vazgeçmeyeceğine göre, işçilerin zor kullanmaktan başka seçeneği kalmayacaktır. Çünkü kapitalistin sahip olduğu ekonomik ve siyasal güç hakların demokratik kazanımını imkânsız kılmaktadır. Grev gibi demokratik yollara başvurmak

yedek işsizler ordusunun varlığı nedeniyle hakları kazanmada geçersiz yollar olacaktır, çünkü işten çıkarılan işçinin yerine daha düşük ücrete çalışmaya gönüllü milyonların varlığı sözkonusudur. Bu durum sadece zor kullanarak değiştirilebilir, Marks bu aşamada “Dünya işçileri birleşiniz, zincirlerinizden başka kaybedecek başka bir şeyiniz yok” diyerek uluslararası bir çağrı yapmaktadır. Proletarya ihtilalı ile kapitalizm yıkıldığında, devlet işçiler adına bütün üretim araçlarına el koyacaktır. Proletarya diktatörlüğü döneminin hâkim sınıfı işçiler olacaktır. İşçiler bu toplumu kendi çıkarlarına uygun dizayn edeceklerdir. Proletarya diktatörlüğü de geçici bir dönemdir ve sona erecektir. Ancak proletarya diktatörlüğünden komünizme geçişte şiddet ya da devrim yoktur, dönüşüm sessiz sedasız kendiliğinden olacaktır. Proletarya diktatörlüğünün özel mülkiyeti kaldırmak gibi basit bir amacı vardır. Bu dönemin sonunda özel mülkiyet kalktığında mülkiyetin neden olduğu adaletsizlikler ve sınıflar olmayacaktır. Sınıflar silindiğine göre, sınıfların hâkimiyet aracı olarak yaratılan devlette olmayacaktır. Böylece sınıfsız, devletsiz toplum kurulmuş olacaktır. Bu toplumda devlet ve sınıfsal baskı olmadığından ve kolektif mülkiyet kullanımı nedeniyle herkesin ihtiyaçları karşılandığından gerçek özgürlük ve demokrasi kurulmuş olacaktır. Bu toplum Marks’a göre insanlığın en gelişmiş aşaması olan sınıfsız, devletsiz, özgür komünist toplumdur.

4.3.2.2. Marxizmin Ekonomi Teorileri

Genel olarak aydınlanma çağının doğal düzenin mirasından etkilenen ve bir ulusun zenginliğinin üretimi ile bölüşümünü düzenleyen doğal yasaları ortaya koymaya yönelen, Adam Smith, David Ricardo tarafından kurulan klasik iktisadi analizin temelini esas alan ve ilk bakışta klasik iktisada yönelttiği eleştirilerle onlara karşıt gibi görünen, sosyalist teoriler Karl Marks tarafından geliştirilen analitik çerçeveden oluşmaktadır. Farklı yazarların kullandığı farklı modellerin, farklı genellik ve soyutlama düzeylerine sahip olmasına karşın hepsinin az çok benimsemiş olduğu ortak analitik çerçeveyi tanımlayan analizin en önemli iki noktası toplumda yaratılan toplam ürünün sınıflar arasındaki bölüşümü ile uzun dönemli sermaye birikimi sürecini ele alıyor olmasıdır (Özel, 2002. 147-148). Karl Marks’ın kapitalizmi analizinde kullandığı sermaye oluşumunu ve bölüşümünü ilgilendiren teorisi, emek değer teorisinden başlar.

4.3.2.2.(1). Emek Değer ve Artık Değer Teorisi

Kapitalizmi feodalizm gibi önceki toplumlardan ayıran temel fark, emekle; diğer üretim araçlarının sahipliğini ayırıştırmasıdır. Bu fark sermaye sahibi kapitalistler ile emeğinden başka bir şeyi olmayan işçi sınıfından oluşan iki sosyal sınıfı, toplumda mal ve hizmetlerin alım satımı ve işçi ücretleri konusunda, kontrol yapma ilişkilerinin varlığını ortaya koyar. Marks’a göre önceki toplumlarda mallar kullanım değeri için üretilmiş, kapitalizmde ise mübadele değeri için üretilmiştir. Marks malları değer bağlamında açıklar. Buna göre malların kullanım değeri fayda ile mübadele değeri ise o malın üretimine harcanan emek zamanla belirlenir. Görüldüğü gibi emek değer teorisi Marks’ın yerinden sarstığı klasik teorinin emek değer teorisinin tıpa tıp aynısıdır ve sermaye ise stoklanmış emektir. Klasikler emek değer teorisini, piyasa fiyatının oluşumunu açıklamak için, Marks ise kapitalist burjuvazinin emek üzerindeki sömürsünü ortaya koymak için kullanmıştır. Kapitalist üretimin koordinasyonunu sağlayan kişi üretmek için özgür emeğe ihtiyaç duyar, bunun için ücret karşılığında işçinin emeğini sunması için sözleşme yapar. İşçi ücret dönemlerinde çalıştığında mal

üretir. Bu mallar piyasa değerinden satılır. Ancak işçiye ödenen sözleşme ücretidir. Satılan malların değerini işçi yarattığı halde malların satış bedeli işçiye ödenmez. Satış bedelleri her halde ücretlerden yüksektir. Artık değer bir ücret döneminde malların satış bedelinden işçiye ödenen ücretten kalan kısımdır. Bu artık değer kapitalistler tarafından işçi emeğinden çalınmaktadır. Marks malların, emeğin (Değişir sermaye) ve sermayenin (Makine-teçhizat-emeğin kullandığı diğer materyaller) değeri oluştuğunu söyledikten sonra, sabit sermayenin değerinin düşmediği emeğin ise üretim süreci boyunca değerinin değiştiğini söylemiştir (Tiryaki, 2012: 93-94).

4.3.2.2(2). Sermayenin Temerküzü, Azalan Kar Oranları

Marks'a göre sermayenin temerküzü yani belli ellerde toplanmasının nedeni, kapitalizmin doğal kanunu rekabet nedeniyle. Kapitalizmin liberal yapısı kar için üreticileri yarışa sokmaktadır. Kar için yapılan aşırı üretim malların aşırı bollaşmasına ve karların azalmasına neden olmaktadır. Azalan karlar nedeniyle yüksek maliyetli firmalar iflas ederek piyasadan çekilecek ve proletarya durumuna gelecektir. Dolayısıyla zayıf firmaların üretimden çekilmesi nedeniyle sermaye çok az sayıda kapitalistin kontrolüne geçecektir. Karteller, tröstler olduğu zaman işçilerin çalışma süreleri ve artık değeri artırmak için makina kullanımını artacak, sabit sermayeye yatırılan fonlar nedeniyle ücretler fonu azalacaktır. Bu sürecin sonunda oligopol, düopol ve monopoller yoluyla özel mülkiyetin çok az sayıda insanın elinde kalması işçilerin devrim isteğini canlandıracak ve özel mülkiyetin ayrıcalıklı bir azınlık elinde toplanması proleter devrimin en önemli sebebi olacaktır.

4.3.2.2.(3). Tekelci Kapitalizm ve Yedek İşsizler Ordusu

Klasikler Malthus'un nüfus teorisiyle karların geleceğini ve ücretlerin seyrini açıklıyorlardı. Buna göre kapitalizmin birinci aşamasında sermaye birikiminin artması emek talebini artıracak, emek talebi artışı ücretleri artıracak, ücret artışları karların azalmasına yol açacaktı. Kapitalizmin ikinci aşamasında ücretlerdeki artış nüfusun artmasına, nüfus artışı emek arzının artmasına ve tekrar ücretlerin düşmesine neden olacak, düşen karlar yeniden telafi edilecekti. Klasik yaklaşımda nüfus karların ve ücretlerin seyrini belirliyordu.

Marks, Malthus'un nüfus teorisinin ekonomik sonuçlarını reddederken, yalnızca nüfusun her dönemin özelliğine göre gelişme kaydettiğini kabul eder. Mark'a göre Malthus'un nüfus kanunu ekonomik sonuçları itibariyle hatalıdır. Kapitalist toplumda sermaye birikimi artışı, emek talebinin ve ücretlerin artmasına ve karların azalmasına yol açmaz. Çünkü ücret artışları, yedek işsizler ordusu nedeniyle mümkün olmayacaktır. Emek piyasasında her zaman emek fazlası söz konusudur. Bu fazlalık ücretlerin düşük tutulmasına ve artı değer korunmasına neden olacaktır. Yedek işsizler ordusu kapitalistlerin sömürsünün sigortasıdır. Yedek işsizler ordusu konjoktürel olarak farklılık gösterse de, pahalılaştan emek yerine fiziksel sermayenin ikame edilmesi nedeniyle, emek arz fazlasının işsizler ordusu olarak ortaya çıkması her zaman muhtemeldir. Karların azalması ise nüfusla ilgili değildir, kapitalizmin rekabet kurumuyla ilgilidir. Karların düşmesi nüfus artışından daha az ancak rekabetten daha fazla etkilenirler. Marksizm'de ücretlerin seyrini yedek işsizler ordusundan gelen işçilerin rekabeti, karların seyrini de sermayenin rekabeti belirlemektedir

4.3.2.2.(4). Proletarya İhtilalı

Kapitalist sistemin çöküşünde iç ve dış faktörler belirleyici olacaktır: İç faktörler, karların azalması, kapitalizmin anarşik yapısı ve düzensizliğiyle ilgilidir. Azalan karlar, ücretlerden telafi edildiği gibi (ücretleri azaltma ve işçiyi daha fazla çalıştırma) mekanizasyonla ve aşırı üretimle de karşılanmaya çalışılacaktır. Bu da düşük ücret artışı üretim bunalımlarına yol açacaktır. Kapitalizmin Anarşik yapısı, firmaları aşırı kar hırsına itecek ve rekabeti kızıştıracaktır, rekabetin artması sermaye israfı ve ekonomik dengesizliklere yol açacaktır. Piyasada malların düzensizliği, Kapitalizmde üretimin kollektif, bölüşümün özel mülkiyete göre düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizmin irrasyonel doğası, gelirlerin dengesiz dağılımı, malların satışına yansiyacak, bazı mallar bulunmazken bazı mallar alıcısız kalacaktır. Dış Faktörler ise iç faktörlerin oluşturduğu olumsuzluktan beslenmektedir. Sermayenin tekelleşmesi ve ücretlerin düşmesi durumu, yedek işsizler ordusunun varlığıyla değiştirilemeyeceğinden, kapitalizm dış faktörlerin, işçi sınıfının ihtilalci iradesiyle zorla yıkılacaktır. İşçiler proleterya ihtilalini gerçekleştirdiklerinde üretim araçları mülkiyetini zorla devlete geçirerek kendi dönemlerinin iktidarını kuracaklardır. (Özgüven,2001:184-185)

4.3.2.3 Marksizm'in Kapitalist Toplum Sonrası İçin Ekonomik Görüşleri

Marks'a göre Kapitalist toplum sonrasında, iktisat biliminin amacı değişecektir. Bu toplumsal aşamada bilim, zenginliğin artırılmasının nedenlerini aramak yerine eşitliğin yayılmasının nedenlerini arayacaktır. Kapitalist toplumsal aşamada zenginliğe ulaşmak için kurulan kurum ve müesseseler, kapitalist toplum sonrası inşa edilecek Sosyalist toplumda yeniden şekillendirilecektir. Bunun yanı sıra Sosyalist toplumsal aşamada, ekonomik ve sosyal eşitliğe ulaşmak için kolektivist ekonominin gerektiği yeni kurum ve müesseselerin kurulacaktır..

4.3.2.3.(1). Özel Mülkiyet

Kapitalizmde özel mülkiyetin irrasyonel olduğu görülmüştür. İnsanın mülkiyetten en iyi yararlanacağı statü özel mülkiyet değil, kollektif mülkiyettir. İnsan kollektif mülkiyetten daha fazla faydalanır. Üretim kapitalist ya da sosyalist aşamada kollektiftir, bölüşümün de kollektif olması gerekir. Akıl bunu göstermektedir. Özel mülkiyet, bir sömürü aracı, sınıfsal yapının temeli, mülkiyetin en kötü kullanımı ve kollektif bölüşüme aykırı olduğundan, Marksizm'de toplumsal evrim sürecinin sonunda kaldırılacaktır. Kollektif mülkiyet özel mülkiyetin yerine ikame edilecektir.

4.3.2.3.(2). Girişim Hürriyeti

Özel mülkiyet kaldırıldığından özel girişim söz konusu olamaz. Üretim araçları devlete geçtiğinden artık sadece kamu girişiminden söz edilebilir. Üretim araçları mülkiyetine sahip olması nedeniyle, üretimi devletin yapması hem bir hak hem de bir görevdir. Toplumsal ihtiyaçları belirlemek, üretimi planlamak, kaynakları tahsis etmek emeğin verimli istihdamını sağlamak bu görevlerdendir. Marksist toplumsal evrim sürecinin sonunda. kapitalizmde özel girişime verilen rol kamu girişimine ikame edilecektir.

4.3.2.3.(3). Fiyat Mekanizması

Sosyalizmde bir fiyat vardır, bu fiyat emek değere göre belirlenen fiyattır. Ancak kapitalist sistemde olduğu gibi ekonomik koordinasyon görevine sahip değildir. Bu görev sosyalist sistemde kamuya dolayısıyla merkezi planlamaya aittir. Ne kadar mal üretilecek, kime üretilecek ve nasıl üretilecek konuları merkezi planlamanın açıklaması ve karar vermesi gereken konulardandır. Marksist toplumsal evrim sürecinin sonunda fiyat yalnızca hesaplamalarda kullanılacak bir işleve sahiptir.

4.3.2.3.(4). Rekabet

Özel girişim kalktığı için kar için yarış ve kaynak israfı söz konusu değildir rekabet yerine; işbirliği vardır. Rekabet, ancak firmaların merkezi planlamanın amaçlarına ulaşma bakımından, kamu firmaları arasında üretkenlik, verimlilik yarışı olarak var olabilir. Marksist toplumsal evrim sürecinin sonunda firmaların faaliyet alanları ayrıldığından üretim fazlası gibi kaynak israfı olmayacak kamu firmaları arasındaki rekabet kolektif işbirliğini artıracaktır.

4.3.2.4. Marksizm'in İktisadi Katkıları ve Eleştirisi

Marksizm aklı, Aydınlanma çağının görevlerini yükleyerek eleştirel aklı aktif bir biçimde iktisatta kullanmış, iktisat bilimine teorik bir karakter vermiştir. Marksizm insan aklına güvenin en somut ve ileri düzey örneği olmuştur. Marksizm eleştirel aklı kullanarak kapitalizmin en iyi analizini yapmıştır. İktisat bilimine artık değer, burjuvazi ve proletarya gibi orijinal terimleri Marksizm kazandırmıştır. Marksizm çok katı determinist (Gerekirci) iktisadi anlayışı devam ettirmiş ve ona materyalist öğeler katarak maddeci determinizmin en tutarlı teorisini kurmuştur ve iktisadi düşüncüyü sosyal alana çekmiştir

Marksizm'in öngördüğü kehanetlerin çoğu gerçekleşmemiştir. Kapitalizmde sermaye birikimi artmış ancak kar oranları beklediği gibi azalmamıştır. İşçi sınıfının durumu kötüleşmemiş, aksine iyileşmiştir. Kapitalist ülkelerin işçilerinin, ekonomik ve sosyal refahı sosyalist ülkenin işçileriyle kıyaslanamayacak kadar artmıştır. Sermaye birikimi gelişmiş ancak Marks'ın beklediği tekelleri kapitalizm, yedek işsizler ordusu ve proletarya ihtilali oluşmamıştır. Konjonktürel bunalımlar oluşmuş ancak bu bunalımlar kapitalizmin yıkılışına yol açacak gelişmelere neden olmamış ekonomik istikrarsızlıklar kapitalizmin adaptasyonu sayesinde aşılmış ve proletarya devrimine gerekçe olmamıştır (Skousen, 2003:172).

4.3.3. Marks Sonrası Sosyalizm: Demokrasi Yanlısı Sosyalizm

Her düşünce gibi sosyalizmde uygulamaya geçtiğinde teorik öngörülerıyla uygulamada kazandırdıkları arasında uyumsuzluk çıkmıştır. Sosyalizmi ekonomik refahının aracı yapmak yerine sosyalizmin kendisinin amaç olması huzursuzluk yaratmıştır. Sosyalist sistemlerin kurulduğu ülkelerde sürekli bir refah artışı sağlanamadığı gibi daha fazla hak talebi sisteme karşı gelmek olarak görülmüş ve şiddetle bastırılmıştır. Ekonomik sistem otoriter bir karakter kazanmış, özgürlükler kısıtlanmıştır. Bu ekonomik modelin siyasal yapısı da aynı ölçüde totaliter olmuştur. Hem siyasal ve sosyal özgürlükler kısıtlanmış hem de ekonomik büyüme ve refah gelişmemiştir (Işık, 2013:108-109).

Sosyalist merkezi planlama üretimin koordinasyonu bakımından başarısız olmuştur. Bütün toplumsal ihtiyaçlar merkezden belirlenemediğinden üretilen malların ekonomik etkinliği düşmüştür. Ekonomik verimlilik toplam üretimle ölçülmüş üretimi artırma hedefini yakalamak isteyen kamu teşebbüsleri, en kolay üretilen mallara yönelmiş ve bunu da yüksek maliyetlerle gerçekleştirmişlerdir. Sosyalist ekonomi ekonomik etkinlikten ve tüketicinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaklaşmıştır.

Bu sorunları aşmak için sosyalist uygulama piyasa kurallarını kamuya adapte etmeye çalıştı. Üretim kararlarının merkezden alınıp firmalara verilmesi, fiyatlama konusunda firmaların maliyet esaslı hesaplamalarına izin verilmesi gibi. Bu uygulamalar kamu teşebbüslerine özerklik kazandıran reformlardı. Bu reformlarla firmaların kullandıkları hakların sınırları genişletildi. Ancak bütün bu önlemlerin hiç birisi kapitalist ülkelerdeki refahı sosyalist topluma kazandırmadı. Ekonomik-siyasal ve sosyal özgürlükler konusunda sosyalist toplum, kapitalist topluma imrenmeye başladı. Mesela sosyalist ülkelere girmek için ülke sınırlarını zorlayan bir tane kapitalist ülke vatandaşına rastlanmazken, sosyalist ülkelere kapitalist ülkelere kaçmak isteyen milyonlarca insan vardı. Bu nedenle sınırlara mayınlar, tel örgüleri ve duvarlar çekildi. Berlin duvarı özgürlüklerin önüne çekilen engelin sembolü oldu. Sosyalizmdeki işçi sınıfı dahi bu sistemden rahatsızdı. İşçi hâkimiyeti dönemi işçinin kendisini tatmin etmiyordu. Nitekim doğu Avrupa'da dayanışma Sendikası, sosyalizme karşı ayaklanmanın sembolü oldu. Binlerce insan bu sendika üzerinden sosyalist rejime karşı çıktı ve Polonya'da sosyalizm sona erdi. Bu hareket Berlin duvarının yıkılması ve Almanya'nın birleşmesiyle sonuçlandı.

Sosyalist ekonomilerde ekonomik sorunların çözümü özel teşebbüsün katılımı ile gelecekte o halde kapitalizmin özel firmalarının hâkimiyetindeki piyasa ekonomisinin günahı neydi. Özel teşebbüsün en iyi organizasyonunu yapan Kapitalizm olduğuna göre, özgürlüklerden vazgeçmenin açıklanacak bir yanı yoktu. Sosyalist uygulamalardan hiç biri işçilerin ve toplumun ekonomik refahını iyileştiremediği gibi otoriter siyasal sistem içinde bulunan bu toplumlar bütün özgürlüklerini kaybetmişlerdi.

Marks sonrası sosyalistler eleştirilerini büyük ölçüde sosyalizmin siyasal modeline yönelttiler. Daha fazla demokrasi ve daha fazla özgürlük istediler. Bu nedenle de onlara demokrasi yanlısı sosyalistler dendi. Bu düşünceler sosyalizmden ayrılmıyordu, ancak ütöpik sosyalistlere daha yakın ihtilalci sosyalistlere daha uzak duruyorlardı. Marks sonrası demokrasi yanlısı sosyalistler güçlü bir teoriye sahip olamadılar. Devrimci sosyalizmi eleştirdiler ve piyasaya belli ölçüde katılmayı savundular. Demokrasi yanlısı sosyalistler Ütöpik sosyalistlerin teorik analiz ve öngörülerine daha yakın olsalar da teorik olarak Marksizm'in gerisinde kalmışlardır. Marks sonrası sosyalizm demokratik bir ton kazanarak, ütöpik sosyalizmin piyasa sistemi içinde var olma referanslarını güncellemiştir. Sendika, parti, dernek, kooperatif etrafında örgütlenen bu fikirlerden kapitalizme ve sosyalizme alternatif bir model çıkmamıştır. Marks sonrası sosyalizmin siyasal ve ekonomik modeli Sosyal demokrasi ya da demokrasici sosyalizm olarak bilinir, bu karma model sosyalist yanlı bir karma model olup piyasa içinde var olan melez bir sistemdir.

Demokrasi yanlısı Sosyalizmde sosyalizm bir sosyal eşitlik sorunudur. İhtilalci sosyalizmde ise sosyalizm bir mülkiyet sorunu olarak görülmektedir. Sosyalizmin bu yeni modelinde ekonomik sorun eşitlik sorunu olduğu için piyasanın eşitsizliği azaltılabilir, piyasa ekonomisi içinde de eşitlik sağlanabilir. Bu sistemde Sosyalist dönüşüm demokratik yollardan olmalı toplum kendi iradesiyle dönüşmelidir. Toplumunu bir amaca yöneltmek için şiddet kullanmak, bireyin özgürlüklerine aykırıdır. Bu nedenle Demokrasi yanlısı Sosyalizmde Marksist devrimci felsefe reddedilmektedir. Bu yeni

düşünce, toplum kendi tercihiyle Sosyalist topluma geçebilir. O halde demokrasi ve insan hakları geliştirilmeli, birey üzerindeki her türlü baskı kaldırılmalıdır. Bireyin tercihlerini etkileyen anti demokratik yönlendirme ve uygulamalar kaldırıldığı zaman özgür bireylerin doğal tercihleri eşitlik ve adalet olacaktır. Bu istek bireylerin gönüllü talebi olduğundan bireylerin sosyalist topluma adaptasyonu daha kolay ve verimli olacaktır. Demokrasi yanlısı Sosyalizmin ekonomi politikası; toplumun zorunlu ihtiyaçlarıyla ilgili mallarda, tekel yaratacak nitelikteki sektörlerde ve temel girdi niteliğindeki mallarda devlet mülkiyetini öngörmekte ve devlet mülkiyeti dışındaki alanlarda özel teşebbüse yer vermektedir. Bu modelde, gelirler politikası, asgari geliri şart koşma, kişisel hakların korunması, adaletin vergi yoluyla sağlanması olarak özetlenebilir. Marksizmden kısmen yararlanan bu Sosyalist düşüncenin gelirin dağılımına doğrudan müdahale etmemesi ve genelde piyasa şartlarını kabul etmesi onun Marksist Sosyalizmin en katı olduğu bir konuda bile piyasa ekonomisini esas aldığı göstermektedir.

4.4. Neo Klasik İktisat: Yeni Bilimsel Yaklaşım Görecelik

Klasik iktisadın dolayısıyla iktisat biliminin temellerinin atıldığı yüzyıllar, insanların doğada düzenli, kendiliğinden oluşları gözlemedikleri, zaman, mekân ve insan iradesinden bağımsız (evrensel) yasalar keşfettikleri çağlardı. Newton fiziği doğada insan iradesi dışında oluşan ve sürekli bir biçimde kendiliğinden işleyen bir düzen olduğunu söylerken, bu dönemin bilimleri bilimsel bilgiye olgular arasında düzenli ilişkilerin gözlemlenmesinden hareketle; ulaşılabileceğini savunuyordu. Zamanın sosyal bilimcileri de yöntem açısından, olgular arasında düzenli ilişkileri gözlemleyerek bilimsel bilgiyi kurmaya çalıştılar. Doğanın kendiliğinden işleyen yasaları varsa insan topluluklarının da kendiliğinden işleyen yasaları olabilirdi. Çünkü insanda diğer her şey gibi doğanın bir parçasıydı. Bu noktadan hareketle iktisatta da doğal yasalar ve haklar, (doğal düzen, görünmez el, kişisel çıkar kanunu gibi) keşfedildi (İşgüden ve Köne, 2002: 98). Bu dönemin iktisat felsefesi deterministti. Doğal yasaların sebep olduğu sonuçlar kaçınılmazdı. Deneysel bilgi araçları ile doğa yasalarının formüleştirelmeleri sonucunda, olayların yasaların dışına çıkamadığı sonucu ispat ediliyordu. Klasik fiziğin doğal yasaları bütün bilimleri determinist (gerekirci) bir felsefeye zorluyordu. Fizik biliminin baskısı altında bulunan sosyal bilimlerde gerekircilik; her şeyin doğal yasalara tabi olduğu ve yasaların öngördüğü sonuçların kaçınılmaz olduğu, dolayısıyla geleceğin tahmin edilebilir ve öngörülebilir olduğu şeklinde; evrensel ve tümdengelimci bilimsel çıkarımların genelleşmesine yol açtı. Nitekim buna benzer genel çıkarımlar iktisatta da yapıldı evrensel, determinist ve tümdengelimci bir iktisat felsefesi kuruldu. Bir hareketin sonuçları tahmin edilebildiği gibi, insanın davranışlarının nedenleri de bulunabilir ve bu davranışların sonuçları tahmin edilebilirdi. Önce insanın ahlakı analiz edildi. Onun ahlaksız ve bencil olduğu sonucuna varıldı. Bencil insanın çıkarımı takip edeceği yasası geliştirildi. Çıkarımı takip eden üreticilerle çıkarımı takip eden tüketiciler kendilerini zenginleştirdikçe toplumu da zenginleştireceklerdi. İnsanın çıkarımı takip etmesinin sonucunda zenginleşen bireyler; zengin bireylerden oluşan bir toplumu inşa edeceklerdi. İnsanın bundan başka bir şey yapması yani özgür olduğu bir ortamda çıkarımı izlememesi aklın yasalarına aykırıydı.

18.Yüzyılda Richard Cantillon (1680-1734), Cond Étienne Bonnot de Condillac (1715-1780), Pierre le Pesant, Sieur de Boisguilbert (1646-1714) ve Adam Smith (1723-1790) bu geleneğin (evrensel, determinist ve tümdengelimci) ilk temsilcileri olduğu kabul edilebilir. Bu düşünürler hadiseleri gözlemleyerek tekrar eden sonuçları kurallara

bağlıyorlar ve iktisadi olayları kurdukları evrensel yasalarla açıklıyorlardı. Tümdengelimci, determinist felsefe ve evrensel yasalar uygulamalardan yani gözlemlerden çıkarılıyordu. Ancak iktisadi düşüncenin bilim kimliği kazandığı ilk döneminin bir özelliği olan; deneysel ve gözlemsel unsurlara öncelik veren, bilimsel yöntemi; zamanla zayıflamaya başladı. İktisat hem daha teorik hem de daha soyut bir bilim olma yoluna girdi, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Marks'ın ve Neo klasiklerin eserlerinde iktisat bilimini formüleleştirme çabaları yer yer ortaya çıkmaya başladı. İktisadi ilişkiler; yaşanmış olayların gözlemlenmesi ile açıklanmak yerine, varsayımlarla, matematiksel formülasyonlarla teorik olarak açıklanmaya çalışıldı. İktisatçı bilim adamları teoriyi daha fazla önemseyerek, daha soyut düşünmeye başladılar ve teoriyi uygulamanın önüne çektiler.

İktisadın indeterminizme fizik ve diğer fen bilimlerinden, daha erken ulaştığı söylenebilir. “Ancak iktisat bilimi öngörülemezliğin teorik alt yapısını kurma başarısını geliştirememiştir. 1870’li yıllarda iktisat biliminde; doğa bilimlerinin henüz farkına varmadığı erken keşifler yapıldı. Bu yeni keşifler Klasik iktisadın çözümsüz konularını; değer paradoksu ve bölüşüm sorununu açıklıyordu. Bu erken keşif görecelikti.

Görecelik bilginin duyularımıza veya zihnimize ve ölçülerimize göreliğini ve bizim mutlak kesin bilgiye erişmeyip ancak olgular arasındaki münasebetleri bilebileceğimizi ileri sürer (Atademir, 1947: 224) Fiziğin daha sonradan keşfedeceği ve Newton’un klasik fiziğinin temelden sarsılmasına yol açacağı bu yeni gelişme, büyük ölçüde insan algılamalarına dayanan bilimsel sonuçların; insan algılamalarının subjektif olması nedeniyle, değişebileceğini öngörüyordu. Neo klasik iktisat doğa bilimlerinden çok daha önce, insan algılamalarının farklılığını esas alan, değeri ve bölüşümü görece olarak açıklayan yeni iktisat teorisini geliştirdi. Klasik iktisadın yüzyıllardır çözemediği iki temel sorunu bölüşüm ve değer sorununu açıklayan bu yeni düşünce, elde ettiği bilimsel başarının psikolojik üstünlüğüyle, iktisadın yeni bilimsel yöntemini belirleme ayrıcalığını, kendinde gördü. İşte, somut bir bilim olan iktisadın, gözlemden uzaklaşarak soyut bir bilim haline gelmesi ve matematiksel formüllerle ifade edilen bir bilime dönüşmesi böyle başladı. Neo Klasik iktisatla beraber iktisat bilimi teori öncelikli soyut bir bilime dönüşse ve uygulama teoriye tabi tutulsa da, düzensizlik içinde denge ve öngörülemezlik düşüncesinde fazla gelişme kaydedilmedi. Neo klasik iktisat; insan algılamalarının göreceliğinden hareketle, önce kuram sonra uygulama biçiminde ifade edebileceğimiz yeni bir bilim felsefesine geçerken; İşgücünün gelirden aldığı payı görece verimlilikle açıklayarak; iktisat biliminin toplumsallaşmasına da hizmet etti”. Yirminci yüzyılın başlarında Einstein fiziğinin göreceliği keşfetmesi, yüzyıllardır itiraz edilemeyen Newton fiziğinin sarsılmasına ve yeni fiziğin bilimsel felsefesinin diğer bilimleri etkilemesine yol açtı. Einstein’ın yeni fiziği, teori öncelikli soyut bir bilimdi. Yirminci yüzyılda Einstein’ın ve Karl Werner Heisenberg’in (1901-1976) katkıları sayesinde fizik biliminde Newton’un kuramının yıkılmasına doğal olarak da felsefesinin aşılmasına yol açtı. Newton’dan bu yana gelen; bilgi ve tecrübelerden hareketle geleceğin kontrol edilebilir hata payları ile öngörülebileceği anlayışı yıkıldı. Felsefede Viyana çevresinin getirdiği yenilikler, Karl Popper’in Kant düşünce geleneğinden yararlanarak pozitivizme yönelttiği eleştiriler, açık evren yaklaşımının felsefe ve bilim alanlarında hayat bulmasına katkıda bulundu. Bilimler için kesinliklerin sonu ilan edilirken iktisat biliminde hâkim konumda olan Neo klasik iktisat 1980’li yıllardan günümüze uluslar arası ilişkilerde ABD’nin kazandığı güçlü konuma paralel biçimde, hâkimiyetini artırdı (Alada, 2004: 3). Neo klasik iktisadın iktisadi liberalizmin yeni doktrini olarak büyümesine rağmen, bu yeni düşüncenin girdiği yol Newton fiziğinden miras kalan determinizmden çok ayrı düşmüyordu. Bütün bilimler

Einstein fiziğinin düzensizlik içinde denge ya da öngörülemezlik felsefesinin peşinden koşarken, Neo klasik iktisat göreceliği; değer teorisiyle bölüşüm teorisi dışındaki alanlara uygulamadı ve yine kesinlik içeren yeni tür bir determinizme yöneldi.

A.Smith klasik gelenek içinde, doğruları olaylarla bağ kurarak açıklamaya çalışırken, arz ve talep yasaları Newton'un hareket yasalarından, özellikle her etkinin bir tepki yarattığıyla ilgili olan üçüncü yasasından izler taşıyordu. İlk dönem iktisatçıları "özellikle Ricardo ve Mill formel iktisada yoğunlaşarak Klasik teoriyi A.Smith ten daha fazla determinizme kaydardılar. İktisadi sistemi mekanik bir sistemmiş gibi görmeye ve analizlerini tıpkı fizikçilerin veya mühendislerin yaptığı gibi temellendirmeye çalıştılar... A.Marshall ve F. Edgeworth fizikçilerin gazlar için öne sürdükleri denge durumunu, fizikçilerden esinlenerek ekonomiye uyarladılar. Albert Einstein'ın fizikte yaşattığı değişim fizik ve diğer doğa bilimlerinde paradigma değişimi yarattı. İktisatçılar genel olarak Einstein'ın öncülük ettiği yeni fiziğin getirdiği değişime ilgisiz kaldılar. Einstein ve diğerlerinin çalışmaları ile görecelik kuramı ve kuantum fiziğinin doğuşu birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Fizik ve onu takip eden kimya biyoloji gibi doğa bilimlerinde yerleşik teoriler sorgulanmaya başlamıştır. İktisat önceki deneyimlerine kıyasla fiziğin bu değişimden yeterince etkilenmemiştir (Sonüstün ve Gül, 2012: 38). İktisadın bu değişimden aldığı en büyük etki teorinin öne çekilmesi ve uygulamanın teoriye tabi olmasıdır. Böylece iktisat; teorinin uygulamaya tabi olduğu biçimindeki geleneksel yaklaşımdan sıyrılarak, önce teori sonra uygulama biçimindeki yeni determinist anlayışa geçmiştir. Bu determinizm'in zirvesi de Marksizm'dir. İktisat okulları içinde Neo klasikler determinist geleneği devam ettirseler de, bilimin genel eğilimini bir ölçüde hissetmişler ve kesinliği görece olarak ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra Neo Klasikler formel iktisat içerisinde kalarak bilimsel kesinliği, teorinin önceliğini sağlamlaştırmışlar ve iktisat biliminin sosyal sorumluluğunu artırmışlardır. Doğa ve fen bilimleri dengeden şaşma durumlarını hesaba katarken onlar değişmez denge üzerinde çalışmaya devam etmişlerdir. Keynes ise teorinin önceliğine sadık kalmakla birlikte belirsizliğe yönelmiştir. Denge, akılcılık ve karar alma süreçleriyle ilgili kesin öngörülerin zorluğunu ve bunları etkileyen değişkenlerin çokluğunu ortaya koyarak indeterminizme yönelmiştir.

Klasik iktisattan sonra birçok yenilik gerçekleşmiştir. 20. yüzyılın ilk on yılında görecelik ve kuantum mekaniği kuramaları, dengesizliğin termodinamiği, deterministik kaos alanları gibi yeni keşifler fizik bilimini kökten değiştirmiştir (Eren, 2012: 5). Fizik ve doğa bilimi bu yönde değişirken iktisat bilimi bu değişimden çok az etkilenmiş ve bilimsel kesinliği aramaktan vazgeçmemiştir. Liberal ya da sosyalist bütün iktisadi düşüncede kesinlik arayışı devam etmiştir. Neo Klasik iktisat yeni fiziğin görecelik yaklaşımını, kuantum fiziğinden daha önce kullanacak bir ilericiliğe sahip olsa da, iktisat bilimi fizik bilimiyle yöntemsel ve felsefi ilişkisini Newton fiziği bağlamında sürdürmüş ve determinist felsefeden ayrılmamıştır. İnsan aklına aşırı güven duyulduğu ve doğal kanunların parçalandığı bu dönemde iktisat bilimi, doğa bilimleriyle teorinin uygulamanın önüne geçmesi bakımından yöntemsel beraberliğini sürdürse de doğa bilimlerinin indeterminizme kaymalarına rağmen iktisat bilimi daha katı bir determinizme geçerek, doğa bilimleriyle bilimsel yöntem açısından ayrı düşmüştür.

4.4.1. Doğal Kanunların Kısmen Feshi

Klasik iktisat döneminde birçok değişim yaşanmıştır. Sanayi devrimi sosyal yapıyı değiştirmiş, sanayi devriminin yarattığı zenginliğin paylaşımında sorunlar ortaya çıkmıştı. Sermaye sınıfı; liberal iktisadi düşüncenin, yani klasik teorinin savunduğu

iktisadi özgürlükten; daha fazla faydalanıyordu ve işçilerin durumu kötüleşiyordu. Sermaye büyüdükçe, burjuvazi sahip olduğu sermayeden daha fazla sosyal ve siyasal nüfuz sahibi oluyordu. Sanayi kapitalizmi kendi yerli sermayesine kazandırdığı bu gücü; uluslar arası ticarete katılan, gelişmemiş ülkelere karşı kullandı. Büyük sermayeye sahip olan sanayileşmiş ülkeler az gelişmiş ülkeleri borçlandırarak büyük kazançlar elde ettikleri gibi, az gelişmiş ülkeler sanayileşmiş ülkelerle rekabet edemiyorlar ve gelişmiş ülkelerin pazarı olarak sömürülüyorlardı. Sömürü sadece dışarıda gelişmedi, içerde de gelişti emek piyasasının liberalleşmesi, işçi ücretlerinin artmasını engelliyordu. İşçilerin örgütlenme hakkı, sendika ve grev hakkı kaldırılmıştı. İş güvencesi ya da asgari ücret gibi yasal güvenceler sanayicilerin büyük itirazı ile karşılaşıyordu. Siyasal iktidarlar üzerinde sermayenin nüfuz sahibi olması nedeniyle işçilerin talepleri karşılanmıyor ve hep sanayicilerin dediği oluyordu. Bu duruma klasik teorinin bir itirazı olmadığı gibi, klasik teori geçimlik ücreti zaten normal görüyordu. Bu ortamda hem dışarıda hem de içerde klasik teoriye karşı güvensizlik artmaya başladı. Eşitliği ve sosyal adaleti savunan, az gelişmiş ülkelerin durumunu emperyalizmle açıklayan yeni görüşler kabul görmeye başladı. Özel mülkiyete karşı şüphe arttı ve kolektif mülkiyete dayanan, sosyal adaleti amaçlayan iktisadi görüşler kabul görmeye başladı. Sosyalist düşüncenin yükselişi bir tehdit olarak görülürken, klasik teorinin ilgiyi yeniden toplayacak hiçbir önerisi mevcut değildi. Dolayısıyla klasik teoriye karşı büyük bir hoşnutsuzluk birikmişti, çünkü emekçi kesimin sayısı gün geçtikçe artarken klasik teorinin bu kesimin sorunlarını çözecek bir teorik hazırlığı yoktu. Yeni iktisadi görüş sosyalizm, büyüyen sosyal sınıfların desteğini alarak, klasik teoriyi eleştiriye tabi tutuyor ve onun teorik açmazları üzerinden saldırıyordu. Sosyalizmin klasik teoriye karşı saldırıları emek değer teorisi, ücret teorisi ve bölüşüm teorisi üzerinden etkisini artırıyor. Klasik teoride; genel olarak değer (fiyatın) emek tarafından belirlendiği; A.Smith, D.Ricardo, R.Malthus, J.S.Mill'in bölüşüm teorilerinden anlaşıldığı gibi; ücretlerin geçimlik düzeyde olacağı savunuluyordu. Sosyalist görüş ise, değer emek tarafından yaratıldığını bu nedenle de üretimden en büyük payın emeğe ait olması gerektiğini ve karların işçilerden çalınan gelirler olduğunu savunuyordu. Çünkü sermaye sahipleri hiç emek vermeden ücretlilerden daha fazla gelir elde etmekteydiler. Klasikler sosyalistlerin bu teorik eleştirilerine tutarlı bir teorik cevap geliştiremediler. Dolayısıyla iktisadın bu yeni talepleri doğru okuyabilecek bir revizyona ihtiyacı vardı. İktisat bilimi iktisadi özgürlüklerin herkesi zenginleştireceğini bir kez daha yeniden ikna edici bir biçimde açıklamalıydı. Neo klasikler bu ortamda yeni iktisadi düşünceyi formüle ettiler. Değer teorisindeki ve bölüşüm teorisindeki hatayı düzelttiler ve zenginliğin nasıl artırılacağını bir kez daha açıkladılar. Herkes için geçerli objektif kurallardan ayrılarak, kişiye göre değişen sübjektif kurallar koydular.

1870'li yıllarda klasik doktrin; yeni gelişmelere karşı hazırlıksızdı; piyasanın yarattığı adaletsizlikler ve haksızlıkları arasında sıkışmıştı. Toplumu doğrudan ilgilendiren zenginlik teorisi ve bölüşüm teorisi çok ciddi eleştirilere uğramıştı. Sosyalizm eşitsizliğe ve adaletsizliğe dikkat çekerek dünya çapında taraftar toplamaya başlamıştı, iktisat bilimini revizyona tabi tutan Neo Klasik iktisat işte bu ortamda doğmuştu. Neo klasik iktisadın tarihsel gelişimi, marjinalist iktisat okullarının ortaya çıkışıyla başlar. Bu okulların, klasik iktisadi birçok yönden eleştirmelerine rağmen, eleştiriler liberal tonunu kaybetmemiştir, bu nedenle hepsine birden bütün okulları içine alacak biçimde; Neo Klasik iktisatçılar denmiştir.

İktisadın tarihinde belirli yıllarda insanlığın tarihini değiştiren bir dizi önemli olayın bir biri ardına ya da aynı anda meydana geldiğine çokça şahit olunabilir.

Amerikan bağımsızlık bildirisinin ilanı(1776), milletlerin zenginliğinin yayınlanması (1776), Fransız devrimi ve sanayi devrimi 18.yy'ın şahit olduğu olağanüstü gelişmelerdi. Yine aynı şekilde Karl Heinrich Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels (1820-1895) tarafından komünist manifestonun ilan edildiği 1848 yılı ve marjinalist devrimin yaşandığı 1870'lerin başı da olağanüstü gelişmelere tanıklık etmekteydi. 1871 yılı insanlığı yakından ilgilendiren yeni bir fikrin doğduğu böyle bir zamandı, üç iktisatçının birbirlerinden bağımsız olarak marjinal fayda ilkesini keşfettiği ve Neo Klasik marjinalist devrimi başlattığı dönemi işaretlemekteydi. Fiyatların ve maliyetlerin nihai tüketici talebi ve tüketicilerin göreceli marjinal faydaları tarafından belirlendiği düşüncesi, modern iktisadın evriminde eksik olan son kayda değer halkaydı. Bu keşif A.Smith'ten j.S.Mill'e kadar bütün klasik iktisatçıları hüsrana uğratmış olan değer paradoksunu açıkladı. Neo klasik iktisatçılar; İngiliz William Stanley Jevons (1871) Avustralyalı Karl Menger (1871), Fransız Leon Walras (1873) aynı dönemde değer psikolojik yönüne dikkati çekerek değer sorununu çözmüşlerdi (Demir, 2012a: 106-109). Gerçekten de marjinal devrimin iktisadi düşünceye getirdiği temel yenilik, marjinal fayda ilkesinde gizil olan subjektif değer teorisiydi. Bu yenilikle birlikte, malların değerinin klasiklerde olduğu gibi maliyetlerin bir fonksiyonu olarak algılanması yerine, tüketicilerin subjektif değerlendirmelerince belirlendiği kabul görmüştür. Subjektivizm her üçünde de temel öge olmasına rağmen, Jevons, Walras ve Menger, subjektivizm ve iktisadi araştırma programının içeriği konusunda farklı görüşlere sahiptirler (Yay, 2004: 2). Bu aynı zamanda Marksist iktisadın da mahvolmasının nedeniydi. Marksist iktisat klasik ücret teorisinden hareketle, klasik doktrinin adaletsizliğini eleştiriyor ve işçilerin hiçbir zaman adil bölüşüme katılamayacağını savunuyordu. İşçilerin hak ettikleri payı almaları için, ihtilalden özel mülkiyetin kaldırılmasına kadar uzanan radikal sosyalist fikirlerin taraftar toplaması, klasik teorisinin değer ve ücret teorisinin yetersiz olmasıyla ilgiliydi. Neo klasikler, klasik değer ve ücret teorisini yenilediler, değer emek tarafından yaratılmadığını ispatlayarak emeğin aşırı taleplerine karşı koydular. Ayrıca ücretlerin fizyolojik düzeyde sabitlenmediğini marjinal verimlilik kavramıyla açıklayarak, ücretlerin sabit değil görece olarak farklı olacağını ve üretken emeğin daha fazla kazanmasının çalışmaya bağlı olduğunu savundular. Sanayileşen ülkelerdeki işçi ücretlerindeki artışlar Marks'ın artık değer ve azalan ücret teorisini değil, klasiklerin marjinal fayda ve marjinal verimlilik teorisini doğruluyordu, Marksist iktisat teorik olarak çökmüştü.

1871'de yayınlanan Politik İktisadın Teorisi (Theory of Political Economy) kitabı ile. azalan marjinal fayda yasasını açıklayan Jevons, marjinalist yaklaşımın öncülerinden biri olmuştur. Jevons bu kitabında politik iktisat yaklaşımını ve Ricardo'yu sıkça eleştirmiştir. Jevons'ın bu kitabı ile birlikte, Viyana Üniversitesinden Karl Menger'in yine 1871'de yayınlanan İktisadın İlkeleri (Principles of Economics) ve Lozan Üniversitesinden Leon Walras'ın 1874'te yayınlanan İktisadın Öğeleri (Elements of Pure Economics) kitapları da marjinalist iktisadın öncüleri sayılırlar. (Uygur ve Erdoğan, 2012: 5)

Neo Klasik İktisat Marjinalistlerin katılımıyla üç ana okul etrafında toplanarak İktisat biliminin en büyük okullarından birisi oldu. Bu okullar şunlardı (Özguven, 2001: 189-207):

1. **Viyana Okulu:** Temsilcileri Étienne Bonnot de Condillac, Stanley Jevons, Herman Gossen ve Karl Menger'dir. Karl Menger subjektivizm vurgusuyla öne çıkan Avusturya İktisadının da kurucusudur (Yılmaz, 2004: 81). Viyana okulu marjinalistler olarak da bilinirler. Marjinal fayda kavramının geliştirilmesine büyük katkıları olmuştur.

2. **Lozan Okulu:** Temsilcileri Leon Walras, Wilfredo Poreto'dur. Bu okul marjinal yaklaşımın yanında gelen denge konularındaki fikirleriyle tanınır.
3. **Cambridge Okulu:** Temsilcileri Alfred Marshall, John Bates Clark, Arthur C.Pigou'dur. Bu okul pek çok katkılarının yanında kısmi denge analizleriyle anılır.

Neo klasik iktisat kavramını ilk defa 1900 yılında Thorstein Bunde Veblen (1857-1929) kullanmıştır. Neo klasik iktisat veri zamanda kaynakların dağılımı, faydacılık, marjinalizm, rasyonalizm, yönetsel bireycilik ve genel denge gibi temel konular üzerinde yoğunlaşmıştır (Eren, 2012: 4). Neo Klasik iktisadın Klasik İktisattan sonra genel kabul görmesinde üç önemli özellik vardır. Bunlar marjinal fayda, bölüşüm sorununun açıklanması ve devletin ekonomik rolüdür. Ancak Neo klasikler daha çok değer ve bölüşüm teorileriyle ünlenmişlerdir. Devletle ilgili görüşleri ön planda değildir. Bu çerçevede Neo Klasik iktisat marjinal değer ve bölüşüm anlayışında birleşen iktisat okullarının oluşturduğu bütün olarak görülür. Neo klasik kuramın geçerliliğinin ön koşulları olan temel varsayımları aşağıdaki özelliklere sahiptir (Atik, 2009: 4-6):

1. **Homo Economicus:** Klasik ve Neo Klasik kuramların ortak paydası olarak kabul edilebilir. Söz konusu kavram bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket ederken uzun dönemde toplumun refahına hizmet ettiklerini öngörür. Homo economicus tüketiciler faydalarını maksimize ederken homo economicus üreticiler de karlarını maksimize ederler.
2. **Tam Rekabet:** Tam rekabet varsayımı dört koşula bağlıdır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkün olsa da, tam rekabet piyasasını oluşturan koşulların gerçek ekonomik hayatta uygulanabilirliği neredeyse imkânsızdır. Alıcı, satıcı ve üretim faktörlerinin tam serbestîye sahip olmalarına dayanan **mobilité** koşulu; alıcı, satıcı ve alışverişe konu olan malların birbirinin aynısı olmasını ifade eden **homojenlik** koşulu; alıcı ve satıcıların piyasadaki tüm fiyatları bildiği ve giriş çıkışlardan haberdar olduğunu kabul eden **açıklık, tam bilgi** koşulu; tek tek bireylerden oluştuğu düşünülen toplum kurgulaması ya da başka deyişle **atomisite** (Fizikçinin atomu, biyologun genleri temel nesne olarak kabul etmesi gibi, ekonomi de bireyleri temel birim olarak kabul eder)koşulu; tam rekabet piyasasının dört temel koşuludur. "Tam rekabet piyasasının bu dört koşulunun aynı anda gerçekleşmesi temel şarttır aksi halde, piyasa tam rekabet piyasası olamaz..."
3. **Kar Maksimizasyonu:** Firmaların üretimlerine marjinal maliyetlerin, marjinal hâsılatlarına eşit olduğu düzeye kadar artıracaklarını ve satış fiyatlarının da belirtilen üretim miktarına göre belirleneceğini varsaymaktadır.
4. **Ceteris Paribus:** Bu varsayıma göre; iktisadi bir olgu incelenirken, bu olguyu etkileyen değişkenlerden belirli bir tanesinin değiştiğini, diğer değişkenlerin ise sabit kaldığı varsayılır. Bu varsayım, iktisat bilimine teori oluşturmada ve analiz yapmada kolaylık sağlarken, yapılan analizlerin gerçeklikten kopmasına sebep olan basitleştirici bir mantığa karşılık gelmektedir. Neo-klasik iktisatçılar yukarıdaki koşullardan yola çıkarak kurguladıkları modelde, tam rekabet piyasasını, başka bir deyişle ideal piyasayı benimserler. Bu piyasa fiyatları öneren ve karar birimlerinin bu önerilen fiyatlara dayanarak oluşturdukları dileklerini kabul eden tek merkez olarak kabul edilir.

Keynes'yen iktisada kadar önüne geçilemeyen hâkim iktisadi görüş Neo Klasik iktisadi düşüncenin iktisat bilimine katkıları faydanın göreceliği, bölüşüm teorisi ve devlet müdahaleciliğiyle sınırlı değildir. Neo Klasikler ağırlıklı olarak faydanın

göreceliği, bölüşüm teorisi ve devlet müdahaleciliğine yaptıkları katkılar bakımından hatırlansalar da Marshall'ın kısmi denge ve Walras'ın genel dengesi, patenti Pareto'ya ait refah ekonomisi, tam rekabet piyasasının teorik özellikleri ve iktisat bilimininde daha fazla matematiğin kullanması bakımından iktisat bilimine hizmetleri olmuştur.

4.4.2. Faydanın Göreceliği, Değerin Doğru Analizi

William Stanley Jevons, Ricardo'nun yetenekli fakat ters kafalı biri olduğunu ve iktisat bilimini yanlış yola soktuğunu, Mill'in ise iktisat bilimini kafa karışıklığına ittiğini ileri sürdü. Ricardo insanlar denize dalmak zorunda oldukları için incilerin değerli olduğunu ileri sürerken, Jevons tüketiciler ondan fayda elde ettikleri için insanların denize daldığını ileri sürmektedir. Ricardo incinin emek harcandığı için değerli olduğunu, Jevons değerli olduğu için emek harcandığını savunmaktadır. Aslında tartışma emek değer teorisi ile subjektif değer teorisi arasında geçmektedir. Jevons'a göre incinin tatmin ettiği belirli bir fayda seviyesi, insanların halen sahip oldukları inci sayısına bağlıdır. İnci bol ise faydası az, kıt ise faydası çoktur. Faydası çoksa emek harcamaya değer, faydası yoksa emek harcamaya değmez, sadece emek harcayarak fayda yaratılmaz. Jevons'un değer teorisi aşağıdaki kavramlarla birlikte anlaşılabilir (Bocutoğlu, 2013: 43-46):

- **Azalan Marjinal Fayda Yasası:** Bir malın değeri o maldan sağlanan marjinal fayda (tüketilen en son birimin ilave faydası) tarafından belirlenir. Fayda ise kıtlıktan doğar. Azalan marjinal fayda klasiklerin uğraştığı su elmas paradoksunu çözmüştür. Su bol olduğundan en son birimin ilave faydası (marjinal fayda) düşüktür. Suyu tüketilen son birimin faydası kadar değer verileceğinden su ucuzdur. Elmas kıt olduğundan en son birimin ilave faydası (marjinal fayda) yüksektir. Elması tüketilen son birimin faydası kadar değer verileceğinden elmas pahalıdır.
- **Rasyonel Seçim Teorisi, Marjinal Faydanın Eşitlenmesi:** Kişinin rasyonel seçimi tükettiği mallar arasında marjinal faydayı eşitlemektir. Eğer kişi tükettiği mal demetleri içinde bir malın marjinal faydası diğer mallardan yüksekse rasyonel seçim yapmamış demektir. Kişinin yararı, marjinal faydası yüksek malı, diğer malların faydasına eşitleyene kadar daha fazla tüketmektir.
- **Mübadele Teorisi:** Kişi malların değişiminde de fayda maksimizasyonuna tabidir. Mal değişiminde bulunan kişiler için, her iki tarafın yararı, malların marjinal faydaları eşitleyinceye kadar; mübadele yapmaları ile artar.

Burada mal ya da hizmet açısından göreceliği fark etmek gerekir, değer görece olarak herkese göre değişmektedir. Bir Müslüman için inek eti faydalı ve değerli olduğundan en son birimin sağladığı yarara göre inek etine para ödenebilir. Ancak bir Müslüman için domuz eti faydalı ve değerli olmadığı için ve domuz etinin son biriminin faydası düşük olduğu için para ödemeye değmezdi. Burada Müslüman'ın yerine Hindu bir insanı geçse de malların fiyatlandırılmasında yine sorun çıkmayacak ve bu malların fiyatı malların kıt ya da bol olmasına göre (görece olarak) değişecekti. Değer teorisi bundan sonra evrensel bir nitelik kazanmıştır. Suyun Türkiye'de değersiz olması ancak petrolün değerli olması; suyun Arabistan'da değerli ancak petrolün değersiz olması, kıtlığın ya da bolluğun verdiği görece tatmin duygusuyla doğru bir biçimde açıklanmıştır. Böylece aynı emek sarf edildiği halde ya da aynı yararı sağladığı halde dünyada mal ve hizmet fiyatlarının farklılığı tutarlı bir biçimde açıklanmış ve evrensel bir fiyat teorisi kurulmuştu. Artık bundan sonra, klasik emek değer teorisinin yetersizliğini ispat etmek için örnek verilen, denizin dibine dalan bir dalgıç aynı emeği

sarf ettiği halde bir elinde inci diğer elinde midye kabuğu ile su yüzüne çıktığı zaman, incinin neden daha değerli olduğu ve midye kabuğunun neden daha değersiz olduğu şeklindeki; örnek geçerliliğini yitirmiş ve değer paradoksu çökmüştür.

4.4.3. Bölüşüm Teorisi

Neo klasik ücret teorisi emeğin değerini üretimine katıldığı malın marjinal faydası ile belirler. Bulaşık yıkamada harcanan emek, bulaşık yıkamanın marjinal faydası düşük olduğundan ucuz, bilgisayar yazılımında harcanan emek bilgisayar yazılımının faydası yüksek olduğundan pahalıdır. Sonuç olarak bulaşık yıkayacak adam bol yazılımcı azdır. Dolayısıyla tıpkı mallar gibi kıt bulunan emek daha faydalı ve daha değerli olduğundan; kıt bulunan emeğin ücreti de yüksek olacaktır. Emek değer teorisinde olduğu gibi malların tüketici kökenine inilerek açıklanan bu yeni bölüşüm ve ücret yasası, işçi ücretlerini arz ve talep yasalarına tabi tutan ve ücretlerin seyrini genel olarak fizyolojik ücret düzeyi ile açıklayan klasik bölüşüm teorisini, yıkmıştır.

Yeni bölüşüm yasasının mekanik işleyişi şu süreçleri izliyordu. Üretim faktörleri, sermaye, emek ve toprak, üretim sürecine katılarak, üretim sürecindeki nispi ağırlıklarına göre, üretim miktarına ilave katkı sağlıyorlar. Her üretim faktörü ilave bir birim kullanıldığında belli miktarda üretimi artırır. İşte her üretim faktörü üretime katıldıktan sonra, toplam üretim üzerine ilave ettiği katkı kadar, üretimden pay (ücret-kar-kira) alır. Bu ilave üretim, üretim faktörlerinin verimliliğinin kanıtını oluşturmaktadır. Kar, ücret ve rant sermayenin emeğin ve toprağın üretime katkılarının karşılığıdır. Bölüşüm olgusu böyle olunca, üretim faktörlerinin bir değerini sömürmesinin önüne geçilmiş olunmaktadır (Öztürk, 2010: 75). Üretim faktörlerinin üretime ilave katkısı çok basit bir biçimde üretim faktörünün marjinal verimliliğiyle ölçülecektir. Bol olan faktörün marjinal verimliliği düşük olduğundan düşük (ücret-kar ya da rant) kıt olan faktörün marjinal verimliliği yüksek olduğundan yüksek (ücret-kar ya da rant) gelir elde edecektir. Klasik örnekte bulaşıkçı bol iken düşük ücret az iken yüksek ücret alacak, ya da yazılımcı az olduğundan marjinal produktivitesi yüksektir ve geliri de yüksek olacaktır. Böylece klasik geçimlik ücret teorisi artık çökmüştür. O halde sıradan bir işçi ne iş yaparsa yapsın çok çalışarak verimliliğini arttırarak (iyi eğitim-sanat ve meslek edinme gibi) daha çok ücret alabilir. İşçinin üretime ilave katkısı ona gelir artışı olarak geri dönecektir. Böylece Neo Klasik iktisatla birlikte işçilere umut dağıtılmış, zenginlik teorisi ile bölüşüm teorisi uyumlu hale getirilmiştir. Zenginlik arttıkça zenginlik artışına katkıda bulunan, katkısı ölçüsünde gelir elde edecektir. Bu bölüşüm eşit olmamakla birlikte adildir. Çok çalışanın, daha üretken olanın, daha yaratıcı ve verimli olanın diğerlerinden görece olarak daha fazla kazanması eşit bir paylaşım olmasa da adil bir paylaşımdır. Neo klasik iktisat bu anlamda adaletin eşitsizlikle birlikte gerçekleşeceğini göstermiştir. Marksizm Neo Klasik değer teorisinden yıprandığı kadar Neo Klasik bölüşüm teorisinden de o kadar yara almış, işçi taraftarlarının bir kısmını yeteneğe göre dağılan eşitsiz gelir dağılımı içinde kaybetmiştir.

Marksist teori; klasik emek teorisini ilham alarak, işçilerin doğrudan emekleriyle ya da kristalize olmuş emeği ifade eden sermaye malları yardımıyla yarattıkları artık değer sermayeye geçişini anlatıyordu. Rekabet bu geçişi hızlandıran bir süreçti hatta Marksizm'e göre rekabetin büyümesi zamanla orta sermayenin de büyük sermayeye katılımına yol açıyordu. Sermaye yoğun üretimle rekabete katılım ya da işçilerin daha fazla çalıştırılmaları, aşırı üretime ve karların azalmasına ve sonunda tekelci kapitalizme yol açıyordu. Tekelci kapitalizm aşamasında; yedek işsizler ordusunun işçi ücretlerinin

artması umudunu ortadan kaldırması nedeniyle proletarya diktatörlüğü kaçınılmaz bir süreç olarak kapitalizmi içine çekiyordu ve kapitalizm işçi diktatörlüğüyle başka bir ekonomik sistem komünizme hazırlanıyordu. Neo klasik iktisat Marksist toplumsal evrim sürecini kesintiye uğratmıştır. Emek değer teorisini çöktürerek ücretlerin verimlilik oranında yükseleceğini, fazla üretimin işçi aleyhine bir tezgâhla sonuçlanmayacağını ve tam rekabet varsayımı nedeniyle tekelci kapitalizmin bir hayal olduğunu ilan etmiş ve Marksizme, güçlü bir teorik cevap hazırlayarak, onu bilimsel olarak çöktürmüştür.

4.4.4. Devlet Müdahaleciliği

Liberal teoriye dönecek olursak, iktisadi liberalizmin sınıflanmasında, liberalizmin üç sınıfa ayrıldığını görüyoruz. Klasik liberalizm; liberalizmin siyasi ve ekonomik boyutu olup; kanun hâkimiyeti ve güçler ayrılığı vasıtasıyla devletin siyasi ve iktisadi alandan uzak tutulması esasını kabul eder. Sosyal liberalizm; liberalizmin sosyal ve ekonomik boyutu olup kanunlarla ekonomik ve sosyal alanda bireye yardımcı olması için devlete görevler verilmesi esasını kabul eder. Neo liberalizm, liberalizmin siyasi ve ekonomik boyutu olup, devletin siyasi ve ekonomik anlamda küçültülmesi esasını kabul eder... “Klasik iktisat ve Neo klasik iktisat yukarıdaki sınıflamaya göre klasik liberalizmin ve Neo liberalizmin içine katılabilirler. Klasikler; ücret yasalarının, nüfus kanununun, azalan verimler yasalarının, rant kanununun ve bölüşüm yasalarının; doğal düzenin aksaklıkları olduğunu görmelerine rağmen, sosyal yönlerini geliştirmediler. Neo klasikler değer teorileriyle, devlet müdahaleciliğini kısmen benimseyen özellikleriyle, yeni ücret ve bölüşüm yasaları ile sosyal yönden eksikliklerinin farkına vardılar, refah ekonomisiyle ekonomik konulara sosyal özellik kattılar ve iktisat biliminin toplumsal bir karakter kazanmasını sağladılar. Bu nedenle Neo Klasikler sosyal liberallerle ilgi kuran bir iktisadi doktrindir”... Sosyal liberalizm piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda toplumsal refahın ve sosyal eşitsizliğin sağlanması açısından devlete aktif görevler yükleyen devletin asli görevlerinin yanında düzenleyici, denetleyici olarak ekonomiye gerektiğinde müdahalesini öngören bir anlayışı ifade etmektedir... Neo klasikler azalan verimler, toplam fayda, azalan marjinal fayda kavramlarını geliştirmişlerdir. Bunların yanı sıra piyasa başarısızlığı teorisiyle piyasa ekonomisinin optimum sosyal refahı sağlamada tek başına yeterli olmadığını, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda, rekabete ve piyasalara işlerlik kazandırmak için devletin müdahalelerde bulunması gerektiğini savunmuşlardır (Tayyar ve Çetin, 2013: 115).

Neo klasiklere göre öyle piyasalar vardır ki bu piyasalar tabiatı icabı piyasa ekonomisi sistemi içinde tam istihdama gelemezler. Bu piyasalarda tam istihdam gerçekleşmediğinden toplam istihdamı aşağıya çekerek eksik istihdama neden olmaktadır. Ancak bu piyasalar kamu kesiminde etkin olabilirler çünkü bu piyasaların tabiatı kamuya daha uygundur. Piyasanın dinamik mekanizmalarına sahip olmayan bu piyasalar kamu ekonomisinde çok daha verimli olacak tam istihdamda çalışacak ve toplam istihdamı destekleyecektir. Devlet tarafından düzenlenmemiş piyasada ortaya çıkabilecek başlıca aksaklıklar şunlardır

- **Dışsallıklar:** Pozitif dışsallık kamu ekonomisinde artar, negatif dışsallık azalır. Kamu yasal düzenlemelerle bütün piyasayı dışsallıklardan daha iyi yararlandırılabilir. “Olumlu dışsallığın artırılması anlamında, Neo klasik yaklaşımda dışsallıklar kendi içimizde halletmemiz gereken piyasa aksaklığıdır. Bu nedenle yerleşik iktisat çevre kirlenmesini piyasa aksaklığı olarak görür ve

düzenlenmesi gereken piyasalardan birisi olarak kabul eder” (Özkaynak, 2009: 4).

- **Kamu Malları:** Kamu malları bölünemez ve dışlanamaz. Bölünemediği ve dışlanamadığı içinde fiyatlanamaz. Piyasa ekonomisinde fiyatlama olmazsa, tam rekabet olamaz ve üretim doğru yönlendirilemez, hatta üretim olmaz. Kamu, fiyatlanmayan malların olumsuz özelliğini, bu malları vergiyle finanse ederek ortadan kaldırabilir, böylece bölünemeyen ve dışlanamayan kamu malları etkin bir şekilde devlet tarafından üretebilir (Ölmezogulları, 1999: 89-94)
- **Ölçek Ekonomileri:** Ölçek ekonomileri doğal tekele yol açabilir. Kamu bu alanı yasal düzenlemeye tabi tutmalıdır. (Ölmezogulları, 1999: 89-94)
- **Bilgi:** Tam rekabet piyasası tam bilgiye ihtiyaç duyar, bilgi eksikliği tam rekabeti aksatır. Bilginin maliyetli olması ve tam bilginin tam rekabet piyasasının dört temel şartından birisi olması bakımından, devlet tam bilginin yayılmasını düzenlemelidir. “Tam Rekabet modelinin geliştirilememesi gelir dağılımında eşitsizlik, tam istihdamın sağlanması büyüme ve kalkınmanın sağlanamaması gibi durumlara neden olur”(Tayyar ve Çetin, 2012: 116).

Sonuç olarak Neo klasikler klasik liberal geleneğe aykırı olarak devlet müdahaleciliğini bu dört alanda benimsemişlerdir. Ancak bu müdahaleler piyasanın yerine geçmek için değil piyasanın gelişimini sınırlayan engelleri aşmak için piyasaya yardım etmeyi amaçlayan müdahalelerdir. Neo klasiklere göre piyasanın en etkin organizasyonu tam rekabettir. Yukarda açıklanan piyasalar tam rekabetin oluşmasını engelliyorsa devlet piyasaya yardım etmeli aksayan bu piyasaların daha etkin işlemlerini sağlamak için bu unsurları kendi denetimine almalıdır. İşte liberal sınıflama içinde Neo Klasikleri sosyal liberallere yaklaştıran, onları sosyal konularla da ilgilenmeye iten güdü budur.

4.4.5. Üretimle Bölüşümün Birleşmesi

Klasikler doğru bir değer teorisine ulaşamadıkları için hatalı bir fiyat ve üretim teorisi kurdular. Fiyat teorisindeki hatalar; hatalı bir bölüşümün teorisinin kurulmasına yol açtı. Klasik iktisatçılar karmaşık bir biçimde üretimi emek değer teorisine, bölüşümü de arz ve talep yasasına tabii kıldılar. Değerin doğru analizini yapamadıklarından dolayı iktisat bilimini ikiye böldüler üretimi başka kurala bölüşümü başka kurala tabii tuttular. Neo klasikler iktisadı yeniden bütünleştirdiler. Üretimi de bölüşümü de aynı kanunlara tabi tutarak her ikisini de arz ve taleple açıkladılar. Artık bundan sonra iktisat bilimi üretimi, bolluk ya da kıtlıktan etkilenen en son ünitenin marjinal faydasına göre oluşan, yeni fiyat teorisiyle; bölüşümü de işgücünün bolluğundan ya da kıtlığından etkilenen en son ünitenin marjinal verimine göre oluşan yeni ücret teorisiyle açıklıyordu. Uzun bir ara dönemden sonra bilim yeniden üretim ve bölüşümü birleştirerek iktisadı bütün olarak algılamaya başladı.

4.4.6. Neo Klasik Diğer katkılar?

Neo klasik iktisat; Klasik liberal iktisadi doktrinin aksayan yönlerini düzelterek onu tamamlayan ve iktisat bilimine gelişme kaydettiren; evrimci bir doktrin olmuştur. Bugün bilinen ve kullanılan pek çok teori matematiksel denklemlerle desteklenen bilimsel kesinlik içinde ifade edildiğinden, yerleşik iktisat olarak da bilinen Neo Klasik iktisat, iktisat bilimine; gelişme kazandıran büyük katkılar sunmuştur. Bugün iktisat biliminde yaygın biçimde kullanılan Neo Klasik teoriler sayıları oldukça fazla

iktisatçının eseridir. Ancak Neo klasik iktisadın ana teorileri büyük ölçüde Neo klasik Cambridge Okulu çerçevesinde açıklanacaktır. (Özgülven, 2001: 203-206):

1. **Talep Elastikiyeti:** Zaruri olan ve olmayan mallardaki fiyat değışikliklerinin talep değışiklikleri üzerindeki etkisini ölçen esneklik, A.Marshall'ın keşfidir. "Esneklik daha gerçekçi bir fiyat teorisi sunmuştur. Fiyat değışikliklerinin talebin şiddeti üzerindeki etkisinin ölçülmesi; piyasanın daha iyi analiz edilmesi ve ekonomik kararlarla ilgili daha isabetli öngörülerin yapılması fırsatını sunmuştur".
2. **Kısmi Denge:** Tek bir piyasanın, diğler piyasalardan izole edilerek arz ve talep dengesinin bağımsız olarak incelenmesine kısmi denge analizi denir. "Kısmi denge A.Marshall'a aittir bu analiz tek firmayı, tek bireyi esas alarak, diğlerlerinden soyutlamakta, iktisat bilimine ekonomik değışkenleri daha basitleştirilmiş bir biçimde inceleme fırsatı sunarak, değışkenlerin tek başına etkisini ölçme imkânı vermektedir".
3. **Genel Denge:** L.Walras'ın keşfidir ve A.Marshall'ın aksine tüm piyasaların dengeye geldiği durumu analiz etmeye çalışır. "Neo Klasik İktisadın izleyicileri, Walras'ın Genel Denge çerçevesinde makro iktisada kapı aralamıştır. Walras'ın yapmaya çalıştığı şey çok sayıda bireyin, çok sayıda üretim faktörünün, çok sayıda değışkenin; tüm mal ve hizmetlerin denge durumundaki fiyat ve miktarlarını bulabilmektir. Walras çok sayıda değışkeni tek bir denge fiyatı ve miktarında, açıklamak istemişti. Bir ölçüde mikro iktisadı ve makro iktisatla birleştirmişti".
4. **Zaman Faktörü:** Arz ve Talep dengesinde zaman faktörünün kullanımı uzun dönem ve kısa dönem tahlil araçlarının keşfi, A.Marshall' aittir.
5. **Üretici ve Tüketici Rantı:** "Üreticilerin beklediği gelirden daha fazla kazanmaları ile tüketicilerin bekledikleri harcamadan daha az harcamaları sonucu, oluşan gelir ve tatmin duygusunun bir istisnası olan, üretici ve tüketici rantı, fiyatların oluşumu ve gelir dağılımının doğru anlaşılmasına hizmet etti".
6. **İşçinin Ücretinin Marjinal Verimine Eşit Olması:** Neo klasik iktisat, bu keşfiyle birlikte iktisat bilimine sosyal bir içerik kazandırdı. Ücretleri işçileri de tatmin eden bir açıklamaya kavuşturdu.
7. **İnsan Aklına Güvenin Artması** Neo klasik iktisatla birlikte insan aklına güven kısmen arttı. Doğal kanunlar kısmen feshedildi ve piyasanın verimli çalışmadığı alanlarda devlet müdahaleciliği öngörüldü.
8. **Sosyalizme Karşı Savunma:** Neo klasik iktisat Sosyalist düşünceye karşı çok güçlü bir karşı savunma geliştirdi. Sosyalizmin bölüşüm ve değer teorisi yönünden saldırılarına karşı, marjinal fayda ve marjinal produktivite ile yeterli bir karşılık verdi.
9. **Dış Ticaretin Tüketici Kökenin Açıklanması:** A.Marshall dış ticarete uzmanlaşmayı önemsemmiştir. Ancak Marshall uzmanlaşmayı dış ticaret hacminin büyümesi için tek başına yeterli görmemiştir. Dış ticarete büyümenin ülke mallarının dış talep esnekliğinin özelliğiyle ilgili olduğunu, buna göre bir ülkenin mallarının dış talep esnekliği yüksekse, o ülke uzmanlaşmanın yararlarını görecektir, dış talep artacak, dış ticaret hacmi büyüyecek ve üretim hacmi genişleyecektir.

Neo klasik iktisat döneminde fizik yeni bir bilimsel devrim yaşadı. Fiziğin yeni devrimi Newton fiziği kadar etkileyiciydi. Bu nedenle Neo klasik iktisat üzerinde Newton fiziğinin etkisi devam etse de iktisat bilimi daha çok yeni fiziğin bilimsel yönteminin etkisinde kaldı. Yeni fizikte matematiğin aşırı kullanımı ve teorinin

uygulamanın önüne geçmesi bakımından yeni bilimsel yöntemler kendisini gösterdiğinde Neo Klasik iktisat bu yeni bilimsel yönelimin dışında kalamadı. İktisat bilimi tam olarak Newton fiziğinin bilimsel yöntemlerinden kopmasa da Einstein fiziğinin etkisinden de kaçamadı. Bir kısım Neo Klasikler hala Newtonun fiziğinin bilimsel yöntemlerine sadık kalsalar da Walras gibi bir çok iktisatçı Einstein fiziğinin yeni bilimsel yöntemlerine yakınlaştılar. Matematiğin kullanımı, soyut önermeler ve teorinin uygulamanın önüne geçmesi iktisat biliminde bu gelişmelerden sonra yaygınlaşmaya başladı. Neo Klasik iktisat döneminde; iktisat bilimsel kariyerini artırdı ve iktisadın bilimsel özgüveni arttı. İktisat kendi özgün önerilerini marjinal yaklaşımlar, devletin rolü ve görecelik gibi konularda doğa bilimlerindeki gelişmelerden bağımsız bir biçimde geliştirmeye başladı. Neo klasik iktisat ile birlikte iktisat bilimi sübjektif bir yön kazandı, Neo klasik teoriler düşünen özneyi esas alarak, doğrunun kişiye göre değişen özelliğini keşfettiler.

4.4.7. Neo Klasik İktisada Eleştiriler

Her doktrin öngörülerinin gerçekleşmesi için ideal ortamın şartlarını kurar. Ancak bu şartların gerçekleşmesi halinde o doktrinin amaçlarına ulaşması beklenebilir. Doktrinlerin idealize ettikleri şartlar değiştiğinde ya da doktrinlerin varsayımları geçerliliğini yitirdiğinde, kurulu teoriler yıkılır. Örneğin Maltus'un nüfus teorisi doğanın daha kısır olduğu şartlarda gıda maddeleri üretiminin artırılmadığı yani bitkilerin doğurganlıklarının insanların doğurganlığından daha düşük olduğu şartlarda geçerlidir. Değer doğa daha doğurgansa Maltuscu iktisat çökmüştür. Bunun gibi Ricardo'nun rant teorisi azalan verimler yasasına, Maltus'un nüfus kanuna ve serbest rekabet piyasasına muhtaçtır. Eğer bunlardan birisi olmazsa Ricardo'nun rant teorisi yıkılır. Maltus'un nüfus kanunu olmaksızın klasik fizyolojik ücret teorisi çalışmaz, klasik bölüşüm teorisi de çalışmaz. Neo Klasik iktisadın da her doktrin gibi varsayımları vardır. Dolayısıyla bu doktrinin temel varsayımları, Neo Klasik iktisadın öngörülerinin ve amaçlarının gerçekleşmesi için bir zarurettir. Aksi halde Neo Klasik doktrinin en iddialı teorileri Neo klasik değer teorisi -marjinal fayda, Neo klasik bölüşüm teorisi - marjinal produktivite yıkılır. Neo klasik iktisadın varsayımlarının gerçekçiliğinde bir takım sorunların olması nedeniyle, Neo Klasik iktisada dönük ilk eleştirilerin, yerleşik iktisadın temel varsayımlarına yöneldiğini görüyoruz.

Neo Klasik doktrinin ideal piyasasında, tam rekabet piyasasını oluşturan koşulların gerçek ekonomik hayatta uygulanabilirliği neredeyse imkânsızdır. Mobilite koşulu; gerçek ekonomik hayatta oluşan bir takım nedenlerden dolayı aksamaktadır. Atomisite koşulu; Fizikçinin atomu, biyologun genleri temel nesne olarak kabul etmesi gibi, ekonomi de bireyleri temel birim olarak kabul eder. Toplum bireylerden oluştuğu kadar, sınıflar, politik gruplar, sendikalar, dini cemaatler ve etnik gruplardan da oluşmaktadır. Birey Neo-klasik iktisadın varsaydığı gibi tek tip bir yapıdan (rasyonel birey) oluşmamakta, aksine değer yargıları, cinsiyeti, yaşı, politik görüşü, ait olduğu sınıf, etnik kimliği ve inançları onu toplumsal bir varlık haline getirir. Bu çoğulcu yapı ihmal edilerek, özgür ve eşit sayılan rasyonel birey Neo-klasik iktisada konu edilmiştir. Homojenlik koşulu ise; psikolojik ve mekânsal nedenlerle olduğu gibi, Pazar payını artırmayı amaçlayan firmaların reklam ve mal farklılaştırmasına başvurması nedeni ile de uygulamada yerini bulamamaktadır. Açıklık ve tam bilgi koşulu ise; çeşitli zaman ve mekân engelleri sebebiyle, özellikle mal piyasalarında uygulanması çok zor olan koşullardan biridir. Kar maksimizasyonu varsayımı, Firmaların gerçek hayatta talep ve maliyet fonksiyonlarını bilmeleri ya da ürettikleri malın talep esneklikleriyle ilgili tam

bilgiye sahip olmaları mümkün değildir. Bir çok üretim alanında marjinal hesaplamaları yapmak ya da başka bir deyişle bölünebilirlik mümkün değildir. Ceteris paribus varsayımı, bir iktisadi olgu incelenirken bu olgunun değişkenlerinden birisinin değiştiği diğerlerinin sabit kaldığının varsayılması, iktisat bilimine teori oluşturmada ve analiz yapmada kolaylık sağlarken, yapılan analizlerin gerçeklikten kopmasına sebep olan basitleştirici bir mantığa karşılık gelmektedir (Atik, 2009:4-6).

Neo klasik iktisada dönük diğer eleştirileri topluca birkaç başlık altında toplanabilir (Dündar ve Dumrul, 2010: 241-243):

1. Neo Klasik iktisatta matematiksel yöntemlerin yoğun bir biçimde kullanılması sonucu, matematiğin araç olmaktan çıkıp amaç olması.
2. Pozitivist özelliği nedeniyle postulaların (ispat edilmeye gerek duyulmayan doğru olarak benimsenen önerme - karine) ileri boyutta kullanılması, Neo klasik iktisadın diğer bilimlerle bağını koparmış matematikle olan bağını da güçlendirmiştir. “Bu gelişmeler, iktisat bilimini git gide matematiksel formüllerle ifade edilen soyut bir bilime dönüştürmüş ve iktisat bilimi matematiğin etki alanında kaldıkça felsefeden uzaklaşmış ve toplumsal talepleri yakalayamamış ve toplumsal gelişmelere uzak kalmıştır. Neo klasik iktisat, felsefeden uzaklaştıkça, İktisat biliminin toplumsal sorunlara karşı ilgisizliği daha da artmıştır. Neo klasik iktisat başlangıçta bölüşüm teorisi, değer teorisi ya da refah ekonomisi gibi açılımlarla, iktisat bilimine sosyal bir karakter kazandırırken, sonraki takipçilerinin matematiğin kullanımında aşırıya kaçmaları iktisat bilimini bir sosyal mühendisliğe dönüştürmüştür. Toplumu bilimin belirlediği alana sürüklenme gibi eğilim güçlendikçe, Neo Klasik iktisadın kendisinin yarattığı çoğulculuk aşınmıştır”. Doğa bilimlerinde olduğu gibi iktisatta evrensel kanunlara ulaşılması amaçlanırken, toplumların sosyolojik, psikolojik ve kurumsal yapısı göz ardı edilmiştir.
3. Ceteris-Paribus sosyo politik, kültürel, etik ve dini faktörleri analiz kapsamı dışına atmıştır. Diğer şeyler sabit varsayımı Neo Klasik iktisatta ekonometrik tekniklerin doğası ile savunulmuştur.
4. Neo klasik doktrin iktisadı sosyal bilim olmaktan çıkararak doğal bilim haline getirmeye çalışmıştır. Sosyal bir bilim olan iktisadı sosyal yapının unsurlarından dışlamıştır.

Post Otistik İktisat hareketinde iktisat bilimi gerçek dünyayla bağ kuramamak ve gerçeklerden çok hayali bir dünyayı tercih etmekle suçlanmaktadır. İktisadın, bilimsel görünümünü sürdürmek uğruna matematiksel olmayan durumlar için matematiksel yapılar kurduğu, kurumları, tarihi, çevresel ve jeopolitik gerçekleri, birey ve grupların stratejilerini, cinsler arası ilişkileri de içeren sosyolojik koşulları ve epistemolojik konuları hesaba katmakta yetersiz kaldığı iddia edilmektedir. Matematiğin bilimsel bir yöntem olarak vazgeçilmezliği tartışma götürmezdir. Bununla birlikte sosyal bilimlerde matematik kullanımı, fizik gibi doğal bilimlerdeki kadar geniş kapsamlı ve belirleyici olamaz. Birey davranışlarının mutlak bir nedensellik üzerine oturmaması, toplumsal ilişkilerin matematiksel bir dille ifade edilemeyecek kadar karmaşık ve öngörülemez oluşu, matematiksel olarak ifade edilebilen ilişkilerin de çoğu zaman bireyin yargılama kapasitesini aşacak kadar geniş kapsamlı olması bunun başlıca sebepleri olarak görülebilir. Matematiğin bazen matematikçilerin bile anlamakta güçlük çekecek kadar ileri düzeyde ve yoğun kullanımı, iktisadın sosyal dinamiklerini incelemekteki yöntemlerin ciddi biçimde sorgulanmasını gerektirmektedir. Post Otistik İktisat hareketi iktisat biliminin bir doğa bilimi olduğuna karşı çıkmaktadır. İktisat bir sosyal bilimdir ve hakkında kesin yargılara varmak çok güç hatta imkânsızdır. Belli bir dönem

aralığında geçerli olan politikalar, toplum yapısı ve alışkanlıkları değiştikçe geçerliğini yitirebilir. Bu sebeple iktisadın matematikleştirilmesi, onun değişmez yasalar bütünü olduğu anlamına gelmez. Bununla birlikte iktisadi analizlerde yoğun matematik kullanımı, iktisadi toplumsal sorunlardan uzak ve gereksiz varsayımlar yığına dönüştürmekten başka bir işe yaramamaktadır. Aynı zamanda doğa bilimi sınıflamasına yaklaşan iktisat toplumsal sorunların gerçekçi çözümlerinden gün geçtikçe uzaklaşmakta ve ekonomik sorunların sinyallerini algılayamamakta, rasyonaliteyi savunduğu halde sorunlara rasyonel çözümler bulamamaktadır. Bu doğrultuda iktisadın gerçek yaşamdan kopuk olduğu ve düşsel senaryolar üzerine kurulu bir mantık yürüttüğü iddiası da, Post Otistik İktisat hareketinin eleştirdiği diğer bir husustur. Gerçek yaşamda görülen iktisadi ilişkiler ile Neo-klasik iktisadın öngördüğü varsayımlar arasındaki bu çelişkinin yukarıda belirtilen matematikselleşmeden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Matematiksel ilişkiler mutlak neden-sonuç ilişkilerine dayanırken iktisadi ilişkileri matematik diliyle ifade edebilmek için belirli basitleştirmelere gitmek gerekmektedir. Bu sebeple yok sayılan bazı değişkenler gerçek hayattan kopmayı da beraberinde getirmektedir (Atik, 2009: 6-8).

4.5. Keynesci Teori: Tabii Düzene Liberal İsyen

A.Smith tarafından temelleri atılan, marjinalist devrim tarafından gözden geçirilen, Marshall ve Avusturya Ekolü tarafından önemli ölçüde geliştirilen kapitalist doğal özgürlük sistemi kuşatma altındaydı. Tasarrufun, denk bütçelerin, düşük vergilerin, altın standardının ve Say Yasasının klasik erdemleri daha önce hiç görülmemiş şekilde saldırı altındaydı. A. Smith'in inşa ettiği yapı çökme tehlikesi yaşıyordu (Skousen,2003:359). Klasik teoriye karşı kısmi eleştiriler milli ve sosyal açıdan ortaya çıkan tepkiler olsa da iktisadi liberalizm hala tek seçenektir. Korumacılık daha çok az gelişmiş ülkelerin tercihi oldu ve yaygın bir iktisat politikasına dönüşmedi. Neo klasik eleştiri, klasik teorinin eksikliklerini kapattı. Değer ve bölüşüm konusundaki yetersizliklerini telafi etti. Ancak artık iktisadi liberalizm sosyal açıdan eleştirinin daha ötesinde büyük tehditlerle karşı karşıyaydı. Bu tehditlerden birisi, iktisadi liberalizme alternatif bir model getiren Marksizm'dir. Marksizm iktisadi liberalizmi yalnızca eleştiren değil aynı zamanda onun alternatifi oldu. İkinci tehdit ise kapitalizmin yarattığı ekonomik sorunlar ve onların yarattığı sosyal problemlerdi. Marksizm siyasal şartları kullanarak Rusya'da devrim yapmakla kalmadı; bunalım yaşayan kapitalist ülkelerin ekonomik sorunlar yaşayan kitleleri üzerinde de etkili olmaya başladı. Bundan daha da önemlisi Liberal İktisadi düşünceler ekonomik buhranlara karşı çözüm üretmiyordu. Tam bir politikasızlık hali içinde iktisadi liberalizm "bekle gör kriz kendiliğinden aşılacak" biçiminde bir yetersizlik sergiliyordu. İktisadi liberalizm güven kaybı yaşamakta ve toplumsal desteğini kaybetmekteydi.

1930 'ların büyük bunalımı; 20.yy 'ın en sarsıcı ekonomik olayıydı. Bunalım özellikle yeniçağın yirmili yılları boyunca batılı hayat standartlarında sağlanan büyük ilerlemeler göz önüne alındığında gerçekten şok ediciydi. Bunalımın yoğun olarak yaşandığı 1929-1933 yılları arasında hayat standartları kötüleşmeye başladı. Birleşik devletlerde endüstriyel hâsıla %30 dan fazla düştü. Ticari bankaların yaklaşık yarısı iflas etti, işsizlik oranı %25'in üzerindeydi, hisse senedi fiyatları %88 oranında değer kaybına uğradı. Avrupa ve dünyanın geri kalan kısmı da benzer bir keşmekeşlik ile karşı karşıya kaldı. Avusturyalı Mises ve Hayek birleşik devletlerde sağlam parayı savunan ilk iktisatçılarla birlikte sıkıntıyı önceden sezmişlerdi; ancak kesin olarak ortadan kalkacağı beklenmeyen hızlı bir düşüş ve durgunluk karşısında çaresizdiler

(Skousen,2003:360). 1933'lerin ortalarında kapitalizmin içerisinde bulunduğu bunalıma henüz kavramsal bir açıklama getirilmemişken, 1933 yılında, Franklin Delano Roosevelt, ABD'de New Deal uygulamasıyla bunalımın atlatılmasında devletin piyasaya müdahalesini gündeme getirdi. Kamu ve özel sektörün işbirliğine dayanan bu müdahalede vergiler ve harcamalar yoluyla ekonomide talep canlandırılmaya çalışılıyordu. New Deal'in amacı kapitalizmi kurtarmaktı. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, devletin ekonomik yaşamı düzenlemesine olanak veren araçların ilk kez bir bütün olarak kullanılması bakımından reformcu bir girişimdi. Bu politika çerçevesinde tarımsal üretim alanlarının sınırlandırılması, tarım ürünleri fiyatlarını yükseltti, çiftçilerin satın alma gücünü artırdı Sanayide çalışanların ücretlerinde önemli artış sağlayacak sendikal haklar verildi. Büyük kamu projeleri, ekonominin canlanmasını sağlamak üzere devreye sokuldu. Bu uygulama sonunda talep canlandı ve ekonomik düşüş frenlendi. New Deal uygulamasının liberal kapitalizmin müdahaleci kapitalizme dönüşmesi sürecindeki önemi en büyük ve en sistematik devlet karışımının ilk örneği olmasıdır. 1933'ten sonra Alman Nasyonal Sosyalizminin Hitler öncülüğünde uyguladığı politika, her ne kadar farklı bir ideolojiden kaynaklansa da, New Deal ile benzerlikler taşıyordu. Hitler savaş sonrası yenilginin yarattığı sorunları, enflasyonu, ekonomik bunalımı kullanarak, yığın Alman halkının umutlarını ateşledi ve iktidara geldi. Ekonomik sorunlar demokratik kurumları iyice sarsmıştı. Liberal kapitalizmin uygulandığı ülkelerde işçi hareketlerinin yoğunlaşması ve 1917 yılında dünyada ilk kez bir sosyalist devletin kurulması sermaye çevrelerinin tedirginliğini artırmıştı. Sermaye çevrelerinden de destek alan Hitler böyle bir ortamda iktidara geldi. Liberal geleneğin zaten güçlü olmadığı Almanya'da Nasyonal Sosyalist uygulama düzenleyici ve güdümlü bir kapitalizm ortaya çıkardı. Hitlerin ekonomik başarısı, dünya için İkinci Dünya Savaşı ile sonuçlanan bir felaketin başlangıcı oldu. Almanya'da özel mülkiyete dokunulmamakla birlikte (Yahudiler hariç), kişinin ulusu içinde var olduğu, genel çıkarların bireysel çıkarlardan önce geldiği düşüncesi ile ekonomik faaliyetler düzenlenmiş ve denetlenmiştir. Bu amaçla yapılan ilk planda bayındırlık harcamalarına ağırlık verilmiş ve işsizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bunun için ücretler düşük tutulmuş, yatırımlar artırılmış ve kendi kendine yeterli bir savaş ekonomisi kurulmuştur. Toplam talep savaş harcamaları yoluyla artırılmış, enflasyon ise fiyat ve ücretler denetim altına alınarak kontrol edilmiştir

Ancak ekonomik iyileşme uzun sürmedi. Teorik alt yapısı olmayan bu politikalar Amerika için kısa sürede etkisini kaybetti, işsizlik iki haneli rakamlardan aşağıya düşmedi. Hitler'in Almanyası ise savaş yaklaştığında tam istihdama yaklaşmıştı. Büyük bunalımın uzunluğu ve şiddeti birçok Anglo-Amerikan iktisat uzmanının, klasik Laissez faire ekonomisinin ve serbest piyasa sisteminin kendi kendini düzeltme yeteneğini sorgulamasına neden oldu. Sorgulama kapitalizmin rekabetinin doğası(mikro) ve genel ekonominin istikrarı (makro) olmak üzere iki konuda yoğunlaştı. İki iktisatçı birbirinden bağımsız olarak mikro seviyede klasik rekabet modeline karşı çıkan kitapları aynı anda yazdılar. 1933'te Harvard Üniversitesinden Edward H. Chamberlin (1899-1967), Tekelci Rekabet Teorisini yazdı ve Cambridge Üniversitesinden John Robinson (1903-1983), Aksak Rekabet Ekonomisini yayınladı. Her iki iktisatçı da piyasalarda saf rekabetten saf tekele kadar çeşitli rekabet seviyelerinin bulunduğunu ve çoğu piyasa koşullarının aksak olduğunu söylüyorlardı. Bu teorilerin güçlü politik yansımaları oldu, buna göre Laissez faire eksikti ve kapitalizm rekabet şartlarını garanti etmiyordu. Devlet şirketlerin doğal tekeli eğilimlerini azaltmak için kontroller ve anti-tröst hareketler vasıtasıyla ekonomiye müdahale etmeliydi (Skousen,2003:360-361). Dönemin tartışmalarında en çok fiyatların

ve ücretlerin katılığında söz ediliyor; işsizliğin ve tam istihdama ulaşılamamasının nedeni olarak bunlar ileri sürülüyordu. Ücretlerin işçi sendikalarının etkisiyle esnekliğe sahip olmadığı düşünülüyordu. Bu perspektiften bakıldığında örgütlü işçi sınıfının akdedilmiş asgari ücret miktarlarına tam olarak uyulması hususunda ısrarları toplumsal açıdan bir sorumsuzluk olarak görülmekteydi. Sistemin işsizliğe karşı normal cevabının ücretlerin düşürülmesi olduğu bunu işverenleri daha fazla işçi çalıştırmaya teşvik edeceği ileri sürülmekteydi. Eğer işçi sendikalarının engellemesi olmasaydı ekonomi tam istihdama giden yolu yeniden arşınlamaya başlayabilirdi. Diğer bir katılık türü daha iktisadi sistemin kendi kendini düzeltici özelliklerini gemleyici olarak görülmekteydi. Bu ikinci argüman sorumluluğu işverenlere veya en azından tam rekabetin gerektirdiği standartlara uymayanlara yüklemekteydi. Pek çok işkolu özellikle de geniş ölçekli endüstriyel işletmeler fiyatların teşekkülünü büyük ölçüde etkiler bir konum elde etmişlerdi. Savaş dönemi endüstriyel organizasyon koşullarında işletmeler serbest piyasanın belirlediği fiyatları pasif şekilde kabul eden fiyat alıcılar olmaktan çıkarak fiyat verici bir konum elde etmeye başlamışlardı. Sistemdeki tekel unsurları fiyatların esnekliğini azaltmış ve satıcıların talepte düşme gerçekleştiği zaman fiyatları düşürmeyip muhafaza etme güçlerini artırmıştı. Bu izah tarzı aksak rekabet ve tekelci rekabet teorileriyle bilimsel bir nitelik kazanmıştır (Barber,1991:236-237).

Keynes Klasik ve Neo-klasik (gelenekçi) iktisat okullarının kendiliğinden "tam istihdam dengesine" dayanan teorik temellerini ve bununla bir arada giden bazı temel ilkelerini alt üst etmiş, iktisat teorisinde bir ihtilal yaratmış olsa da kapitalizme karşı olmamış, aksine tam istihdamı sağlamak bakımından yetersiz kalan kapitalizmin bu aksaklığını gidererek, kapitalizmin yaşaması amacını gütmüştür. Keynes Sosyalist eleştiriden bu açıdan farklıdır (Ancak kabul etmek gerekir ki kapitalizm ve piyasa üzerindeki değiştirici etkisi sosyalizmden daha fazla olmuş ve piyasayı değiştirmiştir). Bu noktada devlet müdahalesini gerçekleştirerek kapitalizmi yaşatmak amacı, liberal öğretiyeye diğer kısmi tepkilerin, gelenekçi iktisat karşısındaki tutumuna benzetilebilir. Ne var ki iktisat teorisine getirdiği yeni kavramlar ve analiz tekniği, bu tepkilerden farklı olarak kendisinden sonraki dönemde, iktisat teorisi ve ekonometri alanında yeni ufukların açılmasını sağlamış, dinamik bir düşünce değişmesinin kaynağı olabilmiş, iktisat politikasını çok daha fazla etkilemiştir. Gelenekçi iktisadın yarattığı bu ihtilale karşılık; Keynes bu alanda devlet müdahalesini kabul ederek kapitalizmin yaşayabileceğini savunan yeni bir liberalizmin, bir yeni çelişkinin kaynağı haline gelmiştir. Tam istihdam politikası, milli savunma harcamaları artışıyla sonuçlanmıştır. Marksistler bu çelişkiye dayanarak kapitalizmi yermiştir (Kazgan,1991: 249).

İktisatçılar Keynes'in çağında kitlesel işsizliği ele almak için yeterli donanıma sahip değillerdi. Ama devlet adamları bu konuda daha da ehliyetsizdiler. Pek çok devlet adamı resmen iş dünyasına güven duyulmasını ve tanıdık iktisat politikası kurallarını talep ettiler, dengeli bütçe ve para sağlamlığı gibi. Bunu yaparken günah işleme duygusu da taşıyor olmakla birlikte işlerin idaresinde ekseriya gelenekten ayrıldılar. Dönemin batılı devletlerin liderlerinin çoğu; uluslararası ticareti sınırlama yoluyla ülkelerini dar boğazdan kurtarmak için umutsuz bir şekilde çaba gösterdiler. İstihdam canlandırma umuduyla yerli endüstrileri himaye, gümrük vergilerini artırmaktan para devalüasyonuna kadar, pek çok koruyucu önleme başvuruldu. Bununla birlikte, bu "Komşunu sefalete it" önlemlerine diğer ülkeler misliyle mukabele edip uluslararası ticaret hacmini daraltılar, bunu yaparken de istihdamdan beklenen kazançların çoğunu boşa çıkarmış oldular. Perde arkasında çoğu batılı hükümetler yeni yaklaşımlar ve yeni çözümler bulmaya çalışmaktaydılar. Çevrelerindeki tehlike görmezden gelinemeyecek kadar açık ve çok acildi. Fakat iktisadi rahatsızlığı giderecek stratejiden yoksundular.

Doğru yönde çok az adım atılmıştı ve bu adımlar gözü kara çıkışlara dayansa da geleneksel anlayıştan ayrılışın canlanmasına neden olsa da, ancak uygulama düzeyindeydi ve bilimsel teorik temelden yoksundu. İşsizlik iktisadiyla ilgili sağlam kuramsal tahminlerin mevcut olmamasından dolayı, sabit fikirli kişilerin ve kaçıkların önerdikleri her derde deva tavsiyeleri, iyileşme vaat edici siyasi önlemlerden ayırt etmeyi sağlayacak hiçbir rasyonel ölçüye sahip değildi (Barber,1991: 237-238).

İktisatçılar, bilim adamları ve politikacılar ağır ve çok çeşitli sorunların baskısı altında problemin kaynağını çözemiyorlardı. Refahın gerilemesi, işsizlik ve enflasyonun baskısı nedeniyle ilgi daha çok büyüme sorunlarına yoğunlaşmıştı. Oysa ondan başka da büyük sorunlar vardı ve belki de ekonomik sorunların yığılmasının kaynağı bunlardı. Toplumsal piramidin tepesindeki yaklaşık 24 bin aile tabanda sıkışıp kalmış 6 milyon ailenin gelirinin toplam üç katı kadar bir gelir elde ediyordu. Başka bir anlatımla, tepede ki zengin ailelerin ortalama geliri en alttaki ailelerin ortalama gelirlerinin 630 katıydı. Sınırsız zenginlik yaygarası içinde 2 milyon insanın işsizliği gözden kaçıyordu... 1933'e gelindiğinde ülke artık neredeyse yere serilmişti. Ülkenin geliri 39 milyar dolara inmişti. Sadece dört yıl önce refahın yarısından fazlası hiçbir iz bırakmadan buhar olmuştu. Ortalama yaşam düzeyi yirmi yıl önceki noktaya gerilemişti. Sokak köşelerinde evlerinde 14 milyon işsiz iş bekliyordu. 1930'ların sonu itibarıyla maaşlar yüzde 40, kar payları yüzde 56 ücretler yüzde 60 erimişti... Katlanılması en zor olanı işsizlikti. İşsiz milyonlar ülkenin atar damarlarını tıkayan bir kan pıhtısı gibiydi. İşsizlerin inkâr edilemez varlıkları sistemde bir şeylerin aksadığına işaret eden herşey den daha acil biçimde tartışılırken, Klasik İktisat teorisi yığılmış ekonomik sorunlara karşı bir çözüm üretmiyordu (Heilbroner, 1995: 218-219). İşte bu karmaşayı Keynes çözdü. Klasik İktisat teorisi, 1929 bunalımını açıklamakta yetersiz kaldı ve 1929 bunalımı sonrasında Keynesçi Makro İktisat ortaya çıktı (Fisunoğlu ve Tan, 2009:32). Akıl çağının sonu tam bir akıl tutulmasıydı. Keynes herkesin sustuğu, aklın sessiz kaldığı bu dönemde akla sıçrama yaptırdı. Belki de Keynesçi iktisat ancak bu çağda anlaşılabilir. 18.yy ve 19.yy'da fikirler çarpışıyordu. Herkes konuşuyordu. Sosyal açıdan millî açıdan bir sürü yeni fikir doğmuş, klasik liberalizm Neo klasik iktisatla onarılmıştı. Yani liberalizm dinamik ve boş durmuyordu. Bu dönem Keynes ortaya çıksa belki de unutulup gidecekti. 1929 sonrası ortaya çıkan ekonomik sorunlar dünyada daha önce hiç bu şiddette görülmemişti. Bu denli büyük işsizlik, bu denli çeşitli tür işsizlik, bu denli piyasa daralması hiç görülmemişti. Borsadaki kriz servetlerin uçup gitmesine yol açmış bütün reel varlıklar finansal varlıklar gibi erimişti. Herkesin akıl tutulması yaşadığı çağda fark edilmeyen bir şey vardı. Bütün herkes Klasik, Neo klasik, Millî Ekonomistler hatta Marksizm iktisadi olaylara aynı yerden bakıyorlardı. Bu bakış açısı arz yönlüydü. Üretimin neden durduğu çözülemiyor büyüme bir türlü gerçekleşmiyordu. Keynes karşı tarafa geçme cesaretini göstererek ve ekonomiye talep yönlü bakmıştır. Böylece büyüme sorununun temel aksaklığını, büyümenin ayağını bağlayan engelleri görebilmiştir.

Keynes'in; "General Theory Employment, Interest and Money" (1936) isimli esrinin tarihi başarısı; iktisadi sistemin işleyiş bütününe getirmiş olduğu yeni iç görüş ve tam istihdamı sağlamaya yönelik devlet girişimi programı için teorik bir destek temin etmesinde yatmaktadır. Keynes'in salık vermiş olduğu önlemlerin çoğu başkaları tarafından sezgisel planda önerilmiş bulunuyordu. Fakat bu önlemleri güvenle uygulamaya koymak için yeni bir kurumsal şemaya ihtiyaç vardı (Barber, 1991: 238). Artık kapitalizmin yeni bir teorisi vardı. Keynes'den sonra kapitalizmin ideolojik dayanağı değişmişti, kapitalizmin yeni doktrini Keynesçi iktisat olmuştu. Bu teorik alt yapı herkesin konuşmasına fırsat veren ve akıl tutulmasını sona erdiren bir gelişme

yaratmıştı. Klasik ve Neo klasik iktisadın ekonomik sorunlar karşısındaki çözümsüzlüğü bilim çevrelerine karşı güven kaybetmelerine neden olmuştu. Klasik ve Neo klasik çözüm reçeteleri gözden düşmüş ve Keynesci iktisat bilim dünyasında itibar kazanmıştı. Klasik ve Neo klasik iktisada karşı itirazlar akla güveni yansıtıyordu, sosyalist cepheden sonra şimdi liberal cephede kurucu akıl sistematik bir biçimde uygulamaya konulmuştu. Keynes; insan aklının, liberal cephede kullanımının en ileri aşaması ve akla duyulan aşırı güvenin; liberal iktisadi teorisiydi. Bu bakımdan doğal düzen Keynesle kısmen yıkılmıştır. Üretimle ilgili konular doğal düzene tabi olmakla birlikte; işsizlikle ve piyasanın tam istihdam dengesiyle ilgili devlete sorumluluk verilmiş, bölüşüm konusunda da devlet kontrolü kabul edilmiştir. Dolayısıyla piyasada görünmez el yerini devletin görünür eline terk etmiştir. Bölüşüm meselesinde doğal yasalar yerini devlet müdahalesine bırakmıştır. Devlet üretimle ilgili olduğu kadar, talebi doğrudan etkilemesi nedeniyle bölüşümle de ilgili olmuştur. İnsan aklı sınırlı devleti bağlayan kuralları çözerek, piyasada devleti kendisinin yardımcısı yapmıştır. Üretim ve bölüşümle ilgili bireysel çabayla çözülemeyen tartışmalı sorunlar, kollektif gücü arkasına alan devletle ve uzlaşmayla çözülmüştür. Keynes çağı insan aklına aşırı güven duyulduğu ve sınırlı devletinde sonuna geldiği bir çağdır. Bir daha hiçbir zaman devlet klasik teorinin, klasik görevleriyle sınırlı olmamış, aksine Keynesci huy taşıyan aktif bir devlet olmuştur. Bu gün bile modern finansal ve global krizler doğduğunda Meksika, Rusya, Türkiye, Güney Doğu Asya, Avrupa ve Amerikan krizleri ortaya çıktığında en katı liberaller dahi devletin gözüne bakmaktadırlar. Artık günümüzdeki ekonomik krizlerde, devletin tarafsız kalması değil aksine devletin taraf olması, para ve maliye politikasını nasıl kullanması gerektiği tartışılmaktadır. Bölüşüm konusunda ise devletin yeniden gelir dağıtıcı araçlarına başvurulmaktadır. Liberal iktisatçılar ideolojik olarak Keynes'e çok yakın olmasalar da Keynesci iktisat politikası araçlarına çok da uzak kalamamaktadırlar.

Makro ekonomide önerilen radikal ve kapitalist olmayan alternatifler, kapitalizme Keynes'in yönelttiği tehditle karşılaştırıldığında, çok daha küçüktü. Marksizm 1930'lar boyunca tüm üniversitelerde ve aydınlar arasında bir tutku idi. Daha ölçülü aydınlar ise Marksist Sosyalizme, millileştirmeye ve merkezi planlamaya karşı alternatif arayışı içindeydiler. Bu taleplere karşılık vererek batı uygarlığının temellerini yıkmadan ekonomik serbestliği koruyan bir yolu, çoğunluğun hem fikir olduğu bir siyasi düşünceyi dile getiren ses Keynes'di. Genel teoride Keynes kapitalizmin doğası gereği istikrarsız olduğunu ve tam istihdama götüren doğal bir eğilimin olmadığını vaaz ediyordu. Ama aynı zamanda, ekonominin millileştirilmesine, fiyat ve ücret kontrolü konulmasına ve arz ve talebin mikro temellerine müdahaleye ihtiyaç olduğunu kabul etmiyordu. İhtiyaç duyulan tüm şey, devletin; sağı solu belli olmayan kapitalist direksiyonu kontrol altına alması ve arabayı refahı sağlaması için tekrar yoluna koymasından ibaretti. Nasıl ki bu, klasik yaklaşımda olduğu gibi fiyatları ve ücretleri iyice budayarak değil fakat temkinli bir şekilde federal bütçe açıklarını artırarak, talebi genişletecek, yeniden güveni sağlayacak bayındırlık işlerine para harcayarak olacaktı. Bir kere ekonomi tekrar yoluna girdikten sonra tam istihdama ulaştığında, devletin daha fazla açık bütçe politikası izlemesine gerek yoktu ve klasik model hakkıyla işleyecekti. Kötü zamanda işlerin iyiye gitmediği eksik istihdamda Keynesci iktisat geçerliydi, iyi zamanda işlerin yolunda gittiği tam istihdamda Klasik iktisat geçerliydi Keynes'in toplam talep yönetimi modeli, ümit vermeyen sönük bilimi iyimserler kulübüne çevirdi. İnsanlık her şeye rağmen ekonomik yazgısına hâkim olabilecekti. Keynes'in devletin koşullar gerektirdikçe toplam talebi genişleteceği ya da daraltabileceği iddiası, kapitalizmin kendisini ortadan kaldırmadan, onun doğasında var olan dalgalanmaları

ortadan kaldırılabileceğe benziyordu. Bu esnada ekonomik özgürlüğün Laissez faire politikası mikro ekonomik düzeyde sürdürülebilirdi. Keynes ılımlı politikaları, hür teşebbüs için bir tehdit olarak değil aksine koruyucu olarak değerlendirmişti. Bu politikalar, en önemli rakip teori olan Marksizm'in gelişmiş ülkelerde tamamen durma noktasına gelmesini sağlamıştı (Skousen, 2003:361-362). Keynes'i, fikri olgunluğa ulaştıran ve onu Keynesci düşünceye hazırlayan şartlar vardı. Keynes birinci dünya savaşı sonrası İngiltere'de sürekli işsizliğin etkilerini gördü, dünyaya yayılan 1929 depresyonunun etkisi altında, düşünce dizgesini geliştirmek olanağı buldu. 1924 yılında İngiltere'de bir milyon civarında işsiz vardı. ... ABD'de Roosevelt'in kamu harcamalarını artırması ve doları devalüe etmesi ekonomik toparlanmaya neden olmuştu (Almanya'nın savaş ekonomisi tam istihdama, harcama ve yatırım artışıyla ulaşmıştır). Keynes, İngiltere, ABD ve diğer ülkelerdeki depresyona ve uygulanan politikalara tanık olmuştur. Bu dönem uygulanan iktisat politikalarının sonuçlarının somut olarak gözlenebildiği dönemdir. Keynes'in iktisadi düşüncesini hazırlayan en önemli etkenin batı dünyasının içinde bulunduğu bu somut şartlar olduğunu söylemek gerçeğe yaklaşmak olur (Kazgan,1991:250). Aklın suskun olduğu bu dönemde yeni şeyler söyleyen Keynes'in büyük bir özgüvene sahip olduğu söylenebilir. Kendi ifadesiyle, "iktisatçılarla, siyaset felsefeciler, ister doğru olsunlar isterse de hatalı, genel olarak düşünürlerden çok daha etkilidirler. Aslında dünyayı yöneten başka bir şey de yoktur."(Özel, 2009: 49). Ortaya çıktığı dönemde hiç kimsenin itiraz edemediği Keynesci iktisadın temel özellikleri şunlardır:

1. Teorik temelleri bakımdan talep yönlü bir iktisadi görüştür. Bu yeni bakış açısı o zamana dek bilinen her şeyin enflasyon, işsizlik gibi yeniden yorumlanmasına neden olmuştur.
2. Keynesci iktisat, hem Keynesci hem de Klasiktir. Keynesci iktisat; eksik istihdamda Keynesci iktisadı, tam istihdamda ise klasik iktisadı esas alır.
3. Keynes Paraya önem vermiştir, toplam üretim, tam istihdam ve toplam talep üzerinde paranın etkisine inanmıştır.
4. Keynesci iktisadın marjinalleştiği durum eksik istihdamla ilgilidir, Keynes eksik istihdamda piyasa dengesi için devleti kullanmaktadır. ancak eksik istihdam sürekli olduğundan devletin piyasa gözetimi neredeyse süreklidir.
5. Eğer, iktisadın tarihini A.Smith ile başlatırsak, 18. yüzyılın sonlarından J.M. Keynes'in Genel Teori'sini yazdığı 1930'lu yıllara kadar, piyasaların ekonomik sorunları kendi başına çözümlenebileceği ve devlet müdahalesine gerek olmadığı konusunda iktisatçılar arasında yaygın bir görüş birliğinin bulunduğu söz edebiliriz (Büyükakın, 2007: 22).Klasik iktisatçılar Adam Smithten, John Stuart Mill'e, oradan Alfred Marshall'a kadar kesintisiz tam istihdamı kabul ederler (Hiç, 1996: 21). Keynes göre ise tam istihdam geçicidir ve istisnadır. Bu nedenle Keynesen iktisatta tarafsız devlet sözkonusu değildir.
6. Keynes ekonomiye makro ölçekte bakmıştır. Toplulaştırılmış kavramlarla olayları açıklamaya çalışmıştır. Toplam talep, toplam arz, toplam istihdam, milli gelir gibi. iktisat biliminin yeni odaklandığı konular bundan sonra iktisat biliminin yönünü mikro alandan makro alana çevirmiştir. Keynesden sonra ekonominin mikro yönünü klasik iktisada, makro yönü Keynesci iktisada bırakılmıştır.
7. Keynes toplam talebi devletin tüketim ve yatırım harcamalarını da dikkate alarak doğru tanımlamıştır. Keynes toplam arz toplam talep gibi konuları matematiksel olarak açıklamaya çalışmış, ekonometrik ve matematiksel modellere Keynesci iktisatla beraber ilgi artmıştır.

8. A.Marshall'dan etkilenecek analizlerinde zaman faktörünü kullanmıştır
9. Keynes'ten sonra İktisadi uğraşın büyüme sorunlarına ilgisi artmıştır.
10. Keynesci ekonomi politikaları politikacılara bütçe açıklarını hem durgunluk hem de enflasyon döneminde sürdürme imkanını tanımıştır. Böylece bütçede denklik ilkesinden vazgeçilmiştir (Aktan, ve Diğerleri, 2010a: 17)

4.5.1. Klasik İktisada Dönük Eleştiri

Keynesci iktisat, Klasik Teoriye dönük eleştirilerden ve Keynesci iktisadın kendi içsel öngörülerinden ibarettir. Keynes'in Klasik teoriye karşı yönelttiği eleştirileri Keynesci iktisadın talep yönlü iktisadi anlayışa sahip olmasının gerektirdiği eleştirilerdir

4.5.1.1. Tam İstihdam Yönünden Eleştiri

Klasikler arz yönlü iktisat anlayışının bir sonucu olarak tam istihdamın üç sebebe dayanarak sürekli olduğunu kabul ediyorlardı. Say yasasıyla formüle edilen tam istihdamın gerekleri şunlardı:

1. Say yasası her arz kendine eşdeğer bir talep yaratır. Arz ve talep eşit olduğundan ekonomi tam istihdamdadır.
2. Esnek Faiz teorisi: Gelirin tasarruf edilen kısmı faiz aracılığıyla harcamaya dönüşecektir. Tüketim ve yatırım harcamaları toplam talebe eşit olacak harcanmayan para olmadığı için arz ve talep dengede olacaktır.
3. Ücret ve fiyatların esnekliği: Enflasyon ya da deflasyon durumlarında ücretler ve fiyatların aşağı ve yukarı doğru esnemesi (Görünmez el) tam istihdamın sigortası olacaktır.

Keynes ekonomik olayların arz yönlü okunmasının sorunu gizlediğini düşünerek, istihdamı da talep yönlü incelemiştir. Keynes'e göre eksik istihdamın gerekçeleri şunlardır:

1. Her talep kendine eşdeğer arz yaratır. Marjinal tüketim eğilimine göre insanlar gelirinin tamamını harcamazlar. Bir kısmını tasarruf ederler. Harcanmayan kısım kadar bir talep eksikliği, (Her talebin kendine eşdeğer arz yaratmasından) arzın azalmasına neden olacağından, ekonomi eksik talepten kaynaklanan nedenlerle sürekli eksik istihdamda kalacaktır. Eksik istihdamın garantisi üç sebepten (ihtiyat-işlem-spekülasyon) kaynaklanan tasarruf eğilimidir.
2. Faizler tasarruf ve yatırımlar tarafından belirlenmez, pek çok faktöre göre belirlenir. Faiz oranlarını belirleyen şey likidite tercihiyle para arzıdır. Yatırımlar ise faiz oranlarına ve sermayenin marjinal etkinliğine bağlıdır. Dolayısıyla faiz, yatırım = tasarruf eşitliğini sağlayabilecek özelliğe sahip değildir. Tasarruf sahipleri başka nedenlerle, yatırımcılar başka nedenlerle karar alırlar. Sonuç olarak faiz, yatırım, tasarruf eşitliğini sağlayarak tam istihdam hizmet edemez.
3. Fiyat ve Ücret Katılığı: Yapışkan Fiyatları: Ücretler yıllık sözleşmelerle belirlenir ve aşağı doğru katıdır. Tekelci rekabet ve aksak rekabet piyasalarından kaynaklanan sebeplerle fiyatlar da esnek değildir aksine katıdır. Dolayısıyla ücret ve fiyatlar yapışkan olduğundan ekonomik duruma ayak uydurarak enflasyon ya da deflasyonu çözemezler. (Acar, 2012: 147).

4.5.1.2. Ücretler Yönünden Eleştiri

Keynes bölüşüm yönünden klasik teoriyi hatalı bulmaktadır. Klasikler işsizlik durumunda ücretlerin düşürülmesi yoluyla, iş gücü talebinin artacağını ve işsizliğin tolere edileceğine inanmaktadırlar. Ekonominin eksik istihdamdan tam istihdama gelebilmesi için ücretler real/nominal olarak düşürülmelidir. Reel ücretler, ücretlerin nominal olarak düşmesinden etkileneceği gibi genel fiyat düzeyindeki artıştan da düşer. Nominal ücretlerdeki düşme ise sendikalarla yapılan iş sözleşmeleriyle sağlanabilir. Keynes toplu sözleşmelerle belirlenen nominal ücretlerin düşürülmesinin tatsız mücadelelere ve sosyal adalete uygun olmayacağını düşünür. Bunun aksine işçiler ve sendikalar reel ücretlerin düşüşüne aynı oranda karşı çıkmamaktadırlar. Reel ücretlerin fiyatlar genel seviyesindeki artış yoluyla düşürülmesinin diğer bir avantajı da bu yolla nispi fiyatlardaki mevcut dengelerin bozulmamasıdır. Sonuç olarak Keynes esnek bir ücret sisteminin esnek bir para politikasına tercih edilmesini akılsızlık olarak nitelermekte, tamamen esnek Laissez faire mantığı içindeki böyle bir ücret sistemini gerçeğin tam karşıtı olarak tanımlamaktadır. Buna göre para politikasıyla reel ücretler düşürülebilir. İş gücü talebi artar ve esnek para politikası esnek ücretlerden daha iyi tam istihdama hizmet eder (Tarhan ve Kaya, 2011:226). Keynes devletin ücretleri iyileştirici harcamalar üzerindeki görevlerini anlatır. Devlet nominal ücretleri düşürmekle uğraşmamalı, aynı etkiyi yaratacak (Real düşme) genişletici para politikasına başvurmalıdır.

4.5.1.3. Faiz Teorisi Yönünden Eleştiri

Klasiklere göre yatırımlar tasarruflara eşittir. Bu eşitliği sağlayan dengeleyici faktör de faizdir. Para sermaye talebi arttığı zaman faiz hadi yükseleceği için tasarruf çoğalacak, tüketim azalacaktır. Sermaye talebi azaldığı zamansa faiz düşeceği için tasarruf hacmi daralacak, tüketim çoğalacaktır. Klasiklere göre faiz haddi sermaye arz (Tasarruf) ve talebini (Yatırım) eşit kılan bir dengeleyici araçtır.

Keynes'e göre tasarruf ve yatırım eşitliğini sağlayan faiz değil gelirlerdir. Yani tasarruflar faizin değil gelirlerin bir fonksiyonudur. Ayrıca tasarruf yapanlar genellikle halk, yatırıma gidenler girişimcilerdir. Bu bakımdan yatırımı belirleyen faktörler (Yatırımın marjinal etkinliği ve faiz) başka, tasarrufu belirleyen faktörler (Gelir) başkadır. Tasarruf yatırım eşitliği bu nedenle faiz haddine bağlı değildir. Çünkü faiz haddi yükselince tasarrufların miktarı değişmez. Ancak gelirler artarsa tasarruflarda artar. Faiz haddi ne kadar yükselirse yükselsin geliri düşük olan sınıflar tasarruf oranını artıramazlar (Özgüven, 2001: 221). Para talebi ve tasarruf tamamen ayrı şeylerdir. Tasarruf kişinin gelirinin ne kadarını harcamak yerine servetine ilave ettiğini gösterir, para talebi ise kişinin servetinin ne kadarını para biçiminde tutmak istediğini yansıtır (Ünsal, 2011: 607). Keynesci iktisadi anlayabilmek için bu ayrımı unutmamak tasarrufla para talebini birbiriyle karıştırmamak gerekir.

Keynes'e göre faiz haddi iki şeye bağlıdır. Bunlar likidite talebi ve para arzıdır. Likidite Tercihi gelirin bir fonksiyonu olan muamele ve-işlem güdüsü ile faiz oranının negatif bir fonksiyonu olan Spekülasyon güdüsü tarafından etkilenir. Para arzını ise hükümet etkiler. Dolayısıyla faizler tasarruflar ve yatırımlar tarafından değil, likidite tercihi (İşlem-ihitiyaç ve spekülatif para tarafından) ve para arzından oluşur. Hükümet para arzını artırarak faizleri düşürebilir ya da likidite tercihini etkileyerek faizleri etkileyebilir. (Uzay, 1996:102)

4.5.2. Genel Teorinin Özellikleri

Keynes yukarıda açıklanan gerekçelerden hareketle eksik istihdamın piyasanın kendi haline bırakılması halinde sürekli olacağını kabul etmektedir. O halde devlet piyasayı destekleyerek onu tam istihdama taşımalıdır. Bu durumda devlet tasarruf sızıntısı kadar piyasaya kaynak ayırarak eksik talebi tamamlamalı ve talebi arza eşit hale getirerek tam istihdamı sağlamalıdır. Keynes'e göre talep iki yolla desteklenebilir. Birincisi maliye politikası; eksik istihdam durumunda maliye politikası genişletici olmalıdır. İkincisi para politikası; eksik istihdamda para politikası da genişletici olmalıdır. Ancak tam istihdama gelindiğinde, aktivist politikalar terk edilmeli ve bu politikalar daraltıcı olmalıdır. Para ve maliye politikasının duruma göre önceliği vardır. Faizlerin düşük olduğu durumda maliye politikası daha etkilidir. Çünkü çok düşük faiz oranlarında "Likidite Tuzağı" nedeniyle spekülasyon para talebini yükselteceğinden, borçlanma yoluyla, oldukça bol ve düşük maliyetli fon bulmak ve efektif talebi desteklemek mümkün olduğundan, maliye politikası daha etkilidir. Ancak faizlerin yüksek olduğu şartlarda spekülasyon para talebi düşük ve borçlanma maliyetleri de yüksek olduğundan, borçlanma yoluyla efektif talebi desteklemek rasyonel değildir, bu durumda maliye politikası daha az etkilidir, para politikası daha fazla etkilidir.

Keynes'in talep yönlü ekonomi modelinin bir sonucu olarak iktisat biliminde talep önem kazanmıştır. Buna göre efektif talep bireylerin tüketim-yatırım harcamalarıyla devlet harcamalarından oluşur. O halde devlet efektif talepte kendi payına düşen harcamaları kullanarak tam istihdama yardımcı olabilir. Keynes talep yönlü iktisadi, devletçi ve müdahaleci iktisat politikasıyla örtüştürmüştür.

Keynes toplam talebin desteklenmesi, toplam arzın artması, milli gelirin yükselmesi, toplam işsizliğin azalması gibi makro değişkenlerle ilgili bir teori kurmuştur. Gelirin tüketim meylini ve tasarruf meylini etkileme özelliği nedeniyle genel teori gelire önem vermiştir. Keynes'e göre yatırımlar gelirleri, gelirler de tasarrufları belirler. O halde ekonominin itici gücü yatırımlardır. Devlet özel sektörden ayrı olarak yatırımları ateşleyerek tam istihdama hizmet eder. Keynes'in talep öncelikli iktisadi anlayışı; doğal olarak onu yatırım öncelikli ve gelir öncelikli bir düşünceye çekmiştir.

Genel teori ücretlerin düşürülmesi yoluyla ulaşılabilecek tam istihdamı reddeder. Düşük ücret talebin azalmasını sağlayarak, eksik istihdama yol açar. Para arzını artırarak tam istihdama ulaşmak, ücretleri aşağı doğru çekerek tam istihdama ulaşmaya tercih edilmelidir. Para arzı arttıkça fiyatlar genel düzeyinde gözlenen artışlar sonucu reel ücretler düşeceğinden, para arzının esnekliği, ücretlerin esnekliğinin yarattığı aynı sonucu verir. Ayrıca genişletici para politikasının yan etkisi de olumludur, para politikası sosyal adaletin sağlanmasına hizmet eder.

Keynes'e göre müteşebbisin davranışları faiz ve gelecekteki kar beklentisi tarafından yönlendirilir. Eğer gelecekteki kar beklentisi yani yatırımların marjinal etkinliği faizlerden yüksekse yatırım karlı, yoksa değildir. Özel yatırımcıların göze aldığı şey budur. Tasarruflar ise gelirler tarafından etkilenir. Tüketicilerin davranışı, marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğilimine göre değişir. Üst gelir gruplarında marjinal tüketim eğilimi düşük, marjinal tasarruf eğilimi yüksektir. Alt gelir grubunda marjinal tüketim eğilimi yüksek, marjinal tasarruf eğilimi düşüktür. Bu durum para ve maliye politikasına yön çizmektedir. Devlet para ve maliye politikasıyla efektif talebi desteklemek isterse, harcama zenginlerce yapılırsa tasarruf eğilimleri yüksek olduğundan ilave gelirin fazlasını tasarruf edecekler harcama toplam talebe katkı sağlamayacaklardır. Ancak harcama fakirlerce yapılırsa tüketim eğilimleri yüksek olduğundan ilave gelirin çoğunu harcayarak toplam talebe katkı sağlayacaklardır. Bu

Keynesci iktisadin sosyal yönünü geliştirmiş ve Keynesci politikaların iktisadi amaçlarına sosyal amaçları, sosyal adaleti de ekleyerek Keynesci iktisadi zenginleştirmiştir. Nitekim daha sonra Keynesci müdahaleci devlet, sosyal devlete ya da refah devletine dönüşmüştür.

Genel teoriye göre ilk yatırım sadece bir gelir yaratmayıp aynı zamanda marjinal tasarruf meylî kadar geliri de artıracaktır.(yatırım çarpanı). Tasarruf kötüdür; tasarruf artışı, harcamaları düşürür ve geliri daraltır. Tüketim yatırımları teşvik etmede yatırımdan daha önemlidir.

Genel teori kapitalist devlet içinden refah devletinin doğuşuna büyük hizmet etmiştir. Refah devleti; Kapitalist sürecin Fordist üretim biçiminin (Vasıfsız işçilerin bir üretim bandı oluşturduğu, kitle üretimi ve kitle tüketimi üzerine kurulu bir sistem) zorunlu teknolojik ve örgütsel düzenleme dinamiği içerisinde ortaya çıkardığı bir örgütlenme biçimidir. Refah devleti ya da sosyal devlet; siyasal anlamda Stalin komünizmine ve Hitler faşizmine karşı politik ve moral bir kavramı temsil etmektedir. Temelinde Keynesci iktisat vardır. Sosyal güvenlik Keynesci toplam talep yönetiminin önemli bir alanını teşkil eder. Bu nedenle refah devleti temelinde siyasal ve moral değerler bulunan dinamik, siyasal bir süreci de içermektedir. Refah devleti modelinin belirleyici unsuru ekonomiye devlet müdahalesidir. Devlet müdahalesinin içerisinde biçimlendiği yapı ise korporatizmdir. Korporatizm siyasal gücün hükümetle çıkar ve baskı grupları arasında paylaşıldığı siyasal sürecin kendisidir... Refah devleti sosyal ve siyasal hakların kurumsallaştığı diğer deyişle vatandaşlık kavramının yaşama geçirildiği pozitif bütünleşmeye konu olan bir devlet modelidir. Negatif haklardan pozitif haklara doğru bir gelişme, aynı zamanda siyasal rejimi de etkilemekte, liberal demokrasiden çoğulcu ve katılımcı demokrasiye geçişi içermektedir. Çoğulcu demokraside ifadesini bulan refah devleti; işçi ve işverenin devletin içerisinde yer aldığı, çıkar ve baskı gruplarının siyasal süreçte etki ve güç sahibi olduğu yapıyı, korporatizmi içeren bir durumdur (Akyıldız, 2005:30). Sonuç olarak refah devleti piyasa güçlerini etkilemek amacıyla örgütlü kamu gücünün kullanıldığı devlet olup, devlet toplum üzerinde üç şekilde etkili olur; minimum gelir garantisi, güvencesizliğin azaltılması herkese iyi yaşam standardı sağlama (Bayraktar, 2012:252).

İnsan aklına aşırı güven duyan yeni piyasa teorisini yazan Keynes çağdaş iktisat biliminin önemli temsilcilerinden birisidir. Keynesin genel teorisi yeni bir iktisadi düşüncenin kitabı olmakla kalmadı geleneksel iktisadi anlayışı terk ederek ve ekonomik olayların talep yönlü analizini yaparak liberal ekol içinde çoğulculuğu başlattı. Keynesin talep yönlü iktisadının doğal düzen kanunlarını aşması için akla daha fazla ihtiyacı vardı. İktisat bilimi; Keynesten sonra akli aşırı kullanarak ekonomik öngörülerde bulunan, teori öncelikli bir bilim haline geldi. Keynes iktisadının orjinalliği spekülâtif para talebi, yatırımların marjinal etkinliği, çarpan, efektif talep gibi yeni iktisadi kavramlarla kendini gösterdiği gibi, talep yönlü yeni bakış açısı, üretimle bölüşümün birlikte ele alınması, piyasayı iyeleştiren devlet sorumluluğu insan aklına aşırı güven duyması ve iktisadın ilgisini sosyal alana çeviren refah devleti hizmet ile de kendini göstermiştir.

4.6. Neo Liberalizm: Piyasanın Liberal Cepheden Eleştirisi

Neo liberalizm Klasik İktisada karşı liberal cepheden gelen eleştiriyi ve doğal kanunların daha iyi işlenmesini sağlamayı amaçlayan bir çabayı temsil etmektedir. Bu nedenle Neo Liberal eleştiri, klasik iktisada karşı yönelen diğer itirazlar açısından

Liberalizmi korumayı amaçlayan bir liberal itiraz olması ve yaşanan ekonomik sorunlara bir liberal çözüm olması bakımından farklı bir içeriğe sahiptir.

Neo liberalizmin eleştiriyeye tabi tuttuğu Klasik Liberalizm şu özellikleri taşıyordu (Yayla, 2008:152-215):

1. **Bireycilik:** Bireycilik bireyin haklarını her şeyin üstünde tutan, toplumun haklarından üstün gören toplum, devlet ve diğer bireylere karşı bireyi koruyan dolayısıyla bireye saygı duyan siyasi, iktisadi ve toplumcu görüşü ifade eder. Bireyci toplumlarda, birey kendisi hakkındaki kuralı kendisi koyar.
2. **Özgürlük:** Özgürlük doğal olarak bireyciliğin zorunlu şartıdır. Dolayısıyla liberalizmin en fazla kıymet verdiği değer özgürlüktür. Bu bakımdan liberalizmin özünde bir hürriyet teorisinin olduğu söylenebilir. Özgürlük mülkiyet, girişim ve rekabet gibi konularda geçerli olmalıdır. Hem bireycilik hem de özgürlük devlete ve diğer bireylere karşı korunmalıdır.
3. **Kendiliğinden İşleyen Düzen ve Piyasa Ekonomisi:** Kendiliğinden işleyen piyasa düzeni liberalizmin ekonomi modelidir. Yazılı kanunlardan bağımsız genel yasalar insanın doğa halindeki durumundan çıkarılmıştır. Smith bunu görünmez el teorisiyle formüle etmiştir. Hukuk insanın doğa halindeki haklarını koruyan kurallar olmalıdır. Dolayısıyla modern toplum doğa halindeki haklarını koruyarak mutluluğunu artırabilir ve doğal düzen serbest rekabeti içerir.
4. **Sınırlı Devlet:** Bireycilik, özgürlük ve doğal düzen devletin tehdidi altındadır. Bu nedenle devlet sınırlanmalı, ekonomik görevlerden uzaklaştırılmalı, bireysel kararlara müdahalesi engellenmelidir. Devlet ancak bireyin üstesinden gelemeyeceği ve toplu uyum halinde yapılacak işlerle görevlendirilmelidir.

Yukarıda sıralanan özellikleri taşıyan Klasik Liberalizm, 1929 bunalımından sonra, liberal kapitalizmin uygulanmış olduğu Batı Avrupa ülkelerinde eleştirilmiş, işsizliğin ve yoksulluğun yarattığı sorunlara çare aramak ve sosyalist sistem karşısında kapitalizmi kurtarmak yönünde yeni arayışların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Serbest piyasanın kendiliğinden tüm sorunları çözeceğini savunmanın güç olduğu bu dönemde Neo liberal düşünce, biraz gönülsüzce de olsa ılımlı ve sınırlı bir müdahaleciliği benimsemiştir (Ölmezogluları ,1999:85).

Klasik iktisadi düşünceden sonraki dönemlerde devletin iktisadi hayata müdahalesi isteği her aşamada karşımıza çıkmıştır. Bu müdahaleyi; piyasanın yerine geçen devleti savunan sosyalizmin yanı sıra, piyasa başarısızlıkları çerçevesinde Neo-klasikler, liberal içeriğiyle Keynes ve Neo liberallerde görmek mümkündür. Müdahale amaçları ve araçları farklı da olsa bu yöndeki eğilimin en zayıf halkasını Neo-liberaller oluşturmaktadır. Liberal devlet kuruluşundan bu yana en büyük desteği sermayeden, yani kapitalist sistemin ekonomik gücünden alıyordu. Bu durum devletin sermayenin etki altına girdiği izlenimini veriyordu. Ancak siyasal liberalizm gelişimini sürdürdü ve bireyin siyasal katılım araçları gelişti. Örgütlenme hakkı, genel oy hakkı, sendikalaşma hakkı gibi. Liberal siyasal sistemlerde hükümetlerin seçiminde genel oy hakkı yayılmaya başladıkça sermaye sınıfı dışındaki sınıfların, işçilerin ve hatta yoksulların da siyasal gücü arttı. Siyasal liberalizm ekonomik iktidarın uzağında olan kesimlere hükümet kararlarını etkileyecek güç kazandırdı. Düşük gelirli genel oy sahipleriyle yüksek vergi ödeyenler arasında ekonomik eşitsizlik giderek artsa da siyasal eşitlik sağlanmıştı. Dolayısıyla hükümetler seçmenlerinin ekonomik sıkıntılarına duyarsız kalamadılar. Seçmenlerin desteğini artırmak, işçilerin ve gelir düzeyi düşük diğer kesimlerin oylarını almak için bile piyasaya müdahaleler siyaseten gerekli olabiliyordu. Özellikle savaş yılları, 1929 bunalımı işsizliğe karşı ve sosyal adalete karşı hükümetlerin kararlı bir tutum alarak çözüm üretmelerini gerektirdi. Savaş ve ekonomik

bunalım yıllarında siyasi liberalizmin iktidarı, iktisadi liberalizmin ürettiği sorunlar nedeniyle sarsılıyordu. İşsizliğe ve yoksulluğa karşı halk, hükümetlerden, çözüm bulmalarını istiyordu. Ancak devletin piyasaya müdahalesinin liberal bir teorisi yoktu. Keynes'in teorisi yukarıda sıraladığımız klasik liberalizmin değerleriyle uyuşmuyordu. Keynes doğal kanunlara aykırı bir biçimde devleti bir iktisadi aktör olarak piyasaya çekmişti. Bu kişisel özgürlüklere tümenden aykırıydı çünkü liberalizm özünde bir hürriyet doktriniydi devletin piyasadaki varlığı bireyin özgürlükleri aleyhineydi. Dolayısıyla siyasal tercihler sosyalist hükümetlere dönmeden, seçmenlerin sosyalizme yönelmesini engelleyecek ve siyasal sistemi, piyasanın yarattığı tehditten koruyacak, yeni bir liberal iktisadi teoriye gerek vardı. Neo liberalizm bu yeni iktisadi teoriyi temsil ediyordu. Bu yeni teori, kendisinden aşağı yukarı iki yıl önce doğan Keynesci iktisat gibi liberalizmin ana ilkelerinden sapmış (doğal düzeni kaldırmak bakımından) bir teori değildi. Aksine bu teori klasik liberalizmi onaran ve onu daha seküler, daha dünyevi ve daha gerçekçi yapan bir teoriydi. Liberal iktisatçılar Neo liberalizmle toplumsal talepleri yeniden karşılamayı düşündüler. İşsizlik ve yoksulluğa liberal çözümler geliştirerek, liberalizmi toplumsallaştırmak istediler. Bu yönüyle pür toplumsal bir doktrin olan Marksizme karşı bir teorik atak yaparak seçmenlerin sosyalist partilere yönelmesinin önünü kesmeyi ve siyasi liberalizme arka çıkmayı amaçladılar. Klasik liberalizmde piyasada hiç yeri olmayan devlete iktisadi sorumluluklar yüklediler. Ancak bu sorumluluklar bireyciliğe aykırı değildi. bireysel özgürlükler korunuyordu, doğal düzene bağlılık vardı. Neo liberalizm; Klasik Liberalizmin yukarıda anlatılan kurallarından üçüne sadakatini sürdürürken Klasik Liberalizmin yalnızca bir kuralını ihlal ediyor, sınırlı devlet ilkesini piyasa sistemi içinde gevşetiyordu. Bu açıdan Neo liberalizm ne piyasanın yerine geçmek, ne piyasa ortağı olmak, ne piyasayı güdülemek ne de tam istihdamı devlet eliyle sağlamak gibi amaçlar taşıyordu. Sadece piyasanın işleyişini iyileştirmek, yoksullar ve işsizleri sahiplenmek, onları sorunlarıyla yalnız bırakmamak, ekonomik sorunlarını çözmek ve korunmaya ihtiyacı olan bireylere yardım etme amacını taşıyordu. Dolayısıyla Neo klasikler piyasanın içinde zayıflarında olduğunu, zayıfların ve güçsüzlerin aynı kurallara tabi tutulamayacağını bu nedenle de korunmaya ihtiyacı olanlar lehine pozitif ayrımcılığı savundular.

1938 yılında liberal düşünürler Paris'te Walter Lippmann öncülüğünde toplanarak liberalizmin sorunlarını masaya yatırdılar. Katılanlar arasında Hayek ve Mises gibi büyük düşünürler de vardı. Walter Lippmann Klasik Kiberalizmin bütün ilkelerinin doğal yasa olmadığını arz ve talep gibi doğallık taşıyan unsurlar yanında beşeri yanlarının da bulunduğunu koşullara bağlı ve kurumsal düzenlemelerle, ortaya çıkan sorunların çözüleceğini ileri sürmüştü. Piyasa mekanizması ve rekabet hakkında kuşku duyulmamakla birlikte sanayinin gelişimi giderek daha ileri teknolojilerin kullanımı ve daha büyük yatırımları gerektirmekteydi. Rekabet öldüresiye rekabete dönüşmekte ayakta kalabilenler karşılıklı anlaşmalar ve bütünleşme yolunu seçmekteydi. Neo Liberaller bu ortamda ekonomik yoğunlaşmanın haksız rekabete dönüşmemesi için yasal ve kurumsal düzenlemeleri savunmuşlardır (Ölmezogluları, 1999: 85). Liberalizmden devlet karışımını kabul eden Neo-liberalizme geçiş, ünlü Montesquie'nin şu deyişine benzemektedir; "Herhangi bir şeyde zararlı bir taraf varsa, en iyi tutum bu iyi şeyi almak yerine kötü olan taraflarını atmaktır." Neo liberalizm bu bakımdan; devletin himayesiyle oluşacak bir piyasayı, işsizliğin ve yoksulluğun yarattığı sorunlara çare olmak sosyalist sistem karşısında kapitalizmi kurtarmak amacıyla oluşturulmuş oluyordu... Walter Lippmann bu şekilde oluşacak iyi toplumu; " piyasa ekonomisinin doğal bir kanunun, kendiliğinden oluşan bir sonucu değil; fakat devletin demokratik, meşru, hukuki düzeyine dayanan bir karışımın sonucu olarak

tanımlayacaktır... Lippmann'a göre şirket ve teşebbüslerin statüsü, sözleşme rejimi, para ve banka işleri, mali ve cezai sistemler, arz ve talep doğal yasalar değildir, aksine yasama organının konjoktürel gelişim doğrultusunda piyasa ekonomisine bütün esnekliğini kazandıracağı konulardır... Lippmann toplantının açılış konuşmasında amaçlarının liberal doktrini öğretmek ve diriltmek, eksikliği uygulamada ispatlanmış ilkeleri yeniden canlandırmak olmadığını, tersine özgürlüğün sınırlarını genişletecek unsurları, batı uygarlığının gelişmesini durduran, beşeri, tarihi engelleri aşacak çareleri ve insanların yaşam seviyelerini yükseltecek yolları bulmak olduğunu söylemiştir. Lippmann liberalizmin hatalarını düzeltme hakkına sahip olduklarını, liberalizmin kanunlarının hiçbirine kesin ve dogmatik anlam yüklenemeyeceğini savunmuştur. Ona göre liberalizm tamamen olgunlaşmış ve yaşlanmış bir doktrin değildir, aksine henüz olgunlaşmamış genç bir doktrindir. Toplantıya katılan diğer liberaller mevcut bozuklukları düzeltsin diye devlete ve kanun yapan makama çağrıda bulunmaktaydılar. Lippmann bu toplantıya Neo liberal doktrinini temellerini oluşturmak amacı ile bir proje sunmuştur. Lippman'ın önerileri genel bir program halinde kabul edilmiş ve Neo liberal doktrinini bu ilk taslağı dört ana ilkeden oluşmuştur. Neo liberallerin en geniş katılımlı toplantıları sonucu varılan uzlaşmalar şunlardır (Hamitoğulları,1982:322-323):

1. Yeni liberalizm fiyat ve serbest piyasa ekonomisini kabul etmiştir.
2. Ekonomik oluşumun ve gelişimin liberal akışını geliştirmek devletin yaratacağı hukuki rejim aracılığıyla olacaktır.
3. Açık ve bilinçli bir tarzda milli gelirin bir kısmı sosyal harcamalarda kullanılabilir.
4. Ekonomik ilkelere sosyal amaçlar eklenebilir.

Kısaca Neo liberal iktisadi düşünce; liberalizmin; yeni gelişme ve değişimlere karşılık verilebilecek uyum yeteneği ve adaptasyonuna sahip olduğunu, eski ve yeni teorinin özelliklerini kaybetmeden tutarlı bir biçimde toplumun karşılaştığı sorunları çözebilecek özelliği olduğunu, karşılaştığı ekonomik sorunlara karşılık bireyin desteklenmesinin bireyciliğe ve özgürlüğe aykırı olmadığını ve devletin hukuki düzenlemeler aracılığıyla ekonomik olayların liberal akışını sağlayabileceğini kabul eden, yeni bir liberal görüştür.

4.7. Kurumcu İktisat

Bilimsel ve felsefi temellerini Thorstein Bunde Veblen (1857-1929), Warren Joseph Samuels (1933 –2011) ve John Kenneth Galbraith, (1908 –2006) gibi iktisatçıların ortaya attığı zaman içinde geniş bir düşünce yelpazesine dönüşen, kurumsal iktisat, Neo klasik ve Marksist iktisadın görüşlerine alternatif fikirler üretme üzerine yoğunlaşmış bir iktisadi akımdır. Kurumcular ekonomik yapıların ve ekonomik süreçlerin temellerini bireylerin değil kurumların oluşturduğunu ve bireylerin kurumların etkisinden bağımsız ele alınamayacağını savunduğundan, iktisadi olayları incelerken sosyoloji, psikoloji, siyaset, maliye, tarih, felsefe vs. gibi bilim dallarından yararlanılmasını savunmuşlar ve iktisat bilimini Inter disiplinler bir sosyal bilim olarak kabul etmişlerdir. Ekonomik yapı, özgürlük, mülkiyet gibi konuların kurumlara göre şekilleneceğini ileri sürerek ekonomiye devlet müdahalesinin istikrar ve gelir dağılımı için gerekliliğini vurgulayarak, müdahaleci devletin teorik destekçisi olmuşlardır.

Kurumsal iktisada adını veren en önemli kavram kurumdur. Kurum kavramı sosyal bilimlerde kullanılan kurum kavramından farklıdır. Kurum yasal organizasyon biçimlerini değil, daha çok geçmişten köklenen ve insan topluluklarını geleceğe taşıyan istikrarlı davranış tarzlarını ve düşünce alışkanlıklarını ifade eder. Ancak kurum bir

belirsizlik içermektedir. Ne olduğu konusunda ittifak yoktur ve sınırları kesin olarak belirlenemez. Bu yüzden kurum bazen birlikte hareketi sağlayan yasalar ve doğal hakların bir çerçevesi, bazen de birlikte yaşayan insanların davranışları olarak ortaya çıkar. Bu nedenle kurum yasal organizasyon biçimlerini değil daha çok geçmişten köklenen ve insan topluluklarını geleceğe taşıyan istikrarlı davranış tarzlarını ve düşünce alışkanlıklarını ifade eder. İktisadi birey olarak atılan her adım ve alınan her yeni karar, kurumların ve içinde bulunulan kurumsal çerçevenin etkilerine açıktır. Kurumsal bakış açısı, kurumları; genellikle insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren yine insanlarca oluşturulmuş kurallar ve kısıtlamalar olarak tanımlar. Kurumlar teknolojik değişmeye bağlı olarak yavaşça değişir. Kurumlar ikiye ayrılır. Resmi kurumlar; anayasa, sözleşmeler, mülkiyet hakları gibi devletin oluşturduğu kurumlardır... Resmi olmayan kurumlar; ahlak, gelenek, tabular ve ideolojiler olarak sıralanır (Yılmaz, 2008: 42-45). Resmi ya da sivil, yazılı ya da yazılı olmayan bir kurumdan bahsedilebilmesi için onun bir kurallar dizisi ve sürekliliği tek başına yeterli değildir, bir yaptırım mekanizmasının olması gerekir. Burada bir genel alışkanlığın kurum olması onun yaptırım gücüne sahip olması ile ölçülmektedir. Bu resmi ve resmi olmayan, yönlendirme gücü olan bütün kural ve kurumlar için kesin şarttır.

Bugün için kurumsal iktisat adı verilen iktisadi ve siyasi öğretiyi inceleyenler kurumsal iktisadın ele aldığı ortak paydaların neler olduğu konusunda tereddütlerle karşılaşabilirler. Fakat yine de adından da anlaşılacağı üzere kurumsal iktisadın asıl üzerinde yoğunlaştığı ya da odaklandığı alanın “kurum” kavramında yattığını söylemek yanlış olmaz Kurumsal iktisat okulunun temellerini öğrenmek için kurum kavramını açıklığa kavuşturmak gerekir. Kurumlar bir toplumda oyunun kuralları ya da, daha resmi bir dille, insan etkileşimini düzenleyen ve yine insanlar tarafından şekillendirilmiş sınırlamalar topluluğudur. Kurumlar, toplumda geniş bir şekilde kabul gören standartlaşmış davranışlardır. Kurumlar; insanların siyasi, sosyal ya da ekonomik etkileşim inisiyatiflerini oluştururlar. ... Bu yüzden de; kurumlar insan etkileşimlerinin meydana geldiği çerçevelerdir. Kurumlar, rekabete dayalı bir takım sporunun oyun kurallarıyla bire bir aynı niteliği taşımaktadırlar. Yani resmi ve yazılı kuralları içerdikleri gibi, bazı temel kuralları oluşturan, rakip takım oyuncusunu kasten sakatlamamak gibi, yazılmamış belirlenmiş kuralları da içerirler.(Aktan, 2010a: 37-38)

Veblen'e göre Neo klasik iktisadın sistem anlayışı kısır ve kullanışsızdır. Veri varsayımlar altında çözümlenme, iktisadi gerçeklerden uzaklaştırır. İktisatçılar kurdukları modellerle düşünerek; kurulan modellere gerçeklik ve doğallık kazandırıldığı, bu yönüyle iktisadın seramonik bir işlev görerek toplumsal denetimin sağlanmasına hizmet ettiğini ileri sürmüştür. Veblen göre klasik iktisat teorisinin sadece olgusal gerçeklikten yoksun olması bakımından değil, süreçlerin nasıl geliştiğini açıklayamaması bakımından da büyük bir eksikliği vardır. Veblen'e göre Amerikan toplumu yağmacı, saldırgan, israfçı, işbirliğine dayanmayan bir toplumdur. İnsanı çevreleyen maddi koşullar; insanların dünyayla ilgili ön yargı ve eğilimlerini belirleyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Birey ya da toplumun dünya görüşünün temeli, insanın kendisini içinde bulduğu olaylara dayanmaktadır... İnsanın evrimsel gelişimi üç unsurdan etkilenir. Birincisi ustalık içgüdüsüdür bu güdü; pratik çare, yol ve araçlarla etkinlik, maharet ve ekonomiyle ilgili mekanizma ve icatlar, yaratıcı çalışma ve olgulara teknolojik üstünlük kurma gibi eğilimleri ifade etmektedir. İkincisi ebeveynlik içgüdüsü bu güdü; insanların her hangi bir karşılık beklemeden gelecek kuşakların iyiliğini düşünme eğilimlerini ifade eder. Üçüncüsü aylak merak güdüsü bu güdü; elde edildikten sonraki sağlayacağı faydaya bakmaksızın insanların bilgiye sahip olma

eğilimini ifade eder. Böylece insan bu güdülere sahip olarak gelecek nesiller için çalışabilir. (Demir, 2012b:124-125).

Galbraith ortanın solu bir iktisatçı sayılabilir. Galbraith kapitalizmi üretim açısından başarılı bölüşüm açısından başarısız kabul eder ve bölüşümün düzeltilmesinin kamu müdahalesiyle olacağını savunur. Çünkü kapitalizm bunu kendiliğinden sağlayamaz. Özel kesimin ürettiği mallarda bolluk vardır, ancak kamu malları yetersizdir. Oysa özel mallarla kamu malları bir birinin tamamlayıcısıdır. Kamu ve özel mallardaki dengesizlik toplumsal dengesizliğe yol açmaktadır. Eğer devlet yol, otoban yapmazsa özel sektörün ürettiği otomobiller kullanılamaz. Kamu hizmeti bu nedenle özel üretimin gerisinde olamaz. Galbraith'a göre Amerikan ekonomisi monopol ve oligopolcü piyasaların egemenliğindedir, bu tekelleri yapılar kaynakların optimal dağılımında da başarılıdır. Oysa geleneksel kuramlar tekelleri yapıların kaynakları iyi kullanamayacağını kabul eder. Galbraith'a göre tekeller verimlidir onları dengeleyici güçler terbiye eder. Ekonomik güç büyük şirketlerin elinde yığılmaya başladığında başka güçler ortaya çıkmaktadır. Güçlü satıcılar karşısında güçlü alıcılar, sendikalar vardır. Böylece dengeleyici güç Galbraith'a göre A. Smith'in görünmez elinin yerini almaktadır... Galbraith devlet müdahalesiyle işleyen piyasa ekonomisini planlı sistem olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla piyasanın her alanında kamu müdahalesi iyi sonuçlar verir (Ölmezogulları, 1999: 96)

Kurumlar; kuralların, normların ve ekonomik performansı belirleyen diğer özelliklerin katıp karmasıdır. Formel kurallar bir gecede değiştirilebilir ama informal kuralların değişmesi yavaştır. Formel kurallara meşruluk kazandıran informal kurallar olduğu için devrimlerin başarısı bile umulandan farklı olur. Başka ülkelerin formel kurallarını benimseyen ülkelerde formel kurallarla informal kurallar uyum içinde olmayacağından, orijinal ülkedeki başarı elde edilemez. Kurumsal değişim, toplumların zaman içindeki gelişimlerini şekillendirdiği için, tarihi değişimi anlamının bir anahtarıdır. Kurumların, ekonomilerin performanslarını etkilediğini söylemek hiç de zor değildir. Yine, ekonomilerin zaman içinde farklı performanslar sergilemesinin de, kurumların gelişiminden etkilendiği tartışılmayacak konulardan biridir. Kurumsal iktisat okulunda devlete atfedilen temel görev kurumsal altyapının, yani kural ve kurumların oluşturulmasıdır. Devlet, yasa yaptığı, mülkiyet haklarını ve sözleşme özgürlüğünü belirlediği ve koruduğu, patent haklarını güvence altına aldığı için etkindir. Devlet, mülkiyet haklarını tayin ettiği ve onları yasayla koruduğu için, kişiler bireysel ve toplumsal refahı maksimize edecek işbölümüne giderler ve mübadelede bulunurlar. Yasa koyan, uygulayan, bireyler-arası ve kurumlar-arası ilişkileri düzenleyen bir kurum olması, devletin işlem maliyetleri ile yakın ilişki içinde olduğunu gösterir. Ancak, işlem maliyetlerini azaltması gereken devlet, kötü yasa, hantal bürokrasi ve yolsuzluklar nedeniyle çoğu zaman işlem maliyetlerini artırır hale gelmiştir. Buraya kadar yaptığımız özet açıklamalardan anlaşıldığı üzere, kurallar ve kurumlar sosyal düzenin oluşturulması ve sürdürülebilirliği açısından son derece önem taşımaktadır. Sosyal düzenin tesisi siyasal ve ekonomik düzenin tesisi ile yakından alakalıdır. İyi bir devlet yönetimi için hem siyasal düzen, hem de ekonomik düzeni tesis edecek kurallar ve kurumların oluşturulması gereklidir (Aktan, 2010a: 39,40)

4.8. Yeniden Liberalizm: Yeni Sağ Akım ve Arz Yönlü İktisat

Keynesçi sosyal devletin yeni tür eleştirisi olarak ortaya çıkan yeni sağ kavramı, serbest piyasa liberalleriyle küçük devlet kavramını daha da ileriye götürmeleri kapsayan genel bir anlatım olarak kullanılmaktadır. Yeni sağ akım başlıca üç düşünce okuluna

dayanır. Chicago Okulu (Friedman), Avusturya okulu (Hayek, Mises), Virginia okulu (Buchanan ve Tullock). Yalnızca ekonomik alanla sınırlandırılmadığında ve daha geniş olarak düşünüldüğünde yeni sağ, Ayn Rand (1905–1982), Robert Nozick (1938-2002) ve Murray Newton Rothbard (1926-1995) gibi libertarianları da (ya da anarcho-kapitalist) kapsar. Bu düşünce akımı pek çok bakımdan 19.yy Libertarizminin devamıdır. Her ikisi de bireyciliğin, özel girişimin, piyasa mekanizması ve bırakınız yapınların üstün faziletleri hakkında ortak görüşlere sahiptirler. Bu düşünce de merkezi öneme sahip olan kavram bireysel özgürlüklerdir. Tüm diğer unsurlar bu ölçüt açısından değerlendirilir. Devletin ekonomik yaşama müdahalesi bireysel özgürlükleri kısıtladığı gerekçesiyle hoş görülmez. Refah devletinin genişlemesine de bireylerin seçme özgürlüklerini sınırlandırdığı gerekçesiyle karşı çıkılır. Yeni sağın devlet müdahalesine karşı çıkış gerekçeleri şu esaslara dayandırılmaktadır (Ölmezoğulları, 1999:113-114):

1. Piyasa mekanizmasında görülen efektif talep yetersizlikleri kamu müdahalelerinden kaynaklanmaktadır.
2. Dağılımla ilgili devlet müdahaleciliği, bireysel hakları zedelemektedir.
3. Piyasa kamusal malları da sunabilir.
4. Dışsallıklar sorunu açık olarak tanımlanmış mülkiyet hakları ile piyasa mekanizması içinde çözümlenebilir.
5. Piyasada rekabetçi yapıdan uzaklaşmanın yarattığı sorunlar tüm firmaların ideal bir tam rekabetçi yapıya yaklaştırılmaya çalışılması ya da özel tekellerin yerini kamu tekellerinin alması ile çözülemez, rekabetçi yapının sürdürülebilmesi için giriş özgürlüğünün korunması gerekir.

Yeni sağ düşüncesinin oluşumu ikinci dünya savaşı sonralarına rastlar. Bu konuda Hayek'in görüşleri oldukça etkili olmuştur. Yeni sağ düşüncesi aslında 19.yüzyıl liberalizminin yeni bir yorumudur. Yeni sağ düşüncesi yaşanan devletlerin küreselleşme karşısındaki değişimlerine ideolojik bir zemin hazırlamaktadır. Bireysel özgürlüklerin önünde engel olarak algılanan devlet mekanizması kötülenmekte, piyasa şartlarının erdemleri övülmektedir. Sosyal devlet, refah devleti anlayışı devleti aşırı bir şekilde büyütmüş ve devlet bireysel özgürlüklerin önünde önemli bir engel haline gelmiştir. Refah devleti aslında uyumlu bir şekilde çalışan piyasa sayesinde mümkündür. Devletin müdahalesi piyasanın uyumlu işleyişini bozup rasyonel tercihleri engelleyecektir. Mevcut hantallaşmış bürokrasi zaten kaynakların israfına neden olmaktadır. Yeni sağ düşüncesi bu meseleleri devletin geleneksel görevler ile yetinen ölçüler içine çekilmesi ya da küçültülmesi sağlanarak ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarılması sayesinde çözüleceğini savunmaktadır.(Arslan, 2010: 24)

4.8.1. Chicago Okulu-Friedman

1929 Bunalımının sonucu eksik istihdama yönelik açıklamaları ile ün kazanmış olan Keynesçi iktisat 1940'lı yıllardan itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle Chicago Üniversitesi mensubu iktisatçılarından Milton Friedman ve yakın çevresindeki iktisatçıların alternatif görüşleri, 1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon krizinin Keynesçi politikalarla çözümlenememesi durumunda yükselişe geçerek iktisattaki Monetarizm / Keynesçi iktisat tartışmalarını doğurmuştur. Keynesçi teorinin parayı ve fiyatlar genel seviyesindeki değişiklikleri ihmal eden analizlerine yönelik doğan bu tepkisel akım, "Parasalcılar" veya "Monetarizm" olarak adlandırılmıştır. Monetarizmin temel özelliği, klasik iktisadın "paranın etkisizliği" öngörüsünü kabul etmesi ve Keynes'in uzun dönemi ihmal etmesini ve kamu müdahalelerini içeren politikalarını eleştirmeleridir.

Monetarizm, nominal milli gelir düzeyinin belirlenmesinde ve değişmesinde parasal faktörlerin önemini vurgulayan doktriner bir yaklaşımdır. Monetaristler, Chicago Okulunun ilk kuşak temsilcileri gibi liberal piyasa ekonomisini savunmuşlardır ve devletin ekonomik yaşama müdahale etmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Serbest piyasanın gücüne, rekabete, ekonomik özgürlüklere ve özel mülkiyete olan güven ve inanç, ikinci kuşak Chicago Okulu üyeleri olan Monetaristlerce de devam ettirilmiştir. (Adaçay, 2012b: 165)

1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon krizinin Keynesci politikalarla çözülemediği ortamda, monetarizm yükselişe geçti. Monetarizmin ilk işi iktisatçıların unuttukları para prensiplerini yeniden hatırlatmak oldu. Chicago geleneği vurgularda ve ayrıntılarda farklılık olmasına rağmen üç temel özellikle belirginleşmektedir (Yay, 2001:2,4-5):

- Birincisi; klasik liberalizm zihniyetinin hâkim olması
- İkincisi; Keynes iktisadının eleştirisi
- Üçüncüsü; Ekonomi politikalarında otoritelere, duruma ve isteğe bağlı politikalara karşı kuralların savunulmasıdır.

Monetarizmin kurucu ismi Friedman'ın iktisat teorisine katkıları; paranın miktar teorisi, sürekli gelir hipotezi, para talebi ve paranın dolaşım hızı bağlamında olmuştur

Monetaristlere göre paranın reel üretim ve istihdam üzerindeki etkisi küçük, fiyat düzeyi üzerindeki etkisi büyüktür. Monetaristlerin miktar kuramı yorumlarında paranın dolaşım hızını simgeleyen V ve k sabit sayılar olarak ele alınmakta, diğer değişkenlerin istikrarlı olduğu kabul edilmektedir. Friedman'ın miktar kuramı yorumunda paranın dolaşım hızı sürekli gelir düzeyinin yani uzun dönem gelirinin istikrarlı bir fonksiyonudur. Bu sistemde zaman içinde sürekli gelir arttıkça paranın dolaşım hızı azalmaktadır. Bunu nedeni Monetaristlerce para talebinin birden büyük olarak saptanmış olmasıdır. Böyle olunca gelir arttıkça elde tutulan aylak para miktarı da artmakta dolayısıyla paranın dolaşım hızı düşmektedir. Merkez bankası açısından ideal durum istikrarlı bir dolaşım hızıdır veya hiç olmazsa yavaş değişen ve öngörülebilir bir dolaşım hızıdır. Bu Monetaristlerin temel varsayımdır. Friedman sürekli geliri göz önüne alarak dolaşım hızının gelecekte de istikrarını korumasını sağlayıcı alt yapıyı kurmuştur. O halde eğer dolaşım hızı istikrarlıysa, önceden tahmin edilebiliyorsa, merkez bankası para arzını bilenen dolaşım hızına göre ayarlayarak arzulanı harcama biçimini küçük hata payı ile sağlayabilir. Buna göre ekonomi eksik istihdamdaysa, para arzının artması öncelikle istihdam ve reel üretimi arttıracaktır. Tam istihdamda ise para arzındaki artış istihdamı ve reel üretimi etkilemeyecek yalnızca nominal fiyatları etkileyecektir (Parasız, 1996:183-185). Böylece yeni sağ maliye politikasına göre daha liberal bir politika olan para politikası seçme şartlarını sağlamıştır. Yeni sağ akımın (Neo liberal) çağımızdaki güçlü temsilci Milton Friedman aşağıdaki bazı önerileri ile dikkatleri üzerine çekmiş ve liberal ekonomik düşüncenin ekonomik hayata getirdiği alternatifleri açıklamıştır. Friedman'ın ekonomik önerileri şunlardır (Adaçay, 2012b:175):

- Devletin ekonomik hayat üzerindeki ayrıntılı müdahaleleri ortadan kaldırılmalıdır.
- Piyasanın işleyişini engelleyen ve yeni girişimlerin kurulması konusunda cesaret kırıcı olan sübvansiyonlara son verilmelidir.
- Enflasyonu kamçılaman ve istikrarsızlık yaratan parasal reformlar sağlam esaslara bağlamalı ve hükümet inisiyatifi azaltılmalıdır.
- Devletin sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla topladığı fonlar sorunları çözmeye çare olamaz. Devlet bu işlerle uğraşmamalıdır.
- Destekleme alımları sonlanmalıdır.

- İhracat sınırlaması ve ithalat kotaları kaldırılmalıdır.
- Fiyat ve ücret kontrolleri kaldırılmalıdır.
- Belli işlerin, mesleklerin ruhsat ile sınırlandırılması son bulmalıdır.
- Kamu toplu konut işinden çıkmalıdır.
- Ulusal park, posta ve paralı otoyollardan devlet çekilmelidir.
- Devlet teknik tekelleri engellemeli, ekonominin kurallara göre işlemlerini sağlamalı, ihtilaflarda hakem olmalıdır. Rekabeti geliştirmeli, parasal çerçeveyi sağlamalı, yardım derneklerine katkı sağlamalıdır.

4.8.2. Avusturya Okulu

Avusturya okulunun kökenleri Menger'e dayansa da bu okulun öğretileri asıl Mises ve Hayek tarafından geliştirilmiştir. Hayek 1974'te para ve ekonomik konjktür teorisine yaptığı katkılardan dolayı Nobel iktisat ödülünü Gunnar Myrdal ile paylaştıktan sonra kayda değer ilerlemeler kat etmiştir. Mises de Avusturya para teorisi ve iş çevriminin mucidi olarak varlığını hissettirmiş ve Avusturya okulunun iki kurucusundan birisi olmuştur.

Mises para ve maliye politikalarına henüz umut bağlanmadan önce para yansız değildir diyordu. Mises ve taraftarlarına göre 1920 lerde fon oranlarını şişirme ve indirme kararları kaçınılmaz olarak bir canlanmaya yol açmıştı. Ancak uluslararası altın standardı içinde böyle enflasyonist şişme sadece kısa süre devam edebilirdi, sönüş kaçınılmazdı ve şiddetli olacaktı. Mises ve Hayek'in müthiş öngörülleri 1929-1932 de gerçekleştiği zaman iktisat doktrini büyük bir ciddiyetle buraya yöneldi... Mises ve Hayek'in ekonomik bunalımı tahmin etmeleri Avusturya okulunun 1930'ların başlarında gözde olmasını sağladı. 1929-1932 çöküşü için bir açıklama arayan Britanya ve Birleşik Devletlerdeki birçok genç iktisatçı, kolayca Avusturyalı görüşün cazibesine kapıldı (Skousen, 2003: 322,331). 1929 bunalımı iktisatçıların gündeminde yok iken bu iki iktisatçı büyük bir çöküş belediklerini ve sorunun kaynağını gösterdiklerinde yalnız kaldılar. Ancak bunalım patladığında Avusturyalı bu iki iktisatçı artık bilim dünyasında tanınıyordu. Bunlardan Hayek bunalım sonrası iktisadi liberalizme yönelen bütün saldırılara karşı koydu. Bunalım yıllarında üstelik bunalımın sebebi sayılan iktisadi liberalizmi savunmak zor işti. İktisadi liberalizm üç koldan yıpratılıyordu. Bunlar Alman faşizmi, sosyalizm ve Keynesci iktisattı. Aralarında büyük farklarda olsa üçü de doğal düzene aykırıydılar. Faşizmin siyasal korkusu daha sonra beklendiği gibi ortaya çıktı ve dünya savaşı bir daha tekrarlandı. Ancak ondan önceki I.dünya savaşı bu doktrinin iktisadi sistemini yaratmıştı ve bu sistem iktisadi liberalizme tümenden karşıydı. Savaşların yıkıntıları, 1929 bunalımı, işsizlerin sayılarını artırdı ve gelirlerini düşürdü. Dolayısıyla bu çağın insanın en öncelikli beklentisi iş bulmak ve geçinmekti. Bu beklentilerin toplumda öncülük ettiği bu dönemde iktisadi liberalizmi savunmak zordu, çünkü her kesimden suçlamalarla yaşanan büyük problemin faturası iktisadi liberalizme kesilmişti. Yine aynı dönemde Hayek Keynes'le çatıştı, Hayek'in karşı koyduğu Keynesci düşünce bunalımlı yıllarda güçlü ve haklı çıksa da Hayek'in görüşleri, liberal fikirlerin itibar görmediği bu ortamda bile değerini kaybetmedi 1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon krizinde Keynesci iktisat çözüm olmaktan çıktığında Hayek'in görüşlerine başvuruldu, Keynes'e dönük eleştiriler ve özellikle sosyal devlet eleştirileri büyük ölçüde Hayekin görüşlerine dayanıyordu.

Hayek'in 1974 yılında Nobel ödülüne layık görülmesinde de önemli role sahip olan bu dönemler (Boettke, 1992: 302) onun 1929 bunalımının da etkisiyle daha çok para ve konjktür teorileri üzerine analizlerini içermektedir. Bu çalışmalar, 1930'lu

yıllarda Keynes ile giriştiği tartışmalar ve daha sonraları Keynesçiler ile giriştiği rekabetin kaynağı olmuştur. Yine bu dönemde düşünürün teknik iktisada yönelik bir diğer katkısı olarak, Mises ile birlikte giriştikleri sosyalist ekonomilerde hesaplama tartışmaları göze çarpmaktadır. Bu tartışmalar Hayek'in daha sonraları çalışacağı piyasa süreci teorisi ve bilginin (knowledge) niteliği üzerine düşüncelerinin olgunlaşmasında önemli rol oynamıştır (Alp ve Karakaş, 2009:2). Dolayısıyla Hayek hem faşizme hem Keynesçi iktisada hem de Sosyalizme karşı koyarak, gözden düşmüş Liberalizmi en zor zamanda savunmuştur. Hayek Sosyalizmi insanlık için en büyük tehdit ilan ederek köleliğe giden yol isimli eserinde, eşitlik ve adalet isteğiyle başlayan müdahale ve kısıtlamaların daha sonra birer birer özgürlüklerin yok olmasına neden olacağını ve toplumun refahı artmadığı halde özgürlüklerini kaybedeceğini anlatmıştır. Üstelik bütün dünyaya korku salan faşizmi durduran Sovyet rejimine karşı bütün dünyada sempati duyulurken, Hayek kan ve ölümden başka hiçbir şey getirmeyen faşist tehdit karşısında batı dünyasıyla işbirliği yapan sosyalizmi faşizmden daha tehlikeli bir düşman ilan etmiştir. Gerçektende faşizmin siyasal sistemi çöktükten sonra bir ekonomik model olarak sürdürülemeyeceği anlaşılrsa da adalet, eşitlik ve özgürlük vaadi Sosyalizmin halk desteği kazanmasına ve ikinci dünya savaşından sonra dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Sovyet rejiminin batı dünyasıyla işbirliği yapmasının ödülü olarak, faşizme karşı savunduğu bölgelerin Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanların, Sovyet Rusyaya sunulması ve Çin devrimi, dünyayı şiddet yoluyla değiştirmeyi meşru bir hak olarak gören yeni bir siyasal devrimi başlatmıştır. İkinci dünya savaşından sonra neredeyse dünyanın yarısı Sosyalist rejime dönüşmüştür. Eşitlik, adalet ve özgürlük vaatleri ekonomik gelişmelerle karşılanmadığı için toplumsal huzursuzluklar artmış Sosyalist rejimler daha da otoriterleşmişler, temel hak ve özgürlükleri kaldırmışlardır. Batı dünyası kurduğu askeri, siyasal ve ekonomik ittifaklarla yeni düşman Sosyalizme karşı bir koruma oluştururken aynı şekilde ittifaklar Sosyalist blokta da kurulmuştur. İnsanlığın en gergin yılları soğuk savaş döneminde artık dünya bloklara ayrılmıştır. Batı bloğu siyasal sistemi çoğulcu demokrasi, ekonomik modeli müdahaleci kapitalizm ile doğu bloğu totaliter siyasal sistemi ve sosyalist ekonomik modeliyle kesin bir biçimde birbirinden ayrılmıştır. Hayek haklı çıkmıştır; faşizmin esamesi bile okunmazken, sosyalizm batı dünyasına yönelen en büyük tehdit olmuş, eşitlik, adalet ve özgürlük vadeden Sosyalist sistemler, batı dünyasının çok gerisine düşmüştür. Sosyalist ülkeler kendi halklarının batı bloğuna katılımını engellemek için kapalı topluma dönüşmüşler ve demir perde ülkeleri olarak anılmışlardır.

Kendiliğinden düzen ya da kendiliğinden kurumlar kavramı, Avusturya iktisat okulunun geliştirmiş olduğu sosyal kurumların evrim teorisini ifade eder. Hayek'e göre insan uygarlığının bugünkü gelişmişlik düzeyine ulaşmasının temelinde toplumun spontane (kendiliğinden doğan) bir düzene sahip olması yatmaktadır. Toplumdaki düzenin temelinde onu dışarıdan tasarlayarak oluşturmuş bir beyin ya da beyinler yoktur. Spontane düzen, düşünen akılların oluşturduğu yapma düzenlerden pek çok bakımlardan farklılık gösterir. Her şeyden önce yapma bir düzenin karmaşıklık düzeyi, o düzeni tasarlayan aklın muhakeme gücünün kapasitesiyle sınırlıdır. Bu nedenle, yapma düzenler görece basittirler. Buna karşın, spontane düzen, herhangi bir akıl tarafından tasarlanarak oluşturulmadığı için, bu türden bir sınırlamayla bağlı değildir. Karmaşık olmak zorunda değildir, ancak son derece karmaşık bir yapıya sahip olabilir. Yapma düzenlerle spontane düzenler arasındaki bir diğer temel fark ise onların algılanış şeklinde belirir. Yapma düzenlerin sezgisel olarak algılanma anlamında çoğunlukla somut olmalarına karşın, spontane düzen soyut bir niteliğe sahiptir. Spontane bir düzenin anlaşılması bu nedenden ötürü oldukça zordur. Bu türden bir düzenin unsurları

arasındaki ilişkiler belki belli bir dereceye kadar gözlemlenebilir, ancak düzenin yapısının anlaşılması ancak düzeni oluşturan ilişkiler ağı insan zihninde yeniden inşa edilerek sağlanabilir. Söz konusu iki tür düzen arasındaki üçüncü temel fark ise şudur: Yapma düzenler önceden tasarlanarak üretildikleri için, her zaman kendilerini tasarlayanların belirli amaçlarına hizmet ederler ya da vaktiyle etmişlerdir. Buna karşın, spontane düzen, onu oluşturan unsurların kendi farklı amaçlarını izlemeleri için imkân sağlamasına rağmen, tasarlanarak inşa edilmiş olmaması nedeniyle belli bir amaca sahip değildir. (Yılmaz, 2010: 18) Hayek'e göre piyasada rekabet nedeniyle bilgiye sürekli bir biçimde ihtiyaç vardır ve piyasada bilgi sürekli bir değişim içindedir. Klasiklerden beri gelen bir kurala göre piyasanın sağlıklı işleyi için sürekli tam bilgiye ihtiyaç vardır. Bu nedenle bilgi çok önemlidir ve bilginin yalnız kamu otoritelerinde ya da merkezi planlamada toplanması onu zayıflatır, ayrıca milyonlarca insanın farklı alanlarda faaliyeti sonucu elde ettikleri bilgiye merkezi otoritenin sahip olması imkânsızdır. Bu nedenle bilgi bireylerin özgür olduğu bir ortamda gelişir ve paylaşılır. Piyasa ve rekabet bilgi kalıbındaki sürekli değişimleri yansıtır. 1930'lu yıllarda Hayek Keynes'e yenilmişti ancak 1970'li yıllardan sonra da Hayek Keynes'i yenmiştir. Hayek'in piyasa yanlısı ve müdahaleci devlet karşıtı görüşleri kadar Sosyalizm karşıtı görüşleri de liberallerin sığınağı olmuştur. Hayek'in sosyalizm karşıtı görüşleri aşağıdaki özelliklere sahiptir:

- Özgürlük ve adalet; Liberal düşüncede özgürlük negatif özellik taşır. Yani devletin bir olumlu davranışına ihtiyaç duymaz. Ancak Faşizm ve Sosyalizm pozitif özgürlükten yanadır. Faşist ve Sosyalist sistemlerde özgürlük devletin olumlu davranışıyla kullanılabilir. Sosyalist sistemde devlet bireyi fizyolojik ihtiyaçlarının baskısından kurtararak özgürleştirmek için plancılığa yönelmiştir. Bireyin bütün hakları merkezi otoriteye devredilmiş olduğundan devletin rızası olmadan ya da devletin olumlu bir tutumu olmadan özgürlüklerin kullanılması mümkün olmamıştır. Merkezi planlama uygulamaları, sonucu adalet uğruna özgürlük devletin keyfine bırakılmış, bireyler bütün haklarını ve özgürlüklerini kaybetmiştir.
- Hayek'e göre piyasa sistemi ekonomik etkinliğe sahiptir. Üretim bireylerin istek ve arzularına göre yapılır. Ancak merkezi planlama ile bütün bireylerin istek ve arzularının karşılanması imkânsızdır. Ne üretiliyorsa o tüketilecektir, seçme hakkı yoktur. Bu nedenle planlı ekonomi bireysel talepleri göz ardı ettiğinden ekonomik etkinlikten uzaktır.
- Piyasa ekonomisinin bir üstünlüğü de piyasanın yansız karakterde olmasıdır. Üretilen mal ve hizmetlerin kullanıcılarının belli olmaması ekonomik yozlaşmayı engeller. Kimin kullanacağı bilinmeyen mallara yalnızca piyasa ekonomisi sahiptir. Bu nedenle keyfiyet Piyasa ekonomisinde olmaz. Ancak planlı sistemde üretimin kim için yapılacağı bellidir. Üretilen malların ve hizmetlerin kullanıcıları belli olduğu için Sosyalizm ekonomik ve politik yozlaşmaya açıktır. Bu nedenle planlı sistemde keyfilik söz konusudur.
- Planlı sistem eşitlik üzerine kuruludur. Planlı sistemde gelir dağılımında eşitlik söz konusudur. Ancak eşitsizlik gerçek adalettir. Bir yetenekli işçinin yeteneksiz işçiyle aynı ücreti alması eşitlik, ancak adil değildir. Piyasa ekonomisi adaleti öngörmüş eşitlikten uzaklaşmıştır, Sosyalizm eşitliği öngörmüş adaletten uzaklaşmıştır.

Hayekin sosyal devlet eleştirisi, sosyal adaletin anlamsızlığı, adil toplumsal fiyatların yokluğu, sosyal adalet taleplerinin siyasal yozlaşmaya yol açması ve ekonomik güvenlik konuları etrafında toplanır. Hayek'e göre, piyasa ekonomisinde

gerçekleşen gelir dağılımının adil olmadığını iddia etmek kesinlikle saçmadır. Çünkü piyasa ekonomisi spontane bir düzendir ve bu spontane düzenin özgül sonuçlarından sorumlu olan birey ya da bireyler yoktur. Adi gelir dağılımı kolektivist ekonomide bir anlam kazanabilir... Ancak insanların yapacakları işleri devletin belirlediği böyle bir düzen adil olarak kabul edilse bile, özgür insanlardan oluşan bir toplum düzeni değildir. Hayek'e göre, insanların mal ve hizmetlere atfettikleri değer tamamen öznedir ve bunların tüm toplum için kesin bir değeri yoktur... Ayrıca insanlar birbirlerinden çok farklı ihtiyaç türlerine ve şiddetlerine sahip oldukları için bir mal ya da hizmet onu kullanan farklı insanlar için farklı değerlere sahip olacaktır. İnsanların birbirlerinden farklı olmadığı bir toplumda, bir malın ya da hizmetin, hem tek tek tüm bireyler için hem de toplumun tamamı için bir değeri olabilir. Ancak, özgür ve farklı bireylerden oluşan bir toplumda, toplumsal değer diye bir şey düşünülemez Siyasal partiler, iktidara gelmek ve iktidarda kalmak için, daha da artan bir şekilde kamu kaynaklarının çeşitli gruplara dağıtılmasında birbirleriyle yarışır. Böylece parlamento adeta bir hayır kurumu haline gelir ve hükümetin gelirleri yeniden dağıtımında en önemli kıstas kamu yararı ya da liyakat olmaktan çıkar ve ilgili üretici gruplarla siyasetçiler arasındaki karşılıklı menfaat ilişkisi asıl belirleyici olur. Hayek'e göre belli bir genel refah düzeyine ulaşmış bir toplumda özgürlük tehlikeye atılmadan toplumun bütün üyeleri mutlak yoksulluğa karşı devlet tarafından korunabilirler. Bu koruma, bütün yurttaşlara sağlıklı bir yaşam için gerekli olan yiyecek, barınma ve giysinin sağlanması şeklinde gerçekleştirilebilir. Ayrıca devlet sel, yangın, deprem gibi toplumsal felaket günlerinde zarar gören yurttaşlara yardım edebilir ve hatta kaza ve hastalık gibi talihsizliklere karşı yurttaşların korunması amacıyla geniş bir sosyal güvenlik sistemi teşkilatını kurabilir. Ancak bir kişi veya grubun başkalarına oranla sahip olduğu gelir ya da yaşam düzeyinin garanti edilmesi şeklindeki ekonomik güvenlik türü ise özgür bir toplumda uygulanmamalıdır. Çünkü piyasa sisteminde bir üretici gruba belli bir gelir güvencesi sağlamanın tek yöntemi, üretimi kısıtlamak ve fiyatların yükseltilmesini sağlamaktır... Bu nedenle belirli bir sektörün bu şekilde bir ekonomik güvence altına alınması kaçınılmaz bir şekilde sektör dışındakilerin ayrımcılığa tabi tutulmaları ve karşılaştıkları risklerin artması anlamına gelmektedir. Bir sektöre yeni katılımların engellenmesi doğal olarak sektör dışındaki herkesin ekonomik güvenliğini azaltır (Yılmaz, 2010: 35-32)

Hayek' in 1930' lardan sonra popülerlik kazanması üç nedene dayanır. Birincisi 1970' lerde Keynesci iktisadın aşamadığı stagflasyonu öngörmesi, ikincisi 1980' li yıllarda İngiltere'deki liberal partilerin başarıları, üçüncüsü de doğu bloğundaki planlı sistemden insanların adeta kaçışmalarıdır. Bütün bu gelişmeler iktisadi liberalizme ilgiyi attırırken "Keynesle ve sosyalizmle geçen yıllarda, Hayek'in neredeyse iktisadi liberalizmi savunan tek düşünür olması Hayek'e ilgiyi arttırmıştır. Hayek'in ekonomik yaklaşımları ve ekonomi politikası önerilerini bir kaç başlık altında toplayabiliriz (Akdiş, 1994: 10-23):

- **Devletin Ekonomik Rolü:** Hayek'e göre devlet kanun hâkimiyet ile piyasadaki oyunun kurallarını belirlemeli ve oyuna müdahale etmeyip onun kurallarının uygulanmasına nezaret etmelidir. Özel teşebbüs tarafından karlı görülmeyen ve üretilmeyecek olan hizmetleri devlet üstlenmelidir. Ancak devletin; bütün bunlara bakarken kendi koyduğu kanun ve kurallara bağlı olması gerekir. Bu devlet tipi daha önceki liberallerin pasif devlet tipine uymamaktadır. Devlet tarafsız fakat daha aktif bir konuma geçmiştir. Devletin hiçbir alanda görev almaması biçimindeki klasik görüş yerini devletin hukuk oluşturma fonksiyonu, kamusal mal ve hizmet üretme fonksiyonu, piyasada hakem fonksiyonu gibi yeni devlet fonksiyonlarına bırakmıştır. Piyasayı rahatsız etmeden gereken

fonksiyonlarını üstlenmek için, devletin ekonomik sınırı yasal olarak belirlenmiştir.

- **Piyasa Kavramı:** Hayek piyasa ekonomisinde karşılaştığımız fiyatı bir bilgi iletişim mekanizması, rekabeti de bir keşif süreci olarak görmüştür.
- **Stagflasyon:** Hayek genişletici politikaların ekonominin bulunduğu denge noktasına bağlı olmaksızın, krizlere, işsizlik ve fiyat artışlarına yol açacağını ileri sürmüştür.
- **Para Hacminin Kontrolü ve Otomatik Altın Standardı:** Hayek'e göre altın standardı günümüzde mümkün olmadığından sabit döviz kuru sistemi bunun yerine konmalı para miktarı artışı otomatik kontrol edilmelidir. Hayek'in para politikasının bir özelliği de para basma tekelinin özel sektöre devredilmesi yani merkez bankalarının özerk yapıda olması biçiminde ifade etmek mümkündür.
- **Fiyat ve Miktar Kontrolü:** Fiyat ve miktar kontrolünü fiyat mekanizmasının koordinasyon özelliğini bozacağından kesin bir biçimde reddetmiştir.
- **Özelleştirme:** Hükümetlerin her işe el atması insanların aldığı hizmetin kalitesini düşürmüştür. Kamu malları yeniden hükümetlerin elinden çıkarılmalıdır.(Baltacı, 2004: 367)
- **Ekonomi Politikaları:** Ekonomi politikaları, uzun dönemli olmalıdır. Çünkü uzun dönemli politikalar fertlerin geleceğine dönük planlarına kılavuzluk edecektir.

4.8.3. Virginia Okulu-Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat

Devletin iktisadi rolü bakımından devlet işletmeciliğinin teorisi, Milli Ekonomi Doktrini, Merkantilizm ya da faşizm içindedir. İktisadi amaçlı devlet müdahalesi teorisi de Keynesçi iktisatta az da olsa Monetarizmde bulunur. Kamu tercihi teorisi ise en temiz devlet müdahalesinin teorisi olup düzenleyici devletin teorik altyapısını oluşturur.

4.8.3.1. Virginia Okulu

Virginia Okulunun kurucusu James Buchanan'dır. Buchanan, Kamu Tercihi Teorisi'ni şu şekilde ifade etmektedir: "Kamu Tercihi Teorisi, esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metotları içine almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin, örneğin seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Bu açıklamaya göre kamu kesiminde seçmen olarak rol alan birey kendisi için en yüksek hizmeti sağlayacak partiye oy verirken, politikacı olarak rol alan birey de kendisine en fazla oyu kazandıracak ve yeniden seçilmeyi garanti edecek ekonomik programı sunmaya çalışacaktır. Böylece seçmenler kamusal mallardan sağlanan faydayı, politikacılar da politik karlarını maksimize etmeye çalışacaktır. Bu süreçte baskı ve çıkar grupları da kararların kendi özel çıkarları yararına alınması için baskı yapacaktır (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 131-132)

Buchanan' a göre kamu tercihi teorisi siyasi bir bakış açısı olup piyasa dışı karar verme sürecini inceler. Virginia Okulunun Kamu Tercihi Teorisi metodolojik bireycilik, iktisadi insan ve politik mübadele varsayımına dayanır. **Metodolojik bireycilik**, nasıl ki piyasada tüm kararlar bireyler tarafından alınır, siyasi süreçte aslında böyledir. Yani toplumun tercihi yoktur, toplumun tercihi bireylerin tercihleri toplamından ibarettir. **İktisadi insan** siyasi süreçte de aktiftir. Kişi kendi çıkarını siyasi süreçte maksimum

noktaya ulaştırmaya çalışır. Politikacılar oy maksimizasyonu, bürokratlar bütçe maksimizasyonu, baskı grupları rant maksimizasyonu, seçmenler fayda maksimizasyonu ile çıkarlarını izlerler. **Politik mübadele** Piyasada ücret karşılığı hizmet, kamuda oy karşılığı hizmet esastır. Bireyler oylarını talepleri karşılığında mübadele etmektedirler. Kamu ekonomisi tıpatıp piyasa ekonomisine benzemektedir ferdiyetçiliğin, iktisadi insanın ve mübadelenin aynısı kamu ekonomisinde de mevcuttur.

Kamu ekonomisinin sorunları ve Kamu ekonomisinin aksayan yönleri:

1. **Seçmen Bilgisizliği:** Kamu ekonomisinde seçmen bilgisizliği geri çevrilemez, piyasa ekonomisinde çevrilebilir. Yani kişi bilgisizlikle oy kullandığında tercihini diğer seçime kadar değiştiremez. Ancak piyasada tercih dönemi çok kısadır ve hatadan dönmek daha kısa sürede mümkündür.
2. **Seçmen İlgisizliği:** Kişi politikaya ilgisiz kalabilir, ancak hiç kimse piyasa ekonomisinde kişisel çıkarına ilgisiz kalamaz, pes etmeden çıkarını artırmaya çalışır.
3. **Baskı Gruplarının Rant Peşinde Olması:** Kamu Tercih yaklaşımının rant-arama teorisine göre regülasyon yoluyla tekel hakkı elde etme çabaları kaynakların israf edilmesine yol açmaktadır. Devlet üzerinden tekel oluşturmak isteyen firmalar ya da gruplar, bu amaca ulaşabilmek için daha etkin olarak kullanılabilir olan kaynakları israf etmektedirler. Yapay rantların oluşturulmasına yönelik olan bu çabalar, hem bu rantları elde etmek isteyenlerin hem de bu transferlere engel olmak isteyenlerin ilâve maliyetler üstlenmesine neden olmaktadır. Bu maliyetlere, bir de bu rantların aktarılmasını sağlayan regülatörlerin rant-arama faaliyetleri de eklenince, israf edilen kaynaklar büyümektedir (Oguz, 2005: 256). Baskı grupları: örgütlenmiş olduklarından örgütsüz bireye göre daha etkindirler ve bu grupların kendilerine rant sağlama şansı daha yüksektir.
4. **Oy ticareti:** Oy ticareti ekonomik verimi ve etkinliği düşürür
5. **Kamu Mallarının Bütün Olarak Sunulamaması.**
6. **Tam toplumsal Talebe Ulaşamaması:** Oy birliğinin sağlanamaması toplumsal hizmetlerde bireysel tatmini ve ekonomik etkinliği düşürür
7. **Ortanca Seçmenin Esas Alınması:** Ortanca seçmenin esas alınması nedeniyle oy karşılığı hizmet başarısız olmaktadır. Çünkü bireyin gerçek talebi karar vericilere yansımayacak, yansıyan kararlar da politik uzlaşmaya tabi olacaktır.
8. **Karar Vericilerin Kişisel Çıkar Güdüsüne Göre Hareket Etmeleri:**

Kamu Tercih Teorisi İktisadi Liberalizmi müdahaleci kapitalizme karşı savunmak için ortaya çıkmıştır İktisadi liberalizme karşı gelen görüşlerin tamamı sosyal adaleti sağlamak, ekonomik güvenliğe sahip olmak ve daha az fedakârlık göstererek daha fazla kamu hizmetinden yararlanmak için bireysel özgürlükleri devlete devretmişlerdi. Kamu tercihi teorisi piyasanın yerini alan bu siyasi aktörün kötü yanlarını ortaya koyarak devletçi ekonomiyi geriletmeyi ve özgürlük alanını yeniden açmayı amaçlıyordu. Neo Klasik İktisat piyasa başarısızlıkları teorisi ile kamu malları, dışsallıklar, ölçek ekonomileri ve bilgi gibi alanlarda piyasanın başarısızlığını ilan etmiş ve bu alanlardaki piyasaların kamu tarafından düzenlenmesine yol açmıştı. Kamu tercihi teorisi de Neo klasik iktisada ve diğer karışımçı modellere tepki olarak gelişti ve Neo Klasik İktisadın piyasa başarısızlıkları teorisini “gelişmiş mülkiyet hakları” teorisine karşıladı. Mülkiyetin iyi düzenlenmesiyle, piyasanın da kamu malları üretebileceğini ileri sürdü. Kamu tercihi Teorisi bölünemeyen, dışlanamayan, bu özelliği nedeniyle de fiyatlanamayan, fiyatlanamadığı için de piyasada üretilmeyen mal ve hizmetlerin

teknolojinin ortaya çıkardığı yeni ve gelişmiş mülkiyet haklarıyla bölünebileceğini, dışlanabileceğini, fiyatlanabileceğini fiyatlandığı için de kamu mallarının da piyasada başarılı bir biçimde üretilebileceğini savundu. Örneğin radyo televizyon hizmeti, şifre teknolojisiyle bölünebilmekte, dışlanabilmekte, fiyatlanabilmekte ve bu nedenle piyasada başarılı bir biçimde üretilebilmektedir.

Devlet yanlısı görüşler piyasayı bölüşüm açısından başarısız görüyorlardı ve gelirin bütçe yoluyla yeniden dağıtılmasını savunuyorlardı. Kamu tercihi teorisi bu tezi “politik yozlaşma ve rant teorisiyle” karşıladı. Kamu Tercihi Teorisine göre bütçeler siyasilerin ve baskı gruplarının etkisine açık olduğundan gelirin yeniden dağıtımı konusunda etkin bir araç olarak kullanılamaz. Kamuda politik yozlaşma nedeniyle rüşvet, zimmet, adam kayırma, oy ticareti, siyasi kayırmacılık, kamu bilgilerini sızdırma yaygın bir durumdur. Kayırmacılığın ve politik yozlaşmanın kamuda toplanması, bütçeleri gelirin yeniden dağıtımı konusunda etkin bir araç olmaktan çıkarmıştır. Kamu Tercihi Teorisiyle birlikte iktisat teorisi yeniden liberal değerlere dönmüş ve piyasanın başarısı yeniden kabul görmüştür.

4.8.3.2. Genel Olarak Kamu Tercihi Doktrini

Kamu Tercihi Teorisi 1950 ve 60’lı yıllarda Amerika Birleşik Devletlerin(ABD)’de siyasal süreçleri eleştiren bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Kamu tercihi teorisi iki önemli düşünce okulu etrafında şekillenmiştir. Bunlar James Buchanan ve Gordon Tullock tarafından temsil edilen “Virginia Okulu “ ile Antony Downs ve George Stigler’in temsil ettiği “Chicago Okulu” dur. Kamu tercihi yaklaşımının temelinde Neo Klasik iktisatçıların ”Piyasa Başarısızlığı Teorisine” karşılık geliştirdikleri “Devletin Başarısızlığı” teorisi vardır. Kamu Tercihi Teorisyenleri devletin başarısızlığında Keynesçi iktisadi anlayış doğrultusunda hareket eden akademisyenlerin, bürokratların ve politikacıların önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Çünkü Keynesçi iktisat, devletin ekonomiye aktif müdahalesini öngörmektedir. Dolayısıyla bu müdahaleci devlet anlayışı kamu sektörünün zaman içerisinde büyümesine yol açmıştır. Keynesçi iktisadi politikaları eleştiren kamu tercihi teorisyenleri öz olarak kamu tercihi teorisini; piyasa dışı karar alma mekanizmasının ekonomik analizi veya basitçe ekonomi biliminin politika bilimine uygulanması olarak tanımlamaktadır (Akçagündüz, 2010: 30)

Kamu tercihi teorisi kamuyu destekleyen bir teori değildir. Teorinin isminden ilk anlaşılın, bu teorinin kamu ekonomisinin teorisi olduğudur. Aksine kamu tercihi teorisi liberal iktisadi düşünceye hizmet eden bir teoridir. Bu teorinin kamuyla ilgisi siyasal sürecin işleyişini iktisadi analiz metotlarıyla açıklamaya çalışmasıdır. Bu nedenle teorinin inceleme alanı da siyasal partiler, seçmenler, bürokratlar ve baskı grupları sayılabilir. Teori karar alma süreçlerinde yer alan aktörlerin davranışlarını incelemiş ve analiz etmiştir. Siyasal karar alma süreçlerini inceleyerek devletin veya kamu ekonomisinin kaynak dağılımı konusunda yanlış tercihler yapabileceği, bu nedenle de siyasi karar mercilerinin kontrol altında tutulması için, anayasal sınırlamalara tabi kılınması çözümüne ulaşmıştır. Kamu tercihi teorisinde siyaset bilimcilerle iktisatçıların yolları kesişmiş bu teori çerçevesinde siyaset bilimi ve iktisat bilimi beraber çalışabilecekleri bir alan yaratmışlardır. Piyasada üretim ve dağılım fiyat mekanizması aracılığıyla olmaktadır. Kamu ekonomisinde ise üretim ve dağılım siyasi mekanizma tarafından belirlenmektedir. Kamu tercihi teorisine göre siyasi mekanizmanın tercihleri iki aşamada gerçekleşmektedir.

1. **Tercihlerin Açıklanması Aşaması-Siyasi Katılım:** Seçimler, siyasi partiler ve baskı grupları, tercihlerin açıklanmasında rol üstlenirler. Her siyasi parti seçmenlerinin taleplerini karşılamaya çalışır. Seçmenler de tercihlerini seçimlerde kendi görüşlerini yansıtan partilere oy vererek gösterirler. Ayrıca baskı grupları seçim süresiyle sınırlı olmaksızın daima tercihlerin açıklanmasında aktarım görevi görürler.
2. **Ferdi Tercihlerin Siyasal Tercihe Dönüşümü:** Ferdi tercihlerin siyasal tercihe dönüşümü, tercihlerin toplanması yoluyla yani oylama ile olur. Tercihlerin toplanmasında iki yöntem kullanılır. Birincisi oybirliğidir, oybirliği tercihi toplayan en iyi durumdur, Pareto optimumdur. Seçmen sayısının çok olduğu durumlarda Pareto Optimum güçlükte oluşur. İkincisi, oy çokluğudur, oy çokluğu Pareto Optimumdan uzaktır. Oy çokluğu **mutlak çoğunluk** ($\frac{1}{2}+1$), **nispi çoğunluk** (oylarda en fazla olan tercih edilmesi) ve **nitelikli çoğunluk** ($\frac{2}{3}$ gibi)'tan herhangi birisi olabilir. Oy çokluğunda memnuniyetsizlik biçiminde bir negatif dışallık doğar. Toplanan tercihlerin herkesin ortak yararlanacağı toplumsal kararlara dönüştürülmesinde bir takım güçlükler vardır.

Bu güçlükler şu noktalarda ortaya çıkar. Ferdi öncelikler ile toplumsal öncelikler arasındaki çatışma nedeniyle ortaya çıkan güçlükler. Örneğin bireysel bir iş için harcama yapıldığında, bireysel tercihlerle toplumsal tercihler uyumsuz olduğu için harcamalar topluma mali yük olmaktadır. Bunun yanı sıra kamu hizmetlerinin ve sosyal harcamaların artması çalışanlar üzerindeki vergi yükünü artırmaktadır. Sağlık hizmetlerinin artması fakirler için öncelik iken; zenginler için öncelik sağlık harcamalarıyla ilgili kesintilerin düşürülmesidir. Ya da eğitim harcamalarının önceliği zenginlere ve fakirlere göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla hangi sistemle tercihler toplanırsa toplamsın bunun gibi pek çok konuda bireysel tercihlerle toplumsal tercihler uyuşmayabilir.

4.8.3.3. Anayasal İktisat

Anayasal politik iktisatın 1962 yılında “Oybirliğinin Hesabı” (The Calculus of Consent) isimli kitabın yayınlanmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Buchanan (ve Tullock'un) bu ilk gayretlerinin temel amacı toplumsal karar almada kullanılacak belirli kuralların anayasal düzeydeki tartışmalardan elde edileceğini açıklamaktı. Buchanan-Tullock'a göre anayasal kurallar ekono-politik yaşamın “oyun kuralları” idi ve iyi bir oyun için, oyuncuların nitelikleri değil oyunun kuralları önemliydi. Anayasal kurallar belirlenirken, bu kuralları belirleyenler, gelecekte kendi durumlarının ne olacağını ve bu kuralların kendilerini nasıl etkileyeceğini bilemezler. Bu nedenle, düşünülebilen en doğru kuralı koymaya özen gösterirler. Toplumsal tercihlerin belirleme yöntemlerini önemli kılan bir başka neden, devletin ekonomiye bütçe politikası ile müdahale edebileceğini savunan Keynesci teoriden kaynaklanmıştır. Keynesci teoride bütçe tek taraflı kullanılmış, bir başka deyişle kamu harcamaları hızla artarken, vergiler arttırılmamıştır. Onlara göre bu durum Amerikan Mali Anayasasının önemli bir unsuru olan denk bütçe ilkesini zedelemiştir. Denk bütçe ilkesinin göz ardı edilmesi, bütçe açıklarının ortaya çıkmasına, bu ise hükümetlerin iç ve dış borçlarının artmasına ve para basma yetkisinin sınırsız biçimde kullanılmasına neden olmuştur (Sakal ve Şahin, 2009: 78)

Kamunun başarısızlığının piyasaya yansımaması için, kamuyu engelleyen bir önlem olarak anayasal iktisat teorisi geliştirilmiştir. Kamu tercihi teorisi, devletin ekonomiye müdahale etmesini öngören refah iktisadının savunduğu piyasa başarısızlığı

teorisine kamunun başarısızlığı teorisiyle karşılık vermişti. Kamu tercihi teorisyenleri bireylerin ve devletin hak, yetki, güç ve sorumluluklarının, mümkün olduğu kadar kesin çizgilerle belirlenmesi gerektiğini savunarak anayasal iktisat kuramını geliştirmişlerdir. Anayasal iktisat teorisinde devletin ekonomik meşrutiyeti konusu incelenmekte, hak ve özgürlüklere ne tür sınırlamalar getirebileceği ve bu sınırlamaların neler olması gerektiği konusu tartışılmaktadır (Uzun , 2009: 226). Böylece bireyin hakları devletin iktisadi sınırı, anayasal olarak belirlendikten sonra ekonomik özgürlüklere ve serbest piyasaya karşı her an çıkabilecek tehdide karşı güçlü bir yasal güvence sağlanacaktı.

Anayasal İktisat Teorisinin teorik alt yapısını Kamu Tercihi Teorisi oluşturur. Brennan ve Buchanan kamu tercihi modellerinin siyasilerin faaliyetlerinin belirlenmesinde ortanca seçmen teorisine fazlaca vurgu yaptığını; ancak bu modellerin politik piyasanın arz yanını dikkate almadığını belirtmektedirler. Siyasilerin iradi gücünün sadece ortanca seçmen teorisiyle (proses seviyesinde- prosedürel sınırlamalar) yeteri kadar sınırlandırılmayacağını önemli olanın anayasal kurallar düzeyinde yapılan sınırlamalar olduğuna dikkat çekmektedirler. Anayasal politik iktisat denk bütçe ilkesinin göz ardı edilmesinin bütçe açıklarının ortaya çıkmasına, bu ise hükümetlerin iç ve dış borçlarının artmasına ve para basma yetkisinin sınırsız biçimde kullanılmasına neden olmuştur. Buchanan, kamu tercihinin ahlaki değerler açısından da savunulabilir kılmak adına anayasal perspektife ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple Buchanan'a göre dikkatlerin mevcut kurallar altında yapılan kurumsal analizlerden alternatif kuralların oluşturulmasına çekilmesi gerekmektedir Bu anlayışa göre politikacılar açısından ahlaki bir değeri yıkmak önemli bir sorundur; ancak anayasal kuralın çerçevelediği bir ahlaki değeri yıkmak bundan daha da önemli bir sorundur (Işık ve Diğerleri, 2010: 4).

Anayasal İktisat mali, parasal, dış ticaret, rekabet, gelir dağılımı ve sosyal güvenlik konularında devleti sınırlayan anayasal düzenlemeleri kabul etmiştir. Bu anayasal sınırlamalar kamu ekonomisinin, Kamu Tercihi Teorisinde açıklanan zararlarından piyasayı ve bireyi koruyacak düzenlemelerdi. Buna göre devletin bir mali anayasası olmalı ve mali anayasalar kamu malları anayasasını, kamu harcamaları anayasasını, vergi anayasasını, borçlanma anayasasını ve devlet bütçesi anayasasını içermelidir. Parasal anayasalar, para sistemi kurallarını ve para arzının anayasal kurallarını içermelidir. Dış ticaret anayasaları, kur sistemi anayasal kurallarını ve serbest ya da korumacı ticaretle ilişkili anayasal kuralları içermelidir. Rekabet anayasası, devletin kontrol ve müdahale kurallarını içermelidir. Gelir dağılımı anayasası ve sosyal güvenlik anayasası da bölüşüm ve sosyal güvenlikle ilgili üst normlar koymalıdır.

4.8.3.4. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisine Eleştiriler

1. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat teorisinde, bireysel taleplerin toplumsal yarara neden dönüşmediği çok iyi açıklanamamıştır.
2. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat teorisinde, piyasanın temiz olduğu varsayımından hareket edilmiş oligopol ve tekeli durumlar dikkate alınmamıştır.
3. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat teorisinde, kamu harcamalarının artışı sadece politik savurganlıkla açıklanarak, toplumsal talepteki artışlar göz ardı edilmiştir.
4. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat teorisinde, iktisat politikaları anayasal kurullarla esnekliğini kaybetmiştir.

5. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat teorisinde savunulan İktisadi anayasa çoğulcu demokrasiyle uyuşmamıştır.

4.8.3.5. Yeni Sağ ve Arz Yönlü İktisat Düşüncesine Eleştiriler

Yeni Sağ Akım ve Arz Yönlü İktisat düşüncesinin; iktisat politikaları genelde üç ayak üzerine oturmuştur. Birincisi vergi indirimi, ikincisi harcamaların azaltılması, üçüncüsü de özelleştirme. Yeni sağ ve arz yönlü iktisat politikaları 1980 'li yıllarda. İlk defa ABD ve İngiltere'de uygulandı. Her iki ülkede de nispeten özelleştirme ve vergi indirimi konularında başarı sağlansa da harcamaların azaltılmasında başarılı olunamadı. Yeni Sağ ve Arz Yönlü İktisat teorileri, kamu hizmetleri kolay verilse de kamu hizmetlerinin kolay kolay geri alınmayacağını görememiştir. Kamu hizmetlerinin geri alınması ya da kamu harcamalarının sınırlanmasına karşı büyük siyasal tepkiler gösterilmiştir. Bu nedenle sağlık, eğitim, güvenlik, temel mallar, girdi malları vs alanlarında kamu hizmetleri azaltıldığında herkes buna itiraz etmiştir. Demokratik ülkelerde hükümetlerin oy performansı ekonomik performansları kadar önemlidir. Harcamaların kısılmasının seçmenlerden şiddetli tepki alması, Yeni Sağ ve Arz Yönlü İktisat uygulamalarının başarısını düşürmüştür. Özelleştirmelerin tamamlanması ve vergilerin düşürülmesinde elde edilen başarı, kamu harcamalarının düşürülmesinde yakalanamamıştır.

5. MODERN ÇAĞDAN İTİBAREN KAPİTALİZMİN PİYASA TARİHİ

Piyasa ekonomisini; temeli esas itibariyle özel teşebbüse ve serbest rekabete dayanan, kaynakların dağılımında yine esas itibariyle fiyat mekanizmasının ve dünya fiyatlarının hakim kılındığı, devlet müdahale ve yatırımlarının asgari düzeye indirildiği ve kamu sektörünün GSMH içindeki payının düşürüldüğü, kamu yatırımlarının ise daha ziyade altyapı yatırımlarına hasredildiği bir ekonomik sistem olarak tanımlayabiliriz. Piyasa ekonomisinde dış ticaret alanında ve döviz işlemlerinde de serbesti asıldır. Korumacılık terk edilerek ithalatta liberasyona gidilir. Çoklu veya katlı döviz kuru yerine tek döviz kuru kullanılır. İçe dönük ithal ikamesine dayalı sanayileşme yerine, fiyat mekanizmasını, dünya piyasa fiyatları ve denge döviz kuru ilkesi uygulamaları çerçevesinde ihracata yönelik bir ekonomi hedef alınır Piyasa ekonomisinin dört temel özelliği bulunmaktadır. Piyasa ekonomisini belirleyen temel özelliklerden biri "ferdiyetçi" (bireyci) olmasıdır. Ferdietçilik, ferdi, toplumun temeli kabul eden bir görüştür. Piyasa ekonomisinin bir diğer özelliği ekonomik ve sosyal birimlerin "rasyonel" olduğunu kabul etmesidir. Bir başka deyişle fertler, ister tüketici ister üretici olsunlar, kendileri ile ilgili kararları alırken mevcut bütün bilgileri ve kendi tercihlerini dikkatle değerlendirir ve "kişisel çıkarlarını" en iyi şekilde koruyacak kararları alır. Piyasanın üçüncü özelliği, tam rekabettir. Tam rekabet piyasasında piyasa mekanizması gereği çok sayıdaki alıcı ve satıcı salt kişisel çıkarları peşinde koşarken, bilmeden bütün toplumun yararına da hizmet ederler. Piyasanın dördüncü özelliği en iyinin ayakta kaldığı bir model olmasıdır. Herkesin rasyonel davranıp kendi çıkarlarını koruduğu ve davranışlarının başkalarını nasıl etkilediğine hiç aldırmadığı bir ortamda, ancak bu şekilde davranmayı başarabilenler yaşayabilir. Kendi çıkarını gereği gibi koruyamayan veya başkalarını da düşünmek gibi bir hata işleyenin ayakta kalması söz konusu değildir. Bu durum doğal seleksiyonun, piyasa ekonomisindeki modelidir (Tosun, 1996: 7-9)

Kapitalizm; mülkiyetin ve üretim araçlarının sahibinin özel kişiler olduğu, ekonomik tercihlerin, bireylerin kontrolündeki piyasada serbestçe belirlendiği, ekonomik kararları şahsi teşebbüslerin yönlendirdiği, rekabet ve rasyonellik ilkesine dayanan bir ekonomik modeldir. Bu, kapitalizmin tanımlarından yalnızca birisidir. Kapitalizm bu tanımın dışında, sermaye birikimi yönünden, iktisadi özgürlük yönünden, bireycilik yönünden sınırlı devlet yönünden, rekabet yönünden ayrı ayı tanımı yapılabilir. Kapitalizmin bütün prensiplerinin eylem alanı piyasadır. Dolayısıyla bu ekonomik model ancak serbest piyasa ekonomisi içinde var olabilir. Piyasa daraldıkça kapital birikimi azalır, kapitalizm zayıflar; piyasa genişledikçe kapital birikimi artar ve kapitalizm güçlenir. Piyasanın daralması iki nedene dayanır. Birincisi piyasa içi güçlerin etkisiyledir, tekellerin her çeşidi; oligopol, monopol, monopson ya da tekelci rekabet çeşitleri, kartel ya da tröstler gibi yapılar, piyasayı zayıflatır. İkincisi devlet güçlerinin etkisiyledir; devlet şahsi teşebbüsün yerine geçtikçe piyasa daralır. Kapitalist görüşe göre bu iki tehditten birisi piyasayı ele geçirdiğinde şahsi teşebbüsün yaratıcılığından yararlanılamaz. Devletin ya da tekelci yapıların kirlettiği piyasada alım satım (mübadele) her halükarda vardır, ancak bu piyasalarda şahsi teşebbüsün yaratıcı yeteneği yoktur. Doğal olarak piyasaya hâkim olan tekeller ya da devlet, bir karşıt gücün baskısına tabi olmadığı için üretimi geliştirme, yeni teknolojiler kullanma, piyasasını büyütme, üretimi artırma gibi ekonomik kaygılar gütmeyecektir. Piyasaya karşıtı güçler sadece karların artırılması gibi bir ekonomik kaygı duyabilirler ve karları artırmak için de yeterli araçlara sahiptirler. Verimlilik artışına dayanmayan kar artışı beklentisi ise ekonomik etkinliğin azalması, üretimin hantallaşması, kalitenin düşmesi

ve üretim maliyetlerinin artması pahasına mümkün olur. Kapitalist görüş açısından devlet tekeli ya da özel tekel bir diğerine tercih edilmeyecek kadar kötüdür. O halde tekel ya da devletin olmadığı bir modelde piyasanın temel koşulları sağlanmalıdır. Her doktrinin varsayımları, bir uygulama alanı, kurum ve müesseseleri vardır. Kapitalist sistemin ekonomik doktrini olan İktisadi Liberalizmin de varsayımları ve uygulama alanı vardır. İktisadi liberalizmin varsayımlarının test edildiği uygulama alanı serbest piyasadır ve İktisadi liberalizmin ekonomik sistemi kapitalizmin kurulması bu sistemin kendine özgü kurum ve müesseselerinin inşası ile mümkün olabilir. Saf kapitalizmin inşası için geçerli olan kurum ve müesseseleri şunlardır:

1. **Özel Mülkiyet:** Özel mülkiyet şahsi teşebbüse tanınan bir hak olup, üretim oluşumunun gerçekleşmesine hizmet eder. Piyasanın büyümesi ve küçülmesi özel mülkiyetin büyümesi ve küçülmesiyle doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla piyasanın ölçeğini, özel mülkiyetin kısıtlanması ya da genişletilmesi belirler.
2. **Girişim Özgürlüğü:** Ferdi teşebbüse ekonomik faaliyette bulunma konusunda tanınan bir haktır. Girişim özgürlüğü tam istihdamın sağlanmasına ve ekonomik etkinliğe hizmet eder. Tekel ya da devlet bu özgürlüğü daralttıkça tam istihdam bozulur ve ekonomik etkinlik azalır.
3. **Rekabet:** Piyasa dinamizmi serbest rekabete bağlıdır. Rakip ekonomik sistemlere karşı piyasanın üstünlüğünü sürdürmesi rekabetle ilgilidir. Rekabet kurumu fiyatların normalleşmesine ve özel çıkarlarla toplumsal çıkarların uzlaşmasına hizmet eder.
4. **Verayet Kurumu:** Veraset kurumu, özel mülkiyetin devamlılığını sağlar, dolayısıyla Kapitalizmin devamlılığına hizmet eder.
5. **Fiyat Kurumu:** Arz ve talep koşullarına bağlı olarak serbestçe oluşan fiyatlar, piyasanın ekonomik koordinasyonuna hizmet eder. Yeni sağ akım içinde yer alan iktisadi düşünceler fiyatın, piyasanın sinyal aygıtı olduğunu ve ferdi teşebbüse yön verdiğini düşünüyorlardı. Dolayısıyla piyasa fiyatı, destekleme alımları, sübvansiyonlarla ya da tekelci oluşumlarla bozulursa, fiyatlar ferdi teşebbüse doğru sinyalleri veremez, optimum kaynak dağılımını sağlayamaz ve koordinasyon görevini yerine getiremez.

Kapitalist sistemin evrimi, kendisini yaratan doktrinlerden bazen önce bazen de sonra gerçekleşmiştir. Kapitalizmi 18.yy'ın iktisadi liberalizmi doğurmuştur. Ancak 20.yy'a girildiğinde ortaya çıkan problemler nedeniyle Kapitalizm, Sosyalizmin ekonomik kurumu merkezi planlamayı ya da devlet müdahaleciliğini ve refah devletini kendi bünyesine adapte ederek kendini oluşturan liberal iktisadi doktrinden daha önce değişen şartlara adapte olmuştur. Keynesci iktisat ise bu değişimin devlet müdahaleciliği ve refah devleti bakımından sözcülüğünü üstlenmiştir. Dolayısıyla kapitalizm bazen doktrinlerden etkilenerek bazen de uygulamadan etkilenerek değişime ayak uydurmuş ve evrim geçirmiştir. Her değişimde kapitalizmin kurumlarının işlevsel olarak gerilediği de görülmüştür, geliştiği de görülmüştür. Ayrıca diğer ekonomik sistemlerin kurumlarına yer verildiği ya da kapitalizmin kurumlarının işlevlerinin devlet tarafından üstlenildiği görülmüştür. Ancak serbest piyasa ekonomisinin kurumları kısmen devre dışı bırakılsa da hiçbir zaman tamamen kaldırılmamıştır. Kapitalizm, sorunlu dönemleri aştıktan hemen sonra yeniden aslına dönerek kısmen uygulamadan kaldırdığı kendi özgün kurumlarını daha da geliştirerek liberal piyasayı yeniden inşa etmiştir. Kurumları ve devlet müdahaleciliği yönünden kapitalizmin evrimine baktığımız zaman bu süreç içinde kapitalizmin büyük bir uyum yeteneğine ve adaptasyon özelliğine sahip olduğunu görüyoruz. Piyasa karşıtı sistemler mesela sosyalizm kapitalizmin kurumlarına yer verdiğinde, bu süreç sosyalizmin yıkımıyla

sonuçlanmış ve sosyalizm bir daha kendi özgün yapısına geri dönememiştir. Ancak kapitalizm karşıt sistemlerin birçok defa kurum ve müesseslerine yer verdiği halde yıkılmamış aksine daha güçlü bir biçimde eski referanslarına yeniden dönmüştür. Mesela Rusya’da; merkezi otoriter ekonomik yapının verimsizliği ve kamu hizmetlerini koordine etmedeki başarısızlığı nedeniyle devletin; firmalarının özerkleşmesine yol açan adımlar atması, taşraya yetki devretmesi, maliyet, fiyatlama ve üretim konularında firmalara piyasa kurallarına hareket etme yetkisi vermesi yani genel olarak piyasa ekonomisinin kurumlarına yer vermesi, sosyalist ekonomik sistemin bir daha geri dönülemeyecek bir biçimde kapitalizme kaymasına ve yıkılmasına yol açmıştır. Ya da Çin’de yabancı sermaye girişine izin verilen özerk alanlar kurulması ve bu alanların gün geçtikçe genişleyerek komünist ekonominin dahi ayakta kalmasını sağlayan yardım sağlaması, Çinin yüzünü dünyaya çevirerek ve onu dünyayla rekabete hazırlayarak, dünyanın sayılı büyüklüğe ulaşan ekonomileri arasına sokması, geri dönülemeyecek bir biçimde komünist ekonominin, kapitalizmle ortaklık kurmasına ve gerilemesine yol açmaktadır. Kapitalizme açılan her sosyalist ekonominin bir daha geri çevrilemeyecek bir biçimde yönünü piyasa ekonomisine çevirdiğini görüyoruz. Ancak kapitalizm hiçbir zaman yönünü piyasa ekonomisinden ayırmamış karşıt sistemlerin kurumlarını zaman zaman olsa da bu kurumları kendine adapte ederek ve içselleştirerek geçiş döneminde bunlardan yararlanmış, şartlar normale döndüğünde ise geri dönüş her zaman mümkün olmuştur. temel prensiplerine her seferinde geri dönen Kapitalizm piyasa ekonomisinin kurum ve müesseselerine yeniden işlerlik kazandırmıştır. Merkezi planlama 1930’larda sosyalist ve faşist sistemlerden alınarak kapitalist ülkelerde uygulandı. Kapitalizmde planlama bazen kamu için zorlayıcı, özel kesim için teşvik edici bir yapıda bazen de her iki kesim için teşvik edici bir sistemle uygulandı. Ekonomik bunalımlar atlatıldıktan sonra kapitalizm kendi kurumlarına geri döndü, devlet yeniden klasik sınırları içine çekildi ve merkezi planlama terk edildi. Bütün insanlığın gelişim tarihi içinde çok önemli bir dönem olan kapitalizmin piyasa tarihi, onun çöküşünün ve yükselişinin tarihi değil, aslında onun evriminin ve adaptasyonunun tarihidir.

5.1. Devletin Kontrol Ettiği Uydu Piyasa ve Kapitalizmin İlk Adaptasyonu: Kapitalizmin İlk Piyasasının Yeni Zenginlik Anlayışı, Amaçları ve Kurumları

Bu dönem düşünce olarak Merkantilist doktrinin ekonomik olarak da ticaret devriminin kendisini gösterdiği ve kapitalizmin ilk piyasasının inşa edildiği dönemdir. Modern çağın ekonomik ilişkilerine bakıldığında kapitalizmin ticaretin yükseldiği ekonomik ortama uyum sağladığı görülecektir. Ticari kapitalizm bu bakımdan kapitalizmin değişen ekonomik ortama ilk adaptasyonudur. Coğrafi keşifler sonucu ortaya çıkan ekonomik ilişkiler zenginliğin ve sermaye birikiminin ticaretten sağlanacağını açığa çıkarmıştır. Kapitalist düşünce bu gelişmelerden etkilenerek ticari tabana dönük bir gelişme göstermiştir. Ticari kapitalizmin doktrini Merkantilizm bu özellikleri nedeniyle uygulamadan etkilenen bir doktrindir. Kapitalizmin bu ilk piyasası kuşkusuz her alanda devletin gölgesinin hissedildiği bir piyasadır. Devletin aslında bu dönemin ekonomik aktörü olmasında haklı nedenleri vardır. Bunlardan birinci neden modern çağdaki dönemin piyasasının varlığını devlete yani siyasete borçlu olmasıdır. Dolayısıyla devlet kendi yarattığı eseri korumak onu geliştirmek ve ondan faydalanma hakkını, kimseyle paylaşmak istememiş ve piyasanın patronu olmuştur. Bu dönemin devletlerinin (milli devletler-monarşik devletler) piyasaya ihtiyacı vardı ve ihtiyaçlar piyasadaki karşılanmıştır Piyasa devletin en önemli finansal kaynağıydı, ticaret devletin; aristokrasiye karşı ekonomik ve siyasal bağımsızlığını korumasına yardım ediyordu.

Ticari vergiler monarşilerin en önemli gelir kaynağı olduğu için ekonomik ve siyasi bağımsızlık, piyasanın gelişmesine bağlıydı. Feodal dönemde toprağın soylulara verilmesi, devleti ekonomik olarak soylulara bağımlı hale getirmişti, bu yapıda devlet askeri açıdan da soylulara bağımlıydı. Şövalyeler feodal beylerin himayesindeydi, kral savaşta feodal beylerin yardımına ihtiyaç duyuyordu. Ancak piyasa monarşilere siyasi kimlik kazandırmıştır, devlet bu bakımdan piyasayı himaye etmenin ötesine geçerek, piyasanın ta kendisi olmuş ve bu dönem piyasası tam anlamıyla devletin uydu piyasası olarak varolmuştur.

İkinci neden de piyasanın devlete olan ihtiyacıdır. Modern zamanların başlarında ekonomik kazançların en büyük kaynağı dış ticaretti, çünkü altın kazançları dış ticaretten elde ediliyordu. Dış ticaretin ihtiyaç duyduğu dış pazarlar devlet sayesinde kazanılıyordu. Sömürgeler kazanmak, korumak için savaşmak gerekiyordu, dış rekabetin yaşandığı uluslararası piyasalarda tüccarı korumak, ticari yolların güvenliğini sağlamak, dahası dış rekabete karşı korunmak için de devlete ihtiyaç vardı. Dolayısıyla piyasanın ancak devlet desteğiyle gelişeceği inancı piyasayla devleti müttefik, tüccarlarla monarşiyi de ortak yapmıştır. Sonuç olarak bu dönemin piyasasının devlet kontrolü piyasanın rızası hilafına değil aksine rızası hizasıdır.

Modern zamanların iktisat politikaları belirgin bir biçimde devletçi politikalar olup piyasanın uymak zorunda olduğu kurallardı. Bu politikalar aşağıdaki özellikleri taşımaktadır:

1. **Üretimin Rasyonelleşmesi:** Eğitici ve disipline edici düzenleme ve çağrılarla üretim metotları geliştirildi. Orta çağda mikro düzeydeki üretim kontrolü loncalarca mahalli piyasalarda yapıldığı gibi; ülke ölçeğinde ulusal piyasalarda bu kontrolü piyasanın hamisi devlet üstlendi. Küçük esnaf ve zanaatkarlar girişimci olmaları için eğitildiler. Kamu kesimi örnek işletmelerle özel kesime öncülük etti. Devlet işletmeleri ülkeye yeni endüstriler kazandırılmasında üretim ölçeğinin büyütülmesinde kullanıldı. Dış piyasalar için aracı şirketler kuruldu bunlar iç piyasadaki malları dış piyasalara ulaştırarak iç üretime pazar açtı.
2. **Dış Ticareti Teşvik, Sömürgecilik ve Tekelcilik:** İktisat politikalarının ana amacı para bolluğu sağlamaktı. Dış ticaret para stoklarını artıracak tek sektördü. Altın eğer içerdeki madenlerden karşılanmıyorsa ekonomik kalkınma için ticaretten başka çıkış yoktu. İhracat vergileri düşürüldü dış ticaret desteklendi. Uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırmak için tüccarlara tekeli imtiyazlar, alma ve satma ayrıcalıkları verildi. Ülke sanayinin hammadde ve pazar ihtiyacını birden karşılayacak sömürgecilik, dönemin iktisat politikalarının temel özelliği oldu. Sömürgeler pazarlarda tekel hakkı kazandırıyor, sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve mamul mallar için pazar garantisi sunuyordu, dolayısıyla ihracatla doğrudan ilgiliydi. Sömürgeler için savaşlar dahi göze alınabilirdi bunun için savaşlarda yapıldı. Ticareti geliştirmek için savaşlar, teşvikler, tekeli imtiyazlar ve sömürgecilik dâhil her şey denendi, bir ülke ana ülkenin mallarına talep yaratıyorsa piyasa oluşturuyorsa o ülke yararlı görüldü. Sömürgeler tam bu özellikte ülkelerdi. İlk sömürgecilik dalgasının başladığı modern çağda az gelişmiş ülkelere ilginin artmasının nedeni de buydu. Fakir ülkeler sömürgeye daha uygundu, çalışıkça ana ülkeye talep yaratıyordu. Zengin ülkeler ise piyasalar için tehdit olarak görülüyordu sömürgeleştirilmeye uygun değillerdi, uluslar arası piyasalarda rekabet yaratıyorlardı ve bu ülkeler ana ülkeye talep yaratmıyordu.
3. **Genişletici Para Politikası:** Para bolluğunun; ticaretin gelişmesi ve devletin finansmanı bakımından, gerekli olduğuna inanılıyordu. Para politikasının

belirleyicisi piyasa değil devletti. Bol para, kamu harcamaları ve sömürgelerde tüccarların çıkarlarını koruyan ordunun masraflarının karşılanması bakımından gerekliydi. Para fiyat artışları yoluyla karları ve sermaye birikimini artıyordu. Modern dönemlerde ekonomik ve siyasal nedenlerle para arzı artışı para politikasının temel amacı olmuştur.

4. **Ödemeler Bilançosu Fazlalığı:** Modern çağ dönemlerinde iktisat politikalarının temel amacı ödemeler bilançosunda fazlalık yaratmak olmuştur. Büyüme, enflasyon, işsizlik gibi konular iktisat politikalarının henüz uzağında olan konulardır. Ödemeler bilançosu fazlalığının bütün ekonomik sorunları kendiliğinden çözeceğine inanıldığından, aşılması gereken iktisadi sorunun ödemeler bilançosunda fazlalık yaratmak olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle modern zamanlardaki iktisat politikalarının neredeyse tek amacı ödemeler bilançosunda fazlalık yaratmak olmuştur.
5. **Korumacılık:** Korumacılık ödemeler bilançosunun lehe dönmesinin sigortası olduğundan modern zamanların karakteristik iktisat politikalarından bir diğeridir. Dış ticaret kazançlarının korunması ve ülke sanayinin gümrük duvarlarının arkasında rekabetten etkilenmemesi ve gelişmesi için, iç piyasa dış gümrüklerle korundu. Korunan ekonomiler, daha fazla satıp daha az satın aldılar. Bu da dış ticaretten kazanılan altın rezervlerini korudu. Ödemeler bilançosu fazlalığı elde etmek için başvuru korumacılığın yerli sanayi yabancı rekabetine karşı korumak gibi olumlu etkisinin olması, bu politikayı modern zamanlarda gelenekselleştirmiştir.

Modern çağa piyasa ekonomisinin kurumlarının gelişimi ve iktisadi uygulamaları açısından baktığımızda; bu dönemin ekonomik kurumlarının ortaçağın ekonomik kurumlarına göre ileri, kapitalizmin liberal dönemi olarak tanımladığımız 18. ve 19.'ın piyasasına göre geri olduğunu, modern zamanlardaki yeni zenginlik anlayışına özgü devlet rolü ve iktisat politikasının bu çağda doğduğunu söyleyebiliriz.

5.1.1. Özel Mülkiyet

Bu dönemin mülkiyet anlayışında reformist din adamları etkili oldular. Modern çağın mülkiyet teorisi büyük ölçüde Calvinist düşünceden etkilendi. Calvin, muhtemelen Cenevre gibi ticari bir şehirde yaşadığı ve öğretisini benimseyenler arasında tüccarlar aktif bir grup olarak belirdikleri için, ticari faaliyeti olumlu ve faydalı karşılamak yolunu tutmuştur. Onun bu konudaki açıklamaları, ticari faaliyeti yararlı saydığını ve ticaret yoluyla elde edilen kazancı meşru olarak nitelendirdiğini ifade etmektedir. Calvin iş adamının kazancının toprak sahibinin kazancından daha fazla olmaması için bir sebep var mıdır, tüccarın kazancı da yalnızca onun sebat ve çalışkanlığından gelmez mi?» diyerek ticari faaliyet ve kazancı meşrulaştırmıştır. (Güriz, 2011: 257). Protestanlığın kurucusu olan Martin Luther (1483-1546) benzer şekilde toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizliğin Tanrı'nın işi olduğunu ve bu yüzden de olduğu gibi korunması gerektiğini savunmaktaydı (Adaçay, 2012a: 32) Luther tanrının dünyayı ve onun ürünlerini bütün insanlara verdiğiğine inanıyordu. Calvin'e göre de Tanrı kendisine ait olan mülkiyet hakkını duyduğu sevgi dolayısıyla insana bağışlamıştı. Modern çağın iktisadi düşüncesinde özel mülkiyet meşruiyet kazandı ve reformistler dünyevi bir konu olan özel mülkiyete dini bir içerik katarak savundular. Modern çağa baktığımız zaman özel mülkiyette sınıfsal bir yoğunlaşma ve devlet mülkiyetinin varlığını görüyoruz. Toprakta mülkiyet soyluların ayrıcalığında devam ederken, ticaretten gelen kazançlar soylular dışındaki şahsi mülkü geliştirmiştir. Ticari

kazançlardaki artış tarımın önemini azaltarak sanayi mülkiyetinin önemini arttırmıştır. Loncaların ve tüccar birliklerinin tekelci uygulamaları neticesinde, sanayi ve ticari faaliyetten kazanılan mülkiyetten, emekçi kesim çok az faydalanmıştır. Sonuç olarak piyasanın önemli bir ekonomik kurumu özel mülkiyet, sınıfsal bir karakter kazansa da devlet mülkiyetine rağmen, daha önceki zamanlara göre tabana yayılmıştır.

5.1.2. Girişim özgürlüğü

Loncalar ve tüccar birlikleri katı bir tutumla girişim özgürlüğünü kısıtlayarak karlarını korumak istemişlerdir. Bunların yanı sıra devletin de girişim alanını daraltan aktörlerden birisi olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla modern çağda girişim özgürlüğü kısmen söz konusudur. Loncalar, tüccar birlikleri ve devlet bu özgürlüğün sınırlanmasında rol almışlardır. Ülkenin dış ticaret kazançlarının korunması için girişim özgürlüğü devletin kontrolünde kalmış ve devlet girişimi dış ticaret kazançlarını geliştirmek amacına uygun bir biçimde yönlendirmiştir. Modern çağlarda ülkeler sahip oldukları özel ve kamu işletmelerinin mallarını uluslararası piyasalara ulaştırırken, özel girişim devlet desteğiyle tekelci bir karakter kazanmıştır. Devlet girişim özgürlüğünü kontrol ederek kendi tüccarının dış piyasalarda yabancı tüccara karşı rekabet üstünlüğü kazanmasını amaçlamıştır.

5.1.3. Rekabet

Rekabet iç piyasada kısıtlanmış dış piyasada desteklenmiştir. İç piyasada rekabetin kısıtlanmasının nedeni üreticilerin kendi aralarında rekabetinin ülkeye bir şey kazandırmayacağına inanılmasıdır. Modern zamanlarda iç rekabet üreticilerin birbirleriyle yarışarak güç kaybetmeleri anlamına gelmektedir. Ülkenin çıkarı üreticilerin çatışmasında değil dış piyasaya karşı dayanışmasında görülmüştür. Tüccarlar tekelci imtiyazlar verilerek desteklenmiş ve rekabetin dışında tutulmuştur. Özellikle stratejik mallar ve dış ticaret için avantaj taşıyan sektörlerde rekabet yoktur, ayrıcalık vardır. Dış rekabet gümrüklerle sınırlanmaktadır, devlet dış rekabete karşı firmalarının yardımcısıdır, taşıma avantajları ve vergi avantajları ile dış rekabet devlet desteği almaktadır.

5.1.4. Fiyat

Modern çağda piyasa fiyatı vardır ancak bu fiyat arz ve talep koşullarında oluşan bir fiyat değildir. Fiyat kontrolleri piyasada bir koruma aracı olarak kullanılmaktadır. İç fiyatlardaki artışlar maliyet fiyatlarını etkiliyorsa bu fiyatlar kontrol edilir ve bastırılır. Ancak fiyat artışları ticari karları artırıyorsa bu fiyatlara dokunulmaz. Dolayısıyla fiyatlar sübvansiyonlar, destekleme alımları ve fiyat kontrolleri ile bozulduğundan modern çağda fiyat mekanizmasının koordinasyon işlevi aksamıştır.

5.1.5. Yeni Zenginlik

Bu dönem piyasasını geliştiren mal kuşkusuz altın ve gümüş paradır. Paranın mal para olması bakımından gelişen faaliyet kolları, para cinsinden servetin artmasına hizmet eden sektörlerdi. Bu dönemin ekonomi algısı altın ve gümüş paranın tek zenginlik kaynağı olduğunu ve maden cinsinden paranın dış ticaretten kazanılacağını kabul ediyordu bu nedenle de dış ticarete diğer sektörlerden daha fazla önem

veriliyordu. Bu yeni zenginlik anlayışının sonucu devlet eliyle diğer bütün sektörler dış ticaret sektörü lehine düzenlenmişti. Devletin ve ulusun zenginliği gümüş ve altın stokuna dayandığından, bir ülke kıymetli maden üretmediği sürece ancak dış ticaret yoluyla altın kazanabilir ve zenginleşebilirdi. Bu da dış ticarete önem verip dışarıdan yurt içine daha fazla altın ve gümüş girmesini teşvik etmek suretiyle sağlanabilirdi. “Bu yeni zenginlik anlayışında” ancak bir ülkenin kazancı diğer ülkenin kaybı demektir ve devletin piyasayı gözetmesinin ekonomik gerekçesi de zaten buydu (Ülgen, 2000: 85). Merkantilistlerin bildiği artık sadece dış ticaretten elde edilen fazlaydı. Bir ülkenin kazandığını bu halde diğer ülke kaybediyordu. Merkantilistler bundan ötürü çeşitli ülkelerin çıkarlarının çatıştığını kabul ettiler. Dış ticarete koruma bunların savundukları ve uyguladıkları dış ticaret politikası oldu (Kazgan, 1991: 27). Koruma, sınırlı rekabet, fiyat kartelleri, tekelcilik, sömürgecilik ve ödemeler bilançosu fazlalığı için girişilen her çaba altın ve gümüş para kazanmak gibi yeni zenginlik uğruna büyük bir amaca hizmet ediyordu.

5.1.6. Devlet Müdahalesi

Modern çağ o zamana kadar sistematik devlet müdahaleciliğinin en ileri boyutuydu. Devlet müdahaleciliğinin felsefi dayanağı, zenginliğin altın kazançları ve ticaret dışından elde edilemeyeceği inancına dayanıyordu. Dış piyasalarda tüccarın ticari avantaj kazanması ucuz ve kaliteli mallar ihraç etmesiyle mümkündü. O halde devlet ülke çapında en örgütlü güç olarak üretimin rasyonel örgütlenmesini sağlayabilir, maliyetleri düşürülebilir, üretimi organize ederek dış ticaret gelirlerini artırabilirdi. Devlet modern çağda piyasanın büyük ortağı olmuştur, özel kesim devlete tabi olmuştur.

Devlet müdahaleciliğinin siyasal meşruiyeti modern çağın ünlü İtalyan düşünürü Makyavelizm’e dayanır. Makyavelizm devletin güçlenmesi için her yolun mübah olduğunu söylüyordu. Zafer ve başarı siyasi iktidarın tek amacıdır. Jean Bodin ise hükümetlerin ancak halka karşı sorumlu olacaklarını ve hükümdarın güçlü olabilmesinin, maliyesinin güçlü olmasıyla ilgili olduğunu söylüyordu (Küçükcalay, 2008: 149). Güçlü devletin piyasa üzerindeki kontrolü imalat sanayinin desteklenmesinden, denetimine ve sömürgeciliğe kadar uzanan önemli boyutlara ulaştı. Devlet özel kesime yardım ederek ve devlete ait imalat endüstrileri kurarak, kredi desteği sağlayarak ve tekeller kurarak imalat sanayinin geliştirilmesini destekledi. Ulusun ürettiği malların ucuz ve kaliteli olması için devlet; standartlar koyarak ve standartları kontrol ederek endüstriyi denetledi. Hatta Fransa’da endüstri mahkemeleri kuruldu. Devlet endüstrilerin üretim ölçeğinden, üretim kalitesine kadar hemen her konuda denetleyici olmuştur, kendine bağlı endüstrilerde ise örnek uygulamalarla sanayiye öncülük etti. Devlet, kamu işletmeleri ve izne bağlı özel işletmeler yaratarak, girişim alanını kendi gözetim ve denetiminde tutmuştur. Gelir yaratıcı özelliği olduğuna inanıldığı için büyük kamu harcamalarını da devlet üstlenmiştir. Sömürgeler tamamen ulusun çıkarına görüldüğü için hükümetlerden sömürgeleri artırması beklenmiştir. Bu çağda sömürgeler devletin siyasi, askeri ve ekonomik gücünün sınırını gösterdiği için, batılı devletler dünyada geniş kapsamlı sömürgecilik yarışına girmişlerdir.

Sonuç olarak modern zamanlarda ortaya çıkan devlet kontrolündeki uydu piyasanın kendi çağının ekonomik, sosyal ve siyasal değişiminden, kendi payına düşen bir sorumluluğu vardır. Modern zamanların, devlet kontrolündeki uydu piyasanın, yarattığı sonuçları birkaç başlık altında açıklayabiliriz :

- Sanayi kapitalizminin ön hazırlığını sağlamıştır.

- Kar ekonomisi yaratarak ve tüccarları zenginleştirerek sermaye birikimi sağlamış, sanayi yatırımlarını finanse edecek bir kaynak yaratarak, sanayi devrimine giden yolu açmıştır.
- Başlangıçta sanayiye tüccara bağımlı kılmakla birlikte, daha sonraları sanayiye yönelen yatırım sermayesinin artmasına ve dış talebin sanayiye uyarılması nedeniyle sanayi ölçeğinin büyümesine ve sanayi üreticisinin tüccara karşı güçlenmesine hizmet etmiştir.
- Büyük ölçekli kamu işletmelerinin ve şahsi işletmelerin artmasına hizmet etmiştir.
- Uluslararası piyasaların gelişimine hizmet etmiştir.
- Feodalizmin ekonomik kaynaklarını zayıflatarak, yeni siyasal sistemleri ticaret ve vergiyle desteklemiş; monarşilere verdiği destekle ulus devletlere giden yolu açmıştır.
- Üretim faktörlerini birbirinden ayırarak, kapitalizmin piyasasının ihtiyaç duyduğu emek ve sermaye sınıfının oluşmasına hizmet etmiştir.
- Üretim tekniklerinin gelişimine katkı sağlamıştır.
- Sermaye birikimini sağlayarak ve uluslararası pazarları açarak, piyasanın ticari kapitalizmden; sanayi kapitalizminin piyasasına evrimini sağlamıştır.

5.2. Devletin Kontrol Edildiği İlk Liberal Piyasa ve Kapitalizmin İkinci Adaptasyonu: Kapitalizmin İkinci Piyasasının Yeni Zenginlik Anlayışı, Amaçları ve Kurumları

Ticari kapitalizmin yarattığı otoriter ve devletçi piyasa; kapitalizmin ilk piyasasıdır. Ticari kapitalizm dönemi tamamlandıktan sonra ortaya çıkan sanayi kapitalizmi kendine özgü yeni bir piyasa kurmuştur. Bu yeni kurulan piyasa kapitalizmin, ikinci piyasası olması bakımından önemli olsa da, kapitalizmin ilk liberal piyasası olması bakımından daha önemlidir. Ayrıca bu yeni piyasa kapitalizmin; sanayi devrimi ile değişen ekonomik ortama ikinci adaptasyonunu göstermesi bakımından da önemlidir. Kapitalizmin bu adaptasyonunun diğerlerinden farkı düşüncenin bu dönemde uygulamayı yani sanayi ağırlıklı piyasayı iktisadi liberalizme sürüklemesi ve uygulamaya yön vermesidir. Bu dönem düşünce olarak klasik doktrinin, ekonomik olarak da, sanayi kapitalizminin ilk Liberal piyasasının inşa edildiği dönemdir. Merkantilizmde piyasa ne kadar devletin etki alanında ise, kapitalizmin bu liberal döneminde de devlet o kadar piyasanın etki alanına girmiş ve piyasa tarafından şekillenmiştir. Bazen piyasanın evrimi ve adaptasyonu düşüncenin etkisiyle; bazen de düşüncenin evrimi ve adaptasyonu piyasanın etkisiyle olmaktadır. Nitekim ticari genişleme döneminde piyasada yaşanan gelişmeler nedeniyle, düşünce piyasaya yani uygulamaya uyumuş, Merkantilist doktrin modern zamanların piyasasına, adapte olmuştur. Ancak kapitalizmin liberal döneminde ise piyasa düşünceye uyumuş ve adapte olmuştur, piyasanın adapte olduğu bu düşünce Klasik İktisadi Doktrindir. Bu bakımdan liberal kapitalizm dönemi piyasanın; Klasik İktisat düşüncesine adaptasyonudur, düşüncenin piyasaya adaptasyonu değildir.

5.2.1. Sanayi Devrimi

Kapitalizmin liberal döneminde yaşanan en önemli gelişme sanayi devrimidir. Sanayi devrimi insan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından makine gücünün hakim olduğu üretim tarzına geçiştir. Bu tarz üretim 18. yüzyılda İngiltere’de özellikle dokuma

sektöründe ortaya çıkmış daha sonra diğer alanlara yayılmıştır. Makinaya dayalı üretime geçişle birlikte üretimin şekli ve miktarı artmıştır (Küçükkalay, 1997: 52)

Sanayi devrimi daha önceki ekonomik devrimlerden oldukça farklıydı, aşğıdaki özelliklere sahipti:

- İnsan ve hayvan gücüne bağımlı olmayan yeni bir üretim sürecine girilmesi
- Yeni iş organizasyonu ile makine gücünün emeğin verimini artırması ve bunun mallarda bolluğa yol açması
- Demir ve çelik gibi daha sağlam ve dayanıklı yeni hammaddelerin kullanılması, hammadde üretimi konusunda doğaya bağımlılığın azalması ve hammadde arzının daha esnek hale gelmesi
- Kömür, buharlı makineler, petrol ve içten yanmalı makineler gibi, fosil yakıtlardan elde edilen yeni enerji kaynaklarını kullanan makinelerin, insan ve hayvan emeği yerine ikame edilmesi
- Daha sonra elektrikli üretiminin başarılması ve elektrikli motorların kullanımı ile enerji kaynaklarının çeşitlenmesi
- Makinaların sanayinin her alanına adaptasyonu ile daha az insan enerjisi ile daha çok üretimin mümkün olması
- İşgücünün fabrika sistemi içinde, daha yüksek bir işbölümüne ve uzmanlaşmaya yol açan biçimde yeniden örgütlenmesi.
- Buharlı lokomotif, buharlı gemi, otomobil, uçak, radyo ve telgraf gibi ulaşım ve haberleşmede büyük bir hıza ulaşılması ve bunun sonucunda üretimin daha geniş bir piyasa için yapılması
- Bilimin endüstriye, gittikçe artan bir biçimde uygulanması.

Liberal iktisadi düşünce ekonomik özgürlükleri savunarak piyasanın bu büyük devrimine hizmet etmiş ve sanayi devrimine büyük fırsatlar sunmuştur. Sanayi devrimi Klasik İktisatla örtüşerek büyük pazarlara ulaşmış ve daha büyük yatırımlar için kullanılacak sermaye birikimini elde etmiştir. Kapitalist doktrinin sanayi devriminin ihtiyaç duyduğu uygulamalara etkisi büyüktür ve sanayi devrimi kapitalizmin ilk serbest piyasa ekonomisi düşüncesinin ürünü bir ekonomik organizasyondur.

Bu bakımdan 1790-1850 yılları arasında gelişen sanayi devrimi İktisadi Liberalizmin düşünsel temelleri üzerinde ve doğrudan gelişimini sürdürmüş ve etki alanını artırmıştır. Liberal iktisadi düşüncenin gelişiminden doğrudan etkilenen bu devrim; insanı doğaya egemen kılacak ve sanayi burjuvazisini ekonomik iktidara taşıyacak olan ekonomik liberalizmin sloganı Laissez faire'i ile insan toplumlarını tarım toplumundan çıkaracak ve sanayi toplumuna dönüştürecektir. Sanayi devrimi dış ticaretten gelen sermaye birikiminin hızlandığı, teknik icatların ve ekonomik buluşların üretime uyarlandığı, İngiltere'de doğmuş, daha sonra Batı Avrupaya ve Amerika'ya yayılmıştır... Sanayi devrimi süreci; teknik alanda icatların hızla artması, nüfus patlaması, tarımsal alanda aşırı üretim ve üretim fazlası mal elde edilmesi, şehirlere göç, işgücü akımı ve ucuzlayan emek, büyük keşifler ve uluslararası ticaret, Avrupa'ya kıymetli maden akışı ve sermaye birikiminin artması, faizlerin düşmesi ve yatırım artışı, ulaşım teknolojisinin gelişmesi gibi bütün bu gelişmelerden olumlu yönde etkilenmiştir. Sanayi devrimi aile girişimciliğinden işbölümüne dayalı üretim, büyüyen sermaye birikimi, rasyonel hesap ve çıkarlar, sanayi girişimlerinden doğan sınıfsal ayrımlar ile yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır. Devrimin yarattığı ortamda burjuvazi güçlenmiş ve kendini güçlü tutacak devlet anlayışını savunmuştur. Özgürlüğün her alanda yayılması, özel mülkiyet, girişim özgürlüğü mümkün olmuştur. Homo economicus ortaya çıkmıştır (Çetin, 2002: 89).

Bu devrim insanlığı günümüze taşıyan değişimlere neden olmuş ve önemli sosyal, siyasal, teknolojik ve ekonomik sonuçlar yaratmıştır (Güran, 1997: 114,120):

- Sanayi devriminin yarattığı ekonomik şartlar nedeniyle, gelir artışından kaynaklanan doğum oranları yükselme ve hastalıkla tıbbi mücadelenin artması sonucu nüfus artmıştır.
- Batı dünyasında hayat standardı geçmişte benzeri olmayan bir biçimde artmıştır.
- Tarım hâkim bir ekonomik faaliyetten, sanayi hâkim bir ekonomik faaliyete geçilmiştir.
- Batı dünyası bir şehir toplumu haline gelmiştir.
- Mekanik teknolojideki gelişme sürekli hale gelmiştir.
- Gelir dağılımı değişmiştir, sanayiciler ve bankerler gelir artışından daha fazla yararlanmışlardır.
- Ekonomik faaliyetler aile içi faaliyetten fabrika ölçeğine, pazarlar mahalli ve milli pazarlardan uluslararası pazarlara genişlemiş, ve pazar büyümesi ihtisaslaşmaya yol açmıştır.
- Yeni meslekler ve yeni sınıflar doğmuştur.
- Uluslararası ticaret korumaların kaldırılması ve ulaşım teknolojisinin gelişmesiyle büyümüştür.
- Fazla üretim ve Pazar arayışı yeniden bir sömürge dalgası başlatmıştır.
- Yeni siyasal sistemler doğmuştur

Sanayi devrimi, piyasanın yani özel girişimin yarattığı bir devrimdir. Devletin bu devrimle hiçbir ilgisi yoktur. Hatta devrimin olgunlaşması devletin ekonomik alandan çekilmesiyle mümkün olmuştur. Nasıl ki merkantilist dönemin piyasasını devlet yaratmıştır ve onu gözetme hakkını kendinde bulmuştur, sanayi devrimi de hür teşebbüsün yarattığı bir devrimdir ve hür teşebbüs devriminin ihtiyaç duyduğu piyasa modelini gözetmek ve kollamak hakkını kendinde görmüştür. Hür teşebbüsün baskısıyla devlet piyasadan çekilmiş ve piyasanın işleyişi özgür bireylere bırakılmıştır. Piyasadan tek çekilen devlet değildir, Merkantilist dönemin tekelci sermayesi de piyasadan uzaklaştırılmıştır. Artık piyasanın yeni ortamında hiçbir firma tek başına fiyatı etkileyecek kadar bir güce sahip değildir. Kapitalizmin bu liberal döneminde piyasanın üzerinde devlet ve tekeller dahil, hiç bir güç yoktur.

Sanayi devriminin başlangıcında (1750 ve 1850 yılları arasında), aslında olan şey bir teknolojik devrimdi. Ancak teknolojik yeniliklerin üretime adaptasyonu ile birlikte bu teknik yenilikler bir ekonomik devrime dönüştü. 1763 James Watt ilk buharla çalışan makineyi buldu. 18. yy başlarında demiri kok kömürüyle eritme metodu keşfedildi. Watt'ın buharlı makinesi geliştirildikçe, daha derinlerden maden çıkarma kolaylaştı. 1807 Robert Fulton buharlı makineyi gemilere uyguladı. 1812 buharlı makineler lokomotiflere uygulandı. 1844 Samuel Morse telgrafı keşfetti. 1876 Alexander Graham Bell telefonu buldu. Tarımda kimya teknolojisi uygulandı suni gübre bulundu. Hassas makine parçalarının üretimini sağlayan torna tezgâhi icat edildi. 1834 de biçerdöver bulundu, konserve icat edildi. 1850-1860 da makine üretimini ucuzlatan demir ve kömür üretimi arttı. Pamuklu dokuma endüstrisi kuruldu. Bunlar sayesinde toplumsal ihtiyaçlar, gıdadan giyeceğe kadar daha kolay karşılandı, üretim artışı köprü, kanal, demiryolu gibi yatırımları, çeliğin icadıyla yaygınlaştı, daha sağlam demiryolları ve köprü inşaatı arttı.

Teknolojik yenilikler insan emeğinin gücünü artırmış ve insan düşüncesinde sıçrama yaratmıştır ve Kapitalizm bu teknolojik gelişmeyi bir ekonomik devrime dönüştürmüştür. İnsan artık doğaya uyum sağlayarak değil doğaya hükmederek başarı sağlayabiliyordu. Dağlar delinmiş, okyanuslar buharlı gemilerle geçilmiş, aşılmaz nehir ve

vadiler üzerinde köprüler ve yollar yükselmiştir. Teknolojik ilerleme tabiatla insanı eşdeğer yapmış, insana doğaya hâkim olma özgüvenini vermiştir. Geçmişte büyük başarılar imza atan burjuvazi, bu dönemde ekonomik ve sosyal iktidarını yükselterek siyasal güç üzerindeki etkisini artırmış ve devleti sınırlayarak onu klasik görevlerle sınırlamıştır. İktisat tarihinde bu dönem kapitalizmin en liberal dönemi olarak bilinir. Piyasa ekonomisi başka bir dönemde hiç bu kadar liberal olmamıştır.

18.yy ve 19.yy içeren bu dönemde bütün ekonomik kararlar piyasada özgür bireylere bırakılmıştır. Bireylerin rasyonel kararlar verebilmeleri için bütün ekonomik özgürlükler genişletilmiş, piyasa özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, rekabet ve fiyat kurumunun güdümüne bırakılmıştır. Üretimle ilgili kararları devlet ya da teknelci imtiyazlarla donatılmış tüccarlar vermemekte, fiyatlar bir kesimin yararına göre belirlenmemektedir. Bütün fiyatlar arz ve talep koşullarına bırakılmış olup ücretler de fiyat kurallarına göre arz ve talebe göre belirlenmektedir. Piyasada belirlenen ücretler üzerinde iş akitleriyle uzlaşma sağlanmaktadır. Bu dönem ücretleri üzerinde koruyucu önlemler kaldırıldığı gibi, sendikal haklar kısıtlanmış tıpkı malların piyasaya akışı gibi emekte özgür bırakılmak istenmiştir. Kırsal kesimde ücretlerin daha düşük olması ve tarımda makinazasyonun yarattığı işsizlik, kırsal kesimden şehirlere nüfus göçüne neden olmuştur.

Kırdan gerçekleşen yoğun göçler büyük kentlerde elverişli bir emek pazarı yaratıyordu (Kaygalak, 2010: 194) .Toplu ücret anlaşmaları ve sendikal haklar gerilediğinden şehirlere gelen savunmasız ve işsiz insanlar, işverenlerle anlaşmalarında çok düşük ücretlere razı olmuşlardır. Bu gelişmeler ücretlerin karlardaki artışın gerisinde kalmasına yol açmıştır. Kapitalizmin liberal döneminde sermaye ile emeğin ayrışması net bir biçimde sermayenin karlarının gelişmesine emekçinin ücretlerinin gerilemesine neden olmuştur. Ortamın her açıdan hür teşebbüsün lehine geliştiği bu durumda, ücretler düşmüş, teknoloji hem fazla üretimi hem de bu üretimin uzak pazarlara ulaşmasına imkân vermiş, şehirlere dolan nüfus, sanayi mallarına karşı büyük bir talep yaratmıştır. Bu ortamda kar peşinde koşan müteşebbisin üretiminin ve karlarının artması kapital birikimin artmasına yol açmış, piyasanın büyüdüğü ekonomik ortam kapitalizm olarak anılmaya başlanmıştır.

5.2.2. Kapitalizmin İlk Liberal Piyasasının Özellikleri; Yeni Zenginlik Anlayışı, Kurumları ve Ekonomik Performansı

İktisat tarihinde piyasa, 18.yy ve 19.yy döneminde ulaştığı özgürlüğe başka bir dönemde bu kadar ulaşmadı. Dolayısıyla bu dönemde kapitalizmin ilk liberal piyasası kurulmuş ve kapitalizmin ekonomik kurumları tam işlevsel olmuştur. İktisadi Liberalizmin; ulusları zenginliğe ulaştıran nedenleri, bu dönemde test edilmiş ve bu amaca ulaşıldığı görülmüştür.

5.2.2.1. Yeni Zenginlik Anlayışı

Kapitalizmin ilk liberal piyasası kurulduktan sonra zenginlik kıymetli maden ya da tarımdan değil, emeğin verimliliğinde aranmıştır. İnsan varlığı ve insanın değeri hiç bir dönemde, bu kadar zenginlikle ilişkilendirilmemiştir. Emeğin; çok çalışması ve iş bölümü ile verimliliğini artırması sayesinde, bütün sektörlerde tarım, sanayi, ticaret fark etmeksizin, üretim faktörlerinin gelirlerinin ve ulusların zenginliğinin artacağı kabul edilmiştir. Emek verimliliğini ya da yaratıcılığını, iktisadi özgürlükten yararlanarak artabilir. Kişinin yaratıcı çalışması ancak özgürlük ortamında mümkündür. Bu nedenle

özgürlük sadece tüccarlara tanınmaz, emeğin yaratıcı çabasını artırmak, bütün herkes için geçerli amaç olmalıdır. Kendi çıkarları için çalışan bireylerin milletlerin zenginliğine hizmet etmesine imkân vermek gerekir bu imkan bireylerin özgürlüklerini sınırlayan engellerin kaldırılmasıyla doğar. Her ne kadar kapitalizmin zenginliğinin kaynağı sermaye kabul edilse de kapitalizmin teorisinde bunun tam aksine zenginliğin kaynağı emek olarak görülmüş ve özgürlüğü en fazla hak eden üretim faktörü emek kabul edilmiştir, çünkü sermayeyi de yaratanın emek olduğuna inanılmıştır. Emeğin özürlüğü; her ne kadar işçi sayısının fazla olması nedeniyle düşük ücrete yol açsa da, kapitalizmin liberal piyasasının dayandığı doktrinin, emek piyasasının liberalleşmesine dönük büyük bir talebi vardır ve Klasik teori insan emeğine karşı büyük bir saygı duymaktadır. Dolayısıyla yeni zenginlik anlayışı özgür insan emeğinin verimliliğine bağlı olmuştur. Her ne kadar yeni zenginlik anlayışının bölüşüm teorileri, emeğe verilen değeri yansıtmasa da, dönemin değer teorisi, dış ticaret teorisi emek esas alınarak oluşturulmuş ve iktisadi analizlerin tümü emekle bağ kuran teoriler olmuştur.

5.2.2.2. Kişisel Çıkar

Kişisel çıkarların özgürlüğü, her alandaki girişimi özel kesime açmıştır. Kişisel çıkarlar toplumsal çıkarlara karşı üstün tutulmuş ve korunmuştur. Bu dönemde kişisel çıkarlar, toplumsal çıkarlara tehdit olarak görülmemiş hatta toplumsal çıkarların güvencesi olarak görülmüştür. Kişisel çıkarların özgürlüğü sonucu, özgür bireylerin doğal eğiliminin toplumsal yarara hizmet olduğunun teorisi bu dönemde yazılmıştır. Her şeyin birey tarafından topluma en iyi hizmet için kullanılacağına inanıldığı, bu dönemin aşırı bireyci karaktere sahip piyasasında, kişisel çıkarlar en geniş özgürlüğü kullanmıştır.

5.2.2.3. Özel Mülkiyet

Devletin klasik görevleri dışındaki her alan özel mülkiyete açılmıştır. Kamu güvenliği, sağlık, adalet, eğitim, altyapı gibi piyasada fiyatlanamayan mal ve hizmetler dışındaki bütün alanlar özel mülkiyete bırakılmıştır ve devlet mülkiyeti sınırlanmıştır. Devlete sağlık, eğitim, adalet ve güvenlik gibi klasik görevler bırakılmış, kamu işletmeleri devri kapatılmıştır. Karsız olan alanlar dışındaki her faaliyette özel mülkiyet gelişmiştir. Bu devrin güçlü sloganları hayat, hürriyet ve mülkiyet temaları içeren, özel mülkiyete özellikle vurgu yapan sloganlardır, çünkü özel mülkiyet insan onuruna uygun bir biçimde yaşama ve negatif hürriyet hakkının tamamlayıcısı olarak görülmüştür.

5.2.2.4. Girişim Özgürlüğü, Bırakınız Yapsınlar

Girişim özgürlüğü kapitalizmin liberal piyasasında özel mülkiyet hakkının bir sonucu olarak görülmüş ve piyasanın tam istihdamının güvencesi kabul edilmiştir. Üç yüzyıllık merkantilizm dönemi boyunca özel girişimin önüne geçen engeller, özel ve kamu tekelleri, kamunun özel girişimi kısıtlayıcı engelleri kaldırılmıştır. Girişim özgürlüğü; yüksek kamu menfaatlerinin gerekli kıldığı güvenlik, adalet, sağlık gibi alanlar dışında ya da kar getirmeyen alanlar dışında, genişletilmiştir. Sanayi devriminin yaratıcısı girişimci kapitalizmin ilk liberal piyasasında istediği özgürlüğü alarak ödüllendirilmiştir.

Merkantilist dönemde oluşturulan, bırakınız yapsınları sınırlayan kamu girişimi ve özel tekeller biraz daha kolay kaldırılmıştır. Ancak emeğin liberalleşmesini

sınırlayan engeller biraz daha zor aşılmıştır. İşçi ücretleri, iş güvenceleri ve sendikal haklardan işçiler kolayca vazgeçmek istememişlerdir. Çalışanları koruyan yasalar yaygındı ve çoğu Avrupa ülkesinde ücretlere mahkemeler karar veriyordu. Sermayenin ihtiyaç duyduğu emek piyasası bu değildi. Sermaye diğer üretim faktörlerinde olduğu gibi emeğinde arz ve talep koşullarına göre fiyatının belirlenmesini istiyordu, çünkü ucuz ve bol emeğin şartları işçi ücretlerinin bireysel kontratlarla belirlendiği şartlardı. Uzun mücadeleler sonucunda kazanan devrimci burjuvazi oldu, sendikal haklar geriledi, loncaların ve mahkemelerin ücret belirleme konusundaki yetkileri kaldırıldı, işçi ve işveren ilişkileri kişisel anlaşmalara dönüştürüldü. Sonuçta emekte serbest piyasa kurallarına uyarak girişim özgürlüğüne tabi oldu, ancak emek piyasasının liberalleşmesinden sermaye daha fazla yararlandı. Kapitalizmin bütün piyasalarına yayılan liberalleştirme işçi ücretlerini karlardaki artışın gerisinde bıraktı.

5.2.2.5. Rekabet

Kapitalizmin ilk liberal piyasası için rekabet, tam rekabet olarak modellenmiştir. Özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüyle uyumlu bu müessese kapitalizmin liberal piyasasında özgül ağırlığa sahiptir. İktisat tarihine baktığımız zaman daha önceki dönemlerin hiç birinde rekabet, Kapitalizmin ilk liberal piyasasında kazandığı özgürlüğe sahip olamamıştır. Devletin ve özel tekellerin önü kesilerek kontrol edildiği liberal piyasada tam rekabet özel mülkiyetin ve girişim özgürlüğünün gelişmesine hizmet etmiştir. Tam rekabet şartlarında hiçbir firma tek başına fiyatı ya da arzı etkileyecek güce sahip olamadığından, kar ucuz ve kaliteli üretime dayanmaktadır. Karlarını artırmak isteyen firmalar amaçlarına ulaştıkça özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü gelişmiştir. Bu ortamda giriş ve çıkış engelleri söz konusu değildir ve haksız rekabet hukuku, rekabetin kişiler tarafından ihlalini de engellemektedir. Kapitalizmin liberal piyasasının diğer sistemlerin piyasalarına göre; başarılı olması, dinamik bir karaktere sahip olması ve teknolojik gelişmeyi sürekli hale getirmesi, kuşkusuz rekabeti kurumsallaştırmasıyla yakından ilgilidir. Bu nedenle tam rekabet, serbest piyasa karşıtı bütün iktisadi görüşlerin saldırdığı kurumlardan birisi olmuştur. Piyasa karşıtı görüşlerin Kapitalizmin rekabetçi piyasasına karşı saldırıları, kuşkusuz piyasanın teorisinin uygulamada doğrulanmamasıyla da ilgiliydi. Piyasanın en güçlü teorik açıklaması olan tam rekabet modeli bir varsayımdı ve uygulamada tam rekabet şartlarını taşıyan piyasaya çok az rastlanıyordu. Serbest piyasa karşıtı düşünceler bundan cesaret alarak Kapitalizmi hayali varsayımlara dayalı gerçekçi olmayan bir sistem olduğunu ilan ettiler. İlk liberal piyasasının kurulduğu bu dönemde rekabet, Kapitalist sistemi, devletin önünde duramadığı, zayıf girişimcileri ve emekçi kesimi koruyamadığı, vahşi Kapitalizme dönüştürdü.

5.2.2.5. Fiyat Kurumu

Bu dönemin piyasası destekleme alımları, sübvansiyonlar ya da tekel fiyatları şartlarıyla karşılaşmamıştır. Devlete fiyat bozucu bir yetki verilmemiştir. Fiyat piyasada arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmış ve hiç bir biçimde bunalım yılları dâhil devletin fiyatlara müdahalesi kabul görmemiştir.

5.2.2.6. Bırakınız Geçsinler

Ülkeler dış ticareti kontrol etmeye veya kısıtlamaya yönelik çeşitli düzenlemelere sahiptir. Ticari serbestleşme çeşitli düzenlemelerle mal ve hizmet ticaretindeki kontrollerin ve uluslararası ticaretin önündeki doğrudan veya dolaylı sınırlamaların kaldırılmasını kapsamaktadır (Özel, 2011: 74). Bırakınız geçsinlerin önündeki engellerden birisi merkantilizmin koruyucu yasalarıydı. İthalat sınırlaması sanayinin ucuz hammadde sağlamasını engelliyordu. Buğday yasası İngiltere’de merkantilizmin koruyucu yasalarından biriydi. Bu yasanın toplumun pahalı buğday tüketmesinden başka hiç birşeye yaramadığını klasikler savundular. Buğday yasası koruyucu yasaların olumsuz etkilerini göstermek için sembol yasa oldu. Nitekim korumalar kaldırıldı, tarifeler serbest ticaretin önünde engel olmaktan çıkarıldı. Bir diğer engelde ulaşım sorunuydu. Buharlı lokomotifler buharlı gemiler, çelik köprüler ve tüneller, telgraf ve telefonun icadı bütün piyasaların birbirine bağlanmasını sağladı. Dolayısıyla bırakınız geçsinleri sınırlayan yasal engeller ve tabii engeller, kapitalizmin ilk liberal piyasasında aşıldı. Uluslararası ticaret, kapitalizmin liberal piyasasında genişledi, Almanya ve kısmen ABD dışında uluslararası ticaretin dışında durmak isteyen bir fikir gelişmedi.

5.2.2.7. Liberal Kapitalizm ve Devlet

Liberal kapitalizmin devleti liberal devlet ya da klasik devlet olarak bilinir. Devletin işlevi siyasal, yargısal ve idari işlevler olup, devlet ferdin tek başına yapabileceği her alandan uzaklaştırılmış ve topluluk olarak yapılacak işlerle görevlendirilmiştir. Kapitalizmin liberal döneminde devletin görevleri, güvenlik, adalet, yargı, eğitim gibi toplu uyulması gereken işler, mülkiyet hakkını güvenceye alacak hukuki düzenlemeler, haksız rekabeti önleme, diğer bireysel hakları koruma ve sağlık hizmetlerini yürütme gibi işlerdir. Liberal kapitalizmin piyasası devletin piyasa tarafından kuşatıldığı bir piyasadır. Devlet bu dönemde iktisadi anlamda beceriksizliği, verimsizliği ve hantallığı, toplumsal anlamda kayırmacılık ve yozlaşmayı, hukuki anlamda da temel hak ve özgürlüklere karşı olan bir tehdidi simgeliyordu. Bu nedenlerle kapitalizmin ilk liberal piyasasının devleti iktisadi anlamda küçük devlettir. Devletin girişimci ya da müdahaleci özelliği yoktur ancak piyasa onun düzenleyici özelliğinden, iktisadi özgürlükler lehine sonuna kadar faydalanmıştır.

5.2.2.8. Kapitalizmin İlk Liberal Piyasasının Başarıları

Kapitalizmin ilk liberal piyasası ekonomik refahı artırmada devletten daha başarılı oldu ve bu dönemde piyasa devletin yerini aldı. İnsanoğlu tarım devriminde bir refah sıçraması yaşadı. Modern çağda büyüyen ticaret tartışmasız refah ve zenginlik artışı sağladı. Ama hiç bir dönemde refah ve zenginlik, kapitalizmin liberal döneminde arttığı kadar artmadı. İnsanoğlu 18. ve 19.yy’da yakaladığı refaha, tarihin önceki dönemlerinde hiç ulaşamadı. Bu refah artışı kuşkusuz üretim artışıyla doğrudan ilgiliydi. Mekanizasyon, insan emeğinin verimini artırıyordu. Bu verim artışı üretim fazlası ve bolluğa neden oluyordu. Sermaye büyüdü, karlar arttı, kalifiye olmayan işçi ücretlerinde ciddi artışlar olmasa da, iş imkânları arttı, mal fiyatları düştü, işçinin reel gelirleri arttı. Kalifiye işgücünün, ücretlerinde ise daha fazla artış gözlendi. Önceki dönemlere nazaran kapitalizmin serbest piyasa döneminde sıradan işçinin refahı nispeten artış göstermişti. Ancak buna rağmen sıradan insanları bile daha önceki

dönemlerle karşılaştırdığımız zaman, kapitalizmin liberal döneminin, sıradan insana sunduğunu ne feodalizm nede merkantilizm sunmuştu. Bu nedenle ortaçağın orta halli insanıyla modern çağdaki orta halli bir insanı, kapitalizmin liberal döneminin ortamındaki bir orta halli insanla karşılaştırdığımızda, liberal kapitalizmin yarattığı refahın, işçiler açısından da ciddi bir artış kaydettiği görülür. Sonuç olarak zenginlik her kesime aynı oranda yansımada da liberal kapitalizm serbest piyasa ortamında sıradan bir insanın sahip olduğu refahı göz önüne aldığımız zaman, Kapitalizmin liberal döneminde insanoğlunun daha önce hiç görmediği bir refaha ulaştığı görülecektir. Liberal Kapitalizm öncesi dönemlerde, mesela Merkantilist Çağlarda bir işçinin sahip olduğu refahla, Kapitalizmin liberal dönemindeki bir işçinin refahı, sahip olduğu mal ve kullanımına sunulan hizmetler bakımından karşılaştırıldığında, Kapitalizmin liberal dönemi lehine yüz yıllık bir zaman diliminde bile büyük refah farkı olduğu görülecektir.

Kapitalizmin serbest piyasa ortamının en büyük başarılarından birisi teknolojik ilerlemedir. Sanayi devrimiyle başlayan teknolojik gelişme, sürekli bir biçimde devam etmiştir. Buharlı motorların keşfinden hemen sonra buharlı gemiler, buharlı lokomotifler, elektrikli motorlar ve içten yanmalı motorlar keşfedilmiştir. Tıp hastalıkların teşhisini kolaylaştıran teknolojiyle tanışmış ve ilaç sanayi, eskiden baş edilemez hastalıkları, genel ölümlere yol açan salgınları ayakta tedavi edecek yenilikler yaratmış ve aşılama teknolojisi hastalıkları insanlardan uzaklaştırmıştır. Ulaşım, tıp, tarım, kimya bilimleri yeni buluşlar gerçekleştirmiştir. Kimya alanındaki yeni buluşlar sanayinin ve tarımın doğal şartların etkisinden kurtulmasına yol açmıştır. Petrol hammaddesinden elde edilen kauçuk, plastik, lastik gibi pek çok ürün, ağacın ya da demirin yerine kullanılmış, hammadde çeşitliliği nedeniyle sanayi doğanın sınırlı kaynaklarına bağımlı olmaktan kurtulmuştur. Kimyevi gübre verimsiz alanlarda bile yüksek verimli tarımın önünü açmıştır. Sonuç olarak günümüz de kullandığımız pek çok teknolojinin temeli kapitalizmin liberal döneminin ürünüdür.

Kapitalizmin liberal döneminde bireysel haklar hukuki güvenceye alınmış, özel mülkiyet, girişim özgürlüğü, rekabet gibi kavramlar hukuki çerçevede korunmuştur. Kapitalizmin liberal döneminde müthiş bir toplumsal ilerleme olmuştur. Kent yaşamı gelişmiştir, kentlerde altyapı, ulaşım ve inşaat gelişmiş, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, adalet ve güvenlik hizmetleri artmıştır. Dolayısıyla bugünkü şehir toplumunun sahip olduğu hizmetler liberal kapitalizm döneminde başlamıştır. Liberal kapitalizm döneminde devletin sınırlanması, bireysel hakların gelişmesi sonucunda sivil yaşam gelişmiştir. Sivil toplum örgütlenerek, çevreden eğitime ve dini hizmete kadar pek çok alanda devletin katkısına ihtiyaç duymadan ihtiyaçlarını özgürce karşılayabileceği, sivil örgütlenmeler kurmuştur. Kadın hakları, çevre, hayvan hakları, çocuk hakları bu sosyolojik ortamda gelişmiştir.

Kapitalizmin serbest piyasasında, bilimin üretim sürecine uyarlanmasında ve bilimin üretim teknolojisine dönüşmesinde geçen süre kısalmıştır. Her icat hemen ekonomik değer kazanmıştır. Elektriğin icadı, elektrikli motorların icadı ve sanayide kullanılması çok kısa sürede gerçekleşmiştir. İçten yanmalı motorlar keşfedildiğinden hemen sonra otomobillerin üretilmesine geçilmiştir.

5.2.2.9. Kapitalizmin İlk Liberal Piyasasının Başarısızlıkları

Kuşkusuz kapitalizmin ilk piyasasının en önemli başarısızlığı ekonomik istikrardır. Liberal kapitalizmin bilinen ilk krizi 1815'te görülen fazla üretim bunalımıdır. Kapitalizmin ilk liberal piyasası; sanayi devriminin üretim hızına eşdeğer bir pazar büyümesi sağlayamadığı ve artan üretimi uluslararası pazarlarla buluşturan

ulaşım ağı kuramadığı halde, mekanizasyon bütün sektörler yayılarak insan emeğinin verimini makineyle bütünleşerek artırmaya devam etti. Bu verim artışı çok hızlı bir büyümeye neden oldu. Ancak düşük ücret politikası ve pazarların üretim artışını massedecek kadar büyütülememesi. 1815 krizine yol açtı. Ulaşım teknolojisinin gelişmesine rağmen ulaşımdaki ilerleme üretim teknolojisinin gerisindeydi. Dolayısıyla fazla mallar iç piyasalarda doygunluğa ulaştı ancak bu fazla mallar dış piyasalara ulaştırılmadı. İflas, işsizlik ve fiyat istikrarsızlıkları arttı. Ancak bu kriz çabuk atıldı. Doğal kaynak zengini Amerika kıtasında üretim artışı Avrupa'dan Amerika'ya göç eden nüfusla hızlanmıştı. Madencilik ve tarım ABD' de büyüyen sektörlerdendi ve demir yolları ağı ABD piyasalarını birleştirmişti. Avrupa'dan göç eden nüfus doğal kaynakları harekete geçirdi ve büyüme hızlandı. İşgücü ihtiyacı daha da arttı. Dolayısıyla yeni kıta işsiz nüfusu kendine çekerek Avrupa'nın işsizliğinin erimesine yardım etmiştir. Amerika'nın büyüyen ekonomisi, Avrupa mallarına talep yaratarak daralmayı durdurmuştur. Sonuç olarak Avrupa'nın ekonomik bunalımı ABD'nin fazla üretilen mallara ve işsizlere talep yaratması sayesinde kısa sürede atlatılmıştır. Avrupa krizinin aşılmasında bir diğer neden de Almanya'nın kapitalizme katılması ve Avrupa sanayine benzer bir talep yaratmasıdır. Bunların yanı sıra emperyalizm Avrupa'nın krizine payanda olmuştur. Sömürgeler hem batı sanayine hammadde temin ederek, hem de mamul mallara Pazar oluşturarak bu ekonomik krizin atlatılmasında rol oynamıştır (Hamitoğulları, 1982: 197-201). Ancak 1929 bunalımı böyle bir konjonktüre sahip değildi. Savaşın sonra Avrupa'da kentler, tarım alanları, yollar ve fabrikalar yıkılmıştı. ABD birinci dünya savaşına girmesine rağmen savaş kendi kıtası dışında yürüterek savaşın daha az yara almıştı. I.Dünya Savaşından sonra ABD ekonomisi dünyada ayakta kalan tek sanayiydi. Bütün dünyadan Amerikan mallarına karşı bir talep vardı ve dünya piyasalarında ABD rakipsizdi. Amerikan firmaları bu süreçte büyük karlar elde ettiler. Şirketlerin karlılığı Amerikan borsasının değerlerini yükseltti. Borsa kazançları kredi kullanımını ve garantisiz borçları arttırdı. Şirketler borsaya olan ilgiden yararlanmak için hisse senedi ihracını artırdılar ve türev yatırım araçlarını piyasaya sürdüler. Dolayısıyla yatırım araçları reel ekonomik faaliyetlerle ilişkisini kaybetti. ABD borsası balon etkisi ya da köpük etkisi dediğimiz sanal değerler kazanmaya başladı. Borsa yatırımları için, para talebinin artması likidite krizine neden oldu. Amerikan merkez bankası likidite ihtiyacını piyasanın talep ettiği ölçüde karşılayamadığı için borsa yatırım araçlarına talep düştü. Bir anda borsada hızlı değer kayıpları yaşandı. Borsadaki çöküş durdurulamadı. Firmalar, bireysel yatırımcılar ve bankalar iflas ettiler. Paranın bir anda buharlaşmasını kimse anlayamadı. Finans piyasalarından doğan kriz daha sonra reel piyasalarda firma iflaslarına, işten çıkarılmalara, enflasyona ve işsizliğe yol açtı. Sonuç olarak Amerikan ekonomisi iflas etti, işsizlik, enflasyon ve kıtlık en büyük sorundu. 1929 bunalımı dünyanın içinde bulunduğu konjonktürde kolay atlatılmadı. Bütün dünyanın Amerikan ekonomisiyle yoğun ticari ilişkileri nedeniyle daralma bütün dünyayı etkiledi ve deflasyon piyasanın aşamadığı bir sorun olarak kaldı. Ekonomik bunalımlar konusundaki çaresizliği, kapitalizmin liberal piyahasının en büyük başarısızlığı oldu.

Kapitalizmin liberal döneminin bir diğer başarısızlığı, yarattığı sosyal bunalımlar oldu. Sosyal bunalımlar liberal kapitalizmin refah dönemlerinde dahi önlenemedi. En belirgin problem karlardaki artıştan işçilerin faydalanamamasıydı. İş piyasasında iş gücü arzının artması ve makina teknolojisinin hızla yayılması neticesinde işgücü talebinin hızla düşmesi, ücret artışının gerilemesine ve teknolojik işsizliğe neden oluyordu. İşçilerin düşük ücretlere tabi olması serbest piyasa ekonomine karşı memnuniyetsizliğe, sosyal problemlere ve işçi olaylarına yol açıyordu. Büyük tarımsal

işletmelerde işgücü talebindeki azalma yüzlerce insanın işsiz olarak şehirlere akmasına neden oldu. Düşük ücretli işçilerin çalışma şartları ve özlük hakları çok geriydi; işçiler çok uzun sürelerle çalıştırıyorlardı, izin hakları tanınmıyordu, 12 saati bulan ağır çalışmalar söz konusuydu, kadınlar ağır işlere çok daha düşük ücretler karşılığında razı oluyorlardı, çocuk işçiler düşük ücretlerle işe alınıyordu. Kapitalizmin ilk liberal piyasası işçi kesimi üzerinde büyük bir memnuniyetsizlik yaratmıştır. Daha sonra işçiler sistemin kendilerini dışladığını düşünerek kendi yöntemleriyle hak aramaya başladılar. İşçi hakları kazanılmış sendikal faaliyetler ve grevler artmış genel oy hakkından sonra işçilerin talepleri hükümetler tarafından kabul görmüştür. Demokratik sistem, işçinin oyunu almak için işçiler lehine düzenlemeleri savunan partileri iktidara taşısa da Kapitalizmin liberal piyasası işçiler üzerine binen ağır yükü, kaldıramamış bu sorun liberal kapitalizmin bir sosyal problemi olarak kalmıştır.

Kapitalizmin rekabet kurumu piyasanın ve teknolojinin gelişmesine hizmet ettiği için korunuyordu. Ancak zamanla teknolojik ilerleme bazı firmalara avantaj sağlamıştır Yüksek teknolojiye yatırım yapan büyük sermaye, yarattığı teknolojiyle rakiplerine üstünlük kurdu. Dolayısıyla doğal tekeller doğdu, piyasada hammadde ve mamul mal üreten firmalar dikey birleşmeler yaptılar ya da aynı mal üreten firmalar yatay birleşmelerle piyasaya hâkim oldular. Doğal tekeller ve birleşmeler rakiplerini piyasadaki firmaları güçlendirdi sermaye tekelleşti, rekabetin rekabeti öldürdüğü bir noktaya gelindi. Tröstler ve karteller yaygınlaştığında anti tekel yasalarıyla bunlar yasa dışı sayılsa da piyasada teknolojik fark atan firmanın tekel yaratma tabiatı, liberal kapitalizmin başarısızlıklarından birisi oldu..

5.3. Devletin Kontrol Ettiği Piyasa: Kapitalist Sistemin Üçüncü Büyük Adaptasyonu: Kapitalizmin Üçüncü Piyasasının Özellikleri, Amaçları ve Kurumları

18. ve 19.'yy'deki uygulanan iktisat politikaları üretim malları üzerindeki mülkiyeti geliştirdi ve Kapitalizmin hukuki rejimini kurdu. Devlet yetkileri, bireylerin hakları somut kurullarla açıklanmıştı. Bireyler rekabet hukukuna uygun olarak sahip oldukları üretim faktörlerini kullanmakta özgürdüler. İşçiler kapitalizmin hukuki rejiminde serbest piyasa kurallarına göre oluşan ücrete tabi olarak üretim sürecine katılmaktaydılar. Bu süreçte Kapitalizm emekle sermayeyi kesin bir biçimde ayırarak, üretim faktörlerinin fiyatlarının oluşumunu piyasaya bırakmıştı. Başlangıçta kârlardaki hızlı artışı işçi ücretleri izleyemediği gibi işçi sınıfının, kapitalizmin hukuki sistemindeki hakları (toplu sözleşme-grev hakkı-özlük hakları), sermaye sınıfının isteği dışında gerçekleşmiyordu. Kapitalizmin rekabet hukuku sermayeye de acımasızdı. Rekabet zayıfların piyasadaki çekilmesine ve piyasayı güçlü sermayeye bırakmasına neden oluyordu. Küçük sermaye büyük sermaye tarafından yutuldukça piyasa hâkimi büyük işletmeler doğuyordu. Anti tekel yasaların varlığına rağmen hükümetler doğal tekellerin çok üstüne gidemiyordu. Tekellerin istihdam yaratmaları, iyi vergi taşıyıcısı olmaları ve ihracatçı olmaları nedenleriyle doğal tekeller kartel ya da tröstler piyasa milli servet olarak görülüyor ve rekabet hukukuna aykırı durumları göz ardı ediliyordu. Büyüyen işletmelerin fazla üretimleri piyasada deflasyonist sorunlara yol açıyordu. Dolayısıyla rekabet kişisel çıkarları uyumlaştıran bir mekanizma özelliğinden çıkarak kişisel çıkarların çatışmasına ve toplumun zarar görmesine neden oluyordu. Kapitalizmin özel mülkiyet girişim özgürlüğü ve rekabet kurumu piyasanın kontrolünün az sayıda firmaların eline geçmesine yol açmıştı. Rekabet kızıştıkça piyasada kalan

büyükler için hukukun; yaptırımını azalmakta ve sembolik bir değeri kalmaktaydı. Doğal düzen yerini yalnız güçlülerin kontrol ettiği bir piyasaya bırakmıştı.

Bilim ve teknolojinin ilerlemesine ve sermayenin organik bileşiminin artmasına bağlı olarak, 19. Yüzyıl sonlarından başlayarak tekelci sermaye dediğimiz bir gelişmeye tanık oluyoruz. Tekelci sermaye birikimi, tarihsel gelişme süreci içinde kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla ortaya çıkan bir aşamadır... Sermayenin merkezileşmesi olgusu, üretim araçları üzerindeki denetimin de merkezileşmesine, başka bir deyişle, merkezi emredici bir gücün oluşmasına ve merkezi özel mülkiyet biçimlerinin gelişmesine yol açmaktadır. Söz konusu merkezi mülkiyet yapıları, genellikle iki biçimde gelişmektedir. Ya, farklı uluslara ait tekelci kapitalistlerin şirketleri veya büyük işletmeleri; bir tek emperyalist grubun denetimi altında, bir araya gelirler (General Electric, Firestone, Westinghouse gibi); ya da büyük kapitalist işletmeler ve emperyalist şirketler, bir tek kapitalistin denetimi altına girmeksizin ayrı bir uluslararası veya uluslararası şirket içinde birleşirler (Tülin, 1994: 318). Marks'ın tekelci kapitalizm dediği şey fiilen gözlenmekteydi, bu büyük firmalar sadece kendi ülkelerinde değil dünyada da tekel durumundaydı. Mesela mekanik ya da motor sanayi dediğimiz zaman üç beş firma akla geliyordu, kimya sanayini dev firmalar kontrol ediyordu, her sektörde var olan küçük firmalar ise büyük sermayeden iş alan taşeronlar olarak, tekelci sermayeye hizmet ediyorlardı. İşte işçi ücretlerinin karların gerisinde kalmasının nedenleri bunlardı. Güçlü alıcılar ve güçlü satıcılardan oluşan dayanışma emeğin de en büyük alıcısıydı, bir kaç büyük firma ücret düzeylerini belirliyorlardı. Genelde bankafinans sektöründe varlık gösteren bu firmalar diğer üretim faktörlerinin sermayeye tabi olmasından yararlanarak piyasayı kontrol ediyorlardı.

Küçük sermayeyi piyasadan silen büyük işletmelerin rekabetinden en fazla zarar gören yine işçiler oldu. Çünkü tekellerin yüksek karlarla tüketicileri sömürebilecekleri bir sınır olmasına rağmen işçiler için bu sınır yoktu. Düşük ücretler bir yana, uzun çalışma süreleri, tanınmayan özlük hakları işçiler üzerindeki baskıyı artırdı. Rekabet ücretlerini büyükler belirliyorlardı, büyük sermayeye karşı işçilerin toplu bir tavır geliştirme hakları sınırlıydı. Sermaye hükümetler vasıtasıyla grevi engellediği gibi bazı sektörlerde grev yasağı vardı. Her şeyden daha önemlisi, işçilerin ücretlerinin bireysel sözleşmelerle kararlaştırılması ve büyük işveren karşısında işçilerin savunmasız bırakılmaları, devam ediyordu. Her alanda genişleyen özgürlükler siyasal ve sosyal alanda işçilere nispi bir rahatlama sağlarken, ekonomik alanda hakların gelişimi yavaş seyrediyordu. Kapitalizmin kendiliğinden denge anlayışı sonucu ücretlerin arz ve talep koşullarında kişisel kontratlarla belirlenmesi işçiler lehine iyi sonuçlanmamıştı. Kadın işçiler ağır işlerde çalıştırılıyor, çocuk işçilere ilişkin korumalar yetersiz kalıyordu. Daha sonraları batı Avrupa ve ABD sermayesi bütün dünyada piyasayı belirleyecek güce ulaşarak gelişimini tamamladıktan sonra; kendi piyasalarında istihdam edilen işçi hakları, kadın ve çocuk haklarını tanıdı. Siyasal rejimin demokratik özelliği ve işçi ve orta sınıfın kalabalık olması siyasal sistemi buna zorlamış ve tekelci sermaye bu zorlamaya karşı koyamamıştır. Siyasal sistemler demokratikleştikçe her oyun değerinin artması işçi taleplerinin hem sol hem de sağ hükümetlerce dikkate alınmasına yol açmış sanayileşmiş ülkelerin çalışma hayatında refah yükselmiştir. Bunu bir açıdan da tekelci sermayeyi destekleyen hükümetlerin iktidardan uzaklaşmaması için siyasi sistemle tekelci sermayenin dayanışması olarak görmek mümkündür. İşçi hakları, kadın ve çocuk hakları sanayileşmiş ve rekabet üstünlüğü kazanmış ülkelerin işçilerine tanınırken, aynı ülkenin büyük sermayesinin, az gelişmiş ülkelerindeki fabrikalarında, emeğin sömürsü, kadın ve çocuk işçilerin istismarı kesintisiz devam etmiştir. Az gelişmiş ülkeler işçi haklarının, evrensel sözleşmelerin sağladığı standartların altında

kaldığı, depo ülkelerdi. Avrupa’da ve Amerikada işçi hakları olabildiğince gelişirken, gelişmiş ülkelerin güçlü sermayesi az gelişmiş ülkeleri işçi haklarını koruyan evrensel sözleşmelere katılmaktan caydırdılar. Dolayısıyla batı bloğu işçi haklarını kendi ülkesinde geliştirirken kötü uygulamalar için kendine kurtarılmış bölgeler yaratmıştır. Gelişmekte olan ülkeler evrensel sözleşmelere aykırı davrandıkları gerekçesiyle yarış dışı bırakılırken, tekelci güçlü sermaye gelişmemiş ülkelerdeki fabrikalarında kullandığı ucuz emekle dünyadaki üstünlüğünü sürdürmüştür. Dolayısıyla bu dönemin Marksist iktisadı batı Avrupa ve Amerika’da daha az etkili olmuştur. Üretimin az gelişmiş ülkelere doğru kaydığı yerlerde ise düşük eğitim düzeyi ve otoriter siyasal yapılar nedeniyle Marksist düşünce yayılmamıştır. Hatta Marksizm’in seslendiği işçiler Marksist teorinin bir gereği olarak, çok kötü şartlarda yaşayan az gelişmiş ülkelerin işçileri değil, aksine nispeten refahı artmış gelişmiş ülkelerin işçileriydi. Bu nedenle Marksizm 18. ve 19.yy kapitalizminin liberal piyasasında etkili olamamıştır.

Liberal kapitalizmin başarısı teknolojik gelişme, her alanda gelişimini sürdürdü ve bütün sektörleri yayıldı. Tarımdan sanayiye ve kimya sektörüne kadar mekanizasyon gelişti. Makine üretimi günlük kullanıma girdiğinde (araba, televizyon, mutfak aletleri vs) büyük bir piyasa büyümesi ve talep patlaması oldu. Mekanik üretimi arttı ve mallar çeşitlendi. Makinanın çeşitliliği enerji kaynaklarının çeşitliliğini de (elektrik-petrol) artırdı.. Bu teknolojik ilerleme önemli sosyal yararlar üretti ancak buda bir ölçüde bu emeğin aleyhine gelişti. Özellikle emek yoğun sektörlerin mekanizasyona geçmesi teknolojik işsizlik yarattı. Bir açıdan işçinin çalışma şartlarını iyileştirdi, ağır işler makinelerle bırakıldı, makinaların karmaşıklaşması eğitilmiş işçi- kalifiye işçi-tekniker ve teknisyen gibi sanatkâr emeği doğurdu. Bu nitelikli emek gelir dağılımdan daha yüksek pay alırken çoğunlukta olan niteliksiz emeğin gelirleri azaldı. İlginçtir ki Liberal Kapitalizmin yıkılması, yarattığı ekonomik ve sosyal problemler nedeniyle olmadı. Liberal kapitalizm siyasal ve askeri problemler nedeniyle zayıfladı. 1929 bunalımı her ne kadar liberal kapitalizmin yıkılışına neden olan bir ekonomik problem olarak öne sürülse de 1929 bunalımının en büyük nedeni I. Dünya savaşının, sanayi devriminin kalbi olan batı Avrupa’yı yerle bir etmesi ve sanayi kapasitesini çökertmesiydi. Belki de Kapitalizmin piyasasının adaptasyon yeteneği, sermayeyle emek kesimi arasındaki uzlaşmayı sağlayabilir, yarattığı sosyal ve ekonomik problemleri telafi edebilirdi. Ancak büyük ölçüde dünya savaşlarının tetiklediği bunalımlar, liberal kapitalizmin piyasasına bu fırsatı tanımamıştır.

5.3.1. Serbest Piyasanın Gözden Düşmesinin Nedenleri

Liberal kapitalizm başarısızlıklarının yanı sıra önemli toplumsal gelişmelere de neden olmuştur. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanda geniş özgürlükler kazanılmış kapitalizmin kazançlarından işçi sınıfı daha az yararlı olsa da bireylerin yaşam şartları daha önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak kadar iyileşmiş, ilerleyen teknoloji, tıptan ulaşım ve tarıma kadar günlük yaşamdaki zorlukları hafifletmiştir. Toplam zenginlik (işçi sınıfında diğer üretim faktörlerine nispeten daha az olsa da) artmış, yaşam standartları yükselmiş, kentler refah ve zenginliğin merkezi olmuştur. Sağlık, eğitim, adalet, güvenlik, altyapı kentlerdeki yaşam kalitesinin geniş toplum kesimlerine yayılmasına neden olmuştur. Kapitalizmin liberal döneminin ekonomik performansı, zenginliği daha önceki toplumların ulaşamayacağı bir noktaya çıkardığı gibi daha sonraki dönemlerde ulaşılan teknolojik ilerleme kişisel verimin makina yardımıyla artmasıyla sonuçlanmış ve bu verim artışından emeğin de gelirden aldığı pay nispeten artmıştır. Karlardaki artış o kadar hızlı seyretmiştir ki kentlerdeki yaşam kalitesinin

sürekli artmasına ve ücretlerdeki iyileşmeye rağmen işçiler kendilerini dışlanmış hissetmişlerdir. Ayrıca sermayenin tekelleşmesi ve hukuki rejimin sermayenin çıkarlarına daha uygun olması, kapitalist toplumda zıtlıkları ve toplumsal çatışmaları artırmıştır. Ancak buna rağmen liberal kapitalizm Marks'ın beklediği gibi toplumsal ve sınıfsal çatışmaların etkisiyle değişmemiş ya da işçi sınıfının ihtilali ile dönüşmemiştir. Liberal kapitalizmden müdahaleci kapitalizme dönüşüm ekonomik bunalım nedeniyle başlamış ve dönüşüm toplumun bu değişimi onaylaması ile tamamlanmıştır. Ancak ekonomik bunalımın oluşumunda dünya savaşlarının rolünü de göz önüne aldığımızda kapitalizmin bu dönüşümünde siyasal faktörlerin baskın etkisini kabul etmemiz gerekir. Bu nedenle liberal kapitalizmin serbest piyasasının gözden düşmesinin nedenlerini ekonomik sosyal ve siyasal nedenleri ile birlikte değerlendirmek gerekir.

5.3.1.1. Dünya Savaşları

Birinci dünya savaşı sanayi devriminin kalbinde batı Avrupa da patlak verdi. Savaş 20 milyonu bulan asker ve sivil ölümlerine 40 milyonu bulan insanın da kıtlık ve yaralanma nedeniyle savaştan doğrudan etkilenmesine yol açtı. Savaş için yapılan askeri harcamalar 180-230 milyar dolar arasındaydı. Savaşın dolaylı maliyeti yani evlere sanayi tesislerine, tarım alanlarına, taşıma ve haberleşme alanlarına, altyapı vs. 150 milyar dolardan fazla idi. Okyanus denizciliği denizaltı savaşları nedeni ile düşmüştü. Sanayide işgücü ve hammadde yetersizliği, sanayi tesislerinin bakımsızlığı, tarımda gübre ve hayvan eksikliği bu hesapların dışındadır. Ekonomik açıdan uzun dönemde fizik yıkımdan daha zararlı olan ekonomik ilişkilerin bozulması idi. Savaştan önce uluslar arası ticaret serbest koşullarda geliyordu. Ancak savaştan sonra devletler kendi milli çıkarlarını korumak için fiyat, üretim ve işgücü dağılımına doğrudan müdahalelerde bulundular. Savaş sonunda bu sınırlamalar kalksa da savaş öncesi şartlara bir daha ulaşılamadı. Dış ticaret en çok zarar gören sektör oldu. Savaştan önce İngiltere Almanya ABD ve Fransa; dünyanın önde gelen sanayi ve ticari ülkeleri olarak birbirlerinin en iyi alıcısı ve satıcısıydı. Savaşta Almanya ile ticari temas kesilirken Almanya'nın misillemesi ile deniz ticareti durdu. Savaştan sonra da Almanya'yla husumet devam etti, Almanya dünya ticari sistemi dışında tutulmak istendi. Uluslar arası ticareti kesintiye uğraması piyasaya büyük zarar verdi, Avrupalı devletler uluslar arası pazarlarını kaybettiler. Sanayide gelişme normalleşemedi çünkü Avrupa sanayi üretimi savaşın gerek duyduğu verimsiz alanlara kaydırılmıştı. Avrupa tarımı da büyük zarar gördü. Bazı bölgeler üretime son verip pazarın dışında kalırken, yiyecek ve hammadde taleplerinin artması diğer bölgelerdeki üretimi teşvik etti, bu durum üretim fazlasına yol açtı ve tarım üreticilerinin bir kısmının zarar etmesine neden oldu. Avrupa'nın dış pazarlarını kaybetmesi gemicilik ve diğer faaliyetlere de yansdı. Avrupa'nın mali merkezleri; bankacılık sigortacılık gibi mali ve ticari hizmetlerden elde ettikleri gelirleri, New York gibi diğer merkezlere kaptırdılar. Savaş dış yatırımlara da zarar verdi. Savaşın finansmanı nedeniyle Avrupalılar dış yatırımları geri çağırdılar. Dış yatırımların azalması ithalat fazlalarının ödenmesini zorlaştırdı. Savaştan sonra üretimin düşmesi enflasyon problemini doğurdu, çünkü savaş masrafları, savaş borçları ve savaş tazminatları para basarak karşılanıyordu. Uluslararası ticaretin altın standardına dayalı bir özelliği olması nedeniyle; ülkelerin yüksek enflasyondan dolayı altın standardını terk etmeleri; dış ticareti paranın konvertibilitesi sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Barıştan sonrada olumsuzluklar devam etti. Koruma, savaş borçları, savaş tazminatları, altın standardının bozulması gibi sorunlar ağırlaşarak devam etti. (Güran, 1997: 161-163). Dolayısıyla birinci dünya savaşının biriktirdiği ekonomik sorunlar 1929

bunalımını hazırladı, aynı şekilde ikinci dünya savaşı da iktisadi liberalizmin gözden düşmesi ve piyasanın bozulmasına yardım etti. Bu savaşta hava bombardımanının yaygın olarak kullanılması öncekinden daha fazla fiziki yıkım ve insan ölümlerine yol açtı. Nitekim Japonya'nın savaştan çekilmesi hava bombardımanının ve atom bombasının sayesinde. Hava bombardımanları askeri tesisleri hedef aldığı kadar sanayi ve tarım tesislerini de hedef alıyordu. Yıkım ile ülkenin ticareti, sanayi ve tarımı bozularak teslim olmaya zorlanıyor ve saldırılar bütün ekonomik altyapıyı ve ulaşımı bozuyordu. Ekonomik yıkımın ağırlığı nedeniyle iyileştirici yatırımlara, altyapı yatırımlarına, yeni sanayi yatırımlarına, imar yatırımlarına, tarımsal yatırımlara ihtiyaç vardı, ancak özel sermaye bunları karşılayacak güce sahip değildi. Savaş özel sermayeyi de eritmişti. Bu nedenle ikinci dünya savaşının biriktirdiği ekonomik sorunlar nedeniyle kamu girişimciliği öne çıktı, kamu işletmeleri kuruldu, toplumsal bunalımları önlemek için sosyal güvenlik sistemleri kuruldu, bedelsiz sağlık ve sosyal hizmetler geliştirildi, sanayinin ihtiyaç duyduğu temel endüstrilerde (enerji, madencilik, gıda vs) kamu yatırımları arttı. Keynesci iktisadın etkisiyle hükümetler piyasayı kurmayı ya da piyasayı iyileştirmeyi devlet öncülüğünde gerçekleştirdiler. 1944'de Bretton Woods anlaşmaları ile yeni uluslararası organizasyonlar kuruldu. Bütün bu anlaşmalara imza koyan hükümetler iç piyasada devlete aktif ekonomik görevler verdiler. Bretton Woods anlaşmaları; II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ekonomik sorunların uluslararası toplumun işbirliğiyle çözülmesini amaçlıyordu. Bu anlaşmalarda devletler muhatap alınmakta ve hükümetlere sorumluluklar verilmekteydi. Uluslararası bir para standardı yaratmak için Amerikan doları altına; diğer ulusların paralarında Amerikan dolarına endekslenmişti. Altın dolar paritesini korumak hükümetlerin sorumluluğuna bırakılmıştı. IMF kurulmuş ve kısa vadeli ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması konusunda hükümetlerle işbirliği ile görevlendirilmişti. Dünya Bankası hükümet kefaletinde özel sektöre borç vermekle görevlendirilmişti. IMF ve Dünya Bankasının yanı sıra OECD ve GATT anlaşmaları ile hükümetlerin iktisadi sorumlulukları artırılmıştı. Dolayısıyla II. Dünya Savaşından sonra dünya ekonomisinin sorunlarını çözmek, dünya ticaretini yeniden geliştirmek, dünya ekonomisinin büyümesini sağlamak için geliştirilen dayanışma; uluslararası anlaşmalarla sonuçlanmış, imzalanan uluslararası anlaşmalar hükümetlere ekonomik olaylara müdahale hakkı değil müdahale yükümlülüğü getirmiştir. Hükümetler ödemeler bilançosu dengesini sağlamak için kur, para, maliye ve gelirler politikası geliştirmek, Dünya Bankası kredileri için takip ve denetim yapmak zorunda bırakılmıştır. Devletler; uluslararası ticaret anlaşmaları gereği, korumaları kaldırmak, kur ve para politikalarını uluslararası ticarete katılmak için ayarlamakla yükümlü tutulmuşlardır. Sonuç olarak savaştan sonra devletler para, maliye, kur ve gelirler politikalarını yürütme sorumluluğu ve yükümlülüğü altına girmişlerdir. Bu bakımdan kısa aralıklarla ortaya çıkan iki dünya savaşının yarattığı sorunlar, devletin iktisadi rol ve sorumluluğunu artırmıştır.

5.3.1.2. Sosyalizm

I. Dünya savaşının yarattığı sorunlar ve 1929 bunalımının olumsuz etkileri üstüne II. Dünya Savaşının patlak vermesi, batı Avrupa'da ve Amerikada ekonomik sosyal ve siyasal sorunları derinleştirdi. 1917 de Rusya'da kurulan sosyalist sistem kapitalizmin bu bunalımlı yıllarında daha istikrarlıydı. Avrupa'da ve Amerikada liberal kapitalizmin yarattığı ekonomik ve sosyal fotoğraf şuydu; işsizlik çözülemiyordu, büyüme gerilemeye devam ediyordu, kıtlık ve fiyat artışları büyük sefalet yaratıyordu, Amerika ve Avrupa uluslararası ticari sistemin dışına çıkmıştı. Bunalım servetlerin

erimesine ancak işçi ücretlerinde daha fazla gerilemeye neden olmuştu. Temel ihtiyaç mallarından sanayi ve yatırım mallarına kadar her alanda kıtlık vardı. Böyle bir ortamda hiç bir işe karışmayan izleyici bir devlet vardı.

Ancak Rusya dünyanın boğuştuğu bunalımdan bu ölçüde etkilenmedi. Aksine Lenin ve Stalin döneminde sosyalist ekonomi büyüdü. Savaş komünizmi dönemi (Lenin) Rus ekonomisinin sosyalizme dönüşüm hazırlığı dönemiydi bu dönemde kamu kesiminin yanında, sınırlı olsa özel kesime yer verildi. Sosyalizmin yapısal dönüşümü gerçekleştirdiği aşamada sorunlar olsa da bunlar kapitalist ülkelerin mücadele ettiği problemlerin yanında önemsizdi. Merkezi Planlama dönemine geçildikten sonra Rusya savaşın yaralarını sararak ekonomik büyüme aşamasına geçmişti.

Rusya'nın 1928 de dünya ticaretindeki payı % 4,7 iken 1932 de % 13 e kadar çıkmıştı (Hamitoğulları, 1982:664). Dolayısıyla sosyalist ekonomi istikrarlı bir gelişme kaydediyor ve işsizlik yaratmıyordu. Batı Avrupa toplumunun uğraştığı şeyler, enflasyon, işsizlik, kıtlık, Rusya'da hiç yaşanmıyordu. Merkezi planlama sosyal eşitlik esasına dayanan politikalarla gelirler arasında kaba bir eşitliğe de ulaşmıştı. Sosyalist ekonomilerin istikrarı, sosyal eşitliği, işçi sınıfının durumunun iyileşmesi; batı Avrupa'da düşük ücretli işçilerin, düşük gelirli ve işsizlerin dikkatini çekti. Enflasyondan etkilenenler, kıtlıkla boğuşanlar sosyalizme ilgi duymaya başladılar. Kapitalizmin ekonomik sorunlar karşısındaki çözümsüzlüğü; kapitalizmin dışladığı işçi sınıfının, liberal kapitalizmin yarattığı sorunlardan yorulan orta sınıf halk kitlelerinin, bilim adamlarının ve genç seçmenlerin sosyalizme kaymasına neden oldu. Siyasal tercihlerin sol siyasal oluşumlara yönelmesi, batı Avrupa toplumlarını tedirgin etti. Özgürlükçü demokrasiden, totaliter bir rejime geçiş korkusu, batılı hükümetlerin sosyalizmin iktisat politikası araçlarını kapitalizme uyarlamalarına neden oldu. Böylece sosyalist ekonomiye istikrar kazandıran politik araçlar, kapitalizmde bir iyileşme yaratacak, büyüme, sosyal adalet gelişecek ve böylece kapitalist toplum içindeki memnuniyetsizlerin dikkati sosyalizme yönelmeyecekti. Bunalımlı yıllarda kolektivist ekonomiler kapitalizme benzememiştir. Aksine Sosyalizmin kurumlarını (merkezi planlama-planlı kalınma) olarak, Kapitalizm sosyalizme benzemiştir. Sonuç olarak Sosyalizmin ekonomik başarıları, kitle desteğini kaybetmek istemeyen liberal kapitalizmin müdahaleci kapitalizme dönüşümüne, etkili olmuştur. Ekonomik krizin büyük bir siyasal krize ve rejim değişikliğine yol açmasına izin vermeden toplumun serbest piyasa ekonomisine ve çoğulcu demokrasiye duyduğu güveni koruyarak sosyalizmin istikrarına neden olan iktisat politikalarının serbest piyasa sistemine adapte edilmesi, kapitalizmin büyük bir başarısıdır.

5.3.1.3. 1929 Bunalımının Sorunlarının Aşılama, Liberalizmin Pasif Devletin Başarısızlığı

1929 bunalım borsa kaynaklı ve temelden Amerikalı bir ekonomik krizdir. İşin başlangıcında borsadaki yükseliş, karların artışı ile ilgili değildi. Fiyat artışları yalnız büyük sermayenin değil, halk yığınlarından büyük kısmının da katıldığı engellenmez genel bir vurgunculuk hareketinin sonucuydu. Hisse senetlerinin satışını çoğaltan unsur temettü paylarının artışı değildi. Ekonomik bir verimin sonucu olmayan parasal kazanç perspektifiydi. Böylece yükselişin yükselişi doğurduğu bir birikim süreci işlemeye başladı ve denemelerin gösterdiği gibi frenlenmesi güç olan bir eğilim yavaş yavaş patlama noktasına yaklaşmış 24 Ekim 1929 günü patlama yıkım yaratmıştı. Savaş sonrası savaş dışı kalmış ABD ve Japonya'nın, Avrupa'nın mal talebini karşılaması bu ülkelerin üretim gücünü yükseltti. Gelişmekte olan ülkelerin en büyük ticari ortakları

Avrupa yıkıldığı için kendi endüstrilerini kurarak üretim güçlerini arttırdılar. Avrupa sanayi kısmen toparlandı. Sonuçta ABD, Avrupa ve az gelişmiş ülkelerde üretim artarken bu üretimi massedecek talep yaratılamadı. ABD'nin savaş döneminde verdiği borçlar ABD ye geri döndüğünde ABD'nin parasal kaynakları arttı. ABD dış dünyaya borç vermeye devam ederek parasal kazançlarını arttırdı. ABD bankalarının bu geniş parasal kaynakları sınırsız kredi dağılımıyla özel borçları şişirdi ve para borsaya aktı. Özel borçlar milli gelirin % 184 üne ulaştı. Likit paraya ihtiyaç duyanlar hisse senetlerini satmaya başladıklarında fiyatlar bir anda düştü. Büyük yatırımcılardan küçük yatırımcıya kadar herkes para kaybetti. Fertler firmalar ve borç veren bankalar iflas etti. Bunalımın ekonomik sonuçları rakamlarla ölçüldüğünde sonuçlar ürkütücüydü (Hamitoğulları, 1982: 253-259):

- 1929 da ABD milli geliri 87 milyar dolardı, 1933 yılında 40 milyar dolara indi.
- Sanayi yatırımları %50 azaldı.
- İşsizlik % 27 ye çıktı.
- ABD dış ticaret bilanço fazlası 1928 de 1440 milyon iken, 1933 yılında 357 milyona düştü.
- ABD'de 24.000 küçük bağımsız banka vardı bu bankaların zincirleme iflası başladı ve 5096 bankanın ödemelerini durdurmasına neden oldu.
- ABD üretim endeksinde büyük düşüş yaşandı.
- Üretim endeksinde gerileme kıtlık ve enflasyona neden oldu.
- Avrupa'nın durumu da ABD den farklı değildi.
- Bunalım dünya ticaretinin % 15 azalmasına neden oldu.

Bu sorunların serbest piyasa ekonomisiyle doğrudan ilgisi vardı. Devlet otoritesinin boşluğu yıkımı hızlandırmıştı, ekonomik krizlerden kapitalizmin liberal devleti sorumlu tutuluyordu. ABD de üretimin ağırlığını sayıları yüzleri bulan dev şirketler yürütüyordu. Bu firmaların dünya pazarlarındaki payı da yüksekti, ancak bu tekel oluşumuna devlet seyirci kalıyordu. Bu firmalar oldukça büyük bir ölçüğe sahip olduklarından çok azı bile iflas etse ekonomik sorun olabilirdi. Bu nedenle tekelci oluşumu izleyen pasif devlet bu krizden sorumlu tutuluyordu.

ABD deki bankaların sermaye yeterliliği kredi oranları, denetimi, mali tablolarının standardı ve güvenilirliği yoktu. Bankalar piyasasını düzenleyen mevzuat eksikliği liberalizmin pasif yasalarının kusuruydu. Likidite sıkışıklığı merkez bankası tarafından karşılanabilirdi. Ancak tarafsız devlet para politikasında da tarafsız kaldı. Ekonomik bunalıma dönük hiç bir devlet refleksi ve hiç bir müdahale olmadı. Para ve maliye politikasını kullanmak konusunda hükümetlerin düşük yetkilere sahip olmaları ülkeleri ekonomik şoklara karşı savunmasız bıraktı. Sonuç olarak 1929 bunalımının oluşması ve bunalımın yarattığı ekonomik sorunlarının ortadan kaldırılması konusunda liberal kapitalizmin pasif devletinin başarısızlığı, müdahaleci kapitalizmin aktif devletine piyasayı desteklemek için bir çağrı olmuştur.

5.3.1.4. Keynesci İktisadın Aktif Devletin Başarısı

Keynes kapitalizmi iki açıdan eleştirmiştir, bu iki eleştiri de yolun sonunu devlet müdahaleciliğine getirmiştir.

Birinci eleştiri tam istihdam yönündendir. Keynes'e göre ekonomik olaylar talep yönlü analiz edildiğinde gelirlerin tamamının harcanmasına, para talebinin özelliklerinden kaynaklanan nedenlerle imkân yoktur. Paranın harcanmaması mesela tasarruf kadar bir açığa neden oluyorsa, devlet bu açığı telafi edecek parayı piyasaya sürmelidir. Keynesci iktisat bireyin harekete geçmesini beklemeden bireysel

tercihlerden doğan boşluğun devlet tarafından doldurulmasını savunmaktadır. Buna göre devlet tasarruf sızıntısını telafi etmeli ve toplam talebin unsurlarından devlet harcamalarını artırarak özel yatırım ve tüketim harcamalarındaki azalmayı telafi etmelidir. Kişisel çıkarların bireyi yönlendirmesi uzun zamanda mümkündür. Keynes'e göre uzun zamanda hepimiz ölmüş olacağımız için, kısa dönemde devlet harekete geçerek talebi desteklemelidir. Keynes'in sisteminde para arzı genişlemeleri, ihracat, yatırım harcamaları artışı gibi her eylem desteklenmiştir. Keynesçi iktisadın ikinci eleştirisi de bölüşüm konusundadır. Düşük ücretlilerin düşük talep yaratacağı gerekçesiyle Keynes, ücretlerde sosyal adaleti savunmuştur. Fakirlere dönük transfer ve yatırım harcamalarının toplam talebi destekleyeceğini düşünmüştür. Keynes fakirlerin ve dar gelirli olanların tüketim eğilimi yüksek olduğundan; kazandıkları paranın tamamını harcayacağına ve toplam talebi yükselteceklerine inanmıştır.

Her ne kadar bilim dünyası uzun bir dönem Keynes'e (Hayek dışında) itiraz edemese de Keynesçi iktisadı uygulamaya koymaya daha istekli olanlar hükümetler olmuştur. Keynes'in devlete ekonomik rol vermesi, büyük bayındırlık ve altyapı yatırımlarını teşvik etmesi, maliye politikası ve para politikası araçlarının hangi yönde kullanılacağını savunması, hükümetlerin hoşuna gitmiş ve müdahaleci kapitalizm hızla ekonomik koşullara adapte olmuştur. Para harcamak, para basmak, iş vermek, yoksullara yardım etmek, ekonomiye kaynak aktarmak, her hükümete seçmen kazandırdığı için siyaset; bilim dünyasından daha fazla Keynesçi iktisada sahip çıkmıştır. Dolayısıyla kapitalizmin müdahaleci bir sisteme dönüşmesinde, Keynesçi iktisadın aktif devletinin yarattığı sempatinin büyük payı vardır.

5.3.2. Piyasanın Temel Kurumlarının Geleceği

Müdahaleci kapitalizm değişim sürecinde, liberal kapitalizmin kurumlarını ortadan kaldırmamıştır, ancak bu kurumlara devlet gücü katmıştır. Bu nedenle Keynesçi iktisat liberal devlet müdahalesi olarak kabul edilebilir. Özel alana dokunmadan kamunun piyasasını genişletmesi Keynesçi iktisadı sosyalizm ya da faşizm gibi devletçi iktisadi sistemlerden ayıran temel özelliktir.

5.3.2.1. Özel Mülkiyet ve Veraset Kurumu

Müdahaleci kapitalizmde özel mülkiyet sahip olduğu hukuki güvenceyi korumuştur. Uygulamalarda kamu işletmeleri ve kamu mülkiyeti ortaya çıksa da özel mülkiyet sınırlanmamıştır. Ancak müdahaleci kapitalizmin az gelişmiş ülkelerdeki uygulamalarında kamu mülkiyetine ayrıcalık da tanınmıştır. Kamu mülkiyetindeki ayrıcalık batı Avrupa'da yer yer gözükse de daha çok gelişmekte olan ülkelerde yaygındır. Müdahaleci kapitalizmin ABD ve Avrupa'daki uygulamasında kamu mülkiyetinin daha çok altyapı, ulaşım, yol, enerji, hammadde üretimi tekel niteliği olan endüstriler ve temel mallarla ilgili alanlarda geliştiğini söylemek gerekir. Veraset hukukunda bir gerileme olmamış ve veraset hakkı korunmuştur.

5.3.2.2. Girişim Özgürlüğü

Özel girişim'de kısıtlama yaygın bir uygulama olmamıştır. Ancak bu özgürlük piyasa için zararlı bir ölçüğe ulaştığında devlet seyirci kalmamıştır. Mesela ücretler girişimcilerin özgürlük alanı içinde bırakılmamış devlet asgari ücretleri belirlemiş; iş güvenliği ve iş yasalarıyla çalışma şartları güvence altına alınmıştır. Sendikal haklar

genişletilmiş ve toplu görüşme hakları tanınmıştır. İşten çıkarmalar, yasal şartlara dayandırılmış, iş sözleşmelerinin feshi durumunda, tazminatlar (kıdem tazminatı, ihbar tazminatı vs) yasal güvenceye alınmıştır. Belli hizmetlerde kamu girişimciliği geliştirilmiştir. Bayındırlık, altyapı, stratejik sektörler, temel girdi niteliğinde olan mallarda kamu girişimciliği öne çıkmıştır. Kamu girişimi kimi uygulamalarda ayrıcalıklı, kimi uygulamalarda da özel girişimle eşit görülmüştür.

5.3.2.3. Rekabet Kurumu

Özel kesimde rekabet korunmuştur. Devlet rekabetin yıkıcı olmamasını gözetmiştir. Müdahaleci kapitalizmin bir milli karakteri vardı bu yüzden özel işletmeler ve özel sermaye ikinci derece milli varlıklar olarak görülmüş rekabetin piyasada birinin diğerini piyasadan silmesi noktasına ulaşması engellenmiştir. Geliştirici rekabet yıkıcı ve öldürücü rekabete tercih edilmiştir. Kamu girişimi çoğu uygulamalarda rekabet dışı olup tekel niteliğinde kalmıştır.

5.3.2.4. Fiyat Kurumu

Müdahaleci kapitalizmin piyasa bozucu olumsuz etkisi ve kaynakların verimsiz kullanımına yol açan müdahalesi; fiyat müdahalesidir. Devlet fiyat oluşumuna katılmamakla birlikte bazen fiyat oluşumuna öncülük etmektedir. Devletin büyük alıcı ya da büyük satıcı olarak girdiği piyasalar vardır. Mesela tarım ürünlerinde devlet büyük alıcı olarak destekleme alımı yapmakta ve fiyatları bozmaktadır. Destekleme alımları üreticiler için kesin satış anlamına geldiğinden aşırı üretim; üretim dengesizliği, verimsizlik, kaynak ve işgücü israfı gibi türev olumsuzluklar yaratmaktadır. Ya da devlet tek satıcı olarak piyasaya girdiğinde fiyat oluşumuna öncülük etmekte ve piyasayı bozmaktadır. Mesela petrol ya da enerji, devletin tek satıcı olarak piyasaya girdiği mallardır. Bu tür tekel mallarında düşük fiyat uygulaması israfa, yüksek fiyat uygulaması ise maliyet artışına neden olmaktadır. Devlet bazen özel kesimin mallarını satın almadan onlara fiyat desteği verebilmektedir Sübvansiyon denilen bu müdahale de bir fiyat müdahalesidir. Müdahaleci kapitalizmin en kötü piyasa müdahalelerinden birisi yarattığı bu fiyat bozucu etkidir.

Müdahaleci kapitalizmin fiyatları bozduğu piyasalarda, destekleme alımları nedeniyle satın alınan ve depolanan ürünler (özellikle tarım ürünleri, çay, pancar, buğday, tütün vs) değerlendirilemediği için israf olmuştur. Tarımın yanlış yönlendirilmesi toprağın aşırı kullanımına yol açmış, tarım tamamen devlete bağımlı hale gelmiştir. Sübvansiyonlar ve destekleme alımları bütçeye yük getirmiş, bir kısım üreticilerin verimsiz malları ile kötü yönlendirme sonucu oluşan fazla malları sübvansiyonlarla teşvik edilerek satış desteği biçiminde kullanılan bu savurganlık, vergi mükelleflerinin sırtına yüklenmiştir. Sorumsuz üreticilerin fazla üretimi ve fırsatçıların haksız kazanç elde etmesi, kamu kaynaklarının savurganlığı, devletin hesapsız ve amaçsız politikalarının bedelini vatandaşların ödemesi, kaynak ve işgücü israfı, devlet ve piyasa dayanışmasının birilerinin desteklenmesine, birilerinin sömürülmesine yol açması, kamu müdahalelerine dönük tepkiyi artırmıştır. Diğer yandan devlet desteğindeki sektörlerin kendi başlarına piyasada var olabilme yeteneğinin olmaması ve piyasa kurallarına göre çalışmaya hazır olmamaları nedeniyle devlet desteğinin azaltılması da karşıt tepkiye neden olmuştur. Vergi mükellefleriyle devlet desteğinden yararlanan kesimler arasındaki çatışma toplumsal huzursuzluğun yükselmesine yol açmıştır. Devletin destek verdiği işlerden ayrılması ve kamu işletmelerinin satılması

büyük tepki görmüştür. Sonuç olarak devlet müdahalesinin piyasa bozucu etkisi en fazla fiyatlar üzerinde olmuştur. Kamu kaynaklarının sömürülmesi, kaynakların yanlış tahsisi gibi olumsuz sonuçlar devletin fiyat bozucu etkisiyle derinleşmiştir.

5.3.3. Müdahaleci Devlet ve Karışımçı Politikaları

Müdahaleci kapitalizmin devlet müdahaleciliği büyük farklılık içermektedir. Bu müdahale biçimleri, katı devletçilikten liberal devlet müdahaleciliğe kadar çeşitlilik göstermektedir.

5.3.3.1. Müdahaleci Devlet

Savaş sonrası dönemin birinci özelliği, devlet İşletmeciliği'nin yaygınlaşmasıdır. Yaşamakta olduğumuz iktisadî toplumun dikkat çeken eksikliklerinden ilki, tam istihdama ulaşmayı başaramaması; ikincisi, geliri ve serveti keyfi ve gayri adil bir biçimde dağıtıyor olmasıdır. Müdahaleci refah devleti, tam istihdama ve büyümeye odaklanarak piyasanın bu eksikliklerini kapatmayı öngören bir girişim olarak değerlendirilebilir (Berger, 2000: 129). Müdahaleci devlet, bu bakımdan daha çok iktisadi amaçlar için tam istihdamın sağlanması için kullanılan bir devlet rolüdür. Devlet para politikasıyla ekonomiye yön verir. Tabi para politikası yalnız para arzının belirlenmesiyle sınırlı değildir. Kur politikası, faiz politikası, emisyon politikası gibi tüm unsurları içerir. Devlet bu politikalardan herhangi birisini tercih eder. Bazen miktar ayarlaması ile para miktarını belirleyerek piyasaya yön verir, bazen de paranın kullanım fiyatını faizi belirleyerek piyasaya yön verir. Kredi tavanları reeskont oranları ve karşılıklar bu politikaların seçenekleridir. Bu müdahale esnek bir müdahaledir. Devlet vergi politikası ve harcama politikası ile de amaçlarına ulaşır. Piyasayı genişletmek istiyorsa düşük vergi geniş harcama, daraltmak istiyorsa yüksek vergi dar harcama tercih edilir. Müdahaleci politikaların temelini Keynesin atmasına rağmen daha sonra devletin hem para politikası açısından hem de maliye politikası açısından müdahale araçları çeşitlenmiş ve Keynesci iktisadi aşmıştır. Hem merkez bankası hem de hükümet neredeyse her gün yeni bir para politikası ve yeni bir maliye politikası aracı icat edecek kadar, iktisadi amaçlı müdahaleleri çeşitlendirmiş ve esnek bir özellik kazandırmışlardır.

5.3.3.2. Girişimci ve İşletmeci Devlet

Girişimci ve işletmeci devlet ileri düzey devlet müdahaleciliğidir. Devlet özel şahıslar gibi işletmeci ve işveren olmaktadır. Bunlar bazen piyasa şartlarında özel hukuka tabi, bazen tekel ayrıcalıklı kamu hukukuna tabi olarak faaliyette bulunmuştur. Devlet işletmeleri genelde şu tür mallar ve hizmetler üzerinde faaliyette bulunmuştur.

- Tekel niteliğinde olan mallar, enerji, petrol, demiryolu gibi.
- Temel girdi niteliğinde olan mallar, demir, çimento gibi.
- Zorunlu mallar gıda giyim ilaç gibi.
- Planlamanın amaçlarının gerçekleşmesi bakımından ihtiyaç duyulan sektörler, bankacılık ve finans gibi

5.3.3.3. Düzenleyici Devlet

Ekonomide tam rekabet piyasasının tesis edilememesi neticesinde ekonomik etkinliğin sağlanamadığı ve bu durumun devletin ekonomiye müdahale gerekçesi olduğu genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Stiglitz, piyasanın Pareto etkin (Toplumdaki üretici, tüketici ve faktör sahiplerinden birinin durumunu kötüleştirmeden bunlardan bir başkasının durumunu iyileştirmenin mümkün olmadığı kaynak tahsisi durumu – başka bir ifadeyle toplumdaki bireylerden en az birinin refahını azaltmadan diğer birinin refahını artırma imkânının olmadığı durum) olmadığını gösteren ve devlet faaliyetleri için gerekçe kümesi oluşturan altı şart ya da durumun mevcut olduğunu eleştirmiştir. Bu koşullar; aksak rekabet, kamu malları, dışsallıklar, eksik piyasalar, bilgi eksikliği ve ekonomik istikrarsızlık (işsizlik, enflasyon vb.) durumlarıdır. Piyasa başarısızlıklarının piyasalarda yarattığı kaynak dağılımını bozucu etkileri kamu müdahaleleri ve regülasyon için gerekçe olmuştur. Kamu otoritesi, uyguladığı regülasyon politikalarıyla üreticilerin kaynak dağılımı ve üretim etkinliği gibi konularda performansını belirlemeye çalışmaktadır (Sarısoy, 2010: 280). Düzenleyici devlet en liberal devlet karışımıdır. Devlet ne girişimci ne de müdahalecidir. Devlet piyasanın kurallarını koyar. Bunun iktisadi liberalizmdeki düzenleyici devletten farkı kuralların eşitlik ve sosyal adalet içerikli olmasıdır. Bu kurallar genellikle asgari ücretin belirlenmesi, iş ve sosyal güvenlik yasaları, haksız rekabetin önlenmesi, patent ve telif hakları, kadın ve çocuklara ilişkin pozitif ayrımcılık, sermayeye sosyal sorumluluk yüklemesi ve engelli istihdamı gibi konularla ilgilidir.

5.3.3.4. Sosyal Devlet ya da Refah Devleti

Sosyal devlet vatandaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari bir yaşam düzeni sağlamakla görevli olan devlettir ve sosyal (refah devleti) devlet insan onurunun korunmasını amaçlar (Bulut, 2003: 174). Sosyal devlet ya da refah devleti; liberal kapitalizm; klasik devlet ya da Liberal devlet kavramına karşı geliştirmiş bir kavramdır.

Kapitalizmin liberal devleti bireyin özgürlüğünden ve özgürlüğünün sağlanmasından sorumluydu. Vatandaşların asgari durumlarının iyileştirilmesi, ekonomik bakımdan zayıf olanların desteklenmesi, vatandaşların yaşam kalitesinin artması gibi görevlere sahip değildi. Müdahaleci kapitalizmde liberal devlet sosyal devlete doğru evrim geçirmiştir. Sosyal devlet; sosyal adalet, daha rahat bir yaşam sağlamak için asgari geçim şartlarının temini, bazı kamu hizmetlerinin bedava sunumu bakımından devletin ekonomik yaşama müdahalesini öngörür. Devletin kamu mülkiyetine dayanan işletmelerin açılması, iktisadi amaçlı müdahalelerde bulunması ya da ekonomik konularda sosyal adaletten yana düzenlemeler yapması, sosyal devlet sorumluluğunun gerekleri olarak sunulmuştur. Bu bakımdan devlet karışımıcılığının tümü sosyal devlet ya da refah devleti içine girebilir. Asgari ücretin tespitinden, kar getirmeyen işlerde devlet faaliyeti, kamu işletmelerinde üretilen zorunlu mal ve hizmetlerin zararına satılması, hep sosyal devletin bir gereği olarak kabul görmüştür. Sosyal devlet topluma karşı sorumlu devlettir ve aynı zamanda topluma karşı sorumluluğu her an gelişen devlettir. Bu açıdan sosyal devletin dinamik bir yönü vardır. Sosyal eşitliği sağlamak da bir sosyal devlet görevidir, çevrenin korunması da. Müdahaleci devletin topluma karşı sosyal sorumluluğu toplum ihtiyaçlarının artmasıyla beraber artarken müdahaleci devletin büyümesi kamu hizmetlerini karşılayacak kaynak sıkıntısını doğurmuştur. Müdahaleci devletin işletmeci, müdahaleci, ya da düzenlemeci olarak rolü çok fazla değişiklik göstermese de sosyal devlet olarak devletin ekonomik rolü hem artmış hem de toplumsal ihtiyaçların artmasıyla çeşitlenmiştir.

5.3.3.5. Finansal Baskı ve İthal İkameci Kalkınma

Gelişmekte olan ülkelerin mali piyasalarının kamu otoriteleri tarafından baskı altında tutulduğu ve faiz oranlarının idari bir takım kararlarla piyasada oluşabilecek düzeyin altında belirlenmesi finansal baskı olarak tanımlanır. Finansal baskı politikaları nominal faiz oranlarına tavan belirlenmesinin yanı sıra portföy seçimini etkileme, vergileme ve kanuni karşılık uygulaması ve finansal sisteme girişlerin sınırlandırılması biçiminde özellikler de kazanır. Faiz oranlarının baskı altına alınması özellikle enflasyonist baskı yasayan ülkelerde mevduat ve kredi faiz oranları arasındaki marjı genişleterek, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik konjonktüre uyum sağlayamamıştır. Portföy seçimi üzerindeki sınırlamalar; spesifik alanlara kredi açılması ve merkez bankasının bazı anahtar sektörler için sübvans edilmiş kredi vermesi ve kamu kurumlarının finans kurumlarının yönetimine girerek onları kontrol altında tutması biçiminde uygulanmıştır. Portföy tercihleri ayrıca kanuni karşılıklar ve vergi yükümlülüklerinden etkilenmiştir. Finansal baskı politikaları finansal piyasalara dışarıdan girişleri sınırlandırmıştır. Gelişmekte olan ülkeler finansal baskı politikasını benimsemektedirler çünkü böyle bir sistem finansal kaynak dağılımında kontrolü elinde bulundurma fırsatı vermektedir (Eser, 1993: 84-86).

Finansal baskı politikası ithal ikameci kalkınma stratejisiyle birlikte uygulanmıştır. Finansal baskı ve ithal ikameci politikalar birbirinin tamamlayıcısı politikalar, biri olmadan diğeri sürdürülemez. Bu politikalar dışarıdan alınan malların içeride üretilmesi yoluyla finansal kaynakların yurt içinde tutulması ve yerli sanayinin yüksek gümrüklerle ve düşük kredi faiz oranlarıyla teşvikini amaçlar. Düşük faiz politikası yerli üretimi teşvik etmekte, yerli üretimin ithal mallarla ikamesi de kaynakların ülkede kalmasına yol açmaktadır.

Müdahaleci kapitalizmin finans kesimi üzerindeki müdahalesinin adı finansal baskı politikasıdır; kalkınma stratejisi de ithal ikameci kalkınma stratejisidir. Ekonomik regülasyon en genel anlamıyla, ekonomik yapıdaki ele alınan sektöre ilişkin faaliyet kurallarının konulması, kontrol ve sınırlamaların empoze edilmesidir. Bu çerçevede finansal regülasyon, düzenleyici otoritenin, finansal ajanların kararlarına ve davranışlarına kendi sosyal amaç fonksiyonunu maksimize etmek için getirdiği kurallar ve kısıtlamalar olarak tanımlanabilir. Finansal düzenleyici hizmetler ana hatlarıyla finansal kurumların davranışlarını izleme, disipline etme veya koordine etme çabalarından oluşur (Delice ve Diğerleri, 2004: 103). Finansal regülasyon düşük faiz ortamı yerli sanayinin teşviki için yüksek kur yurt içi kazançların yurtdışına çıkmaması bakımından gereklidir. Finansal baskı politikalarının da ithal ikameci stratejinin de arkasında yatan psikoloji kendi kendine yeterliliktir. İthal ikameci sanayinin gelişmesi sonucu ülke kendi kendine yeterliliğe sahip olacaktır. 1929 bunalımının dışa bağımlı ekonomilerinin bunalımın yıkıcı etkisini aynen merkez ülkeler kadar yaşamaları, müdahaleci kapitalizmin kendi kendine yeter ekonomileri amaçlamasına neden olmuştur. Finansal baskı politikası ve ithal ikameci kalkınma ekonomik bağımsızlığın iki önemli iktisat politikası kabul edilmiştir..

Finansal baskı politikalarını ve ithal ikameci kalkınma stratejilerini az gelişmiş ülkeler daha uzun süre uyguladılar. Gelişmiş ülkeler devletin piyasa üzerinde kontrol kurmaya giriştiği geçiş döneminde finansal baskı ve ithal ikameci kalkınma politikalarını uyguladılar ancak daha sonra bu politikaların etki alanından çıktılar. Fakat sermaye birikimi düşük az gelişmiş ülkeler daha uzun bir süre ekonomik bağımsızlık adına bu politikaların savunucusu oldular. Finansal baskı ve ithal ikameci kalkınma politikaları sermaye birikimi düşük az gelişmiş ülkelere ekonomik bağımsızlık

kazandırmak bir yana onları daha da dışa bağımlı hale getirdi. Finansal baskı ve ithal ikameci kalkınma politikaları öncelikle iç talebin karşılanması esasına dayandığından, ihracat göz ardı ediyordu ve döviz gelirlerini düşürüyordu. İthal ikameci stratejiyi sürdürmek için asgari üretim mallarına, makina ve teçhizata ihtiyaç vardı. Ancak bunun için gereken döviz kazanılamıyordu; üretimde önceliğin, iç talep olması ihracatın gelişmemesine ve döviz kıtlığına yol açıyordu. Dolayısıyla zorunlu ithalat için dahi gereken döviz borçlanarak sağlanıyordu. Finansal baskı politikalarının gereği olarak finansal varlıkların kontrolünün devletin elinde olması ona, yabancı sermayeye karşı doğrudan ya da düşük faiz, yüksek kur politikasıyla dolaylı engelleme imkânı veriyordu. İhracatın gelişmediği ve yabancı sermayenin engellendiği şartlarda döviz ihtiyaçlarının borçlanma dışında bir kaynağı kalmıyordu. İthal ikameci stratejide borç veren açısından borcun geri dönüşü risk içerdiğinden dış piyasalardan borçlanmak zorlaşmakta, borçlanıldığı takdirde de risk primi yüksek olmaktaydı. İçerde düşük faiz yüksek kur politikası, dış piyasadaki gelen para için yüksek faiz maliyeti yaratıyordu. Nitekim borçların vadesi geldiğinde geri ödeme ciddi borç krizleri yaratıyor, eski borçlar yeni borçlarla ödeniyordu. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve siyasi bunalıma yol açan bu borç krizleri ya da ödemeler bilançosu açığı ya da dış borç krizleri gibi ekonomik sorunların sıklıkla yaşanmasına neden oluyordu. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomi ve finans tarihi; finansal baskı ve ithal ikameci kalkınma stratejileri döneminde, döviz darboğazı ve dış borç kriziyle doludur. Her kriz yeni açılan ve daha yüksek faizli kredilerle bir sonraki döneme ertelenmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin büyük sermayeleri açısından; az gelişmiş ve gelişmekte olan hükümetlere açılan krediler kadar güvenli ve hiç üretim yapmadan kar getiren başka bir yatırım aracı bulunamaz. Ekonomik yeterlilikten yola çıkarak ekonomik bağımsızlığa ulaşma ideali, devlet tarafından kontrol edilen piyasalarda, birikmiş borçlarla ekonomik bağımsızlığın kaybolmasına yol açmıştır. Vadesi gelen borçların ödenememesi nedeniyle iç ekonomik sorunlar kontrol edilemez noktaya çıkmış, siyasi sorunlar hükümet istifalarına ya da askeri ihtilallere yol açmıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bu dönemi hükümet çalkantıları ve askeri ihtilallerle doludur. Sonuç olarak müdahaleci kapitalizmin ithal ikameci kalkınma stratejisi ve finansal baskı politikaları ekonomik ve siyasi istikrarı bozmuş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri dış borçlar ve zorunlu ithalat bakımından dışa bağımlı hale getirmiştir.

5.4. Yeniden Serbest Piyasa Kapitalizmin Dördüncü Adaptasyonu: Kapitalizmin İkinci Liberal Piyasasının Özellikleri ve Yeni Uluslararası Sistem

Bu dönem doktrin olarak yeni sağ akımın hâkim olduğu dönemdir. Dolayısıyla Kapitalizm bir defa daha ideolojik dayanağını değiştirerek değişen ekonomik ortama uyum sağlamıştır. Bu tarihsel dönemde Kapitalizm ideolojisini Keynesçi iktisattan kopararak 19.'yy liberalizmini 20.'yy şartlarına uyarlayan yeni sağ akıma dayandırmıştır. Kapitalizmin yeni doktrini müdahaleci iktisadi düşünceden uzaklaşarak liberal iktisadi düşünceye yaklaşırsa da eski dönemin alışkanlıkları kolay kolay terk edilememiştir. Yeni sağ akımın bütün liberal görüşlerine rağmen devlet müdahaleciliği düzenleyici devlet rolü bakımından sürmüştür. 1970'lerden sonra en liberal devletlerde dahi düzenleyici devlet rolü ve sosyal devlet rolü 19. yy liberalizminden çok daha ileridedir. Kapitalizmin liberal politikalara yeniden yöneldiği bu dönemde asgari bir gelir bölüşümü, yoksul ve korunmaya ihtiyaç duyanlara sağlanan yardımlar, kadınlara pozitif ayrımcılık gibi yüzlerce sosyal politika geliştirilmiştir. Ayrıca devletin tam

istihdamı güvenceye alma ve ekonomik istikrarı koruma sorumluluğu kesintisiz sürmüştür. Özellikle kamu tercihi doktrinin etkisiyle devletin, kendi aşırılığını sınırlayan düzenlemeler ya da bireysel aşırılıkları önlemeye dönük düzenlemeler, geliştirdiğini görüyoruz. Kamu tercihi ve anayasal iktisat teorileri çerçevesinde, devletin ekonomik görev ve yetkileri belirlenmiş mali anayasadan borçlanma anayasasına, gelirler anayasasından, dış ticaret anayasasına kadar pek çok alanda sınırlı ve görev tanımlı devlet rolü öngörülmüştür. Avrupa birliği ülkelerinde Maastricht kriterleri olarak uygulanan mali kurallar düzenleyici devlet rolünün evrensel örneği olmuştur. Maastricht kriterleri AB'ye üye ülkelerin ekonomik ve parasal birliğe katılabilmeleri için gerekli ön koşulları düzenliyordu. Buna göre:

- Toplulukta en düşük enflasyona sahip üç ülkeden yıllık enflasyon oranları ortalaması ile ilgili üye enflasyon oranı arasındaki farkın en fazla 1,5 olması,
- Üye ülke devlet borçlarının GSYİH' sine oranı % 60 ı geçmemesi,
- Üye ülke bütçe açığının GSYİH' sine oranı % 3 ü geçmemesi,
- Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle fiyat istikrarı alanında en iyi performansı gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmaması,
- Son iki yıl içinde üye ülkenin devalüasyon yapmamış olması gibi şartlardı.

Mali kurallar geçen 20 yılı aşkın süredir büyük bir ilgi çekmektedir. Birçok ülke artan bütçe açıklarını kapatmak ve uzun dönem maliye politikalarının sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla bu kuralları uygulamaktadır. Nüfusun yaşlanmasıyla ilgili baskılar da bu sürece hız kazandırmaktadır. Son yıllarda birçok ülkede bütçe açıklarının ve borçluluk oranlarının artması harcamalarda hızlı bir artışa neden olmuştur. Harcamaları kontrol etmek ise kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini sağlamak açısından önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak birçok ülkede, maliye politikası araçları üzerine getirilen sınırlamalar şeklinde belirlenen mali kurallar ilgi odağı olmaya başlamıştır (Günaydın ve Eser, 2009: 52). Bu kapsamda, ABD'de 1986 yılında uygulamaya konulan Gramm- Rudman-Hollings Kanunu, Avrupa Birliği'nde 1993 yılından itibaren uygulamaya konulan Maastricht Kriterleri, İngiltere'de 1998 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Mali İstikrar Kanunu, Yeni Zelanda'da 1994 yılında uygulamaya konulan Mali Sorumluluk Kanunu, mali kural uygulamalarına örnek olarak verilebilir. Mali kuralların düzenlenme yöntemleri de ülkelerin yapılarına göre farklılık göstermektedir. Anayasa, yasalar, çeşitli hukuki düzenlemeler (tüzükler, orta vadeli planlar vb.), siyasi irade beyanları veya uluslar arası anlaşmalar, mali kurallar için yasal zemin oluşturabilmektedir. ABD, İsviçre, Almanya ve Polonya'da uygulanan kurallar anayasal bir zorunluluk iken, İngiltere, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç ve Kanada gibi birçok gelişmiş ülke ile Peru, Kolombiya, Arjantin ve Brezilya gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde yasal düzenlemeler uygulama için yeterli olmaktadır. Avrupa Birliği'nde ise üye ülkeler, Maastricht Kriterlerine ve İstikrar ve Büyüme Paktı gibi uluslararası anlaşma kurallarına uymakla yükümlüdürler. Japonya'da hükümet kararı, Norveç'te Mali İstikrar Tüzüğü, Hollanda ve Endonezya'da siyasi karar ve rehberler, mali kuralların uygulanmasını yönlendiren düzenlemelerdir (Kesik ve Bayar, 2010: 49-50)

Kısaca mali kural, maliye politikası araçları yönünden bir devlet müdahalesi olup yasal bir temele dayandırılmış sınırlamalardır. Mali kuralları aşağıda sıralanan şekilde türlere ayırmak mümkündür (Günaydın ve Eser, 2010: 68)

- Denk bütçe kurallarını, altın kuralı ve açık limitini kapsayan açık kuralları,
- Toplam veya net kamu borcu üzerindeki sınırlamaları ifade eden borç kuralları,

- Toplam harcamalar (reel veya nominal olarak harcama büyümesi) veya belirli harcama sınıfları üzerinde bir tavan sınırı ifade eden harcama kuralları,
- Vergi yükü üzerine bir sınır koymayı veya dönem öncesinde beklenmeyen gelirlerdeki artışı dağıtmayı ifade eden gelir kuralları.

Öte yandan maliye politikası kuralları maliye politikası araçları dikkate alınarak aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir (Aktan, 2010b, 89-90):

- Bütçe Sınırlamaları; Bütçe sınırlamaları, bütçenin hacminde veya bileşiminde yapılan sınırlamaları içerir
- Borç Sınırlamaları; Borç sınırlamaları kamu idari birimlerinin (yerel, bölgesel, eyalet veya ulusal-federal) borçlanma kaynaklarına veya miktarına belirli endekslemelerle üst sınır getiren uygulamalardır
- Vergi ve Harcama Sınırlamaları; Vergi ve harcama sınırlamaları, bir sonraki mali yılda vergi veya harcamaların ne miktarda artacağını belirleyen anayasal ve/veya yasal düzenlemelerdir

Devletin hangi alanda mülkiyet sahibi olabileceği, devletin tekel hakkının hangi alanlarda geçerli olacağı, asgari ücretin nasıl belirleneceği, hangi kurulda ve hangi temsilcilerin asgari ücreti belirleyeceği, devletin aile toplum kültür ve çevreye ilişkin sorumlulukları gibi pek çok alanda düzenleyici devleti görmek mümkündür. Kapitalizmin bu yeni döneminin devleti, hiç de öyle 18 ve 19. yy klasik devletine benzemiyordu. Daha aktif ve belirgin görevler üstlenmişti. Bu nedenle kapitalizmin liberal döneminde müdahaleci iktisat doktrini değerini kaybetse de devlet müdahaleciliği bir başka boyutta gelişmiş ve sürmüştür. Buna göre devlet piyasanın bir yanı bozulduğunda artık sadece seyirci kalmamaktadır. Sorunun kendi kendine piyasanın iç dinamikleriyle çözülmesini beklememektedir. Aksayan piyasanın sağlıklı işlemesi için kurallar koymakta ve bu kurallara uyulmasını gözetmektedir. Bu nedendir ki 1970'lerden sonraki piyasa ekonomisi düzenlenmiş ve kurallar üzerine oturmuş bir piyasadır. 1970'lerden sonra iktisadi liberalizm kuralı olmadığı yerde piyasa olmaz, önce kural sonra piyasa gibi yeni sloganlar üretmiştir. Müdahaleci kapitalizm terk edilirken devlet para ve maliye politikasından tamamen uzaklaşmamıştır, 1970'lerden sonra para ve maliye politikası müdahaleci kapitalizmde olduğu gibi piyasayı peşinden sürükleyecek güçte değildir, ancak kapitalizmin dördüncü adaptasyon döneminde devlet piyasalar üzerinde para ve maliye politikası aracılığıyla baskı kurmak yerine, bu politikalar aracılığıyla piyasaya liderlik yapmaktadır. Bu bakımdan müdahaleci kapitalizmden sonraki iktisat politikaları piyasaya yön veren bir özelliğe sahiptir. Mesela maliye politikasıyla devletler kendilerini bağlayan mali kurallar koyarak geleceğe dönük iyimser öngörüler oluşturmaktadırlar. Hükümetin geleceğe dönük vergi perspektifleri, harcama perspektifleri, daha da önemlisi bütçe perspektifleri, piyasada şeffaf bir biçimde açıklanmakta ve buna uyulmaya çalışılmaktadır. Böylece devlet piyasada maliye politikasıyla ne kadar ileri gidebileceğinin sınırını göstererek piyasaya liderlik etmektedir. Ya da devletler özerk statüye getirdikleri merkez bankalarıyla para politikasını yürütmektedir. Merkez bankaları geleceğe dönük kur, faiz, enflasyon büyüme ve istihdam beklentilerini açıklayarak bu beklentilere uygun para politikalarının nasıl seçileceğini ilan ederek piyasa yapıcılara yol göstermektedir. Merkez bankasının kur taahhüdü ya da enflasyon taahhüdü bir piyasa liderliğidir. Kapitalizmin bu yeni aşamasında müdahaleci Kapitalizmin klasik iktisat politikalarında (para ve maliye politikası) bir terk değil evrimsel bir gelişme söz konusudur. Bu dönem devletin iktisadi tutumunu bütün piyasa aktörleri için bir hakem mercii ya da son karar mercii olarak görebiliriz.

Bir sonuca varmak gerekirse liberal kapitalizm müdahaleci kapitalizm döneminde uzun bir dönem askıda kalmıştır. Kapitalizmin ikinci liberal dönemi 1970'lerden sonra hayata geçmiştir. Bir kısım devletçi alışkanlıklar tamamen terk edilerek devlet fonksiyonları liberal bir karakter kazanmış, ancak sosyal devlet alışkanlıkları tam anlamıyla terk edilmemiştir. Gelirler politikası ve sosyal açıdan korunmaya muhtaç olanlara karşı yardımların bir kamusal hizmet olarak sürdürülmesi ve sosyal yardımların hak temelinde değil sosyal yardım olarak ele alınması yeni liberalizmin sosyal özellikleridir. Kapitalizmin ikinci liberal piyasasında devletin iktisadi görevi düzenleyici devlet olarak tanımlanabilir. Bu piyasa, stagflasyon krizi ve Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla birlikte, yeni dönemin ekonomik koşullarına uyum sağlayarak yeniden doğmuştur.

5.4.1. Kapitalizmin İkinci Liberal Piyasasının Oluşumuna Yol Açan Stagflasyon Sorunu

Stagflasyon iktisat teorisi kitaplarında enflasyon ve işsizliğin aynı anda görüldüğü bir durum olarak tanımlanır. Deflasyon arz fazlası ve işsizlik olarak; enflasyon ise talep fazlası ve fiyat artışları olarak kendisini gösterir. Stagflasyon ise hem deflasyonun hem de enflasyonun kötü sonuçlarının bir arada görüldüğü daha karmaşık bir durumdur. Stagflasyon durumunda piyasa hem eksik istihdamı hem de fiyat artışlarını görür. Stagflasyonun nedenleriyle ilgili farklı yaklaşım sözkonusudur. Birinci yaklaşıma göre genişletici para ve maliye politikaları ücret ve diğer faktör fiyatlarını artırarak, maliyet artışına, maliyet artışı, üretimin azalmasına, üretimin azalması da işsizlik ve fiyat artışına neden olmaktadır. Bir diğer yaklaşım da, stagflasyonu; ekonomi politikası otoritelerinin işsizliği doğal işsizlik oranına çekmek için global talebi uyardıklarının sonucu olarak görmektedir. Her iki yaklaşım da Stagflasyon sorunun suçunu müdahaleci kapitalizme ve Keynes'yen iktisada yüklemektedir. Buna göre müdahaleci kapitalizmin piyasayı Stagflasyona götüren mekanizması şöyle çalışmaktadır. Parasal genişleme enflasyon ve büyümenin yavaşlaması gibi iki önemli sonuç yaratır. Parasal genişlemenin birinci etkisi çok basit bir biçimde kendisini gösterir. Para miktarının mal ve hizmet miktarını aşmasının doğal sonucu enflasyondur. Ancak ikinci etki parasal genişlemenin neden olduğu zincirleme etkidir. Parasal genişleme yani para bolluğu başlangıçta faizleri düşürür ve yatırımları uyarır. Girişimciler faizlerdeki düşüşten etkilenecek yatırımlarda aşırıya kaçarlar. Yatırımlar konusundaki rekabet, yatırımların getirisinin faizlerdeki düşüşten daha hızlı düşmesine yol açar. Bunun sonucunda yatırımların finansal maliyeti arttığında (faizlerin düşük olmasına rağmen karlardaki azalmanın daha hızlı olması) yatırımlar azalmaya başlar ve büyüme durur. Dolayısıyla parasal genişlemenin doğal sonucu enflasyon ve daralmadır. Hem işsizliğin hem de hayat pahalılığının doğal sebebi parasal genişlemedir. Stagflasyon olgusu Keynesci iktisadın çözemediği bir sorun olmuştur. Nasıl ki 1929 deflasyonunda klasik iktisatçılar bir akıl tutulması yaşıyor iken, Keynes akıl yürüterek deflasyondan çıkmayı başarmışsa, aynı şekilde 1970 stagflasyonunda da Keynesci iktisat bir akıl tutulması yaşıyor iken, bu defa iktisadi liberalizm akıl yürüterek stagflasyonun ekonomik analizini yapmış ve kapitalizmin ikinci liberal piyasasının temelini kurmuştur. Yeni liberal düşüncenin ekonomik bakış açısı stagflasyon olgusu bakımından Keynesci iktisada üstün gelmiştir. Bu nedenle kapitalizmin yeni doktrini stagflasyon krizinin ürünüdür.

Stagflasyonla mücadele aşamasında piyasa daha farklı uygulamalarla karşılaşmıştır. Daraltıcı para ve maliye politikası enflasyonu düşürürken, işsizliği

artırmıştır. Bu nedenle maliye politikası çeşitlendirilerek işsizliğin ve enflasyonun aynı anda düşürülmesi amaçlanmıştır. Ücret politikaları enflasyona endekslenilerek ücret artışlarından gelen maliyet etkisi tolere edilmek istenmiştir. Vergi politikalarıyla da üretimi artırmak amaçlanmıştır. Bu bakımdan 1970'lerdeki ekonomik krizin yeni türü iktisadi doktrinlerin, iktisat politikalarının ve piyasanın evrimine neden olmuş, piyasayı daha liberal yapıya taşımıştır.

5.4.2. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü

Piyasa üzerinde değişim yaratan nedenlerden birisi ikinci dünya savaşından sonra kurulan uluslararası ekonomik sistemin yıkılmasıdır. Bretton woods sistemi dünya ticaretinin gelişmesi ve dünya ekonomisinin büyümesini amaçlayan bir uluslararası düzen kurmuştu. Dünya ekonomilerinin uluslararası ticarete katılmalarını sağlayan IMF kısa vadeli ödemeler bilançosu açıklarını üstleniyordu. Dünya bankası dünya ekonomilerinin tasarruf açığını kapatarak onları uluslararası ticari sistemin parçası haline getiriyordu, GATT anlaşması uluslararası ticaretin önündeki gümrük engelini kaldırıyordu. Ancak Bretton woods sisteminin en önemli ayağı altın dolar paritesi olarak tanımlayabileceğimiz bir uluslararası para sistemi kurmasıydı. Dolar altına endekslenirken her ulusun parasının dolar karşısında değişim oranı belirleniyordu. Bu yeni para standardı ABD dolarını uluslararası ticarete kullanılan bir ortak para birimi durumuna getiriyor ve ABD dünya ekonomisinin ihtiyaç duyduğu dolar arzını karşılıyordu. Ülkeler uluslararası ticarete katıldıklarında, kendi milli paralarını, dolar karşısında belirlenmiş değişim değeri üzerinden IMF den karşılayabiliyorlardı. Böylece uluslararası ticaretin önündeki en büyük engel, yeni bir uluslararası para sistemi kurularak aşılmıştı. Ancak bu sistemde her ülkenin bir taahhüdü vardı. Bu taahhüt milli paranın dolar karşısındaki belirlenmiş değişim oranını yani milli para ve dolar paritesini koruma yükümlülüğüydü. Bu bir nevi bütün dünyada geçerli bir sabit kur sistemi uygulamasıydı. Bu sabit kur taahhüdü nedeniyle hükümetler uluslararası yabancı sermaye girişlerini taahhüt edilen pariteyi bozacağı düşüncesiyle engelliyorlardı. Bu nedenle Bretton Woods'ta kurulan uluslararası para sistemi, sermaye hareketlerine karşı örtülü bir engel teşkil ediyordu. Bretton woods altın dolar paritesi 1970'li yıllara kadar uluslararası ticari beklentiler karşıladı.

Ancak Orta Doğudaki siyasal gelişmeler yeni ekonomik gelişmelere neden oldu. I. Dünya savaşından sonra Filistin toprakları üzerinde İngiliz mandası kuruldu. Nazi Almanyasının Yahudilere uyguladığı soykırım nedeniyle Almanya'dan ve Avrupadan Filistin'e büyük bir Yahudi göçü başladı. İngiliz manda yönetimi bu göçlerden rahatsız olan Arapların talebiyle Yahudi göçünü sınırladı. Ancak Yahudiler Avrupa'da Nazilere karşı gösteremedikleri direnci Filistinlilere karşı gösterdiler İngiliz mandasının kararına terör uygulayarak karşılık verdiler. II. Dünya savaşında Almanya'nın yenilmesinden sonra ABD de yerleşen varlıklı ve elit Yahudi toplumu ABD yönetimi üzerindeki etkisini kullanarak Filistinde bir İsrail devleti projesi geliştirdi. İngiltere, ABD'nin de etkisiyle Filistin sorununun çözümü için birleşmiş milletlere başvurdu. 1947' de BM Filistinde Arap ve Yahudi toplumundan oluşan iki devlet kurulmasına karar verdi. BM'in kararı Yahudilerin beklentilerine uygundu Yahudiler bu kararı kabul ettiler ancak Araplar BM kararını reddettiler. 1948 de BM' in paylaşımına göre İsrail devletinin kuruluşu ilan edildi. Arap devletleri Mısır, Suriye, Ürdün ve Filistin bu karara karşı savaş açtılar. 1948-1956-1967-1973 savaşlarının hepsinde Avrupa'nın desteğini alan İsrail galip geldi ve BM' in 1947'deki paylaşımını aşan daha geniş sınırlara ulaştı. Araplar Avrupa ve ABD'nin desteğini alan bir devletle askeri olarak boy

ölçüşemeyeceğini anladılar. Filistin sorununda, dünyayı kendi yanlarına çekmeye zorlamak için petrolü tehdit olarak kullanmaya karar verdiler. 1960'da kurulan OPEC'te Arap ülkeleri çoğunlukta idi. OPEC dünya petrol fiyatlarını belirleyen ve en güçlü üreticilerin Araplardan oluştuğu bir uluslararası teşkilattir. OPEC'te ağırlıkta olan Araplar petrol fiyatlarını artırarak ABD ve Avrupa'yı Filistin politikasını değiştirmeye zorladılar. Ancak bu siyasi gelişme petrol fiyatlarını artırdığından orta doğuda müthiş bir servet birikmesine neden oldu. Ortadoğu'da biriken bu petrol kazançları Avrupa'nın ilgisini çekti. Ancak tüm para birimlerinin dolara endeksli olduğu Bretton Woods sistemi Ortadoğu sermayesinin Avrupa'ya girişini engelliyordu. Çünkü bu ölçekte bir para girişi milli parayla dolar arasındaki taahhüt edilen pariteyi bozarak milli parayı dolar karşısında değerlendirebilir ve parasal istikrarı baskı altına alabilirdi. Avrupalılar petrolden kazanılan bu dolarlara sahip olmak isteselerde Bretton Woods anlaşmaları gereği her ülkenin taahhüt ettiği pariteyi koruması gerekiyordu. Ancak Avrupa'lular petrolden kazanılan büyük servetleri, parasal istikrara tercih ettiler ve Bretton Woods sisteminden çıktılar. Bretton Woods sisteminin diğer kurumları ayakta kalsa da para sistemi çöktü. Bu tarihten itibaren uluslararası sermaye dünya piyasalarında dolaşmaya başladı. Yabancı sermayenin girdiği ülkeler tasarruf açıklarını kapatarak ya da tasarruflarını artırarak hızlı bir ekonomik büyüme sürecine girdiler. Başlangıçta Avrupa'ya giren bu paralar daha sonra Avrupa sermayesinin ve ABD sermayesinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere akmaya başladı.

Dolayısıyla 1970'li yıllardaki piyasa; stagflasyon olgusunun yanı sıra bir de sermaye akımına uğramıştır. Yabancı yatırımcılar yatırım yaptıkları ülkede bir sınırlamayla karşılaşmak istemediklerinden; hükümetler yabancı sermayenin arzu ettiği ortamı yaratarak, ondan daha fazla yararlanmak istediler bu nedenle sermaye piyasasını liberalleştirdikleri gibi diğer piyasaları da (mal, emek) liberalleştirdiler. Dolayısıyla sermaye hareketleri nedeniyle uluslararası piyasalarda liberalizm rüzgârı esmeye başladı. Dolayısıyla piyasanın liberal değişimin de stagflasyon sorunu kadar sermaye hareketlerinin yol açtığı değişimde etkili oldu.

5.4.3. Finansal Serbestleşme: Deregülasyon

1973-80 dönemi, 1980 sonrasında ivme kazanacak Küreselleşme sürecinin ortaya çıkması açısından önemli gelişmelere sahne oldu. Petrol ihracatçısı ülkelerin ellerindeki petrodolarlar içe dönük sanayileşme stratejileri uygulayan ülkelerin artan finansman gereksinimini karşılamak amacıyla sanayileşmiş ülkelerdeki finans kuruluşları yoluyla az gelişmiş ülkelere yönlendirilmeye başlandı. Bunun sonucunda, kısa sürede önemli bir artış gösteren uluslararası özel finansal akımlar, bir yandan az gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan içe dönük sanayileşme modelinin bir süre daha sürmesine olanak tanırken, diğer yandan özel finansal piyasaların önemini artırarak şimdiki küresel dalganın öncü bir unsuru oldu. Bu sürecin sonunda ortaya çıkan uluslararası borç krizi bu modelin sona ermesi ve uluslar arası kuruluşlar güdümünde neo liberal politikaların az gelişmiş ülkelerin çok büyük bir kısmını içine alacak bir biçimde yaygınlaşması ve bugün küreselleşme diye adlandırılan sürecin fiilen başlaması anlamına geldi. Ardarda gelen petrol krizleri sırasında petrol ihracatçılarıyla ithalatçıları arasında gözlenen çıkar çatışmalarının katkısıyla az gelişmiş ülkelerin birlikte tek bir vücut olarak hareket etme çabalarının sektöre uğraması ve sonunda bu birlikteliğin çöküşü ve Kalkınma iktisadı'na ilginin azalışı küreselleşme sürecinin yaygınlaşmasıyla aynı yıllara rastladı. ...1970'li yılların sonunda, aynı amaçlar doğrultusunda birlikte hareket etmeye başlayan IMF ve Dünya Bankası'nın katkılarıyla neoliberal ekonomi

politikaları az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmına hızla yayıldı. Bu politikalar; mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması, dış ticaretin ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi, kamu iktisadî kuruluşlarının özelleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların ve dış finansal akımların serbestleştirilmesi, eğitim ve sağlık başta olmak üzere sosyal hizmet alanlarında özelleşme eğilimlerinin yaygınlaşması ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi gibi amaçları ön planda tutarak, bu ülkeleri dışa açık serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda dönüştürme yolunda etkili oldu. Bu politikalar değişik ülkelerde farklı sıralama ile ve farklı bir hızda uygulanmış olsalar da bu amaçlar doğrultusunda birbirini destekleyen kendi içinde tutarlı bir önlemler demeti oluşturdu (Şenses, 2004: 2-3).

1980'li yılların başlarından 1990 yıllarına kadar uzanan dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, mali sistemlerini serbestleştirmek amacıyla bir dizi reformlar yapmışlardır. Bunların en önemlileri, faiz oranlarının serbest bırakılarak kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların Merkez bankasında tutmak zorunda oldukları mevduat münzam karşılık oranlarının indirilmesi ya da tamamen kaldırılması, bankacılık sektörünün hem yabancı hem de yerleşiklere açılması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu tür politikalar genel olarak finansal serbestleşme politikaları olarak adlandırılmışlardır. Bu politikalar McKinnon(1973) ve Shaw(1973)'in öncülüğünde temeli atılan ve daha sonra Kapur, Galbis ve Mathieson gibi ekonomistlerce geliştirilen finansal serbestleşme teorisine dayanmaktadır. Bu iktisatçılara göre, finansal serbestleşme politikalarının esas amacı ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır. Bu da iki şekilde gerçekleşir: Birinci olarak, faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla birlikte ekonomide tasarruflar artar ve kişiler gelirlerinin büyük bir kısmını finansal aktif biçiminde tutmaya başlarlar. Finansal aktif stokunun artması likidite ihtiyacının azalmasına yol açar ve yatırımlar için gerekli kredilerin bulunmasını kolaylaştırır. Faiz oranlarının artması müteşebbislerin yatırım talebini bir miktar olumsuz etkilese de, ekonomide ödünç verilebilir fonların miktarı artacağından yatırımlar ve dolayısıyla ekonomik büyüme artar. Ancak mevduat faiz oranı, sermayenin marjinal verimlik oranını aşmamalıdır. Eğer aşarsa girişimciler yatırım yapmak yerine faiz geliri elde etmeyi tercih ederler. İkinci olarak finansal serbestleşmeyle birlikte yatırımların finansmanı için, iç ve dış kredi bulma olanakları artar. Mevcut bankacılık sistemi, yatırılabılır kaynakların sadece bir kısmını yatırıma dönüştürse bile, tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesinde büyük rol oynar. Finansal araçlar, gerçekleşme ihtimali yüksek yatırım projelerini bulup finanse ettiği sürece, bankacılık sisteminin gelişmesi ve rekabetin artmasıyla birlikte çoğalan ve daha verimli hale gelen aracı kurum faaliyetleri, getirisi çok yüksek projelerin finanse edilmesini sağlar. Sonuçta yatırımların ortalama verimliliği ve yatırım hacmi artarak ekonomik büyüme hızlanır. Bu fikirlerden etkilenen birçok ülke 1980-1990 yılları arasında finansal serbestleşme politikaları uygulamıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 108).

Finansal liberalizasyon olarak bilinen kuramsal görüş (müdahaleci kapitalizmin finansal baskı ve ithal ikameci kalkınma stratejisine taban tabana zıt bir görüştür) Neo Klasik temellere dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre gelişmekte olan ülkelerde nominal faiz oranlarına getirilen tavanın kaldırılarak faiz oranlarının serbest bırakılması tasarrufları yükseltecek bu da yatırıma dönüştürülecek kaynakları artırarak ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Öte yandan serbest bırakılan faiz oranlarının yükselmesi sonucunda tasarrufların artması tüketim talebini kısıcılık etkisi yapacak buna bağlı olarak da enflasyonist baskılar ortadan kalkacaktır. Yine faiz oranlarının yükselmesi ile daha üretken olmayan yatırımlar artık karlı olmaktan çıkacağı için tasarruflar daha üretken olanlara yönelecek böylece kaynak dağılımında da etkinlik sağlanacaktır. Bunun yanı

sıra finansal liberalizasyon mali piyasalarda araç çeşitlenmesine yol açarak finansal derinleşmeyi arttıracak buna bağlı olarak da mali sistemin gelişmesine katkıda bulunacaktır. (Eser, 1993: 89-90). Piyasa ekonomisinin 1970'lerde en hızlı ve en etkili değişimi finansal piyasalar üzerinde olmuştur. Finansal piyasalardaki serbestleşme diğer piyasaları da etkilemiş ve liberalleşme tüm piyasada yeniden yayılmıştır. Çünkü yabancı sermaye yalnız portföy yatırımlarından oluşmuyordu. Daha çok arzu edilen ve yararlı olduğuna inanılan yabancı sermaye; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıydı. Yabancı yatırımcının istediği uygun ortamı yaratarak uluslararası yabancı sermayeden daha fazla pay almak isteyen hükümetler; mal ve emek piyasasını liberalleştirdiler ve devletin iktisadi rolünü sınırlandırdılar. Hatta çoğu ülke yabancı yatırımcıyla çıkan bir uyuşmazlıkta iç hukuk yollarına başvurmadan uyuşmazlığın uluslararası tahkim yoluyla çözümünü kabul ederek yabancı yatırımcılara karşı güven ortamı sundular. Buna bağlı olarak girişim hürriyeti genişledi, özel yatırım alanları arttı, kamu tekelleri ayrıcalığı azaldı, yabancılara özel mülkiyet ve girişim özgürlüğü tanındı, rekabet hukuku uluslararası normlara yaklaştırıldı. Dolayısıyla yabancı yatırımlara kapı aralayan her ülke sadece mali piyasalarını değil bütün piyasalarını liberalleştirerek devletçi uygulamalardan çekildiler. Bu nedenlerle sermaye hareketleri; 1970'lerden sonra piyasa ekonomisinin mal, sermaye ve hatta emek açısından dünya ekonomisiyle bütünleşmesine ve piyasanın daha da büyümesine yol açmıştır. Finansal Liberazasyon konusunda bakınız S. Taş ve i. Örnek (2003) ve O. Esen (1998a-1998b).

5.4.4. Devlet Müdahaleciliğinin Gerilemesi

Devlet müdahaleciliğinin gerilemesi üç önemli gerekçeye dayanıyordu. Bunlardan birincisi stagflâsyona devletin neden olduğuna inanılmasıdır. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın stagflâsyon para ve maliye politikasının ürünüydü. Dolayısıyla bu türden bir sorunla bir daha karşılaşmamak için, devlete ait ekonomik yetkiler kurala dayandırıldı. Bu nedenle de devletin iktisadi amaçlı müdahalesi geriledi. İkinci neden ise finansal baskı politikasının son bulmasıydı. Artık devlet finansal kaynakları kontrol edecek bir noktada değildi. Uluslararası sermaye girişinin artması yönündeki düzenlemeler finansal baskı politikalarını geriletmişti ve devletin finans kesimi üzerindeki hâkimiyetine son vermişti. Kredi tavanlarını belirleme bankalar üzerindeki hâkimiyet, seçici krediler yoluyla portföy tercihinin yönlendirme gibi yetkiler kaldırıldı. Dolayısıyla finans piyasalarında devlet küçüldü. Üçüncüsü de mal ve faktör piyasaları üzerindeki devlet kontrolü de yabancı sermayeyi çekmek için azaltıldı. Doğrudan yatırım artışı, mal ve faktör piyasalarının serbestleşmesini gerektiriyordu. Mülkiyet, girişim ve rekabet hukuku bu anlamda yeniden liberalleştirildi.

Sonuç olarak 1970'lerden sonra devlet, mal, faktör ve finans piyasaları üzerindeki hâkimiyetini kaybetti, devletin iktisat politikaları liberal düzenlemelere tabi tutuldu ve kurala dayalı hale getirildi.

5.4.5. Sosyal Devletin İflası

Sosyal devlet, vatandaşlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı amaçlayan ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasını öngören bir devlet anlayışı olarak; devlet tarafından kontrol edilen piyasada doğdu. Sosyal devlet negatif özgürlük anlayışına dayalı liberal devlete oldukça uzaktır. Liberal devlet bireyin hak ve özgürlüklerine karşılık negatif bir tutuma sahiptir. Devletten; bireyin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması anlamında sorumluluk hissetmesi ve bu yönde adım atması da beklenemez,

fakat bu durum sosyal devletin liberal geleneğin birikimini reddettiği anlamına gelmez. Sosyal devlet klasik liberal devletin yani hukuk devletinin esas aldığı bireyin korunmasını ilkesini aynen benimser. Fakat sanayi toplumlarının liberal bir emek piyasasına ihtiyaç duymaları nedeniyle, bu koruma ancak sosyal haklarla tamamlanan bir korumadır. Bu nedenle sosyal devleti Liberal devletin birikimlerini görmezden gelen bir uygulama olarak görmemek gerekir, aksine Sosyal Devleti Liberal Devletin tamamlayıcısı bir uygulama olarak görmek gerekir. Sosyal devlet bu yönüyle her şeyden önce sanayi devriminin, makinalaşmanın, emek, toprak ve paranın piyasa mekanizmasına boyun eğmesinin yol açtığı korkutucu sarsıntılara, çözüm arayan ve bunda başarılı olan bir sistemi ifade eder. Sosyal devlet sanayi kapitalizminde dâhil edici bir rol oynayarak ve vasıfsız insanları eğiterek, onların siyasal toplumsal ve ekonomik alana adapte olmasında yararlanan, demokrasi ve katılım açısından da son derece başarılı olan, bir uygulama olmuştur. Sosyal devlet; insanlar piyasa koşullarında birey olarak yaşarken, bir takım eşitsizliklerin çıkabileceğini kabul etmiş ve devletin görevinin; vatandaşların bu eşitsizliklerden en az zarar görmek olduğu; mantığına dayanmıştır. Devletin güçsüz kesimleri gözetmesi ise bu kesimlerin sisteme yabancılaşmasını önlemiş, siyasal yaşama katılmalarını sağlamış ve böylece demokrasi için elverişli bir ortam hazırlanmıştır. Ancak yeni kapitalizmin ideolojik dayanağını oluşturan yeni sağ akım sosyal devleti ileri boyutta eleştirmiştir. Yeni sağ akımın farklı kollarının katı bir biçimde sosyal devleti eleştirmelerine ve sosyal devleti reddetmelerine rağmen; uygulamada sosyal devlet müdahaleci kapitalizmle kazandığı statüden çok az geri düşmüştür. Toplumsal ihtiyaçların artması sonucu kamu hizmetlerinin büyümesi, devletin sosyal görevini çevre sorumluluğundan aileye kadar, uyuşturucu ve alkol ile mücadeleden sağlıklı beslenmeye kadar genişletmiştir. Dolayısıyla teorik olarak karşı çıkılmasına rağmen bazı sosyal politikalar devlet sorumluluğundan çıksa da yeni sosyal ihtiyaçların karşılanması devletin sorumluluğunda kalmıştır. “Kuzey Avrupa ülkelerinde Hollanda, Norveç, İsveç ve Danimarka gibi sosyal harcamalar sonunda kamu sektörünün ekonomi içindeki payı % 50' lere Almanya ve Fransa, Belçika ve İngiltere'de % 40' lara ulaşmıştır. Görüldüğü gibi sosyal devlet işsizlik, eğitim ve sosyal adalet gibi sorunları çözerken ekonomi içindeki payını artırmaktadır (Bulut, 2003: 179-180).

Yeni sağın sosyal devlet eleştirisi birkaç başlık altında şöyle sıralanabilir (Ölmezogulları, 1999: 129-131):

- Sosyal talepler bir hak değildir. Haklar devlet koruması altındadır. Ancak sosyal talepler hak olarak kabul edilemez. Çünkü toplumsal gelişme işe birlikte sosyal talepler de artmaktadır. Bunların hak olarak kabulü devlet bütçesini altından kalkılamaz bir yük altına sokar. Çünkü sosyal haklar sınırsızdır ve mali kaynaklar sınırlıdır.
- Eşitsizlik eşitlikten iyidir. Eşitsizlik halinde yaratılan zenginlik sızma etkisiyle alt gelirleri artıracığından, eşitsizlik üretimi artıracak üretim artışı da yoksulluğu azaltacaktır. Ancak sosyal devletin eşitlik anlayışı üretim ve sermaye birikimini engellediğinde sızma etkisi olmayacaktır.
- Gelir farklılıkları yetenekten kaynaklanan sebeplerle doğal olup, ahlaki değerlendirilmelere tabi tutulamaz.
- Sosyal yardım yapılabilir, ancak sosyal yardımlarda nakdi yardımlar kişisel özgürlüklere daha uygundur.

Sonuç olarak sosyal devlet yeni sağ doktrinin eleştirileri ölçüsünde zayıflatılamamıştır. Ancak sosyal harcamaların ulaştığı büyüklük ve sosyal devletin ekonomik ağırlığının artması, onun bir takım sınırlamalara tabi tutulmasına neden

olmuştur. Bu sınırlamaları da genel olarak sosyal taleplerin bir hak olarak değil bir sosyal yardım olarak görülmesi biçiminde ifade edebiliriz.

5.4.6. Özelleştirme

Müdahaleci kapitalizmin kamu mülkiyeti konusundaki ilerlemesine son verilmiştir. Zorunlu mallardaki kamu mülkiyeti, temel girdi mallarındaki kamu mülkiyeti, tekel niteliğindeki endüstrilerdeki kamu mülkiyeti ve altyapıdaki kamu mülkiyeti özelleştirmeye açılmıştır. Özelleştirme yoluyla satılmayan devlet işletmelerinde ise tekelci imtiyazlar kaldırılmıştır. Müdahaleci kapitalizmin kamu mülkiyeti bakımından gerilemesi yani özelleştirme uygulamaları, sosyal devletin tasfiyesinden çok daha hızlıdır. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da çok hızlı özelleştirmeler yapılmıştır. Özelleştirmeler yabancı yatırımcıları çekmek için cazip imkânlar sunduğundan yabancılar özelleştirmelere yoğun ilgi göstermişlerdir. Hükümetler özelleştirme yoluyla büyük yeni yatırım sermayesi yaratmak ve özelleştirmelerle ilgili rekabet yaratarak gelirleri artırmak için, hem özelleştirmeyi hızlandırmışlar hem de özelleştirmeyi yabancı katılımcılara açmışlardır.

5.4.7. Finansal Serbestleşme ve İhracata Dayalı Kalkınma

1970'lerden sonra devletin kontrol edildiği kapitalizmin ikinci liberal piyasasında, finansal politika finansal serbestliği amaçlamıştır. Buna göre mali piyasaları liberalleştirilmiş faizler ve döviz kurları dalgalanmaya bırakılmış, yabancı sermayenin portföy ve doğrudan yatırımlarına izin verilmiş, yabancı bankaların ve firmaların eşit koşullarda, serbest ekonomik faaliyetlerinin önü açılmıştır. Finansal piyasaların dışa açılmasının doğal sonucu olarak mal piyasaları da liberalleştirilmiş ithalat ve ihracat serbest hale gelmiştir.

İthal ikameci kalkınma stratejisi tıpkı finansal baskı politikası gibi sona ermiş finansal serbestlik politikasının dış ticaret politikası ihracata dayalı kalkınma stratejisi başlamıştır. Daha uygun ekonomik koşullara sahip ülkelere akan doğrudan yatırım sermayeleri; ürettikleri malları yerel piyasalara ve uluslararası piyasalara taşıyarak kendi kazançlarını artırmışlar, mal ürettikleri ülkelerin ekonomik kalkınmalarına hizmet etmişler ve milli kaynaklara dayalı kalkınma modellerini gözden düşürmüşlerdir.

5.5. Küreselleşme ve Kapitalizmin Beşinci Adaptasyonu: Kapitalizmin Küresel Piyasasının Özellikleri ve Yeni Uluslar Arası Sistem

Kongar teknolojinin belirleyiciliğini küreselleşme tanımında da vurgulayarak, Küreselleşmeyi, dünyanın yaşadığı Tarım ve Endüstri devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrimin, İletişim-Bilişim Devriminin görüntülerinden birisi olarak kabul etmektedir (Güldiken ve Aslan: 2006: 184). Boratav ise küreselleşmeyi kapitalist evrim sürecinin bir aşaması olarak görmektedir. Bu süreçteki gelişmeleri emperyalist teori ışığında değerlendirerek, küreselleşmeyi kapitalizmin günümüz siyasal ve ekonomik koşullarına uyum çabalarının yaşandığı bir süreç olarak kabul etmektedir. Küreselleşme sürecinde emperyalizmden farklı olarak yaşanan yeni değişimlere dikkat çekmektedir. Bunlarda ilki, uluslar arası düzeydeki bazı kuruluş ve örgütlenmelerin kapitalist dünya sisteminin tümünü kapsayacak üst yapılar biçiminde roller üstlenmiş olmalarıdır. Bu kurumsal mekanizmaların bir bölümü merkez içi çatışmaları çözme amacını güderken diğer kısmı ise çevre ve merkez arasındaki eklemlenme biçimlerini

denetleme işlevini üstlenmiştir. Yaşanan ikinci değişiklik ise ulus ekonomileri devletsizleştirerek küreselleştirmek olmuştur. Üçüncü dünya ülkelerinin çoğu ekonomik ve sosyal politika alanlarında artık tam anlamıyla hükümler sayılmamaktadırlar. Bu aşamada geleneksel politika araçları giderek felce uğramakta siyasal iktidarlar ulusal düzlemde sosyal ve ekonomik politikaları hayata geçirme çabasından vazgeçmektedirler. Bu değişim sosyal devlet kazanımlarının terk edilmesi anlamına gelmektedir. Üçüncü yenilik ise uluslar arası faktör hareketleri ile ilgilidir. Sermaye hareketlerindeki serbestleşme merkez sermayesine olduğu kadar çevre burjuvazileri için de yeni olanaklar getirmektedir. Özellikle kısa vadeli ve spekülatif sermaye hareketlerinin olağan üstü boyutlarda arttığı günümüzde, merkez çevre arasındaki emek hareketleri giderek engellenmektedir. Geline nokta emperyalizm ve küreselleşme arasındaki farklar aşağıdaki gibi belirtilerek, küreselleşmenin emperyalist çözümlerle irdelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Selen, 2002: 6-7)

Küreselleşme genellikle artan ticaretle doğrudan yabancı yatırımlara dair pazar ilişkilerinin yayılması olarak algılanır. Küreselleşmenin daha kapsamlı bir tanımını, mal ve hizmetlerin; üretim, dağıtım ve kullanımının, dünya ekonomileri arasında entegrasyonu olarak yapmak mümkündür. Bu anlamda küreselleşme, uluslararası ticaretin entegrasyonu ya da uluslararasılaşma ile eş anlamlıdır. Küreselleşme iki nedenle liberalleşme ile eşleştirilir. Sermayenin uluslararası dolaşımındaki radikal artışın, teknolojik değişimin ve artan piyasa rekabetinin, devletin ekonomik rolünü önemli bir oranda düşürmüş olması ve liberalleşmenin küreselleşmeyi destekleyen etkili yol olması bakımından küreselleşme liberalizmle eşleştirilmektedir (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004: 57). Bu bakımdan küreselleşmenin; kapitalizmin ikinci liberal piyasasının uluslararası ölçekte büyümesine, devletin küçülmesine, mal, sermaye ve emek piyasalarının liberalleşmesine, büyük tesiri olmuştur.

Küreselleşme dünyanın tek bir mekân olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreci ifade etmektedir. OECD'nin küreselleşme ile ilgili olarak önerdiği tanım üç faktörden oluşmaktadır

OECD'ye göre küreselleşme olgusu kendisini, uluslararası şirketler gibi güçlü ve yeni aktörlerin siyasal sahneye girişi, bilgisayar teknolojisinin iletişim ev enformasyon alanındaki hızlı yayılımı ve bir çok ülkede regülasyon politikalarının belgelenmesi ile göstermiştir (Hasanoğlu, 2001: 70). Ancak OECD küreselleşme ile ilgili önerisi küreselleşmenin 1980 sonrası sermaye hareketlerinin gelişimini açıklayabilir, malların serbest dolaşımı ve mal piyasalarının liberalleşmesi bakımından küreselleşmenin ön aşamalarını içermez. Küreselleşme sadece bir ekonomik değişim değildir, aynı zamanda bir toplumsal değişimdir. Bu nedenledir ki küreselleşme sürecinde sadece ekonomik yapı değişmemiştir, aynı zamanda kültür, teknoloji, siyasal yapı, ekonomik yapı ve ekonomik performans da değişmiştir. Bu bakımdan değişimin çok hızlı ve geniş boyutlu olmasından dolayı küreselleşme çok zor anlaşılmıştır. Küreselleşmenin toplumsal, teknolojik, siyasal ya da ekonomik bir süreç mi olduğu hala süren bir tartışmadır. Bu süreç o denli karmaşık ilişkiler kurmaktadır ki kim bu sürecin dışında kim içinde belirlemek mümkün gözükmemektedir. Küresel sistemin bir parçası olanlar uluslararası rekabetten etkilenmeye ve zorlanmaya başladıklarında, küreselleşme karşıtı kesilmektedirler. Mesela yurt dışından gelen malları satan ithalatçı firmalar küreselleşmenin nimetlerinden yararlandıkları sırada bu sürecin hararetli savunucuları iken, yeni ithalatçı firmaların çoğalması ya da yabancı şirketlerin ithal edilen malları yatırım yaptıkları ülkede üretmeleri sonucu rekabetin artması, firma karlarını azalttığında, aynı firmalar bu defa yabancı düşmanlığı, milli mal tercihi ve piyasaların yabancı mal hâkimiyetine girdiği gerekçesiyle küreselleşme karşıtı olabilmektedir.

Tarihin hiç bir evresinde yerel unsurlar bu ölçüde yabancı unsurlarla yakın olmadılar, siyasal, kültürel ve toplumsal farkındalık, hiç bu kadar ileri gitmedi. En küçük üreticiden en büyük üreticiye kadar yerel üreticiler yabancı mallarla karşılaştılar. Hatta yerel sermaye hiçbir zaman bu ölçüde yabancı sermayeyle aynı pazarı paylaşmadı. Hemen her kentte yerli bankalar kadar yabancı banka şubeleri açıldı. Dolayısıyla küreselleşme süreci bütün yerel unsurların yabancı unsurlarla karşılaştığı bir ortamı iletişim, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki ilerlemeler nedeniyle, hiç bir zaman olmadığı kadar geniş bir biçimde sağladı. Dış dünyayla yakınlaşma toplumlarda geniş kabuller gördüğü gibi geniş tepkilere de neden oldu. Küreselleşmeden faydalananlar gelirleri artanlar ve yeni iş imkânlarına ve pazarlara karışanlar ve rekabet gücü olanlar, bu sürecin destekçisi oldular. Tekelci yapılar ve rekabet gücü olmayanlar, karları azalan ve işini kaybedenler ise bu sürecin karşıtı oldular. Dolayısıyla küreselleşme toplumu tam anlamıyla ikiye bölmüştür. Karşıt olanlar, taraftar olanlara karşı azınlıkta olduklarından ve sürecin ilerlemesi bir türlü durdurulamadığından, küreselleşme karşıtları kayıplarını geri alabilmek için örgütlenerek sokaklara inmişler sert protesto ve şiddete yönelen eylemlere girişmişlerdir. Ekonomik işbirliği nedeniyle, ekonomik faaliyetlerin ve piyasaların büyümesi sonucu, artan üretim ve tüketimin devasa boyutlara ulaşması, çevre kirliliği, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi olumsuz dışsallıklar yaratmıştır. Hava kirliliği, küresel ısınma sonucu iklim değişikliğinin bitki ve hayvan türlerini tehdit etmesi, küreselleşme karşıtı protestolara çevreci bir içerik kazandırmıştır. Bu nedenle küreselleşme karşıtı eleştiriler sadece ekonomik eleştiriler olarak kalmamış aynı zamanda çevreci ve sosyal bir karakter de kazanmıştır. Ekonomik küreselleşmenin yarattığı olağanüstü zenginlik başarısı, küreselleşmenin yarattığı en büyük sorunlardan birisi olan finansal krizlerle, gelir dağılımı adaletsizliği ve zengin ülkelerin kazançlarının daha hızlı artması gibi, olumsuzluklarla aşınmaya başladığında, kapitalizmin adaptasyon yeteneği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin büyük küresel piyasasını kontrol etmek için ulusal ve ulusal üstü kurumlar kurulmuştur. Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korunmak, ondan daha fazla yararlanmak ve finansal krizleri önlemek için rol alan bu kurumlar gelir dağılımı adaletsizliği, dissallıklar, çevresel sorunlar ve merkez çevre çatışması gibi sorunları çözümeseler de büyük piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak önemli ekonomik roller üstlenmişlerdir.

Vergi ve harcamalar, anayasal ve yasal düzenlemelerin yanı sıra hükümet kararları, tüzükler, siyasi kararlar ve uluslararası antlaşmalar ile de sınırlandırılabilir. Özellikle AB bünyesinde bulunan ve Avro alanına dahil ülkeler, Maastricht ve Amsterdam kriterleri ile İstikrar Paketi gibi uluslararası antlaşma hükümlerine uymak zorundadırlar. Ülkemizin de içinde bulunduğu bazı ülkeler ise bu tür sınırlamaları IMF programları nedeniyle uygulamak durumundadırlar (Aktan ve Diğerleri, 2010b: 99)

5.5.1. Küreselleşme: Piyasaların Entegrasyonu Süreci

Ekonomik küreselleşme yerel piyasaların uluslararası pazarlara açılması para mal ve emek piyasalarının liberalleşmesi ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını engelleyen sınırlamaların kaldırılarak üretim, malların satıldığı piyasalara genişlemesi sürecidir. Dolayısıyla ekonomik küreselleşmenin ticari, emek ve sermaye boyutu bulunmaktadır. Bu piyasaların dünya ekonomileriyle entegrasyonuna baktığımızda bir paralellik gözükmemektedir. Ticari entegrasyonun önce sermayenin daha sonra entegre olduğu, emeğin entegrasyonunun ise henüz tam olarak gerçekleşmediği söylenebilir.

5.5.1.1. Entegrasyonun Ticari Boyutu

Ticaretin entegrasyonu küreselleşmenin ilk aşamasıdır, piyasalardaki ilk entegrasyon mal piyasalarında gelişmiştir. Bölge ya da ülke dışı ticaret hep olmuştur, büyük İskender, Roma ya da Moğollar döneminde dünya piyasaları birleşmiştir. Ancak ticari mallardaki ilk ve ciddi büyüme coğrafi keşifler sonucu gerçekleşmiştir. Merkantilizmin dış ticaret anlayışında ticaretten ancak bir tarafın kazançlı çıkabileceği felsefesi gereği uluslararası ticaret tek yanlı olarak korumacılıkla gelişmiştir. Dolayısıyla malların dolaşımı hammadde özelliği taşıyan mallar bakımından batı Avrupa'ya doğru tek yönlü bir hareket olarak gelişirken mamul mallar dolaşımı yine tek yönlü olarak batı Avrupadan çıkan mallardan oluşmuştur. Dolayısıyla ticari mallar dolaşımı, tek yönlü de olsa merkantilist dönemde genişlemiştir. İkinci genişleme sanayi devrimidir. Sanayi devrimi iktisadi liberalizmle bütünleşerek, bütün piyasaları içine alan çok yönlü ve paralel, ticari mal dolaşımını başlatmıştır. Sanayi devrine eşlik eden iktisat doktrininin mantığı ticaretten her iki tarafın da kazançlı çıkacağı düşüncesine dayanıyordu. Ticari mallarda dolaşım 1914-1945'li yıllarda yavaşlama gösterdi. Bretton woods düzenlemeleri sistemin yeniden inşasında başarılı oldu. Malların dolaşımı yeniden hız kazandı. Ancak 1970'lerden sonra küreselleşmenin sermaye boyutu ortaya çıktığında mal ticareti farklı bir boyut kazandı. Dışarıdan gelen malların üreticileri üretimi mal sattıkları ülkelere taşıdılar, üretimin mal satılan pazarlara doğru genişlemesi sonucu malların menşei karıştı. Çin'de üretilen malların Çin malı mı yoksa bir başka ülkenin malı mı olduğu bugün bile ikna edici bir açıklamaya kavuşamadı. Ancak malların ticareti ve piyasanın ticari entegrasyonu bir defa daha 1970'lerden sonra yine ivme kazandı.

Uluslararası ticaretin 20.'yy daki hızlı artışının başlıca nedenleri şunlardı (Günsoy, 2006: 81):

1. **Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Uzmanlaşma:** Ülkelerin verimli üretemedikleri malları başkalarından almak istemesi ve teknolojinin buna imkân vermesi
2. **Toplumsal ve Kültürel Tercihler:** İnsanların alışkanlıklarının benzeşmesi uluslararası ticaretin gelişmesiyle yakından ilgilidir. Artık bütün dünya batılılar gibi giyiniyor, batılıların ürettiği ürünleri tüketiyor. Ancak aynı zamanda orantısızda olsa batılı piyasalarda farklı malların da alıcısı bulunabilmektedir. Bu nedenlerle uluslararası ticaretteki büyümesi alışkanlıkların benzemesiyle de ilgilidir.
3. **Teknolojik İlerleme Sonucu Ulaşımın ve İletişimin Hızlanması:** İletişimin gelişmesi, ulaşımın ucuzlaması ve hızlanması, ortak alışkanlıkları çoğaltmış ve malların dolaşımı kolaylaşmıştır.
4. **Ödeme Kolaylıkları ve Bankacılık Sisteminin Gelişmesi:** Bankacılık sisteminin gelişmesi ve ödemelerin basitleştirilmesi, ekonomik riskleri azaltarak uluslararası ticareti olumlu etkilemiştir.
5. **Uluslara Arası Kurumlar:** II. Dünya savaşı sonrası ve daha sonra kurulan uluslararası kurumlar, dünya ticaretinin artmasında kuşkusuz etkili olmuştur.

Küreselleşme mal piyasalarının büyümesine ve bu piyasaların ulusal ölçeği aşarak uluslararası boyuta ulaşmasına, piyasanın yabancı unsurlardan oluşan yeni aktörlere sahip olmasına neden olmuştur. Yerel piyasaların dış piyasalarla entegrasyonu süreci olan küreselleşme ile birlikte yerel piyasaların yabancı piyasalara karşı adaptasyonu artmıştır.

5.5.1.2. Entegrasyonun Emek Boyutu

Piyasanın uluslararası sistemle entegrasyonunda en yavaş ilerleme emeğin serbest dolaşımı alanındadır. Serbest dolaşım topluluk içi dolaşım olarak sınırlı bir biçimde Avrupa Birliği içinde gelişmiştir. Bu nedenle emeğin küreselleşmesi emeğin serbest dolaşımıyla ilgili bir anlama sahip olmamıştır. Emeğin küreselleşmesi işçi statüsünün bütün dünyada benzeşmesi, işçilerin haklarının ve işverenin haklarının evrensel kurallara göre belirlenmesi olarak anlaşılmıştır. Uluslar arası çalışma örgütü (ILO) emeğin küreselleşmesinde, ülkelerdeki çalışma yasalarında ve bu alana ilişkin uygulamalarda standartları geliştirmek ve ileriye götürmekle görevli bir kuruluş olarak rol üstlenmiştir. Dünya ekonomisinin büyümesi ve genişleyen küresel piyasalarda rekabetin artması, üretim yapısının ve çalışma koşullarının sürekli değişmesine neden olmaktadır. Çok hızlı değişen ekonomik koşullarda, çalışanların korunmasına dönük uluslararası irade İLO sözleşmelerinde kendisini göstermiştir. İLO'nun çalışma yaşamındaki standartları geliştirme görevi bilgiye dayalı, hızlı üreten ve sürekli değişen tüketici taleplerine uyum sağlayan yeni uygulamaları takip etme sorumluluğunu geliştirmiştir. Gelişmiş ülkeler İLO'nun 177-181 nolu sözleşmeleri ile Avrupa Birliğinin 2008/104/EC sayılı ödünç iş akdine ilişkin yönergelerini, çalışma hayatına ve çalışma mevzuatına uygulayarak, esnek çalışma modellerine uyum sağlamışlardır. Esnek çalışma modelleri bugün iş hayatında üretim teknolojisinin yükselmesi ile birlikte yüksek eğitilmiş çalışanları da içine almaktadır. Uluslararası sisteme katılmak isteyen ülkeler çalışma mevzuatlarını bu yönde güncelleyerek emeğin uluslararası sisteme entegrasyonunu sağlamaktadırlar.

İLO'nun temel ve en önemli fonksiyonlarından biri, uluslararası çalışma konferansının, uluslararası standartları belirleyen sözleşme ve tavsiye kararlarının üçlü yapı (işçi, işveren ve hükümet) tarafından kabul edilmesini yaygınlaştırmaktır. Bu sözleşmeler üye ülkelerin yasama organlarının onayıyla birlikte, bağlayıcı olmaktadır. İLO'nun tavsiye kararları ise yasama ve uygulama konularında hükümetlere rehberlik görevi görmektedir. Sözleşme ve Tavsiye Kararları, 1919'dan bu yana, çalışma dünyası ile ilgili hemen her konuyu kapsamıştır. Bunlar arasında, bazı temel insan hakları (özellikle dernek kurma, örgütlenme ve toplu pazarlık hakkı, zorla çalıştırma ve çocuk emeğinin yasaklanması, çalışma hayatında ayrımcılığın yok edilmesi), çalışma yönetimi, endüstriyel ilişkiler, istihdam politikası, çalışma koşulları, sosyal güvenlik, iş güvenliği ve sağlığı, kadınların istihdamı ile göçmen işçiler ve denizciler gibi bazı özel kategorilerin istihdamı yer almaktadır. Her üye ülke, karar alma konumunda olan ulusal yetkililerin de yer aldıkları Konferans tarafından belirlenen Sözleşme ve Tavsiye Kararlarına uymakla yükümlüdür. Bu sözleşmeleri onaylayan ülke sayısı artmaktadır. İLO sözleşmelerin yasal olarak uygulamada geçerliliğinin denetimi ile ilgili etkin bir yöntem geliştirmiştir. Denetim, sözleşmelerle gelen yükümlülüklerle ne ölçüde uyulduğunu nesnel temeller bazında değerlendiren bağımsız uzmanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, örgütlenme özgürlüğünün ihlali ile ilgili şikayetlerin değerlendirildiği özel bir prosedür bulunmaktadır. (İLO, 2013). Dolayısıyla İLO sözleşmelerinin parlamentolarca onayı gerçekleştiğinde işçi ve işveren hakları evrensel bir niteliğe kavuşmaktadır.

5.5.1.3. Entegrasyonun Finans Boyutu

Finansal küreselleşme; ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkmasını ve uluslararası sermaye akışının ulaştığı ileri boyutu ifade eden bir

kavramdır. Gelişmekte olan ülkelere yönelen özel sermaye akımları doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve banka kredileri ve diğer yatırımlardan oluşur. Sermaye akımlarında ilk belirgin büyüme, sanayi devrimi sırasında, merkez kapitalist ülkelerde biriken sermayenin çevre ülkelere çoğu hükümet borcu şeklinde girmesiyle gerçekleşmişti. İkinci büyüme bu sermayenin özel yatırımlar hisse senedi ve tahvil alımı biçiminde çevre ülkelere yayılmasıyla gerçekleşti. Üçüncü büyüme bir banka veya şirketin çevre ülkedeki kendisine ya da başkasına ait yavru şirketi finanse etmektir. Bu yolların sonuncusu ise doğrudan yabancı özel yatırımlar oldu (Günsoy, 2006:108-109). Görüldüğü gibi sermaye hareketlerinin finans kaynağı sanayi devriminin yarattığı bir dalgadır. Kapital birikim önce hükümet borcu niteliğinde resmi kredi özel portföy yatırımlar, banka kredileri ve doğrudan yatırım biçiminde uluslararası piyasalara girmiştir. Yabancı sermayenin uluslararası piyasalara yönelmesinin pek çok nedeni olmakla birlikte ana nedeni iç piyasalarda biriken sermayenin karşı karşıya olduğu rekabetin kapitalist merkez ülkelerde çok fazla olması, kar oranlarının bu rekabetten dolayı düşük ancak maliyetlerin birçok nedenden dolayı (işçi haklarının gelişmesi, asgari ücretin yüksek olması, kayıt dışılığın azalması nedeniyle yüksek vergi vs.) yüksek olmasıdır. Yabancı yatırımcılar sahip oldukları kapitali uluslararası piyasalara getirerek daha düşük maliyetli ve kar oranı yüksek üretim alanlarına yatırmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımları taşıyan şirketlere ise çok uluslu şirketler denir. Çok uluslu şirketler uluslararası işletmelerin çok özel bir türüdür. Bunlar tüm dünya genelinde yoğun ilişkiler içinde olan, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerinde tek bir ülke yönetiminin tamamıyla kontrolünde olmayan, yüksek düzeyde gelişmiş uluslararası şirketlerdir (Tağraf, 2002: 37). Doğrudan yabancı yatırımlar yeni bir süreç değildir ve başlangıcı 1850'li yıllara kadar gider. Günümüzde farklı olan ise kızıl Çin de dâhil olmak üzere birçok ülkenin küreselleşmeye sıcak bakması ve kalkınmada, yabancı sermayenin daha fazla rol oynaması için çaba gösterilmesidir. Doğrudan yabancı yatırımları destekleyenlere göre yabancı yatırım kadar ülkenin üretimden ve gelirden alacağı pay artmaktadır (Gürak, 2003:1). Finans piyasalarının entegrasyonu sonucu sermayede yabancılaşma unsuru tamamen kalkmıştır. Kısa vadeli yatırımlardan doğrudan yatırımlara kadar her alanda yabancılar varlık gösterebilmektedir. Yabancı firmalar yerli kanunlara tabi olarak ülkenin milli endüstrileriyle aynı haklara sahip olmaktadır. Piyasanın üretim ve doğrudan yatırımlara karşı adaptasyonu çok hızlı olmuştur. Yabancı yatırımların kalkınmaya pozitif etkisi nedeniyle yabancı yatırımlar üzerindeki sınırlamalar kaldırılmış ve sermayenin milli karakteri kaybolmuştur. Bugün bir firma merkez ülke dışında bir kaç ülkenin yasalarına tabidir. Hukuken firma merkezi başka bir ülke de olsa, yatırım yapılan ülkenin yerel yasalarına tabi olarak faaliyetlerin yürütülmesi, firmanın gelirini milli gelir hesapları içinde sayılmasına neden olmakta ve milli bir girişimmiş gibi hukuken kabul görmesine neden olmaktadır. İç piyasaların yabancıların istedikleri ortamı bulması bakımından tamamen liberalleşmesi yerel piyasaları yabancı piyasalara adapte etmiştir. Finans piyasalarının liberalleşmesinin bu bakımdan piyasanın dönüşmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Finans piyasalarında serbestleşmenin ileri aşamalarında üretim artık malların satıldığı pazarların içine ya da ülkelerin gümrük duvarlarının ötesine, tüketiciye yakın piyasalara taşınmıştır.

5.5.2. Küreselleşmenin Piyasaya Yararları ve Zararları

İktisadi küreselleşmenin piyasalar üzerindeki ilk etkisi genelde olumlu oldu. Piyasaların liberalleşmesi sonucu ticaret gelişti mal fiyatları düştü yatırımlar arttı,

teknoloji ve bilgi birikimi arttı. Küreselleşmenin olumsuz etkileri daha sonra belirginleşti. En önemli göstergesi finansal krizler ortaya çıktığında küreselleşmenin diğer sorunları da su yüzüne çıktı.

5.5.2.1. Küreselleşmenin Piyasaya Yararları

Küreselleşme sürecine katılan ülkeler; küresel sermaye ile tasarruf açığını kapatarak yatırıma giden fonlarda artış sağlamakta ve ekonomik büyümeyi yabancı tasarruflarla desteklemektedirler. Az gelişmiş ülkeler düşük ihracat yapan ülkelerdir. Bu nedenle zorunlu ithalat için dahi döviz rezervleri yeterli değildir. Küresel sermaye akışı, döviz varlıklarını artırarak ithalatın ticari finansmanı sağlamakta ve doğrudan yatırımlar yoluyla da ihracatı desteklemektedir. Dünya piyasalarındaki gelişmelerden doğrudan etkilenen Kapitalizmin son aşaması küreselleşme piyasayı sadece içeride özgürleştirmemiş aynı zamanda dışa açmıştır. Sermayenin milli karakterini yok eden bu gelişme kapitalizme tarihinin hiçbir döneminde ulaşmadığı kadar büyük bir piyasa sunmuştur. Küreselleşmenin kapitalizmin büyük piyasasına yararlarını birkaç başlık altında şöyle sıralayabiliriz.

- **Tasarruf birikimini artırması:** Az gelişmiş ülkeler gelir düzeyi düşük ve tasarruf birikimi az olan ülkelerdir. Dolayısıyla yatırımların finansmanında dış kaynak kullanımı, sermaye açığı olan ülkelerde ekonomik büyümenin finansmanını sağlamıştır.
- **Ekonomik Büyüme:** Ekonomik büyüme doğrudan yatırımların etkisiyle ve sermaye ihtiyacının karşılanması nedeniyle artmıştır. Ayrıca küreselleşme karşılıklı ticareti artırarak dış pazarlarda büyümeye neden olmuştur. Uluslararası ticaretin genişlemesi daha büyük bir Pazar sunmuş bu da ekonomik büyümeye yardımcı olmuştur. Uluslararası fonlar yüksek getirili alanlara yönelerek ülkeler arasında dolaşırken, dünya yatırımlarının verimliliğini arttırmıştır. Küreselleşme milli ekonomilerde büyüme, yabancı yatırımlarda kar artışı, uluslararası yatırımlarda verim artışı sağlayarak ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemiş, dünya genelinde fon akışı ve mal dolaşımıyla da toplam refahın artışına hizmet etmiştir.
- **Kaynakların Optimal Kullanımı:** Küreselleşme malların serbest dolaşımı yoluyla dünya piyasalarında fiyat farklılıklarını azaltmaktadır. Aynı şekilde sermayenin serbest dolaşımı yoluyla fon açıkları fon fazlalıkları tarafından dengeleneceğinden fon maliyetleri yani yatırım maliyetleri de eşitlenmektedir. Fiyat farklılıklarının ve fon maliyetlerinin tolere edilmesi dünyanın ekonomik kaynaklarının optimal tahsisine yol açmaktadır.
- **Dış Ticaret:** Küreselleşmenin en çok gözlenen olumlu etkisi dış ticaretin büyümesidir. Bütün dünya pazarlarının bütünleştiği bir ortamda Küreselleşme; mal ve varlık fiyatları eşitleninceye kadar hatta mal ve hizmet kalitesi eşitleninceye kadar dış ticarete fırsat sunmuştur. Ticaretin durmak bilmez bir şekilde artışı milli geliri ve ekonomik refahı doğrudan etkilemiştir.
- **Uluslararası Rekabet:** Az gelişmiş ülkeler yerel tekellere sahiptirler. Az sayıda sanayinin tekel niteliği bu ülkelerde sorun olarak görülmez, ayrıca bu ülkelerde devlet tekelleri olağan bir durumdur ve az gelişmiş ülkelerin milli gururudur. Bu tekelci yapılara en büyük tehdit malların serbest dolaşımından gelmektedir. Küreselleşme malların serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırdığında bu verimsiz yapılar ne fiyat ne de kalite rekabetine hazır olmadıklarından tasfiye olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların; yatay ve dikey firma birleşmeleri

şeklinde yatırımlarının artması piyasayı iç ve dış rekabete açar. Rekabet firmaların daha verimli çalışmalarına ve daha rasyonel örgütlenmelerine neden olur. Küreselleşmenin yarattığı rekabet, merkez ülkelere daha fazla yarasa da, küresel rekabet tekellerin yıkılması yatırım ve verimlilik artışı yoluyla gelişmekte olan ülkelerin rekabete hazırlanmasına yardım etmektedir.

- Çok Uluslu Şirketler: Bu şirketler dünya çapında örgütlü rasyonel iş yönetimi ve organizasyonuna sahip şirketlerdir. Doğrudan yatırımlar vasıtasıyla bu gelişmiş iş organizasyonları şirket sermayesi ile birlikte yatırım yapılan ülkeye taşınır ve bu ülkelerin iş organizasyonlarına model oluşturur. Çok uluslu şirketler yüksek teknoloji üreten ve ar ge harcamalarına büyük fon ayıran yapılardır. Dolayısıyla sahip oldukları teknolojiyi de yatırım yaptıkları ülkeye taşırlar. Ayrıca bu şirketler ihracata dönük malları üreterek dış ticaret bilançosunda dengeye katkı sağlarlar. Bu yapılar istihdam, vergi, iş güvenliği ve işçi hakları konusunda yerel ekonomilerin model aldığı yapılardır.

5.5.2.2. Küreselleşmenin Ekonomik Zararları

Küreselleşme sürecinde özellikle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında yaşanan gelir dağılımı adaletsizliği hem ülkeler, hemde ülke içindeki gruplar açısından küreselleşmeye yönelik en önemli tehdidi oluşturmaktadır (Arslan ve Diğerleri, 2007: 227). Küreselleşmenin yarattığı ekonomik manzara kuşkusuz daima herkesin çok kazandığı ya da kazançların adil paylaşıldığı bir ortam değildir. Her ekonomik değişimin performansı önceki şartlara göre yarattığı genel iyileşmeyle ölçülebilir. Kapitalizmin tarihinin son aşaması olan küreselleşme girişimcilerin önüne büyük piyasa açarak toplam kazançları artırmıştır. Ancak bu artış hem ülkelere hem de ekonomik sektörler için nispi bir artıştır. Bazı ülkeler Küreselleşmeden çok kazanırken daha düşük avantaja sahip olan ülkeler az kazanmaktadır. Verimsiz sektörler, verimsiz çalışan firmalar ya da talep görmeyen meslekler daha az kazansalar da bu genel durumu bozamaz. Küreselleşme sürecinde fakirleşen ülkeler eskiden de fakir, zengin ülkeler eskiden de zengin ülkelerdi. Küreselleşen piyasalar, sermaye ve teknoloji avantajına sahip oldukları için zengin ülkeleri daha fazla zenginleştirmiş, sermaye ve teknolojik avantaja sahip olmayan ülkeleri daha az zenginleştirmiştir. Kapitalizmin büyük küresel piyasalarında yalnızca emek avantajını kullanan az gelişmiş ülkeler ekonomik refahlarını nispeten daha düşük artırmışlardır. Ancak bunun yanında başlangıçta yalnızca emek avantajına sahip az gelişmiş ülkeler daha sonra kapitalizmin büyük küresel piyasalarında rekabet ederek sermaye ve teknolojik avantajlar kazanmışlardır. Güneydoğu Asya, Çin ve Hindistan küreselleşme sürecine emek avantajını kullanarak katılmışlar ancak daha sonra sermaye birikimini sağlayarak ve teknoloji üreterek uluslar arası piyasalarda büyük bir rekabet gücü kazanmışlar ve kapitalizmin küresel piyasalarının yarattığı zenginlikten aldıkları paylarını artırmışlardır. Bu nedenle kapitalizmin yeni küresel piyasalarının sunduğu nispi zenginlik artışı onun aleyhinde kullanılamaz. Küresel piyasaların dışında kalan ekonomilerdeki gerileme göz önüne alındığında, bu sürece katılan ekonomilerin durumlarını önceki şartlara göre ne kadar geliştirdikleri görülecektir. Gelişmiş ülkeler birçok avantaja sahip olduklarından daha fazla kazanırken az gelişmiş ülkeler emek avantajını kullanacakları bir fırsatı kapitalizmin küresel piyasasında bulmuşlardır. Katılan herkesin gelirini nispi bir biçimde artıran bu sürece, piyasa bütün sektörlerini özel girişime, dış yatırıma açarak adapte olurken bir kısım riskleri de üstlenmiş olmaktadır. Kuşkusuz bu risklerin en büyüğü sermaye hareketlerinden, bankacılık krizlerinden, devlet borç krizlerinden ya da

uluslar arası rekabetin artması nedeniyle merkez ülkelerin rekabet avantajını kaybetmeleri nedeniyle daralmaları ve ekonomik ağırlık merkezinin yer değiştirmesi sonucunda oluşan boşluğun yarattığı bölgesel daralmalardan kaynaklanan, finansal krizlerdir. Bu krizler küreselleşmeden yarar sağlayan ekonomilerin birikimlerini bir anda yok edebilen sonuçlar yaratmaktadır. Krizin yarattığı bunalım ve işsizlik, küreselleşmenin etki alanındaki ülkelerin uzun bir süre toparlanamamalarına neden olmaktadır. Krizden sonra bozulan ekonomik göstergeler genellikle büyümenin durması, işsizliğin artması, büyük rezerv kayıpları, yabancı sermaye çıkışı, faiz ve kurlarla da çok hızlı yükseliş ve iflaslar şeklinde kendisini göstermektedir. Küresel finans krizlerinden sonra manzara daha da kötüdür, çünkü krizin faturasını küreselleşmeden yararlananlar ödemez, genelde küreselleşmeden daha az yararlanan, dar gelirliler ve orta sınıf öder. Kriz sonrası hazırlanan istikrar programları kaynak yaratmak için yüksek zamlara ve ücretlerde indirimde başvurur. Kamu harcamaları azaltılır ve bundan en fazla sosyal harcamalar ve maaş ödemeleri etkilenir. Vergi zamları orta sınıfa ve dar gelirlilere yansıtılır. Küresel ekonomik pazarlara dönük eleştiriler hep olmuştur, ancak finansal krizler göstermiştir ki küreselleşmeye tümünden karşı olanlar bile finansal krizlerin yıkıcı etkisinin bu ölçüde olacağını tahmin edememişlerdir. Bir ulusun iflasına yol açan küresel finans krizlerinin, nedenleri her ülkede aynı olmasa da sonuçları genelde (işsizlik, enflasyon, yüksek faiz, yüksek kur gibi) aynıdır.

Serbest piyasa (kapitalist) düzeninin özelliği kriz yaratma gücüdür... Kapitalizmin tarihi; kredi krizleri, panik, mali erime (financial meltdowns) ve durgunluklarla doludur (Dursun, 2009: 8). Dünyada bugüne kadar yaşanan krizlere bakıldığı zaman pek çok ortak özelliği olduğu ancak hiçbir krizin birbirinin aynı olmadığı görülmektedir. Hepsinde pek çok ortak özellikler bulunmasına karşın, öne çıkan özelliklerinin ve bunların göreceli ağırlıklarının farklı olduğunu söylemek mümkündür. Son yıllarda ortaya çıkan finansal krizlerin göze arpan özelliği hem gelişmekte olan ülkelere hem de gelişmiş ülkelere büyük tahribatlar yaratmasıdır. 1990'ların başında Avrupa Birliği ülkelerinde ortaya çıkan ve bir para krizi olan Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi (ERM krizi-1992-1993), gelişmiş ülkelere çıkan krizlere örnek olarak gösterilebilir. Bu kriz, sıkı para politikalarından kaynaklanan bir krizken, Meksika krizi (1994-1995) bir aşırı tüketim, Asya krizi de (1997-1998) bir aşırı yatırım krizi özelliği taşımaktadır. Ancak bu farklılıkların yanında bazı ortak özellikleri paylaştıkları da görülmektedir. Her üçü de, temel makro ekonomik değişkenlerdeki sorunlardan değil, daha çok sabit, yarı-sabit ve ortak bir para birimine bağlı döviz kuru sistemlerinden, reel döviz kurundaki aşırı değerlenmeden, uluslararası likidite yetersizliğinden ve yoğun sermaye giriş/çıkışlarından kaynaklanmıştır. Ancak faktörlerin şiddetleri ve ortaya çıkış biçimleri oldukça farklıdır. Meksika ve Asya'da bu faktörlere ilaveten bankacılık kesimi sorunları/zayıflığı önemli rol oynamıştır. Brezilya Krizinde (1999) hâkim etken makroekonomik temellerdeki bozukluklardır. Türkiye Krizinde (2000-2001) ise sözü geçen bütün etkenlerin krizde önemli payı olmuştur. Kısaca 1990'larda yaşanan krizlerin pek çok ortak özelliği olmakla beraber, hiçbir kriz birbirinin aynı değildir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 379). 2007-2008 ABD ve Avrupa krizleri ise çok daha başka özelliklere sahiptir. ABD ve Avrupa'da görülen yüksek güçlü büyüme, sermaye akımlarının artması ve finansal istikrarın sürdüğü bir ortamda; piyasa katılımcıları riskleri yeteri oranda değerlendirmeden daha fazla getiri elde etmek istemişler ve tüketiciler hakkında gerekli incelemeleri yapmamışlardır. Aynı zamanda zayıf sermaye standartları, sağlam olmayan risk yönetim uygulamaları, karmaşık ve şeffaf olmayan finansal ürünlerin artmaya başlaması ve sonucunda aşırı kaldıraç

oranları sistemde kırılmalıklar yaratmıştır. Bazı gelişmiş ülkelerdeki politika yapıcılar, düzenleyiciler ve denetim otoriteleri finansal piyasalarda oluşan riskleri yeterli derecede görememiş ve değerlendirememişler, finansal inovasyona ayak uyduramamış veya iç düzenleme faaliyetlerinin sonuçlarını göz ardı etmişlerdir. Uluslararası piyasalarda meydana gelen gelişmeleri iki süreçte değerlendirmek mümkündür. Birinci süreç Temmuz 2007’de başlayan ve 15 Eylül 2008’e kadar finansal piyasalarda yaşanan çalkantılar dönemidir. Amerika’da 2006’ya girerken ev fiyatlarındaki yükseliş ve düşük faiz oranları ipotek kredilerinin önemli ölçüde artmasına yol açmış, tüketiciler gelirlerine göre büyük oranda harcama eğilimi içine girmişlerdir. Nitekim Amerika’da hane halklarının kredi piyasalarından ve finansal olmayan kuruluşlardan borçlanmalarının GSYİH’e oranı 1994-2007 yılları arasında yüzde 118’den yüzde 173’e yükselmiştir. Hane halklarının kredi borçları 2000 yılından itibaren adeta sıçrama yapmış ve 2000-2007 yılları arasında harcanabilir kişisel gelirin yüzde 98’inden yüzde 136’sına yükselmiştir. Aynı dönemde bu oran İngiltere’de yüzde 120’den yüzde 180’e, euro bölgesinde ise yüzde 71’den yüzde 91’e çıkmıştır. İngiltere’de ev fiyatlarının benzeri görülmemiş derecede artması ise birçok gelişmekte olan ülkede benzer patlamaların olmasına yol açmıştır. Bu durum 2006’nın son çeyreğinde ise tersine dönmeye başlamış, ev fiyatlarındaki ılımlı düşüşün yanı sıra satılmayan ev stoku 1993’den bu yana en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde ev inşaatı yüzde 18 azalmıştır. Ucuz kredi döneminin kapanmasıyla bir çok ipotek kredisi alan borçlu daha yüksek aylık ödemeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Ödeme güçlüğüne düşerek borçlarını ödeyemeyenler ve icra yoluyla satışa çıkarılan konut sayıları dramatik bir şekilde artmış, ve değişken faizli ipotek kredisinin faiz oranları daha da yükselmiştir. Özellikle değişen faiz oranlarının söz konusu olduğu kredileri (ARMS-adjustable rate of mortgages) alanlar büyük sıkıntı içine düşmüşlerdir. Hacizler Amerika’da 2006 sonlarında hızlanmış, 2007 ve 2008 yıllarında küresel bir krizin tetikleyici arasında yer almıştır. Amerika’da 2007 süresince, 1,3 milyon ev kredisi teminatların paraya çevrilmesi sürecine tabi tutulmuştur. IMF tarafından yapılan son tahminlere göre Amerikan kaynaklı ipotekli konut kredileri ve diğer kredilerden kaynaklanan zararların 1,4 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Bu zarar İkinci Dünya Savaşından beri ulaşılan en büyük zarardır. Kriz 2008 Eylül ayından itibaren banka ve finansal kurumların ve özellikle de büyük yatırım bankası Lehman Brothers’ın iflasıyla birlikte ikinci ve farklı bir sürece girmiştir. Bu iflaslarla birlikte Amerikalılar iki gün içinde yaklaşık 150 milyar doları para piyasaları fonlarından çekmişlerdir. Ekim 2008’de Amerika Merkez Bankası ve diğer merkez bankaları piyasalara 2,5 trilyon dolar tutarında likidite enjekte etmişlerdir. Bu dünya tarihindeki en büyük parasal müdahaledir. Amerikan hükümeti ve Avrupa hükümetleri 1,5 trilyon dolar tutarında doğrudan hisse senedi yatırımı taahhüdünde de bulunmuşlardır....İpoteğe dayalı menkul kıymetlere yatırım yapan büyük bankalar ve finansal kurumlar 453 milyar dolar civarında zarar açıklamışlardır. Merkez bankaları likidite ve ödeme güçlüğü çeken finansal kurumların sorunlarına çözüm bulmak için olağanüstü likidite pompalamışlar, faiz oranlarında indirim gitmişler, hükümetler ise bir çok önlem paketi açıklamışlardır. Bu önlemlerle finansal piyasalarda ekonomik büyümeyi sağlamak ve güveni tekrar tesis etmek amaçlanmıştır. Ekim 2008 itibariyle Amerikan finansal kurumlarının uğradığı zarar 8 trilyon dolardır. Hisse senedi piyasası ve konut değerlerindeki düşüşler ekonomik büyümenin temel unsurlarından birisi olan tüketici harcamalarının da azalmasına yol açmıştır (Erdönmez, 2009: 85-86).

19.yy. başlarından günümüze kadar etki dereceleri birbirinden farklı, birçok kriz yaşanmıştır. 19.yy.’da ortaya çıkan ve dünya ekonomisini etkileyen 1825, 1836-39,

1847, 1857, 1866, 1873, 1882-84, 1890-93 krizlerinin oluşum sebepleri daha çok savaş, mali spekülasyon ve kıtlıklardır. 20 ve 21.yy.'larda ortaya çıkan krizler ise kapitalist ülkelere özgü nitelikler taşımaktadır. Bu krizler 1900, 1907, 1913, 1920 krizleri, 1929 Büyük Bunalımı, 1973 Enerji Şokları olarak sıralanabilir. 1990'lardan sonra da küreselleşmenin hız ve boyut değiştirmesine bağlı olarak sık aralıklarla dünyanın farklı bölgelerinde krizler yaşanmıştır. Bunlar, Avrupa Para Sistemine bağlı 1992-1993 Avrupa, 1994 Meksika "tekila", 1997-1998 Asya, 1998 Rusya, 1999 Brezilya, 2000-2001 Türkiye, 2001 Arjantin ve nihayetinde yukarıda oluşumu anlatılan ve tüm dünyayı etkileyen 2008 Amerika "mortgage" krizidir. Finansal kriz türleri genel olarak, ikiz krizler altında para krizleri, bankacılık krizleri ile sistematik finansal krizler, döviz krizleri, dış borç krizleri ve cari işlem krizleri olarak ayrıştırılabilir (Yücel ve Kalyoncu, 2010: 54-56; Turgut, 2007: 36-44) :

1. Bankacılık sektöründen kaynaklanan nedenler
 - Faiz riski, kur riski, vade riski, bankaların asli görevlerinin dışına çıkmaları mevduat toplama ve kredi verme yerine hükümet borçlarını fonlamaya yönelmeleri onları faiz, kur ve vade riskine itmektir.
 - Piyasa riski, bankaların iflası giden verimsiz bir sektörü fonlaması sonucu oluşur ve finansal riskleri artırır.
 - Devlet bankalarının varlığı ve bu bankalara zararına görevler verilmesi finansal riskleri artırır.
 - Öz sermaye yetersizliği finansal riskleri artırır.
 - Denetleme ve düzenleme yetersizliği finansal riskleri artırır.
 - Sabit bir mevduat sigortası oranıyla rekabet düzeyinin artması halinde hem mevduat faizlerinin hem de bankaların alacağı riskin artması muhtemeldir...Banka iflaslarının yüksek maliyetleri ve rekabet düzeyinde yaşanan artış gibi nedenlerle mevduat sigortası oranlarının aşırı yüksek belirlenmesinin, bankaları aşırı kredi riski almaya ittiği, mevduat sigortasıyla ilgili çalışmalarda belirlenmiştir (Tunay, 2009: 34)Mevduat sigorta sisteminin istismarı, bankaların iflası halinde borçların devlet tarafından üstlenilmesi devletin finans piyasasına bir desteğidir. Ancak bu destek; banka sahiplerinin sorumsuzluğuna, bankaların kontrolsüz ve sorumsuzca mevduat toplanmasına, bankaların mevduatlara yüksek faizler vererek faiz riskine ve kur riskine girmelerine, para piyasasında ahlaki bozulmaya neden olmaktadır.
2. Yanlış finansal politikalarından kaynaklanan nedenler: Denetleme ve düzenleme kuralları konmadan finansal serbestliğin uygulanması finansal riskleri artırır.
3. Yüksek enflasyondan kaynaklanan nedenler: Yüksek enflasyon nedeniyle faiz riski artar.
4. Ödemeler bilançosu açıklarından kaynaklanan nedenler: Ödemeler bilançosu açıkları kur üzerinde baskı yaratarak ve kur riskine neden olur.
5. Devlet ve özel kesimin borç miktarı, faiz ve kur artışlarından olumsuz etkilendiklerinden büyük bir kırılma kaynağıdır
6. Sermaye hareketleri, kur ve faiz riskini artırır
7. Spekülasyon: Finansal varlık fiyatlarında aşırı şişme, borsada varlıkların ani değer kaybına yol açabilir.

Finansal alanda globalleşme özellikle portföy yatırımlarıyla olmaktadır. Kısa vadeli yabancı sermaye yatırımlarının gelişi ve çıkışı kısa süreyi kapsar. Bu çıkışlar şok daralmalara ve risklere neden olur. Piyasaların bütünleşmesi hep olumlu anlamda olmaz. Piyasaların entegrasyonu dünyada meydana gelen olumsuzlukların kısa zamanda bütün piyasaları etkilemesi gibi dünya ekonomisinde kırılmalıklar yaratır. Finansal

piyasaların uluslararasılaşmasında ileri telekomünikasyonun etkisi 1987 ABD krizinde, 1997 Güneydoğu Asya krizinde ve 1998 global krizlerinde kendini göstermiş, dolayısıyla uluslararası finans piyasalarının yeni teknolojiler kullanması fiyatların uluslararası piyasalara duyarlılığını artmıştır (Karabıyık, 2004: 9-10). Finansal piyasalardaki kırılmalıklar, niteliksiz işgücünün acımasız rekabetin kurbanı olması, düşük ücretler, gelir dağılımının bozulması, sermaye hareketlerinin riskleri, çevre sorunları, zengin ve yoksul ülkelerin kendi içinde de gelir adaletsizliği, sosyal güvenlik sisteminin zayıflaması gibi olumsuzluklar yaratmaktadır (Akin, 2004: 86).

Küreselleşme bu nedenlerle yukarıda sayılan yararları kadar zararları da olan bir süreçtir. Ancak kapitalizm bu yararlardan daha fazla faydalanmak yararları korumak ve riskleri azaltmak için finansal krizlere karşı adapte olmaya ve direnç geliştirmeye çalışmaktadır. Küresel finans krizleri; kapitalizmin bir kez daha yenilenmesine ve ekonomik ortama yeniden adapte olmasına yol açmıştır.

5.6. Küresel Finansal Krizlerden Sonra Kurulan Yeni Düzen; Kapitalizmin Altıncı Adaptasyonu: Kurallı Piyasanın Yeni Kurumları ve Yeni Uluslar arası Sistem

Dünya ekonomilerinin bütünleşmesi kuşkusuz ticareti ve piyasayı büyütüştür. Küresel ekonomi merkez kapitalist ülkelere daha fazla gelişmekte olan ülkelerde daha az kazandırmıştır. Az gelişmiş ülkelerin küreselleşme sürecine katılmalarıyla birlikte, sürecin dışında kaldığı dönemlere göre gelirlerinin nispeten artmasına rağmen merkez ülkelerde kazançların daha hızlı artması fakir ve zengin ülkeler arasındaki farkın küreselleşme sürecinde daha da açılmasına neden olmuştur. Üretimin sermayeye bağımlılığı ve sanayi devriminin kazandırdığı kapital birikimin merkez ülkelerde olması onların küresel piyasalardan daha fazla kazanmalarına yol açmıştır. Az gelişmiş ülkelerin küresel sistemin dışına çıkmaları halinde daha kazançlı olacakları, mal ve sermaye piyasalarını dışarıya kapattıklarında gelişecekleri yönünde bilimsel bir bulgu mevcut olmadığına göre, herkesin sahip olduğu avantaj ölçüsünde yararlandığı bu yapıyı reddetmek yerine onu ıslah etmek iradesi ağır basmıştır. Küresel ekonominin yararlarını göz önüne almadan salt küresel ekonomik krizler açısından süreci analiz etmek daha çok marjinal görüşlere kalmıştır. Küresel ekonominin yararlarını koruyan ve zararlarından herkesi koruyan yeni düzenleyici kurumlar, kurallı bir piyasa inşa ederek sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerinden korunmayı, finansal krizlere neden olan sebepleri tolere etmeyi, ticaretten ve sermaye yatırımlarından az gelişmiş ülkelerin daha fazla yararlanmalarını sağlamayı, küresel ekonominin zenginlerinin kazançlarının bir kısmını fakir ülkelerle paylaşmasını amaçlamıştır.

Sermayenin liberalleşmesi zenginliği artırdığı gibi çok hızlı bir biçimde bu zenginliğin kaybolmasında da yol açmaktadır. Dünyanın karşılaştığı finansal krizler Meksika krizleri, güney doğu Asya, Rusya ve Latin Amerika krizleri bunu açıkça göstermiştir ki gelişmekte olan ülkelerde kötü olan şey sermayenin liberalleşmesi değil sermaye hareketlerinin düzenlenmemesidir. Daha açık bir ifade ile finansal krizlerin; finans piyasalarının serbestleşmenin bir sonucu değil, finans piyasalarının iyi düzenlenmemesinin bir sonucu olduğu anlaşılmıştır. Bundan dolayı dünyadaki bütün ekonomik krizlerden ders çıkartılmış ve finans piyasalarının kuralları tesis edilmiştir. Bunları bir kaç başlık altında ifade edebiliriz.

- Merkez bankaları özelleştirilmiş para politikası siyasi otoritelerin etkisinden kurtarılmıştır. Merkez bankalarına finansal istikrar için çok önemli olan fiyat istikrarını koruma görevi, öncelikli görev olarak verilmiştir. Merkez bankasına

büyüme ve istihdamı destekleme, finansal istikrarı gözetme gibi ikincil görev ve sorumluluklar da ilave edilmiştir.

- Bankacılık sistemi disipline edilmiştir. Banka sahiplerinin mali sorumluluğu artırılmıştır.
- Kamu bankalarından hızla vazgeçilmiştir.
- Bankalara asli görevler tanımlanmış, bankalar yalnız devlet borçlanmasına aracılık eden kurumlar olmaktan çıkarılmıştır.
- Bankaların öz sermaye yeterliliği artırılmış ve yabancı ortaklıklar teşvik edilmiştir.
- Bankacılık piyasasını denetleyen bağımsız denetleme ve düzenleme birimleri kurulmuştur.
- Genelde serbest kur sistemine geçilmiştir.
- Sermaye hareketlerine kontroller getirilmiştir.

5.6.2. Piyasanın Uzman Bağımsız Otoriteleri: Denetleme ve Düzenleme Kurumları

İktisat, hukuk ve kamu yönetimi disiplinlerinin kesiştiği alanda oluşan ve bu nedenle de disiplinler arası bir konu olan Bağımsız Düzenleyici Kurumlar geleneksel idari yapının dışına yerleştirilmiş, bağımsızlıkları güvence altına alınmış ve belirli sektörlerde düzeni ve hukuka uygunluğu sağlama ve müdahalede bulunma yetkisine sahip kuruluşlar olarak tanımlanabilirler (Şanlısoy ve Özcan , 2006: 100).

1929'daki büyük ekonomik buhrandan sonra Amerika Birleşik Devletleri, oluşan bu durumu düzenleyici kurumlar ile aşmaya çalışmıştır. Buna karşılık, Avrupa krize devletleştirme yoluyla tepki vermiştir. 1980'li yıllarda çoğu ülkenin idari yapısında düzenleyici kurumlar ya da diğer bir ifadeyle Bağımsız İdari Otoriteler (BİO) yoğun bir biçimde yer almaya başlamıştır. Düzenleyici kurumların artmasının birinci nedeni; 1980'lerden sonra gerek Avrupa'da gerekse Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları ile regülasyon ihtiyacı daha çok hissedilmeye başlamış ve BİO' lar ile özelleştirme sonrası oluşan problemler aşılmaya çalışılmıştır. Merkezi planlamayı terk eden ülkelerin de büyük ölçüde özelleştirme ile karşı karşıya kaldıklarını görmekteyiz. Aynı şekilde bu ülkelerde de regülasyon kurumlarına ihtiyaç ortaya çıkmıştır. İkinci nedeni ise; teknolojinin katkısıyla hızla gelişen, karmaşık bir hal alan ve aynı zamanda uzmanlaşmayı gerektiren altyapı (telekomünikasyon, enerji gibi), finans, rekabet gibi alanlarda siyasal iktidarların ve ekonomik baskı gruplarının olumsuz etkilerinden uzak olarak faaliyetlerini sürdürmek için regülasyon kurumları oluşturulmuştur. Bu kurumların bahsedilen alanlarda izin verme, kural koyma, izleme, yaptırım uygulama, kamuoyunu bilgilendirme, bilgi isteme, araştırma&geliştirme faaliyetlerinde bulunma, anlaşmazlıkları çözme hususlarında görev ve yetkileri bulunmaktadır (Karakaş, 2008: 100)

Finans piyasaları telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojisine dayalı olduğundan çok hareketli piyasalardır. Bu piyasalarda serbestleşme mal piyasalarındaki serbestleşme gibi algılanamaz. Piyasanın mal piyasalarındaki serbestleşme konusunda binlerce yıllık deneyimi vardır. Ancak finans piyasaları yeni piyasalar olup yeni teknolojiye dayandığından sayısız risk ve belirsizlik içermektedir. Bu piyasaların kırılğan yapısından dolayı kurallara bağlanmaları, bilgi, deneyim ve uzmanlık gerektirmektedir. Kapitalist sistemde bu piyasaların düzenlenmesi, siyasi otoritenin denetim alanından çıkarılmış, bağımsız uzman kurullara bırakılmıştır. Finans piyasalarının dinamik özelliği uzman kişilerden oluşan ve kollektif aklı kullanan kurumların oluşumuna yol açmıştır. Bankacılık ve sermaye piyasası gibi alanlarda

kollektif aklı temsil eden kurullar uzman, deneyimli ve bilgili kişilerden seçilmiştir. Dolayısıyla siyasi etkiden uzak ve mesleki kaygı taşımayan bu üst kurullar para ve sermaye piyasasıyla ilgili genel düzenlemeler ve anlık müdahaleler geliştirerek piyasa ekonomisinin yazılı olmayan kurallarını bu piyasalar bakımından yazılı kurallara dönüştürmüşlerdir. Bu kurumlar aslen kamu kurumu olmalarına rağmen bağımsız ve uzman kuruluşlar olduklarından piyasayla ilişkileri daha liberal olmuştur. Bu nedenle üst kurullara tanınan yetkiler devlet tasarrufunun en verimli kullanımınıdır. Üst kurulların düzenleme denetleme ve yaptırım uygulama yetkileri finans piyasalarına istikrar getirerek, finansal krizlere karşı ülke ekonomilerinin direncini artırmıştır.

5.6.3. Piyasanın Uluslararası İşbirliğiyle Disiplini

Küreselleşmenin ekonomik boyutu çok uluslu şirketler kadar; uluslararası ekonomik örgütler, International Monetary Fund (IMF), International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), World Trade Organization (WTO) tarafından da şekillendirilmektedir. Son yıllarda bu tür örgütlerin öncülüğünde dünya ekonomisini düzenlemek amacıyla çok sayıda girişim yürütülmektedir. Bu girişimler daha çok ticaretin ve üretim faktörlerinin dolaşımında karşılaşılan engellerin kaldırılmasını sağlamaya yönelik olmuştur (Köse, 2003: 11). Bu kurumlar aslında devletin kontrol ettiği piyasada müdahaleci kapitalizmin kurumlarıdır. Ancak dünyadaki ekonomik gelişmeler bu kurumları da küresel ekonominin bir parçası haline getirmiştir. Küresel ekonomik krizler gelişmiş ülkelerin de bu krizlere karşı korunmasız olduğunu göstermiştir. Nitekim az gelişmiş ülkelerde batan paraların çoğu sanayileşmiş ülkelerin paralarıydı. Yönetiminde zengin ülkelerin etkili olduğu bu kurumlar gelişmiş ülkelerin batan yatırımlarını geri almak, yabancı yatırımları korumak, uluslar arası ticari sistemi geliştirmek için, eski kapitalizmin kendilerine verdiği, malların uluslararası piyasalarda dolaşımı, ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının desteklenmesi ilgili klasik görevlerinin yanı sıra, aynı zamanda sermayenin serbest dolaşımı ve dünya ekonomisinin istikrarıyla da ilgili oldular ve bu konularda da hazırlıklar yaptılar. Böylece Kapitalizmin yeni küresel piyasasında IMF, IBRD, GATT, WTO etkili ulus üstü otoriteler olarak ve küresel piyasaların destekçisi oldular.

Ancak uluslararası ekonomik sistemde rol oynayan bu kurumların çok da uyumlu oldukları söylenemez. Küreselleşmeyi yöneten ulus üstü üç ana kuruluş, IMF, IBRD ve WTO ve uluslararası ekonomik sistemde rol oynayan diğer kuruluşlardan oluşmaktadır. Bazı bölge bankaları, dünya bankasının kardeşi daha küçük genç kuruluşlar, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNCTAD) gibi çok sayıda birleşmiş milletler örgütü de bunlardan bazılarıdır. Bu örgütler uluslar arası ekonomik sistemde ağırlıklı bir role sahip olan IMF ve Dünya Bankasından gözle görülür şekilde farklı görüşlere sahiptir. Mesela IMF' nin işçi haklarına çok az önem vermesi ILO' yu endişelendirmektedir (Stiglitz, 2002: 32). Uluslararası ekonomik sistemi yöneten ana kuruluşlar arasında ve alt kuruluşlar arasında uyum olmasa da bugün bu kurumlar bütün sorunlarına rağmen uluslararası ekonomik sistemin mimarıdır. Uluslararası kurumlar bugün değişik alanlarda çoğalarak kendi alanlarında etkinliklerini artırmaktadırlar. Uluslararası örgütlerin küresel finans krizinin yol açtığı yıkıcı etkilerini azaltmak için reforma edildiklerini ve yeni kurumlar olarak inşa edildiklerini görüyoruz. Uluslararası toplum II. Dünya savaşından sonra yeniden işbirliğini arttırarak küresel dalgalanmalara karşı işbirliği içinde hareket etmektedir. Uluslararası kurumlar; ülkelerin küresel finans krizlerinin oluşmasını önlemek için ulaştıkları yerler olmuşlardır. Bugün hala

uluslararası piyasalar güvenli ve istikrarlı değildir. Ancak bunu amaçlayan uluslararası bir çaba mevcuttur. Küresel ekonomik sorunları önlemek ve küresel piyasaların düzenlenmesini sağlama görevi genelde bir kaç ana kuruluşa verilmiştir. Dünya ekonomisinin uluslararası kurumlar tarafından dizayn edilmesi bugün aşağıdaki kurumlar tarafından üstlenilmiş ve alternatif kuruluşlar önerilmiştir (Delice, 2007: 30-78, 248-263):

- **IMF:** ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak amacıyla kurulmuş, daha sonra reforme edilmiş küresel finans sisteminin düzenlenmesi yapısal programlar geliştirme ve son borç verme mercii olarak yenilenmiştir.
 - **Dünya Bankası:** Az gelişmiş ülkelere finansal yardım sağlama görevine sahiptir.
 - **Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS):** Merkez bankalarının işbirliğini geliştirmek gibi amaçlara sahiptir.
 - **Uluslararası Para Ve Finans Komitesi:** Uluslararası parasal sistemi etkileyecek sorunlara ilişkin önlemler alma gibi görevlere sahiptir.
 - **Basel Daimi Komiteleri:** Bankacılık faaliyetleriyle ilgili düzenleme ve denetlemeyle ilgili uluslararası kuralları belirleme gibi amaçlara sahiptir.
- Uluslararası Tahkim Mekanizması:** Uluslar arası tahkim mekanizmaları “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları” çerçevesinde kurulmaktadır. YKTK Anlaşmaları, yabancı bir ülkede yatırım yapan yatırımcılara ev sahibi ülke tarafından uygulanacak muamelelerin sınırlarının belirlenmesi, yatırım yaptıkları ülkelerdeki menfaatlerinin uluslararası hukuk temelinde korunması, kazançlarının ve kar transferlerinin güvence altına alınması, yabancı yatırımcı lehine yapılması muhtemel kamulaştırma işlemlerinin şartlarının belirlenmesi ve uyuşmazlık halinde uluslararası tahkime başvurulması hükümlerini içeren temel nitelikte anlaşmalardır. Uluslar arası tahkim mekanizmaları küresel piyasalarda yatırım yapan yabancılara hukuki güvence vererek, yerli yatırımcılarla yabancılar arasında eşitlik kurarak daha da önemlisi sürekli değişen hükümetler karşısında yabancı yatırımcıları güvenceye alarak küreselleşmeye hizmet etmektedir. Dünyada uluslar arası ticaret ve yatırım anlaşmalarında yer alan ve genel kabul görmüş üç hakemlik müessesesi bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi 1923 yılında oluşturulan ve bugün de kullanılan ICC -Uluslararası Ticaret Odasının tahkim komisyonu, ikincisi Birleşmiş Milletler Örgütünün UNCITRAL-Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu'nun Tahkim Kurallarına göre kurulan tahkim komisyonları ve üçüncüsü Dünya Bankasının Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları için Çözüm Merkezi isimli Tahkim Komisyonudur- ICSID. Bu üç Hakemlik müessesesinin dışında Dünya Fikri Mülkiyet Örgütünün Hakem Heyeti -WIPO, Avrupa Birliği Hakem Heyeti, gibi çeşitli Hakemlik Müesseseleri de mevcuttur. Ayrıca koşulları taraflar arasında yazılabilen hakem müesseseleri de kurulabilmektedir. Bu da özel hukuk alanındaki Hakemlik müessesesidir ve Şirketler arasındaki ilişkilerde kullanılır.
- **WTO Dünya Ticareti Örgütü:** WTO, uluslararası ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organıdır. WTO, hükümetlerin iç ticaret yasalarını ve düzenlemelerini nasıl yapacakları hususunda yasal bir çerçeve ortaya koymaktadır. Üye ülkeler çok taraflı müzakereler yoluyla bu yasal çerçeveye katkı sunmaktadırlar. WTO dünya ticaretinin sorunlarına çözüm geliştirildiği bir platformdur. WTO bir dizi uluslar arası anlaşmanın (GATT anlaşmaları) sonucunda 1995'te kurulmuş ve dünya ticaretinin serbestleşmesine hizmet etmiştir. WTO anlaşması, tarımdan, sanayiye, hizmet sektöründen fikri mülkiyet hakları kurallarına kadar, değişik

alanlarda uluslararası kural koyan metinlerden, üyelerine ilave sorumluluklar ve taahhütler yükleyen kararlardan oluşmaktadır. Bütün bu anlaşmalar ve uluslararası uzlaşma sonucu ortaya çıkan kararlar dünya piyasalarının bütünleşmesine yardım etmiştir.

Bankacılıktan mal ticaretine ve muhasebe sistemlerine kadar bir çok uluslar üstü örgüt, ulus devletlerin hâkimiyet alanlarında genel ve evrensel kurallar oluşturmaya çalışmaktadırlar. Küresel ekonominin yarattığı riskler bütün herkes için geçerlidir. Bu riskler uluslararası işbirliği olmadan kontrol edilemez. Çünkü küresel finans sistemi çok fazla akışkan özelliktedir. Dünya piyasalarının entegre olmasından dolayı bir finansal dalgalanma bir ülkeyle sınırlı kalmamaktadır. Bu nedenle de piyasanın disiplini ulusal üstü işbirliği ile mümkün olabilir, uluslararası örgütlerde bu işbirliğinin kurumsal yansımalarıdır.

5.6.4. Küreselleşme ve Ulus Devletin Gerilemesi

Ulus-devlet, her şeyden önce 18.yy'dan itibaren gelişen ve günümüzde evrensel ölçekte yaygınlığa erişen bir siyasi yapılanma biçiminin adıdır. Ulus-devlet olgusunun ortaya çıkmasıyla yurttaşlık hak ve görevleri yerel olmaktan çıkmış, ulusal niteliğe bürünmüş, giderek evrenselleşmiştir (Gülden, 2006: 160). Ancak küreselleşme Ulus Devletlerin bir kısım kazanımlarını geri alarak Ulus Devletin yetki alanlarında (piyasa gibi) yeni ekonomik aktörlere söz vermiştir.

Kapitalizmin küreselleşme nedeniyle karşılaştığı altıncı adaptasyonu ulusal üstü kurumları güçlendirerek yerel hükümetleri aşan, ulusal üstü ekonomik aktörleri piyasa üzerinde belirleyici kılmıştır. Özellikle çok hızlı hareket eden ve sürekli yeni ürünler/yöntemler ortaya çıkaran uluslar arası finans piyasaları karşısında ulusal düzeydeki denetleme ve düzenleme çabaları yetersiz kalmaktadır (Öz, 2009: 4). Ulusal devletler uluslararası hukuk çerçevesinde çeşitli yükümlülükler altına girmektedirler. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi doğrudan Uluslararası örgütü ilgilendiriyorsa bu örgüt tarafından çeşitli şekillerde denetlenebilmektedir (Köse, 2004: 55). Uluslar Arası ekonomik aktörler piyasada etkili oldukça ulus devlet daha güçlü sınırlamalara tabi tutulmaktadır. Hükümetler; IMF ile anlaşma imzalamışlarsa para ve maliye politikalarında daha az özgürdür oldukları gibi Dünya Bankası kredilerini kullandıkları takdirde de harcamaların takibi ve izlenmesi gibi bir takım ilave sorumluluklar üstlenmektedirler. Devletlerin eskiden beri egemenlik hakkının bir sonucu olarak hiç kimseye hesap vermeden uyguladıkları vergi politikası bile, IMF ile bir anlaşma varsa tek başına yerel otoritelerin kararlaştırabileceği bir durum olmaktan çıkmıştır. Piyasa Uluslararası çapta büyüdükçe ulus devletin ekonomik denetleme ve düzenleme yetkisi ulusal üstü kuruluşlara geçmektedir.

Ulus devletlerin etkinliğini yitirmesi üç önemli gelişmeyle ilgilidir. Birincisi mal ve hizmet ticaretinin büyümesi nedeniyle Ulus Devletin kendi kendine yeterlilik ilkesi geçersiz hale gelmiştir. Ülkeler ihtiyaçlarını, kendi üretiminden karşılamak yerine dış piyasalardan daha ucuz ve kaliteli bir biçimde karşılamak imkânına ulaşmışlardır. Savaşların uçak ve füzelere dayanması sınırları savunma anlayışına dayanan ulus devletleri kendilerini güvende hissetmeyecek noktaya getirmiştir. Bu da Ulus Devlet zihniyetinin zayıflamasının ikinci nedenidir. Üçüncüsü ise bilgi ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle, dünya ulusları birbirine yakınlaşmış ve Ulus Devletler kendilerine özgü ideolojik ayrıcalıklarını kaybetmişlerdir (Tükel, 1998: 62-63). Küreselleşme ekonomik ilkelerini, askeri savunma anlayışlarını ve ideolojilerini yıkarak Ulus Devletleri değiştirmiştir. Şimdi piyasanın olduğu gibi ulus devletlerin de üzerinde

uluslararası otoriteler vardır. Silah ediniminden, çevreye, insan hak ve özgürlüklerinden, hayvan haklarına kadar ulus devletler hesaba çekilmektedir. Ulus devletlerin dış etkiyle dönüşümü iç dinamiklerin dönüştürücü gücünden daha etkilidir. Ulus devlet olgusunun gerilemesi, dünya genelinde ortaya çıkan en büyük işbirliği küreselleşmenin bir sonucudur. Kapitalizmin bir ekonomik sistem olarak küreselleşmeye adaptasyonu ulus devletin gerilemesine ve zayıflamasına yol açmıştır.

Küreselleşme sürecinde devletin ekonomiye müdahale alanı giderek kısıtlanmaktadır. Devletin sanayileşmedeki rolü iki tane birbirinden farklı önermeye bağlıdır Pozitif düzeyde kapitalist dünya ekonomisinin küreselleşme süreci, ulus devlet fikri üzerine yoğun sınırlamalar getirmektedir. Daha önceden devletin elinde olan bazı araç ve seçenekler ortadan kalkmıştır. Küreselleşme ile ilgili, en önemli konulardan biri, kısa dönemli finansal sermayenin hareketliliğidir. Döviz kuru kontrollerinin oldukça aza indirildiği ve finansal sermayenin hareketliliğinin olduğu bir dünyada devletlerin faiz oranı ya da döviz kuru gibi değişkenler üzerindeki kontrolü azalmaktadır. Yerel kurun tamamen konvertbl olduğu bir ortamda yerel otoritelerin özel sermayeyi ülkeye çekebilmek için suni olarak faiz indirimine gitmesi sonucu sermayenin dışarı çıkması, ödemeler dengesi ve rezerv pozisyonunu etkileyen ve sonunda faizlerin eski düzeyine dönmesi ile sonuçlanan bir durum olmaktadır. Normatif düzeyde ise, yeni sol yaklaşımlar devleti şüpheli bakış açısıyla değerlendirmektedir. Devletin günlük hayattaki eşitsizlikleri arttırdığı ve alınan kararlarda özel ilgi odaklarının lehine bir bozulmaya neden olduğu düşünülmektedir. Kamu müdahalesinin piyasaların işleyişini bozabileceği doğrudur. Ancak, aşırı kamu müdahalesi kadar kamunun müdahale etmemesi de piyasaların işleyişini bozmaktadır. Ayrıca, küreselleşme piyasa hatalarının önemli formlarını elimine edememiştir. Piyasa hataları devam ettiği sürece devlet müdahaleciliğinin savunulması için birçok neden olacaktır. Bunun yanı sıra sol görüşlerce öne sürülen ulusal kalkınmacılık ile demokrasi arasındaki ilişki, özellikle düşük ve orta gelirli ülkeler için eleştiriye açık bir konudur. Bu anlamda “daha az devlet daha fazla demokrasi” savının devlet müdahalesinin kalkınmanın daha etkin hale getirilmesindeki ve sosyal olarak daha kabul edilebilir olması yönündeki etkisi açıklığını kaybetmektedir (İzgi ve Özpolat, 2008: 232)

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Her doktrin kendi döneminin ekonomik, siyasal ve toplumsal şartlarının özelliklerini taşır. Fetihçi devletler döneminde zenginliğin askerlik, siyaset ve fetihle kazanıldığı düşünüldüğü için düşünce iktisadi konularla değil devlet yönetimi ve askerlik gibi konularla ilgilenmiştir. Roma imparatorluğunun çöküşünden sonra ortaya çıkan siyasal kargaşa ve savaş ortamı, ortaçağda ticaretin gerilemesine ve üretimin azalmasına yol açmıştır. Ortaçağda mülkiyet soyluların ve kilisenin elinde olduğu için ekonomik faaliyetlere bu iki sınıfın sahip olduğu geleneksel statüler yön vermiştir. Ortaçağın bu geleneksel statülerinin çıkarlarının aksini savunmak şiddetle cezalandırıldığından, düşünce bu iki güce teslim olmuş ve onların çıkarlarını savunmuştur. Ticaret çağında ise düşünce yeni zenginlik kaynağını kutsamış, ticarete uygun bir siyasal sistem ve hukuk tasarlamıştır. Fizyokrazi doğa bilimlerinin yükselişe geçtiği dönemde doğa düzenini iktisada uyarlamış ve doğa felsefesinden bir iktisat felsefesi çıkarmıştır. Sanayi devrimi sonrası klasik doktrin, sanayicilerin sözcülüğüne soyunmuş, serbest üretim ve ticareti savunmuştur. Makina üretiminin yol açtığı fazla üretimin, geniş pazarlara ulaşabilmesi için hem içerde hem de dışarıda ticari serbestliği savunan, iktisadi doktrinler ortaya çıkmıştır.

Fizik alanındaki her keşif ya kendi döneminin bir felsefesini yıkmış ya da yeni bir felsefeye yol açmıştır. Dolayısıyla evrenin keşfi insanın kendini keşfine ve onun yeni fikirlere sahip olmasına yol açmıştır. Newton'un klasik fiziğinden sonra astronomi ve fizik alanındaki yeni keşifler; skolastik felsefeyi sarsmış, kilisenin dünya mekezli kainat anlayışını yıkmış ve onun dünyadaki hakimiyetini zayıflatarak dini düşüncenin sosyal, siyasal ve ekonomik tercihlerinin doğruluğunun sorgulanmasına yol açmıştır. Newton ya da Einstein fiziği bilimin en büyük keşiflerindedir. Bu keşifler öyle çarpıcı yeni bilgiler sunmuştur ki kendi dönemlerinde bütün bilimler fiziğin yeni felsefesinin peşinden gitmişlerdir. İktisat bilimi her ne kadar Newton felsefesiyle daha ilgili olsa da Einstein fiziğinin yarattığı felsefi sarsıntıdan da etkilenmiştir. Dolayısıyla Newton ya da Einstein fiziği, hem yeni bir fizik düşüncesi getirmiştir hem de yeni bir bilim felsefesi kurmuştur.

İktisat bilimindeki bilimsel bilgi klasik iktisat döneminde büyük ölçüde klasik fiziğin etkisinde gelişti. Hem bilimsel yöntem hem de model bakımından fizik bilimi, iktisada ilham verdi. Bu dönemin doğa bilimlerinin bilimsel yöntemi deney; iktisatta her durumda geçerli olmadığından; gözlem bilimsel yöntem olarak, iktisatta deneyin yerini aldı. İktisat bilimi Fizyokrasiden sonra önce gözlem, sonra teori olarak, ifade edebileceğimiz kendi bilimsel yöntemini kurmuştu ve ekonomik ilişkilerin analizi bu yöntemle yapılıyordu. Klasik teoride genel olarak gözlemlere dayanan somut bir teori olarak en az iki yüzyıl boyunca uygulandı ve test edildi. İktisat bilimi kendi içinde tartışmalar yaşasa da uygulamanın önceliğinden (deney, gözlem) vazgeçilmedi. Önce uygulama sonra teori, genelde uyulan bir bilimsel disiplin oldu, sistem olarak fiziğin doğal düzeni, iktisatta aynen doğal düzen yasaları biçiminde uyarlandı ve bu dönem iktisadi doktrinleri doğayı model aldı.

Newton fiziğinin yükselişe geçtiği dönemde fizik bilimi, sosyal bilimler üzerinde bilimsel yöntem anlamında uygulamanın teorisinin önüne geçmesi, pasif aklın kullanımı, din ve bilimin uyumu, tanrısal doğal düzen fikri, matematiğin yaygın kullanımı ve bilimin metafizik alana çekilmesi bakımından otorite kurdu.

İktisadi düşüncenin bilim olmasında ve iktisat biliminin bağımsızlığını kazanmasında en az Newton fiziği kadar aydınlanma düşüncesinin de katkısı vardır. İktisadi düşüncenin, rasyonel bilimsel yöntemlere yönelmesi ve sorgulayıcı aklın

sistematiik kullanımı aydınlanma düşüncesıyla birlikte ivme kazanmıştır. İktisadi düşüncenin bilim kimliği kazanmasında fizikten sonraki ikinci büyük sorumluluk aydınlanma düşüncesine aitse, üçüncü büyük sorumluluk da sanayi devrimine aittir. Sanayi devrimi iktisat bilimine iktisadi teorilerin gerçekler karşısında test edilmesini sağlayacak fırsatı sunmuş ve sanayi devriminin büyük ölçekli piyasasında iktisadi teorilerin başarı performansı sınanmıştır. Ancak her ne kadar aydınlanma ve sanayi devriminin iktisadın bilim kimliği kazandığı sürece katkıları olsa da, iktisadın bir sosyal bilim olarak kabul edilmesinde esas büyük katkı klasik fiziğe aittir.

Sir Isaac Newton insanın evreni anlamakta kullanabileceği bilgiyi sunmuştur. Klasik fizik hareket yasalarıyla mekanik bir dünya modeli kurarak determinist bir felsefe yaratmıştır. Newton fiziğinin kainatın işleyişi hakkındaki determinist açıklamaları, yeni bir iktisat felsefesi doğurmuştur. Newton'un fizik alemdeki doğal düzeni keşfinden sonra iktisat felsefesinin mantığı doğal düzen anlayışı üzerine oturmuştur. İktisat bilimi Newtonun klasik fiziğinden sonra kâinatın tanrısal kanunlarına teslim olarak metafizik bir tabana yerleşmiş Newton'un mekanik dünya modeli, sanayi devrimiyle oldukça iyi uyumuştur. İktisadi düşünce bu ortamda fizikten ilham alan ve kendi özgün teorilerini sanayi toplumunda uygulama imkânı bulan, bir bilim olarak başarı kazanmıştır.

İktisat biliminin ilk teorisi Klasik İktisat, pasif aklın güdümündeki fizik biliminden, bilim felsefesi yönünden etkilenmiş ve önce uygulamaya sonra teori Klasik İktisatta da geçerli bilimsel usul olmuştur. Klasik fizik iktisadi düşünceyi sistem yönünden de etkilemiş ve klasik fizikten sonra iktisatta kâinatın doğal düzenine benzeyen bir sosyal düzen arayışı başlamıştır. İktisat biliminin pasif akli ve determinist karakteri, ilhamını klasik fizikten almış ve klasik fiziğin doğal düzeni iktisada uyarlandığında devletin iktisadi rolü sınırlanmıştır. İktisadi doktrinlerin metafizik içeriğinin zenginleşmesi, evrensel doğal yasaların iktisadi alanda keşfi, determinizm, iktisadi olayların tümden gelim yöntemiyle açıklanması, insan aklına güvensizlik, iktisat teorilerinin evrenselliği ve bilimsel ispatın matematiğe dayanması klasik fiziğin iktisat bilimi üzerindeki etkisiyle açıklanabilir. Newton'un klasik fiziği matematiksel çıkarımlarla doğal yasaları somut bir biçimde göstermişti. Matematiksel kanıtların gösterdiği kesinlik, varsayımları tartışmasız kılıyordu. Bilimler, fizikçiler gibi kendi alanlarında matematiği uygulamaya çalıştılar, varsayımlarını matematiksel çıkarımlarla desteklemeye ve kendi doğal yasalarına matematikle vücut vermeye çalıştılar.

Matematik iktisat biliminin ilk kuruluşunda mantık olarak kullanılsa da, matematiksel çıkarımlar başlangıçta geliştirilmemiştir. Yani arz ve talebin eşitliği ve denge kuramı matematiksel mantığa dayansa da, cebirsel modeller başlangıçta kurulmamıştır. Klasik teori içinde Maltus ve D.Ricardo iktisadı kısmen matematiksel içeriğe sahipti. Matematiğin iktisat biliminde kullanılması, matematiksel modeller kurma, daha sonraları Neo klasik iktisatla gelişti. İktisat biliminin ilk yıllarında ispat aracı olarak önce gözleme başvurulmuş ve gözlemden sonra teoriye geçilmiştir. Bu nedenle Klasik Teoride matematik bir ispat aracı olarak çok az kullanılmıştır. D.Ricardo ve Malthus'un kullandığı matematiksel açıklamalar fizikçilerin kullandığı matematiğin çok gerisindedir. Bu nedenle Klasik Teori gözleme dayanan somut bir düşünce olarak kalmıştır ve bu doktrin soyut matematiksel denklemlerden uzak kalarak, daha çok matematiğin mantığını kullanmıştır. İktisat biliminin Klasik teoriden sonraki büyük doktrini, Neo klasik iktisat, fizikçilerin kullandığı ölçüde bir ispat aracı olarak matematikten yararlanmış, bu değişim iktisat bilimini hem gözlem yönteminden hem de felsefeden uzaklaştırarak, iktisadi düşünceyi matematiksel formüllerle ifade edilen soyut bir bilim haline getirmiştir. Neo Klasikler, iktisadi olayları gözlemlerle açıklamaktan

ziyade soyut matematiksel önermelerle teorik sonuçlara ulaşmaya çalışırken iktisat biliminin kuruluş felsefesinden koştular. Çünkü modern iktisadın kuruluş felsefesi somut olgulardan ve gözlemlerden hareketle teorik sonuçlara ulaşılmasını savunuyordu. İktisat biliminin klasik doktrin döneminde fizikle işbirliği, fiziğin deney ve gözleme dayanan bilimsel yöntemiyle daha fazla ilgiliydi. Neo klasik iktisat döneminde fizikle iktisat bilimi arasındaki dayanışma daha çok fiziğin matematiksel yöntemleriyle ilgili oldu. Modern fizikte bilimsel yöntem önce teori sonra gözlem biçiminde değişiklik gösterdiğinde Neo klasik iktisat da bu değişime eşlik etti. Neo Klasik iktisatta; bilimsel yöntem değişikliği, teoriyi uygulamanın önüne geçirdi. Neo Klasik İktisat, modern fiziğin kuramı öne alan yönelimini izlemesine rağmen, modern fiziğin indeterminizme yönelimini izlememiş ve klasik fiziğin determinizmde kalmaya devam etmiştir.

Klasik iktisat sonrası iktisadi doktrinler, hem liberal hem de sosyalist bir yön çizdi ve iktisadi doktrinler gelişimini zıt fikirler üzerinde de sürdürdü. İktisat biliminde yeni kabuller ve yeni eğilimler doğdu. Klasik iktisat sonrasında doğal kanunlar ve doğal düzen sorgulandı, liberal cephede kısmen, sosyalist cephede tamamen, doğal kanunlar reddedildi. Klasik iktisattan sonra iktisat bilimi toplumsal ve sosyal bir karakter kazandı, fakat aynı zamanda iktisat biliminde matematik ve geometrinin yoğun bir biçimde kullanılması iktisadi düşüncüyü soyut bir alana çekti. Bilimdeki yeni eğilimler geç kavrandı, determinizmde yoğunlaşma oldu, özellikle sosyalist iktisadi düşünce pür determinist karaktere büründü. Klasik iktisattan sonra üçüncü bir yol olarak Milli iktisat kabul gördü, devletin iktisadi meşruiyeti arttı, sosyalist iktisatta pür devletçilik, liberal iktisatta kısmen devletçilik fikri gelişti ve devletin bir iktisadi aktör olduğu hem liberal hem de sosyalist düşüncede kabul gördü.

Bugün fizik biliminde yeni gelişmeler kaydedilmektedir. Nasıl Newton'un fiziği yerini Einstein fiziğine bırakmışsa, Kuantum fiziğindeki ilerlemeler fizik bilimini yeni keşiflere taşımakta bilimin merakı atom altı parçacıklar olarak tanımlanan, küçük evrene yönelmektedir. Ancak bugün bazı durumlar için hala Newton fiziği, bazı durumlar içinde Einstein fiziği geçerlidir. Dolayısıyla eski bilimin hala bazı durumlar için geçerliliğini sürdürmesi gibi iktisat bilimi üzerinde de Newton'un bilim felsefesinin etkisi hala devam etmektedir. Fizikte ikinci büyük dönüşüm Einstein ile başladığında, bu yeni değişime iktisat çok az ilgi göstermiş ve Newton fiziğine olan tutkusunu sürdürmüştür. Çünkü Einstein fiziğinin büyük iddiası görecelik modern fizikten çok daha önce Neo Klasik teori içinde kullanılıyordu. Ancak daha sonra Einstein fiziğinin ve kuantum fiziğinin ortaya koyduğu yeni bilgiler, bilimin ve felsefenin yön değiştirmesine neden oldu. Modern fiziğin yeni bilimsel yönteminden, iktisat biliminin piyasa karşıtı düşünceleri daha çok etkilendiler. Modern fizik Newton fiziğini yıkarken yeni bir felsefenin de önünü açmıştı. Piyasa karşıtı ve iktisadi liberalizme aykırı iktisadi doktrinler; modern fizikten esinlenen bu yeni felsefeye daha uygundu. Bu nedenle sosyalist, milli, tarihçi okullar ve Keynes modern fiziğin felsefesinden yardımcı doktrin olarak ilham aldılar liberal içeriğe sahip olmayan ya da kısmen liberal bir içerik taşıyan bu yeni fikirler doğal kanunlara saldırırken; cesaretlerini modern fiziğin, Newton'un doğal kanunlarını yıkmasından aldılar. Newton fiziği yıkılıyorsa Smith'in doğal özgürlük düzeni de yıkılabilirdi. Buna karşılık Einstein fiziğinin de liberal ve piyasa yanlısı iktisadi doktrinler üzerinde etkisi yok değildi. Dolayısıyla nasıl ki bugün Newton fiziği bazı fiziksel olayların açıklanmasında modern fiziğe rağmen hala kullanılmakta ise, iktisat biliminde de Newton fiziği liberal cephe üzerinde hala etkisini sürdürmekte, fakat aynı zamanda modern fizikten etkileşim de devam etmektedir.

Aktif aklın güdümüne giren evren bilimlerinin, iktisadi düşünceler üzerinde etkisi olmuştur. Her şeyden önce modern fiziğin felsefesi, iktisat bilimini aktif aklı

kullanma konusunda cesaretlendirmiştir. Felsefi ve yönetsel olarak modern fizikten etkilenerek aktif aklı kullanan ve akla aşırı güven duyan iktisadi doktrinler, usul ve sistem yönünden modern fizikten etkilenmiştir. Usul yönünden, önce kuram sonra uygulama iktisadın yeni bilimsel yöntemi olmuş ve uygulama gözden düşmüştür. Sistem yönünden, doğal düzen yerini akılcı düzene bırakmıştır. Modern fizikten sonra aktif aklın kullanımı yaygınlaştıkça iktisat bilimi daha otoriter ve devletçi bir karektere bürünmüştür. Modern fiziğin düzensizlik ve belirsizlik yaklaşımı iktisat biliminin doğru bilgiye ulaşmak için diğer bilimlerle etkileşimini artırmıştır. Belirsizlik iktisadi düşüncede bilginin değerini artırmış ve iktisadi doktrinlerde tam bilgiye ulaşma yönündeki çabalar özgün iktisadi öngörülerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Modern fizikle beraber devlet insan aklının somut görünümü olarak yüceltilmiş, devletin iktisadi rol ve sorumluluğu Liberal cepheye bile artmıştır. Modern fizikten sonra iktisadi düşünce; aktif aklın güdümüne girmiş, liberal içeriğini kaybetmiş ve teori her zaman uygulamaya yön vermiştir.

1905'te ortaya çıkan Modern fizik iktisat biliminin bilimsel yöntemleri üzerinde hemen etkili olmamıştır. 20.yy'ın ağır ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunları karşısında klasik teorinin etkisiz kalması yeni muhalif fikirleri doğurmuştur. Bu yeni muhalif fikirler Newton'un doğal düzen felsefesinden ayrılarak, Einstein'ın düzensizlik felsefesine uymuşlardır. Milli Ekonomi Doktrini, kısmen ikinci kuşak Neo Klasikler, Maksizm, Keynes ve Kurumcu İktisat gibi yeni fikirlerin, belirsizlik ve kriz içeren piyasanın, modern fiziğin bilimsel yöntemlerini kullanarak, müdahaleyle dengeye geleceğini kabul etmişler ve iktisat bilimi modern fiziğin etki alanına çekmişlerdir.

İktisat biliminin interdisipliner işbirliği, iktisat biliminin soyut bir bilime dönüşmesi, iktisatta doğal kanunların kısmen ya da tamamen parçalanması, insan aklına güvenin artması, önce teori sonra uygulama biçimindeki yeni bilimsel yöntem, indeterminizm, görecelik, karmaşa içinde düzen fikri, Marksizm gibi zıtlıklardan gelişme bekleyen yeni doktrinler, iktisat biliminde çoğulculuk, devletin bireyi güçlendirmek için yeni sorumluluklar üstlenmesi olarak tanımlanan yeni bireycilik ve devlet müdahaleciliğinin çeşitlenmesi modern fizikten sonra iktisat biliminde gözlenen değişimlerdir.

İktisadi doktrinleri karakterize eden ve doktrinlerin farklı bakış açısına sahip olmalarını sağlayan unsur esas olarak aklın kullanımıyla ilgilidir. İktisadi doktrinlerin her tarihi dönemde akılla ilişkileri ile o tarihi dönemin toplumsal, siyasal, ideolojik ya da teknolojik özellikleri, iktisat bilimini dinamik bir değişime tabi tutmaktadır. Klasik fizik, modern fizik, aydınlanma, mekanik ve elektrik teknolojinin gelişmesi ya da karşılaşılan ekonomik sorunlar ve büyük ekonomik krizler gibi yeni gelişmeler, iktisadi doktrinlerin akılla ilişkilerini doğrudan tayin etmiştir. Klasik iktisadın; tanrısal doğal düzeni görünmez ele sahipti ve görünmez el; ekonomik sorunu çözme, kaynak dağılımını düzenleme, ekonomik krizleri önleme, kaynakların verimli kullanımını sağlama gibi olağanüstü bir akıllı temsil ediyordu. Ancak bu yeni bilim, iktisat teorisinin evrenselliği, değer paradoksu, değer teorisinin fiyat teorisine bire bir örtüşmemesi, zenginlik teorisi, doğal düzende adil gelir dağılımı konularında yetersizdi ve görünmez elde somutlaşan olağanüstü kolektif akıl sorunlara çözüm getiremiyordu. Kolektif ve sorgulayıcı aklın sosyal bilimlerde kullanılması aydınlanma çağıyla başladı ve iktisat bilimine bu çağın düşünürlerince sunuldu. Aydınlanma çağında yeniden keşfedilen eleştirel akıl, önceki dönemlerle mukayese edilemeyecek kadar etkiliydi. Eleştirel akıl; bütün yeteneğini doğal yasalarını anlamak ve açıklamak için sergiliyordu. Bu çağda akıl, doğadan daha iyi sonuçlara ulaşamayacağını görerek, doğanın veriminden yararlanmak için pasif konuma geçmeyi öneriyordu. Ancak 19.yy'da başlayan

ekonomik sorunlar ve 20. yy'da ortaya çıkan dünya savaşları, bunalımlarla birleşerek toplum üzerinde büyük ekonomik baskı kurdu yirminci yüzyılın yarısındaki birikmiş çözümsüz sorunlar doğal yasalara teslim olan aklın pasif konumunu değiştirdi. Bu süreçte doğal düzene tabii olan bütün kesimler (sermaye, köylü ve işçi sınıfı) ekonomik sorunlar yaşadı. İşte bu şartlarda akıl insan boyunu aşan ekonomik sorunlarla baş edebilmek için yeniden uyandırıldı. Aydınlanmanın eleştirel akli kullanmadaki mahareti o çağın akıl çağı olarak anılmasına yol açmıştı; ancak bu akıl geçmiş dönemlerin düşüncesini, kurumlarını, inançlarını yıkmakta gösterdiği başarıyı, yeni dönemi inşa etmekte gösteremedi. Geçmiş dönemler için kurucu özellik taşıyan akıl gelecek dönemler için doğal yasalara tabi olma gibi pasif bir özellik taşıyordu. Ondokuzuncu yüzyılın uluslararası ekonomik ilişkilerinde sanayi devriminin büyük ülkeleri rekabet üstünlüğünü kullanarak, gelişmekte olan ülkeler üzerinde büyük baskı kuruyorlar, az gelişmiş ülkelerin yerli sanayileri bu rekabete karşı koyamıyordu. Yeni sanayileşen ülkeler doğal yasaların kendi aleyhine işlediğini görmeye başladılar ve karşılaştıkları sorunları aşmak için doğal düzen kurallarını bırakarak akılcı çözümler geliştirdiler, yeni sanayileşen ve rekabet gücü zayıf olan bu ülkeler uluslararası sistemin dışına çıkarak kendi akılcı kurallarını koydular. Bu kurallar doğal yasalardan farklıydı ve evrensel değillerdi, o ülkelerin şartlarında geçerli olan ve o ülkelerin çıkarlarına daha uygun aktif aklın kurduğu yasalardı. Dolayısıyla milli iktisat politikaları doğal kanunları kısmen parçaladı. Milli ekonomi doktrini teoriyi öne alarak evrensel olmayan ve milli karaktere sahip bir iktisat teorisi kurdu. Sanayileşen ülkelerde doğal düzen sermayeye daha fazla yaramıştı. İşçiler zenginlikten daha az pay alıyorlardı. Doğal yasaların işçilere biçtiği kader geçimlik ücretti. Kapitalizmde üretim faktörlerinin net bir biçimde birbirinden ayrışması sermayeye büyük avantaj sağlıyor, kapitalizm olgunlaştıkça bu avantaj işçiler aleyhine genişliyordu. Bu nedenle sosyal rahatsızlıklar ve itirazlar arttı ve kapitalizmin kalbi Avrupa'da ortaya çıkan huzursuzluklar yeni düşüncelere yol açtı. İşçilerin sözcülüğüne soyunan bu yeni fikirler, sosyal karaktere sahipti ve aktif aklın ürünü olan bu yeni doktrinler doğal yasaları kısmen ya da tamamen reddediyorlardı. Bu yeni fikirler pür aklın ürünüydü, dolayısıyla doğal yasaların dışında kendi kuralları vardı. Kapitalizmin en gelişmiş piyasaları içinde doğan bu toplumcu ve sosyalist fikirler kendi akılcı teorilerini oluşturdular, toplumların gelişiminin yönünü anlamaya hatta belirlemeye çalıştılar. Determinizmin en ileri aşamasını oluşturan bu yeni doktrinler sosyal karakterde, eleştirel ve kurucu aklın ürünü, teori öncelikli fikirlerdi.

İnsan aklına aşırı güven duyan ve insan aklının en verimli kullanımını devlet üzerinde somutlaştıran bu görüşlerin en radikali Marksizmdi ve Marksizmin sözcülüğünü üslendiği devletçi ekonomi yalnızca piyasa karşıtı ve iktisadi liberalizme karşı kesimlerde karşılık bulmadı, aynı zamanda liberal iktisadi doktrinleri de etkiledi. İktisadi Liberalizm; aklın pasif konumda tuttuğu bu ortamda, akla aşırı güvenen eleştirilere karşı koyamadı, bunun sonucunda iktisadi liberalizme karşı milli ve sosyal yönden birçok cephe açıldı. Keynes İktisadi Liberalizme karşı Liberal yönden muhalefete öncülük etti. Kapitalizmin doğurduğu ekonomik bunalımlar ve işsizlik piyasanın üstesinden gelemeyeceği kadar yoğunlaşmıştı. Bu problemlere karşı koymak için Keynes hiç alışık olmadık bir biçimde piyasaya devlet yardımıyla arka çıktı. Keynes'in öne çıkardığı bu devlet, pür aklın ürünüydü ve doğal düzenin hakem devletine hiç benzemiyordu, aktivist ve eylemci bir karaktere sahipti ve 1929 bunalımının yarattığı yıkıma karşı durarak piyasanın yok olmasına engel olmak amacını taşıyordu. Keynes devletin akılcı kurallarını oluştururken teoriye öncelik verdi ve doğal yasaları kısmen yıktı. Keynes'in devlet yardımı piyasayı bir dönem güçlendirse de sosyal devlet ya da refah devletinin, piyasadan çektiği fonlar daha sonra piyasaya yük olmaya başladı.

1970'lerden sonra devleti bağlayan yeni kurallar geliştirildi. Ancak devletle ilgili yeni kurallar bu defa piyasayı değil bireyi koruma amacını taşıyordu. Bu gelişmelere rağmen Keynesci iktisat döneminde doğan devletin iktisadi rolleri hiç unutulmadı, ama bireysel özgürlüklerin korunması bakımından devlete yeni sınırlamalar getirildi.

İktisadi doktrinlerin tarihsel gelişiminden anlaşıldığı gibi olağan şartlarda iktisat biliminin Newton fiziğinin bilim felsefesinin, pasif aklıma ve doğal düzen fikrine; olağanüstü şartlarda da modern fiziğin bilim felsefesinin aktif aklıma ve düzensizlik fikrine yaklaştığı görülmektedir. 20.yy'ın son çeyreği bu tezi kanıtlamaktadır. 1970'lerden sonraki ekonomik ortama bakıldığında savaşların yarattığı yıkımlar, 1929 bunalımının sorunları ve uluslar arası ticaretin önündeki engeller aşıldıktan sonra Arz Yönlü İktisat, Rasyonel Bekleyişler Teorisi, Kamu Tercihi Teorisi, Anayasal İktisat, Monetarizm gibi yeni liberal fikirlerin yükseldiği ve İktisat biliminin yeniden pasif akla dayanan doğal düzen fikrine yaklaştığı görülmektedir.

İktisadi doktrinleri etkileyen en önemli toplumsal gelişmelerden birisi de piyasanın geçirdiği değişimdir. Kapitalizmin piyahasının, karşılaştığı sorunlar karşısında gösterdiği adaptasyon ve ekonomik problemleri çözme yeteneği, iktisadi doktrinlere yön vermiştir. Kapitalizmin uzun tarihinde ortaya çıkan ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmeler, piyasanın değişimine yol açmıştır. Kapitalizmin piyahasının yeni sorunlar karşısında gösterdiği adaptasyon altı aşamada açıklanabilir

1. Devletin Kontrol Ettiği Uydu Piyasa - (15.yy-18.yy): Bu dönemde devletin piyasa üzerinde kontrol kurmasının nedeni, modern çağın zenginlik inancıyla doğrudan ilgilidir. Bu çağda zenginliğin kıymetli maden stoklarında artışla yani altınla mümkün olacağına inanılmaktadır. Kıymetli maden stoklarının dünyada sınırlı olması, bir ulusun zenginleşmesini diğer ulusların fakirleşmesi pahasına mümkün kılmaktadır. Ticaretten yalnızca bir tarafın kazançlı çıktığına inanıldığı bu dönemde ticaretin ve sömürgelerdeki çıkarların güçlü bir devlet organizasyonu ile sağlanacağına inanılması devletin, dış ticarete avantaj kazanmak için, piyasa üzerinde kontrol kurmasına neden olmuştur.
2. Devletin Kontrol Edildiği İlk Liberal Piyasa - (18.yy- 19.yy): Merkantilist dönemin sonunda zenginliğin parasal kaynakları konusunda inanç gücünü kaybetmiştir. Zenginliğin reel üretimle ilişkilendirilmesi ve reel üretimi sürdüren sanayicilerin tüccar imtiyazlarına karşı itirazları, piyasa üzerindeki devlet kontrolünü zayıflatmıştır. Özel talebin en iyi bir biçimde özel üretim tarafından karşılanacağı fikri piyasanın kontrolünü özel kişilere ve özel firmalara bırakmıştır. Kişisel çıkarların başarısını artırmak için devletin kontrol edildiği bu dönemde serbest piyasa insanlığın ikinci büyük ekonomik devrimi, sanayi inkılabı ile büyük gelişme kaydetmiştir.
3. Devletin Kontrol Ettiği Piyasa - (20.yy.'ın ilk üç çeyreği): Yirminci yüzyılın yarısı büyük siyasi ve ekonomik kargaşaya şahitlik etmiştir. İki dünya savaşı ve büyük bunalım piyasanın üstesinden gelemeyeceği büyük sorunlar yaratmıştır. Özel kişilerin ve özel firmaların güdümündeki piyasa birikmiş ekonomik sorunlar karşısında çaresiz kaldığında çözüm devletten beklenmiştir. Politikacıların ekonomik kriz ortamında hükümet yetkilerinin artırılmasında istekli olmaları devleti öne çıkarmış ve devlet desteğine açık bir piyasa kurulmuştur. Devletin piyasa üzerindeki kontrolünün çerçevesini büyük ölçüde, tam istihdamın korunması ve refah devleti uygulamaları belirlemiştir. Devletin kontrol ettiği bu piyasada müdahaleci, düzenleyici, işletmeci devlet rolü kendisini gösterse de 1970'lerden sonra refah devletiyle beraber devletin iktisadi rolleri gözden düşmüştür.

4. Yeniden serbest piyasa- kapitalizmin ikinci liberal piyasası (20.yy.'ın son çeyreği) : Savaşların ve bunalımların etkisi azaldığında piyasadaki normalleşme devletin iktisadi rolünün sınırlanması şeklinde kendisini göstermiştir. Bireysel özgürlüklerin önünde engel olduğu gerekçesiyle, 1970'lerden sonra devletin iktisadi görevleri sınırlandırılmış ve yeni tür bir ekonomik kriz olan stagflasyon krizinden müdahaleci devlet sorumlu tutulmuştur. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, sosyal devlet yerini liberal devlete bırakmış, klasik bireycilik ve kapitalizmin liberal piyasası yeniden dönmüştür.
5. Kapitalizmin küresel piyasası (20.yy.'ın son çeyreği içinde ve 21.yy'ın ilk çeyreği içinde) : Bu dönemde uluslararası ticaret artmış ve sanayileşmiş ülkelerde iç piyasaların doygunluğa ulaşması nedeniyle kar oranları azalmıştır. Yeni gelişen teknolojiler malların serbest dolaşımı kadar sermayenin de serbest dolaşımının önünü açmıştır. Kapitalizmin piyasası bu dönemde ulusal sınırların ötesine geçmiştir. Mal ticareti serbestleşmiş ve üretim malların satıldığı pazarlara kadar genişlemiştir. Bu dönemde sermayenin, malların ve emeğin serbest dolaşımına imkân veren kapitalizmin piyasası, küresel ölçekte büyümüş, devletler ve hükümetlerin ekonomik insiyatifi azalmıştır.
6. Küresel krizlerden sonra yeni düzen (21.yy'ın ilk çeyreği içinde başlayarak günümüze karşı ulaşan süreç) : Bu dönemde küresel piyasaların zararları ortaya çıkmış küresel ekonomiye katılan ülkelerde kazanılan birikimler kısa sürede yok olmuştur. Ekonomilerin birbirine bağımlılığının yarattığı sorunları aşabilmek için kapitalizmin piyasası yerel otoriteleri yönlendiren, ulusal üstü otoritelerin yönetimine girmiştir.

Sonuç olarak her tarihi dönemin ulaştığı bir bilgi birikimi ve her tarihi dönemin karşılaştığı sorunlar, yeni bir bilimsel yönelime neden olmaktadır. Onsekizinci yüzyıl her bakımdan yeni gelişmelere şahit olan bir yüzyıldır. Fizik bilimi bu yüzyılda yeni bilgiye ve yeni bilimsel yönetime öncülük etmiştir. İktisat bilimi de diğer bütün bilimler gibi fiziğin etkisinde kalarak klasik fizik modeline benzeyen doğal düzen felsefesini geliştirmiştir. İktisadi düşüncenin, klasik fiziği izleyerek geliştirdiği bilim felsefesi, onun fiziğin gölgesinde bir bilim olduğu yönünde algılamalara neden olmuştur. Ancak iktisadın bir sosyal bilim haline gelmesinden sonra karşılaşılan ekonomik sorunlar iktisadın özgün teorik yaklaşımlarıyla çözülmüş ve incelenmiştir. Mesela görecelik Neo Klasiklerde fizikten daha önce değer ve ücretlerin açıklanmasında kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Marks, iktisat biliminin ilgisini bölüşüm sorununa yönlendirmek için aktif aklı modern fizikten daha önce kullanmıştır. Modern fiziğin keşifleri klasik fiziğin teorilerini yıktığı gibi aynı zamanda yeni bir bilim felsefesi geliştirmiştir. Modern fiziğin bilim felsefesi iktisat biliminde daha çok iktisadi liberalizme muhalif doktrinler tarafından kullanılmıştır. Modern fiziğin bilimsel keşifleri yeni gelişen teknolojiyle birlikte hızlandığında, fizik biliminin yeni bilim felsefesinin etkinliği artmış, bütün bilimler bu yeni gelişmelerden etkilenmişlerdir. 2000'li yıllarda kuantum fiziğinin yasaları sayesinde gelişen nano teknolojisi; askeri teknolojide, inşaat, tıpta, bilgisayar teknolojisinde, iletişimde ve endüstrinin birçok alanında yarattığı yeniliklerle, daha hassas, daha uzun süre dayanabilen, daha hızlı, daha güvenli ve akıllı ürünlerle, fizik biliminin hayatımıza girmesine yol açmıştır. Nano teknolojisinden yararlanan endüstriler Kapitalizme yeni piyasalar açarak, iktisat biliminin dikkatini yeniden fizik bilimine çekse de bugün iktisat bilimi ne yalnızca fizik ne matematik ne de başka bilimlerin gölgesindedir. Ancak iktisat bütün bu bilimlerin kesiştiği alanda gerçeği arayan bir araştırma alanıdır. Dolayısıyla bugün iktisat bilimi birkaç bilimin tek taraflı etkisinde değil, bu bilimlerle karşılıklı işbirliği ve etkileşim içinde bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- ACAR, M., 2012. "Keynes ve Keynesyenler" İktisadi Düşünceler Tarihi, Ed.: B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, ss,141-163
- ADAÇAY, F.R., 2012a. "Modern İktisadi Düşüncenin Doğuşu, Merkantilizm ve Fizyokrazi" İktisadi Düşünceler Tarihi, Ed.: B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, ss,30-53.
- ADAÇAY, F.R., 2012b. "Monetarizm ve Yeni Klasik İktisat Teorisi" İktisadi Düşünceler Tarihi, Ed.: B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, ss,164-184.
- AKALIN, A., 2010. "Liberal İktisat ve Krizler: Her Seferinde Haklı Çıkan Paradigma", Eski Yeni Dergisi, (10), ss. 60-71.
- AKÇAGÜNDÜZ, E., 2010. "Kamu Tercihi Teorisi Ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme", Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2, (2), ss. 29-35.
- AKDİŞ, M., 1994. "Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları", <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak9.htm> (01.04.2013).
- AKIN, F., 2004. "Küreselleşme, Kuzey-Güney ve Yoksulluk", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), ss. 81-94.
- AKİPEK, İ., 1954. "John Locke'un Mülkiyet Hakkındaki Fikirleri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1), ss. 514-524.
- AKTAN, C., C., ve Diğerleri, 2010a. "Kamu Ekonomisinin Yönetiminde İki Farklı Ekonomi Politikası Yaklaşımı: İradî ve Takdiri Kararlara Karşı Kurallar" Mali Kurallar,Maliye Politikası Yönetiminde Bir Eğilim, Ed, C.C. Aktan ve Diğerleri, M. B. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, ss.1-32.
- AKTAN, C., C., ve Diğerleri, 2010b. "Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlamaları" Mali Kurallar,Maliye Politikası Yönetiminde Bir Eğilim, Ed, C.C. Aktan ve Diğerleri, M. B. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, ss. 98-124.
- AKTAN, C., C., 2010a. "İktisat Okulları Perspektifinden Kurallara Dayalı Ekonomi Politikası Yönetimi" Mali Kurallar,Maliye Politikası Yönetiminde Bir Eğilim, Ed, C.C. Aktan ve Diğerleri, M. B. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, ss.32-46.
- AKTAN, C., C., 2010b. "Mali Kurallar" Mali Kurallar,Maliye Politikası Yönetiminde Bir Eğilim, Ed, C.C. Aktan ve Diğerleri, M. B. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, ss.84-98
- AKYILDIZ, H., 2005. "Temel Dinamikleri ve Çelişkileriyle Üretim ve Bölüşüm Süreci", TÜHİS, (4), ss. 27-44.
- ALADA, A. D., 2004. "İktisadi Düşüncede Felsefi Yaklaşımın Önemi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 59(2), ss. 1-18.
- ALATLI, A., 2010. "Batıya Yön Veren Metinler III", Kapadokya Meslek Yüksekokulu, İstanbul, 448s.
- ALP, S., KARAKAŞ, A., 2009. "F.A. Hayek'in Saf İktisat Teorilerine Bir Bakış", Akademik Bakış, (18), ss. 1-22.
- ALTAN, M., 2006. "Newton'dan Quantum'a İktisatta Yeni Açılımlar", İstanbul Rotary Kulübü, 1-3, <http://istanbulrotary.org> (01.03.2013).
- ALTAY, H., 2008. "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin

- İncelenmesi: 1995-2007”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (21), ss. 215-240.
- ALTIOK, M., 2011.” Üretken Ve Üretken Olmayan Emek Ayırımı Üzerine Bir Değerlendirme: Adam Smith’in “Emeği” mi? Karl Marx’ın “Değeri” mi?”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12 (1), ss. 107-127.
- ARIÇ, K., H., 2013. “Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı”, KAU IIBF Dergisi, 4(5), 81-97.
- ARSLAN, H., 2013. “John Locke’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), ss. 181-204.
- ARSLAN, İ., ve Diğerleri, 2007. “Küreselleşmenin Yerel Ekonomiler Üzerindeki Etkileri”, S:Ü Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, ss.222-229.
- ARSLAN, N.,T., 2010. “Klasik - Neo Klasik Dönüşüm Süreci: “Yeni Kamu Yönetimi””, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11, (2), ss. 21-38.
- ARUOBA, Ç., 2009. “Tarım Ürünleri Ticareti, Korumacılık, Kriz”, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), ss. 4-20.
- ATADEMİR, H. R., 1947. Filozoflara Göre Felsefe, Atademir Yayınevi, Konya, 232s.
- ATİK, K., 2009. “Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz ve Neoklasik İktisat İlişkisi”, Econ Anadolu 2009, 1-15, <http://www.econanadolu.org/en/index.php/past-congresses/econ-2009/articles2009/3301-Post-Otistik-ktisat-erevesinde-Kresel-Ekonomik-Kriz-Neo-Klasik-ktisat-likisi.html> (07.05.2013).
- BALTACI, C., 2004. “Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 9(2), ss. 359-373.
- BARBER, W.J., 1991. İktisadi Düşünce Tarihi, Çev.: İ. Durdu, Çıdam Yayınları, İstanbul, 272s.
- BATAK, K., 2009. “Doğa Yasalarının Zorunluluğu, İlahi Fiil ve Mucize: Tanrı Dünyada Fiilde Bulunabilir mi?”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(20), ss. 23-47.
- BAYRAKTAR, C., 2012. “Keynes ve Refah Devleti”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), ss. 247-261.
- BERGER, J., 2000. “Gelişmiş Kapitalist Toplumlarda Piyasa ve Devlet”, Çev: M. K. Aydın, Bilgi (3), ss. 125-148.
- BEZCİ, B., 2005. “Kant ve Hegel’in Felsefesinde Etik Anlayışı”, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5 (9) ss. 49-61
- BİLİM, C. (Ed.), 1999. Çağdaş Dünya Tarihi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.150.s
- BOCUTOĞLU, E., 2012. “İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk”, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, (1), ss. 29-51.
- BULUT, N., 2003. “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52(2), ss. 173-197.
- BURY, J., 1978. “Düşünce Özgürlüğünün Tarihi”, Çev.: D. Batu,
- BÜYÜKAKIN, T., 2007. “Yeni Keynesyen İktisat mı, Yeni Neo-Klasik Sentez mi?”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (13), ss. 22-36.
- CANDAN, E., ve HANEDAR, A., Ö., 2008. “Tarihi Unutan İktisatçıların Bilime Metodolojik Yaklaşımları, “İktisat Paradigmasında Geriye Bir Dönüş Mü?”, Ekonomik Yaklaşım, 19, (68), ss. 47-90

- ÇELİK, F., FİDAN, S. ve ŞAHİN, K., 2011. “Aydınlanmanın Fransız Düşüncesi İçinde “Katı Liberal Değerler” Bağlamında Ele Alınmasında Ansiklopedi ve Ansiklopedistlerin Yeri”, Akademik Bakış Dergisi, (23), ss. 1-19.
- ÇETİN, H., 2001. “Liberalizmin Temel İlkeleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), ss. 219-237.
- ÇETİN, H., 2002, “Liberalizmin Tarihsel kökenleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1), ss. 79-96.
- ÇUHADAR, C., 2007. “Bazı Filozofların Düşüncesinde Devlet Kavramı”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(2), ss. 11-129.
- ÇÜÇEN, K., 2005. “Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi”, Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağan Kitabı, Gazi Kitabevi, ss. 115-122.
- DEDEOĞLU, S. ve SUBAŞAT, T. (Ed.), 2004. Kalkınma ve Küreselleşme, Bağlam Yayınları, İstanbul, 396s.
- DEĞER, N.S., 2002. “Sicim Kuramı”, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, Yeni Ufuklara, ss. 1-12.
- DELİCE, G., 2007. Uluslararası Finansal Kuruluşlar ve Finansal İstikrar Sorunu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 295s.
- DELİCE, G., ve Diğerleri., 2004. “Finansal Reğülasyon ve Piyasa Disiplini”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5 (1), ss. 101-130.
- DEMİR, M., 2012a. “Marjinalizm ve Neoklasik İktisat”, İktisadi Düşünce Tarihi, Ed.: M.B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 102-119.
- DEMİR, M., 2012b. “Kurumcu İktisat ve Tarihçi Okul”, İktisadi Düşünce Tarihi, Ed.: M.B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 121-141.
- DOBB, M., 1988. “Kapitalizm Sosyalizm Az Gelişmiş Ülkeler Ve İktisadi Kalkınma” Çev: M. Selik, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, (46). Ankara, 176. s.
- DOĞAN, A., 2007. “Özel Mülkiyet Hakkının Temeli Olarak Emek”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 56(3), ss. 83-97.
- DOKO, E., 2011. Dahi ve Dindar: Isaac Newton, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 86s.
- DUMAN, F., 2006. “Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 61(6), ss. 118-151.
- DURUSUN, H., 2009. “Serbest Piyasa Düzeni Kriz, Çöküntü ve Felaket”, TBB Dergisi, (82), ss. 1-39.
- DURUSOY, S., 2008. “İktisat Biliminin Yeri ve Neden Sorgulanıyor?”, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(1), ss. 1-26.
- DÜNDAR, U., ve DUMRUL, C., 2010. “İktisat Biliminin Sınırları Üzerine: Aykırı İktisat Yaklaşımı”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (36), ss. 239-259.
- EKMEKÇİ, İ.S., 2013. “John Locke’un Liberalizm Kuramı Üzerine”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (106), ss. 205-214.
- ELMA, F., 1992. “Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke”, Journal of Qafqaz University, (9), ss. 1-8).
- ERDEM, B., 2012. “İktisadi Düşünceler Tarihine Giriş”, İktisadi Düşünceler Tarihi, Ed.: B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, ss.2-30.
- ERDOĞAN, M., 2009. “Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri”, Liberal Düşünce , 14(56), ss. 7-31.

- ERDOĞAN, M., 2012. "Liberalizm ve Liberal Eğilimler, Liberal Düşünce Topluluğu", www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NDY2 (28.07.2013).
- ERDÖNMEZ, P., A., 2009. "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", Bankacılar Dergisi, (68), ss. 85-102.
- EREN, A., A. 2008. "Piyasa: Tarihi , Teorisi ve Eleştirileri"; Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara, 291.s.
- EREN, E., 2009. "Yeni İktisatta Ortak Noktalar", İktisadi Düşünce Girişimi, İktisatta Yeni Yaklaşımlar Çalıştayı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- EREN, E., 2012. "Yerleşik İktisatta İçerik Kayması ve Paradigma Değişikliği", Türkiye Ekonomi Kurumu, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/egitim13.pdf> (02.05.2013).
- EREN, E., 2012. Küresel Bunalım, İktisat Eğitimi ve Yeni İktisat, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 14s.
- EREN, İ., 2013. "İslam'ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(1), ss. 367-384.
- ERKAN, H., ve ERKAN, C., 2004. "Bilgi Ekonomisinde Teori ve Politika", 1-13, <http://i.i.b.f.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/13-01.pdf> (20.07.2013).
- EROĞLU, M., 2010. "John Locke'un Devlet Teorisi", Akademik Bakış Dergisi, (21), ss. 1-15.
- ERTEK, A., 2006. Temel Ekonomi (Basından Örneklerle), Beta Yayınları, İstanbul, 501s.
- ESEN, O., 1998a. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Serbestleşme Programlarına Eleştirisel Bir Yaklaşım", İktisat İşletme ve Finans, 13(145), 23-30
- ESEN, O., 1998b. "Finansal Küreselleşme Ortamında Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Portföy Yatırımları" Ekonomik Yaklaşım, 9(30), ss.59-70
- ESER, K., 1993. "Mali Baskı Altındaki Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Liberalizasyon Politikalarının Etkinliği", Ekonomik Yaklaşım, 4(10), ss. 83-100.
- FINDIKOĞLU, Z.F., 1965. İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 589s.
- FÜSÜNOĞLU, M., ve TAN, B., K., 2009. "Keynes Devrimi ve Keynesyen İktisat", Ekonomik Yaklaşım, 20(70), ss. 31-60.
- GÖÇMEN, D. ve KAYA, G., 2013. "Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramla Çerçeve", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, (15), ss. 85-109.
- GÖKTEN, Y., S., 2013. "Piyasa: Adam Smith Versus Karl Polanyi", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 127-137.
- GREENE, B., 2011. Evrenin Dokusu, Çev.:M. Alev, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 642s.
- GÜLDİKEN, N., ve ASLAN, M., 2006. "Küreselleşme Ulusallığın Dyalektik Etkileşimi I", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), ss.183-190.
- GÜLDİKEN, N., 2006. "Ulus, Ulus Devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar Ve Türkiye Örneği" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7(2), ss. 157-168.
- GÜLOĞLU, B., ve ALTUNOĞLU, E., 2002. "Finansal Serbestleşme Politikaları Ve Finansal Krizler : Latin Amerika, Meksika, Asya Ve Türkiye Krizleri", I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (27), ss. 107-134

- GÜNAYDIN, İ. ve ESER, L., Y., 2010. “Maliye Politikasındaki Yeni Trend: Mali Kurallar”, Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Bir Eğilim, Ed, C.C. Aktan ve Diğerleri, M. B. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, ss.63-84.
- GÜNŞOY, B., 2006. Küreselleşme – Bir Varoluş Çözümlemesi, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 274s.
- GÜRAK, H., 2003. “Küreselleşme Nereye Götürüyor? Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı”, Verimlilik Dergisi, (2003/2), ss. 1-7.
- GÜRAN, T., 1997. İktisat Tarihi, Acar Yayıncılık, İstanbul, 177s.
- GÜRİZ, A., 1969. Teorik Açından Mülkiyet Sorunu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 337s.
- GÜRİZ, A., 1993. “Kapitalizm ve Hukuk”, Anayasa Yargısı Dergisi, 10, ss. 191-222.
- GÜRİZ, A., 2011. Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 483s.
- GÜRKAN, Ü., 1988. “Montesquieu ve Kanunların Ruhunu”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 40(1), ss. 9-31.
- GÜRPINAR, B., 2008. “Hukuk ve Ekonominin Ortak Temelleri-‘Hukuk ve Ekonomi’ Akımı”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (20), ss. 161-180.
- HAMİTOĞULLARI, B., 1982. “Çağdaş İktisadi Sistemle: Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım”, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 846s.
- HASANOĞLU, M., 2001. “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri”, Sayıştay Dergisi, (43), ss. 68-82.
- HEILBRONER, R.L., 2003. İktisat Düşünürleri Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri, Çev.: A. Tartanoğlu, Dost Kitabevi, Ankara, 295s.
- HİÇ, S., 1996. “Keynesgil Sistem Maliye Ve Para Politikaları Temel İlkeleri” İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 37, ss. 19-49.
- ILO (International Labour Organization), 2013. “ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları”, http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_soz.htm (05.09.2013).
- İŞİK, A., 2013. “Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, (20), ss. 105-118.
- İŞİK, A., ve DİĞERLERİ., 2010. “Anayasal İktisat Teorisi ve Mali Kurallar: Türkiye’de uygulanabilirliği” SDÜ İ.İ.B.F Dergisi, 15(2), ss.1-25.
- İSLATİNCE, H., 2012. “Klasik Okul” İktisadi Düşünceler Tarihi, Ed.: B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, ss 55-79.
- İŞGÜDEN, T. ve KÖNE, A.Ç., 2002. “Ortodoks İktisat Üzerine Notlar”, Doğu Üniversitesi Dergisi, (5), ss. 97-108.
- İŞGÜDEN, T. ve KÖNE, A.Ç., 2002. “Ortodoks İktisat Üzerine Notlar”, Doğu Üniversitesi Dergisi, (5), ss. 97-108.
- İŞLER, E., 1999. “Voltaire ve Rousseau Etrafında Aydınlanma Çağı Fransız Yazını’na Bir Bakış”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (5), ss. 48-53.
- İZGİ, B., B., ve ÖZPOLAT, A. 2008. “Küreselleşen Devletin Değişen Rolü ve Sanayileşme Üzerine Tartışmalar”, G.A.Ü. , S.B. Dergisi, 7(2), 229-240.
- KARA, O., 2012. “Paradigma Ve Paradigma Benzeri Yaklaşımların Sosyo-Kültürel Ve Tarihsel Arka Planı: Bilim Öncesi Dönemden 1870’lere İktisadi Doktrinler” Akademik Bakış Dergisi, (32), ss.1-18.
- KARABIYIK, E.L., 2004. Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Etkileri”, Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa, 196s.

- KARAÇAY, T., 2004. "Determinizm ve Kaos", A. Şen, A. Koç, G. Hacıbekiroğlu, M. Özer, Ş. Ural ve Y.Y. Mert, Mantık, Matematik ve Felsefe 2. Ulusal Sempozyumu: Kaos, 442s., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi,
- KARAÇAY, T., 2008. "Görelilik Kuramının Matematiksel Temelleri", A. Şen, Ş. Ural ve Y.Y. Mert, Mantık, Matematik ve Felsefe 3. Ulusal Sempozyumu: Sonsuzluk ve Görelilik, 360s., İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi,
- KARAKAŞ, M., 2008. "Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler." Maliye Dergisi, (154), ss. 99-120.
- KAYGALAK, S., 2010. "Kır Kent ve Kapitalizme Geçiş: Bursa Örneği", Mülkiye Dergisi, 31(257), ss. 185-203.
- KAYMAK, M., 2005. "Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrazi", Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 16(54), ss. 1-15.
- KAYMAK, M., 2005. "Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrazi", Ekonomik Yaklaşım, 25(2), ss. 1-25.
- KAZGAN, G., 1991. İktisadi düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 503s.
- KESİCİ, S., 2006. "Ekonomi ve Kaos Teorisi", Journal of İstanbul Kültür University, (2), ss. 189-193.
- KESİK, B., ve BAYAR, N., 2010. "Uluslararası Uygulamalar Işığında Mali Kurallar ve Mali Disiplin" Mali Kurallar, Maliye Politikası Yönetiminde Bir Eğilim, Ed, C.C. Aktan ve Diğerleri, M. B. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, ss.46-63.
- KÖK, R., 1999a. "İktisadın Tarihi ve Felsefi Temelleri", Anadolu Matbacılık, İzmir, 209s.
- KÖK, R., 1999b. "İktisadi Düşünce: Kavramların Analitik Evrimi", Anadolu Matbaacılık, İzmir, 297s
- KÖKTÜRK, A., 2011. "Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 7(13), ss. 73-97.
- KÖSE, Ö., H., 2004. "Küreselleşme Sürecinde Uluslar arası Denetimin Artan Önemi ve Kamusal Denetimin Uluslararasılaşması Sorunu", Amme İdaresi Dergisi, 37(3), ss. 37-62.
- KÖSE, Ö.H., 2003. "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü", Sayıştay Dergisi, (49), ss. 3-46.
- KUŞAT, N., ve DOLMACI., 2011. "Kamu Tercih Teorisi Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramının Değerlendirilmesi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12 (1), ss. 129-146..
- KÜÇÜKKALAY, A. M., 1997. "Endüstri Devrimi ve Ekonomik sonuçlarının Analizi", SDÜ, İ.İ.B.F. Dergisi, 2(Güz), s 51-68.
- KÜÇÜKKALAY, A. M., 2008. İktisadi Düşünce Tarihi, Beta Basım Yayım, İstanbul, 498s.
- MASCA, M. (Ed.), 2012. Klasik İktisadi Düşünceye Tepkiler, Ed. M., Masca ve O. Bahar ,Lisans Yayıncılık, İstanbul, ss 217-248.
- NAMIK, M., 1933. Küçük Felsefe Tarihi, Tefeyyüz Kütüphanesi, İstanbul, 112s.
- OGUZ, F., 2005. "Bilgi, Regülasyon ve Rekabet: Bir Piyasa Süreci Yaklaşımı", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 6 (2) , ss. 253-267
- ORHUN, Ö., TANIŞLI, M., 1998. "Özel Görelilik", Fizik, Ed.: K. Özdaş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1060, 204s.
- ÖLMEZOĞULLARI, N., 1999. Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm, Ezgi Kitabevi Yayınları, 289s.

- ÖNDÜL, H., 1988. "1789 Fransız Devrimi ve Etkileri", Ankara Barosu Dergisi, (4), ss. 688-692.
- ÖZ, S., 2009. "Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz", KOÇ Üniversitesi - TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu (EAF), Politika Notu 09-03, ss.1-7.
- ÖZCAN, V., ve ŞANLISOY, S., 2006. "tükiyede bağımsız düzenleyici kurumların bağımsızlığı", Siyasa, 2 (3-4), ss. 99-132.
- ÖZEL, H.,A., 2011. "Türkiye'de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2), ss. 73-93.
- ÖZEL, H., 2001. "İktisadi Analiz Tarihine Nasıl Yaklaşmak Gerekir?(II)", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(1), ss.45-72.
- ÖZEL, H., 2002. "Bir "Zenginlik" Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi", Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(4), ss. 146-171.
- ÖZEL, H., 2006. "İktisat İdeoloji ve İktidar Karaburun Bilim Kongresi", http://www.yunus.hacettepe.edu.tr/~ozel/bilim_iktidar_karapurun.pdf. (22.07.2013).
- ÖZEL, H., 2009. "İktisat ve Sosyal Teoride "Görünmez El" Eğretilmesi", Amme İdaresi Dergisi, 42(2), ss. 45-65.
- ÖZEL, H.,A., 2012. "Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri, Kırklareli Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi 1(1), ss.4-23.
- ÖZGÜVEN, A., 2001. İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 229s.
- ÖZKAYNAK, B., 2009. "Çevre Sorunlarına İktisadi Çözümler Getirebilir Miyiz? Yerleşik İktisat ve Ekolojik Ekonomi Karşılaştırması ve Yerleşik İktisadın Türkiye'ye Yansımaları", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1-9, http://www.obarsiv.com/pdf/BegumOzkaynak_duzeltilmis.pdf (24.08.2013).
- ÖZTÜRK, S., ve GÖVDERE, B., 2010. "Küresel Finansal Kriz Ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", SDÜ İ.İ.B.F Dergisi , 15(1), ss 377-397.
- ÖZTÜRK, N., 2004. "Anayasal İktisat Çerçevesinde Demokrasiyi Yozlaştıran İktisadi Etmenler", Amme İdaresi Dergisi, 37(3), ss. 17-35.
- ÖZTÜRK, N., 2010. "Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü", Çalışma ve Toplum Dergisi, (24), ss. 59-89.
- PARASIZ, İ., İktisadın ABC'si, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 271s.
- RUSSELL, B., 2001. Batı Felsefesi Tarihi, Aydınlanma Çağı, Çev.: E. Esensoy, İlya Yayınları, İzmir.
- SAKAL, M., ve ŞAHİN, E., A., 2009. "Anayasal İktisat", Dokuz Eylül Üniversitesi
- SARFATİ, M., 2008. "Görünmeyen El Metaforu", Ekonomik Yaklaşım, 19(66), ss. 29-71.
- SARISOY., S., 2010. "Düzenleyici Devlet ve Regülasyon Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Tartışmalar", Maliye Derisi, (159), ss. 278-298.
- SAVAŞ, F.V., 2007. Varsayalım ki İktisat, Nobel Yayınları, Ankara, 168s.
- SELEN, U., 2002. "Küreselleşme ve Devlet Etkileşimi", Osman Gazi Üniv. S.B. Dergisi, 3(2), ss.1-24.
- SELİK, M., 1982. Marksist Değer Teorisi, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 155s.
- SENSES, F., 2004. "Neo Liberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi" METU Economic Research Center, Ankara, 29 s.
- SINIKSARAN, E. ve AKTÜKÜN, A., 2004. "Karl Popper'in Yanlışlama Kuralı, Hipotez Testleri ve İktisat", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 54(2), ss. 47-60.

- SKOUSEN, M., 2003. Modern İktisadın İnşası, Çev.:M. Toprak, M. Acar ve E. Erdem, Adres Yayınları, Ankara, 479s.
- SONÜSTÜN, B., GÜL, S., 2012. “Ekonofizik: Ekonomi ve Fizik İlişkisine Güncel Bakış”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4(1), ss. 35-43.
- Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 11 (1), ss. 69-112.
- SÖNMEZ, O. ve MİKAIL, H., 2008. “Milliyetçiliğin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkileri”, Türk Dünyası Araştırmaları, (175), ss. 1-31.
- STIGLITZ, J., 2002. Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, Çev.: A. Taşçıoğlu, D. Vural, Plan B Yayınları, İstanbul, 315s.
- TABAKOĞLU, A., 1997. Türk İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, İktisat Dizisi I, İstanbul, 346s.
- TAGRAF, H., 2002. “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), ss. 33-47.
- TALAS, C., 1974. Ekonomik Sistemler, Doğan Yayınevi, Ankara, 438s.
- TANSEL, A., 2012. “2050'ye Doğru Nüfusbilim Ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış, TÜSIAD-T/2012-11/536, İstanbul, 172.s
- TAŞ, S., ve, Örnek, İ., 2003 “Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 40(468), ss. 82-96.
- TARHAN, A. ve KAYA, M.V., 2011. “Keynesyen İktisatta Ücretlerin Katılığı Sorunu”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (31), ss. 223-236.
- TAYYAR, A. ve ÇETİN, B., 2013. “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), ss. 107-120.
- TİRYAKİ, A., 2012. “Sosyalist Düşüncenin Doğuşu ve Marksizm”, İktisadi Düşünce Tarihi, Ed.: M.B. Erdem ve H. İslatince, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 80-101.
- TOPDEMİR, G. H., 2010. “Isaac Newton ve Bilim Devrimi”, Bilim ve Teknik Dergisi, ss. 86-91.
- TORUN, İ., 2003. “Endüstri Toplumunun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sınai Faktörler, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1), 181-196, <http://www.sosyalbilimciler.cukurova.edu.tr/dergi.asp> (24.05.2013).
- TOSUN, E.,1996. “Türkiye’de "Kamu Kesimi ve Özel Kesim" Ayırımının Normatif Ve Reel Planda Önemi Ve Sınırları”, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, M.B. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 133.s.
- TUNAY, K., B., 2009.” Türk Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Kırılganlık”, Bankacılar Dergisi, (68) ,ss. 30-56.
- TURAN, M., 2000. “Klasik Liberalizmin İki Temel Kurgusu ve Genel Bir Kritik”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4), ss. 93-105.
- TURGUT, A., 2007. “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 20 (4-5), ss. 35-46.
- TURGUT, S., 2005. “Einstein’ın Mucize Yılı Özel Görelilik” Bilim ve Teknik Dergisi, Şubat, ss 38-45.
- TÜKEL, H., 1998. “Küreselleşme Kıskaçından Ulus-Devlet”, Görüş Dergisi, Haziran, ss. 62-70.
- TÜLİN, Ö., 1994. “Tekelci Kapitalizm ve Sınıfsal Yapısı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 49 (3), ss. 303-349.

- TÜRE, F., 2006. "Antik Liberalizm mi Yoksa Modern Sofizm mi?", Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (11), ss. 23-49.
- UÇAR, M., 1999. "İktisat Eğitimi ve Piyasa Ekonomisi", Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(1), ss. 365-375.
- UYGUR, E. ve ERDOĞAN, S. , 2012. Avrupa, ABD ve Türkiye’de İktisat Eğitimi T.E.K. Tartışma metni, 2012/40. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/egitim3.pdf> (20.07.2014)
- UZAY, N., 1996. "Keynes’de Ekonomik İstikrarsızlığın Bir Kaynağı Olarak Belirsizlik ve Bekleyişlerin Yeri", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (7), ss. 101-109.
- UZUN, A., 2001. "Yeni İktisat Tarihi Akımı Ve İktisat Tarihi Yazımına Katkıları" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2, (1), ss. 80-93.
- UZUN, T., 2009. "Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Kuramı Üzerine Bir Değerlendirme", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), (23), ss. 223-246.
- ÜLGEN, G., 2000. "Merkantilizmden Liberalizme Geçiş ve Piyasa Ekonomisi", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi, (40), ss. 85-90.
- ÜNSAL, E.M., 2005, Mikro İktisat, İmaj Yayınevi, Ankara, 624s.
- ÜNSAL, E.M., 2011. İktisada Giriş, İmaj Yayınevi, Ankara, 584s.
- WALDRON, J., 2010. "Locke, Tully ve Mülkiyetin Düzenlenişi", Çev.: H. Bravo, Felsefe Dergisi, (9), ss. 119-129.
www.web.itu.edu.tr/~bulu/favorite_books_files/dusunce_ozgurlugu.pdf(20.07.2014).
- YALÇINTAŞ, A., 2010. "İktisat Düşüncesinde Evrimci Yol: İktisat Güncel Evrim Teorisine Ne Kadar Katkı Yaptı?," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (108), ss. 1-16.
- YALMAN, G., 2008. "Aydınlanmadan Günümüze Siyasal İktisat", Osmanlı Bank. Arşiv ve Araştırma Merk.. http://www.obarsiv.com/e_voyvoda_0708.html. (21.07.2014)
- YANIK, A., 2012. "Pozitivist Modern Bilimsel Yaklaşımın Eleştirisi", Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 7(3), ss. 79-82.
- YAŞAR, G.A., 2011. "Ortaçağdan Günümüze "Modernite": Doğuşu ve Doğası", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (7), ss. 10-26.
- YAY, G.G., 2001. "Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm", Liberal Düşünce Dergisi, 6(24), ss. 196-207.
- YAY, T., 2004. "Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi", Piyasa, Sayı 11, ss. 1-29.
- YAYLA, A., 2008. "Liberalizm", Liberte Yayınevi, Ankara, 230s.
- YAYLA, H., 2006. "Mekanik Düşünceden Ekolojik Düşünceye: Yeni Bir İnsan-Doğa İlişkisi Tasarımın Doğuşu", Sosyoloji Konferansları Dergisi, (34), ss. 67-82.
- YAZMAN, G., 2008. "Aydınlanmadan Günümüze Siyasal İktisat", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 1-6, http://www.obarsiv.com/pdf/galip_yalman.pdf (18.08.2013).
- YILDIZ, M., 2002. "Devlet ve Hukuk Bağlamında Hobbes, Rousseau ve Kant'ta Özgürlük Sorunu", Kaygı Dergisi, (2), ss. 1-7.
- YILMAZ, F., 2004. "Carl Mengerin İktisat Metodolojisi ve Avusturya Felsefesi", G.Ü., İ.İ.B.F, Dergisi, (1), ss.81-94.
- YILMAZ, İ.(Ed) 2010. "Friedrich August von Hayek", 1900'den Günümüze Büyük Düşünürler, İkinci Cilt, , Etik Yayınları, İstanbul, ss. 449-515.

- YILMAZ, S., 2008. “John Kenneth Galbraith’in İktisadi Düşünceye Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YILMAZ, Z. B., 2010. “Evrenin Bilinebilirliği Ve Bilimsel Realizm Tartışmaları Açısından Galileocu Modern Bilim Ve Aristoteles’e İtiraz”, Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 3(2), ss. 1-17.
- YÜCEL, F., ve KALYONCU, H., 2010.” Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, Maliye Dergisi, (159), ss53-59.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Enver GÜNAY
Doğum Yeri ve Tarihi : Elbistan/ Kahramanmaraş - 02.04.1970

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Selçuk Üniv. İ.İ.B.F Kamu Yönetimi
Yüksek Lisans Öğrenimi : KSÜ Sosyal Bilm. Ent. İktisat Anabilim Dalı
Doktora Öğrenimi : KSÜ Sosyal Bilm. Ent. İktisat Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : KSÜ İ.İ.B.F İktisat Bölümü

İletişim

E-Posta Adresi : envergunay@hotmail.com
Tel. : 0344 280 1538
Tarih :2015